247359

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE SEÇİMLER (1946-1960)

Dilek BATMAZ

Yüksek Lisans Tezi

Eskişehir, 2004

Anadolu Üniversitesi

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE SEÇİMLER (1946 – 1960)

Dilek BATMAZ
Tarih Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2004
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kemal YAKUT

Tanzimat reformlarıyla birlikte Türk Siyasal Kültürü'ne "seçim" olgusu girdi. 1876'da Kanun-i Esasi'nin ilânından sonra parlamentonun oluşumu için ilk seçimler gerçekleştirildi.

II. Abdülhamit'in müdahalesiyle kesilen bu süreç, Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe konmasıyla tekrar başladı. Bu dönemde gerçekleştirilen; 1908, 1912, 1914, 1919 ve 1920 seçimlerine katılan halkın siyasi olgunluğu arttı.

1923-1945 yılları arasında devam eden Cumhuriyet Halk Partisi'nin etkinliğinin olduğu dönemde yapılan seçimlerle halkın siyasal sistemle bütünleşmesi gerçekleştirildi.

Türkiye'nin çok partili siyasal yaşama geçmesiyle kurulan Demokrat Parti kısa sürede halk desteğini sağlayarak iktidara alternatif bir parti haline geldi. Bundan sonraki iktidar-muhalefet ilişkileri "seçim kanunu, seçimler ve sonuçlarının tartışılması" çerçevesinde gelişti. Çok partili hayatın ilk seçimleri olan 1946 seçimlerinde, "tek dereceli" seçim sistemi benimsendi. Bu seçim, "açık oy - gizli sayım" esasıyla gerçekleştirildiğinden, Türk siyasal yaşamının en tartışmalı seçimlerinden biri oldu. 1950 seçimlerinde mevcut seçim kanunu değiştirilerek, "gizli oy - açık sayım" esası kabul edildi ve seçimler yargı denetimine alındı. Bu seçimlerde, iktidar el değiştirdi ve Demokrat Parti büyük bir çoğunlukla iktidara geldi.

1954 seçimleri öncesinde, muhalefet partisi konumunda olan Cumhuriyet Halk Partisi; seçim emniyetinin eksikliği ve seçim sisteminin değiştirilmesi konularını gündeme

getirdi. Ancak "görülmemiş kalkınma"yı propagandasının ana teması haline getiren Demokrat Parti, bir kez daha iktidarı aldı.

1957 seçimleri öncesinde Demokrat Parti, muhalefet partileri üzerinde baskılarını arttırarak, muhalefetin propaganda yapmasını engelledi ve seçimlerde işbirliğini önleyecek düzenlemeler gerçekleştirdi. Bu seçimler öncesinde muhalefet "nispi temsil" sistemini savundu. Ancak Demokrat Parti, mevcut seçim sisteminde ısrar etti. Seçim, 1946 -1960 yılları arasında, iktidar - muhalefet ilişkilerini belirleyen en önemli konulardan biri oldu. Türkiye'nin demokratik siyasi kültürü önemli kazanımlar elde etti.

ABSTRACT

Along with reform the concept of "election" has entered the Turkish political culture in 1876, after the declaration of the constitution, the first elections were held for the formation of the parliament.

The process, which was interrupted by II. Abdülhamit, started again by the enforcement of the constitution. The political maturity of the public, who joined the 1908, 1912, 1914, 1919 and 1920 elections, increased.

Between 1923 and 1945, the period when Republican Party was effective, the political integration of the community with the political systems was realized.

Formed during Turkey's transition to a multi-party system, Democratic Party quickly became an alternative for political power as they gained public support. The following government – opposition relations continued within the framework of the election law, elections, and the discussion of their effects.

In the first elections conducted in the multi-party life in 1946, the election system was considered as a "single level" election. As this was held as an "open vote and secret enumeration" election, it remains as one of the most controversial elections of Turkish political life. In the 1950 elections, the valid election law was changed and the "secret vote and open enumeration" rule was accepted. In these elections, Democratic Party came into power by a large vote rate.

Before the 1954 elections, the Republican Party who were the opposition proposed changing the election system due to lack of security. However, the Democratic Party once again stayed in power as "extraordinary progress" was their main theme of their propaganda.

Before the 1957 elections, the Democratic Party prevented opposition parties from making propaganda by increasing its pressure on them. Democratic Party also hindered other parties from co-operating with each other. Before the elections, the opposition defended the "relative representation" system. However, the Democratic Party insisted on

the current election system. This election became one of the most important factors defining the government – opposition relations. Turkey's democratic political culture gained many acquisitions.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Dilek BATMAZ'ın,"Türkiye'de Çok Partili Dönemde Seçimler (1946-1960)" başlıklı tezi **09 Kasım 2004** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Tarih** Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı)	**:**	**Yrd.Doç.Dr.Kemal YAKUT**
Üye	**:**	**Yrd.Doç.Dr.Mehmet KAYIRAN**
Üye	**:**	**Yrd.Doç.Dr.Şaduman HALICI**

Prof.Dr.Nurhan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Günümüzde demokratik rejimlerde siyasal partiler ve seçimler demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak bilinmektedir. Siyasal partiler genellikle sahip oldukları ideolojiyi seçimler yoluyla halka aktarırlar ve parlamentoya girme mücadelesi verirler. Hiç kuşkusuz icraatları gerçekleştirebilmek için de gerekli yetkiyi seçimler yoluyla halktan alırlar.

1946 yılından itibaren çok partili siyasal yaşama geçilmesi ile birlikte siyasal partiler, seçimi meşruiyet kazanmanın en büyük aracı olarak gördüler ve tartışmalarını bu eksende yürüttüler. 1946 seçimleri, Türk siyasi tarihinin ilk tek dereceli seçimi olma özelliğini taşımaktadır. Bu seçimlerde "açık oy – gizli sayım" esasının uygulanması, seçim sonuçlarının uzun yıllar tartışılmasını beraberinde getirdi. Ancak "seçim emniyeti" etrafındaki bu tartışmalar Türk siyasi kültürüne önemli katkılar sağladı.

1950 yılında mevcut seçim sistemi değiştirilerek "gizli oy – açık sayım" esası kabul edildi. Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşturulmasıyla seçimler yargı denetimine alındı. Bu seçimin sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi, iktidarı Demokrat Parti'ye devretti. 1950-1960 yılları arasında yaşanan iktidar-muhalefet ilişkileri "seçim" konusu etrafında sürdü. Bu dönemde Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti'ye yönelik etkili bir muhalefet sürdürürken, Demokrat Parti baskı yolunu tercih etti. CHP'nin malvarlığına el konulmasıyla başlayan bu süreç, muhalefetin propagandasının engellenmesi, söz ve basın hürriyetinin sınırlandırılmasıyla devam etti. Bu kısıtlamalar bir süre sonra kamuoyunda, basında ve aydın çevrelerde de tepki topladı ve siyasal ortamın normalleşmesi ancak, 27 Mayıs İhtilâli'nden sonra sağlanabildi.

Çalışmamızda, Türkiye'de çok partili dönemde (1946-1960) gerçekleştirilen "genel seçimleri" inceledik. Ancak konuya bir bütünlük kazandırılması açısından yerel seçimlere ve ara seçimlere de değindik.

Bu dönemin araştırılmasında, başından sonuna kadar yol gösteren, eldeki tüm kaynakları ciddiyetle inceleyip araştırmaya bir bakış açısı kazandıran tez danışmanım

Yrd. Doç. Dr. Kemal YAKUT'a ve araştırma sırasında desteğini esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Dilek BATMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖZ ii
ABSTRACT iv
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI vi
ÖNSÖZ vii
ÖZGEÇMİŞ ix
TABLOLAR LİSTESİ xiii
KISALTMALAR xiv
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ VE 1946 GENEL SEÇİMLERİNİN YAPILMASI

1. ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞİN NEDENLERİ 12

1.1. İç Nedenler 12
1.2. Dış Nedenler 18

2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE KURULAN SİYASİ PARTİLER 21

2.1. Milli Kalkınma Partisi 21
2.2. Demokrat Parti 23
2.2.1. Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Örgütlenmesi 23
2.2.2. Demokrat Parti'nin İdeolojisi 29
2.2.3. Demokrat Parti - Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki Siyasi İlişkiler 33
2.3. Diğer Partiler 36

3. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE 1946 GENEL SEÇİMLERİ 38

3.1. Yerel Seçimler 38
3.2. 1946 Genel Seçimleri 45
3.2.1. Seçim Kanununun Değiştirilmesi 45
3.2.2. Seçim Kararının Alınması 52
3.3. Seçim Propagandaları 57
3.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandası 57
3.3.2. Demokrat Parti'nin Seçim Propagandası 66
3.3.3. Diğer Partilerin Seçim Propagandası 78
3.4. 1946 Genel Seçimlerinin Yapılması 80
3.4.1. Seçim Sonuçları ve İlk Tepkiler 80
3.4.2. Seçim Sonuçlarının Basında ve T.B.M.M'de Tartışılması 85

İKİNCİ BÖLÜM

1950 GENEL SEÇİMİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN İKTİDARA GELİŞİ

1. 1946-1950 DÖNEMİ CUMHURİYET HALK PARTİSİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN İLİŞKİLERİ 93
   - 1.1. Demokrat Parti Kongresi ve Hürriyet Misakı 93
   - 1.2. 12 Temmuz Beyannamesi ve Sonuçları 96
   - 1.3. 1948 Ara Seçimi 100
   - 1.4. Demokrat Parti'nin İkinci Kongresi ve Milli Husumet Andı 103

2. 1950 GENEL SEÇİMLERİ 105
   - 2.1. Seçim Kanununun Değiştirilmesi 105
   - 2.2. Seçim Kararının Alınması 110
   - 2.3. Seçim Propagandaları 114
     - 2.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandası 114
     - 2.3.2. Demokrat Parti'nin Seçim Propagandası 126
     - 2.3.3. Millet Partisi'nin Seçim Propagandası 134
   - 2.4. 1950 Genel Seçimlerinin Yapılması 137
     - 2.4.1. Seçim Sonuçları ve İlk Tepkiler 137
     - 2.4.2. Seçim Sonuçlarının Basında ve T.B.M.M.'de Tartışılması 142

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1954 GENEL SEÇİMİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN YÜKSELİŞİ

1. 1950 – 1954 DÖNEMİ DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE İCRAATLARI 149
   - 1.1. Demokrat Parti'nin İcraatları ve Muhalefetle İlişkisi 149
   - 1.2. Yerel Seçimler 160
   - 1.3. 1951 Ara seçimi 164

2. 1954 GENEL SEÇİMLERİ 169
   - 2.1. Seçim Kanununda Gerçekleştirilen Düzenlemeler 169
   - 2.2. Seçim Kararının Alınması 172
   - 2.3. Seçim Propagandaları 174
     - 2.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandası 174
     - 2.3.2. Demokrat Parti'nin Seçim Propagandası 179
     - 2.3.3. Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Seçim Propagandası 184
     - 2.3.4. Türkiye Köylü Partisi'nin Seçim Propagandası 185
   - 2.4. 1954 Genel Seçimlerinin Yapılması 187
     - 2.4.1. Seçim Sonuçları ve İlk Tepkiler 187

2.4.2. Seçim Sonuçlarının Basında Tartışılması 191

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1957 GENEL SEÇİMİ VE DEMOKRAT PARTİNİN SON İKTİDARI

1. 1954-1957 DÖNEMİNDE DEMOKRAT PARTİ İCRAATLARI 197

1.1. Demokrat Parti'nin İcraatları ve Muhalefetle İlişkisi 197
1.2. Yerel Seçimler 208
1.3. Demokrat Parti'de İç Sorunlar 215

2. 1957 GENEL SEÇİMLERİ 221

2.1. Seçim Kanununda Gerçekleştirilen Düzenlemeler 221
2.2. Seçim Kararının Alınması 231
2.3. Seçim Propagandaları 238
2.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandası 238
2.3.2. Demokrat Parti'nin Seçim Propagandası 247
2.3.3. Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Seçim Propagandası 255
2.3.4. Hürriyet Partisi'nin Seçim Propagandası 259
2.4. 1957 Genel Seçimlerinin Yapılması 266
2.4.1. Seçim Sonuçları ve İlk Tepkiler 266
2.4.2. Seçim Sonuçlarının Basında ve T.B.M.M.'de Tartışılması 272

3. 27 MAYIS'A GİDEN YOL 283

SONUÇ 291

EKLER 296

KAYNAKÇA 306

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 21 Temmuz 1946 Genel Seçim Sonuçları 82

Tablo 2. 14 Mayıs 1950 Genel Seçim Sonuçları 139

Tablo 3. 2 Mayıs 1954 Genel Seçim Sonuçları 189

Tablo 4. 1955 Belediye Meclisi Seçimi Sonuçları 214

Tablo 5. 27 Ekim 1957 Genel Seçim Sonuçları 268

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
A.Ü.S.B.F	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilmler Fakültesi
B.C.A.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
C.H.P	: Cumhuriyet Halk Partisi
C.M.P.	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
D.P.	: Demokrat Parti
Haz.	: Hazırlayan
Hür.P.	: Hürrriyet Partisi
İ.Ü.H.F.M.	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
M.K.P.	: Milli Kalkınma Partisi
M.P.	: Millet Partisi
T.B.M.M.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.K.P.	: Türkiye Köylü Partisi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı

GİRİŞ

Osmanlı Döneminde Seçimler:

Osmanlı modernleşme hareketinin ivme kazandığı Tanzimat döneminde, muhasıllık meclislerinin[1] oluşturulmasıyla halkın yönetime katılması yönünde ilk adımlar atıldı. Hiç kuşkusuz bu süreçle beraber Türk siyasi kültürüne seçim olgusu da girdi. Tanzimat'ın modernleşme anlayışına bir tepki olarak ortaya çıkan ve ilk örgütlü muhalafet olma özelliği taşıyan Yeni Osmanlılar Cemiyeti, sivil ve askeri aydınlarla yaptığı işbirliği sonucu II. Abdülhamit'e ilan ettirdiği Kanun-i Esasi ile seçim anayasal bir çerçeve kazandı.[2]

1876 Kanun-i Esasi'de seçimlere ilişkin şu hükümlere yer verildi: " Heyet-i Mebusan, her elli bin erkek Osmanlı'ya bir mebus olmak üzere saptanır (m.65). Seçimler gizli oy esasına göre yapılır (m.66). Osmanlı devletinin bireyi olmayan, geçici olarak yabancı bir devlet ayrıcalığına sahip olan, Türkçe bilmeyen, otuz yaşını geçmeyen, seçim sırasında birinin hizmetkârı olan, iflas edip de itibarını iade etmeyen, medeni hakları elinden alınmış olanlar mebus seçilemez (m.68). Seçimler dört yılda bir yenilenir (m.69). Seçimlere meclisin toplantı ayı olan kasım ayından dört ay önce başlanır (m.70). Her mebus seçildiği bölgeyi değil, tüm Osmanlıları temsil eder (m.71). Seçmenler mebuslarını kendi vilayet halkı arasından seçer (m.72). Padişah Meclis-i Mebusan'ı feshederse en geç altı ay içersinde yeni meclisi açmak üzere seçimler

---

[1] 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile başlayan reform hareketleri mali kaynaklarla desteklenmek zorundaydı. Maliyede reform için sancaklara devlet merkezinden muhassıl adıyla vali yetkisinde, validen bağımsız yüksek rütbeli yeni bir memur atandı. Muhassılların gittiği sancaklara da Muhassılık Meclisleri kuruldu. Bu meclislerde muhassılın yanında, yörenin hakimi, müftüsü, asker zabiti, dini reisi ve yörenin ileri gelenlerinden dört kişi görev yapacaktı. Sözü edilen dört kişi seçimle tespit edilecekti. Türkiye'de halkın yönetime katılımının başlangıcını bu meclislere katılacak dört kişinin seçimi oluşturmaktadır .Bkz .İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, I. ve II. Meşrutiyet**, C.I, (Ankara: T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 1997), s.40; Ayrıca Muhassılık Meclisleri ile ilgili bilgi için Bkz. Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, (İkinci basım. Ankara:T.T.K. Yayınları, 1997), s.208-218; İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, (Ankara:T.T.K. Yayınları, 2000), s.32-37.

[2] Kanun-i Esasi'nin ilânı ve içeriği için Bkz. Güneş, **Türk Parlamento Tarihi**, C.I, s.63-72; Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmleri (1789-1980)**, (İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 1997), s.132-149; Suna Kili ve Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifak'tan Günümüze)**, (İkinci basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000), s.41-55; Bekir Sıtkı Baykal, " 93 Meşrutiyeti", **Belleten**, C.6, S.21-22 (Ankara: T.T.K. Yayınları, 1960), s.45-62; Tarık Zafer Tunaya, "1876 Kanun-i Esasisi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.I, s.27-39.

yapılır(m.73). Bir mebusun çeşitli nedenler ile görevinden ayrılması üzerine bir sonraki toplantı yılına yetişmek üzere seçim yapılır (m.74). "[3]

Kanun-i Esasi yürürlüğe girdiği tarihte mevcut bir seçim kanunu ve bu kanunu yapacak bir parlamentonun olmaması nedeniyle ilk seçimlere seçim kanunu yapılmadan girildi. Ancak yapılan ilk seçimlerin hukuki bir dayanağa bağlanması için Mithat Paşa başkanlığında kurulan bir komisyon, " Meclis-i Umumi'nin Suret-i İntihabına ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate" adıyla bir yönetmelik hazırladı.[4] Böylece ilk parlamento seçimlerinin hukuki dayanağını, Kanun-i Esasi, Meclis-i Umumi'nin Suret-i İntihabına ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate ve daha sonra İstanbul için çıkarılan "Heyet-i Mebusan'ın Birinci Sene-i İçtimaiyyesi için Dersaadet ve Mülhakatından İntihab Olunacak Mebusların Suret-i İntihabına Dair Beyanname" oluşturdu.[5]

Yedi maddeden oluşan Meclis-i Umumi'nin Suret-i İntihabına ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate geçici kaydıyla çıkarılmış olmasına rağmen uzun süre uygulandı. Talimat-ı Muvakkate'ye göre; Meclis-i Mebusan'a seçilecek üyelerin halk arasında, iyi ahlaklı, ünlü bir kişi olması, devletin resmi dilini bilmesi, yirmi beş yaşından küçük olmaması, yaşamı boyunca cinayetten ya da siyasi bir suçtan mahkum olmaması, memlekette az çok emlakının bulunması gerekiyordu. Memur iken seçilen kişi görevinden ayrılacaktı. Seçilecek kişi sadece seçildiği vilayetin değil, tüm ülkenin mebusu olacaktı.[6]

Seçilme yeterliliği konusunda Kanun-i Esasi ile Meclis-i Umumi'nin Suret-i İntihabına ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate'nin arasında bazı farklar olduğu görülmektedir. Örneğin; talimatnamede yaş sınırı yirmi beş alınırken Kanun-i Esasi'de sınır otuzdur. Talimatnamede seçilebilmek için emlak sahibi olma şartı aranırken, Anayasada böyle bir hüküm yoktur. Ayrıca talimatname cinayet sebebiyle ve siyasi bir suçtan mahkum olmayı seçilebilme yeterliliğini kaldıran bir koşul olarak öne sürerken Kanun-i Esasi'de böyle bir şart yoktur.

---

[3] Güneş, **a.g.e.**, s.71; Kili, Gözübüyük, **a.g.e.**, s.49-50.

[4] Güneş, **a.g.e.**, s.73: Servet Armağan, **Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi** (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1975), s.145-147. "Meclis-i Umumi'nin Suret-i İntihabına veTayinine Dair Talimat-ı Muvakkate"nin ve "Heyet-i Mebusan'ın Birinci Sene-i İçtimaiyyesi için Dersaadet ve Mülhakatından İntihab Olunacak Mebusların Suret-i İntihabına Dair Beyanname"nin tam metni için Bkz. Bekir Sıtkı Baykal, " Birinci Meşrutiyete Dair Belgeler", **Belleten**, C.24, S.96, (Ankara: T.T.K. Yayınları, 1960), s.609-612, 616-623.

[5] Servet Armağan, "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri", **Armağan, Kanun-i Esasi'nin 100.Yılı** (Ankara: AÜSBF Yayınları, 1978), s. 151;

[6] Baykal, **a.g.m.**, C.24, s.610.

Bu farklılıkların dışında, Kanun-ı Esasi'de her elli bin erkek Osmanlıya bir milletvekili seçilmesi hükmü getirilmesine karşın, Talimat-ı Muvakkate'de bütün ülke için toplam yüz otuz milletvekili seçilmesi kararlaştırılmıştı.[7] Bu yüz otuz milletvekilinin sekseni Müslim, ellisi gayrimüslim olacaktı.[8]

Talimat-ı Muvakkate iki dereceli seçim kuralı getirdiği halde Anayasada seçimlerin tek veya iki dereceli olması hakkında bir hüküm bulunmamaktadır.[9] Talimat-ı Muvakkate 'ye göre vakit geçirmemek için ve her vilayette bulunan merkez vilayet ve kazaların idare meclisi üyeleri "zaten" ahali tarafından seçilmiş olduklarından bu seçimlerde mebusların bu kişilerce (müntehib-i sani) seçileceği belirtilmiştir.[10]

İstanbul seçimi için yayımlanan Heyet-i Mebusan'ın Birinci Sene-i İçtimaiyyesi İçin Dersaadet ve Mülhakatından İntihab Olunacak Mebusların Suret-i İntihabına Dair Beyanname'ye göre; İstanbul ve çevresi yirmi seçim bölgesine ayrılacaktı. Her seçim bölgesinden ikişer ikinci seçmenin oluşturacağı kırk kişi, beşi müslüman olmak üzere on mebus seçecekti. Her seçim çevresinde eşraf ve erkandan oluşan birer seçim komisyonu oluşturulacak ve bölge halkından yirmi beş yaşını bitirmiş olanlarla az çok emlak sahibi olanlar bu komisyon huzurunda ikinci seçmenleri seçecekti.[11]

1877'nin Ocak ve Şubat aylarında yirmi dokuz seçim bölgesine ayrılan ülkede iki dereceli olarak yapılan seçimle Meclis-i Mebusan oluşturuldu. Seçim sonucunda altmış dokuzu müslim, kırk altısı gayrimüslim olmak üzere yüz on beş milletvekili seçilmişti.[12]

Meclis-i Mebusan ilk toplantısını 20 Mart 1877 tarihinde gerçekleştirdi. Hiç kuşkusuz meclisin yapacağı ilk işlerden biri seçim kanunu çıkarmaktı. İkinci çalışma

---

[7] Armağan, **a.g.m.**, s.155-156

[8] Talimat-ı Muvakkale'ye göre milletvekili sayısı 120 olarak belirlenmiştir. Ancak bu sayı, padişahın 5'i Mısır, 5'i Tunus'tan 10 milletvekili eklemesiyle 130'a çıkarılmıştır. Bkz. Güneş, **Türk Parlamento Tarihi,** C.I, s.54.

[9] **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar,** (Ankara:T.B.M.M. Yayınları, 1982), s.71; Tek dereceli seçim yöntemi; seçmenlerin araya başka seçmenler girmeden doğrudan doğruya temsilcilerini seçebilmeleri yöntemidir. İki veya üç dereceli seçimde ise, seçmen doğrudan temsilciyi seçemez, temsilciyi seçecek olan ikinci veya üçüncü seçmenleri seçer. İki veya üç dereceli seçim, tek dereceli seçim yöntemine göre, demokratik bir yöntem olarak görülmez. İki dereceli seçim yöntemi Türkiye'de 1946 seçimlerine kadar uygulanmıştır. Bkz. Şeref Gözübüyük, **Anayasa Hukuku** (Ankara:Turhan Kitabevi, 2000), s.86.

[10] Baykal, **a.g.m.**, C.24, s.609-610

[11] Armağan, **a.g.m.**, s.156-157.

[12] Zafer Toprak, "Meşrutiyet'te Seçimler ve Seçim Mevzuatı", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, s.973.; Reşat Ekrem Koçu'ya göre bu meclise 117 mebus gelmiştir. Bazı vilayetlerden hiç mebus gelmezken, İstanbul kendisine tahsis edilen 10 mebusu tam olarak çıkarmıştır. Bkz. Reşat Ekrem Koçu, "Bizde Seçimlerin Tarihi", **Cumhuriyet**,(24 Eylül 1961), S. 13340.

devresinde bu amaçla hazırlanan İntihab-ı Mebusan Nizamnamesi, 7 Mayıs'ta gündeme getirildi. 19 Haziran'a kadar tartışılması sağlandı. Ancak, üzerinde önemle durulan tasarı padişahın onayından geçerek yasalaşmadı.

II. Abdülhamit'in Kanun-i Esasi'nin kendisine verdiği yetkiye dayanarak Meclis'i Mebusan'ı 13 Şubat 1878'de kapatması, gelişmekte olan siyasi kültüre büyük darbe vurdu.[13] İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin öncülüğünde sürdürülen siyasi muhalefetin sonucunda 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyetin ikinci kez ilan edilmesi, yarım bırakılmış demokratikleşme atılımına ivme kazandırdı. Yeni dönemde toplumun politize olması, seçimin her yönden tartışılmasına neden oldu. En önemli sorun seçim mevzuatının olmaması idi.

Meşrutiyet'in ilanı ile Dahiliye Nezareti daha önce geçirilmiş deneyimlerden yararlanarak seçimleri organize etmeye çalıştı. Ancak yeni bir talimatnamenin hazırlanarak seçimlerin buna göre yapılması vakit alacağından ve "Mebusan intihabı için henüz elde hükm-ü kanunuiye iktisap etmiş bir metin bulunmadığı" için, talimatname de bazı yönleriyle Kanun-i Esasi'ye aykırı olduğu için Meclis-i Umumi'nin İkinci Devresinde Meclis-i Mebusan'da görüşülen ve padişaha sunulan layihaya göre seçimin yapılması uygun görüldü. Bu kararın arkasından Meclis-i Mebusan'da görüşülen "İntihab-ı Mebusan Kanun Layihası" 20 Eylül 1908'de Takvim-i Vekayi'de yayınlanarak, altı maddelik "İntihab-ı Mebusan Kanunnamesinin Suret-i İcraiyyesine Dair Talimat Layihasıyla" birlikte tüm vali ve mutasarrıflıklara gönderildi. Bu iki belge Osmanlı Devleti süresince yapılan 1908, 1912, 1914 ve 1919 seçimlerinin temel belgesini ve yasal dayanağını oluşturdu. Zaman zaman değişiklikler de yapıldı.[14] İki dereceli seçimi öngören nizamnamede; seçimlerde sancaklar birer seçim çevresi, nahiyeler ise birer seçim şubesi olacaktı. Her kazada Osmanlı seçmen nüfusunu gösteren defterler düzenlenecek, bu düzenlemeden teftiş heyetleri sorumlu olacaktı. Seçmen nüfusuna göre mebus sayısı belirlenmişti. Hem birinci, hem ikinci seçmenler yirmi beş yaşından büyük olacaktı. Milletvekili seçilme koşulları anayasada belirtildiği gibidir. Ancak dört sene sonra yapılacak seçimlerde milletvekili olabilmek için Türkçe okuyup yazma koşulu da getirilmişti.[15]

---

[13]Toprak, **a.g.m.**, s.974.

[14]Güneş, **Türk Parlamento Tarihi**, C.I, s.243-244.

[15] Tuncer Karamustafaoğlu, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri** (Ankara: AÜHF Yayınları, 1970), s.106. Seçmen olma koşulları; yirmi beş yaşını bitirmiş olmak, medeni haklarından mahrum olmamak, yabancı bir devlet hizmetinde bulunmamak, geçici olarak yabancı bir kimsenin hizmetinde bulunmamak,

Bu düzenlemeye göre yapılan 1908 seçimi Kasım-Aralık aylarında gerçekleştirildi.[16] Seçime İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Ahrar Fırkası katıldı. Ancak Cemiyet-i Mukaddese olarak adlandırılan İttihat ve Terakki Cemiyeti ezici bir üstünlük sağladı.[17] İkinci Meşrutiyet döneminde seçimler, İttihat ve Terakki Cemiyeti ve karşıtları arasındaki siyasi mücadelenin ekseninde şekillendi. 1911 ara seçimi ve 1912 genel seçimleri, iktidar ve muhalefetin en fazla tartıştıkları seçimler oldu. Babıali Baskını sonucu iktidara tam anlamıyla sahip olan ve izleyen aylarda muhalefeti tasfiye eden İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1914 seçimlerine rakipsiz girdi. Bunun sonucunda Meclis-i Mebusan'ın bütün üyeleri İttihatçılardan oluştu.[18]

Osmanlı siyasi geleneği çerçevesinde yapılan son seçim,1919 seçimleri oldu. Ülkenin önemli bir kısmının işgal altında bulunduğu bir süreçte İntihab-ı Mebusan Kanununa göre yapılan bu seçim, Müdafaa-i Hukuk ideolojisine bağlı kişilerin seçilmesi ile sonuçlandı.[19] Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı yaklaşık iki ay kadar çalışabildi. Bu Meclis'in en büyük başarısı Misak-ı Milli belgesini kabul etmesidir.[20] Ancak, İtilaf devletleri, 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal ettikten sonra, Meclis dağıldı. Üyelerinden bir kısmı İngilizler tarafından tutuklanarak, Malta'ya sürgüne gönderildi. Bu olay Türk Kurtuluş Savaşı'nda bir dönüm noktası oldu. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Ankara'da yeni bir Meclis'in oluşturulması süreci başladı.[21]

Mustafa Kemal Paşa 17 Mart 1920'de Heyet-i Temsiliye adına bir meclis-i müessisan[22] kurulacağını telgrafla livalara bildirdi.Ancak Kazım Karabekir'in meclis-i

---

iflas etmişse itibarını kazanmış olmak, kısıtlanmışsa bu durumun kaldırılmış olması, devlete az çok vergi vermek idi (m.11). Bkz. **Aynı**, s.106.

[16] Seçimler öncesinde Bulgarlar, Ermeniler ve Rumlar İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin aleyhinde gösterilerde bulunmuşlardı. Rumlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nden nispi temsil sistemini istemişlerdi. Bkz .Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi,** C.3, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2000), s.206-207; Nispi temsil sistemi , her partinin aldığı oy ile orantılı olarak temsil edilme imkanını veren sistemdir. Bkz.Gözübüyük, **a.g.e.,** s.87.

[17] Reşat Ekrem Koçu, "Türkiye'de Seçimin Tarihi 1877-1950", **Tarih Dünyası Dergisi**. S.5, (15 Haziran 1950), s.180-183.

[18] Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, C.3, s.208-210; Reşat Ekrem Koçu, "Bizde Seçimlerin Tarihi", **Cumhuriyet**, (28 Eylül 1961), S. 13344; Servet Armağan, " Türkiye'de Parlamento Seçimleri", **İÜHFM**, C.XXXIII, S.3-4, (1968), s.63.

[19] İhsan Güneş, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923),** (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 92, 1985), s.40; Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali,** C.I, (İstanbul: Kastaş A.Ş. Yayınları, 1987), s.321.

[20] Misak-ı Milli belgesi , Meclis-i Mebusan'ı Birinci TMMM'ne bağlayan en önemli ideolojik köprüdür. Bu belgenini özünde, "ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı" na sahip oldukları yer almaktadır. Bu belgenin kabulü İstanbul'un işgaline giden süreci başlatmıştır. Bkz. Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920-1923)**, (Birinci basım, İstanbul: İletişim Yayınları No:685, 2001), s. 44-45.

[21] Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünsel Yapısı**, s.41-43; Akın, **a.g.e.**, s.45.

[22] Meclis-i Müessisan, Kurucu Meclis anlamına gelmektedir.

müessisan ifadesine itirazı üzerine, 19 Mart 1920 tarihli ikinci bir genelge yayınlayarak "Anadolu'da salahiyeti fevkalayi malik bir meclisin, umur-u milleti tedvir ve murakabe etmek üzere içtima" edeceği duyuruldu ve seçim sürecine girildi.[23]

19 Mart 1920 tarihli "İntihab hakkındaki tebliğ"e göre; nüfus bahis konusu olmaksızın her livadan beş üye seçilmesi, oy vermek için vergi yükümlülüğünün aranmaması, meclis üyeliği için her parti, her dernek ya da topluluğun aday gösterebilmesi ve bağımsız olarak adaylığını koyabilmesi, seçimlerin on beş gün içinde tamamlanması kabul edildi.[24]

Böylelikle 23 Nisan 1920'de açılan T.B.M.M., hem Osmanlı seçim sistemine göre, hem de Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920 tarihinde yayınladığı genelgeye göre seçilen milletvekillerinden oluştu. Kuşkusuz, Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye, Anadolu'da kurulacak yeni devletin temeline bu genelge ile büyük bir taş koymayı ve "vatanın bütünlüğünü, ulusun özgürlüğünü" halka dayanarak kurtarmayı hedeflemişti. Ulus adına karar verecek olan "salahiyet-i fevkalede-yi haiz" Meclis'in, İstanbul'dan kaçıp gelen milletvekilleri ile, bu genelge çerçevesinde yeni seçilen milletvekillerinden oluşması yararlı görülmüştü.[25]

Olağanüstü koşullar altında kurulan bu Meclis, Ulusal Kurtuluş Savaşını yürütürken, 20 Ocak 1921'de Yeni Türk Devleti'nin ilk Anayasasını kabul etmekle kurucu meclis özelliğine sahip olduğunu da göstermişti.[26]

Anayasanın kabulünden sonra Meclis'teki "nispi birlik" hali bozuldu ve her biri farklı görüş ve programa sahip çeşitli gruplar ortaya çıktı. Bunlar temelde muhafazakârlar ve yenilikçiler olarak belirginleşti. Bu gelişmeler karşısında Mustafa Kemal Paşa 10 Mayıs 1921'de kendi grubunu teşkilatlandırarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu kurdu. Bu grup daha sonra Halk Fırkası'na dönüştü. Bu

---

[23] Kâzım Karabekir, **İstiklal Harbimiz** (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1969), s. 513-516; Ayrıca Bkz. Tarık Zafer Tunaya, "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karekteri", **İÜHF Dergisi**, .C.23, S.3-4, (1958), s. 228-230.

[24] Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi - Milli Mücadele ve TBMM, I.Dönem (1919-1923)**, C.I (Ankara: T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 1994), s. 38-39; 1920 seçimlerinde ilk kez, hem ikinci seçmenlerin seçiminde, hem milletvekillerinin seçiminde basit çoğunluk usulü uygulandı. Ayrıca bağımsız adayların ve siyasi partilerin adaylarının seçime katılması sağlanmıştır. Bkz. **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar**, s.83.

[25] Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünsel Yapısı**, s.47.

[26] Hüseyin Nail Kubalı, **Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri** (İstanbul: İÜHF Yayınları, 1960), s. 142.

grupta yer alamayanlar ise bir süre sonra organize olarak İkinci Grubu meydana getirdiler.[27] Mecliste oluşan bu ikili durum 1923 seçimlerinin yolunu açtı.

Cumhuriyet Döneminde Seçimler:

Birinci T.B.M.M., çoğulcu ve demokratik yapısı ile Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştırmış ve yeni Türkiye Devleti'ni kurmuştu. Ancak, sıcak savaşın sona ermesinden sonra, Mustafa Kemal Paşa'ya karşıt milletvekillerinin sert siyasal muhalefete başvurması, zaman zaman bunalımlar ortaya çıkardı. Bu nedenle 1 Nisan 1923'te Meclis'in yenilenmesi kararı alındı. Yeni Meclis'in oluşturulmasında da gerçekleştirilecek seçimde İntihab-ı Mebusan Kanunu uygulandı. Ancak, imparatorluktan ulusal devlete geçerken, yeni Türkiye Devleti'nin yapısına uygun geniş halk kitlelerinin ülke yönetime katılmasını sağlayacak bazı değişiklikler gerçekleştirildi.[28] 3 Nisan 1923'te yapılan değişikliğe göre; her yirmi bin erkeğe bir milletvekili düşecekti. Bir yerin nüfusu yirmi binden az olsa bile o yer milletvekili seçme hakkına sahip olacaktı. Bir nahiyede bulunan erkek nüfustan her iki yüz kişi için bir ikinci seçmen seçilecekti. Seçmen yaşı yirmi beşten on sekize indirilecekti. Seçmen olabilmek için vergi verme zorunluluğu kaldırılacaktı. Seçim iki dereceli ve mutlak çoğunluk esasına göre yapılacaktı.[29]

1923 seçiminin en önemli özelliği hükümetin seçimi "bir halk işi" olarak görmesi ve halkın katılımını artırmaya çalışmasıdır. Bu amaçla Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi tarafından seçimin anlamına, seçmen ve milletvekili olma şartlarına, seçimin nerede yapılacağına ve diğer kurallara ilişkin bir kitapçık yayınladı.[30]

---

[27] Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünsel Yapısı**, s.142 v.d.; Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller** (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967), s.38-41.

[28] Meclis'in yenilenmesi kararı alınmasından çok önce, 25 Kasım 1922'de Meclis Başkanlığı'na verilen; " İntihab-ı Mebusan Kanunu Muvakkatine Muaddil Mevadd-ı Kanuniye" adlı tasarıya göre değişiklikler yapılarak, katılımı arttırmaya yönelik adımlar atılması kararlaştırılmıştı.Bkz. İhsan Güneş, "1923 Seçimi", **ODTÜ Tarih Bölümü 70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutku ve Dönemi**, Der. Gül F.Kundakçı, (Ankara: 1999), s. 117.

[29] İhsan Güneş, "1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?", **AÜSBF Dergisi**. C.XLVI, No:1-2,(Ocak-Haziran 1991), s.256-257. Tek derecekli seçim, o gün için milletvekillerini doğrudan doğruya seçmek anlamına gelirken, iki dereceli seçim, halkın dünya işlerine aklı yetenleri, onların da milletvekillerini seçmesi demektir. Türkiye'de halkın çoğunun okur-yazar olmaması, birçoğunun da dünya işleriyle ilgilenmemesi nedeniyle iki dereceli seçim yöntemi belirlenmiştir. Ancak istenen tek dereceli seçim yöntemine geçebilmektir. Bkz. **Aynı**, s.259; Mustafa Kemal Paşa 1923 seçimlerine özel bir önem vererek, İstanbulluların "düşmanı umutlandıracak" şekilde oylarını bölmemelerini istemiştir. Bkz. Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyet'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, (Ankara: Yurt Yayınları, 1981), s.54.

[30] Güneş "1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?", s.258-259.

Mustafa Kemal Paşa, 1923 seçimleri sonucunda oluşacak Meclis'in yeni Türkiye Devleti'nin modernleşme projesini hayata geçireceği için bu seçimlere büyük bir önem verdi. Geleceğe ilişkin projesini dokuz umde adı verilen bir programla kamuoyuna açıkladı. Mustafa Kemal Paşa, seçimin düzenli yürütülmesini sağlamak ve milletvekili adaylarını belirlemek amacıyla, bazı vekiller ile Müdafaa-i Hukuk Grubu üyelerinden oluşan bir seçim komitesi oluşturdu. Bu komite, Müdafaa-i Hukuk ideolojisine bağlı, umdeleri hayata geçirecek sadık adayların belirlenmesine çalıştı. [31]

1923 seçimlerinde Birinci Grup dışında, İkinci Grup, Müdafaa-i Milliye Grubu, Amele Grubu, İaşeciler Grubu ve bağımsızlar mücadele etti. Ancak, güçlü bir lidere, iyi örgütlenmiş bir programa sahip Birinci Grup, seçimlerden zaferle çıktı.[32] Yalnızca, Eskişehir'den Emin Bey, Gümüşhane'den Zeki Bey bağımsız olarak seçime katılıp kazanabilmişlerdir.[33]

11 Ağustos 1923'te yasama faaliyetine başlayan İkinci T.B.M.M., yeni Türkiye Devleti'nin kurum ve kuruluşlarını inşa etmenin yanı sıra, seçim mevzuatına ilişkin bazı değişiklikler de gerçekleştirdi. 20 Nisan 1924'te kabul edilen yeni Anayasa ile seçime ilişkin şu hükümler getirildi; " On sekiz yaşını bitiren erkek her Türk, milletvekili seçme hakkına sahiptir (m.10). Otuz yaşını bitiren erkek her Türk, milletvekili seçilebilir (m.11). Yabancı devlet hizmetinde bulunanlar, terhipli cezaları gerektiren suçlardan veya hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanma, hileli iflas suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, kısıtlılar, yabancı devlet uyrukluğunu ileri sürenler, kamu hizmetlilerinden yasaklılar, Türkçe okuma yazma bilmeyenler milletvekili seçilemezler (m.12). Büyük Millet Meclisinin seçimi dört yılda bir yapılır. Süresi biten milletvekilleri tekrar seçilebilirler. Eski Meclis, yeni Meclisin toplanmasına kadar devam eder ve yeni seçime imkan görülmezse, toplanma dönemi bir yıl daha uzatılabilir. Her milletvekili, yalnız kendini seçen çevrenin değil, bütün milletin vekilidir (m.13). "[34]

---

[31] Güneş, "1923 Seçimi", s.125. Seçim komitesinde; Nafia Vekili Fevzi Bey, İktisat Vekili Mahmut Esat Bey, Yunus Nadi Bey, Ali Fuat Paşa ve Zamir Bey bulunmaktadır. Bkz.Aynı, s.125.

[32] Güneş, "1923 Seçimi", s.117-118; Bahar Üste, **Türkiye'de Seçim Sistemi Arayışları " Bir Alternatif Model"** (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1999) s. 134-135; Bu seçimlere İttihatçılar katılmamış, İkinci Grup ise seçim meydanlarına inmemiştir.

[33] Akın, **a.g.e.**, s.407.

[34] Kili, Gözübüyük, **a.g.e.**, s.121-122; Ayrıca İntihab-ı Mebusan Kanunu'nda yapılan değişiklikler için Bkz. Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982)**, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1982), s. 164-167.

Anayasa'ya göre dört yılda bir yapılması gerekli seçimler, 1927'de gerçekleştirildi. 1927 seçimlerinin yasal dayanağını, 1924 Anayasası'nın seçimle ilgili hükümleri, İntihab-ı Mebus Kanunu'nda yapılan değişiklikler ve Cumhuriyet Halk Fırkası Başkanı Mustafa Kemal Paşa tarafından seçilecek adayları gösterir beyanname oluşturdu.

1927 seçimlerinde İntıhab-ı Mebusan Kanunu'nda yapılan değişiklikle, ordu mensuplarının ordudan istifa etmediği veya emekli olmadığı sürece milletvekili seçilmek için aday olamayacakları kabul edildi.[35] Geçmiş deneyimler dikkate alınarak yapılan bu değişikliklerin ardından, devrimlerin yerleşmesini sağlayacak aydın kişilerin çoğunlukta olduğu bir Meclis oluşturulmaya çalışıldı.

Bu amaçla 23 Haziran 1927'de Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1923 Tüzüğü'nde değişiklik yapılarak milletvekili adaylarını belirleme yetkisi Parti Divanından alınarak doğrudan Parti Başkanına verildi. Mustafa Kemal Paşa da, Ağustos 1927 sonlarında bir beyanname yayınlayarak Cumhuriyet Halk Fırkası adaylarını kamuoyuna açıkladı ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nı desteklemelerini istedi.[36]

Seçime tek parti olarak giren Cumhuriyet Halk Fırkası 63 seçim çevresinden 316 milletvekili çıkardı.[37] Başdöndürücü devrimlerle hızla çağdaş toplumlar içinde yer almaya başlayan Türkiye, 1930'a gelindiğinde toplumdaki temsil olgusunun sınırlarını genişletti. 1930'da Belediye seçimlerinde kadınlara ilk kez seçme ve seçilme hakkı tanındı.

1930 Belediye seçimlerine 12 Ağustos 1930'da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası[38] ile Cumhuriyet Halk Fırkası'nın katılması ve siyasal mücadele yürütmeleri Cumhuriyet tarihinin önemli siyasal gelişmlerinden biridir. Ancak bu deneyim kısa

---

[35] Erdem, **a.g.e.**, s.159; **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar**, s. 85-86; Saim Sezen, **Seçim ve Demokrasi** (Birinci basım, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1994), s.233-234.

[36] Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-III.Dönem (1927-1931)**, C.I (Ankara: T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 1995), s.32-36.

[37] **Aynı.**, s.37.

[38] Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930'da Fethi Okyar tarafından kurulmuştur. Ahmed Ağaoğlu, Nuri Conker partide yer almış ünlü isimlerdi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan sonra Türkiye Cumhuriyeti rejimi içinde çok partili rejimin ikinci defa kurulması girişimini ifade etmesi bakımından önemlidir. Bu fırka, Fethi Okyar ile Mustafa Kemal Paşa'nın mektuplaşmalarının ardından, Mustafa Kemal Paşa'nın izni ile kurulmuş, bu nedenle "güdümlü muhalefet" olarak nitelendirilmiştir. Cumhuriyetçi ve liberal bir programa sahipti. Seçimlerde tek dereceli sistemi savundu. Ancak, özellikle 1930 belediye seçimlerinde halk tarafından yoğun bir şekilde desteklenmiş olmasının ardından, idarecileri tarafından 18 Aralık 1930'da feshedilmiştir. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, (İstanbul: Arba Yayınları, 1952), s.622-635; Tunçay, **a.g.e.**, s.249-268. Ayrıca ayrıntılı bilgi için Bkz. Çetin Yetkin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı** (İstanbul: Özal Matbaası, 1982).

sürdü. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasından sonra Cumhuriyet Halk Fıkası'nın iktidardaki etkinliği arttı. 1931 seçimlerine tek parti olarak giren Cumhuriyet Halk Fırkası, bu seçimlerde vatandaşların yeni oluşturulan rejimle bütünleşmesini sağlamak ve katılımı artırmak amacıyla basından ağırlıklı olarak yararlanmaya başladı.[39] Bundan sonraki seçim dönemlerinde de radyodan, seçim afişlerinden ve halk hatiplerinin konuşmalarından yararlanıldı.[40]

1931 seçimlerine gidilirken bürokrat adayların sayısı azalırken, ekonomi sektöründe çalışanların oranı arttı. Bu durum Meclis'e de aynen yansıdı.[41] Bu seçimlerde, 15 Nisan 1931 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası Başkanlık Divanı'nın kararıyla bağımsızlar için açık adaylıklar bırakıldı. Yirmi iki ilde bağımsız olarak adaylığını koyanların sayısı İstanbul'da kırk yedi, İzmir'de on dört, Bursa'da sekiz, Adana'da yedi, Tekirdağ'da üç, diğer illerde birer - ikişer kişi oldu. Ancak bunların yarıya yakını seçilemedi, yerlerine Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından aday gösterilenler seçildi.[42] Sonuçta Cumhuriyet Halk Fırkası'nın gösterdiği 287 aday, seçimi kazandı.Yeni Meclis bağımsızlarla beraber 307 milletvekilinden oluştu.[43]

1935 seçimlerinde Anayasada yapılan değişiklik ile ilk kez kadınlara genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı tanındı. Seçme yaşı yirmi ikiye çıkarıldı. Bu seçimlerin sonunda sekiz kadın milletvekili Meclis'e girdi. Ayrıca Cumhuriyet'ten sonra ilk defa gayrimüslim vatandaşlar bu seçimlerde aday olabildi.[44] 1935 seçimlerinde her seçim bölgesinden birer milletvekilliği olmak üzere toplam on altı milletvekilliği boş bırakıldı. Ancak bağımsız adaylık sayısındaki azalma ve partinin azınlıklardan aday gösterme eğilimi, açık yerler için ilginin sınırlı kalmasına yol açtı. Seçimler sonunda on üç milletvekili bağımsız olarak seçildi.[45]

Mustafa Kemal Paşa'nın ölümünden sonra yapılan 1939 seçimlerinde ilk kez CHP'nin Değişmez Genel Başkanı İnönü, yirmi sekiz ilin ikinci seçmenleri ile

---

[39] Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım** (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992), s.156-157; Esat Öz, 1927-1946 seçimleri içerisinde en düşük katılımın % 20 ile 1927 seçimlerinde gerçekleştiğini belirtmektedir. Bkz. **Aynı**,s.159-160.
[40] **Aynı**, s.157.
[41] **Aynı**, s.164; Tunçay, **a.g.e.**, s.304.
[42] **Aynı**,, s.170; Tunçay, **a.g.e.**, s.304.
[43] Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV.Dönem (1931-1935)**, C.I (Ankara: T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 1996), s.42-43.
[44] Armağan, **a.g.e.**, s.169-171.
[45] Öz, **a.g.e.**, s.174.

görüşerek milletvekili adaylarına ilişkin görüş aldı. Seçimlerde bağımsızlar için dört bölgede birer milletvekilliği açık bırakıldı.[46]

1943 seçimlerine, 14 Aralık 1942'de çıkarılan Mebus Seçimi Kanunu ile gidildi. Böylelikle İntihab-ı Mebusan Kanunu ve onun üzerinde yapılan değişiklikler yürürlükten kaldırıldı. Yeni kanunla; iller birer seçim çevresi, nahiyeler birer seçim şubesi kabul edilecekti. Her kırk bin nüfusa bir milletvekili seçilecekti. Nüfusu kırk binden az olan iller de bir milletvekili seçebilecekti. Seçmen yaşı yirmi iki, seçilme yaşı da otuz olarak belirlenmişti. Seçimler yine iki aşamalı olarak yapılacak, Silahlı Kuvvetler mensupları ile askeri okul öğrencileri, polisler seçmen olamayacaktı. Ayrıca milletvekili olmak için ya bir siyasi partiden aday gösterilmek, ya da o seçim bölgesinden en az üç yüz seçmenin yazılı başvuru yapması ile mümkün olacaktı. [47]

1943 seçimlerinde CHP 458 milletvekili için 530 aday göstererek, seçmenlere listeler içinde seçme imkanı tanıdı.[48] CHP bu seçimlerden sonra, çok partili hayata giriş kararı aldı. 1923'ten itibaren yapılan seçimler, siyasi kültürün halka yerleştirilmesi ve demokrasinin altyapısının oluşturulması açısından önemli katkılar sağlamıştır.

---

[46] Açık milletvekilleri; Afyon, Eskişehir, Ankara ve Niğde'dedir. Bkz. Öz, **a.g.e.**, s.175.

[47] Bkz. Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982)**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1982; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm, (10 Kasım 1938 – 14 Mayıs 1950), (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999), s.36; Yeni Mebus Seçimi Kanunu sistem bakımından bir yenilik getirmemiş, ancak yapılan değişiklikler bu kanun altında toplanmıştır.

[48] Armağan, **a.g.e.**, s.171-172.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞ VE 1946 GENEL SEÇİMLERİNİN YAPILMASI

1. ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞİN NEDENLERİ

1.1. İç Nedenler

Türkiye'nin çok partili rejime geçişini, siyasal, sosyal ve ekonomik iç gelişmeler hazırladı. İkinci Dünya Savaşı'nı demokrasi cephesinin kazanması, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Anayasası'nı imzalaması ve savaş sonunda oluşan demokratik ideolojilere kendi siyasi rejimini uydurma mecburiyeti gibi dış gelişmeler bu süreci hızlandırdı. Geçiş, doğrudan doğruya Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün büyük çabasıyla gerçekleşti.[49]

İkinci Dünya Savaşı yıllarında izlenen ekonomik politikalar, yeni bir sınıfın doğmasına ve güçlenmesine yol açmıştı. İkinci Dünya Savaşı başında, 18 Ocak 1940'da, yürürlüğe konulan Milli Korunma Kanunu toplumun geniş kesimlerini etkiledi. Özellikle bu kanunun 37. ve 41. maddeleri köylü kesiminde büyük sıkıntılara neden oldu. Bu kanuna göre; " Çiftçilik yapmaya elverişli her kadın ve erkek , kendi ziraat işi yüzüstü kalmamak koşuluyla oturduğu yerin en çok on beş kilometre uzaklığında devlete ya da şahsa ait olan ziraat işinde ihtiyaç üzerine ücretli olarak çalıştırılabilir (md.37) ve yine 41. maddeye göre kırk dönümden az toprağı olan küçük çiftçinin öküzleri milli müdafa yükümlülüğü olarak elinden alınabilir, deniliyordu".[50] Özellikle bu madde Meclis'te sert tartışmalara neden oldu.[51]

Milli Korunma Kanunu'nun 14. maddesi ise; " ihtiyaç duyulan mallara değer fiyatıyla el koyma" hükmünü getirmişti. Böylece ekonomik durumu zaten kötü olan

---

[49] Karpat, **a.g.e.**,s.123.

[50] Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)** (Ankara: Yurt Yayınları, 1986), s.470.

[51] Tokat milletvekili Galip Pekel 41. maddeyi eleştirerek; "...harp mükellefiyeti kanununun vesaiti nakliye üzerine koyduğu bütün ağırlığı 40 dönümde az hububat eken çiftçiler üzerine çökecektir. Netice itibari ile zenginler öküz mükellefiyetinden kurtulacak ve fakirler bunu çekecektir. Halbuki memlekette en büyük miktarı 40 dönümden az ekenler teşkil eder. Çiftçilerimizin belki yüzde yetmişbeşi bu vaziyettedir. Asıl bunların himaye edilmesi lazımdır. Beri taraftan on öküzü olandan bir tanesini almazken, beri taraftan bütün serveti bir tek öküzü olanın, elinden bunu alacağız" demiştir. Bkz. Koçak, **a.g.e.**, s.473.

köylüler, tarımsal ürünlerine devletin ödediği düşük fiyatlarla yetinmek zorunda kaldılar.[52] Hükümet bu önlemlerle ekmek fiyatlarının yükselmesine, dolayısıyla şehirde hayat pahalılığının artmasının önüne geçmeye çalıştı. Ancak mali külfetinin köylülere yüklenmesi, savaşın getirdiği sıkıntıların herkese eşit olarak dağıtılmaması köylülerin mevcut iktidara tepki duymasına yol açtı.[53]

Hükümet, savaş sırasında haksız kazanç elde edenlere karşı sert uyarılarda bulundu. Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım 1942'de T.B.M.M.'de açış nutkunda; "...Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat bilen eski batakçı çiftçi ağası, elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret metaı yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar ve bütün bu sıkıntıları politika ihtirasları için büyük fırsat sanan ve hangi yabancı devletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı, büyük bir milletin hayatına küstah bir suretle kundak koymaya çalışmaktadırlar. Üç beş yüz kişiyi geçmeyen insanların vatana karşı aşikar olan zararlarını gidermek yolu elbette vardır." uyarısında bulundu.[54]

Bu uyarıcı konuşmanın hemen ardından Hükümet, savaş finansmanı sağlamak üzere 11 Kasım 1942'de Varlık Vergisi Kanununu hazırlayarak yürürlüğe koydu. Bu vergi çiftçileri de kapsamı içine almakla beraber, esas olarak ticaret ve sanayi burjuvazisine yönelikti. Kanunun gerekçesinde, bu verginin "gelir ve varlık sahiplerinin malları ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere" uygulanacağı belirtilmiş ve amacınınsa, "kazanç ve gelir sahipleri ve daha ziyade iktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek elde ettikleri ile mütanasip derecede vergi vermeyenleri" vergilendirmek olduğu belirtilmişti.[55]

Temelde "harp zenginlerini" vergilendirmeyi hedefleyen kanun, Şükrü Saraçoğlu'na göre bir devrim kanunudur. Kanunun uygulanma sürecinde gayri milli burjuvazinin tasfiye edilerek, piyasanın Türklerin eline verileceği ve ekonomik bağımsızlığın sağlanacağı belirtilmişti.[56]

---

[52] **Aynı,** s.469,485.
[53] Oğuz Ünal, **Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu: Tek Partili Yönetimden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci**, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994), s.19-20.
[54] Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, (Ankara: İmge Kitabevi, 1999), s.386.
[55] Çetin Yetkin, **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi**, (Birinci basım, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983), s.203; Varlık Vergisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. Faik Ökte, **Varlık Vergisi Faciası** (İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1951); Rıdvan Akar, **Aşkale Yolcuları, Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları** (İstanbul: Belge Yayınları, 1999).
[56] Koçak, **a.g.e.**,s.369.

Varlık Vergisi, hiçbir tartışma ve eleştiriye izin verilmeksizin uygulandı. Ancak verginin resmen uygulamadan kaldırılmasıyla tartışılması mümkün oldu. Vergiye yöneltilen başlıca eleştiriler; vergide bir ölçünün olmaması, vergi miktarının mahalli makamlar tarafından kişisel görüşlere göre saptanması, bu makamlara verilen yetkinin kötüye kullanılması ve buna karşı bir şikayet hakkının olmaması idi.[57]

Varlık Vergisi uygulamasında gayrimüslim unsurlar Müslümanlara göre daha fazla etkilendi. Verginin büyük yükü azınlıklara yüklenince dış devletlerin tepkisiyle karşılaşılmış ve beklenen tahsilat yapılamamıştı.[58]

Hükümet ve dolayısıyla devlete karşı, dış sermaye çevrelerinin güvenini sarsan bu vergi kanunu şiddetli tepkiler sonucu 15 Mart 1944'te uygulamadan kaldırıldı. Bu vergi CHP iktidarına karşı özel sektör ve yabancı sermayenin kızgınlık duymasına neden olurken, aynı zamanda devlet içinde yabancı sermayeye düşman gruplar bulunduğu düşüncesini yaratarak siyasi güveni sarstı.[59]

Varlık Vergisinden dolayı zarar gördüğüne inanan hem Türk, hem azınlık işadamları ve sanayicileri CHP iktidarına karşı cephe aldılar, mülkiyete daha saygılı bir yönetim arayışı içine girdiler. DP'nin kurulmasından sonra, bu yeni partiyi desteklemeyi uygun gördüler.

İkinci Dünya Savaşı içersinde, 26 Nisan 1944'te, çıkarılan Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu da tarımla uğraşan büyük halk kitlelerini ilgilendiren diğer bir kanun oldu. Hükümet, ordunun iaşesini sağlayabilmek için olağanüstü vergiler koyma yoluna gitti. Tarım ürünlerine konulan vergiyi %8'den %10'a çıkardı. Kanuna göre hububat ve bazı bakliyat ürünleri aynî vergi olarak ödenirken, sanayi bitkileri için vergi nakden ödenecekti.[60] Toprak Mahsulleri Vergisi Meclis'te görüşülürken bazı milletvekilleri bu yasanın 1925'te kaldırılan Aşar Vergisi'ni geri getirdiğini öne sürdüler.[61] Başbakan Şükrü Saraçoğlu ise; "Biz bu toprak mahsullerinden alacağımız vergiyi eski aşara benzetmemek için elden gelen bütün gayreti sarfetmiş bulunuyoruz...Getirmiş olduğumuz kanunun köylü üzerinde ağırlık hissettireceğini itiraf etmekle beraber ilk

---

[57] **Aynı**, s.370.

[58] Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, (Dördüncü basım. Ankara: İmge Yayınevi, 1997), s.188; Koçak, **a.g.e.**, s.371.

[59] Karpat, **a.g.e.**, s.106-107.

[60] Korkut Boratav, **100 SorudaTürkiye'de Devletçilik**, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1974), s.352; Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, s.190.

[61] Refik Koraltan, aşar ile Toprak Mahsülleri Vergisi arasında "mahiyeti itibarıyla çok büyük bir fark yoktur" demiştir. Bkz. Koçak, **a.g.e.**,s.545.

fırsatta bu ağırlığı kaldırmak veya bu ağırlığı çekenleri mükafatla karşılamak karar ve niyetindeyiz" demiştir.[62]

Toprak Mahsulleri Vergisi, kendi ihtiyacını karşılamada zorlanan küçük çiftçiyi geniş ölçüde etkiledi. Verginin belirlenmesi ve tahsili sırasında yaşanan yolsuzluklar da ilave olununca küçük üreticiler iktidara karşı tepki duymaya başladılar. Rejime karşı içten içe duyulan bu rahatsızlık, çok partili dönem öncesinde potansiyel bir muhalefetin oluşmasında etkili oldu.

Korkut Boratav, Toprak Mahsülleri Vergisi'nin büyük toprak sahiplerini de etkilediğine dikkat çekerek şöyle demektedir: "Büyük çiftçi de vergiye tabi tutulmuştu ve aşarın kaldırılmasından beri ilk defa olarak, kamu harcamalarının finansmanına geniş bir ölçüde katılmıştı. Bu yüzden bu verginin, Köy Enstitüleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi büyük toprak sahiplerinin tepkisini ve direnmesini doğuran icraatla birlikte toprak ağalarının ve toprak burjuvazisinin CHP iktidarına savaş sonunda cephe almasına yol açan ana etkenlerden biri olduğunu söyleyebiliriz."[63]

İkinci Dünya Savaşının mali yükünü şiddetli şekilde hisseden grup, köylüler olmasına rağmen, Balkan köylülerinde görülen, köylülüğe özgü bir siyasal ideoloji ve örgütlere sahip değillerdi. Köylülerin hayat şartlarından doğan görüş ve değişim istekleri, savaş sonunda kurulan partilerin ana muhalefet konusu oldu.[64]

Türkiye'de sosyal gruplar içersinde en yeni, hemen hemen tamamen Cumhuriyet döneminde meydana gelmiş bulunan diğer bir grup sanayi işçileri idi. 1923'te 20-30 bin kişiden ibaret olan bu sınıf 1945'e gelindiğinde 250 bin kişilik bir mevcuda ulaşmıştı. Ancak bu grupta siyasal alanda önderlik yapabilecek durumda değildi.[65] Tek partili dönemde sınıf mücadeleleri, grev, sendika gibi haklar kısıtlanmıştı.[66] Savaş sırasında diğer ücretli ve maaşlılar gibi işçilerin satınalma gücü geçim masraflarının artmasıyla sarsılmıştı.[67] Bunun yanında Milli Korunma Kanunu'nun uygulanmasıyla işçilere "günlük fazla mesai" ve "ücretli iş yükümlülüğü" getirilmişti. Ücretlerin düşük olması

---

[62] Çavdar, **a.g.e.**, s.389.
[63] Boratav, **a.g.e.**, s.352.
[64] Karpat, **a.g.e.**, s .99.
[65] Tanör, **a.g.e.**, s.336.
[66] Karpat **a.g.e.**, s.100.
[67] Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** (Birinci basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), s.300.

ve iş yükümlülüğüne tabi kişilerden kaçanların zabıta güçlerince yakalanıp sevk edilmesi gibi uygulamalar, bu sınıfın CHP iktidarına bakışını da belirlemişti.[68]

Orta sınıfın konumu ise diğer sınıflara göre farklıydı. Türkiye'de ekonomiyi tamamen denetimi altında tutan büyük bir sermaye sınıfı olmamakla beraber, büyük toprak sahipleri, tüccarlar, sanayiciler ve aydınlardan oluşan geniş bir orta sınıf bulunmaktaydı. Bu sınıf savaş koşulları içinde ekonomik ve sosyal büyümeden en fazla payı almış olan gruptu.[69]

Savaşın başlamasıyla mal darlığı baş göstermiş, ithal malların stoklanması ve karaborsacılık yaygınlaşmıştı.[70] Kısa sürede özel teşebbüste büyük bir sermaye birikimi gerçekleşmişti. Ücretliler ve maaşlılardan düzenli şekilde vergi tahsil edilirken, savaş yıllarında sayıları hızla artan esnaf ve ticaret işletmelerinin ödedikleri vergiler çok düşük oranda kalmaya başlamıştı.[71] Bunun yanında Temmuz 1942'ye kadar Milli Korunma Kanunu ile az da olsa denetim altında tutulan fiyatlar Şükrü Saraçoğlu Hükümetinin işbaşına gelmesiyle serbest bırakılmıştı.[72] Bu uygulama ile fiyatlar hızla yükselmiş ve stoklar erimiştir. Özellikle buğday fiyatları fırlamış bunun yanında diğer maddelerde de artışlar olmuştur. Örneğin zeytinyağı fiyatları 85 kuruştan 350 kuruşa yükselince stok yapan çok sayıda tüccar "harp zengini" olarak ortaya çıkmıştı.[73]

Bu dönemde savaş vurgunculanının parmakla sayılamayacak kadar çoğaldığını yazan Yakup Kadri Karaosmanoğlu şöyle demektedir; "Zeytinyağı piyasasını inhisarı altına alan bakan mı istersiniz, karaborsacıları koruyan vali, umum müdür vesaire mi istersiniz. O devirde bunların her köşe başında sırıttıklarını görebilirdiniz. Bu yüzden memleket öyle bir ekonomik buhran içine düşmüştü ki , bir lokma has ekmekten, bir avuç şekerden tutun da bir kilo çiviye kadar bütün 'zaruri havayiç' altın pahasına elde edilebilir lüks maddeler sırasına girmiş ve geçim sıkıntısı harp halinde bulunan memleketlerde bile görülmeyen bir vehamet arzetmeye başlamıştı." [74]

---

[68] Koçak, **a.g.e.**, s.485; Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, s.180-182.
[69] Ünal, **a.g.e.**, s.23.
[70] Karpat, **a.g.e.**, s.83.
[71] **Aynı**, s.85.
[72] Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980)**, (Üçüncü basım. Ankara: İmaj Yayıncılık, 1998), s.218.
[73] Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, s.184.
[74] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl**, Haz. Atilla Özkırımlı (İstanbul: Maas Matbaacılık, 1984), s.184.

Ticaret ve sanayi burjuvazisinin ardından orta sınıfın önemli bir kesimini oluşturan büyük toprak sahipleri de 11 Haziran 1945'te kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu karşısında iktidara cephe almaya başladılar.[75]

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, topraksız veya toprağı az olan köylülere, çiftçilik yapmak isteyenlere, geçimlerine yetecek kadar toprak dağıtmak ve dağıtılan toprağın sürekli işletilmesi için de gerekli olan donanımı sağlamak amacıyla çıkarıldı. Dağıtılacak arazi hazine, vakıf ve belediyelere ait topraklardan ve 5000 dönümden büyük çiftliklerin istimlak edilmesiyle elde edilecekti. Bu topraklar ihtiyacı karşılamazsa 2000 dönümlük yani orta büyüklükteki çiftliklerde istimlak edilebilecekti. Kanunun 17. maddesine göre ise ihtiyacı halinde 2000 dönümden küçük mülkiyetin de istimlak edileceği belirtiliyordu.[76]

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'yla devlet, geçim sıkıntısı içinde yaşayan küçük toprak sahiplerinin durumunu biraz olsun iyileştirmek, savaş sırasında büyük fedakarlık yapmak zorunda bırakılan bu kesimin iktidara tepkisini azaltmak amacındaydı.

Ancak Kanunun Meclis'te görüşülmesi sırasında büyük toprak sahiplerinin önemli tepkileri ortaya çıktı. Adnan Menderes (Aydın), Cavit Orak (Seyhan), Emin Sazak (Eskişehir), Damar Arıkoğlu (Seyhan) bu tepkilerde baş sırayı aldılar. Özellikle Adnan Menderes, dağıtılacak toprak miktarını belirleyen 17. madde ile bu toprakların istimlak bedellerinin gerçek değer üzerinden belirlenmesini öngören 21. maddeyi eleştirdi. Diğer konuşmalarda da bu kanun tasarısıyla, mülkiyet hakkının zedelendiği iddia edildi.[77] Refik Koraltan bu iddiayı şu şekilde ifade etti: "Arkadaşlar, bu tasarının ruhu, kim ne derse desin, Ali'nin malını alıp Veli'ye vermektir".[78] Böylece bu kanun çok partili düzene geçişte etkili unsurlardan biri oldu.

Toprak kanunu üzerinde yapılan tartışmalar, CHP içindeki potansiyel muhalefeti açığa çıkardı. Bu konuda muhalif olanlardan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü daha sonra "Dörtlü Takrir" olarak adlandırılan bir önergeyi

---

[75] Karpat, **a.g.e.**, s.107.
[76] **Aynı**, s.107-108.
[77] Mustafa Albayrak, "**Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1945-1960)**", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1992), s.49-50.
[78] Cem Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, (Üçüncü basım. Ankara: İmge Kitabevi, 1998), s.29.

CHP grubuna vererek, yeni bir partinin kurulması sürecini başlattılar. Nitekim, bu dört kişinin önderliğinde DP kuruldu.

Özetle; İkinci Dünya Savaşı'na katılmayan, ancak savaşın getirdiği sıkıntılara katlanmak durumunda kalan bir devlet olarak Türkiye, savaşa hazır bulunmanın zorunluluğuna inandığı için, özellikle geniş ve yoksul halk kitlelerini ilgilendiren önlemler alma yoluna gitmek zorunda kaldı. Bunlar arasında yer alan Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu, Toprak Mahsülleri Kanunu gibi önemli kanunlar, halkın CHP iktidarına tepki duymasına yol açtı. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ise büyük toprak sahiplerinin iktidardan kopuşunun başlangıcını oluşturdu. Diğer yandan CHP'nin kendi tabanını oluşturan bürokratları göreceli olarak koruması, bunun yanında parti nüfuzundan yararlanarak savaş zengini bir kesimin ortaya çıkması halkın CHP'den uzaklaşmasının temel nedenleri arasında sayılabilir. Böylelikle Milli Mücadele sırasında "halkçılık" ideolojisi ile oluşturulmaya çalışılan "aydın - bürokrat ve toprak - mülk sahibi" ittifakı çözülme yoluna gitti. Dolayısıyla, CHP iktidarına karşı savaş boyunca oluşan huzursuzlar cephesi, ileride kurulacak muhalefet partisinin de tabanını oluşturdu.

1.2. Dış Nedenler

İkinci Dünya Savaşı sonuçları itibarıyla dünyada ve Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcını oluşturdu. İkinci Dünya Savaşı sonunda Almanya ve İtalya'daki tek parti rejimleri yıkılmış, dünya "doğu" ve "batı" olarak iki bloka ayrılmıştı. Bu iki blokun lideri Sovyetler Birliği ve ABD kendi bloklarındaki ülkelerin siyasal rejimleri üzerinde etkili rol oynamaya başladılar. Türkiye savaş sırasında izlediği politikanın sonucu olarak Batı blokuna yöneldi.[79] Ancak Türkiye'nin Batı dünyasına yaklaşması sadece bu savaşın değil, Cumhuriyetin başından beri izlenen Türk dış politikasının devamı ve Türkiye'nin "bütünsel kalkınma anlayışı"nın bir sonucudur.[80]

Savaş sonrasında Türk dış politikasında önemli kırılmanın yaşanmasının bir diğer nedeni de Sovyetler Birliği'nin 1925 tarihli "Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması"nı yenilemeyeceğini açıklaması ve Boğazlara ilişkin taleplerde

[79] Eroğul, a.g.e., s.17-19.
[80] Akşin, a.g.e.,s.222.

bulunmasıdır. Hiç kuşkusuz bu, Türkiye'de bir Sovyet tehdini gündeme getirdi.[81] Bu nedenle İsmet İnönü ve yeni dönemde kurulacak olan olan DP lideri Celal Bayar Sovyet tehditlerine karşın, Batı bloku içinde yer alma konusunda uzlaşmaya varmışlardı.[82]

Sovyet tehditlerinin şokunun yaşandığı bir süreçte Türkiye, uluslararası platformda kendine yer edinmeye büyük çaba harcamıştır. Türkiye Mihver devletlere karşı savaş açtığı ve Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzaladığı için, yeni dünya düzeninin şekilleneceği San Fransisco Konferansı'na davet edildi.[83] Konferans sonunda 26 Haziran 1945'te Birleşmiş Milletler Antlaşmasına imza koydu. Türkiye bu antlaşmayı imzalayarak, daha demokratik bir rejime geçmeyi taahhüt etti. Bunun yanında yine Türkiye'nin kabul ederek imzaladığı İnsan Hakları Bildirisi'nin yirminci maddesi de çoğulcu nitelikte olmayan bir siyasi sistemin varlığına karşı idi. Türkiye'nin bu antlaşma ve bildirilerin altına imza atması, siyasi yaşamını demokratikleştireceği olarak algılandı.[84]

Türkiye, savaş sonunda ABD ile gittikçe artan bir hızla yakınlaştı.[85] Bu yakınlaşma çok partili düzene geçişte "elverişli bir ortam" hazırladı. Ancak ABD bu

---

[81] Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı başlangıcından itibaren izlediği saldırgan politikanın sonucu olarak, 25 Eylül – 17 Ekim 1939 tarihleri arasında Moskova'yı ziyaret eden Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'ndan "Boğazlarda üs" talebinde bulundu. Bu istekler, Şükrü Saraçoğlu tarafından şiddetle reddedilmesine rağmen savaşın sonunda 4-11 Şubat 1945'te toplanan Yalta Konferansı'nda bu istekler tekrarlandı. Ancak asıl gelişme, 19 Mart 1945'te Sovyet Dışişleri Bakanı Molotof ile Türkiye'nin Moskova Büyük Elçisi Selim Sarper'in görüşmesinde ortaya çıktı. Bu görüşmede; Türk-Sovyet sınırında Sovyetler Birliği lehine bazı düzenlemeler yapılması, Boğazlarda Sovyetler Birliği'ne üs verilmesi ve Montreux Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi istendi. Ardından 7 Haziran 1945'te Sovyetler Birliği, Türkiye'ye nota vererek taleplerinin yerine getirilmesini istedi. Türkiye bu önerileri geri çevirdiyse de, 1946'da iki yeni nota vererek isteklerini tekrarladı. Bkz. Fahir Armaoğlu, **Siyasi Tarih (1789-1960)**, (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1975), s.679 v.d.; Mehmet Gönlübol, Cem Sar ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**. (Üçüncü basım. Ankara: Sevinç Matbaası, 1974), s.200 v.d.; Halık Gerger, "Türk Dış Politikası (1946-1980)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), s.537.

[82] Taner Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), s.55.

[83] **Aynı**, s.50; Türkiye Cumhuriyeti Almanya ve Japonya'ya 23 Şubat 1945'te savaş ilan etmiş, 24 Şubat 1945'te ise Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalayarak, 25 Nisan 1945'te toplanan San Francisco Konferansı'na davet edilmiştir. Bkz. Karpat, **a.g.e.**, s.125.

[84] Ünal, **a.g.e.**, s.123-125. İnönü, San Fransisco Konferansı'na giden Türk heyetinden Feridun Cemal Erkin'e "Türkiye'nin yakında çok partili hayata başlayacağını ilan etme yetkisi" vermiştir. İnönü, Amerikalılar çok partili demokrasiyi ne zaman kuracağımızı sizlere sorarlarsa şöyle cevap verirsiniz demiştir: "Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Atatürk büyük reformcu olmuştur. İnönü'nün rolü, reformları raylarında perçinlemek ve Atatürk'ün de arzu ettiği tam demokrasiyi kurmak olacaktır. İnönü şimdiye kadar bu çığıra girmeyi istiyordu. Harbin ortaya çıkardığı çeşitli tehlike ve sorunlar buna imkan vermedi. Savaş bitince bu amacı gerçekleştirmek Cumhurbaşkanının en aziz arzusudur". Bkz. Necdet Ekinci, **Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler**, (İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997), s.275.

[85] İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin toprak talebiyle başlayan bunalım, Türkiye'nin Batı'yla özellikle ABD ile yakınlaşmasını gündeme getirdi. 1946 yılında ABD savaş gemisi Missouri'nin İstanbul'a gelmesi, Sovyet tehdidine karşı, Türkiye'yi desteklediğinin ifadesi olmuş, aynı zamanda Türk-

dönemde Türkiye'nin siyasal rejiminden çok, güçlü ve istikrarlı olmasıyla ilgilendi. Hatta ABD Başkanı Truman, Temmuz 1946'da Senato önünde yaptığı konuşmada; "Harp tehlikesinin henüz zail olmadığı, böyle bir sırada, Türkiye'nin harp politikasına göre iç idaresini yürütmesi gerekirken, çok partili hayata atılma tecrübesi girişimini, zamansız bir icraat olarak vasıflandırıyoruz" demişti.[86]

Özetlersek; içeride tek partili rejim dar gelmekteydi, bunu değiştirecek bir muhalefet yoktu. Dışarıda ise Türkiye'nin çok partili hayata geçişi için elverişli bir ortam doğmuştu. Ancak bunun ötesinde bir baskı söz konusu değildi.[87]

Türkiye'de çok partili düzene geçişin önemli itici gücü ise "İnönü faktörü" oldu.[88] İnönü çok partili düzene geçişin ilk işaretini 19 Mayıs 1945 tarihli nutkunda vermişti. Bu nutkunda memleketin siyasal ve kültürel hayatında demokrasi prensiplerinin daha geniş ölçüde hüküm süreceğini açıkladı.[89] Bundan sonraki adım, 17 Haziran 1945'te, altı milletvekili için yapılan ara seçimlerde CHP'nin aday göstermemesi oldu. Seçimlerde ilk defa olarak resmi aday gösterilmemesi seçimlere ilgiyi büyük ölçüde arttırdı. Bundan bir ay sonra ise, Temmuz 1945'te Nuri Demirağ, Milli Kalkınma Partisi adıyla yeni bir parti kurmak için valiliğe başvurdu. Başbakan Şükrü Saraçoğlu ise yaptığı açıklamada, Milli Kalkınma Partisinin kurulmasına izin verildiğini ve bu partinin tek dereceli seçim, üniversite özerkliği, antidemokratik kanunların değiştirilmesi gibi isteklerine karşı çıkılmayacağını bildirdi.[90]

İnönü, 1 Kasım 1945 tarihli meclisi açış nutkunda ise; " Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir partinin bulunmamasıdır...fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır..." diyerek yeni kurulacak partilere yeşil ışık yaktı.[91]

Amerikan ilişkilerinin de başlangıcını oluşturmuştur. Bkz. Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası,** (Ankara: İmge Yayınevi, 1990), s. 7 v.d.

[86] Tanör, **a.g.e.**, s.337-338.

[87] Çetin Yetkin dış nedenlerin "kesin bir biçimde etkili ve belirleyici" olduğu görüşündedir. Bkz. Yetkin, **a.g.e.**, s.225-254.

[88] Oğuz Ünal, İnönü'nün geçişteki "gerçek rolünü" şöyle ifade etmektedir: "Türkiye'de çok partili rejim iç ve dış şartların zorlaması sonucunda kurulmuş olmakla beraber, Milli Şef'in tek partili rejimi sürdürmek yolundan bir inat ve mukavemetiyle karşılaşmadı. Tersine olarak, Milli Şef, otoriterliği sürdürmek isteyen bazı aşırı CHP'lilerin telkinlerine uymamış ve iç ve dış şartları akılcı şekilde değerlendirmek basiretini göstermiştir. Bu basiret sayesinde geçiş, sarsıntısız gerçekleşmiştir." Bkz. Ünal, **a.g.e.**, s.184.

[89] Karpat, **a.g.e.**, s.127.

[90] Eroğul, **a.g.e.**, s.23.

[91] Ekinci, **a.g.e.**, s.304.

2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE KURULAN SİYASİ PARTİLER

2.1. Milli Kalkınma Partisi

Milli Kalkınma Partisi, yirmi iki yıllık tek parti yönetimi sonunda, üçüncü defa olarak çok partili rejime geçildiğini belgeleyen ilk siyasi parti olma özelliğine sahiptir.[92]

1945 Temmuz başlarında işadamı Nuri Demirağ'ın Milli Kalkınma Partisi adında milliyetçi, muhafazakâr ve liberal anlayışa sahip bir parti kuracağı haberleri basında yer almaya başlamıştı.[93] 18 temmuz 1945' te kurulmasına izin verilen bu parti, Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atilhan tarafından kuruldu.[94] Genel Başkan Nuri Demirağ'a göre partinin kuruluş amacı; "halkın, devletçilik idaresinden dolayı maruz kaldığı bin bir çeşit ızdırap, felaket ve haksızlıkları önlemek üzere", "adalet, sıhhat, servet ve saadetini sağlayacak prensiplerin en geniş ölçüde millete tatbikidir.[95]

Milli Kalkınma Partisi programında milliyetçi, muhafazakar, ahlakçı, devletçiliğe karşı, dış politikada İslam Birliği-Şark Federasyonu yanlısı bir görüntü çizmektedir.[96] Devlet yönetiminde ve toplum yaşamında önemli değişiklikler öngören partinin savunduğu başlıca ilkeler şöyledir:

1. Hükümet şekli; vicdan, fikir ve yayın özgürlüklerine dayanan ve halkın kesin biçimde yönetimini sağlaması anlamına gelen Cumhuriyet,
2. Yönetimde yerel kuruluşlara yetki tanınması (m.4),
3. Bütün seçimlerin tek dereceli olması (m.5),
4. Seçimlerde nisbi temsil sisteminin uygulaması (m.6),
5. Âyan adıyla ikinci bir meclisin oluşturulması (m.10),
6. Cumhurbaşkanı'nın tüm seçmenlerce beş yıl için seçilmesi ve ancak bir dönem iş başında kalabilmesi,

---

[92] Tunaya, **Türkiyede Siyasi Partiler (1859-1952)**, s.639.
[93] **Cumhuriyet**, (8 Temmuz 1945). S. 7503.
[94] Tunaya, **Türkiyede Siyasi Partiler (1859-1952)**, s.639.
[95] Muzaffer Sencer, **Türkiye'de Siyasi Partilerin Sosyal Temelleri,** (İstanbul: Geçiş Yayınları, 1971), s, 200.
[96] Hıfzı Topuz ve Hüsamettin Ünsal, **Cumhuriyetin Beş Dönemeci** (İzmir: Sevgi Yayınevi, 1984), s.112. Milli Kalkınma Partisi Nizamnamesi için Bkz. Tunaya, **Türkiyede Siyasi Partiler (1859-1952)** , s.642-644

7. Adalet örgütünde kaldırılmış olan ara mahkemelerin (istinaf) yeniden kurulması. (m.22),

8. Ekonomi alanında, sanayi ve ticarette rekabetin esas olması ve devletin bütün üretim alanlarında yalnızca örnek oluşturarak girişimlerde bulunması, daha iyisini millete yaptırmaya çalışması (m. 27, 28, 31),

9. Gençliğin küçük yaştan başlayarak vatan savunması için askerliğe hazırlık sporlarıyla yetiştirilmesi (m.21).[97]

Böylece Milli Kalkınma Partisi, serbest ekonomiden ve özel girişimcilikten yana, Ayan meclisi gibi Meşrutiyet dönemi kuruluşlarını geri getirmeyi isteyen, ancak tek dereceli seçim gibi Serbest Cumhuriyet Partisi programında yer alan ve CHP'nin 1931 Kurultayı'nda da kabul edilmiş olmasına karşın gerçekleştirelemeyen ilkeyi savunan bir parti olarak CHP'nin karşısına çıkmıştır.[98]

Milli Kalkınma Partisi yöneticileri örgütlenmeye başladıklarında da ilginç bazı söylem ve girişimlerde bulundular. Bunlardan birisi Müslüman Doğu ülkeleri öğrencilerini toparlayacak bir Teknik ve Ahlâk Üniversitesi açma isteğidir. Bunun yanında, zorunlu askerliğin kaldırılarak paralı ordu kurulmasını da hedeflediler.[99] Bu muhalefet partisi, CHP karşısında önemli bir varlık gösterememiş; hatta İnönü, 1 Kasım 1945 Meclis açış konuşmasında iktidar karşıtı bir partinin bulunmadığını belirterek,[100] bu partinin etkili olmadığı mesajını vermiştir.

Milli Kalkınma Partisinin, siyasal hayatta varlık gösterememesinin nedenleri; kamuoyunun dikkatini CHP içinde başlayan muhalefet hareketine çevirmesi, DP kurulduktan sonra CHP-DP diyaloğu içinde yerini bulamaması, lider kadrosundaki anlaşmazlıklar ve en önemlisi toplumda kendine bir taban bulamaması olmuştur. Parti kurucularından Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atılhan 1946 yılında partiden ayrıldılar. Nuri Demirağ ise partiden çıkarılmış ancak yargı kararı ile geri

---

[97] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap Birinci bölüm, s. 217.

[98] Milli Kalkınma Partisi özel girişimin çıkarlarını dile getirmiş olmakla beraber, tarım kesimini geniş ölçüde ihmal etmiştir. Bkz. Sencer, **a.g.e.**, s. 201.

[99] **Aynı**, s. 218; Milli Kalkınma Partisi görüşlerini basına aktarmak amacıyla kuzu ziyafetleri düzenlemiş, bu nedenle de kamuoyunda "kuzu partisi" olarak adlandırılmıştır. Bkz. Piraye Bigat Cerrahoğlu, **Demokrat Parti Masalı** (Birinci Basım. İstanbul: AD Yayıncılık, 1996), s.9.

[100] **Cumhuriyet**, (2 Kasım 1945), S. 7619; Taner Timur'a göre; Milli Kalkınma Partisi'nin ciddi bir varlık gösterememesinin sebebi CHP yönetici kadrosunun onayını ve desteğini almadan kurulmuş olmasıdır. Bkz. Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş** , s. 27.

dönebilmiştir.[101] 1946 belediye ve genel seçimlerine ve 1950 genel seçimlerine katılan Milli Kalkınma Partisi hiçbir yerde başarılı olamadı.[102]

2.2. Demokrat Parti

2.2.1 Demokrat Parti'nin Kuruluşu ve Örgütlenmesi

1945 yılı içinde Türkiye'de yaşanan sosyal ve siyasal olaylar çok partili hayata geçişin işaretlerini vermeye başladı. Türkiye'nin müttefiklerle beraber savaş galibi olarak Nisan 1945'te San Fransisco Konferansı'na katılması, Birleşmiş Milletler Teşkilatının kurucu üyesi olması, demokrasiye geçileceğinin önemli belirtisi olmuştu. Nitekim Milli Şef İnönü 19 Mayıs 1945 nutkunda; "harb zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları ortadan kalktıkça, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir" diyerek yeni çok partili hayatın kapısını aralamıştı.[103]

DP'nin kuruluşu ise CHP içindeki muhalefetin, yeni demokrasi akımına uygun olarak, 1945 ortalarında belirginleşmesiyle başladı. CHP içinde, Meclis Grubu oylamalarında zaman zaman bireysel nitelikte muhalefet hareketlerini varlığı bilinmekle beraber,[104] ilk ciddi muhalefet 21 Mayıs 1945'te Ticaret Bakanlığı'nın bütçe görüşmelerinde ortaya çıktı. Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak gibi konuşmacılar, bütçe açığı nedeniyle artan devlet borçları, hayat

---

[101] Topuz, Ünsal, **a.g.e.**, s. 112; İlber Ortaylı, Milli Kalkınma Partisi konusunda şu yorumu yapmaktadır: "Milli Kalkınma Partisi tutucu ve liberal görüşlerin karması olan bir düşünce etrafında kurulmuştu. Daha doğrusu o da yakın gelecekteki DP'den farklı şeyler söyleyecek değildi. 1940'larda bir partinin büyümesi için gerekli olan şey, tecrübeli politikacılardan oluşan bir kadroydu. Oysa siyasi hayatta deneyimi olmayan ve birbirleriyle tutarsız kurucular kadrosu elinde Milli Kalkınma Partisi bir varlık gösteremedi..." İlber Ortaylı, "1946 Demokrasisi", **Milliyet**, (15 Mayıs 1983).

[102] Nuri Demirağ 1954 seçimlerine DP listesinden katılmıştır. Milli Kalkınma Partisi giderek etkinliğini kaybetmiş ve uzun süre genel kurul yapmadığı için 1958 mayısında kanun gereğince dağılmış sayıldı. Bkz. Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm, s.218; Milli Kalkınma Partisi, Anadolu'da yüz elliden fazla şube açarak faaliyette bulunmuştur. Bkz. **Cumhuriyet**, (20 Aralık 1945), S. 7664.

[103] **Cumhuriyet**, (20 Mayıs 1945), S. 7454.

[104] Milli Şef İnönü döneminde, ilk ciddi muhalefeti Celal Bayar yapmış ve T.B.M.M.'nin 1944 yılı muvazene-i umumiye kanunu görüşülürken hükümeti eleştirmiş bütçeye olumsuz oy kullanmıştır. İkinci muhalefet hareketi ise, Ocak 1945'te Şirket-i Hayriye'nin devlet tarafından satın alınmasına ilişkin kanun tasarısını görüşülmesi sırasında, otoriter anlayışın CHP içerisindeki temsilcisi Recep Peker'in devletciliğin aşırı şekilde uygulandığını belirterek red oyu kullanmasıyla görülmüştür. Bunun yanında Bursa Milletvekili Baha Pars CHP Meclis Grubu tartışmalarında Meclis görüşmelerinin kamuoyuna açık görüşülmesini istemiştir. Bkz. Koçak, **a.g.e.**, s. 383, Albayrak, **a.g.t.**, s. 99-100.

pahalılığı, dar gelirlilerin durumu, vurgunculer, karaborsacılık gibi konularda şiddetli eleştiriler yapmışlar, idareye yeni bir hayat tarzının egemen olmasını istemişlerdi.[105]29 Mayıs'ta yapılan bütçe oylamasında ise 368 lehte oya karşı yedi alehte oy kullanıldı.[106] Aralarında DP kurucularının da yer aldığı muhalifler, hükümete karşı gittikçe büyüyen örgütlü muhalefetin başlangıç noktasını belirlediler.[107] Muhalefetin ikinci bir güç denemesi ise 11 Haziran 1945'te kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu görüşmeleri sırasında yaşandı. Muhalifler Toprak Kanunu'na doğrudan itiraz etmek yerine dolaylı yolları tercih ederek meselenin bir mülkiyet meselesi değil, bir sermaye ve teknik donanım meselesi olduğunu söylediler. Özellikle 17. ve 21. maddelere yönelik eleştiriler, bir "muhalefet korosu"na dönüşerek, Adnan Menderes ve Refik Koraltan öncülüğünde yürütüldü.[108] Kanunun kabul edilmesi sırasında da, bütçeye olumsuz oy veren yedi milletvekili oy kullanmayarak, tepkilerini gösterdiler.[109]

Toprak kanunu görüşmeleri parti içi muhalefetin kendini açık olarak göstermesi ve varlığını hissettirmesi bakımından büyük bir fırsatı oldu. Feroz Ahmad bu durumu "toprak reformu yasa tasarısı girişiminin en dolaysız sonucu CHP içinde bir muhalefetin kristalleşmesidir" diyerek ifade etmiştir.[110]

Parti içindeki muhalif gruptan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü toprak kanunun oylamasından önce, parti grubuna "Dörtlü Takrir" olarak bilinen bir önergeyi vererek, muhalefetlerinin yalnız bütçe veya toprak kanununa yönelik olmadığını göstermek istediler.[111] 7 Haziran 1945'te Meclis Başkanlığına

---

[105] Eroğul, **a.g.e.**, s. 27.

[106] Aleyhte oy verenler; ilk dördü DP kurucularından olmak üzere Aydın milletvekili Adnan Menderes, İzmir milletvekili Celal Bayar, İçel milletvekili Refik Koraltan, Kars milletvekili Fuat Köprülü, diğer üçü ise, Manisa milletvekili Hikmet Bayur, Kütahya Milletvekili Recep Peker ve Eskişehir milletvekili Emin Sazak'tır. Bkz. Eroğul, **a.g.e.**, s.28; **Cumhuriyet**, (30 Mayıs 1945), S. 7464.

[107] Karpat, **a.g.e.**, s. 129.

[108] Kanun tasarısı özellikle 17. maddesi dolayısıyla toprak sahiplerinden büyük tepki toplamıştır.Bu madde de beş bin dönümlük geniş bir üst mülkiyet sınırı tanınmakla beraber, toprağın yetmediği yerlerde, topraksız ve az topraklı köylülere dağıtılmak üzere 50 dönüme kadar arazinin kamulaştırılabileceği öngörülmektedir.17. madde, komisyonda iki defa görüşülerek son şeklini almasına rağmen, hükümet baskısıyla ve içtüzük hükümlerine aykırı olarak üçüncü defa görüşülmek ve değiştirilmek istenmiştir. Bu duruma itiraz edenlerin başında Adnan Menderes gelmiştir. Tasarının 21. maddesinde ise, kamulaştırmanın gerçek bedel üzerinden değil, arazi vergisine matrah olan değere orantılı olarak yapılacağı belirtilmektedir. 21. maddeye itiraz ise, Refik Koraltan tarafından yapılmıştır. Bkz. Eroğlu, **a.g.e.**, s. 28; Timur, **Çok Partili Hayata Geçiş**, s.12.

[109] **Cumhuriyet**,(5 Haziran 1945), S. 7470; **Cumhuriyet**, (6 Haziran 1945), S.7471.

[110] Feroz Ahmad, **Demokrasi Süresinde Türkiye (1945-1980)**, Çev.: Ahmet Fethi, (İstanbul: Hil Yayınları, 1996), s. 24.

[111] Albayrak, **a.g.t.**, s. 101; Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, s.647-648.

verilen önerge parti içinde liberalleşme yönünde reform isteyen bir içeriğe sahipti. Önergede;

1. Milli hakimiyetin en tabi neticesi ve aynı zaman da dayanağı olan Meclis murakabesinin (denetiminin) Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamen uygun olarak tecellisini sağlayarak tedbirlerin alınması,
2. Yurttaşın siyasi hak ve hürriyetini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye kanunumuzun gerektirdiği genişlikte kullanabilmeleri imkanlarının sağlanması,
3. Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamen uygun bir şekilde yeni baştan tanzimi..." istenmekteydi.[112]

Bu önerge, hazırlayanlar tarafından çok dikkatli şekilde formüle edilmişti. Görünüşte CHP içinde değişmeyi hedefleyen önerge, kabul edildiği takdirde siyasi hayatta köklü değişikliklere yol açacaktı. Yeni bir partinin kurulması için zemin hazırlanmış olacaktı.[113] Ancak bu önergeyi verenler yeni bir parti kurmaktan ziyade "Halk Partisi içinde denetlemeyi kuvvetlendirmek, Anayasanın sadece şekil olarak değil, ruh ve mana olarak uygulanmasına sağlamak" düşünceyle verdiklerini söylemişlerdir.[114]

Dörtlü Takrir, CHP Meclis Grubunun, 12 Haziran 1945 günü gizli olarak yaptığı yedi saatlik oturumunda, bu çeşit tekliflerin görüşme yerinin grup toplantısı olmayıp T.B.M.M. olduğu gerekçesiyle, usule aykırı bulunarak reddedildi.[115] Cem Eroğul, takririn reddedilmesinin tartışmalı olup, "Halk Partililerin henüz otoriter tepki alışkanlıklarını yitirmediklerini" ve "CHP'nin kendi içinde muhalefet partisi

---

[112] Füruzan Hüsrev Tökin, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişimi,** (İstanbul: Elif Yayınevi, 1967), s.79; Dörtlü Takririn tam metni için Bkz. Naki Cevat Akkerman, **Demokrasimiz ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar** (Ankara: Ulus Basımevi, 1950), s.72-75.

[113] Bülent Çatalcalı, **"Unterentwicklung und Demokratie in der Türkei"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Heidelberg: Ruprecht-Karls Universitat, 1982) s.149.

[114] Timur, **Çok Partili Hayata Geçiş**, s. 14; Nihal Kara da; takrircilerin hedefinin yeni bir parti kurmaktan ziyade CHP içinde hizip olarak çalışmak olduğunu belirtmektedir. Bkz. Nihal Kara İncioğlu, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", **Türkiyede Politik Değişim ve Modernleşme**, Der. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, (İstanbul: Alfa Yayınları 2001), s. 209.

[115] Karpat, **a.g.e.**, s. 130; Gizli oturumda takrircilerden olan Celal Bayar, diğer milletvekillerince şiddetle eleştirilmiş, başka bir parti kurması istenmiştir. Bunlara karşılık Celal Bayar, İttihat ve Terakki Partisinden ayrılarak Hürriyet ve İtilaf Partisini kuran Albay Sadık'ı hatırlatarak " Hayır! Ben Miralay Sadık Bey olmak istemem" açıklamasını yapmıştır. Bkz. Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4.Kitap, Birinci bölüm, s. 214, 219.

çıkarabilmek için, kasten sert davrandığı" olmak üzere iki görüş ileri sürerken; [116] Kemal Karpat, bu takririn red sebeplerini anlamanın zor olduğunu, çünkü bu red kararı ile 1945 baharında CHP'nin yaptığı bütün hürriyet vaatlerinin inkar edilmiş olduğunu söyleyerek, o da CHP ileri gelenlerinin bir muhalefet partisinin kurulmasına imkan vermek için Takrir'i kasten reddettiklerinin bir ihtimal olduğunun altını çizer.[117] DP'nin kuruluşunda etkili olan takririn reddedilmesinin nedenleri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.[118] Ancak hemfikir olunan nokta muhalefetin kendisini göstermek için iyi bir fırsat yakalamış olduğudur.

Adnan Menderes ve Fuat Köprülü kısa bir süre sonra, kamuoyunun desteğini de alarak Vatan gazetesinde antidemokratik kanunlar ve uygulamaları eleştiren yazılara yer verdiler. Özellikle işledikleri konular; millet denetiminin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin güvenceye bağlanması, baskının kaldırılması gibi liberal konulardı.[119] Bu eleştirel yazılar gerekçesiyle 21 Eylül'de toplanan Parti Divanı, her iki milletvekilinin de ihracına karar vererek, sonucu bir bildiriyle kamuoyuna duyurdu.[120] İki dava arkadaşının partiden ihracının ardından Celal Bayar, Meclis Başkanlığına verdiği bir dilekçe ile İzmir Milletvekilliğinden istifa ettiğini bildirip, parti içindeki mücadelesini Meclis dışında sürdürmeyi tercih ederken, takrircilerin son ismi Refik Koraltan ise 2 Ekim tarihli Vatan gazetesinde arkadaşlarının ihracını; "...prensiplerden ayrılan biz değiliz. İki arkadaş hakkında ihraç kararı verenlerdir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu bir

---

[116] Eroğlu , **a.g.e.**, s. 30, 31.

[117] Karpat, **a.g.e.**, s. 130.

[118] Ahmet Yeşil, takririn reddedilmesini "otoriter tepki" alışkanlığına bağlamaktadır. Ona göre;yeni bir parti hedeflenseydi, takrirciler hemen ihraç edilirdi. Bkz. Ahmet Yeşil, **Türkiyede Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş** (İkinci basım. Ankara: T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları No: 114, 2001), s. 52; Bülent Çatalcalı'ya göre takririn rededilmesinin amacı; yeni bir muhalefet partisi kurmaktı. Bkz. Çatalcalı, **a.g.e.**, s. 149; Çağfer Güler'e göre ise; takrirciler bu belgeyi partiden ayrılmak için verirken CHP'liler de onların ayrılması için reddetti. Bu noktada her iki tarafında istekleri kesişmiştir. Bkz . Çağfer Güler, **"Türkiyede Çok Partili Siyasi Yaşama Geçiş Döneminin (1945-1950) Koşulları Üzerine Bir Araştırma"** (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999), s. 27.

[119] Eroğul, **a.g.e.**, s. 31; Fuat Köprülü 25 Ağustos 1945 tarihli Vatan gazetesinde "Açık Konuşalım" başlıklı yazısı ile; "tek partiye karşı ilk açık isyan hareketi"ni başlatmıştır. Adnan Menderes ise 13-14 Eylül 1945 tarihli Vatan gazetesinde " Başkanın Demeci Münasebetiyle" başlıklı yazısında; "Ülkemizde yurttaşların siyasi hak ve hürriyetleri tahditlere uğramıştır. Kimse inkar edemez ki memleketimizde başta milletvekili seçimi, hemen bütün seçimler, gitgide tayin mahiyetini almıştır. Yine memleketimiz, sebepleri ne olursa olsun, tek parti sisteminden kendini henüz kurtaramamıştır" diyerek tek partiye yönelik eleştiriler yapmıştır. Bkz. Albayrak, **a.g.t.**, s.135.

[120] 22 Eylül 1945 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, Aydın milletvekili Adnan Menderes ile Kars milletvekili Fuat Köprülü'nün hareket ve faaliyetlerinin partinin hareket ve faaliyetlerine zıt görüldüğü gerekçesiyle partiden ihraç edildikleri açıklanmıştır. İki milletvekilinin ihracı üzerine CHP Genel Sekreterliği tarafından 21 Eylül 1945 tarihinde yayınlanan bildiri metni ve ihraçlar hakkında Adnan Menderes ve Fuat Köprülünün demeçleri için bakınız Bkz. Tekin Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaları** (İkinci basım İstanbul: Tekin Yayınevi, 1966),s.220-222.

çatlak ses diye kendi grup arkadaşı Adnan Menderes'i nasıl hırpalayabilir?" diyerek sert şekilde eleştirdi. Refik Koraltan da 27 Kasım 1945 tarihinde partiden ihraç edildi.[121]

Milletvekilliğinden istifa eden Celal Bayar, halen parti üyesiydi. 3 Aralık'ta gönderdiği bir dilekçeyle CHP'den istifa ettiğini bildirdi. Böylelikle muhaliflerin Celal Bayar'ın önderliğinde yeni bir parti kuracakları kesinleşmişti. 1 Aralık'ta basına verdiği demeçte yeni bir parti kuracağını açıklayan Celal Bayar, üç gün sonra Çankaya köşkünde Cumhurbaşkanı İnönü'yü ziyaret edip kuracakları partinin programı hakkında bilgi vererek, onayını aldı.[122] 7 Ocak 1946'da Refik Koraltan'ın İçişleri Bakanı Hilmi Uran'a parti programını ve kuruluş dilekçesini vermesiyle, DP resmen kurulmuş oldu.[123]

DP'nin kurulmasına basın büyük ilgi gösterdi. Basında çıkan yazılarda genelde hoşgörülü, ılımlı, destekleyici ifadelere yer verilerek, partinin genel başkanı Celal Bayar'ın şahsına ve devlet adamlığına olan güven, CHP yanlısı yazarlar tarafından da işlendi. Nadir Nadi "Yeni Partinin Karekteri" başlıklı yazısında CHP ile DP arasında büyük farklar olmadığını, bu partinin şimdilik kontrol vazifesi görececeğini yazdı.[124]

DP'nin kuruluş döneminde CHP'nin ılımlı ve teşvik edici yaklaşımı ve İnönü – Bayar görüşmesinde belli noktalar da uzlaşmaya varılması, "muvazaa partisi" (danışıklı

---

[121] Erer, **a.g.e.**, s. 222-223; Eroğul, **a.g.e.**, s.31.

[122] Metin Toker, Çankaya'da Bayar- İnönü buluşmasında DP'nin kurulmasıyla ilgili olarak aralarında şu ilginç konuşmanın geçtiğini belirtmektedir;
"İnönü – Terakkiperverlerde olduğu gibi "itikadı diniyeye riayetkârız" diye bir madde var mı?
Bayar – Hayır, Paşam. Laikliğin dinsizlik olmadığı var
İnönü – Ziyanı yok. Köy Enstitüleriyle, ilkokul seferberliği ile uğraşacak mısınız?
Bayar – Hayır.
İnönü – Dış politika da ayrılık var mı?
Bayar – Yok!
İnönü – O halde tamam...." Bkz. Metin Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970), s. 112-113; DP, İnönü'nün izni ve desteğiyle kurulmuştur. Celal Bayar, laiklik, eğitim ve dış politika konularında teminat vermiştir. Hatta bu görüşmede Celal Bayar, İnönü'ye DP rozetini vermek istemiş, "Paşam bunu yakanızda görmek bize, şeref verecektir" diye takılmıştır. Bkz. Timur, **Çok Partili Hayata Geçiş**, s.16.

[123] Eroğul, **a.g.e.**, s.31; Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, s.647-648; Erer, **a.g.e.**, s.229.

[124] Nadir Nadi, "Yeni Partinin Karekteri", **Cumhuriyet**, (8 Ocak 1946), S.7684; Demokrasiye geçiş sürecinde DP'nin bir yayın organı olmamış ancak Ankara ve İstanbul basını tarafından genellikle desteklenmiştir. Ankara basınından Ulus CHP'yi, Kuvvet, Dikkat, Başkent, Zafer DP'yi; İstanbul basınından Tanin CHP'yi, Tasvir, Vatan, DP'yi desteklemiştir Cumhuriyet ise zamanla DP'ye olan desteğini artırmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz.Ahmet Öztürk, "**Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde (1945-1960) Siyasi İktidar – Basın İlişkileri**" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), s. 118 v.d.

parti) tartışmalarına dayanarak oluşturdu. DP'liler, kuruluştan sonra, CHP'den farklı parti olduklarını anlatma ve kabul ettirme çabası içerisine girdiler.[125]

CHP'nin başlangıçta DP'ye olumlu yaklaşmasının sebebi; yeni partinin Doğu bölgelerinde, sınır vilayetlerinde ve köylerde şube açmayacaklarına, faaliyetlerini siyasi bakımdan gelişmiş birkaç vilayetle sınırlı tutacaklarına inanmalarıydı. DP'nin birer birer üye kaydederek, daha kırk elli yıl iktidara yaklaşamayacağını ve bir süs olmaktan ileri gidemeyeceklerini düşünüyorlardı. Gerçekten de DP'nin ilk andaki örgütlenmesi yavaş olmuştu. Nitekim ilk iki ayın sonunda ancak, 16 il merkezinde, 56 ilçe ve sayısı belirsiz köyde şubeler açabilmişti. Bir çok kimse Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi yeni partinin de gerçek bir muhalefeti temsil etmediğini düşünüyordu. Yaygın olan bu görüşü düzeltmek için gerek DP ve gerekse CHP, muhalefetin gerçek olduğunu tekrarlamak zorunda kaldılar.[126]

DP'nin örgütlenmesinde Ankara il örgütünü Zühtü Velibeşe, İstanbul il örgütünü Kenan Öner, İzmir il örgütünü Hayri Üstündağ kurdular. Bu üç büyük şehirde örgütlenmenin ardından DP yıldırım hızıyla gelişmeye başladı.[127] Bu hızlı örgütlenmenin en ilginç tarafı halkın sadece vaadedilen "hürriyet" ile ilgilenmesi, partinin programını, ideolojisini, hiç umursamamasıydı.[128] Halkı sadece tek parti rejiminin sıkıntılarının sona ermesi umudu ilgilendiriyordu. Birçok kasaba ve köyde vatandaşlar bir araya gelip DP şubesi açıyor, genel merkez ancak daha sonra haberdar oluyordu.[129]

DP, yurdun her tarafında büyük bir ilgi görmesine rağmen, bunun siyasi yapıya yansıması hemen gerçekleşmedi. Başlangıçta parlamentoda yeni partiye katılımlar beklendiği gibi olmadı. Örneğin, bağımsız muhaliflerden Hikmet Bayur CHP'den ihraç edildiği halde DP'ye girmedi.[130] İlk katılım, Antalya Milletvekili Fuat Tunca ve Eskişehir Milletvekili Emin Sazak'ın partilerinden istifa edip DP'ye geçmesiyle

---

[125] Celal Bayar "muvazaa hafifliktir. Kimse böyle bir teklifte bulunmamış, kimse de böyle bir şeyi kabul etmemiştir" diyerek muvazaa iddialarını reddetmiştir. Bkz. Nilgün Gürkan, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, (Birinci basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), s. 188.

[126] Karpat, **a.g.e.**, s. 135; Erer, **a.g.e.**,s. 242.

[127] Anadolu Ajansının yalnız bir günlük bülteninde; Bilecik il teşkilatı, Eminönü ilçe teşkilatı, Akşehir ilçe teşkilatı, Mustafa Kemal Paşa, Vize, Giresun teşkilatlarının kurulduğu duyurulmuştur. Bu durum DP'nin gelişmesinin hızı hakkında fikir verebilir. Bkz. Erer, **a.g.e.**, s. 234-238.

[128] Çatalcalı, **a.g.e.**, s.162.

[129] **Tanin**, (8 Temmuz 1946)'dan aktaran: Yeşil, **a.g.e.**, s.70.

[130] **Cumhuriyet**, (25 Ocak 1946), S. 7700; ayrıca Celal Bayar, CHP'den her çıkanın ya da çıkarılanın da kabul edilmeyeceğini kamuoyuna duyurdu.

gerçekleşti. Bu gelişmeler, CHP tabanının DP'ye kaydığını göstermesine rağmen, tavanın yerinde durduğu da bir gerçekti.[131]

DP mevcut ekonomik sıkıntıyı ve halkın genel hoşnutsuzluğunu çok iyi işleyerek, hoşnutsuz kitleyi kendi safına çekmeyi başardı. Bu durum DP'yi bir "kütle partisi" haline getirdi.[132] DP'nin hızla büyümesi CHP'nin başlangıçtaki ılımlı tavrını değiştirmesine, taşradaki CHP'li yöneticilerin DP'nin örgütlenmesine güçlükler çıkarmasına yol açtı. Bu durum çok sayıda şikayete neden oldu. Adnan Menderes ; "Bazı idare amirleri ve devlet memurlarının taşıdıkları memuriyet sıfatının kendilerine yüklediği kayıtlara hiç ehemmiyet vermeyerek ve tıpkı partili imişler gibi gayret ve faaliyetlere bütün hizmetleriyle katıldıkları ve kendilerini kaptırdıklarını görmekle teessür duymaktayım" diyerek şikayetlerini ifade etti.[133]

DP'nin örgütlenmesinin en dikkat çekici noktalarından birisi de; savaş yıllarında büyük vurgunlar yaparak zenginleşen tüccarların partiye örgütleniş aşamasından başlayarak önemli maddi destek sağlamalarıdır. Celal Bayar basına verdiği demeçte; "On sekiz milyon içersinde bize taraftar olacak 100 veya 200 kişi bulabiliriz, bunlardan beşer yüz lira alsak 100 bin lira eder ki, bununla bir iki sene idare ederiz" demiştir. Celal Bayar'ın açıklaması DP'nin varlıklı sınıflara bel bağladığının da göstergesidir.[134]

2.2.2. Demokrat Parti'nin İdeolojisi

DP'nin ideolojisi programının incelenmesiyle ortaya çıkmaktadır.[135] DP programının genel ilkelerini içeren ilk bölümünde kuruluş amacı doğrultusunda, siyasi, sosyal ve ekonomik alanda liberal düşüncenin ağırlıklı olduğu görülmektedir. DP'nin kuruluş amacı, "Türkiye'de demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine hizmet etmek" şeklinde (m.1.) ifade edilmiştir. DP demokrasiyi, milli menfaate ve insanlık haysiyetine en uygun sistem olarak kabul etmekte (m.3) ve bunun uygulanması

---

[131] Yeşil, **a.g.e.**, s. 72.

[132] Çatalcalı, **a.g.e.**, s.162; 21 Temmuz 1946 seçimleri öncesinde DP 63 vilayetin her birinin merkezinde,300 kaza merkezinde ve çok sayıda köyde teşkilatını kurmuş bulunuyordu. Bkz. Karpat, **a.g.e.**,s.141.

[133] **Menderes Diyor ki...**, Birinci Kitap (7 Ocak 1946 – 14 Mayıs 1950), Haz.Şükrü Esirci, (İstanbul: Demokrasi Yayınları, 1967), s.11-13.

[134] Eroğul, **a.g.e.**, s.23.

[135] DP programı iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde (madde 1-24) partinin kuruluş amacı ve genel ilkeleri; ikinci bölümde ise (madde 25-85) "hükümet işleri" ile ilgili hükümler yer almıştır.Bkz.**Demokrat Parti Program ve Tüzük** (Ankara:1946), s.3-23.

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi

için cumhuriyete dayalı devlet şeklinin en uygun ortamı oluşturduğuna (m.2) inanmaktadır.

Hürriyet ve demokrasi idealiyle kurulan DP'nin demokrasi tanımında, özellikle insan hak ve hürriyetleri ile dernek kurma hürriyeti ağırlıklı olarak öne çıkmaktadır:

"Geniş ve ileri manasıyla demokrasi, bütün devlet faaliyetlerinde milli iradeyi ve halkın menfaatini hakim kılmak, yurttaşların ferdi ve içtimai bütün hak ve hürriyetlere sahip olmasını gerçekleştirmek, yurttaşlar arasında hukuk eşitliği, karşılıklı sevgi ve saygıyı ve iktisadi menfaatlerde ahengi sağlamaktadır."(m.4)

Sosyal ve ekonomik alanda eşit ve uyumlu bir gelişmenin sağlanması için sadece siyasi alanda teşkilatlanmanın yeterli olmadığı, toplumsal ve ekonomik alanda teşkilatlanmanın yararlı olacağı (m.7), bu amaçla iktisadi cemiyetler, sendikalar[136] kurulması gerektiği savunulmaktadır.

Demokrasinin gerçekleştirilme aracı olarak tek dereceli seçim sisteminin kabul edildiği görülmektedir. Milli iradenin tam tecellisi için seçimlerin "gizli oy" esasına göre yapılması, her türlü baskı ve müdahaleden uzak olması, siyasi partilerin eşit haklara sahip olması gerektiği (m.9) belirtilmiştir. Milli iradenin tecellisinin,yurttaşların seçme ve seçilme hakkının güvence altında olması ve tek dereceli seçim sisteminin benimsenmesiyle (m.10) mümkün olacağı savunulmuştur.[137]

DP, CHP'nin temel ilkeleri olan ve Anayasada yer almış bulunan; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Laiklik; Halkçılık, Devletçilik ve İnkılapçılık ilkelerine bağlı olduğunu bildirerek programında yer vermiştir. Ancak bunlardan laiklik ve devletçilik kavramlarına, partinin liberal anlayışına uygun olarak yeni yorumlar getirmiştir.[138]

DP programında laiklik; "Devletin siyasette dinle hiç ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması...Laikliğin din aleyhtarlığı şeklinde yanlış tefsirinin ..." reddedilerek din hürriyetinin tanınması, gerek dini eğitim ve gerekse din adamlarının yetiştirilmesi için uzmanlarca esaslı bir program hazırlanarak üniversite içinde, bir İlahiyat Fakültesi ve benzeri kurumların özerk olması ve dinin siyasete alet edilmesine müsamaha gösterilmemesi olarak açıklanmaktadır (m.14).

---

[136] **Aynı,** s.3-4.;Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm, s.220-221.
[137] **Aynı**, s.4; Eroğul, **a.g.e.**, s.34.
[138] Turan , **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm s.220; Sencer, **a.g.e.**, s.227.

Devletçilik ilkesi ise programda şöyle yer almıştır; "Devletçiliği, iktisadi alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an evvel doldurmak, iç hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah seviyesini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya iktisadi faaliyetlere girmesi, gerekse nizamlama, teşvik ve yardım yollarıyla hususi teşebbüs ve sermayenin umumi menfaatlere en uygun şekilde ve süratle gelişmesinde vazife alması manasında anlıyoruz.

Özel teşebbüs ve sermaye faaliyet ve tasarruflarının devlet tarafından nizamlanması, özel teşebbüs menfaatleriyle genel menfaatin telifi ve korunması zaruretinden ileri gelmektedir. Bizim Devletçiliğimiz, iktisadi şartlarımızın çizdiği yoldur"(m.17) denilerek; ekonomik hayatta özel teşebbüs ve sermaye faaliyetlerinin esas olduğu, zorunluluk bulunmadıkça piyasalara karışılmayacağı vurgulanmıştır.

Dış politikada, "milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, kollektif güvene, iyi komşuluk münasebetlerine..." dayanan barışçı bir politika izleneceği (m.18); iç politikada ise; "Hükümet ve teşkilatı,halkın dışında ve üstünde bir varlık değil sadece halk tarafından amme vazife ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı saymak, esaslı prensibimizdir..." denilerek memurların yetkilerini kötüye kullanmalarına engel olunacağı, bürokratik zihniyetin terkedilmesi gereği üzerinde durulmuştur (m.19).

Ayrıca DP'nin yerel yönetimlerin yetkilerinin arttırılmasından yana olduğu ve bu yönetimler için beşer yıllık kalkınma planlarının yapılacağı vaadedilmiştir. (m.20-21).

Diğer yandan DP hükümet işleri konusunda; ikinci bir yargı kademesinin kurulmasını (m. 27),.üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğine sahip olmasını istemiştir (m.38). Partinin tutumunu anlamak için önemli bir nokta ülke kalkınmasında tarım sektörüne dayanacağını ilan etmesidir.[139] Bu ilke ile, o zamana kadar Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerinin uyguladığı ve kalkınmada saniyeleşmeye ağırlık tanıyan politikanın terk edileceği ve sağlanmaya başlanan dış yardım kaynaklarının da öngördüğü doğrultuda, tarıma öncelik verileceği açıklanmıştır.[140]

---

[139] **DP Program ve Tüzük**, s.10-23; Eroğul, **a.g.e.**, s.34

[140] DP ile CHP arasında program bakımından çok büyük farkların olmaması DP'nin kuruluş aşamasında muvazaa iddiaları ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. İki partinin farklılıkları söylem ve uygulamalardan kaynaklanmıştır. İki parti arasındaki temel farklılık "devletçilik ve laiklik" ilkelere yorumlarında belirginleşmektedir. CHP'nin devletçilik anlayışı daha denetleyici olup, genel menfaatleri korumayı amaçlarken, DP'nin anlayışında liberalizmin doğal sonucu olarak devletin ekonomide

Ayrıca DP programında, tek dereceli seçim sistemi, sendika kurma, işçilere grev, haftalık tatil ve ücretli izin haklarının verilmesi, sosyal adalet ve sosyal güvence, vergi indirimi, kırsal kesime yeterince ilgi gösterilmesi, köylülerin kooperatifleşmesi, karayolları ulaşım ağının kurulması, devlet ve özel sektörün çalışma alanlarının belirlenmesi, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin uygun şartlarda özel sektöre devredilmesi gibi noktalar yer almaktadır. Bu özellikleri ile DP'nin programı siyasi ve ekonomik nitelikler bakımından liberal bir programdır.[141]

DP programında özellikle demokrasi prensibine önemli bir vurgu yapılmıştır. Bu dönemde demokrasi DP ile özdeşlemiş, DP'nin en önemli sloganı haline gelmiştir. Geniş halk kitleleri demokrasinin uygulanması ile tüm sorunların çözüleceğine inanmaya başlamıştır. DP muhalefet yıllarında grev hakkını savunarak, işçi kesiminin sempatisini kazanmıştır. Diğer yandan özel sektöre tanımaya söz verdiği hakların yanı sıra, o zamana kadar ihmal edilmiş bulunan kırsal kesimdeki çiftçiye ve yoksul halka da refah ve özgürlük vaadetmiştir.[142] DP'nin yoksul kitlelerle ilgili propagandası demogojik nitelikli olmasına rağmen CHP'liler tarafından solculukla itham edildi. Hatta kuruluş aşamasında DP'liler kendilerini "Halk Partisine nazaran iki parmak daha solda" nitelendirerek bünyesinde taşıdıkları "sol potansiyel"in iktisadi özlemlerini de dile getirmek zorunda kaldılar.[143]

DP söylemlerinde etkilenen diğer bir grup ise, laiklikten rahatsız olan, Cumhuriyet inkılapları ile gelmiş yeniliklere sempati duymayan ve DP'nin daha esnek bir ortam getireceğine inanan muhafazakâr kesim oldu.[144] Diğer yandan tek parti ortamından bunalan, daha fazla siyasi ve ekonomik özgürlükten yana olan bir kısım aydın da DP'nin yanında yer aldı. Böylelikle programın vaadettiği "daha fazla özgürlük" vurgusu DP' ye her kesimden vatandaşın katıldığı geniş bir taban sağladı. DP yalnızca bürokratlarla ilgili parlak vaadlerde bulunmadı. Tersine olarak yaptıkları hürriyet mücadelesinin tek parti idaresinin yöneticilerine yönelik olduğunu belirtti.

---

faaliyetlerinin sınırlandırılarak özel teşebbüsün geliştirilmesi istenilmektedir. Laiklik yorumunda ise her iki parti de devlet yönetiminde din etkisini kabul etmemekte, din ve vicdan özgürlüğünün korunmasını istemektedir. Ancak DP programı, dini eğitim ve din adamlarının yetiştirilmesi için bu tip eğitim kurumlarının açılmasını öngörmektedir.

[141] Albayrak, **a.g.t**,s.166-170.

[142] **Aynı**, s.171.

[143] Timur, **Çok Partili Hayata Geçiş**, s.33.

[144] Yeşil, **a.g.e.**, s.64.

Amacının "kasketli" halkı "kravatlı" idareci baskısından kurtarmak olduğunu ilan etti.[145]

Özetle; DP esas olarak egemen sınıflara dayanmakla beraber, "daha fazla demokrasi" vaadiyle geniş kitleleri peşinden sürükleyen bir hareket oldu.[146]

2.2.3. Demokrat Parti – Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki Siyasi İlişkiler

Çok partili döneme geçiş sürecinde CHP ile DP arasındaki ilişkiler genellikle istikrarsız bir diyalog şeklinde sürmüştür. Zaman zaman yumuşayan ilişkiler, çoğunlukla gergin bir ortamda devam etmiştir.

CHP ile DP arasında yaşanan çatışmanın temelinde iki partinin kimlik arayışı ve topluma verilecek mesajların belirlenmesi çabası yatmaktadır. CHP-DP diyaloğunda CHP propagandasının önemli bir yönünü DP'nin savaş sırasında zenginleşen tüccarların ve işadamlarının partisi olduğu görüşü oluşturdu. DP bu tanımlamadan daima rahatsız oldu. Adnan Menderes "işadamlarının ve tüccarların CHP ile DP saflarında aynı nisbetlerde olduğunu" belirterek, "DP'nin en bariz vasfının; tek partili idareye son vermek isteyen kitlelerin partisi" olduğunu ifade etti.[147] Bunun yanında DP'nin programında, özel teşebbüsü benimsemesine rağmen devletçiliği tamamen reddetmemesi, CHP'nin partiler arasında fark olmadığı görüşünü daha rahat savunmasına imkan sağladı.

Geçiş döneminde CHP-DP çatışmalarının diğer bir nedenini, muhalefetin yaşayabilmesi için gereken hukuki güvencelerin sağlanmamış olması oluşturur. DP antidemokratik kanunların yürürlükten kaldırılmamış olmasını daima propaganda malzemesi olarak kullandı. İktidar ile muhalefetin birbirlerinin varlıklarına tahammül edebilmeleri, bunun tartışma konusu yapmamaları belli bir zaman aldı.[148]

DP kurulduğunda CHP, bu partiyi iktidar alternatifi olarak görmediğinden genellikle ılımlı bir tavır içinde olmuştu. Ancak DP'nin kısa sürede örgütlenerek, geniş

---

[145] Timur,. **a.g.e.** s. 30.

[146] İlkay Sunar, DP'yi popülizmin ilk sözcüsü olarak nitelendirmektedir. Bkz. İlkay Sunar, "Demokrat Parti ve Popülizm", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.7, (İstanbul: 1983), s.2077.

[147] **Menderes Diyor ki...** , s.19-20.

[148] Nükhet Turgut, "Türkiye'de Siyasal Muhalefet Olgusu ve Anlayışı", **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi**, ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1986), s.446.

halk kitlelerine ulaşması CHP'nin muhalefete olan yaklaşımını değiştirdi. Muhalefet karşısında kendi varlığını sağlamlaştırabilmek için bir taraftan halka şirin görünmeye çalışırken, diğer yandan liberalleşme yönünde adımlar attı. [149] Bu çerçevede CHP öncelikle İkinci Dünya Savaşı sırasında ağır ekonomik sıkıntılar altında ezilen köylü ve işçi kesimine yönelik iyileştirmelere gitti. 23 Ocak 1946'da Toprak Mahsulleri Vergisi kaldırdı. Ardından İşçi Sigortaları Kanunu çıkardı. "Çalışanların yaşam seviyesinin yükseltilmesi, çalışanlar ile çalıştıranlar arasındaki münasebetlerin memleket yararına ahenkleştirilmesi .." gibi amaçlarla Çalışma Bakanlığı'nı kurdu.[150]

21 Nisan 1946'da dört milletvekili için yapılan ara seçimlerde aday göstermeyerek, seçmenlerin istedikleri adaya oy vermelerini sağladı.[151] Bu arada 26 Nisan 1946'da toplanan CHP Meclis Grubu, eylülde yapılacak olan belediye seçimlerinin, mayısta yapılmasını kararlaştırdı. Belediye seçimlerinin öne alınması DP tarafından büyük tepkiyle karşılandı. DP Genel Başkanı Celal Bayar, partinin seçimlere katılmayacağını ilan etti.[152]

CHP'nin liberalleşme yönünde attığı adımlar 10 Mayıs 1946'ta toplanan olağanüstü kurultayında kararlaştırıldı. Kurultayda , parti programının iki dereceli seçim sistemini öngören 4.maddesi tek dereceli seçim sistemini içerecek şekilde değiştirildi. Sınıf esasına dayalı, dernek, parti kurulmasını yasaklayan 22.madde kaldırıldı. Çok partili düzende ihtiyaç duyulmadığı gerekçesi ile " Müstakil Grub" un varlığına son verildi."Değişmez Genel Başkanlık" yerine, dört yılda bir Büyük Kongre tarafından seçilen Başkanlık kabul edildi.[153]

Cumhurbaşkanı İnönü, kurultayda "Değişmez Genel Başkanlık"ın değişimi konusunda görüşlerini şöyle ifade etmiştir: "...büyük bir partinin çalışmalarında birinci

---

[149] Eroğul, **a.g.e.**, s.35.

[150] Timur , **Çok Partili Hayata Geçiş**, s.51-52; Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm, s.225.

[151] İstanbul, Kütahya, Niğde, Seyhan ara seçimlerini yine CHP'li Yahya Kemal Beyatlı, Sinan Tekelioğlu, Emin Tokar ve Rıfat Gürsoy kazandılar. Bkz.Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş (1945-1950)**, (İstanbul: Kardeşler Matbaacılık, 1982), s.45

[152] **Cumhuriyet** , (9 Mayıs 1946), S. 7804.

[153] Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**,-Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme-,(İstanbul: Çağlayan Basımevi ,1976), s.96; CHP programının 4-c maddesi şöyle idi: c) Yurdumuzun umumi şartlarına göre vatandaşın yakından tanıdığı ve emniyet ettiği kimselere rey vermesini temin eden iki dereceli seçimi ameli icablara uygun bulunuz."
"Madde 22-Türkiyede cins ve sınıf ve rejiyonal fikirleri koruma ve yayma sınıf mücadelesi uyandırma maksatlarıyla cemiyet kurulamaz. Devlet, hususi idare ve belediyelerle devlete bağlı müesseselerden hizmet karşılığı aylık ve ücret alanlar bulundukları vazifenin sıfat ve hüviyeti ile cemiyet kurulamaz."deniyordu.**CHP Programı** (Partinin Altıncı Büyük Kurultayının 12.6.1943 tarihli toplantısında kabul edilmiştir.), (Ankara: Ulus Matbaası, 1943), s.4-11.

derecede etkili olan bir adamın yine parti tarafından değiştirilmek imkanının esas kaide olarak kabul edilmesinde gelecek için iyi bir güvence görürüm."[154]

CHP Olağanüstü Kurultayı, demokratikleşme bakımından önemli bir adım oldu. CHP bu doğrultuda olmak üzere, 5 Haziran 1946 tarihinde tek dereceli seçim kanununu kabul etti ve sınıf esasına dayalı parti kurulabilmesini sağlamak için Cemiyetler kanununda değişiklikler yaptı. 13 Haziran 1946'da üniversitelere idari ve bilimsel özerlik tanıyan Üniversiteler Kanunu'nu kabul etti. Aynı tarihte hükümete gazete kapatma yetkisini veren Basın kanunu'nun 50. maddesinde değişiklik yaparak bu yetkiyi mahkemelere devretti. Çıkarılan bir af kanunu ile basın suçları da affedildi.[155]

CHP ile DP arasında belediye seçimlerinin ve genel seçimlerin öne alınmasıyla artan gerginlik, 1950'ye kadar süren DP'nin muhalefet döneminde değişik nedenlerle devam etti. Bu dönemde DP'nin izlediği muhalefet stratejisi incelendiğinde, DP muhalefetinin temel ilkelerinin kanun dışına çıkmadan, şiddete başvurmadan kitlelerin desteğini sağlamaya yönelik olduğu görülür. DP öncelikle "güdümlü" bir muhalefet olmadığına ve gerçek bir muhalefeti temsil ettiğine halkı inandırmaya çalıştı. İktidarın izniyle kurulmuş olmasına rağmen, ciddi muhalefet yapmayı tercih etti. DP tabandan gelen iktidara karşı sertlik isteklerine partinin bölünmesi pahasına taviz vermedi.[156] DP bu muhalefet anlayışı ile iktidar partisini kendi dışındaki partilerin varlığına alıştırmayı hedeflemişti.[157]

DP muhalefetinin özenle üzerinde durduğu diğer bir nokta; rejimin güvenliği için şart görülen, laiklik ve antikomünizm duvarını aşmamak ve rejim içi çizigide kalmaya dikkat etmiş olmaktır.[158] DP muhalefetini kitleleri yanına alarak, kitlelerle kucaklaşarak sürdürmeye özen gösterdi. Görüşlerini sadece Meclis içinde değil, büyük halk toplantılarında, mitinglerde de duyurmuşlardır. DP'liler alışılmış politika çizgisinin dışına çıkarak halkın ayağına gitmişler, yüz yüze temasların sonucunda halkla kolay iletişim kurabilmişlerdir. Hükümetin yolsuzlukları, halkın yoksulluğu temalarının

---

[154] Hikmet Bila, **CHP (1919-1999)**, (İkinci Basım. İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş., 1999), s.114; Olağanüstü Kurultaya katılan 306 delege ve 450 partili milletvekilinden, oylamaya katılanların 708 'inin oybirliği ile İnönü tekrar genel başkanlığa seçilmiştir. Bkz.Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s.149.

[155] Yeşil, **a.g.e.**, s.81-82.

[156] Eroğul, **a.g.e.**,s.87-88.

[157] Turgut, **a.g.m.**, s.445.

[158] Eroğul, **a.g.e.**,s.87.

işlenmesi ve hürriyet vaadi, muhalefet stratejilerinin en belirgin ve sonuç getiren unsurları olmuştur.[159]

2.3. Diğer Partiler

1946-1950 yılları arasında CHP ve DP dışında faaliyetlerine izin verilen yirmiden fazla parti kurulmuştur. Ancak bu yeni partiler siyasi hayatta çok önemli faaliyetler gösterememiştir. Bazıları ideolojik amaçlar güttüğü için kapatılmışlar, bazıları daha örgütlenme safhasında kendini feshetmiş, bazıları da dar bir çerçevede tutunabilmiştir. Çoğu tabela partisi olmanın önüne geçememiştir.[160] Genellikle sosyalist ve milliyetçi kimliklere sahip olan bu partilerin programlarında yer alan ortak nokta: Anayasa'da mevcut temel hak ve özgürlüklerin uygulamada geçerli kılınması, Anayasa'ya aykırı kanunların kaldırılması, tek dereceli ve gizli seçim ilkesinin kabul edilmesidir.[161] Bunun yanında tüm parti programlarında devletçi-tekelci uygulamalar eleştirilmiş ve devlete ait işletmelerin özel girişime devredilmesinin ve özel girişimin daha fazla himaye edilmesinin gereği üzerinde durulmuştur.[162]

Çok partili rejimin başlamasından sonra kurulan ilk sosyalist partinin Türkiye Sosyalist Partisi olduğu görülür. Esat Adil Müstecaplıoğlu, Macit Güçlü, İhsan Kabacıoğlu, Aziz Üçtay tarafından 14 Mayıs 1946'da İstanbul'da kurulmuştur. Sosyalist, milliyetçi, laik, beynelmilelci ve barışçı olarak ortaya çıkan partide sosyalizm şöyle vurgulanmıştır: "Türk milletinin refah, kültür, sağlık ve adalet düzeyini yükseltmek, vatandaşların bireysel gelişmelerini köstekleyen bütün nedenleri ve bu bakımdan varolan her türlü ekonomik ve toplumsal adaletsizliği ortadan kaldırarak emek ve kabiliyetleri değerlendirmek. Türkiye Sosyalist Partisi bu prensipte sosyalisttir." Programında çalışma hayatına ve işçi haklarına ağırlık verilmiş ve "düşünce, söz, basın, gösteri, toplantı, örgütlenme özgürlükleriyle birlikte grev hakkının da mutlak olduğu" belirtilmiştir.

---

[159] Turgut, **a.g.m.**, s.444.

[160] 1945-1950 döneminde kurulan siyasi partiler hakkında geniş bilgi için Bkz.Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**,(İstanbul: Arba Yayınları,1952), s.693-742; Füruzan Hüsrev Tökin, **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişmesi** (İstanbul: Elif Yayınları, 1967), s.81-91; Naki Cevat Akkerman, **Demokrasimiz ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar** (Ankara: Ulus Basımevi, 1950), s.44-64.

[161] Cemil Koçak, "46'nın ıvır zıvır partileri", **Tarih ve Toplum Dergisi,** C.14, S. 80, (İstanbul: Ağustos 1990),s.17.

[162] **Aynı**, s.18.

Partinin yayın organı Gerçek gazetesidir. Ancak İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı kuruluşundan dört ay sonra parti çalışmalarını durdurmuş ve idarecilerini Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi yöneticileri ile birlikte mahkemeye sevketmiştir. Ancak partinin komünist amaç güttüğünün saptanamaması nedeniyle yöneticileri hakkında beraat kararı verilmiştir. Yeniden çalışmalarına başlayan parti, 16 Eylül 1951'de ara seçimlere katılmış ancak başarı sağlayamamıştır. 1952'de komünizmi yayma iddiası ile mahkeme kararı ile kapatılmıştır. [163]

20 Haziran 1946'da kurulan ikinci büyük sosyalist parti Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisidir. Dr. Şefik Hüsnü Değmer'in başkanlığında Fuat Bilge, Emin Aydınlatan, Müntakim Öçmen, Ragıp Vardar, H. Emin Manoğlu, Stefo Papadopulos tarafından kurulmuştur. Parti programına göre; emekçi ve köylü yığınlarının gittikçe daha geniş ölçüde teşkilatlanmalarına ve iktisadi, siyasi hayata girişmelerine yardım suretiyle, memlekette sosyalist bir topluma geçiş şartlarını olgunlaştırmak, geniş halk yığınlarının gittikçe yoksullaşması sonucunu doğuran işgücünün sömürülmesini ortadan kaldırmak, büyük üretim vasıtalarını milletin ortak mülkiyetine geçirmek, bir sosyalist demokrasi içinde bütün millet fertlerine yüksek bir geçim ve mutlu hayat sağlamak amacı güdülmüştür.

Partinin yayın organı Sendika gazetesidir. Komünizm propagandası yapmak iddiası ile Sıkıyönetim Komutanlığınca 16 Aralık 1946'da kapatılmış, idarecileri mahkum olmuştur. [164] Bu dönemde kurulan partilerden: Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi (17 Haziran 1946), Liberal Demokrat Parti (11 Mart 1946), Yalnız Vatan İçin Partisi (21 Haziran 1946) 1946 seçimlerine katılmış ancak başarı elde edememiştir.[165]

---

[163] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm, s.223-224; Tökin, **a.g.e.**, s. 81-82; Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, s.696-701; Türk Sosyalist Partisi Tarık Zafer Tunaya'nın bildirdiğinin aksine 1946 seçimlerine katılmamıştır. Bkz. Özgür Gökmen "Çok Partili Rejime Geçerken Sol: Türkiye Sosyalizminin Unutulmuş Partisi", **Toplum ve Bilim Dergisi**, S. 78,(Güz 1998) .

[164] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm s.224; Tökin, **a.g.e.**, s.82-83; Tunaya **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, s.704-706

[165] Erol Tuncer, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler(1877-1999)**, (Ankara: Tesav Yayınları, 2002), s.440;1950 seçimlerine kadar kurulan diğer siyasi partiler; Sosyal Adalet Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi, Türkiye Sosyalist İşçi Partisi, Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, Arıtma ve Koruma Partisi, İslam Koruma Partisi, Yurt Görev Partisi, İdealist Parti, Türk Muhafazakâr Partisi, Türkiye Yükselme Partisi, Öz Demokratlar Partisi, Serbest Demokrat Partisi, Müstakil Türk Sosyalist Partisi, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Müstakiller Birliğidir. Bkz. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, s.693-738; Ayrıca bu dönemde, DP'den ayrılan veya çıkarılanlar tarafından 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi kurulmuştur. Kurucuları Mareşal Fevzi Çakmak (Fahri Başkan), Hikmet Bayur (Genel Bşkan), Enis Akaygen, Mustafa Kentli, Osman Bölükbaşı, Osman Nuri Köni, General Sadık Aldoğan'dır. Parti programına göre; Cumhuriyet, adalet, liberallik, milliyetçilik esaslarına bağlılık, emin bir seçimle meydana gelecek milli iradeyi hakim kılmak, hakka ve adalete inanmak, dini kurum ve milli ananelere saygı göstermek, ilk ve orta öğretimde din derslerinin verilmesi istenmektedir.

3. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE 1946 GENEL SEÇİMLERİ

3.1. Yerel Seçimler

1946 yılının ilk yerel seçimi, mayıs ayında yapılan Belediye Seçimleri oldu.[166] CHP Meclis Grubu 26 Nisan 1946'da Konya milletvekili Saffet Arıkan'ın başkanlığında toplanarak, bir defaya mahsus olmak üzere, eylül 1946'da yapılacak belediye seçimlerinin mayıs ayında yapılamasını ve seçimlerin tüm yurtta bir günde bitirilmesini kararlaştırdı.[167] Seçimlerin öne alınması muhalefet cephesinde büyük tepkilere yol açtı. Milli Kalkınma Partisi Genel Başkanı Nuri Demirağ seçimlerin öne alınmasını "açık gözlük" olarak nitelendirirken[168]; DP, antidemokratik kanunların kaldırılmadığını ve iktidarın gerçek bir muhalefetin gelişmesini önlemek niyetinde olduğunu ifade etti.[169] DP kurucularından Fuat Köprülü "Chicago Tribune" ve "New York Times" gazetelerine bir demeç vererek; "hükümetin , DP'nin gelişmesini kanuni ve demokratik olmayan usullerle engellemeye çalıştığı söyledi."[170]

Bu karardan kısa süre sonra 29 Nisan'da Meclis'e kanun tasarısı getirildi. Tasarının görüşülmesi sırasında Meclis ilk önemli DP – CHP tartışmalarına sahne oldu.[171]

Millet Partisi, 1948 ara seçimlerine ve 1950 genel seçimlerine katılmıştır. Bkz. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, s. 712-733; Tökin, **a.g.e.**, s.84; Akkerman, **a.g.e.**, s.58-59.

[166] 1946-1950 Döneminin Yerel Seçimleri şunlardır:
1. 26 Mayıs 1946 Belediye Seçimleri
2. 1 Eylül 1946 İl Genel Meclisi Seçimleri
3 13 Şubat 1947 Köy Muhtar Seçimleri
4 30 Mayıs 1947 Mahalle Muhtar Seçimleri

[167] **Cumhuriyet**, (27 Nisan 1946), S. 7792; CHP'nin 10 Mayıs 1946 Olağanüstü Kurultay'ında bir konuşma yapan Cumhurbaşkanı İnönü, seçimlerin tek dereceli olacağını, olağanüstü bir engel çıkmazsa bir iki ay içinde yapılacağını, serbest ve emniyet içinde bir seçime gidileceğini belirterek, belediye seçimlerinin öne alınmasının nedenini şöyle açıklamıştı: "Bugünkü belediye meclisleri, büyük bir çoğunlukla CHP üyeleridir. Belediye meclisleri milletvekili seçimlerinde vazifeli olduklarından, yarın yapılacak genel seçimin, kendi partimizin eskiden seçilmiş üyelerinin elinde yapılmış olması ithamına düşmek istemedik. İlk genel seçimde, her tedbiri almış olmak için, belediye meclislerinin daha önce seçime arzedilmesini iyi niyetimizin bir delili olarak kabul edileceğini ümit etmek hakkımızdır." Muhalefetin seçimlere katılamayacağı yolundaki haberlere değinen İnönü "vatandaşları oy sandığına gitmekten menetmenin onları meşru mücadele yolundan ayırmak anlamına geleceğine" dikkat çekti ve şöyle devam etti: "Serbest ve samimi bir seçim hedefimizdir. Kazanırsak vazifemizi yapmaya devam edeceğiz. Seçimi kaybedersek, karşıya geçerek fikirlerimizi ve siyasetimizi savunmaya çalışacağız." Bkz. **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, (1919-1946)**, C.I, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1946), s.402-403.

[168] **Cumhuriyet**, (3 Mayıs 1946), S. 7798.

[169] Karpat, **a.g.e.**, s.138; Yeşil, **a.g.e.**, s.76.

[170] Erer, **a.g.e.**,s.263-264; Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s.20.

[171] **Cumhuriyet**, (30 Nisan 1946), S. 7794.

İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın seçimlerin öne alınması hakkındaki konuşmasının ardından kürsüye gelen Adnan Menderes;

"... siyasi teşkilatlanmanın henüz ilk aylarını yaşamaktayız. Seçimlerin böyle bir zamanda yapılması, yeni kurulmakta olan partimize birkaç ayın dahi esirgenmek istenmesi, milli iradenin serbest tecellisini engelleyen bir karardır. Bu husus umumi efkarın gözünden kaçmayacaktır. Bu arzettiklerimden başka, seçimleri aceleye getirmenin daha mühim mahsurlarında vardır. Bugün Halk Partisi'nden başka, diğer siyasi partiler ve matbuat türlü baskılar ve engeller altındadır. Memlekette gerçek ve ileri bir demokrasiye yer verecek tedbirler alınmadıkça, demokratik hayatı engelleyen kanunları değiştirmedikçe, hatta bütün bunlar yapıldıktan sonra dahi, milletin yeni seçimlere hazırlanmış olması için muayyen bir zaman geçmedikçe seçimlere girmenin çok hatalı bir hareket olduğunda ısrar ediyoruz" dedi.[172]

Adnan Menderes'in ardından söz alan Emin Sazak;

"Arkadaşlar, bu tedbiri almakla yeni kurulan partilere bir hayat hakkı verilmemesi kararlaştırılmış ve arzu edilmiş oluyor. Kanun yoluyla, kanun adına bu milletin iradesine tecavüz edilirse arzu ettiğimiz, ümit ettiğimiz şey kimbilir kaç sene geri kalacaktır. Bu çok ağır bir mesuliyettir. Arkadaşlar, böyle bizim gibi fanilerin değil, evlatlarımızın bile tahammül edemiyeceği bir vebal içerisindesiniz. Ben arkadaşlarımı bu ağır mesuliyeti, ellerini vicdanlarına koyarak bunun bir daha tetkik edeceklerine inanarak dikkatlerini çekiyorum" demiştir.[173]

Bu konuşmaların ardından kürsüye gelen Recep Peker, muhalefete şöyle cevap verdi:

"Adnan Menderes sözleri arasında, Halk Partisi'nin yeni partilerin canlanmasına mani olduğunu söyledi. Partimizin aklından böyle bir şey geçmemiştir. Kurucu ve savaşçı Halk Partisi, Demokrat Partiyi engellemeyi ahlaki bir noksanlık sayar. Biz bu hareketlerimizle DP'yi teşvik ediyoruz" diyerek alkışlar ve bravo sesleri arasında kürsüden indi.[174]

DP adına söz alan Refik Koraltan;

" Muhterem arkadaşlar, mesele sadece belediye seçimlerinin öne alınması olsaydı, üzerinde fazla durmazdık. Mesele millet iradesinin hakkıyla tecelli ettirilmesi davasıdır. Seçimleri öne almadan evvel tam demokrasi hayatına intibak edebilmek için değiştirilmesi lazım gelen ve hatta ortadan kalkması icab eden kanunları kaldırmak gerekir. Bu kanunlar Halk Partisi'nin elinde öyle bir silahtır ki, her türlü inkişafa mani olur. Seçime girerken iktidar mevkinin elindeki silahları sayacağım. Bunlar Matbuat Kanunu'nun 50.maddesi, Cemiyetler Kanunu'nun sert hükümleri, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun 18.maddesi, hükümetin elinde bulunan geniş paralarla idare edilen Ulus Gazetesi ve radyodur. Radyo ilk günlerde Demokrat Parti'den bahsetti.

---

[172] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D: 7, T.3 , C.22 (29 Nisan 1946), s.216-217.
[173] **Aynı**, s.217.
[174] **Aynı**, s.217-221.

Sonradan ne oldu bilmem onu almaz oldu. İşte iktidar partisinin elinde bu silahları görünce, milli iradenin tecelli edip etmeyeceğini sorabilir miyim?"[175] diyerek konuşmasını bitirdi.

Bu sert konuşmanın ardından kürsüye gelen Afyon Milletvekili Berç Türker herhangi bir parti adına konuşmadığını belirterek uzlaştırıcı bir tavır içine girdi ve DP ve Milli Kalkınma Partisi'nin milli birliği bozmamalarını istedi.[176] Son olarak söz alan Faik Ahmet Barutçu seçimin, millete gitmek anlamına geldiğini ve bundan korkmanın gereksiz olduğunu belirtti.[177] Bu konuşmanın ardından yapılan oylamda üç muhalif oya karşı 450 oyla seçimin öne alınması kabul edildi.[178]

Aynı gün Belediye Kanunu'nun seçimle ilgili hükümleri değiştirildi. Kanuna göre; her 500 seçmen için bir seçim bürosunun ayrılması, oyların bir günde kullanılması, seçim bürolarının başlarında belediyelerce seçilmiş beşer kişilik seçim komisyonlarının bulunması, siyasi parti temsilcilerinin de komisyonlarda yer alması kabul edildi (m.3). Kanunda seçim defterlerinin tutulması (m.4), seçim emniyetinin sağlanması(m.8) kabul edilirken oyların tasnifi sırasında da demokratik bir düzenlemeye gidildi. Sayım bittikten sonra seçim pusulalarının ve tasnif cetvellerinin, yakılması yerine, zarflara konulup mühürlenmek suretiyle saklanması kararlaştırıldı.[179]

Kanunun kabülünden sonra DP bir bildiri yayınlayarak, iktidarın erken seçim yapılması için öne sürdüğü bahaneleri tutarlı bulmadığını belirterek seçimlere katılmayacağını açıkladı. Cumhurbaşkanı İnönü'nün T.B.M.M. açış konuşmasında seçimlerin 1947 yılında yapılacağını belirttiği de hatırlatılarak, bu tip tertiplerin devam etmesi durumunda 1947 seçimlerine de girilmeyeceği açıklandı. Aynı gün bir bildiri yayınlayan Milli Kalkınma Partisi, seçimlerin demokratik şekilde yapılmasını engelleyen kanunlara rağmen seçimlere girileceğini belirtti. Milli Kalkınma Partisi sözcüsü Nurettin Ardıçoğlu; "Azamız olsun olmasın, millet bizimle beraberdir, kazanacağımızdan eminim" diyerek seçimlerde boy göstereceklerini ilan etti.[180]

DP'nin boykot ettiği belediye seçimlerine CHP ve Milli Kalkınma Partisi katıldı. Ancak seçimler devam ederken yolsuzluklar yapıldığını ileri süren Milli Kalkınma

---

[175] **Aynı**, s.221-223.
[176] **Aynı**, s.224-225.
[177] **Aynı**, s.233.
[178] Erer, **a.g.e.**,s.254.
[179] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:7 , T:3 , C:22 (29 Nisan 1946) , s.233-237; Giritlioğlu, **a.g.e.**,s.183-184.
[180] **Cumhuriyet,** (9 Mayıs 1946), S. 7794.

Partisi, öğleden sonra yayınladığı bir bildiri ile seçimlerden çekildiğini açıkladı.[181] Böylelikle iktidar partisi belediye seçimlerinde tek parti olarak kaldı. CHP katılım oranını arttırmak için oyunu kullanmayanların para cezasına çarptırılmasını istedi.[182] Bunun yanında Cumhurbaşkanı İnönü, ülkeyi dolaşarak halkı seçimlere katılmaya çağırdı. Konya, Akşehir, Niğde, Kayseri'de konuşmalar yapan İnönü 3 Mayıs 1946'da Eskişehir'lilere seslenerek, büyük seçimlerde bütün vatandaşları vazifeye davet ederek, Türk milletinin anlayışlı ve sağlam bünyeli olduğunu göstermesini istedi.[183]

26 Mayıs 1946'da yapılan belediye seçimlerine katılma oranı muhalefete göre çok düşük oldu.[184] İçişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre bu oran %50 ile %60 arasındadır.[185] CHP lehine sonuçlanan seçimlere muhalefetten ciddi itirazlar geldi. Katılmadıkları seçimleri dikkatle izleyip usulsüzlük ve baskıları "millet adına" protesto ettiler. Milli Kalkınma Partisi seçimlerin geçerliliğini tanımadığını bildirerek seçimlerin yenilenmesini istedi. Seçimlerde görülen yolsuzlukları protesto etmek amacıyla İstanbul'da bir miting düzenleyeceğini duyurdu. DP ise daha çok katılma oranıyla ilgilendi. Katılımın düşük olduğunu vurgulayan DP bu oranın seçime katılanların oranını değil, hükümet baskısına dayanamayanların oranını yansıttığını belirtti.[186]

Seçimden bir gün sonra 27 Mayıs 1946'da seçimlerde yolsuzluklar yapıldığına ilişkin Meclis'e bir soru önergesi veren Hikmet Bayur; Ankara'daki belediye seçimlerini ele alarak seçime katılımın serbest olmadığını, çünkü seçimden birgün önce polislerin ve bekçilerin kapı kapı dolaşarak herkese seçim yerine gitmesi lüzumunu bildirdiklerini, seçim günü de saat 17'den itibaren birçok mahallelerde polis ve bekçilerin yine kapı kapı dolaşarak henüz oy vermemiş olanlara uğradıklarını ve sandık başına gitmesi lüzumunu ihtar ettiklerin ileri sürdü.

---

[181] Toker, **Tek Partiden Çok Partiye,** s.154; Milli Kalkınma Partisi bildirisinde; "Seçim günü İstanbul vilayetine daha ilk saatlerde seçim komisyonlarının ve Halk Partisi mensuplarının her türlü müdahale ve tehditlerle her tarafta seçimi ifşad ettikleri görülmüş ve emniyet teşkilatıyla idare makamları da bu kanunsuz hareketler karşısında alaka duymamış tarafane davrandıkları müşahade olunmuştur" diyerek seçimlerden çekilmiştir. Bkz. **Cumhuriyet,** (27 Mayıs 1946), S. 7822.

[182] Hürriyet Konyar, **Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler** (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999), s.46.

[183] **Cumhuriyet,** (4 Mayıs 1946), S. 7799; İnönü'nün yurt gezisine çıkarak "büyük seçimlerden" bahsetmesi muhalefet tarafından 1946 genel seçimlerinin de öne alınacağı şeklinde yorumlanmıştır. Bkz. Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaları,**, s.255-257.

[184] DP'ye göre bu oran %8 ile %40 arasındadır. Bkz. **Cumhuriyet,** (28 Mayıs 1946); S.7823.

[185] Hilmi Uran, **Hatıralarım** (Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959), s.439-440.

[186] **Cumhuriyet,** (28 Mayıs 1946), S. 7823; **Cumhuriyet,** (29 Mayıs 1946), S. 7824.

Önergede daha sonra kısaca şöyle denilmektedir:

"Dolayısıyla seçime iştirak edenlerin sayısı hükümet baskısına dayanamayanların sayısını göstermektedir. Bunun böylece ilanı her Türk aydınının Türk ulusuna karşı borçlu olduğu dürüstlüğün icabıdır. Oylar gizli verilmemişti ve dolayısıyla eğer gerçek demokrasilerde zayıfların ve her ne sebeple olursa olsun, çekingenlerin iktidarı ellerinde tutanlar hakkında içlerinde sakladıkları duygu ve düşünceleri, kimse tarafından sezilmeden, bildirmeleri keyfiyeti ise, bu 26 Mayıs seçimlerinde katiyen gerçekleşmemiştir. Sebebi şudur: Seçim yerlerinde seçmenin oy kağıtlarının zarfa koyduğu yer onun kimse tarafından görülemeyeceği yer değildir. Dolayısıyla herkesin zarfın içine, orada hazır tutulan iktidar mevkiinde bulunan partinin listesi mi yoksa daha önceden hazırladığı veya orada yazdığı listeyi mi koyduğu görülmekteydi. Bu yüzden kimin iktidar partisinin listesini verip vermediği ve kimin bunda değişiklik yaptığı anlaşılmaktaydı. Dolayısıyla bu seçimde iktidar mevkiinde olan partinin muhaliflerinin aldığı oylar bu muhalifleri gerçekten beğenen ve tutanların sayısı değil, her ne işle meşgul olursa olsun ve her ne durumda bulunursa bulunsun kendisinde hükümete rağmen oyunu açıklama cesaretini gösterenlerin sayısını göstermektedir. Özet olarak şunu diyorum; 26 Mayıs seçimi ne serbest oyla olmuş ne de gizli oyla yapılmıştır. Bu konuda hükümetin düşüncelerini İçişleri Bakanlığı'ndan sorar ve sözlü karşılık dilerim."[187]

Hikmet Bayur'un sorusu 31 Mayıs 1946'da Mecliste okundu ve İçişleri Bakanı Hilmi Uran tarafından ayrıntılı olarak cevaplandırıldı:

"Son belediye seçimleri, her yerde, bütün vatandaşları olduğu gibi, yeni kanunun güzel bir yeniliği olarak, bilhassa çağrılan siyasi parti müşahitlerinin de gözü önünde, Mayıs'ın 26'sında başlamış ve gene her tarafta o gün bitirilmiştir. Bu, Türkiye'mizde ilk defa tatbik edilmiş bir seçim tarzıdır ve şimdi arz edeceğim tafsilat bundan evvelki belediye seçimleri sonuçları ile birlikte mütalaa edilirse anlaşılacaktır ki çok güzel neticeler alınmıştır. 61 ilden 44'ünde halkımızın seçime iştirak nispeti yüzde ellini üstündedir. Ve netice memnun edicidir. Çünkü İngiltere, Fransa, Almanya gibi uzun senelerden beri kadının, erkeği ile böyle bir usule alışık olduğu memleketlerde bile seçime iştirak nispeti %60-75'i geçmemektedir... Seçim işinde vazifeli olanların hiçbir yerde hiçbir hatası olmadığını söylemiyorum, fakat temin ederim ki, bu hatalar, vatandaş hukukunu tazyik yolunda işlenmiş hatalar olmaktan ziyade vatandaş hukukuna müdahale olur endişesiyle işlenmiş müsamaha hatalarıdır. Seçimden evvel ve seçim günü Ankara'da evleri kapı kapı dolaşmış olanları, belediye tarafından vazifeli kılınan muhtarlarla bekçilerdi. Seçim bürolarının karışıklığı yüzünden rey verme imkanı bulamayan birçok seçmen, ancak belediyenin yardımı sayesinde reyini kullanma imkanı bulmuştur. Böyle bir kolaylığa mazhar olarak kalkıp gitmiş ve temiz bir vatandaş ruhuyla reyini istediğine vermiş olan vatandaşları hükümet baskısına dayanamayanlar diye tavsif etmek bence açık bir haksızlıktır. Diğer yandan vatandaşların kimse tarafından sezilmeden reylerini vermeye imkan sağlamak için

[187] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D:7, T:3, C:23 (31 Mayıs 1946), s.239-240; **Ulus,** (1 Haziran 1946); Ulus gazetesinin 1946 yılına ait nüshalarında sayfa numaralarına rastlanmamıştır. Bu nedenle araştırmamızda adı geçen yıla ait sayfa numaralarını kullanamadık.

azami iyi niyetle çalıştık. Vatandaşın muayyen vasıfta bir pusulaya istediği isimleri istediği yerde yazmaya veya istediği kimseye yazdırmaya veya partilerce bastırılmış herhangi bir listeyi kullanmaya yetkili olduğunu ve hatta matbu listeleri olduğu gibi kabul etmek mecburiyetinde olmayıp o pusulada istediği ismi çizerek istediği ismi yazabileceğini hem alakalı makamlara tebliğ ettik hem de defa defa radyoda vatandaşların bilgisine arzettik. Bu böyle iken herhangi bir parti listesini ihtiyariyle alıp zarfa koyan ve zarfı da bizzat sandığa atan bir vatandaşı, sadece böyle yaptı diye parti listesine rağbet gösterdi diye zayıf ve çekingen vasfında göstermek doğru olmaz. Ayrıca takrirde, seçim yerlerinde seçmenlerin ellerinde zarfla birlikte gizli bir yere çekilmelerini imkan verilmediğini söyleniyor. Biz elimizde bulunan milletvekili seçim tasarısında buna da imkan sağlamış ve seçim bürolarında birer hususi kabine bulundurmayı düşünmüş bulunuyoruz. Fakat korkarım ki, Hikmet Bayur arkadaşımız o vakitte böyle bir kabineye girmek lüzumunu duymayarak reyini oracıkta ve açıkta zarfa koymakta olanlar karşısında bazılarının mutlaka gizli bir iş yaptığı şüphesini üzerine çekmekten korkacağını ileriye sürecek ve bu itibarla tekmil seçmenlerin seçim bürolarında bu kabineye mutlaka bir defa girip çıkmasını mecburi kılmamızı isteyecektir. Kanuni hiçbir mecburiyet yokken de seçim yerlerinde böyle tesisler yapılmıştır diye, bize de seçimi gizli yapmak istemek gibi bir suiniyet tevehhüm etmek; insafsızlık olur, benim takrire cevabım bundan ibarettir."[188] demiştir.

Muhalefetin şikayetlerine rağmen oy verme işlemleri olaysız geçti. Sonuçlara ilişkin 54 şikayet başvurusu yapıldı. İçişleri Bakanlığı'ndan verilen bilgiye göre bunlardan üç tanesi kişisel hukukun korunması yönünde, geri kalanlar ise ihbar niteliğindeydi. Siyasi partiler adına yapılan on dokuz şikayetin ikisi CHP'ye, üçü DP'ye ve on dördü Milli Kalkınma Partisi'ne aitti.[189]

Bu seçimlerde muhalefetin boykotu ve ardında gelen baskı iddiaları CHP'nin çok partili politika hakkındaki düşüncelerini ciddi olarak etkiledi. Nihat Erim gibi bazı CHP'liler bu yeni çok partili politika denemelerinden bir süre için vazgeçmenin zorunlu olacağını düşündüler. Nihat Erim Ulus gazetesinde, "Demokrasi Gaye midir, Vasıta mıdır?" başlıklı yazısında, "...şu noktayı da belirtmeliyiz ki soysal bünyede derin rahatsızlıklar müşahade edildiğinde bunu gidermenin yolu bir müddet için hürriyet ilanının üzerine bir şal örtmek ve yukarıdan aşağıya bir otorite tesis eylemektedir..." dedi.[190]

Belediye seçimleri ve hemen arkasından yapılan genel seçimlerin yarattığı gerginlik durulmadan, 1 Eylül'de İl Genel Meclisi seçimlerine gidildi. DP baskı

---

[188] **Aynı**,s.240-243;Uran, **a.g.e.**,s.439-445.

[189] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D:7,T:3,C:23 (31 Mayıs 1946) s.239-241; **Ulus,** (1 Haziran 1946);Uran, **a.g.e.**, s.441.

[190] Feroz Ahmad ,**Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971),** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976), s.21. Nihat Erim bu yazısından dolayı bir süre "Şalcı Erim" olarak nitelendirildi.

yapıldığı gerekçesiyle 56 ilçede seçimden çekildi.[191] Seçimlerde; Afyon, Ankara, Balıkesir ve İzmir merkez ilçelerinde CHP seçimi kaybetti, ancak öteki ilçelerde ve çok sayıda ilde kazandı.[192] Bu seçimin ardından da itiraz ve şikayetler uzun süre devam etti. Hatta seçimden iki ay sonra dahi bu konu tartışıldı. DP Kayseri Milletvekili Fikri Apaydın İl Genel Meclisi seçimlerinde köylü vatandaşlara jandarmanın baskı yaptığına ilişkin bir sözlü sorusunu Meclis'e verdi. Bu önergedeki iddialar İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer tarafından cevaplanarak,reddedildi.

İçişleri Bakanı 17474 sandıkta yapılan seçimde toplam 158 şikayetin geldiğini ve bu şikayetlerin 95'nin DP'ye ait olduğunu açıkladı;

> "Seçim 17474 sandık çerçevesinde yapıldığına göre DP'liler % 0,54 sandık çerçevesinde müşteki oldukları, Milli Kalkınma Partisi ve bağımsız vatandaşlar şikayetlerinin yüzde yarımı ile ifade edilmeyecek kadar az olduğu göze çarpmaktadır.Bütün bu şikayetleri mahiyetlerine göre tasnif edersek sandık çevrelerine göre yüzde değil binde nispetlerine ulaşır. Koca bir vatanda bu kadar geniş alanda ilk defa yapılan bu çapta bir seçimde ortaya atılan şikayetlerin çok küçük rakamlar olarak kaldıkları görülür. Üzüntüyle arzederim ki, bu şikayetlerin çoğu parti başkanları tarafından hiçbir kıymetlendirmeye başvurmadan ve herhangi bir incelemeye tabi tutulmadan yapılmıştır. Milletvekili seçim tutanaklarında görülen ruh-ı haletin devamı burada da hissedilmektedir" demiştir.[193]

1947 yılının Şubat ayında Köy Muhtarları ve Mayıs ayında Mahalle Muhtarları seçimine gidildi. 13 Şubat'ta yapılan muhtarlık seçimi oldukça sert bir ortamda geçti ve olaylar çıktı. Bunlardan en önemlileri, Senirkent, Çubuk ve Arslanköy olaylarıdır.

Kamuoyunda en çok üzerinde durulanı ise Arslanköy olayıdır. İçel'e 65 kilometre uzaklıkta Toroslar'da bulunan Arslanköy'de DP adayının 566; CHP adayının 154 oy alması ve CHP'nini seçimi kaybettiğinin anlaşılması üzerine, valinin emri ile köye jandarma ve Bucak Müdürü gönderilerek, seçim sandığının alınmaya çalışılması yoğun bir şekilde tartışıldı. Ancak köydeki kadınların seçim sandığına sahip çıkarak jandarmayla çatışması olayları büyütmüş ve konu mahkemeye yansımıştır. DP olayları yakından takip ederek bu vesileyle iktidarı defalarca eleştirdi.[194]

İçişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamaya göre 63 ilin 34098 köyünde yapılan seçimlerde 31000 köyde CHP, 1328 köyde DP, bir köyde Çiftçi Partisi ve 1869 köyde bağımsız muhtarlık ve üyelikler kazandı. 34 bin köyün 30 bininde jandarma

---

[191] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:8, T:1, C:2 (13 Kasım 1946),s.44;Eroğul, **a.g.e.**,s.40.
[192] **Ulus**, (3 Eylül 1946); **Cumhuriyet**, (3 Eylül 1946), S.7919.
[193] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D: 8, T: 1, C:2 (13 Kasım 1946) ,s.45.
[194] Albayrak, **a.g.t.**, s.268-269.

bulundurulmadığı halde DP 59 ilin köylerinde baskı yapıldığını iddia ederek "seçime hile ve fesad karıştırıldığı" yolunda 184 şikayette bulundu.[195]

Muhtar seçimleriyle ilgili olarak 26 Mart'ta bir açıklama yapan Adnan Menderes; "Kütahya ili dahilinde muhtar seçimleri köylerin %70'inde tamamen kanunsuz yapılmıştır. Hatta bu köylerin hemen hepsinde seçime benzer bir muamele dahi cereyan etmemiştir."[196] diyerek hükümeti suçladı.

30 Mayıs'ta yapılan Mahalle Muhtarlık seçimlerine girmeme kararı alan DP, bazı yerlerde bağımsızları destekleyerek ve boş oy kullanarak yine baskı iddialarıyla seçimleri protesto ettti.[197] Sadece Çorum ilinde seçime katılan DP, burada oyların çoğunluğunun CHP'ye verildiğini anlayınca bu seçimden de çekildi.[198]

Çok partili hayata geçildikten sonra ilk kez yapılan yerel seçimlere muhalefet partileri ister katılsın, ister katılmasın, çok ciddi eleştiriler getirdiler. Özellikle DP'nin yeni kurulmuş olmasına rağmen, siyasi hayata girişi hızlı oldu. Bu durum gelecekteki DP-CHP ilişkilerinin nasıl gelişeceği hakkında, CHP'ye bir fikir verirken aynı zamanda 1946 genel seçimlerinde ciddi tedbirler alması gerektiğini anlattı.

3.2. 1946 Genel Seçimleri

3.2.1. Seçim Kanununun Değiştirilmesi

CHP, 10 Mayıs 1946 Olağanüstü Kurultayı'nda seçimlerin tek dereceli olarak yapılmasını kabul etmişti. Hükümet bu karara uyarak milletvekili seçimlerinin de tek dereceli olması ve bir günde yapılması için hazırlanan yeni milletvekili seçimi kanunu tasarısını T.B.M.M.'ye getirdi.[199] Tasarı, 31 Mayıs 1946 günü Meclis'te görüşülmeye başlandı. İçişleri Bakanı Hilmi Uran'dan sonra ilk sözü alan Hikmet Bayur şunları söyledi:

---

[195] **Ulus**, (25 Nisan 1947); Köy Muhtar seçimleri hakkındaki şikayetler için Bkz.**Cumhuriyet** 13-27 Şubat 1947, (S. 8079-8093); Köy ve Mahalle Muhtarlık seçimleri hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Tevfik Çavdar ve Zülfiye Amil "1946 Yerel Seçimleri",**www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri 1946 php.**

[196] **Menderes Diyor ki...**,s.70.

[197] **Cumhuriyet,** (22 Mayıs 1947), S.8177.

[198] **Ulus** (31 Mayıs 1947).

[199] **Cumhuriyet**,(16 Mayıs 1946), S. 7811.

" Bu kanun herkesin beklediği kanundur. Hepimizi sevindirmiştir. Yalnız kanunda bazı maddeler vardır ki bu maddeler iktidar mevkiinde bulunan parti ve hükümeti devirmek imkanını vermeyecektir. Halkın % 60-70 i hükümetin ve partinin aleyhinde bile olsa, bu kanuna göre düşürmek imkansızdır. Seçim yolu ile bir hükümeti devirmek imkanı verilmezse, halk kitlesi başka yollara sapar. Hükümetin seçim kanunu ile devrilmesi imkanı verilmelidir. Mürakabe de adli makamlara tevdi edilmelidir, üçüncü bir eksiklik ise kanunda oyun gizliliğe dayanmamasıdır."[200]

Hikmet. Bayur'dan sonra DP adına Adnan Menderes şu konuşmayı yaptı:

" Bu tasarı, günün çok partili sisteminin ihtiyaçlarını kavrayan ve karşılayan hükümleri ve teminatı ihtiva etmektedir. ' Nüfusumuzun yarısı okur yazar olmayan bir memlekette demokrasi olmaz' iddiası, son günlere kadar tevilli ve dolaşık yollarla ileri sürülmekte devam olundu. Memleketimizde okur-yazar nispetinin yükselmemiş olması, bizi demokrasi eşiğinde, daha uzun zaman bekletmek için bahane olarak kullanmak isteyenlerin samimiyetine asla inanmayız. Demokrasi okur-yazarların sayısı nispetiyle ölçülü olsaydı, son on beş yılın Almanyası mutlakiyetin en karanlık yıllarını yaşamış olmaz, buna mukabil okur-yazarların parmakla gösterilebilecek kadar az olduğu 16.yy İngiltere'sinde de demokrasi kökleri atılmış bulunmazdı. Bu sebepledir ki, tek dereceli seçim esasının kabulünü, biz halkımızın olgunluğuna karşı beslenen imanın bir zaferi olarak karşılıyoruz.... Seçim kurullarının tamamen iktidar partisi elemanlarından teşekkülünü, muhalif partiden sadece bir müşahidin bulunmasını ve bunlara itiraz ve zabıt tutma hakkının verilmemesini, demokratik ruhla telif edemiyoruz. Kanunda gizlilik prensibinin de kâfi teminat altına alındığını göremiyoruz. Dikkati çeken diğer bir nokta; bucakların seçim şubesi olmaktan çıkarılarak, oyların bir günde kullanılmasını sağlamak amacıyla sayısı beş yüz seçmeni geçmeyecek seçim bürolarının oluşturulmasıdır. Bunun manası her köyde bir seçim bürosu teşkil etmek ve sandık bulundurmaktır. Seçim sandığını seçmenin ayağına götürmek bakımından faydalı görünen bu usulün namütenahi seçim büroları teşkil etmek ve seçim sandıklarını her türlü zabıt ve rabıt ve nezareti imkansız kılacak surette dağıtma gibi rey serbestliğine ve sandık emniyetine dokunan mahzuratı vardır... Diğer yandan milletvekili seçiminde en önemli rolü oynayacak olan ihtiyar heyetleri ve muhtarlar meselesine değinmek gerekir. Hatırlanacağı gibi Sayın İsmet İnönü kurultay nutkunda belediye seçimlerinin öne alınmasını milletvekili seçiminin yeni seçilecek belediye heyetlerinin eliyle yapılmasını sağlamak maksadını sebep olarak göstermiştir. Halbuki köylerde muhtarın halk üzerindeki tesiri belediye heyetlerinin çok üstündedir. İhtiyar heyetleriyle muhtarlar ise tek partili dönemde seçilmiş ise tamamen iktidar partisinin mensubudurlar. Bu nedenle ihtiyar heyetleri ve muhtar seçimlerinin de milletvekili seçimlerinden evvel yenilenmesi gerekirdi. Bunlardan başka seçimlerin yargı denetiminden uzak olması ve azınlıkta kalacak partilere teminat olmak üzere nisbi temsil prensibinin hiç düşünülmemiş olması üzerinde durulması gereken meselelerdir. Ancak bütün noksan ve hatalarıyla beraber tek dereceli seçim esasının kabul edilmiş olması

[200] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D:7, T:3, C:23 (31 Mayıs 1946), s. 246; Meclisteki görüşmelerin geniş bir özeti için Bkz. **Cumhuriyet,** (1 Haziran 1946), S. 7827.

reylerin az çok gizli olması yönünde hükümler konulmuş bulunması memnuniyet veren yeniliklerdir. En mühimi kanunun tatbikinde, hakim olacak zihniyetle bu kanunu tatbik edecek ellerin liyakati derecesidir. Eğer belediye seçimlerinde hakim olan zihniyet bu kanunun tatbikinde de hakim olacaksa, memleket namına buna eseflenmemek mümkün değildir. Bu kanun çerçevesine giren bütün işler sandık başı emniyetine yöneliktir. Halbuki reylerin serbest verilmesi ve emniyet altında bulunması yoluyla milli iradenin sağlanması sadece sandık başındaki maddi emniyet meselesinden ibaret değildir. Yurttaş sandık başına gelinceye kadar bekçinin, muhtarın, jandarma ve polisin, her sınıftan idari amir ve memurunun ve iktidar partisinin belediye seçim kurulu, seçim komisyon aza ve reisi olarak otorite kullanan mensuplarının derece derece elinden geçmektedir. Yurttaş günlük hayatında da daima bu tesirler altında yaşamaktadır. Mesele sandık başına gelene kadar yurttaşı takip eden vazifeli veya vazifeli olmayan bu ruh zihniyetine doğru bir yön verebilmektir. Son belediye seçimlerinde bir çok yerde rastlanan esef verici hadiseler bu sözlerimize hak verdirecek kuvvettedir."[201]

Adnan Menderes'ten sonra kürsüye gelen Eskişehir milletvekili Emin Sazak tartışmalara neden olan şu konuşmayı yaptı:

" Arkadaşlar, işin esas itibariyle böyle tek dereceli, dosdoğru, milletin iradesine müracaat imkanı veren böyle bir kanundan müteşekkir olmamak imkanı yoktur. Yalnız bazı usuller vardır ki iyi konulursa, sonradan o usulleri bozmak için cebren kötü yapalım deseniz de bozamazsınız. Çünkü esaslar güzel vaazedilmiştir. Samimi olarak burada açık konuşarak, seçim kanununda seçim kurallarının jandarmadan devletin en yüksek makamına kadar iktidar partisinin bulunduğunu görürüz bunlardan bir taraflık beklemek safdillik olur. Bütün arkadaşlara söylüyorum bitaraf kalacaklarına inanıyorlar mı? Dahiliye Vekili bize inanın diyor, halbuki kendisi hem hakim vaziyetinde hem de hükümlü vaziyetindedir. İşin başında bulunduğunuzdan bunu iyi de yapabilir, kötü de yapabilirsiniz. Ne de olsa herkes kendi menfaatini sever.[202]

Tasarı aleyhinde yapılan konuşmalara cevap vermek üzere kürsüye gelen Rize Milletvekili Tahsin Bekir Balta şu açıklamaları yaptı :

"Sayın arkadaşlar, başlamakta olan çok partili siyasi hayatımızda bu tarz konuşmaları demokrasi açısından tehlikeli görmekteyim. Yapılmakta olan intihap sistemini baltalayacak ve onu olduğundan başka türlü gösterecek ve ülkedeki rejimi yanlış anlatacak hareketler yapıcı bir muhalefet hareketine yakışmaz. Adnan Menderes arkadaşımız siyasi parti temsilcilerini seçim komisyonlarında bulunmasını iyi bir hüküm olarak telakki ediyor. Ancak temsilcilerin salahiyetlerini kafi bulmuyor. Bu temsilcilerin talebi üzerine zabıt tutulmalı ve idari muameleler yapılmalıymış. Ancak böyle bir yetki seçimi mütemadiyen izaç ve onun hakkında müşkülat çıkarmak gibi kötü neticeler verebilir. Bu itibarla bitaraf olması lazım gelen ve o şekilde kurulmuş olan bir heyetle kullanılması sadece müşahid sıfatıyla gönderilen bir zata siyasi ihtiraslarla imkan ve ihtimali bulunan böyle bir yetki verilemez. Diğer yandan Adnan Menderes

[201] **Aynı**, s.246-249; **Cumhuriyet** (1 Haziran 1946), S.7827.
[202] **Aynı**, s.253-254; **Cumhuriyet** (1 Haziran 1946), S.7827.

arkadaşımız her köye bir sandık götürülmesinin müşkülatından bahsetti. Bu güç bir husustur. Özellikle propaganda yapmak mecburiyetinde olan partiler için güçlük doğuracak, her yerde partilerin temsilci bulundurması güç olacaktır. Ancak biz egoist menfaatler için değil millet iradesinin tecellisi için bu usulü kabul ediyoruz. Ayrıca belediye seçimlerinde olduğu gibi muhtar ve ihtiyar heyetlerinin milletvekili seçimlerinden önce yapılması gereğini belirttiler. Ancak asıl intihabı sevk ve idare eden, doğrudan doğruya belediye meclislerinin içinden çıkan seçim kurullarıdır. Bu bakımdan belediye meclislerinin intihabı ile köylerdeki heyetlerin intihabının mukayese edilmemesi gerekir. Son olarak Adnan Menderes,seçimin yargı denetimine tabi olması konusunda bir fikir yürüttü. Ancak bunun nasıl olacağına dair bir fikir ileri sürmediler. Bendeniz bu mütalaayı bu vesile ile yersiz bulmaktayım."[203]

Bu konuşmanın ardından DP'nin istediği nisbi temsil sisteminin aleyhinde bir çok milletvekili söz aldı. Sivas Milletvekili Reşat Şemsettin Sirer, Bilecik Milletvekili Kasım Gülek'in konuşmaların ardından Siirt Milletvekili Saffet Tuncay nisbi temsil sisteminin zararlarını şöyle açıkladı: [204]

"Nisbi temsil bir takım ufak devletlerde itibar görmüştür .Bulgaristan'da, Yunanistan'da, Belçika'da şurada burada vardır. Buralarda otuzu kırkı bulan partiler görülür ve hükümet ancak koalisyonlarla idare edilmek mecburiyetinde kalır. Bunu mahsuru aşikar olup, bu memleketlerde hiçbir zaman birlik teessüs etmez. Hükümetler daima değişir. İşte Fransa'nın hali ortada, Yunanistan keşmekeş içindedir. Biz devamlı hükümetlerle idare olunmak isteriz. İnkılaplarımızı başka suretle yapamayız ve tesadüflere kendimizi arz edemeyiz."

Son olarak kürsüye gelen Hikmet Bayur ısrarla gizli oy meselesi üzerinde durarak, bu konunun hafif geçildiğini söyledi. Gizli oy kabul edilmedikçe ciddi bir işin yapılmış olmayacağını belirtti.[205]

Bu açıklamadan sonra yeni seçim kanununun maddelerinin görüşülmesine geçildi. Tasarı ikinci görüşmede, 177 milletvekilinin oylamaya katılmamasına karşın 5 Haziran 1946'da çoğunlukla kabul edilerek 4918 sayı ile yasalaştı. Oylamaya katılan DP'lilerden Adnan Menderes olumlu, Emin Sazak ise olumsuz oy kullanıldı. Böylelikle Osmanlı devleti döneminden beri süren iki dereceli seçim sistemi sona erdi.

5 Haziran 1946 tarihli ve 4918 sayılı "Milletvekili Seçim Kanunu" şu temel hükümleri getirdi:[206]

---

[203] **Aynı** ,s.250-253;**Cumhuriyet**, (1 Haziran 1946), S. 7827.
[204] **Aynı** ,s.250-253;**Cumhuriyet**, (1 Haziran 1946), S. 7827.
[205] **Aynı** ,s.264.
[206] 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle 14.12.1942 tarihli 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu yürürlükten kalkmıştır. 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu için Bkz. **Düstur,** Üçüncü Tertip, C.27,s.1243-1255;**T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D:7,T:3,C:24 (5 Haziran 1946),s.39-48;

- Seçimlerde iller esas alınacak, her il bir seçim çevresi oluşturacaktır (m.1).
- Her kırk bin vatandaş için bir milletvekili seçilecektir. Bir seçim çevresinin nüfusu 40 binden az bile olsa bir milletvekili, 55 bine kadar bir milletvekili, 95 bine kadar iki milletvekili, 135 bine kadar üç, 175 bine kadar 4 milletvekili seçilecektir (m.2).
- Seçim kararının alınmasından sonra seçmenlerin, kimlerden ibaret olduğunu bildiren esas defterleri hazırlanacaktır (m.4).
- Seçmen olabilmek için; Türk olmak, 22 yaşını bitirmiş olmak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, kısıtlı olmamak, yabancı devlet uyrukluğunu öne sürmemek, yabancı bir devletin resmi hizmetinde bulunmamak şarttır (m.7).
- Silah altında bulunan erat, jandarma subaylar, polisler, askeri memurlar ve askeri yargıçlar ve askeri okul öğrencileri seçmen olamazlar(m.8).
- Milletvekili seçilebilmek için; yabancı devletlerin resmi hizmetinde bulunmamak; tertipli cezalardan veya hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, inancı kötüye kullanmak, suçlarından biriyle mahkum olmamak; kısıtlı olmamak; yabancı devlet vatandaşlığı iddiasında bulunmamak; kamu hizmetlerinden yasaklanmamış olmak; Türkçe okuyup yazabilmek; 30 yaşını doldurmuş olmak gereklidir (m.10).
- Her ilin merkez ilçesinde ve o ile bağlı ilçe merkezlerinde belediye başkanının başkanlığında beşer kişilik birer "seçim kurulu" oluşturulacaktır (m.14).
- Seçim kurulları, seçmenlerin oylarını bir gün içinde kullanabilmelerini sağlamak amacıyla mümkün olduğu kadar sayısı bin seçmeni geçmemek üzere, seçim bürosu adı verilen seçim sahaları oluşturacaktır. Seçim bürolarında, başkan ve üyeleri seçim kurullarınca seçilecek beş kişilik bir komisyon bulunacaktır. Bu komisyonlar belediyesi olan yerlerde

---

Tarhan Erdem, **Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982),** (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1982), s.184-198.

belediye başkanlarıyla, belediye meclis üyeleri arasından, olmayan yerlerde uygun kimselerden seçilecektir (m.15).

- Seçmen isimlerinin yazılmış olduğu defterlerin suretlerinin asılı kaldığı süre içinde, seçmenler adları yanlış yazılmış veya hiç yazılmamışsa, seçim kurullarına yazı ile veya sözle itiraz edebilecektir (m.19).
- 24. madde ile oyların sandıklara ne şekilde atılacağı açıklanmıştır. Buna göre; seçmenin kimliği sorularak kendisine mühürlü bir zarf verilir. Oy pusulalarının mühürlü zarflar içine konulup kapatıldıktan sonra sandığa atılması şarttır. Oy pusulaları seçmenler tarafından sağlanabileceği gibi seçim yerinde önceden hazırlanmış bulunan kağıtlardan almak suretiyle de kullanılabilir.[207]
- Her seçmen bizzat kendisi oy kullanacaktır (m.25). Seçim yerine gelen her seçmene köy ve mahallesi, adı ve soyadı sorulacak ve gerekirse kimlik cüzdanının gösterilmesi istenebilecektir.
- 27. madde ile sandık açıldıktan sonra oylarını tasnifinin ne şekilde yapılacağı açıklanmıştır. Buna göre; oy verme işlemi bitince seçmen defterlerine konmuş olan imza, mühür veya parmak işaretlerine göre oylarını kullananların sayısı bir tutanakla belirtilerek, sandık seçim komisyonunca açılır.[208]

---

[207] Adayların adlarını gösteren ve önceden bastırılmış veya yazılmış oy pusulaları da kullanılabilir.Oy pusulalarına ne kadar Milletvekili seçilecekse o kadar milletvekili adı yazılabileceği gibi okuma-yazma bilmeyenler güvendikleri bir kişiye bu isimleri yazdırabilirler. Pusulaları yazmak veya yazdırmak için seçim komisyonunca uygun bir yerin önceden hazırlanmış olması gerekmektedir.Pusulalarda belirtilen miktardan fazla isim yazılmış veya yazdırılmışsa bu pusulaların başından başlayarak sırasıyla yalnız seçilecek sayıda aday isimleri kabul edilir,fazlası geçersiz sayılır. İstenilen sayıdan daha az isim yazılmış veya yazdırılmışsa sadece yazılı isimler kabul edilir. Pusulaya aynı isim birkaç kere yazılmışsa bu, bir oy sayılır. Oy pusulalarına yazılmış isimler okunamazsa hesaba katılmaz. Zarf içinde birden fazla pusula çıktığı ve bu pusulaların aynı isimler aynı sırayla yazılı bulunduğu durumlarda yalnız biri hesaba katılır. Eğer pusulalarda başka başka isimler yazılmış veya aynı isimler değişik sırayla yazılmış ise hiç biri sayılmaz.İmza, mühür veya seçmenin kim olduğunu belirten herhangi bir işaret bulunan ve renkli olan oy pusulaları hesaba katılmaz.

[208] Tasnif işi şu şekilde gerçekleştirilir: Sandık içinden çıkarılan oy zarfları sayılarak oylarını kullananların sayısını belirten tutanakla karşılaştırılır. Fazla zarf çıktığı takdirde fazlası açılmadan yakılır ve oy pusulaları 24. madde esas alınarak tasnif edilir. Bu şekilde oyların sayılması ve tasnifi bittikten sonra; Seçim günü, sandığın ne zaman ve kimlerin huzurunda açıldığı, sandıktan kaç oy zarfı çıktığı ve oylarını kullananların sayısını belirten tutanakla karşılaştırma sonucu ve fazla çıkan zarfların yok edildiği, oy pusulalarından kaç tanesinin ne sebeple hesaba katılmadığı,en fazla oy alanlardan başlayarak kimlerin kaçar oy aldığı, seçimin kanununa aykırı şekilde yapıldığı haber verildiği veya şikayet edildiği taktirde bunların nelerden ibaret olduğu bir tutanakla belirtilir. Seçim komisyonlarınca tutulmuş olan tutanaklar ve seçim defterleri, hesaba katılmayan oy pusulalarıyla birlikte bir zarf içinde seçim bürosunun bağlı olduğu

Yine 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'na göre; bir aday birden fazla ilden milletvekili seçilirse, T.B.M.M. Başkanlığı'na hangi ilden milletvekilliğini tercih ettiğini belirtir ve o ilden milletvekili seçilmiş olur (m.30). Bu kanuna göre milletvekili adaylığı; vatandaşların dilekçe ile veya o seçim çevresi seçmenlerinden üç yüz kişinin yazılı başvurusu ile veya bir siyasi parti tarafından adının il seçim kuruluna bildirilmesi ile gerçekleşmektedir (m.33).

Yeni seçim kanununa göre; seçim kurulu ve seçim komisyonlarında siyasi partiler temsilci bulundurabileceklerdir. Bu temsilciler, oyların sandığa atılması ve tasnifi sırasında bu kurullarda hazır bulunmaya yetkilidirler(m.34). Kanunda, seçim esnasında vatandaşlara baskı yapan memurlar için de asgari iki aydan başlamak üzere ceza yaptırımları konulmuştur (m.40).[209]

1946 seçim kanunu çok partili dönemin ilk seçim kanunu olma özelliğine sahiptir. Bu kanunun getirdiği en önemli yenilik ilk defa tek dereceli seçim sistemine geçilmesidir. Böylelikle seçmenler temsilcilerini aracısız seçebileceklerdi. Ayrıca adaylar istedikleri partiden veya bağımsız olarak aday olabilme imkanına sahip oldular. Aday olmak için bir parti listesi içinde yer alma zorunluluğunun kaldırılması demokratikleşme yolunda önemli bir adımdı.[210] Yine bu kanunla il veya ilçe merkezlerinde "seçimi idare ve kontrol etmek üzere" seçim kurulları ve seçim komisyonları oluşturuldu. Bu komisyonlarda siyasi parti temsilcilerinin bulundurulması da önemli bir yenilikti.[211] Ancak oyların değerlendirilmesinde yine "açık oy gizli tasnif" esası kabul edilmişti. Bu kanunun daha sonraları çok eleştirilen iki temel eksiği vardı. Bunlardan birincisi seçimin gizliliğini sağlamaması ikincisi de sonuçların olduğu gibi açıklanmasına yardımcı olacak tarafsız bir denetleme mekanizmasının kurulmamış olmasıydı.

4918 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun kabul edilmesiyle "seçim emniyeti" en çok tartışılan sorun haline geldi. Bu dönemde seçim sistemi henüz ciddi anlamda tartışılmaktan uzaktı. Seçim emniyeti konusunun ön plana geçmesinin sebebini "günün

---

seçim kuruluna teslim edilir. Hesaba katılan oy pusulaları komisyon üyeleri ve orada hazır bulunanlar önünde yakılır ve bu durum bir tutanakla tespit edilir.

[209] 4918 sayılı Kanunun (36-45) maddeleri ceza yaptırımları hakkında hükümler içermektedir. Bkz. **Düstur**, Üçüncü Tertip, C.27, s.1251-1252.

[210] **Seçim,Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar**,s.91.

[211] Timur, **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, s.54; Giritlioğlu, **a.g.e.**, s.182-183.

şartları" ile açıklamak mümkündür. Muhalefet, seçimlerin idaresinin iktidardan başka bir idare organın elinde bırakılmadıkça seçim sistemi ne olursa olsun vatandaşların oylarının gerçeğe yakın yansımayacağını iddia etmiştir. Bu nedenle bu dönemdeki muhalefet partilerinin mücadelesi bir iktidar mücadelesi değil, aldıkları oyları koruyabilme mücadelesidir.[212]

3.2.2 Seçim Kararının Alınması

Belediye seçimlerinin öne alınmasıyla, 1947 yılında yapılması gereken genel seçimlerin de öne alınacağı, muhalefet çevrelerince tahmin ediliyordu. Nitekim İnönü CHP'nin Olağanüstü Kurultayı'nda seçimlerin öne alınma nedenini şöyle açıklamıştı:

> " Dünyanın hali, geçen sene tahmin edebildiğimden daha bulanık ve daha karanlık olarak, uzun bir sürünceme yolunu tutmuştur. Bu yolda ne ihtimaller karşısında kalacağımızı kestiremiyoruz. Gelecek sene bu ihtimalleri, temsil müddeti bitmiş bir Meclis ile karşılamak gibi bir durumda bulunmaktan sakınmak isteriz. Bir seneden beri, memleket içinde de Meclis'in otoritesi üzerinde saygılı olmayan tartışmalar olmuştur. Seçim Kanunu bir defa çıktıktan sonra, artık Meclis, kendi temsil kudretinin zayıflığına kendisi hükmetmiş durumda kalacaktır. Demek istiyorum ki, yeni seçim kanununun karar altına alınmasının tabii neticesi, süratli bir seçime gitmek olacaktır."[213]

T.B.M.M. 5 Haziran 1946 tarihinde tek dereceli seçimi öngören yeni seçim kanununu kabul etmişti. Bu kanunun kabulünden sonra Meclis'e 10 Haziran 1946 tarihinde "dış durumun kararsızlığı ve tek dereceli seçimin kabulüyle Büyük Millet Meclisi'nin temsil kudretinin zayıflamış kabul edileceği ve bunun için milletin karşısına taze bir kuvvetle çıkılması" gerekçesiyle, yeniden milletvekilliği seçimi yapılması hakkında Nafi Atuf Kansu, Recep Peker ve Saffet Arıkan tarafından bir önerge verildi.[214]

Önerge üzerine söz alan DP Milletvekili Emin Sazak; "particilik gayreti ve muhalefet zihniyeti" taşımadığını belirterek seçimin yenilenmesi için öne sürülen sebeplere itiraz etti. Dış durumun kararsızlığı ve tek dereceli seçimin kabulüyle Büyük

---

[212] Halûk Ülman, "Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz", **AÜSBF Dergisi**, C.12, No:2, (1957), s.45.

[213] **Ayın Tarihi**, S.150, (Mayıs 1946), s. 32-33.

[214] **Ayın Tarihi**, S.151, (Haziran 1946),s.3; **Cumhuriyet**, (11 Haziran 1946), S.7837; Cumhurbaşkanı İnönü, 10 Mayıs 1946 tarihinde Olağanüstü Kurultay açış konuşmasında Seçim Kanunu çıkarıldıktan sonra süratli bir seçime gidileceğini belirtmişti. Bkz. **Ayın Tarihi**, S.150, (Mayıs 1946),s.33.

Millet Meclisinin zaafa uğramış kabul edilmesi ve bunu için milletin karşısına taze bir kuvvetle çıkılması gereği yolundaki açıklamalara katılmadığını bildirdi.[215]

Emin Sazak'tan sonra CHP İstanbul Milletvekili Kemal Cenap söz almış, kendisinden önceki hatibin seçimde acele edildiği yolundaki iddialarına cevap vermiştir. Kemal Cenap, bugün Meclis'i oluşturan kişilerden her birinin nice memleket hizmetlerinde bulunduğunu belitmiş, muhalif gazetelerce ileri sürülen; "efendiler, sizi millet seçmedi, tayinle geldiniz!" yolundaki ithamları hatırlatmış, "Büyük Millet Meclisi'nin seçimi yenileme kararı vermesini, bu adamların korktuğu milletin iradesine müracaat etmek için istiyoruz" demiştir.

Daha sonra Balıkesir Milletvekili Hâcim Muhittin Çarıklı kürsüye gelmiş, önerge ile Emin Sazak'ın söyledikleri arasında bir münasebet görmediğini ifade ederek; "Emin Sazak arkadaşımızın, yeni seçime geçmeyelim mi demek istedi, yoksa önümüzdeki seçimde milletvekilliği temin için kendisine propagandasını mı yaptı?" diye sormuştur. Emin Sazak'ın propaganda yaptığını söyleyen Hâcim Muhittin Çarıklı şu noktaya dikkat çekmiştir: "Emin Sazak bu çatının altında yıllardır çalışmış, parti toplantılarında hazır bulunmuştur. Bu toplantıların hiçbirinde Emin Sazak'ın ağzından bugün söylediği şikayetler işitilmemiştir. Emin Sazak bunları evvelden bilmiyor muydu? Yoksa eline verilen kağıtta böyle mi yazıyor?" diyerek eleştirilerini bildirmiştir.

Bundan sonra söz alan Siirt Milletvekili Saffet Tuncay;

> "Muasır devletlerin ayırıcı vasfı halkın rızasına istinat etmesidir. Uzun zaman devam etmiş meclislerde milletvekilleri halkla teması kaybetmiş olabilirler. Bu temasın yenilenmesinde elbette zaruret vardır. Ayrıca bana kalırsa, yeni partiler hemen iktidara gelemezler. Milletin itimadı derhal kazanılamaz. Bu itimat ancak söz ve hareketlerin ciddiyi ve samimiyeti ile kazanılabilir" demiştir.

Bu konuşmalardan sonra Şükrü Koçak, Emin Arslan, Ekrem Onat ve Mazhar Germen de söz almış, görüşmeler yeterli görüldüğünden seçimin yenilenmesi önergesi

---

[215] **Cumhuriyet** (11 Haziran 1946), S. 7837; Kenan Öner, **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi**, (İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1948), s.50-54.

oya sunulmuştu. Önerge iki muhalif oya karşın 383 oyla kabul edildi.[216] İçişleri Bakanlığı ise seçimin 21 Temmuz 1946 pazar günü yapılacağını ilan etti.[217]

Şükrü Saraçoğlu Hükümeti, seçimlere giderken muhaliflerin, özellikle de DP'nin öne süreceği istek ve eleştirileri azaltabilmek için önemli yasal düzenlemelere girişti. Bir süredir hazırlanmakta olan ve üniversiteye bilimsel ve yönetsel özerklik tanıyan 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu 12 Haziran'da kabul edildi. Bunun hemen arkasından 13 Haziran Basın Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisi veren ellinci .maddesi değiştirilerek bu yetki yargıya devredildi. Yedinci Dönem T.B.M.M., 14 Haziran'da son toplantısını yaparak, 1 Ağustos'ta toplanmak üzere dağıldı.[218]

DP kurucuları öne alınan seçimlere girip girmeme konusunda örgütüne danışmayı gerekli gördü. Bu amaçla 16 Haziran'da bir toplantı düzenlendi. Üç gün süren bu toplantı sonunda seçime katılma kararı alındı.[219] Vilayet temsilcilerinin de katıldığı bu toplantı, DP kurucularının seçime katılmama eğilimine rağmen,vilayet temsilcilerinin isteği doğrultusunda seçime iştirak kararıyla sonuçlandı.[220] Toplantı sonunda bir bildiri yayınlayarak; "seçimin aceleye getirilmesi kararı, Halk Partisi'nin her ne pahasına olursa olsun, memlekette ciddi bir muhalefete yer vermemek maksadıyla hareket ettiği kanaatini veriyor. Her iki seçimin öne alınmasında, partimizin teşekkülüne ve genişlemesinde meydan ve zaman bırakmamak hiç şüphe yok ki, en başta gelen âmildi. Seçimlerin tâcil edilmiş bulunması, ikna edici sebeplere istinat ettirilmemiştir. Kanunlarda da gereken tadillerin yapılmamış bulunması, yurttaşların rey serbestisinin güven altına alınmadan seçimlere gidildiğini göstermektedir. Bunun yanında seçmenler üzerinde baskıların devam ettiği, Cumhurbaşkanı'nın CHP Başkanı olarak yaptığı çalışmaların üzüntü yarattığı, bu durumun cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının aynı kişide birleşmesinin sakıncalı olduğunu kanıtladığı; ancak bütün bu

---

[216] **Cumhuriyet,** (11 Haziran 1946), S. 7837; **Ulus**, (11 Hazrian 1946); Oylamada Hikmet Bayur ve Fuat Köprülü olumsuz oy kullanırken, Adnan Menderes ve Emin Sazak oylamaya katılmamıştır.Bkz. Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaları,** s:271;Öner, **a.g.e.**, s:54.

[217] **Cumhuriyet,** (3 Temmuz 1946), S. 7839; Seçimin İçişleri Bakanlığı'ndan resmi ilan tarihi 3 Temmuz 1946 olmasına karşın, seçimin 21 Temmuz 1946 pazar günü yapılacağına yönelik haberler 10 Haziran tarihli gazetelerden izlenebilmektedir.Bkz.**Cumhuriyet,** (10 Haziran 1946), S. 7836.

[218] Ahmad,**Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.21;Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm, s.228.

[219] **Cumhuriyet,** (17 Haziran 1946), S. 7842; **Vatan,** (17 Haziran 1946), S. 1816.

[220] DP toplantısının ayrıntıları için Bkz. **Cumhuriyet,Vatan,** 17-18 Haziran 1946; DP toplantısında seçim kararı verildikten sonra 4 ayrı komisyon kurulmuştur. Bunlar;1. Seçimlere giriş beyannamesi komisyonu,2. Teşkilat komisyonu,3. Seçime hazırlık komisyonu,4. Adayları tesbit komisyonu.

olumsuzluklara rağmen, DP'nin "ülke çıkarlarını gözeten bir fedakârlıkla seçimlere katılmaya karar verdiği" belirtildi.[221]

DP'nin seçime girme kararında vilayet temsilcilerinin ağırlığı yanında, hükümetin seçimlerin tarafsız yapılacağı konusunda teminat vermesi, Meclis'te temsil edilememe ve böylece Partiyi halka tanıtamama endişesi etkili oldu.[222]

DP'nin ardından Milli Kalkınma Partisi de seçime girme kararı aldı.[223] Parti Başkanı Nuri Demirağ, tüm şubelere gönderdiği bildiride; "Ahval ve şerait ne olursa olsun,sonuna kadar seçim mücadelesine devam edecek ve hiçbir şekilde seçimlerde boykot kararı verilmeyecek" dedi. Yine bu bildiride Milli Kalkınma Partisi'nin seçimlere hazırlık olarak yapacağı çalışmalar açıklandı.[224]

Seçimin yenilenmesi ve muhalefet partilerinin seçime katılması konularında basın farklı yorumlar yaptı. Fatih Rıfkı Atay, "Seçimi Yenileme Kararı" başlıklı makalesinde;

> "Türkiye tarihinde ilk defa tek dereceli usulü ile bir Meclis seçimi yapacağız. Gerek ilk deneme olması gerekse memleketimize has bazı şartlar tek dereceli seçimden daha iyi netice alınmasını, bütün vazifeli vatandaşların pek dikkatli ve devamlı çalışmalarına bağlı tutuyor. Dünya, seçime katılma nispetini öğrendiği vakit bunu yalnız milletlerarası normal ölçülere vurur ve neticelere de ona göre kıymet verir. Dışarıda ve içeride rejimin itibarsızlığa düşmesinde menfaat arayanlar, katılma nispetinin olabildiğince az olması için ellerinden gelen kışkırtmalarda kusur etmeyeceklerdir. Elimizden gelen gayretle bu oyunu iflas ettirmeliyiz. Büyük Millet Meclisi'nin seçimi yenileme kararı vermesinde, milli selamet düşüncesinden ve kaygısından başka bir düşünce ve kaygı gölgesi aramak manasız olur" demiştir.[225]

Ahmet Emin Yalman ise, "Kurtuluş Mücadelesi" başlıklı makalesinde;

> "Seçime iştirak kararı vermek fedakârlıktır. Çünkü iktidar partisinin bazı mensuplarının siyasi oyunu dürüst vasıtalarla oynamaya hazır olmadıklarını, türlü kötü tazyik, tehdit vasıtalarına ve çirkin propaganda silahlarına başvurmaktan çekinmediklerini, millete karşı olan vazifelerinin mahiyetini idrak kudretinden mahrum bazı memurların da onlara uyduğunu; son belediye seçimleri göstermişti. Dürüstlüğüne güvenmemekle haklı olduğu bir seçime iştirak kararı vermek bir parti için fedakârlıktır. Bununla beraber partinin türlü zorluklar ve engeller karşısında ve teşkilatını tamamlamaya imkan bulmadan girişeceği teşebbüs desteksiz de değildir. Demokrat Parti, Türk milletinin siyasi olgunluğuna, basiretine, salim görüşüne, azmine ve medeni

---

[221] **Vatan,** (19 Haziran 1946); S. 1819; Öner, **a.g.e.**,s:57-59; Erer, **a.g.e.**,s:272-273.
[222] Karpat, **a.g.e.**, s.141; Ahmad,**Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi** ,s.2.
[223] **Cumhuriyet,** (18 Haziran 1946), S. 7843.
[224] **Cumhuriyet,** (20 Haziran 1946), S. 7845.
[225] "Seçimi Yenileme Kararı",**Ulus,** (11 Haziran 1946).

cesaretine karşı duyduğu saygı ve güvene dayanmaktadır. Bu memlekette bugün bir kurtuluş mücadelesi sürüyor. Bu mücadele DP ile CHP arasında değildir, milletin kendi mukadderatına sahip ve hakim olmasını isteyenlerle totaliter bir gidişin gölgesi altında kendi hesaplarına keyfi nüfuz ve imtiyaz sahibi kalmak isteyenler arasındadır. Kurtuluş mücadelemiz mutlaka kanun mecralarından, güzellikle ve ikna vasıtalarıyla yapılmalıdır. Bir avuç insanın nüfus, menfaat ve imtiyazı ihtirasına ait gayretler bu ulvi gayretlerimiz karşısında erimeye mahkûmdur" demiştir.[226]

Hüseyin Cahit Yalçın, DP'nin seçimlere iştirak etmeyi "bir fedakârlık" olarak değerlendirmesini "gülünç bulduğunu" belirterek, "seçimlere iştirak etmek bir parti için vazifedir, borçtur."diye yazdı ve şu çelişkiye işaret etti; "DP, beyannamede iktidarın oylarının serbestliği konusunda hiçbir şey yapmamış olduğunu ileri sürmekte, daha önce belediye seçimlerine bu iddiayı ileri sürerek katılmadığı halde şimdi aynı iddiayla milletvekili seçimlerine katılma kararı almaktadır."[227]

Abidin Daver ise;

"DP belediye seçimlerine girmeme kararı verdiği zaman, parti başkanı partisinin milletvekili seçimlerine iştiraki için tek dereceli seçim esasının kabul edilmesini ve demokrasinin ruhuna aykırı kanunların kaldırılmasını şart koşmuştu. Partinin son kararı, bu isteklerin iktidar partisi tarafından gerçekleştirilmiş olduğunu kabul etmesi demektir. Nitekim gizli rey ve iki dereceli seçim, cemiyetler kanunundaki bazı maddelerin değiştirilmesi, basın kanunundaki ellinci maddenin tadili gibi adımlar DP'nin bazı tenkitleriyle karşılanmış olmasına karşın, esas itibariyle tasvip olunmuştur. Böylece DP'nin seçimlere girmemek için ileri sürdüğü sebepler ortadan kalkmıştır. Ayrıca muhalefet partilerinin girmeye hazırlandığı seçimlere DP'nin girmemesi manasız olurdu. Çünkü diğer muhalif partiler tarafından, bir seçim mücadelesine girişmeye müsait ve kâfi görülen şartların yalnız DP tarafından beğenilmemesi mantıklı olmazdı" demişti.[228]

Seçimlerin yenilenmesi ve seçim kararı her ne kadar iktidar ve muhalefet yanlısı basın tarafından farklı değerlendirilse de, basının ortak görüşe seçimlerin bir "demokrasi sınavı" olduğu yönündeydi. Mayıs 1946'dan başlayarak, seçimin yapıldığı Temmuz 1946'nın son günlerine kadar seçimler basının gündemini işgal etti ve geçmiş günlere kıyasla basında büyük bir canlanma oldu. Özellikle parti propagandalarının başlaması, bu canlılığı daha da belirgin hale getirdi.

---

[226] "Kurtuluş Mücadelesi",**Vatan,** (17 Haziran 1946), S. 1816.
[227] Gürkan, **a.g.e.**,s.208.
[228] "Demokrat Partinin Seçimlere İştirak Kararı", **Cumhuriyet,** (18 Haziran 1946), S. 7843.

3.3. Seçim Propagandaları

3.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandası

Seçim Kanunu'nun çıkarılması ve muhalif partilerin seçime katılma kararının ardından ateşli bir propaganda dönemi başladı. Bir aydan fazla süren kampanyaya, o zamana kadar pek rastlanmayan büyük mitingler ve olağanüstü kalabalıklar renk kattı. Kampanya süresince hazırlanan afişler, liderlerin seçim gezileri ve seçim nutukları propaganda çalışmalarının diğer yönlerini oluşturdu.

CHP çatışmadan ve siyasi ortamı gerginleştirecek olaylardan uzak bir kampanya yürütmeyi umut etti. Bu amaçla teşkilatına bir bildiri göndererek; "... parti propagandasında muhalefetin yabancıların aleti olarak gösterilmemesini" ve muhalif partilerin kapatılacağı tehdidinin savrulmamasını istedi.[229] Ayrıca İçişleri Bakanlığı da memlekette ilk defa olarak yapılan tek dereceli seçimde vatandaşların hiçbir engele uğramaksızın oylarını kullanabilmesi hususunu bildirdi. Memurların da her hangi bir parti lehine gayretkeşlik yapmamasını istedi.[230]

Seçimler öncesi yurt gezisine çıkan İsmet İnönü Akşehir ve Konya nutuklarında;

> "Memleketin idaresini ve politikasını içeride ve dışarıda kararlı bir hale getirmek için yeni büyük seçimlere karar verdik. Dünya vaziyeti kararsız olarak uzun bir sürünceme devrine girmiş görünüyor. Bu devrede Türkiye'nin politikasının hangi istikamette ve anlayışta olduğunun içeride ve dışarıda açık surette belli olması lazımdır. Buna memleketin büyük menfaatleri bakımından ihtiyaç gördük, Akşehirliler, milletin takip ettiği ve etmek istediği milli siyaseti meydana koyması için hükümet adamlarının resmi beyanatı bazı zamanlar kâfi gelmez. Böyle zamanlarda milletin kendi iradesini açık surette belli ederek, kararlı bir duvar temin etmesi lâzımdır. Büyük seçim bize bu neticeyi verecektir... Arkadaşlarım, vazifeyi seçim vazifesini çok ehemmiyetli tutunuz. Sandık başlarında vatandaşlarımızın, kadın ve erkek, hepsinin kendi kararlarını bildirmesi lâzımdır. Ancak bu suretle meydana çıkacak kanaat, memleketimizin doğru yolda ve sağlam bünyede olduğunu dünyaya gösterecektir. Buna ihtiyacımız vardır....Eğer bizim takip ettiğimiz politikayı destekliyorsanız, bu seçimde göstereceksiniz. Ondan sonra hükümetler, milli menfaatleri muhafaza için daha kuvvetli ve daha salahiyetli olarak vazifelerine devam ederler...."[231]

---

[229] **Cumhuriyet**, (25 Haziran 1946), S. 7851; Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s.32; Karpat, **a.g.e.**,s.142.
300**Cumhuriyet**, (2 Temmuz 1946), S.7858; Öner , **a.g.e.**,s.73.
[231] **Cumhuriyet**, (7 Mayıs 1946), S. 7802.

diyerek seçimin önemine ve bu demokratik gelişime işaret etmiştir.[232]

CHP'li adaylar seçim mücadelesinin ilk günlerinde batılı demokrasilerde nasıl bir seçim mücadelesi yapıldığını ve bizde nasıl olması gerektiğini açıkladılar. Demokrasi konusunda en olgun örneğinin İngilizlerde olduğunu söyleyen CHP'liler bu demokraside muhalefetin de dürüst, bilgili ve görgülü kişilerden oluşan üsten yetenekli kişiler olduğunu belirttiler.

Yine CHP'liler batı demokrasilerinde seçim mücadelelerinin iç ve dış meselelerinin tartışılması ile geçtiğini, fikirlerin tartışıldığını ve halkın oyunu verdiği partinin programını açık seçik bildiğini, Batılı demokrasi geleneklerine uymayan ülkelerde seçim mücadelesinin bir şahıslar kavgasına dönüştüğünü belirttiler. [233] CHP kampanya boyunca iktidar ile muhalefet arasındaki şahıslar kavgasını, siyasi program eksenine çekmeye çalıştı. Muhalif partilerin iktidarın programında beğenmediği unsurları halka açıklayarak muhalefet yapmasını tavsiye etti. Abidin Daver "Seçim Mücadelesi ve Unutulmaması Lâzım Nokta " başlıklı makalesinde;

> "....seçim mücadelesinde ortada çarpışan şey, fikirler, programlar, bunların tefsir ve izahları veya doğruluğu ve yanlışlığı, doktrinleri tatbikat sahasına geçirecek çalışmalar, vaatler değil, sadece dedikodudur. Görünüşe göre müsbet iş ve çalışma sahasında, adeta yapılacak hiçbir iş ve çalışma, söylenecek hiçbir söz kalmamış gibidir. Seçim mücadelesinde ait haberler, nutuklar, yazılar itidal ve sükûnetle tetkik edilirse, göreceğiniz şey, bir tarafın ak dediğine diğer tarafın mutlaka kara dediği, birinin iyi diye vasıflandırdığına diğerinin fena damgasını yapıştırdığıdır"

diyerek seçim çalışmalarında programların tartışılmayıp ağız dalaşına gidildiğini belirtmiştir.[234]

Ahmet Şükrü Esmer ise "Seçim Mücadelesi" başlıklı makalesinde aynı sıkıntıdan şöyle şikayet etmektedir:

---

[232] İnönü Sivas konuşmasında iç ve dış politikanın önemli sorunlarını aktarmış, milletvekili seçiminde vatanın kaderi ile yakından ve candan ilgili olmak vazifesinin gereklerine uyarak, halkı oy sandıkları başına davet etmiştir. Türk milletinin vatanın kadrini bilir ve onun üzerinde iradesini kullanır büyük bir millet olarak dünya üzerinde gözönünde mevki almasını istemiştir. Erzincan konuşmasında, cumhuriyet yönetiminde vatandaşın vazifesini anlatırken, tek dereceli seçimde, kadın erkek herkesin göreve yani seçimlerde oy kullanmaya önem vermeleri istemiştir Trabzon nutkunda ise oyların serbest kullanılması için tüm tedbirlerin alındığını, vatandaşların sağduyu göstereceklerinden ve başarılı bir seçim olacağından şüphe etmediğini bildirmiştir. İsmet İnönü'nün seçimler öncesi yurt gezileri ve seçim nutukları için Bkz. **Cumhuriyet** 4 Mayıs – 3 Haziran 1946; Hüseyin Cahit Yalçın, **Seçim Üzerine Yazılar** (Ankara: Ulus Basımevi, 1946); Nil Türker Tekin, **"Türkiye'de Seçim Propagandaları (1908-1946)"**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998).

[233] Konyar, **a.g.e.**, s. 48 – 49.

[234] Abidin Daver, "Seçim Mücadelesi ve Unutulmaması Lâzım Nokta" **Cumhuriyet,** (8 Temmuz 1946), S, 7864.

"....Seçim mücadeleleri siyasi partilerin programları etrafında cereyan eder. Partilerin biri devletiçi, öteki liberaldir. Biri himayecidir. Bir diğeri sosyalisttir. Bu siyasi, içtimai ve iktisadî davalar üzerinde fikirler çarpışır. Bunlar halka anlatılır. Halkta bu fikir ve kanaatlerden hangisini doğru bulursa onu benimser. Demokrat Parti'nin bir programı olmadığından ve Halk Partisi programını, program olarak münakaşa edemeyeceğinden, mücadeleyi başka bir yola dökmüştür. Hatta denilebilir ki programsızlık yüzünden mücadele kendiliğinden o yola dökülmüştür. Bu şartlar altında Demokrat Parti, şüphesiz seçimi kaybedecektir."[235]

1946 seçim kampanyası döneminde CHP'nin kullandığı başlıca propaganda temaları şöyle özetlenebilir:

CHP kampanya süresince, partinin Atatürk'ün partisi olduğunu, Cumhuriyet'i kurduklarını, inkılâplara öncülük ettiklerini, kadın haklarını sağladıklarını, ülkeyi yabancı sermayenin boyunduruğundan kurtardıklarını vurgulamıştır.[236] CHP bu dönemde bastırdığı afişe: " Atatürk, İnönü. Cumhuriyet Halk Partisi'nin başlarıdır. Oylarımızı onların partisine vereceğiz." diyerek halk üzerinde etkili olabilmek için Türk halkının çok değer verdiği Atatürk ve İsmet Paşa isimlerini kullandı.[237]

İsmet İnönü'nün başarılı politikası sayesinde İkinci Dünya Savaşı'na girilmediği tezi de seçim progandasında kullanıldı. Şemsettin Günaltay bu tezi "Vicdanımızın Sesini Dinleyelim" başlığı ile kamuoyuna duyurarak;

"....vatandaş sandık başına giderken hatırlamalıdır ki, ikinci cihan harbinden burnumuz kanamadan, tek bir yuvamız yıkılmadan çıkabildik. Bu durum Türk yavrularına kurtuluş ve yükseliş yolunun kim olduğunu ve kimin olması icabettiğini ilham edecektir: İnönü... Atatürk'ün Anadolu'nun yaylasından bütün ülkeye yaydığı idealleri, dün ve bugün İnönü'nün başbuğluğu altında gerçekleştirdik, yarınki milli idallerimizide ancak onun uzağı gören azimli rehberliği ile gerçekleştireceğimize inanıyoruz" demiştir.[238]

Seçim sırasında CHP'li adaylar, CHP'nin devlet idaresinde deneyimli bir parti olduğunu, özellikle son dış tehditlere karşı iktidarda kalması gerektiğini sık sık vurguladılar. Buna karşın DP'nin tam bir fikre, programa bağlı olmadığını, hükümette görev alacak yeterli düzeyde deneyimli kişilere sahip bulunmadığını belittiler. Ayrıca DP'nin bir lider çıkaramamış olması da eleştirilerek, halbuki liderin partinin fikir ve

---

[235] Ahmet Şükrü Esmer, "Seçim Mücadelesi", **Ulus,** (18 Temmuz 1946).
[236] Yeşil, **a.g.e.**,s. 86.
[237] **Vatan,** (5 Temmuz 1946), S. 1834; Tekin, **a.g.t.**, s. 190.
[238] Şemsettin Günaltay, " Yalnız Vicdanımızın Sesini Dinleyelim!", **Ulus,** (4 Temmuz 1946); CHP seçim mücadelesinde Atatürk partisi olduğunu vurgulamakta beraber, Atatürk'ün adının günlük politika kavgalarına sokulmaması için özel bir çaba harcamıştır Bkz. F. Rıfkı Atay, " Seçime Nasıl Gidiyoruz?", **Ulus,** (4 Temmuz 1946).

programını uygulama yolunda canlandırıcı, toplayıcı, ahenkleştirici ve uzlaştırıcı bir rol oynadığı açıkladılar. [239]

Hüseyin Cahit Yalçın "Söz Ayağa Düşmüştür" başlıklı yazısında Celal Bayar'ın irade zaafı gösterdiğini, iyi arkadaşlar toplayamadığını, Fuat Köprülü'ye sahip çıkamadığını ve sonuçta partinin lidersiz kaldığını belirtmektedir. Hüseyin Cahit Yalçın'a göre DP başsız kalmış, birliğini kaybetmiştir. DP teşkilatı yerine büyük bir kalabalık ortaya çıkmıştır. O'na göre DP elli, altmış kadar ciddi milletvekili ile Meclis'e girip vatansever bir muhalefet yapmalıydı. Ancak DP iktidar hırsına kapılarak anarşiyi körüklemeye başlamıştır. [240]

CHP kampanya döneminde DP'nin eleştirdiği Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu savunmuş, hayat pahalılığı ile mücadele edileceğini belirtmiştir. Köylülerin refaha kavuşturulacağı açıklanırken, köy okullarının ve yollarının yapılmasında vatandaşın katkısının arzu edildiğini ancak, köylünün payının azaltılacağı belirtilmiştir.[241]

CHP'nin kampanyasını büyük bir arzuyla sürdüren İnönü, radyoda yaptığı seçim konuşmasında DP'nin Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu davasını propaganda malzemesi olarak kullandığını dikkat çekerek;

> "....Memleketin büyük davasını düşünmeyip de, yalnız iktidar mevkiinde kalmayı emel edinseydik, büyük toprak sahibi, Meclis'te ve memlekette, her yerde nüfuzlu vatandaşları bize karşı ayaklandıramazdık. Biz davanın, milletimiz için selamet çaresi olduğunu biliyoruz ve büyük arazi sahibi birçok vatandaşlarımızın sağduyusuna ve millet severliğine güveniyoruz.... Hem memlekette ıslahat davacısı olmak, hem de Türk vatandaşlarının köle hayatı sürmelerine göz yummak, partimiz için imkanı olmayan şeylerdir. Türk köylüsünü serf halinden kurtaracağız. Bu bizim ana davamızdır. Bu uğurda uğrayacağımız tarizlere şerefle göğüs gireceğiz" demiştir.

DP'nin köylerdeki eğitim kampanyasının köylüyü ekonomik anlamında yorduğu yolundaki propagandalara da şu yanıtı vermiştir:

---

[239] Konyar, **a.g.e.**, s. 51; Nihat Erim "İktidar ve Demokrat Parti" başlıklı makalesinde; "... Demokrat memleketlerin bizden önce vardıkları kanaate göre, partiler önce muhalefette, kontrol mevkiinde tecrübe kazanmalı, bilenmeli, sonra iktidara gelmelidir. İngiliz İşçi Partisi elli yıl sonra çoğunluğu sağlayabilmiştir. Bizim Demokrat arkadaşlarımızın elli yıl beklemeye ne sabırları, ne yaşları müsait; fakat hiç mi tecrübeye ihtiyaçları yok ? DP Türk milletinin karşısına iktidar hırsı ile çıkmakla işleyebileceği siyasi hataların en büyüklerinden birini işlemiştir."demiştir Bkz. **Ulus,** (12 Temmuz 1946).

[240] Hüseyin Cahit Yalçın, "Söz Ayağa Düşmüştür", **Ulus,** (18 Temmuz 1946).

[241] Karpat, **a.g.e.**,s. 143; Yeşil, **a.g.e.**, s. 86.

"...Büyük millet kütlesini, kadın ve erkek, hiç olmasa ilköğretime kavuşturmadan, köylünün kalkınmasını ve memleketin ilerlemesini temin edemeyeceğimize inanıyoruz...Herhalde zorluk çekilen yerlerde köylü vatandaşlarının okul yapılarını temin edecek çareleri, yerine ve güçlüğünün cinsine göre, devamlı göz önünde bulundıracağız... Köylerde İlköğretim davasından vazgeçemeyiz. Bu davayı geciktirip sürüklendiremeyiz. Senede 120 milyon lira tutan, Toprak Mahsulleri Vergisini büsbütün kaldıracak yerde, 40 milyonunu alıkoyarak, 30 milyon değerinde olan senelik okul yapılarına, karşılık tutabilirdik. Bu usul, âşarın daha az nisbette de olsa devam etmesi demektir. Eğer biz, millet davalarında doğru ve ciddi olmayı ihmal etmek istidadında bulunsaydık; bu meselenin seçimde, bize karşı propaganda konusu olmasına meydan vermemeyi bilirdik."

Hayat pahalılığı konusunda da Demokratların şiddetli eleştiriler yaptığını söyleyen İsmet İnönü, içinde bulunulan ekonomik durumun temel sebebi olarak İkinci Dünya Savaşını ve daimi seferberlik halini göstermiştir. Hayat pahalılığından maaşlı ve dar gelirli olan vatandaşların geçim seviyelerinin düştüğünü acı bir hakikat olarak belirten İnönü bu durumun kısa sürede düzeltileceğini açıklamıştır.[242]

CHP, seçim sürecinde DP'nin Arap harflerinin yeniden kabulü ile ezanın Arapça okunması gibi vaatlerde bulunarak dini siyasete alet etmekle suçladı.[243] Ayrıca DP milletvekili adayının camide propoganda yapmasını ciddi bir şekilde eleştirdi.[244] Böylece laiklikten ödün verilmeye başlandığı sık sık gündeme getirildi.

CHP, seçim öncesinde muhalif partileri dış odaklarla irtibatlandırılmayacağını açıklamış olmasına karşın bu temada çok sert şekilde kullanıldı. DP ve DP listesinden aday olan Marşal Fevzi Çakmak, " Komünistlerin ve Moskova'nın çizgisinde" olmakla suçlandı. DP'nin Rus parasıyla kurulduğu ve Türkiye'ye komünizmi getireceği söylemleri de zaman zaman kullanıldı.[245] Seçimler öncesi Moskova radyosunun DP yanlısı yayın yapması, Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Vatandaş Rey Verirken Moskova'yı Unutma" diye yazmasına yol açtı. Abidin Daver ise Moskova radyosunun yayınları dolayısıyla "İbret Alalım ve Daima Uyanık Olalım" şeklinde bir başlık kullandı.

---

[242] "İnönü'nün Türk Milletine Seçim Beyannamesi" ,**Ulus,** (18 Temmuz 1946); Giritlioğlu, **a.g.e.**,s. 193 – 194; Tekin, **a.g.t.**, s.211 – 212.

[243] Karpat, **a.g.e.**,s. 142.

[244] İzmit Yuvacık Köyünde DP milletvekili adayı Hilmi Coşkun, camide müezzinlik yapmış, Kur'an okumuş ve namaz bittikten sonra cemaate uzun siyasi bir vaaz vermiştir. Tek partinin fenalığından, hükümetin keyfi politikalarından bahsetmiş, yeni kurulan muhalefet partilerinin milleti kurtaracağından bahsetmiş, bu partilere yardım etmenin dini ve vatani bir borç olduğunu söyleyerek oy istemiştir. Bkz. **Cumhuriyet,** (28 Haziran 1946), S. 7854.

[245] Örneğin; Ordu'dan Samsun'a yolcu vapuruyla gitmekte olan bir lise öğrencisine, DP'li olduğunu söylediği için kaptan, "Sen komünistsin" diyerek beş saat süreyle ateşcilik yaptırmıştır. Bu örnekleri sayısız şekilde çoğalmakla mümkündür Bkz. Tevfik Çavdar, **"Müntehib-i Sani"den Seçmene**, (Ankara: V Yayınları, 1987), s. 85; Tekin, **a.g.t.**, s. 205.

"Hürriyetlerin bu yolla zedelenebileceğine dikkat çeken Cihat Baban ise, vatandaşları "sizi tahrik etmek isteyenler çıkacaktır" diyerek şöyle uyardı:

> "...Hatta, Halkçı gibi gözüken Demokratların, halkın hürriyetlerini zedelemek için bazı teşebbüslere girişmeleri de mümkündür. Bu komünist, aldığı birkaç kuruşla Demokrat Parti saflarına karışarak 'Yaşasın Stalin' diye bağırabilir. Bütün bunlar olur. Siz bu kötülükleri önlemek için tek bir ilaca maliksiniz, o da soğukkanlılığınızdır."[246]

CHP propagandasının bir parçasını da DP'nin savaş sırasında zenginleşen iş-adamlarının partisi eleştirisi oluşturdu. Adnan Menderes bunu reddederek, belli çıkar gruplarının değil, tek parti rejimine son vermek isteyen kitlelerin temsilcisi olduklarını savundu ve işadamlarının, tüccarlarının her iki partide de aynı oranda bulunduğunu iddia etti.[247] CHP bu propagandası ile DP'ye zenginlerin partisi sıfatını yüklerken, kendisi de köylülüğe vurgu yaparak, küçük çiftçiler, küçük işadamları, işçiler gibi grupların desteğini alma eğilimine girdi.[248]

CHP, DP'nin kendi izinleriyle kurulan bir kukla partisi olduğu yönünde de söylemlerde bulundu. Ayrıca CHP'li Mümtaz Ökmen Gölbaşı'nda yaptığı konuşmasında; "...Demokrat Part' ye rey vermeyiniz. Çünkü onlar işe yaramadıkları içindir ki; Meclisten bile atılmışlardır. İşe yaramayan kimseleri işbaşına getirmek, sizin kendi aleyhinize olur" diyerek bir karalama kampanyası da başlatmıştır.[249]

Özellikle DP örgütlerinden istifa haberleri CHP'nin yayın organı Ulus'ta çokça yer bulmuştur.[250] CHP seçimler sırasında İstanbul'da Tanin, Son Telgraf ve Vakit gazetelerini halka parasız alarak dağıtarak propagandanın farklı bir boyutunu sergiledi.

---

[246] Gürkan, **a.g.e.**, s. 207; Kemal Karpat 1946 seçim kampanyasında her iki partinin de komünistlik meselesini kampanyaya katmadıklarını ve DP'yi komünist amaçlar gütmekle suçlandıran Yozgat valisinin mahkemeye verilerek mahkûm olduğunu belirtmektedir. Bkz. Karpat, **a.g.e.**, s. 142 – 143.

[247] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945 –1980)**, Çev. Ahmet Fethi, (İstanbul: Hil Yayınları, 1996) s. 30 ; **Menderes Diyor ki**....,s.19 –20.

[248] İsmet İnönü'nün 17 Temmuz 1946 tarihli seçim konuşması, **Ulus,** (18 Temmuz 1946); Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, s. 30.

[249] Tekin, **a.g.t.**, s. 205.

[250] Isparta'da DP'den istifalar: Eğridir DP müteşebbis heyetinde Ali Serçe, Alaeddin Ökten, İbrahim Demiray, Hasan Sayran, İbrahim Bardan ve diğer sekiz üye DP'den çekildi. Akyazı'da istifalar : İlçemiz DP şubesinin ancak otuzu bulan üyelerinden dokuzu bugün istifaları vermiştir. Diğer üyelerin de çekileceği söylenir.
Ulukışla'da istifalar : DP İdare Kurulundan dava vekili Osman Ekibaş istifasını verdi Haymana'da istifalar: DP İlçe müteşebbüs heyetinden Ali Ünal, Harun Dumar, Selim Kılıç ve Hüseyin Köymen'de ilçe merkezine bağlı köylerden Canmana, Soğukkoyun, Seyit Ahmetli, Ücret ve Boyalık köyleri müteşebbis heyetleriyle DP'ye kayıtlı üyeler istifa etmiştir. Bkz. **Ulus,** (13 Temmuz 1946); Bursa'da toptan istifalar: Mudanya'da Geçitköy Demokrat ocağı müteşebbis heyeti toptan istifa etti. Ankara'nın Gerder ve Çakal köylerinde DP'den istifalar olmuştur. Çakal köyünden istifa edenler CHP'ye kaydolmak için başvurmuşlardır Bkz. **Ulus,** (4 Temmuz 1946).

Ayrıca şoförlerin CHP'ye girmeleri karşılığında lastik vereceklerini vaadetmeleri de oldukça ilginçti.[251]

Bunun yanında CHP, İsmet İnönü'nün DP tarafından propaganda malzemesi olarak kullanılmasına büyük tepki gösterdi. Seçim öncesinde DP, İnönü'nün durumuyla yakından ilgilenmişti. DP, İnönü'nün bir parti lideri gibi davranarak muhalefete şans tanımamasından endişe ediyordu. Bu sebeple DP, İnönü'nün adından ve varlığından faydalanmayı düşündü. İsmet İnönü nereden adaylığını koyacak olursa, kendileri de, aynı yerde İnönü'ye listenin başına geçirmeyi uygun gördüler. Bu fikir CHP'de şiddetli tepkilere yol açtı. İnönü'nün adının ve varlığının, DP tarafından istismar edilmesine ve kendi listeleri başında, kendi partileri lehine bir propaganda vasıtası haline sokulmasına şiddetle karşı çıktılar. Ancak buna rağmen bir çok yerde yapılan propaganda da "İnönü başımızda kalacak Halk Partisi çekilecektir" şeklinde söylemler görüldü.[252]

CHP 1946 seçim kampanyasında radyoyu bir propaganda aracı olarak kullandı. Radyo ile geniş halk kitlelerine ulaşılmaya çalışıldı. Başbakan Şükrü Saraçoğlu seçim öncesi radyoda yaptığı konuşmada; 1923 tarihinden itibaren CHP'nin yaptıklarını; Halk Partisi'nin doğuşu, sanayi planını, bayındırlık politikasını, Osmanlı borçlarının ödenmesini, harp zamanında yapılan işleri, topraksız köylünün topraklandırılmasını, öğretim davasını, eski eserlerin muhafazasını, sağlık işlerini anlatarak şöyle devam etmiştir:

> "Arkadaşlar, ne kadar tekrar edilse yerinde olduğu muhakkak olan bir hakikati bir kere daha tekrar edeceğim. Bugünkü nesli yaratmak ve yaşatmak kudreti hiçbir havsalaya sığmıyacak kadar büyüktür. Muharebeleri o yapmış, zaferi o kazanmıştır. Devrimleri o yapmış ve bunların sağlam temellerini o kurmuştur. Demiryollarını, fabrikaları, okulları o kurmuş ve o yaşatmaktadır. Bütün bunları yapmak için her türlü mahrumiyetlere o katlanmış ve daha büyüklerini yapmak için de daha büyük fedakarlıklara ve mahrumiyetlere katlanmaya karar vermiş bulunuyor. Arkadaşlar, görüyorsunuz ki alınlarımız açık, yollarımız belli, işlerimiz ortadadır. Şimdi hüküm vermek sizindir. Biz sizin yalnız vicdanlarımızdan gelen olayları istiyoruz...."[253]

17 Temmuz 1946'da ise CHP Başkanı İsmet İnönü, CHP'nin seçim beyannamesini radyodan halka şöyle duyurdu:

---

[251] Tekin, **a.g.t.**, s. 208.

[252] Giritlioğlu, **a.g.e.**, s. 192 ; Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s. 22.

[253] **Vatan**, (7 Temmuz 1946), S. 1838; Tekin, **a.g.t.**, s.213-214; Öner, **a.g.e.**, s.83-84.

"Birkaç güne kadar milletvekillerini seçmek, aziz vatanımızı idare edecekleri tayin etmek için kesin kararınızı vereceksiniz. Türlü tenkidlerin ortaya döküldüğü bu zamanda, hoşa gitmeyecek olayların üstüne kendimi çıkararak, sevinç duygularıyla seçimi bekliyorum. Yeni seçimin, bütün vatandaşların iştiraki ile tek dereceli olarak yapılması, milletimiz için büyük bir muvaffakiyettir. Bu merhale, bizim aziz dileğimizdi. Bu, bizim, uzun senelerden beri sebat ile üzerinde yürüdüğümüz bir programın neticesidir."

Ayrıca, İnönü iç ve dış politika hakkında geniş bilgi verdi. DP'nin propaganda konusu olarak işlediği köy okulları davası, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, orman davası, hayat pahalılığı ve savaş yıllarının suistimal söylentilere cevap vermişti.[254] Özellikle DP'nin Parti Başkanı ve Cumhurbaşkanının aynı kişi olması konusunda yaptığı eleştirilere şöyle cevap verdi:

"...Bu bir anayasa meselesidir. Bizim anayasamız, devlette bütün kudretleri büyük Meclis'te toplamıştır. Devlet başı olan Cumhurbaşkanının, memleket idaresinde yüksek menfaat ve muvazene icap ettiği zaman, kullanabileceği hiçbir kudreti yoktur. Yalnız Cumhurbaşkanı, tabiatı ile, çokluk partisinin lideri olacağı tasavvur edildiği için bu sıfat ile manevi nüfuzu, muvazene ve ahengi muhafaza edilebileceği düşünülmüştür. Cumhurbaşkanının parti başkanı olmasına kanunca bir mani yoktur... Cumhurbaşkanı sorumsuz vaziyetini kötüye kullanmak isterse, bunun hesabını soracak Meclis hazırdır."

Ayrıca, Cumhurbaşkanın seçimle işbaşına gelmesinin çok önemli olduğunu vurgulamış, alternatif fikir olarak;

"....bir adamın Cumhurbaşkanı olunca siyasi partilerle ilgisini kesmesi müdafaa olunabilir bir tezdir. Bu tezi tutmak için, onun icabı olan tedbirleri beraber düşünmek lazımdır. Cumhurbaşkanı milletvekillerinden ayrı ve başka bir seçimle gelmeli, hükümet ve Büyük Meclis'e karşı, tayin edilmiş bazı selahiyetleri olmalıdır. Benim, parti başkanı kalmamı istemeyenler eğer böyle bir Anayasa davasını ortaya atmış olsalar hukukça anlaşılır bir tez tutmuş olurlar... Böyle bir meseleyi, seçim zamanı vatandaşlarımın apaçık konuşmaları tabii haklarıdır. Her seçim devrinde vatandaşlar oylarını veririken, cumhurbaşkanlığına kimi getireceklerini de düşünmeye mecburdurlar...Partim seçimi kaybettiği vakit, veyahut partim çokluğu kazanıp da ben milletvekili seçilmediğim vakit cumhurbaşkanlığından çekilmenin tabii bir şey olduğunu bütün vatandaşlarımın bilmesi lâzımdır. Bu sözlerimle, benden kurtulmak isteyen vatandaşlarıma açık yolu göstermiş oluyorum. Birçok yerlerde yapılan propagandalar gibi 'İnönü başımızda kalacak ve Halk Partisi çekilecek!' teskinlerinin aldatıcı şekli meydandadır"[255] sözleriyle CHP ile bir bütün olduğunu vurgulamıştır.

Seçim kampanyası iki büyük partinin gövde gösterisiyle başlamış ve yine iki büyük partinin faaliyetleri ile seçim gününe gelinmiştir. İnönü'nün seçim

---

[254] **Ulus,** (18 Temmuz 1946); Öner, **a.g.e.**, 100 –101.
[255] **Ulus,** (18 Temmuz 1946); **Ayın Tarihi**, S.152, (Temmuz 1946), s.10; Tekin, **a.g.t.**,s.210-211.

beyannamesini ilan etmesinin ardından CHP aday listeleri açıklandı.[256] CHP, bu seçiminde adaylarını kendi içinden tespit etti. Bunun en güvenilir yol olduğunu söyleyerek, hiçbir adayın değiştirilmemesini istedi.[257] Hatta parti teşkilatına tüzük hükümlerini hatırlatan bir bildiri göndererek şöyle dedi:

> "... Bugünkü şartlar içinde ve ilk defa olarak yapılan tek dereceli seçimde vazifemiz, her zamanki gibi Genel Başkan İnönü'nün etrafında şerefli Partimizin zaferini seçmenlerin büyük bir iştirak nisbetiyle behemal sağlamak, hep birden tek bir adam gibi çalışmaktadır. En büyük ödevimiz aykırı olarak şahsi gayretlere düşüp müstakilen adaylığını koyanlar veya başka liste ve adamları kazandırmak için çalışanlar çıkarsa bu gibiler partimiz camiasından ayrılmış olacaklar ve haklarında o yolda tüzük hükümlerinin tatbikatına geçilecektir."[258]

Bütün illerde seçime katılan CHP, 18 Temmuz'da aday listelerini ilan etti. CHP'nin aday listesinde 162 yeni isim yer aldı.[259] Adayların çoğunluğu emekli asker,

---

[256] 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda siyasi partilerin, teşkilatı bulunan seçim çevrelerinde aday gösterebileceklerine ilişkin hüküm 33.madde de yer almıştır. Kanunda, siyasi partilerin aday belirleme yöntemlerine ilişkin herhangi bir hüküm yer almamıştır. Siyasi partilerin aday belirleme yöntemlerine ilk kez, 1961'de çıkarılan 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yer verildi. 1946-1960 döneminde partilerin aday belirleme yöntemi parti tüzük ve yönetmelikleriyle belirlenmiştir. Bkz. Tuncer, **a.g.e.**, s.137-139; CHP'nin 1931'de 3. Büyük Kurultayı'nda kabul edilen tüzüğünün 20.md.'ne göre aday belirleme yöntemi şöyle düzenlenmiştir: Genel Başkanlık Divanı Büyük Millet Meclisi'ne üye seçilmesini yönetir, partinin milletvekili adaylarını belirler. Divan, adaylarla seçim işleri hakkında Grup Yönetim Kurulu'nun ve Genel İdare Kurulu'nun görüşüne başvurabilir. Bkz.Tuncer, **a.g.e.**,s.137; Tuncay Dursun, **Tek Parti Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Büyük Kurultayları** (Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, No 341, 2002), s.37; DP'nin 1946'da kabul edilen tüzüğü'nün 13.md.'de ise bu durum şöyle düzenlenmiştir: Genel İdare Kurulu, İl İdare kurullarının görüşünü alarak, gerek genel özellikleri ve gerekse seçim yeterlilikleri bakımından en uygun görülenleri Parti adına milletvekilliğine aday gösterir. Bkz. **Demokrat Parti Program ve Tüzük**, s.26.

[257] Konyar, **a.g.e.**, s.50; 4 Temmuz 1946 tarihli **Ulus** gazetesinde "Partili" başlığı ile verilen ilanda; "Seçim günü, listeye oy ver! Liste üzerinde oynamaya kalkarsan, kimseye kazandıramazsın, fakat partin kaybeder. Oyların dağılmasına meydan verme!" denilmiştir. 12 Temmuz 1946 tarihli **Ulus**'ta ise CHP'nin tüzüğü tekrar açıklanmıştır:

1. Partimizin milletvekili adaylarını Genel Başkanlık Divanı tespit ve Genel Başkanımız ilan eder.
2. Parti üyeleri, ilan edilecek bu adaylara oy vermekle ve bu adayları kazandırmaya çalışmakla vazifelidirler.
3. İlan edilecek bu adaylardan ayrı olarak herhangi bir partili kendi adaylığını koyamaz. Genel Başkanımızın ilan edeceğinden başkasına oy veremez ve böyle adayları destekleyemez.

[258] **Vatan**, (28 Haziran 1946), S.1827; **Cumhuriyet**, (26 Haziran 1946), S. 7852.

[259] CHP 1946 seçimi için 162 milletvekilini yeniden aday göstermedi CHP aday listesi için Bkz. **Cumhuriyet**, (19 Temmuz 1946), S. 7875, CHP 1946 milletvekili aday listesi için Bkz.**Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1946, s.1,s.4; CHP İstanbul adayları şöyle belirlemiştir:

1. General Kazım Karabekir 2. General Refet Bele 3. Yahya Kemal Beyatlı 4. Ahmet Şükrü Esmer 5. Mekki Hikmet Gelenbek 6 Ferid Hamal 7. Ziya Karamürsel 8.Şükrü Ögel 9. Ali Rana Tarhan 10. Muhiddin Üstündağ 11.Hüseyin Cahit Yalçın 12.Recep Peker 13. Avram Galanti 14. Nakiye Elgün 15. Hamdullah Suphi Tanrıöver 16. Berç Türker 17. Bican Bağcıoğlu (tüccar) 18. Süreyya Birol (İşçi) 19. Safiye Hüseyin Elbi (Kızılay Derneği İdare Kurulu üyesi) 20. Kalodi Laskeri (Avukat) 21. Dr.Kukulis (Şehir meclisi üyesi) 22. Cemil Cahid Toydemir (Emekli Orgeneral) 23. Halil Hilmi Uyguner (Avukat), Bkz.**Cumhuriyet**, (20 Temmuz 1946), S. 7876.

tanınmış siyasi şahsiyetler veya yüksek idari görevlilerle, kısmen de serbest meslek sahiplerinden oluştuğu görülmüştür.[260]

3.3.2. Demokrat Parti'nin Seçim Propagandası

DP il başkanları 16 Haziran 1946'da Ankara'da toplanarak seçime katılma kararı almışlardı. Böylece sert ve ateşli bir propogandanın önü açılmış oldu. Propoganda çalışmalarında en önemli vurgu "Yeter! Söz Milletindir" ibaresi ve afişi oldu.[261] Selçuk Milar'ın bu afişi, Hasan Ali Yücel, "yeter" sözü üzerine, "Muhalefeti destekleyen vatandaşlara yapılana yeter; devletin görevi olan hizmetleri muhalefetteki vatandaşlardan esirgemesine yeter. Kısaca millet sözünü söyleyecek ve yeni iktidar iş başına geçecek." şeklinde yorumladı.[262] Bu afiş gazetelerde yer aldı ve kamuoyunun dikkatini çekti.[263]

DP kampanyasında en dikkati çeken nokta halkın geniş katılımının sağlandığı büyük mitinglerin düzenlemesi oldu. Hatta bu mitingler CHP çevrelerinde büyük kuşku ve tedirginlik de yarattı.[264] CHP alışkın olmadığı bu gösterilere karşı, muhalif partilere baskı yapmanın yollarını aradı.

Kampanyanın diğer ilgi çeken taraflarından biri de halkın faal bir şekilde tartışmalara katılması, DP'yi heyecanla desteklemesi ve adaylarla halk arasında belirgin bir yakınlaşmanın görülmesiydi. Tek parti devrinde seçim bölgelerini nadir olarak dolaşan adaylar bu seçim döneminde halkla yakın temasa geçme zorunluluğu hissettiler. Halkın istek ve sıkıntıları sorulmuş ve neye ihtiyaçları varsa yapılacağı vaadedilmişti.

---

[260] Karpat, **a.g.e.**,s.143;Yeşil, **a.g.e.**,s.87.

[261] Nazmi Sevgen, **Celal Bayar Diyor ki (1920-1950), Nutuk- Hitabe, Beyanat-Hasbihal**, (İstanbul: Tan Matbaası, 1951), s.345.

[262] Açık bir avuç içi ve üzerinde "Yeter. Söz Milletindir!" ibaresinden oluşan afişin hazırlanmış çalışmaları için Bkz. Selçuk Milâr, "Yeter, Söz Milletindir" Afişi Nasıl Doğdu?, **Tarih ve Toplum Dergisi**, C.9, S.14, (Haziran 1988), s.15-16.

[263] 9 Temmuz 1946 tarihli Vatan gazetesinde; "Demokrat Parti'nin seçime hazırladığı afişler Çatalca ve Silivri bölgesine asılmıştı. Bugünlerde de diğer bölgelere asılacaktır" haberiyle bu afişe ilk kez yer verildi. Bkz. **Vatan**, (9 Temmuz 1946), S. 1838; 16 Temmuz 1946 tarihli Ulus gazetesinde ise bu afiş şu sözlerle eşleştirildi; "Havaya kalmış, avucu görünen bir el ve altında haykırır gibi, yırtınır gibi bir kelime:
– Yeter!
Bu resimle bu yazı, iktidara el açan ve Kemalizme el kaldıran Demokrat Partinin bazı duvarlara iliştirilen afişlerinde görülüyor.
El falına meraklı iseniz, Demokrat Partililer oradaki çizgileri değiştirmemişse bu avuçta bütün muhalefetin geleceğini ve mukadderatını okuyabilirsiniz. Haydi, bu açılan veya kalkan eli bir tarafa bırakalım. Şu:
– Yeter!
Ne demek? İnkılap mı yeter? Başarılar mı yeter? Barış mı yeter? İnsanlık ailesi içinde Türkiye'nin kazandığı itibar mı yeter?
Belki de bu "yeter!" Tevfik Fikret'in: "çiğnendi, yeter..." diye başlayan şarkısından çalınmadır. Siz açılan avuca bakıp aşınlan kelimeye aldırış etmeyin!" Bkz. **Ulus**, (16 Temmuz 1946).

[264] Yeşil, **a.g.e.**, s.85.

Seçim kampanyasında liderlerin şahsiyetleri büyük rol oynadı, hatta fikir ve programların önüne geçti. Heyecanlı ve parlak konuşan, hükümeti şiddetle eleştiren politikacılar, halk arasında itibar kazandı.[265] Kampanya süresince hemen her miting alanında DP'nin lideri Celal Bayar büyük bir coşkuyla karşılandı, otomobili omuzlara alındı. Otomobilin omuzlara alınması bu kampanya döneminin modası haline getirildi.[266]

Seçim döneminde partilerin mücadelesi, CHP'nin istek ve beklentilerinin aksine sert oldu. Hatta DP'nın bir muvazaa sonucu ortaya çıktığı iddiasını kesin olarak yalanlayacak kadar şiddetli gerçekleşti.[267] Ancak belirtilmesi gereken önemli bir nokta, DP Genel Başkan Vekili Refik Şevket İnce imzasıyla illere gönderilen bir genelgede; "Seçim propagandaları sırasında dinin siyasete alet edilmemesine özen gösterilmesinin ve CHP'liler böyle davranacak olursa savcılığa başvurulmasının" istenmesiydi.[268]

DP kampanyasının başarılı geçmesinin önemli etkenlerinden biri Fevzi Çakmak'ın desteğinin sağlanmasıydı. Haziran sonunda siyasal mücadeleye katılmaya karar veren Fevzi Çakmak, DP listesinden bağımsız aday olmayı kabul etmişti.[269] Bu katılma CHP'yi rahatsız etti. Çünkü, Fevzi Çakmak, Atatürk'ün yakın arkadaşı olması, İstiklal Savaşı'nda oynadığı önemli rol, dindarlığı gibi sebeplerle memlekette sevilip sayılan bir şahsiyetti. Fevzi Çakmak'ın DP'ye katılımı halkın DP'ye olan desteğini de arttırdı.[270]

Vatan gazetesinde Celal Bayar'ın "Mareşal'ın işsiz güçsüz evde oturması yazık olur" şeklindeki demeci, Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun tepki göstermesine neden oldu.[271] Şükrü Saraçoğlu Fevzi Çakmak'ın DP'ye katılımını sitemkâr bir ifadeyle eleştirirken[272], Fevzi Çakmak da CHP yerine DP'yi tercih etmesinin sebebini şöyle açıkladı:

---

[265] Karpat, **a.g.e.**, s.143, 148.
[266] Çavdar, "**Müntehib-i Sani"den Seçmene**, s.85.
[267] Uran, **a.g.e.**, 449.
[268] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm, s.228-229.
[269] **Vatan**, (28 Haziran 1946), S. 1827. Mareşal'ın adaylığı haberde şöyle açıklanıyordu: "Mareşal'ın namzetliğini koyduğu sırada Ankara'da seçmenler arasında büyük bir faaliyet başlamıştı. Mareşal'ın adına imza toplamak için defter dolaştırılmış ve akşama kadar 500'ü aşan imza toplanmıştı. Buna yarın daha binlerce imzanın konulacağı şüphesiz addedilmektedir.
[270] Eroğul, **a.g.e.**, s.38; Karpat, **a.g.e.**, s.141.
[271] Erer, **a.g.e.**,s.275; Gürkan, **a.g.e.**,s.200.
[272] Şükrü Saraçoğlu şöyle diyordu: "Sayın Mareşal, emekliye ayrıldıktan sonra kendisini milletvekilliğine aday göstermek için, hiç olmazsa beş defa, müracaat ve ricada bulunulmuştur. En son defa Büyük Millet Meclisinin seçimi yenilemek kararını vermesinden birkaç gün sonra, evine giderek milletvekilliği için aday göstermemize muaffakiyetlerini ısrarla rica ettim. İtiraz ettiler. Buna karşı da adaylığını emrivaki

"Resmi hayattan çekildikten sonra herhangi bir partiye girmek istemedim. Bana müstakil olarak kendi tarafından aday göstermek teklifini yapan DP'dir... Bu teklifi kabul edişim DP'ye girmek demek olmadığı gibi, CHP ile DP arasında bir fark gözettiğimden dolayı da değildir. Benim rolüm partiler arasında muvazene temin etmek için çalışmak olacaktır. Şu veya bu parti hakkında alacağım tavır seçimden sonra toplanacak T.B.M.M.'deki parti vaziyetlerine göre kararlaştıracağım. Bugün CHP kuvvetlidir. Ona karşı DP'yi teşkil için çalışanların gayretlerini bir fedakârlık olarak telakki ederim... Diğer bir parti aynı şekilde ismimi kendi listelerine müstakil olarak koyacak olursa, buna mani olmam; fakat kendi adımın muhtelif partiler arasında propaganda bayrağı olarak kullanılmasını da doğru bulmam."[273]

Fevzi Çakmak'ın dışında, son yıllarda tek başına da olsa CHP hükümetlerine yönelttiği sert eleştirileriyle tanınan Hikmet Bayur, Milli Mücadele döneminde Meclis İkinci Başkanlığını yapmış olan Dr. Adnan Adıvar da DP listelerinden bağımsız aday olmayı kabul etmişlerdi. T.B.M.M.'nin ilk Dışişleri Başkanlarından olan Yusuf Kemal Tengirşenk ise doğrudan DP'ye girdi. Yine hükümetin idare amirlerinin CHP'lilerle beraber çalışmalarını dileyen bir genelgesini protesto eden Akçakoca (Bolu) Kaymakamı Fuat Arna'nın istifa edip DP'ye katılması da partiye CHP karşısında psikolojik bir destek olmuştu.[274]

Bu hareketli dönemde seçim nutukları her yerde görülmeye başlandı. DP kurucularından Celal Bayar'ın ilk durağı 29 Haziran'da Adana oldu. Burada yaptığı seçim konuşmasında DP'yi öven şu sözleri söyledi:[275]

"Sayın Adanalılar; epeyce zaman evvel buraya Büyük Atatürk ile beraber gelmiştik. O gün vatanın halaskârına karşı gösterdiğiniz derin muhabbet ve coşkun alâkanın heyecanını hâlâ yaşamaktayım. Arkadaşlar, maksadımız ve hedefimiz büyük milletimizin ilerlemesini ve refah içinde yaşamasını sağlamaktır. Bugün biz, büyük halaskârın açtığı yolda yürüyoruz. Bu yol, milletimizin hakimiyetini esas tutan yoldur. O asil davasını bu gayeyi ele alarak gerçekleştirmişti. Bu yol, milli irade yoludur. Her şeyde son söz milletimizin olacaktır. Milli iradenin sağlam ve salim bir surette tecellisini temin edince kendimizi maksada vasıl olmuş sayacağız... Arkadaşlar, Demokrat Parti işte bu gayeyle kurulmuştur. Ve bütün vatandaşların müzaheretini, sevgisini bu gaye ile kurulduğu için toplamıştır. Bizim için en büyük mükâfat, bu gayenin gerçekleşmesidir. Arkadaşlar, bütün kalbimizle millet yolunda hep beraberiz, birliğiz. Muhakkak ki muvaffak olacağız."

---

yapacağımızı da söyledim. "Çok rica ederim, böyle bir şey yapmayınız, gücenirim" cevabını verdiler. Ricamı kesmeye mecbur oldum. Sayın Mareşal'ın Demokrat Parti listesinde müstakil olarak gösterilmesi için kendisiyle mutabık olduğunu Bay Bayar beyanatında söylüyor. Tamamen hakları olan bu konu üzerinde söz söylemek aklımdan geçmez. Yalnız, Mareşal'i işsiz güçsüz evinde bırakmak tarizi bana karşı haksızlık olur", **Ulus**, (29 Haziran 1946).

[273] Gürkan, **a.g.e.**, s.201-202.

[274] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm, s.229-230.

[275] Sevgen, **a.g.e.**, s.115.

Bu konuşma sırasında yükselen pankartlarda ve konuşma sonrasında da halkın hep bir ağızdan "Yaşasın Türk demokrasisinin babası, var olsun istiklal harbinin Galip Hocası!" sözleri yükselmiştir.[276]

Celal Bayar, İzmir nutkunda ise Balkan harbinin acılarını ve Birinci Dünya Savaşı'nın zorluklarını İzmir'de yaşadığını söyleyerek sözüne başladı; demokrasi, cumhuriyet, temel hak ve özgürlükler, milli irade gibi kavramların önemine değinerek, iktidar partisini eleştirerek, iç ve dış politikadaki eksiklikleri ortaya koydu. Toplumda karaborsacılığın, pahalılığın alıp yürüdüğünü vurgulayarak, toplum yapısında bir çöküşün başladığı tespitini yapmaya çalıştı. Celal Bayar konuşmasını şu sözlerle bitirdi;

> "...21 Temmuz güne tarihimizin büyük imtihanını vermeye davet edilmiş bulunuyoruz. Bu imtihan gününde baştan beri arz ettiğimiz hadise ve hakikatleri ve bilhassa tek dereceli seçimle reylerimizi kullanmak imkanına ilk defa sahip olduğumuz hakikatini asla unutmayalım. Kanaatlerimizin emrettiği yolda sarsılmaz bir metanet ve cesaretle yürüyelim. Bugün tarihimizin bir dönüm noktası olacak ve hakimiyeti doğrudan doğruya kendi eline almak azminde bulunan milletimiz için, yeni bir refah ve saadet devresi başlayacaktır."[277]

Celal Bayar, Balıkesir ve Karacabey'de de özgür seçim, baskısız seçim kavramlarının önemini ve demokrasiyle olan bağlantısını halka aktarırken, Karacabey'de "sefaleti kovacağız"[278] diyerek halkın refah seviyesini yükselteceklerini vaadetti. Hikmet Bayur ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ise Alaşehir'de birer konuşma yaptılar.

Hikmet Bayur; "Hükümeti tenkit millibirliği bozmak değildir. Milli birlik düşmana karşı lazımdır. Üzüm işi sakat gidiyor demek milli birliği bozmak değildir. Tartışarak hükümet sürmek güç şeydir" dedi. Hikmet Bayur'un konuşması sık sık CHP'lilerce kesildi. Halkevinin borazanı, belediyeye ait kamyon ve otobüslerin klaksonlarının çalınmasıyla CHP'liler bu konuşmanın yapılmasını engellediler. Buna rağmen Hikmet Bayur sözlerini şöyle tamamladı: "Muhaliflere rey veriniz. Memlekette mürakabe olsun. 21 Temmuz bir dönüm noktasıdır. O gün memlekette büyük bir inkılap olacaktır."

Hikmet Bayur'un ardından konuşmaya çalışan Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ise gürültülerle kesilen şu konuşmayı yaptı:

---

[276] **Tekin**, a.g.t., s.192.
[277] **Cumhuriyet**, (16 Temmuz 1946), S. 7872; Sevgen, a.g.e.,s.120-127.
[278] **Aynı**, s.128.

"...Hiçbir vatandaş hiçbir kimse tarafından tehdit edilemez. Bu tehditleri şaka diye kabul etmek lazımdır. Türk vatanında bir vatandaşın diğer bir vatandaştan veya memurdan korkmasını aklım almıyor. Bir Türk kanunun emrettiği şekilde yürüdükten sonra bizi tehdit edecekler kanun dışı hareket etmiş olacaklardır. Doğuşunda cesur olan Türk milleti alnı yerde ve korku içinde yaşıyamaz. Korkarak yaşıyacaksak ölmek daha iyidir. 21 Temmuz'u korkmadan beklemek ve o günü en güzel cesaretlerle yaşamak vazifemizdir."[279]

1946 seçim kampanyası süresince DP'nin kullandığı başlıca propaganda temaları şöyle sıralanabilir:

İsmet İnönü'nün hem cumhurbaşkanı hem parti başkanı olmasının seçimlerde baskıyı beraberinde getirmesi, çok zor şartlar altında seçim faaliyetlerine devam edilmesi. DP yayınladığı beyannamede bu durumu şöyle açıklanmıştır:

"Milletvekili seçimlerine iştirak etmek kararının alınmasında dar bir particilik zihniyeti değil, yalnız ve yalnız memleketin yüksek menfaatlerinin gösterdiği yolda yürümek ruh ve kaygısı yatmaktadır... Devlet başkanının fiilen bir parti başkanlığında bulunması ve bütün halkın malı olması icabeden devlet başkanlığı yüksek makamının yüksek masuniyet ve salahiyetleriyle bir partinin tarafında yer alması, diğer partileri gayet nazik ve zor bir mevkide bulundurmaktadır... İdare amirlerinin ve devlet memurlarının yer yer partimiz karşısında açıkça cephe almış bulunmaları dikkatten asla kaçmayacak vakalardır. Bütün bunlar gösteriyor ki Halk Partisi ciddi muhalefete hayat hakkı tanımamak azmindedir."[280]

Devlet başkanlığı ve parti başkanlığının aynı kişide toplanması meselesi partinin ileri gelenleri tarafından da defalarca eleştirildi.

Celal Bayar İzmir nutkunda;

"... Devlet reisliği ve parti başkanlığını aynı zatta birleştiren ve böylece Devlet nüfuzuna ve bütün hükümet cihazını elinde bulunduran ve kullanan bir iktidar partisi vardır. Partilerin müsavi (eşit) haklara sahip olmaları prensibi asla hatıra getirilmemekte, Halk Partisi bütün hükümet kudret ve vasıtalarını kendi inhisarında bulundurmakta ve bunları dilediği gibi tasarruf etmektedir" demiştir.[281]

Adnan Menderes ise;

"... Tek partili idarede devlet başkanının aynı zamanda parti başkanı olup olmamasının fiili ve hakiki bir fark yaratmayacağı açıktır. Ancak çok partili idare ile tek partili idare arasındaki fark akla kara arasındaki fark kadar büyüktür. O halde bu iki idarenin herbirinin kendisine mahsus icaplarını, birbirine karıştırmamak gerekir. Fikrimizce parti başkanlığının devlet başkanlığından ayrılması, Türk demokrasisinin halle mecbur bulunduğu bir meseledir. Devlet reisi yüksek

[279] **Vatan**, (11 Temmuz 1946), S. 1840.
[280] **Vatan**, (19 Haziran 1946), S. 1818.
[281] **Cumhuriyet**, (16 Temmuz 1946), S. 7872; Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, s.290.

makamının, parti mücadeleleri içine sokulmayarak, bütün partilerin üstünde kalması ve hepsine karşı aynı adalet ve insaf duygularıyla ve tarafsızlıkla hareket edilmesi ancak bu meselenin halline bağlı bulunmaktadır"[282] demiştir.

DP'nin seçim kampanyasında kullandığı en önemli ve etkili tema; "baskı" konusu oldu. DP seçimler sırasında gördükleri baskıyı kamuoyuna duyurmak için "Müdahale, Baskı ve Usulsüzlük Belgeleri: Mahalli Seçimler" başlıklı bir broşür yayınladı. Bu broşürle mahalli seçimlerde görülen yolsuzlukların genel seçimlerde de gerçekleşme olasılığı ima edildi.[283]

Broşürde; "15 liradan 150 liraya kadar bedelle satın alınan reyler, seçim listelerine adı yazılmayan emniyet müdürü, her tarafı delik deşik sandıklar, bir şehrin seçim defterlerindeki parmak işaretleri aynı elin izi, Hahamın propaganda nutku, defterdeki ismi hizasına imza yerine parmak basılan gazete muhabiri, oy sandıklarının muhafaza edildiği odada dolaba saklanan adam" başlıklarıyla bir takım iddialar CHP aleyhinde kullanıldı.[284]

DP Temmuz'un ilk günü bastırdığı seçim beyannamesinde seçimler sırasında gördüklerini iddia ettikleri baskıları kamuoyuna duyurdu:

> "Vatandaş, Demokrat Parti nazarında seçim, kendi kanaatlerine yol açmaktan ziyade, memlekette halk idaresinin tahakkukuna vasıta olmaktan başka hiçbir kıymet ifade etmez. Demokrat Parti kimseden zorla kanaat toplamak için değil, sizlerin hak ve iradesini temine çalışmak için mücadeleye atılmıştır. Haklarının korunması için DP'ye güvenebilirsin. O, reyini aleyhinde kullansan bile senin müdafiin olacaktır. Vatandaş, Demokrat Parti aldatacak bir muvazaa mahsulü değil, memlekete hakiki ve geniş manada bir demokrasinin teessüs ve inkişafına hizmet eden bir teşekküldür. İki tarafın hareket tarzına bakarsan buna sende inanmak zorunda kalırsın. Bütün hak ve hürriyetlerinin temeli intihap günü atılacaktır. O gün gelinceye kadar sana ve memlekete faydalı bir kanaat getirmeye çalış seçim günü her bahane ve maniayı

---

[282] **Menderes Diyor ki...**, s.26-27.
[283] Ahmad, **Demokrasi Süresinde Türkiye (1945-1980)**, s.32.
[284] Broşürde; Halk Partisi'nin hükümetçe dağıtılan ekmek, gaz gibi mecburi ihtiyaç maddelerini Halk Partisi'ne oy vermedikleri takdirde dağıtmayacakları tehdidinde bulundukları belirtilmektedir. Bunun dışında ilginç örnekler de bulunmaktadır.
– Belediye memurları Halk Partisi listeleriyle doldurdukları sandıkların ağzını zarfla kapatmışlardı.
– Seçim günü her sandık başına süngülü bir jandarma eri nöbetçi konularak verilen talimatta CHP'nin listesinden başka liste kullanmak isteyenlerin ellerine kelepçe vurularak karakola götürülmeleri tenbih olunmuştu.
– Seçimden bir gün evvel Musevileri kazanmak için havralarda hahama, hükümet partisi olan Halk Partisi'ne rey vermeye mecbursunuz, diyerek nutuk söyletmişlerdir. Bkz. **Cumhuriyet**, (25 Haziran 1946), S. 7851.

çiğneyerek reyini kullan. Yalnız vereceğin oy ile kanaatin arasında tam bir ahenk ve muvazene hususüne dikkat et. Doğru yol nasibin olsun."[285]

15 Temmuz'da İskenderun'da bir konuşma yapan DP kurucularından Refik Koraltan baskıların tablosunu şu sözlerle çizdi:

"Aziz vatandaşlarım, Dörtyol'da bir köylümüzün üç gün jandarma kordonunda kalması ve burada bir köylümüzün sünğülenmesi, yirmi beş köylünün de jandarma nezaretine alınarak on iki saat devamlı dayak atılması, bıyıklarının elle yolunması, dördünün de yokluğu ve nerede olduklarının bilinmemesi karşısında çok müteessirim. Bunları bizzat Hatay Valisinden sormaktayım. Ankara Çubuk kaymakamının vatandaşlara attığı dayaklar, Polatlı'daki çile, Türk milletinin vicdanına sıkılmış birer kurşundur. Vatandaşlar, reylerinizi çalmak isteyeceklerdir. Emareler bunu gösteriyor. Reylerinize namusunuz gibi sahip olmanızı ve dikkatli bulunmanızı istiyorum[286].

Hikmet Bayur da üç bin Manisalı'ya seslenişinde;

" Reylerinizi iyi kullanırsanız dört yıl rahat edersiniz. Size hakim olacak olan ölçü son dört yıl içinde olup biten işlerdir. Bunlardan memnunsanız aynı adamlara reylerinizi verirsiniz. Memnun değilseniz başkalarını seçersiniz. Bunda tamamen serbestsiniz.....baskıdan korkmamalısınız. Size tazyik etseler bile bu iki, üç gün sürecektir. Dört yıllık bir rahatlık için üç günlük baskıya katlanınız." demiştir.[287].

Tevfik Çavdar'ın ifade ettiği gibi "46 seçimlerini unutulmaz kılan baskı iddialarıdır."[288] Jandarmanın köylere baskı yaptığı, oyların önceden sandıklara attırıldığı, memurların ve idari amirlerin CHP lehine gayretlere giriştikleri, DP'ye hayat hakkı tanınmadığı yolunda dönemin basınında sayısız haber yer almıştır. Bu konuda CHP'nin en büyük rahatsızlığı pek çok kişinin halen parti ile devleti bir görmeye devam etmesi ve CHP'nin sorumluluğunu reddetmekte zorlanmasıydı[289].

Muhalefet yanlısı gazeteler baskı iddialarını doğrulayarak, iktidarı uyardı. Bunlardan Mümtaz Faik Fenik, "Ege'nin korkulu günler yaşadığını, orada seçim mücadelesi değil, ölüm – kalım savaşı hüküm sürdüğünü" bildirdi. Yine basında Ankara yakınındaki Çubuk Kaymakamının da, "köyleri dolaşarak halkı dövdüğü ve ölümle tehdit ettiği" yolunda haberler çıktı. Bursa'da ise "Demokrat Partililerin tevkif edilip dövüldükleri, Parti levhalarının jandarmalar tarafından indirildiği....." yolundaki

---

[285] **Vatan**, (2 Temmuz 1946), S. 1831; Bu beyannamede Seçim Kanunu da halkın anlıyacağı dilde maddeler halinde açıklanmıştır. Metnin tamamı için Bkz. Öner, **a.g.e.**, s.68-69.
[286] Erer, **a.g.e.**, s. 292.
[287] **Vatan**, (28 Haziran 1946), S. 1829.
[288] Çavdar, **"Müntehib-i Sani" den Seçmene**, s.84,
[289] Ahmad, **Demokrasi Süresince Türkiye (1945 – 1980)**, s. 32.

haberleri araştırmak için, olaya yerine gitmek isteyen Vatan muhabirlerinin engellendiği iddia edildi.[290]

Vatan gazetesinde "Kötü Propaganda" başlığı ile CHP İzmir milletvekili Ekrem Oran'ın Ödemiş'e giderek, öğretmenlerle konuştuğunu ve "Demokrat Parti, İsmet İnönü'yü devirmek için iktidarı ele almak istiyor. Bunlar memleket düşmanlarıdır. Sizler bu hükümetin öğretmenlerisiniz. CHP namına köylere giderek propaganda yapınız. Bu hükümetin emridir." dediğini belirtmiştir.[291]

Yine Vatan gazetesinde şu haberlere yer verildi:

İzmir'de bir Demokrat Partili vatandaşın Halk Partililerce bıçaklandığı ve İzmir Valisinin olayı bir alacak meselesi olarak kapatmaya çalıştığı bildirildi.[292]. Ege'nin baştan başa bir tedhiş bölgesi haline geldiği belirtilerek, Hasan Ali Yücel'in, Bergama'da hayretler uyandıran konuşmasını yaparken kendisine cevap veren bir vatandaşın polis tarafından alınarak karakola götürüldüğü açıklandı.[293] Maraş'tan gelen bir habere göre ise, Demokrat Parti Başkanı Ahmet Aksoy'a ait parti binası ve DP mensuplarının evleri hazine arazisi kapsamına alınarak yıktırılmasına karar verilmişti.[294]

DP lideri Celal Bayar, seçimlerden bir gün önce de Ankara'da yaptığı basın toplantısında, iktidardan şu noktalarda şikayetçi oldu:

1- Memleketin birbirine uzak muhalefet yerlerindeki bazı köylerde dün ve bugün seçim mazbataları tanzim edilerek seçim yapılmış gibi kurumlara gönderilmesi,

2- Memleketin ekseri taraflarından bildirildiğine göre; DP tarafından gönderilen temsilcilerin, şu veya bu vesile ile toplanarak nezaret altına alınması veya iade edilmesi, bu suretle seçim mücadelesinin köylerde kontrol edilmesinin olanaksız olması,

---

[290] Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim, Geçirdiklerim (1945 – 1971)**, C.IV, (İstanbul: Rey Yayınları, 1971), s.10.

[291] **Vatan**, (29 Haziran 1946), S.1828.

[292] **Vatan**, (9 Temmuz 1946), S.1838.

[293] Hasan Ali Yücel konuşmasında; Halk Partisinin yaptığı şeker ve dokuma fabrikaları sayesinde halkın rahatça ihtiyaçlarını karşıladığını söylemiştir. Bunun üzerine orada bulunan bir vatandaş; "şeker çok pahalıdır, yiyemiyorum!" diye bağırmıştır. Diğer vatandaş ise, "ben paramla kaput bezi almak istedim ve alamadım. Ayağımda don yok" demiştir. Tam bu sırada Aydın'dan Halk Partisi adına adaylığını koyan asliye ceza hakimi Rıfat Korkut, Polis Mustafa'ya, "bu adamı götürünüz" diye bağırmıştır. Bkz. **Vatan**, (10 Temmuz 1946), S. 1839.

[294] **Vatan**, (11 Temmuz 1946), S. 1840; Hemen her gün Vatan gazetesinin birinci sayfasında yayınlanan bu haberlerden diğer bazı örnekler: "Bir Nahiye Müdürü Halk Partisine Rey Vermeyen Köylünün Memleketten Sürgün Edileceğini Söylüyor", 2 Temmuz 1946; "Bir Jandarma Onbaşısı Tire Köylerinde Demokratları Sıra Dayağından Geçiriyor", 8 Temmuz 1946; "Merinos Fabrikası İşçilerini Tazyik: Demokrat Partiye Mensup İşçilerin Vazifelerine Nihayet Veriliyor", 17 Temmuz 1946.

3- İdari amirlerinin halk üzerindeki tazyikinin hemen her tarafta ve bilhassa köylerde bugün en son haddine varması,

4- Bazı yerlerde DP'ye oy vereceklerin şiddetle cezalandırılacaklarının resmi ağızlardan ifade olunması,

5- Muhtelif yerlerde partimiz mensuplarından bir çok zevatın tevkif olunması.[295]

DP yöneticileri, İçişleri Bakanlığı'nın zararlı propagandalarının önlenmesi amacıyla seçim kampanyası için köylere gidenlerin parti kartlarının kontrol edilmesi talimatını da önemli bir baskı unsuru olarak değerlendirdiler. Seyahat hürriyetinin engellendiğini iddia ederek, DP'nin köylerde siyasi mücadelesine izin verilmediği açıklandı.[296] Konuya ilişkin 11 Temmuz tarihli DP beyannamesinde ise İçişleri Bakanlığı'nın kararı Anayasaya aykırı bir emir olarak değerlendirildi:

> "Bu kararla varılmak istenen nokta milletvekilleri seçilmesi arifesinde muhalif partilerin halkla ve köylerdeki teşkilatlarıyla her türlü temas ve irtibatlarını kesmek olacağı anlaşılmaktadır. Her köyü tamamen tecrit etmek, teker teker baskı altına alarak ve muhalif partilerdeki şahısları teker teker dağılmaya mecbur etmek, halkı tedhiş etmek, haberleşmeyi imkansız kılmak, hatta milletvekili aday listelerinin ve seçimlerde sandık başlarında bulundurulacak parti temsilcilerinin bile köylere gönderilmelerine mani olmak, İçişleri Bakanlığı'nın verdiği emrin tabii neticeleri olarak kendisini gösterecektir....Bütün bu kanun dışı hareketlerin meydana getirdiği ciddi durum karşısında, tazyiklerden ve neticelerinden korunmak maksadıyla seçimlerden çekilmek hatıra gelebilirse de memlekette demokrasinin mütevazı ölçüde dahi tatbikine imkan olmadığı kanaatine yer vermemek suretiyle durumu daha da ağırlaştıracak olan böyle bir karardan içtinabı milli menfaate daha uygun buluyoruz."[297]

1946 seçim kampanyasının önemli unsurlarından biri olan radyoda DP tarafından propaganda aracı olarak kullanılmak istendi. Bu amaçla Başbakanlığa müracaat edildi, ancak bu konuda yetkili olan Basın Yayın Umum Müdürlüğü izin vermedi.[298]

DP diğer yandan Ulus gazetesinin Sağlık Bakanlığı'na ait uçaklarla ülkeye dağıtıldığı savını öne sürdü. Devlete ait araçların propaganda vasıtası olarak kullanılmasını eleştirdi.[299]

---

[295] Sevgen, **a.g.e.**,s. 130.
[296] Karpat, **a.g.e.**, s.142; Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaları.**, s.297-298.
[297] **Vatan**, (11 Temmuz 1946), S. 1840.
[298] Öztürk, **a.g.t.**, s.124.
[299] Erer, **a.g.e.**,s.279-280

Anadolu Üniversitesi
Merkez [illegible]

DP seçimler sırasında tüccarlara da bir beyanname yayınlanmıştır. Beyannamenin bir bölümü şöyledir:

> "Tüccar vatandaş; seçim faaliyetlerine ait beyannameler bütün ticarethanelere dağıtılmıştır. Vatandaşlar beyannamede yazılı vatandaşlık haklarını kullanmakla bir memleket ve vatan borcu ödemiş olacaklardır. Memleketin hakikatte iktisadi bünyesini teşkil ve temsil eden siz tüccarlar hep fena nazarla görülmüş ve bilhassa son harp yıllarında en namuslularımıza bile kötü damgalar vurulmak istenmiştir. Bu hakikat meydanda iken sizlerinde hukuku, maddi ve manevi varlığını korumak için mücadeleye atılmış bulunan Demokrat Parti'yi desteklemeniz gerek memleket bakımından gerekse şahsi hukukumuz bakımından lazımdır. Yurtta ırk ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün vatandaşları eşit haklara sahip kılmayı, onların dertlerini dinleyip, kulak arkasına atmadan yerine getirmeyi, adaleti her bakımdan sözde değil, hakikatle ve müsavi bir surette tevzii, esas prensiplerinden biri bulunan Demokrat Parti, haksızlık ve keyfi idare ile mücadeleye atılmış bulunmaktadır. Demokrat Parti gaye ve hedeflerini göz önünde bulundurarak, bugüne kadar hiç bir suretle korunmamış olan hak ve hukukumuzu elde etmeniz maksadıyla, oylarınızı tereddüt etmeden Demokrat Parti'ye vermekle hakkın sesini yükseltmiş olursunuz."

DP bu beyanname ile tek parti döneminde tüccarların hak ettikleri davranıştan yoksun kaldığını, partinin tüccar için tek çare olacağını açıkladı.[300]

DP, tüccarların yanısıra köylülere de seslenmeye ağırlık verdi. Özellikle yöresel sorunlarla ilgilenip, bunlara çözüm vaadetti. Ayrıca köylerde yapılan ilkokulların vatandaşlara verdiği zahmetler ve yükler anlatılarak, köylü sorunlarının yakından bilindiği imajı halka verildi. Dr Fuat Köse, İsabeyli Köyü'nde bir teneke gaz yağını halka dağıtmış ve onlara "Arkadaşlar, bu gazı size Demokrat Parti gönderdi. Bu bir şey değil. Daha teneke teneke göndereceğiz." diyerek propagandaya farklı bir boyut kazandırdı.[301]

DP'nin İzmir mitinginde ise Mustafa Kentli;

> "....Halk Partisi bu seçimi kaybedecektir çünkü; hem şehirlinin hem de köylünün kalbini kaybetmiştir. Köylü efendidir. Fakat uşağından dayak yiyen bir efendidir. Millet Halk Partisi'ni azletmek istiyor. Türk milleti ilk kez demokratik bir rejim kurmak iddiasıyla kütle halinde ortaya atılmıştır. Yolumuz çetin ve yükümüz ağırdır. Sabahın çok yakın olduğuna emin olabilirsiniz."[302]

demiştir.

---

[300] Tekin, **a.g.t.**,s.196-197.
[301] **Aynı**, s. 198
[302] **Aynı**, s. 207

DP'nin seçim kampanyasında üzerinde durduğu temalardan biri de tek parti dönemine eleştiriler yöneltmesidir.[303]

CHP'nin antidemokratik yasalar çıkardığını ve yeni düzene ters düşen bu kanunların değişmediği sürece kişi hakkından, hürriyetlerinden bahsedilemeyeceğini, kendileri iktidara geldiklerinde bütün demokratik hak ve hürriyetleri sağlayacaklarını ve antidemokratik davranışlarla her zaman mücadele edeceklerini öne sürmüşlerdir.[304]

DP kurucularından Refik Koraltan; " Bu memlekette yapılan güzel işlerin tapu senedi Halk Partisi adına tescil ettirilemez. Ne yaptıysa millet yaptı. Zümre saltanatını yaşatmak isteyen bazı gafilleri doğru yolla getirmek için yılmadan mücadele edeceğiz" diyerek CHP'nin 'kutsallık' imajını yıkmaya çalışmıştır.[305]

Özellikle savaş yıllarındaki sıkıntılar, Varlık Vergisi, Toprak Mahsülleri Vergisi uygulamalarındaki haksızlıklar ve yolsuzluklar, laiklik ve devletçilik anlayışı eleştirildi.[306] Bu taktiği, İstanbul İl Başkanı Kenan Öner; "Bizim seçim propagandamız, Halk Partisi'nin bugüne kadar yaptıklarıdır" diye özetledi. Kenan Öner; "Düzce'de inkılapçı –laik parti camide vaaz veriyor" diyerek CHP'nin laikliğinden şüphelendiğini açıkladı. Bu olayı CHP'nin aleyhinde kullandı. Düzce'de cami vaazı diye sözü edilen olay, Müftü Mehmet Kort'un camide CHP'yi övdüğü konuşmasıdır. DP'liler CHP'nin laik olduğunu söylemelerine rağmen bu olaya alet olduğunu halka aktarmışlardır. Vatan gazetesinde ise müftünün sözlerinden şu alıntılar yapıldı:

---

[303] Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politika'nın Açıklamalı Kronolojisi (1945 – 1971)** s. 22 ; Konyar, **a.g.e.**, s. 49.

[304] Ayrıntılı bilgi için Bkz. **Vatan, Cumhuriyet** gazetelerinin 1 –21 Temmuz 1946 tarihleri arasındaki nüshaları.

[305] **Cumhuriyet,** (4 Temmuz 1946), S. 7860 ; Tekin, **a.g.t.,** s. 198 –199.

[306] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm, s.229; DP ileri gelenlerinden Emin Sazak ise gazetecilere verdiği bir beyanatta CHP'ye yönelttikleri eleştirileri şöyle özetlemiştir: "Bizim memleket davasında kötü gördüğümüz işler; Devletçiliğin tatbikatı, orman işleri, Varlık Vergisinin şekli, yerli malları müessesleri, hükümetin odunculuk ve kömürcülüğe kadar her şeye el koymasıdır. Hatta bir seyyar gezicinin yapacağı ticarete kadar neden el uzatıyor ? Hükümetin küçük ticaret bezirgânlığı yapmasını kabul etmiyoruz. Bizim devletçiliğimiz, ferdin yapmayacağı büyük sanayi işlerinin devletçe kurulması manasındadır. Mektep işine gelince; köylü esasen fakirdir. Köylünün mektebini devlet parasıyla yapalım. Mademki kasaba ve şehir mektepleri hükümet taraflarından yapılmaktadır. Köylüleri de ayırmayalım. Bu mektep binalarının planlarında birçok yanlışlıklar vardır. Öğretmenin çift vaziyeti, çifti sürerken mektebi ihmal edişi bu ikisinin bir arada nasıl tatbik edileceği belirsizdir Devletçilik, kırk paralık odunu üç kuruştan on kuruşa kadar satmak değildir. Hem devlet ormanının muhafaza etmek, hem de 15 –20 vilayetin yegâne ihraç malı olan tiftik keçisini öldürmemek için bunun bir tetkik edin dedik, dinletemedik. Memurların ıstırabı, işçilerinin ıstırabı, tüccarların ıstırabı, çiftçinin ıstırabı tek parti sisteminin doğuşundan ileri gelmektedir. Partimiz hakkında çok şeyler söylediler : Evvela din propagandaları yapıyor dediler. Ondan sonra büyük arazi sahipleri partisi dediler. Sonra komünist dediler. Bizim yegâne gayemiz milletin idaresini ve kanunları hakim kılmaktadır...." Bkz. **Vatan**, (28 Haziran 1946), S. 1827.

"Ey cemaati Müslimin ! Ben buraya bir vazife ile gelmedim. Allah'ın emirlerini size tebliğ ve sizleri irşat için kürsüye çıktım. Bazı abdetsiz Demokrat Parti mensupları, her tarafa halk içine girerek bir tefrika ve fesat tohumu ekmeye çalışıyorlar. Bunlar mektepleri kaldırmaya ve bu suretle halka yaranmaya çalışmaktadırlar. Sakın bunların iğfalatına kapılmayınız. CHP'den ayrılmayınız. Doğru yol budur".[307]

DP'nin bu eleştirileri sürerken bazı istenmeyen olaylar meydana geldi. İzmir'in bir köyünde DP ocağı yönetim kurulu üyesi saldırıya uğradı,[308] seçimden 48 saat önce Aydın'da DP ocak başkanı, bir öğretmen ve Adnan Menderes'in çiftlik kâhyası öldürüldü.[309]

DP'nin sürekli olarak idari baskılardan söz ettiği ve daha seçimler yapılmadan yolsuzlukların gündeme geldiği bir ortamda, DP aday listelerini ilan etti. DP adaylarından 52'si avukat, 41'i toprak sahibi, 40'ı doktor, 39'u işadamı, 15'i emekli general, 14'ü mühendis, 13'ü öğretmen, 8'i gazeteci, 7'si bankacı, 6'sı profesör, 5'i eczacı, 2'si vali idi.[310]

CHP bütün illerde seçime katılırken, DP; Ağrı, Bingöl, Bitlis, Çoruh, Diyarbakır, Gümüşhane, Hakkari, Kars, Kırşehir, Malatya, Muş, Niğde, Rize, Siirt ve Van olmak üzere 16 ilde, örgütlenmesini tamamlayamadığı için seçimlere katılamadı.[311]

DP seçim propagandasında, hiç iktidara gelmemiş ve denenmemiş olmanın verdiği rahatlıkla hareket etti. Somut vaatlerde bulunmak yerine yirmi üç yılın yorgunluğunu üzerinde taşıyan iktidarın tüm uygulamalarını eleştirdi. Programlardan ve fikirlerden bahsetmek yerine köylünün ayağına giderek, yerel sorunlara değindi.

---

[307] Tekin, **a.g.t.**,s. 201- 202 ; 85 yaşındaki müftü "dini politikaya alet etmek ve laiklik prensiplerini bozmak" suçundan Ankara'da yargılanmıştır. Bkz. **Vatan,** (29 Haziran 1946), S. 1828.

[308] Eroğul, **a.g.e.**,s. 38.

[309] **Cumhuriyet,** (20 Temmuz 1946), S. 7876; Aydın'daki olay savcılık tarafından araştırılmış, suçlu bulunan CHP'li Sadettin Teneceki tutuklanmıştır.

[310] **Cumhuriyet,** (21 Temmuz 1946), S. 7877; Karpat, **a.g.e.**, s. 143.

[311] Toker, **Tek Partiden Çok Partiye,** s. 169 ; DP'nin İstanbul adayı listesi şu isimlerden oluşuyordu : 1. Mareşal Fevzi Çakmak (bağımsız) 2. Celal Bayar (eski Başbakan) 3. Yusuf Kemal Tengirşenk (eski Adalet ve Dışişleri Başkanı) 4. Fuat Köprülü (Prof. Kars Milletvekili), 5. Dr. Adnan Adıvar (bağımsız, eski İçişleri Bakanı) 6. Fuat Hulusi Demirelli (Yargıtay ticaret dairesi başkanı) 7. Refik Koraltan (İçel milletvekili) 8. Enis Akaygen (eski büyükelçi) 9. Osman Nuri Köni (Yargıtay üyesi) 10. Yusuf Salmona (tüccar) 11. Cihat Baban (Tasvir gazetesi sahibi) 12. Abdurrahman Munib Berkman (Prof, avukat) 13. Vasil Konos (doktor) 14. Burhan Cahit Morkaya (gazeteci) 15. Faruk Nafiz Çamlıbel (şair) 16. Ahilya Moshos 17. Zeki Rıza Sporel (sporcu, tüccar) 18. Bayan Nüzhet Kökdoğan (Doçent) 19. Salamon Adatto (avukat) 20. Ahmet Kemal Silivrili (çiftçi) 21. Kirkor Keşiyan (doktor) 22. Senihi Yürüten 24. Salih Keçeci (manifaturacı) Bkz. **Cumhuriyet,** (21 Temmuz 1946), S. 7877; Bu seçimde DP katıldığı bütün bölgelerde toplam 273 aday gösterdi. Ancak bir aday birden çok bölgeden aday olabilmiştir. Örneğin; Mareşal Çakmak; Ankara, İstanbul, İzmir, Erzurum'da; Celal Bayar; Bursa, İstanbul, İzmir'de ... Bkz. Eroğul, **a.g.e.**,s.38.

Böylelikle kendini değerli hisseden halk, "sandığın gücünü" keşfetti ve bir daha da bu gücü elinden bırakmadı.

3.3.3. Diğer Partilerin Seçim Propagandası

1946 seçimlerinde küçük partiler önemli bir varlık gösteremediler. Seçim kampanyası iki büyük partinin etrafında dönerken, küçük partiler bir kenarda kaldılar. Çünkü halk tamamen DP ve CHP'nin söz düellosuna odaklanmıştı.[312]

İçişleri Bakanı Hilmi Uran, küçük partilerin teşkilatlarını tamamlayamadıklarından seçime girmediklerini belirtti. Ona göre 1946 seçimlerine sadece iki büyük partinin girmiş olduğunu kabul etmek gerekir: Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti.[313]

Ancak başarı sağlayamamakla birlikte seçimlere; Milli Kalkınma Partisi[314], Liberal Demokrat Parti[315], Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi[316], Yalnız Vatan İçin Parti'leri[317] katıldı. Bunun yanında Türkiye Sosyalist Partisi ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partileri katılmadıkları halde, yayın organlarında seçimi eleştirtirdiler.

Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi iki sayfalık bir beyanname yayınlayarak seçimlere karşı olduğunu açıkladı. Seçimleri protesto etmek için de; "Emekçi ve köylü arkadaş! Seçimlere iştirak et, fakat beyaz ve boş kağıt at" ve "Bu seçim seni daha dört yıl hürriyetinden mahrum bırakmak için yapılıyor!" ibareli afişler hazırladı.[318]

---

[312] Karpat, **a.g.e.**,s.147
[313] Uran, **a.g.e.**,s.449
[314] Tunaya'ya göre Milli Kalkınma Partisi 1946 Genel seçimlerine girmemiştir. Bkz.Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)**, s.640; Ancak Milli Kalkınma Partisinin seçimleri asla boykot etmeme kararının yanında İstanbul adaylarını ilan ettiğine ilişkin gazete haberleri vardır. Bkz.**Cumhuriyet** (14 Haziran 1946); Tuncer, **a.g.e.**,s.320.
[315] Liberal Demokrat Parti: 11 Mart 1946'da İstanbul'da kuruldu. Bursa'da şube açtı. Hiç kongre yapmadı. Kurucu sayısı üçten aşağı düştüğü için kapanmak zorunda kaldı. Bkz.Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)**, s.694; Tökin, **a.g.e.**, s.81.
[316] Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi : 17 Haziran 1946'da İstanbul'da kuruldu. İstanbul dışında on yedi şube açtı. Hiç kongre yapmadı. Programının 1.md'de "bir sınıf partisi" olduğunu belirtmiş, bir süre sonra da kapanmıştır. Bkz.Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)**, s.702-703;Tökin, **a.g.e.**, s.82.
[317] Yalnız Vatan İçin Partisi: 21 Haziran 1946'da İstanbul'da kuruldu. Hiçbir faaliyet gösteremeden kapanmıştır. Bkz.Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler (1859-1952)**, s.706-707; Tökin, **a.g.e.**, s.83
[318] Gökmen, **a.g.m.**,s.178.

Türkiye Sosyalist Partisi ise 11 Temmuz'da seçimlere girmeyeceğini ilan ederek[319]yayınladığı bir "Seçim Beyannamesi" ile bunun gerekçelerini halka açıkladı. Türkiye Sosyalist Partisi bu beyanname ile seçimin, tek parti sisteminin temel niteliklerini değiştiremeyeceğini belirtti. Seçimlere katılan diğer partilerin program olarak CHP ile özdeş olduğunu ve seçime katılarak CHP'nin niyetlerine alet olduklarını ve böylelikle demokrasinin gelişmesine engel oluşturduklarını açıkladı.[320]

Türkiye Sosyalist Partisi beyannamesinde; seçim kanununun yüzbinlerce subay ve ere seçme hakkı tanımadığını ve nisbi temsil usulünü dikkate almadığını belirtti. Antidemokratik kanunların yürürlükte olması nedeniyle seçimlerin serbest yapılamayacağını iddia etti.[321]

Milli Kalkınma Partisi seçime katıldığı halde kurucular arasındaki sorunlar partinin seçimlerde etkin bir rol oynamasına engel oldu.[322] Propaganda döneminde parti kurucusu Nuri Demirağ iktidara ve DP'ye yönelik çeşitli eleştirilerde bulundu. Nuri Demirağ bütün partilerin meşru olmayan faaliyetlerde bulunduğunu iddia etti, seçimlerde fesadı önlemek için diğer partilerle işbirliği yapabileceğini söyledi.[323] Basına verdiği bir başka demeçte ise İkinci Dünya Savaşı'na girmemiş olmamızı eleştirerek, "Türkiye'nin bin senede bir defa gelen fırsat" kaçırdığını ve harbe katılmış olsaydı bugün Paris Konferansı'na başkanlık edeceğimizi öne sürdü.[324] Milli Kalkınma Partisi'nin miting yaptığına dair nadir haberlere rastlanmaktadır. Örneğin; Milli Kalkınma Partisi İzmir Başkanı avukat Celal Yüksek 20 Temmuz günü Kültürpark'ta 3000 kişiye bir nutuk söylemiştir.[325]

Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Liberal Demokrat Parti, Yalnız Vatan İçin Partisi ise CHP ile birlikte seçime girme kararı almıştır.[326] Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi henüz

---

[319] **Vatan**, (11 Temmuz 1946), S.1840.
[320] Gökmen, **a.g.m.**,s.177.
[321] Türkiye Sosyalist Partisi'nin Beyannamesinin tam metni için Bkz. Gökmen, "Çok Partili Rejime Geçerken Sol: Türkiye'de Sosyalizmin Unutulmuş Partisi" **Toplum ve Bilim Dergisi**, S.78,(Güz 1998), s.181-183,
[322] Uran, **a.g.e.**,s.449.
[323] **Vatan** (11 Temmuz 1946), S.1840; Nuri Demirağ'a gelen bir habere göre zengin bir tüccar olan Kemerburgaz DP Başkanı Milli Kalkınma Partisi'ne mensup vatandaşları, kendi partisine katılmadıkları sürece kömür ve buğdaylarını almamakla tehdit etmiştir.
[324] **Cumhuriyet**, (2 Temmuz 1946), S. 7858.
[325] **Cumhuriyet**, (20 Temmuz 1946), S. 7876.
[326] **Vatan**, (11 Temmuz 1946), S.1840; Türkiye Sosyal Demokrat Partisi ise önce CHP'nin yanında seçime girme kararı almış ancak sonra antidemokratik kanunların yürürlükte olmasını ileri sürerek, seçime girmemeye karar vermiştir. Bkz.**Cumhuriyet**, (20 Temmuz 1946), S.7876.

kuruluş aşamasında İstanbul Valiliği'ne tüzüğü ile birlikte verdiği "İdeolojimiz" başlıklı bir sayfalık metinde CHP'ye yakın olduğunun işaretini vermiştir:

> "İdeolojimiz memleketimizin dünya gidişlerine örnek alabileceği büyük milletlerin inkılaplarına ve tarihlerine bakarak ve onlara mukayese yaparak hem devlete, hem millete hayırlı istikbal hazırlayacak refah ve saadet getirecek işler yapmaktır. Evvela şunu söyleyelim ki, başlarında akıllı uslu gemisinin kaptanı olarak milletlerin burnunu kanatmadan milleti sahile selamete götürecek bir baş lazımdır. Allah onu bize vermiştir. İşte İsmet İnönü. Tam manasıyla bir İngiliz gentlemen'inden farkı olmayan bu insan kadar işçilere, çiftçilere ve bütün millete yardım elini uzatmış bu vatanda daha müstesna şahıs görmedim. Eğer Almanların Hitler gibi bir deli yerine başlarında bir İnönü bulunsaydı, bu felakete duçar olmazlardı."[327]

Liberal Demokrat Parti de DP'nin karşısında olduğunu, Beşiktaş şubesi başkanı Hasip Özyurt'un şu sözleriyle açıkladı:

> "Demokrat Parti eğer işi azıtmakla, şunun bunun şahsına ve makamına tariz ve tecavüzle seçim davasını kazanmak istiyorsa, o imkanı asıl Türk milletinin muhalif ve muvafık, memnun ve müşteki hiçbir ferdinin gönül vicdanından takdir ve terviç yoluyla hiçbir hüküm olamaz. Çünkü Türk Milleti söz terbiyesini, yazı adabını kendisine has bir şeref bildiği için, propaganda yolunu bir katil suçlusunun masumiyetini müdafaa ederken buna karşılık bir millet büyüğünün, başbakanımızın makamına karşı terbiye ve saldırıyı hoş görmez, hatta affetmez. ...Hiçbir vakit temenni etmeyiz ama, eğer bir gün Demokrat Parti iktidar mevkiine geçerse suçlandırdığı bu muazzam teşkilatı kökünden yıkarak yerlerine dahilde bulamayacağı milyonlarca elemanı hariçten mi tedarik edecektir?"[328]

3.4. 1946 Genel Seçimlerinin Yapılması

3.4.1. Seçim Sonuçları ve İlk Tepkiler

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan ilk tek dereceli seçimler, aynı zamanda Türk Siyasi tarihinin en çok tartışılan seçimleri oldu. Seçimlere, İçişleri Bakanı Hilmi Uran'ın açıklamasına göre; 8.551.549 seçmenden 6.373.543'ü katılmış, katılım oranı %75'te kalmıştı.[329]

Seçim günü kampanya döneminin aksine tüm yurtta sakin geçti.[330] Halk ilk kez yapılan tek dereceli seçime yoğun ilgi gösterdi ve erken saatlerden itibaren kalabalık

---

[327] Gökmen, **a.g.m.**, s.169.
[328] **Cumhuriyet**, (18 Temmuz 1946), S. 7874.
[329] Uran, **a.g.e.**, s.448; Turan **Türk Devrim Tarihi**, 4.Kitap,Birinici bölüm, s.,230.
[330] Seçim günü yer yer olaylar olmuştur. Eskişehir'in Sivrihisar ilçesinde meydana gelen olayda Halk Partisi adayı Mustafa Çamoğlu ile DP adayı Abidin Potoğlu tartışmış, olay araya giren jandarma erinin ölümüyle sonuçlanmıştı. Afyon'da DP için çalışan yüz kişi tutuklanmış, İstanbul'da Milli Kalkınma

gruplar halinde oyunu kullandı. Nihat Erim Ulus gazetesinde "Çetin İmtihan, Güzel Netice" başlıklı makalesinde; Türk milletinin ağırbaşlılığı, efendi tabiatıyla seçim imtihanından tahriklere kapılmadan çıktığını müjdeli bir haber olarak okuyucularına duyurdu.[331]

24 Temmuz 1946'da açıklanan resmi sonuçlara göre; T.B.M.M.'deki toplam 465 milletvekilliğinden CHP 397, DP 61 ve Bağımsızlar'da 7 tanesini kazadılar. İstanbul'daki 27 milletvekilliğinin 18'ini DP kazandı.[332] Seçime katılan diğer partilerden Milli Kalkınma Partisi, Liberal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ve Yalnız Vatan İçin Partileri herhangi bir başarı elde edemedi.

Seçimlerde iki seçim çevresinden seçilen milletvekilleri bu çevrelerden birini tercih ettikleri için parlamentoya giren milletvekili sayısı, seçim çevrelerinden seçilen milletvekili toplamının altında kaldı. DP'ye mensup Refik Koraltan ve Yusuf Kemal Tengirşenk ile bağımsız Mareşal Fevzi Çakmak iki seçim çevresinden seçildiler. Böylelikle parlamentoda fiilen yer alan milletvekili sayısı 465 yerine 462 olmuştur.[333]

Partisi sözcüsü Nureddin Ardıçoğlu hüviyeti belirsiz bir kişiye oy attırmaya çalışırken yakalanmıştır. Bkz.**Cumhuriyet**, (22 Temmuz 1946), S. 7878.

[331] **Ulus**, (22 Temmuz 1946).

[332] Tuncer, **a.g.e.**, s.320; Sezen, **a.g.e.**, s.240; Üste, **a.g.e.**, s.161; **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar**, s.92; 21 Temmuz 1946 genel seçimi sonuçları bir çok kaynakta farklı şekilde yer almaktadır. Kemal Karpat'a göre; CHP 395, DP 64, Bağımsız 6; Fahir Giritlioğlu'na göre; CHP 396, DP 62, Bağımsız 7; 24 Temmuz tarihli Cumhuriyet gazetesine göre; CHP 395, DP 66, Bağımsız 4 milletvekillikleri kazanılmıştır. Ancak en yaygın kullanılan DP'nin 62 milletvekili çıkardığıdır. DP 62 milletvekilliği kazandığı halde İstanbul milletvekili Vasil Konos Meclis'e katılmadan istifa etmiş, DP milletvekili sayısı 61'e düşmüştür. Bkz. **Demokrat Parti Milletvekilleri Albümü (1946-1960)**, Haz.Güner Sarısözen, (Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları No: 17, 1998), s.189.

[333] DP'nin milletvekilliği kazandığı iller; Afyon, Burdur, Çanakkale, Edirne, Eskişehir, İçel, İstanbul, Kayseri, Kütahya, Muğla, Sinop ve Zonguldak'tır. CHP'nden milletvekili seçilenler için Bkz. **Ulus**, (23 Temmuz 1946); **Ulus** (24 Temmuz 1946); Demokrat Parti'den milletvekili seçilenler için Bkz. **Vatan**, (23 Temmuz 1946), S.1852; **Vatan** (24 Temmuz 1946), S.1853. Ayrıca 1946 milletvekillerinin toplu listesi için Bkz. "T.B.M.M. üyeleri 1920-1960", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.10, (İstanbul:1983), s.2683-2720; **T.B.M.M. Albümü (1920-1973)**, Haz.Kâzım Öztürk,(Ankara, 1973), s.1-559.

Tablo 1. 21 Temmuz1946 Genel Seçim Sonuçları[334]

Parti	Çıkardığı Toplam Milletvekili Sayısı	İki Seçim Çevresinden Seçilen Mv.Sayısı	Mecliste Yer Alan Mv. Sayısı
CHP	397	–	397
DP	61	2	59
Bağımsız	7	1	6
Toplam	465	3	462
Açık Sandalye Sayısı			3

Ancak seçim sonuçlarının alınmasıyla ülkede büyük bir tartışma başladı. Özellikle İstanbul'da sonuçların seçimden üç gün sonra ilan edilmesi gerilimi arttırdı.

DP büyük şehirlerde gösterdiği başarıyı, iktidarın kontrolünü daha kolay yaptığı küçük yerleşim bölgelerinde ve Doğu illerinde gösteremedi.[335] Seçim sonunda pek çok bölgeden seçimlerde yöneticiler tarafından baskı yapıldığı, seçime hile karıştırıldığı, DP oylarının sayılmadığı, sahte seçim tutanaklarının hazırlandığı, bazı sandıkların kaçırıldığı yolunda şikayetlerde bulundu.[336]

Seçimin "açık oy – gizli sayım" esasına göre yapılması, sayımdan sonra oyların yakılması ve seçimin bağımsız bir yargı denetiminde gerçekleşmemiş olması baskı ve hile söyleminin daha sert yapılmasına yol açtı. Hiçbir art niyet olmasa bile tasnifin kapalı kapılar ardında yapılması, sonuca gölge düşürmeye yeterli geldi. Seçimin bu işleyiş biçimi ve tespit edilen yolsuzluklar, DP tarafından uzun yıllar CHP aleyhine propaganda malzemesi olarak kullanıldı.[337]

---

[334] Tuncer, **a.g.e.**, s.320.

[335] Karpat, **a.g.e.**, s.143-144; Yeşil, **a.g.e.**, s.88.

[336] İzmir Asmalımescit'te 47 nolu sandığın başında müşahid olarak bulunan Ali Özbek, bu sandıktan DP adına 401, CHP adına 68 oy çıktığını ancak, seçim kurulunun oyları yakarak, CHP adına 401, DP adına 68 oy kaydettiğini belirtmişti. Yine Kırıkkale'de DP'nin CHP'den bin oy fazla aldığı DP temsilcileri tarafından merkeze bildirilmiş olmasına rağmen, düzenlenen resmi mazbatada CHP'nin DP'den on bin oy fazla aldığı belirtilmiştir. Bkz. **Vatan**, (23 Temmuz 1946), S. 1852; Manisa'da seçim sırasında yolsuzluklar yaşanmış, bunun sonucu olarak da Hikmet Bayur Manisa'da seçimi kaybetmişti. Eşme'de DP'nin seçime katılması önlenmiş, DP listesini dağıtanlar tutuklanmıştır. Yine Bolvadin'de DP'nin beş bin oyu alınarak CHP'ye ilave edilmiştir. Bkz. **Cumhuriyet**, (24 Temmuz 1946), S. 7880.; Seçimlerde yolsuzluk yapıldığına dair benzer haberler için Bkz. **Vatan**, (23-25 Temmuz 1946), S.1852-1854; **Cumhuriyet**, (23-25 Temmuz 1946), S.7880-7882.

[337] Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, s.413.

DP'nin bu seçim sonuçlarına tepkisi sert oldu. Genel Başkan Celal Bayar, iktidarı suçladı ve şunları söylemekten çekinmedi:

> "İşte ben iddia ediyorum, hatta itham ediyorum; seçim işlerine fesat karıştırılmıştır. Seçimleri memleketin hakiki iradesini göstermekten uzaktır. Şayet kanunsuz hareketler ve vatandaşların üzerinde yapılan türlü tazyikler azamî hadde çıkarılmamış olsaydı, yurdun her tarafında seçimleri partimizin kazanmamasına imkan yoktu... Yapılan bunca tazyik ve kanunsuzluklar kafi gelmediği içindir ki; iktidar partisi sahte mazbatalarında tahrifat yapmaya mecbur kalmıştır. Bu sarih iddiaları isbat edecek çok kat'i delillerimiz olduğu gibi, milletçe de bilinmektedir. Halk Partisi iktidar mevkiini ancak seçimlerden önce ve seçimler esnasında tatbik ettiği zorlamalara dayanan usuller ve seçim evrak ve mazbatalarında tahrifat yapmak sayesinde muhafaza etmektedir."[338]

Bu demeç iktidar tarafından hoş karşılanmadı ve bu demeci yayımlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatıldı. Çünkü seçim sonuçlarının eleştirilmesine yasak getirilmişti.[339] Bu yasaklamanın ardından İsmet İnönü Türk milletine bir beyanname yayınlayarak;

"Yeni seçim sona ermiştir. Seçim zamanının sinirli sözlerini karşılıklı bağışlayarak ve unutarak vatanda huzur, çalışma devrinin açılması ilk vazifedir" diyerek muhalefeti ve halkı sükûnete davet etmiştir.[340] Ancak buna rağmen DP'nin şikayetleri devam etmiş; Antakya'daki DP'liler İnönü'ye bir telgraf çekerek gördükleri "baskı ve zulümden dolayı bir Tahkik-i Mezalim Komisyonu kurulmasını" isterken; DP İzmir İl Başkanı Ekrem Hayri Üstündağ da İnönü'ye şu telgrafı göndermiştir:

> "Dünkü seçimler, kanunu hiçe sayan keyfi emirler ve CHP'nin dikte ettiği usullerle yapılmıştır. Halkın gözleri önünde şehirde, bilhassa ilçelerde idarenin hudutsuz ve merhametsiz baskısı altında millet hakları payi mal edilmiştir. Buna rağmen partimiz %70'i aşan bir ekseriyetle seçilince, bu defa tasnif tutanaklarının değiştirilmesi gibi iğrenç bir tedbire başvurulmuştur. Bunu temin etmek için valilik temsilcilerimizin ancak tasnif sonuna kadar bulunabileceklerini ve komisyonca nihai zabıt yapılırken dışarı çıkarılmalarını saat on dokuzda emretmiştir. Bu haksızlık dakika dakika ağırlaşmaktadır. Bu sebeple umumî tasnif neticelerinin ilanından evvel keyfiyeti ehemmiyetle inceleyerek haksızlığın düzeltilmesini rica eder, aksi takdirde doğması melhuz neticelerden sadece hükümetin sorumlu olacağını arz ederim."[341]

Fevzi Çakmak ise seçimlere fesat karıştırıldığı iddiası ile İstanbul Valiliği'ne başvurarak;

---

[338] Karpat, **a.g.e.**, s.144-145.
[339] **Ulus**, (.25 Temmuz 1946); **Cumhuriyet**, (25 Temmuz 1946), S.7881; Yeşil, **a.g.e.**,s.89.
[340] **Ulus** ,(25 Temmuz 1946); **Cumhuriyet**, (25 Temmuz 1946), S.7881.
[341] **Vatan** ,(23 Temmuz 1946), S. 1852; Öner,**a.g.e.**, s.121-122.

"Sandık başında tutulan tasnif zabıtlarının, sonradan asılsız olarak yaptırılan zabıtlarla tebdil edileceğini haber almıştım. Şimdi öğrendiğime göre Kadıköy çevresinde tutulan seçim zabıtlarının ilçede tasnifi sırasında halkımızın samimi bir itimat ile bana verdiği reylerin Recep Peker'e devredildiği anlaşılmış bulunmaktadır. Hususi mahiyeti sizce de malûm olan kurulların bu gibi hususta teşvik edileceği yerde bunların önlenmesini ve seçimin ismetine dokunulmamasını vatandaş ve aday sıfatıyla dilerim." demiştir.[342]

Gazetecilere yaptığı açıklamada ise, bu seçimin artık kanunî bir seçim olmadığını belirtmiştir.[343]

Fevzi Çakmak'ın açıklamalarının ardından DP'liler oluşacak Meclis'in meşruiyetinin olmayacağını belirterek, Çankaya seçim sonuçlarını tartışmaya açmışlar ve İsmet İnönü'nün Ankara'dan milletvekili seçilemediğini, hatta en az oy alan DP adayı kadar oy alamadığını iddia etmişlerdir.

DP İstanbul İl Başkanı Kenan Öner ise; Recep Peker, Kazım Karabekir, Cemil Cahit Toydemir ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'in İstanbul'dan yeterli oy alamadıkları halde hileler sonucu kazanmış gösterildiklerini açıklamıştır.[344]

Seçimlere yapılan itirazlardan bir sonuç alamayacağını anlayan muhalefet, tepkisini protesto yoluyla göstermeye karar vermiştir. İlki 30 bin kişinin katılımıyla İzmir'de, ardından Bursa, Adana, Konya ve Ankara'da peşpeşe seçimleri protesto mitingleri gerçekleştirmiştir.[345]

CHP'nin "sinirli bir sessizlik" içerisinde izlediği bu protestoların haklılığı yıllar sonra İnönü tarafından da teslim edilerek; "Demokratik rejime girmeye karar verdiğimiz zaman bazı zekâlar ehemmiyetli ölçüde bu seçim mekanizmasına ne ölçüde hile karışabilir; bunu keşfetmeye gayret etmişlerdir. Bu marifetler CHP'ye darbe vurmuş, bütün ülkeyi de lekelemiştir." denildi.[346]

Seçim sonuçları bir başka boyuttan ve ironik bir şekilde 23 Temmuz 1946 tarihli Vatan gazetesinde şu satırlarla değerlendirildi:

---

[342] **Cumhuriyet**, (23 Temmuz 1946),S. 7879.

[343] Erer,**Türkiye'de Parti Kavgaları**., s.322; İstanbul Valisi Lütfi Kırdar, Fevzi Çakmak'ın iddialarının asılsız olduğunu söyleyerek; "...böyle bir şey yapılsa en çok oy alanın reyinden alınması akla yakın gelmez. Bilakis en az rey alanların reyinden aktarma edilmesi uygun görülür. Anlaşılıyor ki bunları doğru şeyler değildir ve bazı fena fikirli kimselerin havayı bulandırmak istemelerinden ileri gelmektedir." demiştir. Bkz.**Cumhuriyet**, (23 Temmuz 1946), S. 7879.

[344] Dönemin tanıklarının iddiaları için Bkz. Erer, **Türkiye'de Parti Kavgaları**, s.318-328; Öner,**a.g.e.**, s.124-240.

[345] **Cumhuriyet**, (26 Temmuz 1946), S. 7882; Eroğul,**a.g.e.**, s.39.

[346] Yeşil,**a.g.e.**, s.90.

"İşin doğrusu şudur ki, bu seçimi DP kazanmamıştır, sadece Halk Partisi kaybetmiştir..."[347]

3.4.2. Seçim Sonuçlarının Basında ve T.B.M.M.'de Tartışılması

1946 seçimleri CHP tarafından ezici bir çoğunlukla kazanıldı, ancak bu parti halkın gözünde büyük bir prestij kaybına uğradı. Seçimlere CHP Genel Merkezi ve Genel Başkanı'nın doğrudan müdahalesi olup olmadığı günümüze kadar tartışıldı. Bu dönemi yaşamış olanların açıklamaları, DP'nin iddialarını güçlendirecek niteliktedir. Bunlardan eski CHP milletvekillerinden Fahir Giritlioğlu;

> "Birçokları Milli Şefin görüş ve arzularını tespite çalıştılar. Kendilerine göre de tefsire giriştiler; seçimlerde CHP'nin kazanmasına çalışmayı vatana bir hizmet şeklinde telakki ettiler... Halbuki DP'nin seçime iştirak eden adaylarının sayısı sadece 186 kişiden ibaretti. Ve seçimlerde tamamen kazandığı farzedilse dahi, 186 milletvekilliği ile iktidarı alabilmesi mümkün değildi" demektedir.[348]

Ahmet Emin Yalman da anılarında, seçimlerde DP'nin hükümeti kurabilecek kadar milletvekili çıkaramayıp 150 milletvekilini geçemeyeceğini belirttikten sonra, CHP'nin T.B.M.M.'de üçte iki çoğunluğa sahip olabileceğine dikkat çekerek, eğer seçimlerde dürüst davransaydı; "...böyle bir dürüstlük siyasi hayatımızda kök salacak, bir çok sarsıntıyı önleyecek, belki de 1950'de CHP yüzünün akıyla iktidarda kalabilecekti"[349] şeklinde bir değerlendirmeye gitmektedir. Dönemle ilgili çok sayıda esere imza atmış olan Metin Toker de, 1946 seçimlerinde suçu yöneticilere yüklemekte ve şu tespitlerde bulunmaktadır;

> "...DP 16 ilde seçime katılmamıştı. Katıldığı bazı illerde de zayıf durumda idi. Bazı adaylar birkaç ilde birden aday gösterilmişti... CHP bu kadar yolsuzluğa başvurmadan da seçimi kazanacağını düşünebilirdi. Ama o hileler, mazbata değişiklikleri yapıldığına göre gerçek şudur ki; CHP ve bilhassa idare amirleri ile CHP teşkilatı, 1946 seçimlerini boşu boşuna kirletmişlerdir."[350]

Tarık Zafer Tunaya, 1946 seçimlerini İkinci Meşrutiyet'ten sonra yapılan sopalı seçimlere benzetirken[351], Nihat Erim de bu seçimlerde İkinci Meşrutiyet'te olan alışkanlığın sürdüğünü belirtmiştir. Nihat Erim'e göre buradaki hastalık; "seçim sonuçlarının doğruluğunu ve eğriliğini söyleyecek olan organın T.B.M.M. olmasıydı.

---

[347] Ahmet Emin Yalman, "Millet Hükmünü Vermiştir", **Vatan**, (23 Temmuz 1946), S. 1852.
[348] Giritlioğlu, **a.g.e.**,s.195.
[349] Yalman, **a.g.e.**,s.79.
[350] Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s.172.
[351] Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, s.657.

Çünkü milletvekilleri, doğrudur dedikleri anda doğrudan doğruya kendi yararını sağlamış oluyordu."[352]

Kemal Karpat ise; "Bu seçimler, demokratik olmaktan çok uzaktı. Seçim sonuçları ise halkoyunu kesinlikle aksettirmiyordu. Fakat seçimler tamamen serbest olsaydı bile, Demokrat Parti'nin 1946 seçimlerini kazanacağı şüpheli idi. Çünkü partinin henüz bütün memlekete şamil, özellikle doğu illerinde, teşkilatı yoktu" demektedir.[353]

Genel seçimlerde CHP'li idarecilerin yanlış hareket etmelerinin siyasi faturasını, bu parti daha sonraki yıllarda fazlasıyla ödemiştir. Dönemin basını, seçimi DP'nin kazanmadığını, aslında CHP'nin kaybettiğini yazmış, CHP'li milletvekillerinden Akşam gazetesinin sahibi Necmeddin Sadak;

"Altı ay önce kurulan bir parti, her türlü imkânlardan mahrum olmasına rağmen, ne yaptı da kendini millete sevdirdi ve itimadını kazandı? İşin doğrusu şudur ki, seçimi Demokrat Parti kazanamamıştır. Sadece Halk Partisi kaybetmiştir..."[354] demişti.

27 Temmuz tarihli Tasvir'de ise; "Halk, DP listesine rey verirken, umumiyetle bu listelerde ilan olunan kimseleri tanıdığı için değil, onları CHP'den olmadıkları için tercih etmiştir" denilmektedir. Son Posta gazetesinde Ekrem Uşaklıgil, bir balıkçının şikayetinden yola çıkarak DP'nın giderek büyüme nedenini; "Celal Bey, biz size reyimizi Demokrat olduğumuz için vermedik. Allah bu memlekete su ihsan etmiş, suyun içine balık koymuş, tuzunu da katmış amma karnımız yine aç. Biz size hakkımızı korumanız için rey verdik..." sözleriyle DP'nin halk tarafından tutulmasının nedenini açıklamıştır.[355] Ahmet Emin Yalman ise Vatan'da; "Halk partisinin vardığı elim akıbet, Demokrat Partinin bir zaferi değildir. Halk Partisinin mukadderatına hakim olan küçük bir grubun kendi partilerinin başını zorla, inatla, yemelerinin bir neticesidir" demektedir.[356]

1946 seçimlerine yurtdışındaki basın da ilgi göstermiş İngiliz Times gazetesi Türkiye'de yapılmış olan seçimlerden bahsederek;

> "Pazar günü yapılan seçimlere altı parti katılmıştır. Fakat seçim mücadelesi iki parti arasında geçmiştir. Bunlardan biri Türkiye'yi son yirmi dört sene idare etmiş olan ve başında İsmet İnönü

[352] Topuz, Ünsal, **a.g.e.**,s.117.
[353] Karpat, **a.g.e.**,s.347.
[354] Albayrak, **a.g.t.**, s.219; Gürkan, **a.g.e.**, s.226.
[355] Gürkan, **a.g.e.**,s.226.
[356] **Vatan**, (23 Temmuz 1946), S. 1852.

bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'dir. Öteki de bundan ancak yedi ay evvel kurulan ve eski Başbakan Celal Bayar'ın idaresindeki Demokrat Partidir. Her iki parti de Atatürk'ün varisi ve onun eserine devam etmekte olduğunu iddia etmekte ve her ikisi de herhangi bir harici tehlike karşısında milli birliği savunmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi Anadolu köylüsünün, Demokrat Partiyi'de İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde toplanmış olan sanayi ve tüccar çevresinin desteklenmiş olduğu görülmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi büyük bir çokluk kazanmıştır. Demokrat Parti'de 60–70 milletvekilliği elde etmiştir" demiştir.

İsviçre gazetesi Journal de Geneve, "Türkiye Tekamül Ediyor" başlığı ile bir makale yayımlayarak;

"İsmet İnönü, Atatürk sonrası Türkiye'sinde memleketin serbestçe, tek dereceli olarak ve muhalif partilere de oy verilebileceği bir sistem getirmişti. Çeşitli partiler adaylar göstermiştir. Muhalefetin en önemli partisi Celal Bayar'ın kurduğu liberal eğilimli Demokrat Parti'dir. Cumhuriyet Halk Partisi, eski kadroların kuvveti ve İnönü'nün itibarı dolayısıyla çoğunluğu elde etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisini Anadolu köylüsü desteklemiştir"[357] demiştir.

1946 seçim sonuçlarına ilişkin tartışma ve yorumlar Meclis'te de gündeme getirildi.

Seçimlerden sonra Meclis, 5 Ağustos 1946'da toplandı. CHP'liler Cumhurbaşkanlığına İnönü'yü, Meclis Başkanlığına ise Kazım Karabekir'i aday gösterdiler. Karabekir, Fevzi Çakmak'ın ağırlığına denge olarak sahneye çıkarılmıştı. DP adayları ise Cumhurbaşkanlığına Fevzi Çakmak, Meclis Başkanlığına Yusuf Kemal Tengirşenk'ti. Yapılan seçim sonucu İnönü tekrar Cumhurbaşkanlığına seçildi.

İnönü ise yeni kabineyi kurma görevini otoriterliği ile tanınmış Recep Peker'e verdi.[358]

Meclis, 12 Ağustos'ta çalışmaya başlar başlamaz, sayısız seçim itirazında bulunuldu. Bu dönemdeki seçim kanununa göre seçim sonuçları ancak, tutanakların T.B.M.M.'nce onaylanmasıyla kesinleşmekteydi. Demokrat Parti, 1946 seçim sonuçlarına 37 ilde itiraz etti. Ayrıca şahıslar itibariyle de 27 milletvekili hakkında

---

[357] **Cumhuriyet**, (25 Temmuz 1946), S.7881; **Ulus**, (25 Temmuz 1946).

[358] Eroğul, **a.g.e.**,s.39; Peker Hükümeti listesi için Bkz. Kâzım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, (İstanbul: Ak Yayınları, 1968), s.281; Recep Peker'in Başkanlığına getirilmesi, DP çevrelerinde muhalefete karşı sindirme hareketinin başlayacağı endişesi beraberinde getirmiştir. Çünkü; Recep Peker, tek partili sistem ve kuvvetli bir şef idaresi taraflarıydı. Uzlaşmaya yanaşmayan, şiddet kullanmaya meyilli biri olarak tanınıyordu. Ayrıca kişilikleri uyuşmamasına rağmen İnönü'nün Recep Peker'i Başbakanlığa getirmesi CHP'lilere de sürpriz olmuştur. Ancak İnönü, Recep Peker'den önce bazı kişilere Başbakanlık teklif etmişti. Recep Peker Başbakanlığa getirilmesine rağmen parti geleneğine aykırı olarak CHP Başkan Vekilliğine atanmamıştır. Bkz.Giritlioğlu, **a.g.e.**, s.199-200; Uran, **a.g.e.**,s.456-458; Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi** ,s.24.

itirazlar ileri sürüldü.[359] İktidar bu itirazları inceleme amacıyla, kura yoluyla seçtiği 8 DP'li ve 22 CHP'liden oluşan 30 kişilik bir "Tutanakları İnceleme Komisyonu" oluşturdu. On günlük bir çalışmadan sonra komisyon itirazlara ilişkin raporlarını Meclis'e sunmaya başladı.[360] DP'liler, CHP'lilerle T.B.M.M.'de Başbakanlık odasında görüşerek, hiç değilse, İzmit'te seçimlerin yenilenmesini istediler. Ancak bu istek iktidar tarafından kabul edilmedi.[361]

26 Ağustos'ta yapılan sekizinci oturumda itirazların toptan incelenmesine başlandı. Çorum, Kırşehir, Sinop, Çankırı, Seyhan, Balıkesir seçim tutanakları hakkında komisyon raporları okunarak, seçimlerde yolsuzluk olmadığına karar verildi. Ancak Trabzon, Ankara, İstanbul gibi şehirlerin komisyon raporları üzerinde ciddi tartışmalar oldu.

Trabzon Milletvekillerinin seçim tutanakları hakkında inceleme komisyonu raporunun okunması üzerine söz isteyen DP'li Afyon Karahisar Milletvekili Hasan Dinçer 21 Temmuz seçimlerinde her yerde görülen kanunsuzlukların Trabzon'da fazlasıyla görüldüğünü örneklerle şöyle açıkladı:

> "Seçim komisyonları CHP'si lehine çalışarak, oy kullanmaya gelen vatandaşlara, içinde CHP'sine ait oy pusulası bulunan dolu ve kapalı zarfları verip attırmışlardır. Gelmeyenlerin yerine parmak basıp Halk Partisi oylarını sandığa atmışlardır. Netice aleyhte çıktığı zaman da zabıtları yok etmişlerdir. Misal mi istiyorsunuz? Limli, Kanala, Melanlı, Arsen, Diyenneyzir, Yavaz, Elekşi, Haçka, Vicat, Yaylık, Gazazya köy ve mahallerindeki sandıklarda bu yolsuzluklar ve zarf doldurma olayları açıktan açığa yapılmıştır. Diyeneyzir köyü muhtarı seçim gününü beklemeden sandığı halka muayyen saate açık bulundurmaya bile lüzum görmeyerek birgün evvel bildiği gibi doldurmuştur. Keza Gazazya köyünde seçim gecesi sandığı doldurmuşlar ve âdet yerini bulsun diye sadece saat 12'ye kadar açık bulundurmuşlardır. Bunun yanında ölülere rey attırılmış, Heldanas köyünde komisyon üyeleri kendi elleriyle sandığa reyleri doldururken ölülerle dirileri birbirinden ayırdetmeye lüzum görmemişlerdir. Sandık başlarına mümessillerimiz sebepsiz olarak kabul edilmemişlerdir: Kamara, Arsen, Cilara, Kocaba köylerinde durum budur. Bunun açık mânası oylar üzerinde bir taraflı tasarrufta bulunmaktan

---

[359] İtiraza uğrayan iller şunlardır; Afyon Karahisar, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bolu, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Hatay, İçel, Isparta, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Manisa, Maraş, Mardin, Rize, Samsun, Seyhan, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Trabzon, Urfa, Yozgat, Zonguldak. Bkz.**T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:8, T:Olğ., C:1 (26 Ağustos 1946), s.89-90; **Ulus**, (27 Ağustos 1946); Eroğul, **a.g.e.**, s.39-40. Cem Eroğul; DP'nin 36 ile ait seçim tutanaklarına itiraz ettiğini belirtmektedir.

[360] Tutanakları İnceleme Komisyonu üyeleri için Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:8, T:Olğ, c:1 (12 Ağustos 1946), s.12; Öner, **a.g.e.**,s.156. Tutanakları İnceleme Komisyonu ilk olarak; Elazığ, Siirt, Ordu illerine ait şahsi itirazları incelemiştir. Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:8, T:Olğ, C:1 (23 Ağustos 1946), s.86-87.

[361] Uran, **a.g.e.**,s.459.

başka bir şey olamaz. Hükümet memurları bunlarla yetinmemişler, reylerini Demokrat Parti'ye verdi diye, Mamak köylüsünü Pir Ali Başçavuş ve Jandarma vasıtasıyla karakola götürmüş ve sabaha kadar dövmüşlerdir. Melanlı köyünde ise jandarma komutanı, sandık içindeki Demokrat Parti oylarını yakarak yerine CHP'nin oylarını doldurtmuştur. Yevaz köyünde muhtar, DP'ye rey atmaya gelenleri, DP'ye rey atarsan, idam edilirsin diyerek halkı tehdit etmiştir. Buna rağmen halk ellerindeki DP oy pusulalarının arkasına adreslerini yazıp, imzalayarak aralarında topladıkları 88 pusulayı partimiz adamlarına tevdi ederek bu yolsuzluğu tespit etmişlerdir."[362]

Hasan Dinçer sonra söz alan CHP Trabzon milletvekili Faik Ahmet Barutçu bu iddiaların asılsız olduğunu belirterek, DP'nin gerçek belgeler ortaya koyamadığını, şikayetlerin Trabzon DP başkanlığından DP Genel Merkezine gelen isimsiz, imzasız, mühürsüz yazılardan ibaret olduğunu açıklamıştır. Ayrıca seçim komisyonlarına hiçbir yolsuzluk başvurusu gelmediğini belirterek şöyle demiştir:

"...bu vesikalar, bu kağıt suretleri bir kıymet ifade etmedikten başka, mahallinde ve vaktinde ileri sürülmediği için ve esasa tesir yapacak, seçimin neticesi özelinde değiştirici bir karakterde de bulunmadığı için tetkike değer olmadığına inanıyoruz. Seçim kanunu itirazların komisyonlara yapılması gerektiğini belirtmiştir. Hiçbir itiraz olmamışsa, reyler tasnif edilir, en çok oy alan belirlenir ve kanuna göre de hesaba katılan oylar yakılır. Reyleri yakmanın hikmeti, sonradan çıkacak itirazlara kıymet vermemektir"

diyerek Trabzon genelinde CHP milletvekilleri adaylarının herbirinin yaklaşık 170.000 oy aldığını, buna karşın DP adaylarının en fazla 4000 oy aldığını açıklamıştır. Böylelikle de DP iddialarının doğru olması durumunda dahi, sonucun değişmeyeceğini belirtmiştir.

Faik Ahmet Barutçu'nun değerlendirmelerine DP İstanbul Milletvekili Abdurrahman Münip Berkman, cevap verdi ve dünyanın hiçbir tarafında hiçbir seçime bizim memleketimizdeki kadar itiraz yapılmadığını belirterek; "Seçim kanunu noksandır. Çünkü, bu kanun serbest seçim yapılmasına imkân tanımamaktadır" diyerek, CHP'nin yaklaşımını eleştirmiştir.

Yapılan oylamada Trabzon Milletvekilleri seçim tutanakları onaylanmış ve Ankara seçimlerine geçilmiştir.[363] Ankara merkezinde seçimin tam bir dürüstlükle

---

[362] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:8, T:Olğ, C:1, (26 Ağustos 1946), s.94-96.
[363] **Aynı**, s.94-117.

yapıldığını kaydeden DP İstanbul Milletvekilli Fuat Köprülü aynı durumun kazalar için geçerli olmadığını belirterek şöyle demiştir:[364]

> "...Seçime karar verildikten sonra Partimiz aleyhinde sistematik tazyikler ve propagandalar başladı. Parti teşkilatını dağıtmak için bütün kaymakamlar, nahiye müdürleri, jandarma kumandaları ve valiler yani tüm idare mekanizması seferber oldu. Polatlı kaymakamı muhtarları toplayıp, masa üzerine bir Kur'an bir de tabanca koyarak Halk Partisi'nin kazanacağına yemin ettirdi. Bu kâfi gelmedi. Seçim günü ve seçimden önce rey pusulalarının gitmemesi için yollar kesildi, mümessillerimiz geri çevrildi. Özellikle Kızılcahamam, Koçhisar, Polatlı, Haymana ve Balâ'da bu vaziyetler çok sayıda misallerle doludur. Kızılcahamam'ın Pazar Bucağı'na bağlı İmre köyünde mümessilimiz ağaca iple bağlandı. Ayrıca aday listeleri jandarma ve muhtarlar vasıtasıyla geri toplattırıldı. Haymana'nın Gülbey Köyünde seçim muameleleri 20 Temmuz'da tamamlandı. ...Ankara'da umumi durum budur. Aşağı yukarı diğer yerlerde de durum böyledir. Ancak komisyon Ankara mazbatalarını diğer mazbatalar gibi sadece şekli olarak inceledi. Gereken ayrıntılı inceleme yapılması buradaki 89 sandıktan 23 tanesinde reyler değiştirilmiştir. Bu vesikalar oradaki Demokrat Parti mümessilleri tarafından hazır bulunan seçim kurulu üyelerine imzalatıp, mühürletilmiştir. Ancak komisyon bu vesikaları esaslı bir tetkike tabi tutmamıştır."[365]

Fuat Köprülü'nün sözlerine katılmadığını belirten CHP Ankara Milletvekili Emin Halim Ergun, DP'nin olaylara tarafsız bakmadığını şu sözlerle açıklamıştır:

> "...Bir noktaya dikkatinizi çekmek isterim. Şereflikoçhisar, Çubuk, Kalecik, Haymana, Polatlı, Kırıkkale, Balâ, Keskin kazaları Demokrat Parti'nin seçimi kazanamadığı kazalardır. Ayış, Nallıhan, Beypazarı, Merkez ve Çankaya kazalarında seçimi kazanmışlardır. Onların iddiasına göre buralarda seçim kanunu yolunda cereyan ederken, diğer her bölgede yolsuzluk olmuştur... Demokrat Partili arkadaşlar iyice bilsinler ki, fesatlı bir seçimde, karışık bir seçimde, muallel bir seçimde milletvekili olarak milletin karşısına çıkmak tenezzülünde bulunacak bir tek Halk Partisi mensubu yoktur."[366]

Ankara mazbatalarının onaylanmasının ardından İstanbul seçimlerine geçildi.

DP, İstanbul'dan Meclis'e girmiş bulunan T.B.M.M. Başkanı Kâzım Karabekir, Hüseyin Cahit Yalçın, Başbakan Recep Peker ve Milli Savunma Bakanı Cemil Cahid Toydemir ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'e itiraz ederek, bunların seçilmediklerini ileri

---

[364] Demokrat Parti Ankara Merkez ile Çankaya ilçesinde CHP'den daha fazla oy almıştır. Bu durum Demokrat Parti'nin seçimi kaybettiği yerlerde "yolsuzluk" iddialarında bulunduğunu göstermektedir. Bkz. **Aynı**, s.121; **Ulus**, (24 Temmuz 1946).

[365] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, **Aynı**, s.119-123.

[366] **Aynı**, s.124-128.

sürdü. Bu zatların tutanaklarının iptali ile yerlerine Bayan Nükhet, Salih Keçeci, Ahilye Moskos, Jozef Salamon'la, Dr.Keşişyan'ın, T.B.M.M.'ne katılmalarını istemekteydi.[367]

Meclis Başkanı Kazım Karabekir raporu okuttuktan sonra ilk sözü Fevzi Çakmak'a verdi. Fevzi Çakmak;

> "Muhterem arkadaşlar, ordudan çekildikten sonra 45 yıl evimden ayrılmadığım halde son seçimlerde milletin hakkımda gösterdiği itimat ve sevgiden mülhem olarak müstakil milletvekilliğini kabul ettim. Milletin bu muhabbetini çekemeyen bazı müstebit artıklarından gördüğüm tahkir, hatta tehditlere rağmen milletin hukukunu müdafaaya karar verdim. Seçimler başladı. İstanbul'a evvela müşahitlerim sandık başlarından koyuldu, bazıları dövüldü. Bazı müşahitler sandıkların kaçırıldığını, bir çokları seçim zabıtlarının değiştirildiğini bildirdiler. Bunu resmen protesto ettim. Seçimlerden bir hafta sonra Bursa, İzmir, Bolu gibi civar vilayetlerden gelenlerle görüştüm. Hasıl ettiğim kanaat şudur: Zor ve hile ile seçimlere fesat karıştırılmıştır. Bunu örtmek için gazeteler susturulmuştur, İzmir'den aldığım telgraf, Ankara'dan gelen haberler bu kanaatimi kuvvetlendirmiştir. Bu haksızlığın bertaraf edilerek milletin tamamen hakimiyetinin tesisi, cümlemizin namus borcu olmuştur." dedi.[368]

Fevzi Çakmak'ın değerlendirmelerine DP İstanbul Milletvekili Salamon Adato da katıldı. İstanbul seçimlerinde CHP mensup beş milletvekilinin lehinde fesat karıştırıldığından bahsederek, komisyonun bunları yeniden incelemesini istedi. Ayrıca elindeki belgelere dayanarak İstanbul'da yapılan yolsuzlukları şöyle anlattı:

> "...Elimde bulunan belgeye göre, Ördekkasap mahallesinde muhtar Ahmet'in, seçimden bir gün evvel zarf dağıtarak bunları sandıklara Halk Partisi'nin oy listesiyle birlikte atmadıkları takdirde kendilerine ekmek vesikası verilmeyeceğini beyan etmiştir. Geliri sınırlı olan ve bu pahalılık içinde en büyük ihtiyaç maddesini teşkil eden ekmek vesikası verilmediği takdirde, tabiidir ki, esasen fakir bir semt olan bu mahalle halkı büyük bir sıkıntı içinde kalacaktır. İşte muhtar seçmenler üzerinde manevi tazyik icra etmiştir. Diğer yandan oyların değiştirildiğinin en bariz örneği, yanmadan kurtarılmış Vefa Lisesi oylarında görülmektedir. Buradaki oy oranları ile Demokrat Parti'nin hazırladığı listelerdeki oy oranları tutmaktadır. Bu sebeple komisyonun mazbataları tekrar incelemesini istiyorum."[369]

CHP İzmir Milletvekili Münir Birsel bu suçlamalar reddederek muhalefetin tüm vilayet seçimlerinde aynı yolsuzluk iddialarını kullandığını öne sürdü:

> "...Ne oluyoruz arkadaşlar? Memleketin her tarafında kanunsuzluk vardır. Bunu kim yapıyor? Valiler, kaymakamlar, jandarma komutanları, savcılar, yargıçlar, nereye gidiyoruz arkadaşlar?

---

[367] **Aynı**, s.157.
[368] **Aynı**, s.154-155.
[369] **Aynı**, s.155-156.

Sözlerinin nereye kadar gittiğini, Demokrat Partili arkadaşlarımızın düşünmesini istiyorum. Konuşmalarında tehdit, tazyik ve hiç faydası olmayan sözlerden vazgeçmelerini istiyorum."[370]

CHP Balıkesir Milletvekili Süreyya Örgeevren'in konuşması ise Meclis'te büyük tartışmalara yol açmıştır. Süreyya Örgeevren bu seçimlerde asıl muzdarip tarafın kendileri olduğunu belirterek, DP'nin İstanbul Milletvekillerini eleştirmiştir. Bunlardan Abdurrahman Munip Berkan'ın Devlet Hazinesinden para çaldığını iddia etmiş, Rıza Zeki Sporel'in de Milli Mücadele'ye resmen davet edildiği halde katılmadığını açıklamıştır.[371]

Yapılan oylamada; Kâzım Karabekir, Recep Peker, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Cemil Cahit Toydemir, Hüseyin Cahit Yalçın'ın tutanakları alkışlarla onaylanmıştır.[372] Buna karşılık DP listelerinde seçilen Zeki Rıza Sporel, Abdurrahman Munip Berkan, Senihi Yürüten, Burhan Cahid Morkaya ve Salamon Adato'nun seçim tutanakları reddedilmiştir. Böylece bu beş kişinin milletvekillikleri düşmüştür.[373]

İstanbul seçimlerine benzer bir olay Eskişehir seçimlerinde de yaşanmıştır. Eskişehir'den 45.047 oy alan DP adayı Kemal Zeytinoğlu yerine, Eskişehir İl Seçim Kurulu 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 11.maddesine dayanarak, 33.650 oy alan yedinci sıradan CHP adayı Yavuz Abadan'ı Meclis'e göndermiştir. Ancak Yavuz Abadan'ın seçim tutanağı itiraza uğramış, seçimden dört ay sonra milletvekilliği iptal edilmiştir.[374]

Seçim tutanaklarına ilişkin T.B.M.M.'de yapılan görüşmeler on beş buçuk saat sürmüş ve sonuçta, 350 milletvekilinin seçim tutanağı kabul edilmiştir.

DP'nin bütün Türkiye'de örgütlenmesini tamamlayamadan katıldığı 1946 seçimleri, iktidarın sıkı denetimi altında geçmiş, yer yer yapılan seçim yolsuzlukları muhalefetini şikayetlerine yol açmış ve 1946 sonrasındaki siyasi ortamda muhalefetin ve halkın iktidara karşı güvensizlik duymasına neden olmuştur.

---

[370] **Aynı**, s.157-161.
[371] **Aynı**, s.164-166.
[372] **Aynı**, s.167.
[373] Mazbatası reddedilen milletvekilleri Zeki Rıza Sporel, Burhan Cahid Morkaya, Abdurrahman Munip Berkan hakkında gerekçe olarak: ilk ikisinin Milli Mücadele'ye davet edildiği halde gitmedikleri, üçüncüsünün de vergi kaçakçılığı suçu olduğu ileri sürülmüştür. Senihi Yürüten şahsi bir davadan suçlanırken,Salamon Adato Sovyetlerin hukuk müşavirliğini yürütmekle suçlanmıştır. Bkz.**T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:8, T:1, C:3, (6 Aralık 1946); **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:8, T:1, C:4, (15 Ocak 1947).
[374] Tutanakları İnceleme Komisyonu raporu için Bkz.**T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:8, T:1, C:3, (6 Aralık 1946).

göre, gazete ve dergi sahibi olan kimsenin "sû-i şöhret" vasfına haiz olamayacağı belirtilmekte ve gazete çıkarabilmek için bu vasıftan başka, beyanname verme mecburiyeti getirilmekteydi. Tasarı, beyanname vermemiş gazeteler hakkında en büyük mülki amire gazete kapatma yetkisi tanıyordu.

Tasarı hakkında DP'nin eleştirilerini dile getiren Adnan Menderes; "Açık hakikat şudur ki, vatandaş hürriyetine saygı göstermek, millet ve devlet menfaatlerine hadim olmak gibi tabirler altında hükümete muhalefet etmekte olan gazeteler dize getirilmek istenmektedir."[377]

Bütçe görüşmelerine bu gergin ortamda girildi. 1947 bütçesi hakkında Adnan Menderes'in acı eleştirilerde bulunması Recep Peker'i sertleştirdi. Recek Peker'in Adnan Menderes'in getirdiği eleştirileri "psikopat bir ruhun ifadesi" olarak nitelendirmesi Meclis'i karıştırdı.[378] DP milletvekilleri toplu halde salonu terk ederek, Meclis'i boykot ettiler. Boykot 18 Aralık'tan 27 Aralık'a kadar sürdü. CHP'li Nihat Erim, muhalefet Meclis'ten çıktığı zaman görevini terk etmiştir, görüşünü dile getirdi. Bu görüşe göre de DP "pekala kapatılabilirdi."[379] Ancak İnönü'nün araya girip, DP'lilere bu gibi olaylar tekrarlanmayacağı konusunda güvence vermesi üzerine DP Grubu Meclis'e döndü. Böylece çok partili demokrasiye geçiş sürecinin ilk ciddi siyasal krizi atlatılmış oldu.

Krizden hemen sonra DP'nin kuruluş yıl dönümü olan 7 Ocak 1947'de DP'nin "Birinci Büyük Kongresi" Ankara'da toplandı. Kongre toplanırken CHP'nin yayın organı Ulus gazetesi, "Kurultay, her yurtsever tarafından itibarla selamlanmalıdır." şeklinde değerlendirmede bulundu.[380]

Kongrenin açılış konuşmasını yapan Genel Başkan Celal Bayar; "DP'nin emir ve izinle kurulmuş bir parti olmadığını, kanunların verdiği hakka dayanılarak ve Türk Milleti'nin olgunluğuna güvenilerek kurulduğunu" belirttikten sonra, Türkiye'de demokrasinin gelişmesi ve yaşayabilmesi için üç hususun yerine getirilmesi gerektiğini savundu. Bunlar;

---

[377] Yeşil, **a.g.e.**,s.97; Eroğul, **a.g.e.**,s.41.
[378] Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839 – 1950)**, s. 415.
[379] Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945 – 1980)**, s.34 35; Karpat, **a.g.e.**,s. 153-154; İktidar yanlısı basın Demokratların Meclis'i terketmesini şiddetle eleştirmiş ve; "Bu çirkin hareketle Cumhuriyet tarihinde ilk defa karşılaşmış bulunuyoruz. Dün bütçe görüşmelerinin başlaması münasebetiyle Başbakanın demecini bahane ederek, Demokratlar ve bir iki bağımsız milletvekili Büyük Millet Meclisi salonunu bırakıp çıktılar....." demiştir. Bkz. Nihat Erim, "Meclisi Terk Etmek Vazifeden Kaçmaktır", **Ulus**, (19 Aralık 1946).
[380] Toker, **Tek Partiden Çok Partiye**, s.230.

1. Anayasaya aykırı antidemokratik kanunların tasfiyesi,
2. Seçimleri güvenilir hale getirecek ve milli iradenin gerekleşmesini sağlayacak seçim kanununun hazırlanması,
3. Cumhurbaşkanlığı ile Parti Genel Başkanlığı'nın birbirinden ayrılması.

Ayrıca konuşmasında hükümet memurlarının tarafsız davranmadığını ve idare cihazının DP üzerinde baskı yaptığını da öne sürdü.[381] 906 delegenin katılımıyla başlayan Kongre'nin önemli özelliği Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana ilk kez, halkın aktif şekilde siyasetin içine girmiş olmasıdır. Delegeler genellikle orta sınıfa mensup ve daha önce politikaya katılmamış kimselerdi.

Kongrede rejimle ilgili temel konuların yanında, özellikle kırsal kesimin ekonomik açıdan içinde bulunduğu kötü koşullar, okullarda din derslerinin konulması, Köy Enstitüleri'nin programlarının yeniden düzenlenmesi gibi konular tartışıldı.[382]

Ayrıca 9 Ocak 1947 tarihli üçüncü gün yapılan oturumunda ise, daha önce kurulan çalışma komisyonlarının raporları üzerinde duruldu. Bu raporlarda, seçim kanunda yapılacak değişikliklerin, DP Meclis Grubu üyelerinin de katılacağı bir komisyon tarafından belirlenmesi, Cumhurbaşkanı seçiminin tek dereceli seçimle Meclis tarafından seçilmesi, bir kişinin yalnız iki defa Cumhurbaşkanı olması, 40 bin kişi yerine 75 bin kişi için bir milletvekili seçilmesi, Meclis'in üye sayısının 240 olarak sınırlanması, Temsilciler Meclisinden başka Âyan Meclisin kurulması, kazai bir mahkeme kurularak kanunların yorumu hakkının buraya verilmesi gibi konular üzerinde durulmuştu.[383]

Kongre, Adnan Menderes yönetimindeki "Ana Davalar Komisyonu"nun hazırladığı "Hürriyet Misakı"nı oybirliğiyle kabul edilmesinden sonra dağıldı. Bu terim Misak-ı Milli'den esinlenerek üretilmiştir. DP, kendisine Mustafa Kemal Paşa'nın başlattıklarını tamamlayacak yeni siyasal akım payesini veriyordu.[384]

Kongrede önemli bir nokta, "milletvekili adaylarının Parti Genel Merkezi tarafından belirlenmesi" teklifinin eleştirilere karşın kabul edilmiş olmasıdır. Buna göre; milletvekili adaylarını il idare kurulları belirleyecek, ancak Genel Merkezin itiraz hakkı

---

[381] Celal Bayar'ın Açış Nutku için Bkz. **Bütün Tafsilât ve Akisleriyle Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi,** Haz. Orhan Mete, (İstanbul: Ticaret Dünyası Matbaası, 1947), s.5-16.
[382] Karpat, **a.g.e.**,s.158.
[383] Mete, **a.g.e.**,s.33.
[384] Zürcher, **a.g.e.**,s.310; Ana Davalar Komisyonu raporunun tam metni için Bkz. Mete, **a.g.e.**,s.50-54; Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952),** s. 673-676.

olacaktı.[385] Yine Kongre Parti Merkezine, Hürriyet Misakı'nı Meclis'e sunma talimatı vererek, istekler kabul edilmediği taktirde "sine-i millete dönme" yetkisini tanıyordu.[386]

Kemal Karpat, bu son kararın olağanüstü değerde bir taktik olduğunu, çünkü DP'nin Meclis'ten çekilmesi halinde CHP'nin yine tek parti olarak kalacağını, bunun da "CHP demokratik rejim istemiyor" şeklinde değerlendirileceğini, içte ve dışta eleştirilere uğrayacağını ifade etmektedir; "...Meclis'ten çekilme tehdidini yerinde kullanırsa Demokrat Parti'ye çok fayda sağlayabilirdi, nitekim öylede oldu."[387] demektedir.

Kongre 11 Ocak 1947'de Genel Başkanlığa tekrar Celal Bayar'ın seçilmesi ve Genel İdare Kurulu'nun[388] belirlenmesiyle sona erdi.

1.2. 12 Temmuz Beyannamesi ve Sonuçları

CHP'liler DP Kongresini başlangıçta olumlu karşıladı. Ancak, kongreden sonra siyasal hava gerginleşti. Çünkü iktidara göre alınan kararlar özellikle "Hürriyet Misakı" antidemokratikti ve DP'nin sağduyudan, fikirden ve yenilikten yoksun olduğunun göstergesiydi.[389] Ayrıca CHP'liler, DP'nin demokrasiyi kendi menfaatlerine göre anladığını, kanun çıkarmanın yerinin Meclis olduğunu ve bu konuda Meclis'in zorlanamayacağını öne sürdüler. İsmet İnönü'nün zaten sadece Cumhurbaşkanı olarak görev yaptığını, partiyi Genel Başkan vekiline bırakarak, muhalefetin ileri sürdüğü hususu gerçekleştirdiğini söylediler.[390]

İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer ise 29 Ocak 1947'de Meclis'te uzun bir konuşma yaparak, Fevzi Çakmak'ın komünistlerle işbirliği yaptığını söyledi ve DP'yi de buna alet olmakla suçladı. Böylelikle ulusal kahramanlardan Fevzi Çakmak'ın halkın

---

[385] Mete, **a.g.e.**, s. 37.
[386] **Aynı**, s. 53-54; Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s. 35.
[387] Karpat, **a.g.e.**,s.159.
[388] Genel İdare Kurulu şu üyelerden oluşmuştur: Emin Kalafat, Refik Koraltan, Cemil Tunca, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen, Hasan Dinçer, Samet Ağaoğlu, Refik Şevket İnce, Ahmet Tahtakılıç, Yusuf Kemal Tengirşenk, Celal Ramazanoğlu, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu Bkz. Mete, **a.g.e.**, s.49.
[389] Karpat, **a.g.e.**,s.159-160.
[390] Yeşil, **a.g.e.**,s.105.

gözünden düşürmek ve "sine-i millet" kararının bir komünist teşviki olduğunu göstermek istedi.[391]

Partiler arasında başlayan gerginlik, DP'nin Şubat 1947 muhtar seçimlerinde "hile ve baskı" yapıldığını iddia ederek hükümeti suçlamasıyla iyice su yüzüne çıktı. Diğer yandan 6 Nisan 1947'de İstanbul, Balıkesir, Kastamonu ve Tekirdağ illerinde yapılacak olan ara seçimlere; seçim kanunun yetersizliği, tek parti zihniyetinin ortadan kaldırılmadığı, vatandaşlara baskı yapıldığı gerekçeleriyle katılmama kararı aldı.[392] Bu karar, iktidarın sert tepkisine yol açtı. Başbakan Recep Peker, 1 Nisan'da İzmir'de yaptığı konuşmada bu kararı eleştirerek; "Seçimlere katılmanın muhalefetin görevi olduğunu, İstiklâl Mahkemeleri'nin henüz kaldırılmadığını..." hatırlattı.[393]

İktidarın dış tehditleri sebep göstererek sıkıyönetimi uzatması, CHP'nin kendi içinde hizipleşmeye giderek muhalefet partilerinin çıkmasına izin vereceği haberlerinin yayılması DP'nin hazırladığı yeni seçim kanunu tasarısının reddedilmesi,[394] buna karşın DP'nin 30 Mayıs 1947'de yapılan muhtarlık seçimlerini protesto etmesi ilişkileri kopma noktasına getirdi.[395]

İktidar-muhalefet anlaşmazlığı toplumun her kesiminde olumsuz etkilerini göstermeye başlayınca, iki parti uzlaşma ihtiyacı hissetti. İşadamlarından Vehbi Koç ve Üzeyir Avunduk, politikacılardan Emin Sazak ve Mümtaz Ökmen arabuluculuk için devreye girdiler. Bunun sonucunda iktidar ve muhalefet liderleri 10 Haziran 1947'de bir araya geldiler, ancak uzlaşma sağlayamadılar. Başbakan Recep Peker'in seçimlerde

---

[391] Yeşil, **a.g.e.**,s. 106; Eroğul, **a.g.e.**, s. 51-52.

[392] Albayrak, **a.g.t**,s.272-273; Demokrat Parti 1947 ara seçimlerine bir taktik gereği girmedi. Eğer İstanbul gibi baskı imkanının olmadığı bir yerde seçimi girip kazanırsa, DP'nin en etkili propaganda silahı olan "İktidarın muhalefet üzerinde baskı yaptığı" iddiası artık geçersiz sayılacaktır. Bkz. Kapat, **a.g.e.**, s.162; Ayrıca Samet Ağaoğlu bu görüşü şu sözlerle desteklemiştir: "Bu baskılar Demokrat Parti'yi her geçen gün biraz daha mazlum, iktidarı biraz daha zalim göstermiş, halk zalimin yanından uzaklaşarak, mazlumun yanında yer almıştır." Bkz. Samet Ağaoğlu, **Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru,** (İstanbul: Baha Matbaası, 1972), s. 78.

[393] Yeşil, **a.g.e.**, s.108.

[394] 1946 seçimlerinin ardından DP yeni bir seçim kanunu hazırladı. Bu tasarıda; oyların kapalı hücrelerde kullanılması, oy pusulalarının renkli olması, parti temsilcilerinin tutanaklara imza koyması ve seçim sonuçlarının hemen sandık başında ilan edilmesi isteniyordu. Ancak Adalet Komisyonu milletvekili seçimi kanununun geniş incelemeler yapılmadan değiştirilemeyeceğini, eksiklikler tamamen ortaya çıkmadan bu kanuna el sürülmemesi gerektiğini belirtmiş, 1908 Intihab-ı Mebusan Kanunu'nun 38 yıl sonra değiştirildiğini hatırlatmıştır. Bkz. **Cumhuriyet,** (1 Aralık 1946), S. 8005.

[395] Goloğlu, **a.g.e.**,s. 165-166; Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s. 31-32.

kanunsuzluk yapılmadığını, muhalefetin üzerinde baskı olmadığını ısrarla söylemesi görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasındaki önemli oldu.[396]

Ülkede siyasi gerilimin tırmanması, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün partilerüstü konumuyla devreye girmesini zorunlu hale getirdi. İnönü, Haziran ayı içinde DP Genel Başkanı Celal Bayar ile bir dizi görüşme yaptı. İnönü bir kez de, Celal Bayar ile Recep Peker'i kendi hakemliğinde görüştürerek uzlaşma yolu aradı. İnönü, hükümet ve muhalefet liderlerini defalarca dinlediği görüşmeler sonunda bir beyanname hazırlayarak, bu metni 11 Temmuz'da radyoda okudu. Beyanname basında bir gün sonra yayınlandığı için tarihimizde 12 Temmuz Beyannamesi olarak anılmaktadır.[397]

İnönü, 12 Temmuz Beyannamesi ile iki parti arasında karşılıklı güven ortamı oluşturmak istedi. Her iki partiye de kendini eşit mesafede gördüğünü belirtti. Beyannamede DP'nin öne sürdüğü, iktidarın muhalefet üzerindeki baskısı tekzip edilmemiş, muhalefetin ihtilalci olmadığı vurgulanarak, iktidarın bu konudaki suçlamaları geçersiz sayılmış ve şöyle denilmiştir: "...İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lâzımdır."[398]

12 Temmuz Beyannamesi sonuçları itibariyle bir yandan iktidar-muhalefet ilişkilerine yeni bir boyut getirirken, diğer yandan da hem CHP ve hem de DP içinde parti-içi muhalefetin doğuşuna neden olmuştur.

12 Temmuz Beyannamesi'nin yayınlanması İnönü'nün sertlik yanlısı Recep Peker'i gözden çıkarması olarak değerlendirildi. Nitekim, Beyannamenin önemli sonuçlarından biri Recep Peker Hükümeti'nin 9 Eylül 1947'de istifa etmek zorunda kalmasıdır.[399] Recep Peker'in istifasından sonra yerine ılımlı tavırları ve liberal

---

[396] Üzeyir Avunduk; DP Ankara İl Başkanı ve Ticaret Odası ikinci başkanı, Vehbi Koç ise; CHP Ankara İl Yönetim Kurulu Üyesi ve Ticaret Odası başkanı olarak görev yapmaktaydı. Bkz. Müstakil Demokratlar Grubu, **Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler,** (Ankara: Yeni Matbaa, 1949), s. 10; Eroğul, **a.g.e.**,s. 56.

[397] Yeşil, **a.g.e.**,s.112; Beyannamenin tam metni için Bkz. **Ulus,** (12 Temmuz 1947); **Cumhuriyet,** (12 Temmuz 1947), S.8229. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952),** s.688-689; Müstakil Demokratlar Grubu, **a.g.e.**, s.17-19; "Demokrat Parti Belgeleri", **Tarih ve Toplum Dergisi,** C.9, S.53, (Mayıs 1988), s.10-12.

[398] **Ulus,** (12 Temmuz 1947); Eroğul, **a.g.e.**,s. 60.

[399] Bila, **a.g.e.**,s.121-124; Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, Birinci bölüm, s.248; Recep Peker Beyannamenin yayınlanmasından sonra ancak 2 ay Başbakanlık yapabilmiştir. Beyannameden sonra CHP içinde "İnönücüler", "Pekerciler" grupları oluşmuştu. Recep Peker kendisine güven tazelemek için 26 Ağustos'ta başvurduğu güven oylamasında; İnönü'nün desteğini almış Nihat Erim liderliğindeki genç, ılımlı grup bu oylamada "35" güvensizlik oyu kullanmıştır. Güvenoyu almasına rağmen huzursuzluğu sona ermeyen Recep Peker 9 Eylül 1947'de "sağlık" sebeplerini öne sürerek istifa etti.

eğilimleriyle bilinen Hasan Saka Hükümeti kuruldu. Bu hükümet döneminde partilerarası ilişkilerde yumuşama meydana gelirken, CHP'nin Yedinci Büyük Kurultayı toplandı.

17 Kasım 1947'de 782 delegenin katılımıyla Ankara'da toplanan Yedinci Kurultay, CHP'nin 12 Temmuz Beyannamesi doğrultusunda çok partili sistemi devam ettirme kararını verdiği bir kurultay olmuştur.[400] Genel Başkan İnönü'nün; "Kanuni siyasi partilere karşı, idarenin eşit bir suretle tarafsız kalması esasını, siyasi emniyetin başlıca tedbiri saydığı" yolundaki sözleriyle açılan Kurultay, program ve tüzük üzerinde değişikliklere gitti. "Cumhuriyet" ilkesi demokrasi kavramı ile aynı doğrultuda tanımlanarak parti içi liberalleşmeye doğru bir adım atıldı. Parti içi seçimler ve tabanın rolü öne çıktı. CHP Genel Başkanı, Genel Başkan Vekili ve Parti Divanı üyelerinin her kurultayda yeniden seçilmesi kabul edildi. Genel Başkanlık ile Cumhurbaşkanlığı birbirinden ayrılmadıysa da, Cumhurbaşkanı durumundaki bir genel başkanın bütün yetkilerini Kurultayca seçilecek bir Genel Başkan Vekili'nin kullanması esası benimsendi.

Taşra örgütünde ise; illerde valilerin parti başkanı olmalarına son verilerek, yerine il kongrelerinden seçilen başkanlık kurumu getirildi. Ayrıca, milletvekili adaylarının yüzde yetmişinin örgütçe belirlenmesi gibi önemli bir madde kabul edildi. Böylelikle parti alt kademelerinin etkinliği arttırılmış oldu.[401]

Bu arada İnkılâpçılık, radikal devrimcilikten evrimciliğe doğru bir değişim geçirdi. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu konusunda geri adım atılmasına karar verildi. Devletçilik anlayışı ılımlaştırıldı. Laiklik konusunda ise, tavizkâr bir çizgiye kayıldı.[402] Uzun tartışmalar sonunda dinde liberalleşme için, seçmeli din derslerinin okutulması, İlahiyat Fakültelerinin açılması kabul edildi. Bu kararlarla CHP, DP'ye yaklaştı ve Taner Timur'un ifade ettiği gibi partiler demokrasisi "ikiz partiler demokrasisi" ne dönüştü.[403]

---

[400] Kili, **a.g.e.**,s.98; Giritlioğlu, **a.g.e.**, s.210.
[401] Kili, **a.g.e.**,s.99-100; Giritlioğlu, **a.g.e.**,s.211.
[402] Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s.40.
[403] Timur, **Çok Partili Hayata Geçiş**, s.63; Tanör, **a.g.e.**, s.342; DP'li müfritlerden Ahmet Tahtakılıç, CHP Kurultayı'nı "siyasi bir irtica toplantısı" olarak nitelendirmiştir. Bkz. Eroğul, **a.g.e.**, s.64-65.

CHP Kongresi İnönü'nün tekrar Genel Başkan seçilmesiyle sona erdi. Genel Başkan Vekilliğine ise Hilmi Uran seçildi.[404] Böylelikle 12 Temmuz Beyannamesi'nin CHP üzerindeki etkisi Recep Peker Hükümeti'nin istifasının yanında, Yedinci Kurultay Kararları ile CHP'nin çok partili düzene uyma çabalarını açığa çıkarmasına yol açtı.

Partilerarası ilişkilerin yumuşaması DP'nin siyasal açıdan sarsılmasına neden oldu. Cumhurbaşkanı İnönü'nün Parti Başkanlığından ayrılmasını sağlayamadıkları için DP yöneticilerine karşı muhalefet iyice sertleşti.[405] Kenan Öner'in İstanbul İl Başkanlığından istifası ile başlayan çözülme, "Müstakil Demokratlar Grubu"nun oluşmasıyla devam etti.[406] Bunların dışındaki ikinci muhalif grup ise Fevzi Çakmak'ın liderliğinde 20 Temmuz 1948'de Millet Partisi (MP)'ni kurarak ikinci ciddi muhalefet hareketi olarak ortaya çıktı.[407] Bir yıl sonra "Müstakil Demokratlar Grubu" yeni partiye katıldı. Sadece iktidara karşı değil, DP'ye karşı da cephe alarak sert muhalefet yapan Millet Partisi, DP'nin Meclis'teki gücünü yarıya indirdi. Ancak DP'nin dolaysız olarak daha bütünlüklü bir yapıya kavuşmasını sağladı.[408]

1.3. 1948 Ara Seçimi

Birinci Hasan Saka Hükümeti muhalefetle ilişkilerin yumuşatılması yönünde fiili adımların atıldığı bir dönem oldu. Muhalefetin sık sık şikayet konusu olan sıkıyönetim uygulaması sona erdirildi. 20 Şubat 1948'de Polis Selahiyet Kanunu'nun 18. maddesi yürürlükten kaldırıldı.[409]

Hasan Saka Hükümeti kendi partisince de eleştirilen bir özelliği ile 12 Temmuz Beyannamesi'ne uygun hareket edip, parti farkı gözetmeden tüm vatandaşlara eşit

---

[404] Hilmi Uran 646 delegenin 328 oyunu alırken, O'na karşı mücadeleye giren Recep Peker 159 oy almıştır. Bu durum bir bakıma "Pekercilik" zihniyetinin bu kurultayda tasfiye edilmesidir. Bkz. Giritlioğlu, **a.g.e.**,s. 216.

[405] Eroğul, **a.g.e.**, s. 63-64.

[406] Kenan Öner, kurucuları partiye hükmetmekle ve iç muhalefeti bastırmakla suçladı. Ayrıca Celal Bayar ile İnönü'nün gizlice anlaştığını muvazaanın söz konusu olduğunu iddia etti. Kenan Öner ve onun gibi parti disiplinine uzun süre bağlı kalamayacak arkadaşları, 12 Temmuz Beyannamesinin DP'de mücadele azmini gevşettiğini düşünüyordu. Bu görüş ayrılığı, merkezin ihraçlarını beraberinde getirmiş, parti bu sarsıntılarla milletvekili sayısını yarıya düşürmüştür. Partiden ihraç edilenler ise İkinci Kongre kararını beklemek üzere "Müstakil Demokratlar Grubu"nu oluşturdular. Bkz. Karpat, **a.g.e.**, s. 185-192.

[407] Eroğul, **a.g.e.**, s. 67-68.

[408] Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s.41.

[409] 1934 tarihli Polis Selahiyet Kanunu'nun 18. md; İdare amirlerine asayiş bakımından şüpheli kabul ettikleri kişileri mahkeme kararı olmadan üç ay gözetim altında tutma yetkisi veriyordu. Bkz. Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi** , s.40; Yeşil, **a.g.e.**, s. 133.

muamele yaptı.[410] Ancak siyasi alanda başlayan istikrar ekonomik alanda görülemedi. Darlığı çekilen doğal ihtiyaç maddeleri ve bakanlara kadar ulaşan yolsuzluk iddiaları onu güç durumda bıraktı. Hasan Saka kabinesinde bazı bakanları değiştirmek amacıyla Haziran ayı başında istifa etti.

İkinci Saka kabinesi 18 Haziran 1948'te gerek duyulan bakanlıklarda değişiklik yapılarak Meclis'ten güvenoyu aldı ve çalışmalarına başladı.[411] İlk olarak 13 ilde yapılacak ara seçim için yeni bir seçim kanunu tasarısı hazırlanarak Meclis'e getirildi.[412]

4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yapılan değişiklikle; il merkezlerinde ve o il'e bağlı ilçe merkezlerinde yedi kişiden oluşan seçim kurullarına; ilçe merkezinde teşkilatı bulunan ve seçime katılacak olan siyasi partilerden kur'a ile belirlenecek temsilcilerin katılması kabul edildi (m.14).

24. madde de yapılan değişiklikle açık oy-gizli tasnif usulü terk edilerek gizli oy-açık tasnif usulü kabul edildi. Buna göre; "Seçim komisyonu, seçmenlerin, içinde oy pusulalarını yazmaları veya zarfa koymaları için seçmen adedine göre uygun görülecek miktarda kapalı oy yerleri hazırlar. Seçmenin oy pusulasını kimse görmeden kapalı oy yerinde zarfa koyması mecburidir. Bir seçmen kapalı oy yerini terk etmedikçe herhangi bir kimsenin girmesine izin verilmez. Kapalı oy yerinde boş beyaz kağıt bulundurulur. Parti ve adaylar isterlerse bu kapalı oy yerlerinde adaylarının ve kendilerinin isimlerinin içeren pusulalarda da bulundurabilirler. Ayrıca adayların adlarını gösteren ve önceden basılıp hazırlanmış oy pusulaları kullanılabilir."[413]

---

[410] Giritlioğlu, **a.g.e.**, s. 208-209.

[411] Yeşil, **a.g.e.**, s. 139-140; Birinci Hasan Saka kabinesinde Ticaret Bakanı Atıf İnan'ın "buğdayları depolarda çürüttüğü ve denize döktürdüğü" yolunda basında çıkan haberler üzerine 4 Haziran 1948'de Atıf İnan hakkında soruşturma açıldı. Olayı soruşturan müfettiş raporlarında Milli Savunma Bakanı Münir Birsel'in adının geçmesi Münir Birsel'in de görevinden istifasına neden oldu. Bu durum kabineyi sarstı. Bkz. Erer, **a.g.e.**, s. 463-464.

[412] 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 14,15,20,24,25, 27, 29, 34 üncü maddeleri 9 Temmuz 1948 tarih ve 5258 Kanun no'suyla değiştirilmiştir. 5258 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna bazı maddeler eklenmesine dair kanun 14 Temmuz 1948'de Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bkz. **Düstur,** Üçüncü Tertip, C:29, s. 1302-1309; **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D:8, T:2, C:12 (9 Temmuz 1948), s. 1097-1110; Erdem, **a.g.e.**, s.193-199; Uzun tartışmalara sahne olan meclis görüşmeleri; 2,3,5,7,9 Temmuz 1948 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Milletvekili Seçimi Kanunu görüşmeleri ve İçişleri, Anayasa ve Adalet Komisyonları raporları için Bkz.
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, D:8, T:2, C:12 (2.7.1948), s. 590-632;
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, D:8, T:2, C:12 (3.7.1948), s. 635-704;
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, D:8, T:2, C:12 (5.7.1948), s. 705-752;
T.B.M.M. Tutanak Dergisi, D:8, T:2, C:12 (7.7.1948), s. 877-922.

[413] **Düstur**, Üçüncü Tertip, C.29, s.1305-1306.

Ayrıca 4918 sayılı kanuna yapılan "Ek" maddeyle seçimler sırasında baskı yapan devlet görevlilerinin yargılanması usulü getirildi.[414] Ancak DP'nin ısrarla üzerinde durduğu seçimlerde idari denetim yerine adli denetim ve yargı güvencesi tasarıda yer almadı.

Yargı güvencesinin getirilmemiş olmasını DP'li milletvekilleri tarafından eleştirildi. Adnan Menderes'in tepkisi şu yönde oldu:

> "21 Temmuz seçimlerinin memlekette yarattığı derin teessür ve infialin tabi neticesi o seçimlere meydan veren kanun ve hükümlerin değiştirilmesinin Milli bir dava haline gelmesi olmuştur. Ancak kaydetmek icabeder ki Hükümetçe Meclis'e sunulan seçim kanunu tasarısı tam ve kâmil şeklini alarak gelmemiştir. Seçim kurul ve komisyonlarının kuruluş tarzını, oy vermek ve tasnifte denetim mekanizmasının iyice kurulamamış olması ve bir ek madde ile seçimler hakkında her türlü tenkidi, şikayeti ve ihbarı hemen hemen gayri mümkün kılacak hükümler getirilmiş olmasını teessürle karşılamaktayız. DP'nin Meclis'e sunduğu seçim kanunu tasarısında seçim kurullarının mahallin en yüksek yargıcının başkanlığında kurulmasını öne sürmüştük. Ancak teklifimizin red gerekçesi olarak politika işlerine karıştırılmak suretiyle yargıcın tarafsızlığının yıpranması ileri sürülmüştür. Her gün gördükleri vazifeden dolayı tarafsızlıkları yıpranmayan yargıçlarımızın, dört senede birkaç güne münhasır olacak seçim işlerinde yıpranacağı kabul ve iddia etmek nasıl mümkün olur? Yargıçlarımızın tarafsızlıklarının yıpranması ihtimalini kat kat abartan zihniyet, seçim emniyetsizliğinin memleketi içine attığı huzursuzluk ve manevi asayişsizliğin yarattığı çok ehemmiyeti mahzurları görmemek gafletine düşmüştür."[415] demektir.

Refik Koraltan ise;

> "Şimdi hakimlerimiz bir siyasi suç işlendiği zaman, olaya hemen el koyar, hüküm verilinceye kadar onunla meşgul olur. Siyasi suçu evvelinden sonuna kadar muhakeme, tetkik ve tahkik ile mükellef olan hakim siyasetle mi iştigal etmiştir? Adaletin tevziinde vatandaşlar arasında cezai, hukuki herhangi bir anlaşmazlığın muhakemesiyle vazifelendirilmiş olan hakimlerimiz, bizzat adalet müessesesi olan seçim müessesesinde vazifelendirildiği zaman temel sağlam kurulmuş, emniyet daha doğru sağlanmış olur."[416]

diyerek yargı güvencesinin eksikliğini dile getirmiştir.

Muhalefet milletvekillerinin eleştirilerine Adalet Komisyonu sözcüsü Halim Ergun şu sözlerle karşılık verdi:

> "Biz adalet mercilerini seçim kurullarının içine almakla istenilen adlî teminatın temin edilemeyeceğini ve bilakis temin etmek istediğimiz adli denetimi bu seçim işine karıştırmakla bu

---

[414] **Aynı**, s. 1302-1309.
[415] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:8, T:2, C:12 (2 Temmuz 1948), s.597-602.
[416] **Aynı**, s. 610-615.

gayeden uzaklaştırılacağımız neticesine vardık. Adalet merciinin her türlü elemanlarını seçimde kanuna aykırı hareket eden kim olursa olsun, onu adaletin huzuruna çekebilecek ve bu kanuna aykırı hareketinin hesabını sorabilecek durumda tam ve mutlak bir serbesti içerisinde bulunmasında fayda gördük. Bir yargıcı seçim kuruluna almak, o yargıcı seçim işlerine karıştırmak demektir. Bu keyfiyet hiçbir zaman adli teminat değildir. Biz anayasamız hükümlerine göre adli mercilerin kararlarında tam ve mutlak bir istiklal tanımış bulunuyoruz."[417]

DP yeni tasarının onaylanacağı gün Meclis'i terk etti. Hemen ardından Celal Bayar, bu şartlar altında sonbahardaki ara seçimlere katılmayacaklarını bildirdi. Arkasından DP bir beyanname yayınlayarak seçimlere, güvencesizlik yüzünden katılmadıklarını kamuoyuna duyurdu ve Ankara, Bursa, İstanbul ve Adana'da protesto mitingleri düzenledi.

Böylelikle 12 Temmuz beyannamesiyle başlayan "bahar havası" bozulmuş oldu.[418]

Seçimler 17 Ekim 1948 tarihinde yapıldı ve bu seçimlere DP ile Millet Partisi katılmadı. Seçimlere muhalefetin girmeyerek, iktidarı suçlaması, CHP iktidarının kamuoyu önündeki itibarını sarstığı için, seçime katılım düşük oldu. CHP'nin kazandığı seçimlerde iktidara göre katılma oranı %40, muhalefete göre %10'nun altındaydı. Bu yeni siyasal durum DP'nin kendine olan güvenini tamamen artırdı. Ve ülkenin her yerinde yaptıkları mitinglerde "derhal seçim" sloganı atarak, ülkeyi yeni bir seçimin eşiğine getirmeye çalıştılar.[419]

1.4. Demokrat Parti'nin İkinci Kongresi ve Milli Husumet Andı

Hasan Saka Hükümeti'nin muhalefetle ilişkileri yumuşatan fiili adımlarına karşın bozulan ekonomik durumu düzeltememesi ve muhalefete karşı fazla ödün verdiği iddiasıyla CHP'de eleştirilere uğraması siyasi gücünü azaltmıştı.[420] Nitekim 14 Ocak 1949'da istifa etmek zorunda kaldı. Başbakanlığa getirilen Şemsettin Günaltay, güvenoyu aldığı gün yaptığı konuşmada, "Bir tarihçi sıfatıyla sizi temin ederim ki, bu milletin istikbali için yegane çare, sağlam esaslara müstenit bir demokrasinin kurulması

---

[417] **Aynı**, s. 591.
[418] Eroğul, **a.g.e.**, s.71; Karpat, **a.g.e.**, s.194.
[419] Eroğul, **a.g.e.**, s. 71; Seçimin yapıldığı iller; Ankara, Aydın, Bolu, Erzincan, Erzurum, Giresun, İstanbul, Kastamonu, Mardin, Malatya, Ordu, Tokat, Yozgat'tır. Bkz. **Ayın Tarihi,** S.179, (Ekim 1948), s. 10-11.
[420] Uran, **a.g.e.**, s.500; Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s. 46-51.

ve işlemesidir", diyerek bir anlamda DP'ye güvence verirken, diğer yandan da liberal tutumunu ortaya koymuş, seçim kanunun genel niteliklerinin sınırlarını çizmiştir.[421]

DP'nin İkinci Büyük Kongresi 1950 seçimlerinden yaklaşık bir yıl önce 20 Haziran 1949'da Ankara'da toplandı. Kongre süresince Genel Merkezin, yani kurucuların partiye tam anlamıyla hakim oldukları görüldü.

Kongrenin en önemli konusu seçim sistemi oldu. Kongre, Genel Merkezin raporuna uyarak seçimlerin mahkemelerce denetlenmesinde ısrar etti.[422] Diğer yandan tüzük üzerinde yapılan değişiklikle milletvekili adaylarının yüzde seksenin örgüt tarafından atanması kabul edildi. Yüzde yirmisi ise Genel Merkez tarafından belirlenecekti.

Kongre üyeleri tek aday olan Celal Bayar'ı Genel Başkanlığa seçtikten sonra, son gün, aynı Birinci Büyük Kongre'de olduğu gibi, Ana Davalar Komisyonu'nun hazırladığı raporu görüştü. Raporda; demokrasiye aykırı kanunların değiştirilmesi, seçimlerin hakim güvencesine dayanan bir şekle sokulması üzerinde duruldu. Gelecek seçimlerde de 1946 seçimlerindeki usullerin uygulanması halinde Parti'nin tutacağı yol tartışıldı.[423]

DP İkinci Büyük Kongresi'nde, Birinci Kongrede kabul edilen "Hürriyet Misakı" ile iktidardan talep edilen konuların yerine getirilmemiş olmasının üzerinde ısrarla durdu ve istenilen bu hakların yine yerine getirilmemesi durumunda, iktidarın "milletin husumetine maruz kalacağı" açıklandı. Ve bu görüşünü sonradan Milli Husumet Andı adı verilen Ana Davalar Komisyonu raporu olarak kabul etti.[424]

DP'nin 12 Temmuz Beyannamesi'ndeki uzlaşma sürecine ters düşen sert tavrı Şemsettin Günaltay Hükümetini şaşırtsa da, demokratikleşme çabalarından dönülmedi ve uzun tartışmalar sonucunda DP'nin de desteklediği seçim kanunu kabul edildi.

---

[421] Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950),** s. 416; Şemsettin Günaltay kabinesinin programı, siyasi bakımdan ılımlı, ekonomik yönden liberaldi. Şemsettin Günaltay Hükümeti programının tam metni için Bkz. Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları,** s. 337-342.

[422] Karpat, **a.g.e.**, s. 201.

[423] Eroğul, **a.g.e.**, s. 76-77.

[424] Ana Davalar Komisyonu raporunun tam metni için Bkz. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952,)** s.683-684; "Demokrat Parti Belgeleri", **Tarih ve Toplum Dergisi,** C.9, S.53, (Mayıs 1988), s.12.

2. 1950 GENEL SEÇİMLERİ

2.1. Seçim Kanununun Değiştirilmesi

16 Ocak 1949'da göreve başlayan Şemsettin Günaltay Hükümeti döneminde CHP ile DP arasındaki ilişkiler nispeten olumlu bir hava içinde sürdü. Şemsettin Günaltay, islamcı bir gelenekten gelmesine karşın, liberal görüşlü biri olarak tanınıyordu. Bu dönemde söz ve basın hürriyetine önem verilerek muhalefetin radyodan yararlanması sağlandı. Ayrıca İstiklal Mahkemeleri Kanunu yürürlükten kaldırıldı.[425] Güvenli ve tarafsız bir seçim kanununun hazırlanmasını isteyen Şemsettin Günaltay, 1950 seçimlerinin serbestçe yapılmasını sağlayacak bütün tedbirleri alacağına söz verdi.[426]

Bu doğrultuda yeni bir seçim kanunu tasarısı hazırlanmak üzere Nihat Erim başkanlığında bir komisyon oluşturuldu.[427] Bu komisyon 147 maddelik bir tasarı hazırladı. Tasarının hazırlanmasında, 1877'den itibaren uygulanan seçim mevzuatı, Belçika, İtalya, Yunanistan, Romanya, Fransa, Sovyet Rusya, İsviçre, İngiltere, Güney Afrika, Yeni Zelanda, Avustralya, Çekoslovakya, Cenevre Kantonu gibi yerlerde uygulanan seçim kanunları incelenerek bunlardan yararlanılmış ve Fransız eski Başbakanlarından Paul Boncour, Belçikalı Uzman Vabdenbuleke ile İngiliz Uzman Lord Natham'ın yazılı olarak görüş ve eleştirileri alınmıştı. Ayrıca kanun tasarısı hakkında muhalefet partilerinden DP, Millet Partisi ve hatta Müstakil Demokratlar Grubu'nun da yazılı görüşlerine başvuruldu.[428] Komisyon üç aylık bir çalışmanın sonunda raporunu "Pembe Kitap" adıyla bir broşür şeklinde yayımladı.[429] Ancak DP, tasarının "adli teminatı" sağlamadığını belirterek hükümeti eleştirdi.[430] Kanunu protesto

---

[425] İlk kez Nisan 1920'de kurulmuş olan İstiklal Mahkemeleri 4 Mayıs 1949'da yürürlükten kaldırıldı. Cumhuriyet aleyhtarlarını tasfiye eden bu mahkemeler yıllarca işlememişlerse de hukuki varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bkz.Karpat, **a.g.e.**, s.199.

[426] Şemsettin Günaltay İstanbul'da yaptığı basın toplantısında; "Sağlam demokrasi için seçim şarttır. Muhalefet adlî teminat meselesinde ısrar ederse, bu teklifi kendi üzerime alıp arkadaşlarıma kabul ettirmeye çalışacağım..." Bkz.**Cumhuriyet**, (14 Mayıs 1949), S. 8893; Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s.54.

[427] **Cumhuriyet**, (11 Şubat 1949), S. 8801.

[428] **Cumhuriyet**, (8 Nisan 1949), S. 8857, **Cumhuriyet**, (26 Nisan 1949), S. 8875; Uran, **a.g.e.**, s.552.

[429] **Cumhuriyet**, (10 Mayıs 1949), S. 8889; Hükümetin hazırladığı tasarı 14 Ağustos 1949'da Ulus'ta yayımlanmıştır.

[430] DP Başkanı Celal Bayar; "...Üç yıldan beri geçirdiğimiz acı tecrübelere göre, her manasıyla emniyeti sağlayacak ve milli vicdanı tatmin edecek demokratik bir seçim kanunu yapmak hiç de müşkül bir şey değildi. Hükümetin hala ciddi bir faaliyete geçmemesinin sebeplerini anlayamıyorum. Mahiyeti tecrübelerle sabit olan bugünkü seçim kanununda, bir iki küçük tadil yaparak, onunla yeni bir tecrübeye daha kalkışmak bize hiç ciddi görünmüyor. 21 Temmuz zihniyeti hakim oldukça müspet netice

amacıyla 16 Ekim 1949'da yapılan ara seçimlere katılmadı. Millet Partisi'nin de katılmadığı seçimler; Bursa, Bitlis, Erzincan, İçel, İstanbul, Kastamonu, Kars, Manisa, Muş, Tokat ve Urfa illerinde olmak üzere toplam 12 ilde yapıldı.[431] DP seçimlere girmemekle beraber, seçimlerde İstanbul'dan bağımsız aday olan Rauf Orbay ve Ahmet Emin Yalman'ı destekleme kararı aldı. Ancak bütün çabalara rağmen seçilemediler.

Ara seçimlere katılma oranı çok düşük oldu. Seçimlere tek başına giren CHP ise, büyük prestij kaybına uğradı.[432] Muhalefetin ara seçimleri boykot etmesi, iktidar tarafından iyi karşılanmamakla beraber, bu durum, seçim kanunu üzerindeki çalışmaların hızlandırılmasında etkili oldu.[433] Hükümet hazırladığı tasarıyı gerekli ilave ve değişiklikleri yapmak üzere bir bilim kuruluna gönderdi.[434] Bilim Kurulu, tasarı üzerinde inceleme yapmadan önce siyasi partilerin tasarı hakkındaki görüşlerini istedi. DP 11 Ekim 1949'da Kurula sunduğu görüşlerinde seçim emniyeti üzerinde durarak seçim emniyeti için adli teminatın şart olduğunu ileri sürdü. Millet Partisi ise, konu üzerindeki parti görüşüne Mecliste belirteceğini söylerken, kurulan bu heyetin Anayasaya aykırı bir kuruluş olduğunu açıkladı.[435]

Bilim kurulu parti görüşlerini de dikkate alarak hazırladığı yeni seçim kanunun tasarısını yedi aylık bir çalışmanın sonunda 17 Aralık 1949'da T.B.M.M.'ye sundu.[436]

---

alınamayacaktır" diyerek hükümeti Kastamonululara şikayet etmiştir. Bkz.**Hürriyet**, (28 Mayıs 1949), S. 390.

[431] 12 ilde 14 açık milletvekilliği için yapılan seçimlere 82 kişi aday olmuştur. Bkz.**Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (BCA),** Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, (490..1.0.0/341.1426..2.), Dosya no: 246747; Seçimler öncesi Müstakil Demokratlar Grubu Millet Partisi ile birleşmişti.

[432] CHP'ye göre katılım oranı; %15, DP'ye göre bu oran %8.7 olmuştur. Bkz.**Cumhuriyet** (17 Ekim 1949), S. 9044; **Zafer**, (17 Ekim 1949), S. 171; Albayrak, **a.g.t.**, s.361.

[433] İnönü 1 Kasım 1949 Meclis açılış nutkunda güvenilir bir kanuna olan ihtiyacı şöyle ifade etmiştir: "...Seçimde hile imkanı olmadığı inancı yerleştirilmelidir. Bunun için seçim kanununda ne kadar tedbir alınsa yerindedir." Bkz. Kâzım Öztürk, **Cumhurbaşkanları'nın T.Büyük Millet Meclisin Açış Nutukları,** (İstanbul: Baha Matbaası 1969), s.418.

[434] Bilim Kurulu; Üniversite profesörleriyle, Yargıtay, Danıştay ve İstanbul, İzmir, Ankara barolarından seçilmiş avukatlardan olmak üzere 11 kişiden oluşuyordu. Kurulun başkanlığını Yargıtay Başkanı olan Halil Özyörük yapmaktaydı. Bkz. Halûk Ülman, "21 Şubat 1950 Tarih ve 5545 Sayılı Milletvekili Seçim Kanununun Geçirdiği Hazırlık Safhaları", **AÜSBF Dergisi**, C.12, No:1, (1957), s.64.

[435] **Aynı**, s.66; **Zafer**, (14 Ekim 1949), S. 167.

[436] **Cumhuriyet**, 18 Aralık 1949, (S. 9107); **Ayın Tarihi**, S:193, (Aralık 1949), s.86.
Bilim Kurulu tasarısının esasları şu noktalarda özetlenebilir:

1- Seçimin bir hükümet işi olmaktan ziyade bir halk ve siyasi parti iş sayılması ve kurullarda halk ve parti temsilcilerine geniş bir yer verilmesi ve idare amir ve memurlarının seçim mekanizması dışında bırakılması,
2- Seçimin düzenli yürütülmesi ve seçim anlaşmazlıklarının çözümü görevi Adalet yargıçlarına verilmesi,
3- Seçmen sicil ve listelerinin en pratik ve halkın ve yargıcın en kolay denetleyebileceği şekilde düzenlenmesi,
4- Seçim işlerinde açıklık ve halka en kolay şekilde itiraz imkanlarının sağlanması,

Tasarı Adalet, İçişleri, Anayasa komisyonu üyelerinden oluşan bir geçici karma komisyonu tarafından incelendi. Seçmen kütüklerine ilişkin bölüm tamamen değiştirilerek görüşülmek üzere Genel Kurula sevk edildi.[437] Meclis görüşmeleri başlamadan önce 7 Ocak'ta DP Ankara'da bir danışma toplantısı düzenledi. Üç gün süren toplantının sonunda bir bildiri yayımlandı. Bildiride, seçimlerin mutlaka dürüst olması gerektiği vurgulanırken, eğer iktidar bu sefer de seçim sonuçlarını kendi lehine çevirmeye çalışırsa DP seçime girmeme, hatta Meclis'ten çekilme kararı verebilir dendi.[438]

Bu son baskı girişiminin ardından da 7 Şubat 1950'de yeni seçim kanunu tasarısı Meclis'te görüşülmeye başlandı. Tasarı temel ilkeleri bakımından demokratikti. Gizli oy, açık tasnif ve yargı denetimi ilkelerini kabul etmişti. Çoğunluk sisteminin sürdürüldüğü tasarıda, iller seçim çevresi olarak ele alınmıştı. Yeni tasarı ile; nüfusu 150'den fazla olan her köy sandık bölgesi sayılmış (m.3), en az beş seçim çevresinden aday gösterebilen muhalefet partilerinin radyodan yararlanmaları (m.45), Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşturulması, seçimlerin hakim güvencesi altında yapılması ve seçim kurullarına hakimlerin başkanlık etmesi, idare amir ve memurlarının, askeri kişilerin ve milletvekillerinin görev yaptıkları yerin seçim bölgesindeki seçim kurullarına seçilemeyecekleri, siyasi parti ve bağımsızların sandık başlarında gözlemci bulundurabilmeleri (m.57-75), oyların kapalı yerde verilmesi (m.91), seçim sonuçlarının hemen ilanı, kazanan adayların listesinin asılması, oy pusulalarının Sulh Hukuk Mahkemeleri'nde korunması ve T.B.M.M. veya Yüksek Seçim Kurulu'nun isteği olmaksızın nakledilememesi (m.113-119), on bir kişiden oluşacak olan Yüksek Seçim Kurulu'nun altı üyesinin Yargıtay, beşinin de Danıştay üyeleri arasından gizli oy ile

---

5- Seçim işlerinde halka yüklenecek külfetlerin azaltılması ve seçim işinin seçmenlerin en kolay denetleyebileceği yerde ve tarzda yapılması,

6- Seçim işlerindeki kötü fiillerin ve kanuna aykırı hareketler birer suç sayılması ve suçun ağırlığına göre cezalandırılması.

Bkz. "İlim Heyeti Tarafından Hazırlanan Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısı ve Gerekçesi", **İÜHFM**, C.XV, S.4, (1949), s.1344.

[437] Ülman,**a.g.m.**, s.68-69; 28 kişiden oluşan geçici komisyon üyelerinden 13'ü tasarıyı tamamen kabul ederken, 15'i şerh koymuştur. Artvin Milletvekili Atıf Tüzün ise bu kanunun uygulanmayacağını belirtip tasarının tamamına muhalif olmuştur. Bkz. Giritlioğlu, **a.g.e.**, s.236; Geçici komisyonun çalışmaları için Bkz. **Cumhuriyet**, (10-29 Ocak 1949).

[438] Eroğul, **a.g.e.**, s.81; CHP'nin son iki hükümeti döneminde liberal adımlar atılmıştı. Halkta oluşan olumlu hava CHP tarafından fark edilmişti. Kendine güvenmeye başlayan CHP seçime girmeye zaten karar vermişti. DP'nin son baskı girişimi olmasa da emniyetli seçim kanunu çıkarılacaktı. Bkz. Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm, s.265-266.

seçilmesi gibi yenilikler getirilmişti.[439] Kısaca bu tasarı, seçim sisteminde bir değişiklik getirmezken, seçim yönetimi ile ilgili yenilikler içermişti.[440]

Tasarı, Meclis'te sert tartışmalara sahne oldu.[441] Ancak DP'lilerin yıllardır istedikleri yargı güvencesi sağlandığından, ana muhalefet partisi, tasarıyı ilke olarak destekledi. Ancak ayrıntılar üzerinde ciddi itirazlar oldu. DP'nin bazı teklifleri kabul edildi, bazıları reddedildi. Örneğin; 36. maddenin öngördüğü tek yerden adaylık kaldırılıp muhalefetin isteğine uygun olarak, çift yerden adaylık imkânı tanındı. Maddeyle ilgili söz alan CHP Ankara Milletvekili Mümtaz Ökmen;

> "Bir siyasi partinin en kudretli elemanlarıyla Meclis'te temsil edilmesi lâzımdır. Bu konuda muhalefet haklıdır. Ancak bir siyasi parti liderinin ve onun birinci sınıf elemanlarının da memleketteki seçim kudretlerini iyi bilmeleri ve ölçmeleri lâzımdır. Balık avına çıkar gibi, oraya olta atalım, buraya olta atalım, bakalım hangisinden balık çıkar diye bekler tarzda milletvekili seçimine gitmek ciddi olmaz."

diyerek CHP saflarında desteklendi. Ancak yapılan oylamada; 220'ye karşı 56 redle madde muhalefetin önergeleri doğrultusunda kabul edildi.[442] Buna karşılık, bütün itirazlara rağmen, 43.madde hükümetin isteğine göre geçti. Bu madde, kapalı salon toplantılarına yalnız o seçim çevresi seçmenlerinin katılabileceğini öngörüyordu. Muhalefet bunu toplantı hürriyetine aykırı bir kayıt olarak gördü.

Maddeyle ilgili söz alan DP Muğla Milletvekili Nuri Özsan;

> "Arkadaşlar, bizde propagandaların nasıl yapıldığını hepimiz biliriz, falan köye gider, kahveye oturur, Allah ne verdiyse orada bulunanlara derdimizi anlatırız. Karşımızda yalnızca seçmenlerden[443] oluşan bir heyet bulmak imkanı yoktur. Mesela içeriye on dokuz yaşında bir adam girmiş; propaganda yapan parti için bu bir ceza mevzuudur. Ben orada konuşurken kapıdan içeri biri girse, o toplantıyı zabıtanın dağıtması için kâfidir" diyerek eleştirilerde bulunmuştur.

Yine konuyla ilgili konuşan DP İstanbul Milletvekili Salamon Adato'da maddeyi eleştirmiştir:

---

[439] 16 Şubat 1950 tarihli ve 5545 numaralı Milletvekili Seçimi Kanunu için Bkz. **Düstur**, Üçüncü Tertip, C.31, s.847-891; **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:8, T:4, C:24 (16 Şubat 1950), s.667-713; **BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, (490..1.0.0/65.236...4), Dosya no:198987; Erdem, **a.g.e.**, s.200-237.

[440] Nermin Abadan, **Anayasa Hukuk ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, (Ankara: AÜSBF Yayınları No: 202-184, 1966), s.73.

[441] 7-10 Şubat 1950 tarihleri arasında gerçekleşen Milletvekili Seçimi Kanunu görüşmeleri için Bkz.**T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:8, T:4, C:24 (7-10 Şubat 1950), s.148 v.d. Ayrıca Milletvekili Seçimi Kanunu gerekçesi için Bkz. 161 sayılı basmayazı, s.1-49.

[442] **Aynı**, s.257, 280.

[443] 5545 sayılı kanunun 7. maddesine göre 22 yaşını bitiren vatandaşlar seçmendir.

"...Kapalı bir yere girmek için o seçim çevresine mensup olmak lazımdır. Seçim çevresi demek vilayet demektir. Mesela Konya'dan gelen bir tüccar propaganda için kapalı bir yere girmek isteyeceği vakit polis tabii hüviyetinin ispatını isteyecektir. Nüfus tezkeresini ibraz ettiğinde, zabıta memuru sen Konya'da doğmuşsun, ikametgâhın Konya'dadır. Bu toplantıya giremezsin diyecektir ve bunun toplantı hürriyetiyle telif edilebilir bir tarafı yoktur."[444]

DP'nin en fazla eleştirdiği maddelerden birisi de 120. madde olmuştur. Bu madde Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşturulmasını öngörüyordu. DP bu organın adının Yüksek Seçim Mahkemesi olarak değiştirilmesini ve milletvekili seçimi tutanaklarının Meclis'te değil, mahkemede onaylanmasını istemişlerdir. Ancak muhalefetin önergeleri kabul edilmemiştir.[445]

Millet Partisi ise Meclis görüşmeleri sırasında en uzlaşmaz tavır takınan parti olmuş, tasarının adalet esaslarına, Anayasa'ya, demokrasi kurallarına ve İnsan Hakları Beyannamesi'ne aykırı olduğunu ileri sürerek hemen bütün maddelere itiraz etmiştir. Millet Partisi, sözcüsü Osman Nuri Köni ordu mensuplarına seçme hakkı tanınmamasının Anayasa'ya aykırı olduğunu savunmuş[446], aynı parti adına söz alan Ahmet Tahtakılıç ise, milletvekili tutanaklarının hakimlerce onaylanmasını, seçimlerde nispi temsil sisteminin ya da dar bölge sisteminin kabul edilmesini, Cumhurbaşkanlığı ile Parti Başkanlığı'nın ayrılmasını, Halkevlerinin bağımsız kuruluşlar haline getirilerek, devlet radyosunun CHP'nin emrinden çıkarılmasını istemiştir.[447]

Tasarı 16 Şubat 1950 tarihinden 10 Millet Partili muhalife karşı, 336 olumlu oy ile kabul edilmiş ve 5545 sayılı kanun olarak yürürlüğe girmiştir.[448] Toplam olarak 171 madde ve 7 geçici maddeden oluşan kanun ile 4918 ve 5258 sayılı kanunlar yürürlükten kaldırılmıştır. Böylelikle çok partili demokratik sisteme geçildikten sonra, üzerinde iktidar ve ana muhalefetin uzlaşma sağladığı bir seçim kanunu ile yeni bir seçime gidildi.

Adnan Menderes, güvenli bir seçime imkan veren bu kanundan "Demokrasinin Sakarya Zaferi" olarak söz etti. [449] Basında yeni seçim kanununu olumlu karşılamış; Ahmet Emin Yalman; "Tarihimizde büyük zaferler çoktur. Fakat 17 Şubat 1950 günü

---

[444] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:8, T:4, C:24, (8 Şubat 1950), s.271-273.
[445] **Aynı**., s.340 v.d.
[446] **Aynı**, s.150 v.d.
[447] **Aynı**, 168 v.d.
[448] **Aynı**, s.710; Cumhuriyet Gazetesi; 10 MP'liye karşı 341 oyla kabul edildi derken, Zafer Gazetesi 10 MP'liye karşı 342 oyla kabul edildi demiştir. Bkz. **Cumhuriyet**, (17 Şubat 1950).
[449] Şerafettin Turan, **İsmet İnönü Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, (Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları No:279, 2000), s.296.

elde edilen zafer bunların büyüklerinden, en hayırlılarından, en faydalılarından biridir. Çünkü, bu zaferi kendi içimizdeki ihtiras şeytanlarına, kötü siyaset ananelerine karşı elde ettik" derken; Yavuz Abadan bu kanunun millet iradesini olduğu gibi ve isabetli bir biçimde belirleyeceğini ifade etti.[450]

Seçim Kanunu çoğunluk esasına dayanarak, tek bir partinin hükümet kurabilmesine olanak sağlaması bakımından olumlu karşılanmakla beraber, demokratik katılımcı bir anlayışı sağlamaktan uzaktı. Küçük partilerin Meclis'e girmelerine imkan sağladığı söylenemez. Bu seçim kanunu getirdiği yenilikler açısından oldukça ileri bir adım olup, bütünü ile Cumhurbaşkanı İnönü'nün eseri olduğu, iddia edilmiştir.[451]

2.2. Seçim Kararının Alınması

1950 Genel seçiminin erkene alınmasına ilişkin ilk görüşler 16 Ekim 1949'da yapılan ara seçimler öncesi muhalefet tarafından dile getirilmişti. DP lideri Celal Bayar 14 milletvekilliği için ara seçimlere gitmenin maddi külfet getireceğini belirterek, genel seçimlere gitmenin daha doğru olduğunu söylemişti;[452] "...eğer kendilerine güveniyorlarsa, ne duruyorlar, kendileri için tam fırsattır, umumî seçimlere gidelim"[453] diyerek CHP'ye meydan okumuştu.

Yeni seçim kanununun Meclis'te görüşülmeye başlanmasıyla seçimlerin öne alınacağına ilişkin haberler arttı. DP İstanbul İl Başkanı Esat Çağa, CHP'nin seçimleri Mart'ta yapacağını açıklarken, CHP bu haberi tekzip etmedi.[454] Tam aksine CHP ileri gelenlerince ülkenin durumunun seçime çok müsait olduğu belirtildi.[455] Bu arada iki partinin yöneticilerinin Ege'de yurt gezisine çıkarak, Celal Bayar'ın İzmir'de, Hilmi Uran'ın Manisa'da nutuk vermesi seçim mücadelesinin başlangıç tarihi olarak değerlendirildi.[456] DP, Zonguldak İl Kongresiyle seçim mücadelesini başlattığını ilan

---

[450] Ahmet Emin Yalman,"Milletin Zaferi", **Vatan,** (19 Şubat 1950), S.3140; Yavuz Abadan, "Seçim: Kanunun Son Şekli", **Ulus,** (17 Şubat 1950), S.10285.
[451] Albayrak, **a.g.t.**, s.367; Çoğunluk ve nispi temsil sistemlerinin karşılaştırılması için Bkz. Gözübüyük, **Anayasa Hukuku**, s.86-87.
[452] **Cumhuriyet,** (22 Nisan 1949), S.8871; **Hürriyet**, (28 Mayıs 1949), S.390.
[453] **Hürriyet**, (18 Mayıs 1949), S.380.
[454] **Zafer,** (4 Aralık 1949), S.219.
[455] **Cumhuriyet,** (4 Ocak 1950), S.9124.
[456] **Cumhuriyet,** (30 Ocak 1950), S.8150.

etti.[457] 22 Mart tarihli basında seçimin 14 Mayıs Pazar günü yapılacağına ilişkin haberlere yer verildi.[458]

24 Mart 1950'de CHP adına Faik Ahmet Barutçu ve Tevfik Fikret Sılay Meclis'e verdikleri önergede, yeni seçim kanunu uyarınca seçimlerin yenilenmesini istedi.[459] İlk sözü Millet Partisi adına Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç alarak;

Meclis'in şahsiyetine ve hamiyetine ait olan bir hususu, çoğunluk partisi kendi grubunda karara bağlayarak, kamuoyunu bir oldu bitti ile karşı karşıya bıraktığını, Anayasamızın seçim dönemini dört yıl olarak saptamış olduğunu, bu sürenin henüz dolmadığını belirtti. Sekizinci T.B.M.M.'nin seçime gitmeden önce yapacağı önemli işleri bulunduğunu, öncelikle Anayasaya aykırı kanunların ayıklanması gerektiğini, seçim suçlarını cezalandıran düzenlemenin yapılmasını, idari ve mali teşkilatın yenilenip tarafsız hale getirilmesini, tek parti ve tek şef geleneğinin ürünü olan Cumhurbaşkanı ile Parti Başkanlığının ayrılması gerektiğini, 1946 seçimlerini yapılması sırasında kusurlu olan idare amirlerinin değiştirilmesi ile bütün kurum ve kademelerde köylere kadar ulaşan yönetim zihniyetinin yenilenmesini, seçim kütüklerinin perişanlıktan kurtarılmasını, memleketimizin iklim koşullarının dikkate alınmasını istedi.

DP adına Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan; DP'nin, 21 Temmuz 1946'dan bu yana her fırsatta seçimlerin yenilenmesini istediğini, ancak 14 Mayıs 1950 tarihinde özellikle Doğu Bölgelerinde iklim koşullarının elverişsiz olduğunu, ulaşım güçlükleri bulunduğunu, seçimlerin Haziran başında yapılmasının daha uygun olacağını belirtti. DP'nin diğer temsilcisi İstanbul Milletvekili Ahmet Kemal Silivrili, CHP'nin, muhalefetin teşkilat kurmasına fırsat bırakmamak için seçimi öne aldığını, Meclis'in dört yılının 21 Temmuz'da dolduğunu, üyelerin Mart 1951 tarihine kadar ödeneklerini aldığını, bunun hazineye 5.560.005 liralık yük getirdiğini, Meclis'in Ağustos'a kadar çalışarak aldığı ödeneğin karşılığını vermesini ve ikinci kez seçilecek milletvekillerine mükerrer ödenek verilmemesini önerdi.[460]

---

[457] **Zafer,** (18 Şubat 1950), S.295.
[458] **Cumhuriyet,** (22 Mart 1950), S.9201.
[459] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D:8, T:3, C:25 D (24 Mart 1950), s.1038-1048; Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, IX.Dönem (1950-1954),** C.1, (Ankara: T.B.M.M. Yayınları , 1999), s.1-7.
[460] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:8, T:3, C:25, (24 Mart 1950), s.1044-1045; Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi (1950-1954),** C.I, s.3-5.

Muhalefet sözcülerinin düşüncelerini Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu, aşağıdaki konuşmasıyla cevaplandırdı:

> "Arkadaşlar, bizim takdim ettiğimiz takririn mucibi sebebi takrirde ifade edilmiştir. Mucip sebebi şudur: Yeni bir seçim kanunu kabul edildikten sonra yeni bir seçime gidilmesi mantıki ve tabii bir neticedir. Bu yeni Seçim Kanunu alelâde bir Seçim Kanunu değildir. Mevcut bir Seçim Kanunu üzerinde herhangi bir hükmün veya hükümlerin tadilinden ibaret değildir. Bu sistem değişikliğine istinat eden bir kanunun kabulünden sonra yeni seçime gitmek ve milletin iradesini bu yeni kanunun gösterdiği yolda tecelli ettirmek tabiî bir şeydir. Nasıl ki çift dereceli seçimden tek dereceli seçime intikal, nasıl ki bilfarz bir ekseriyet sisteminden nispi temsil sistemine intikal gibi, kazai murakabe sistemi altında seçim yapmak gibi sistem değişikliği kabul edildi mi yeni seçime gidilmesi, arz ettiğim gibi, gayet makûl, mantıki ve tabii bu netice olarak gelir."[461]

Faik Ahmet Barutçu; Anayasa'nın 25. maddesinde Meclis'in seçim dönemi bitmeden seçimi yenileme kararı verebileceğinin belirtildiğini, Ahmet Tahtakılıç'ın eleştirdiği seçim kütüklerine ilişkin itirazların yeni Seçim Kanununa göre yapılabileceğini belirtmiş, mevsim meselesiyle ilgili de açıklama yapmıştır:

> "Partili arkadaşların kolaylıkla dolaşabilmelerini sağlamak bakımından bu yenilemenin daha geriye bırakılmasını arkadaşlarımıza daha faydalı olarak mütalaâ edilmektedir. Havaların iyilik veya bozukluğunun, seçim zamanını tayinde, esaslı bir faktör olacağını sanmıyorum. Mümkün olduğu kadar seçimlerin mevsim itibariyle müsait zamanda yapılamasına dikkat edilmesi lazım geleceği şüphesizdir. Bu mûtat zaman zaten kanunca derpiş edilmiş bulunmaktadır. Yalnız şunu da kabul etmek gerekir ki, mutlak olarak mevsimin müsaadesi diye bir şey yoktur."[462]

Konuşmalar sırasında önerilen hususları kapsayan, biri Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan ve 10 arkadaşı, diğeri İstanbul Milletvekili Ahmet Kemal Silivrili tarafından verilen iki önerge okunup oya sunuldu ancak red edildi.

Seçimlerin yenilenmesine dair önerge, çoğunlukla kabul edildi. Böylece seçimlerin 14 Mayıs Pazar günü yapılması 22 redde karşı 299 oyla kabul edildi. Ardından Meclis aldığı kararla dağıldı.[463]

Seçim kararının alınmasından sonra Bakanlar Kurulu toplanarak 5545 sayılı kanunun beşinci ve geçici üçüncü maddesine göre her ilden çıkacak milletvekili sayısını belirleyerek, 63 ilden toplam 487 milletvekili çıkmasını kararlaştırdı.[464]

---

[461] **Aynı**, s.1045.
[462] **Aynı**, s.1045.
[463] Öztürk, **Türk Parlemento Tarihi (1950-1954)**, C.I, s.5-6
[464] Örneğin; İstanbul'dan 27, Eskişehir'den 6, Ankara'dan 18, Bursa'dan 12, İzmir'den 17, Konya'dan 10, Muş'tan 2, Hakkari'den 1 milletvekili çıkacaktı. Her ilden çıkacak milletvekili listesi için Bkz. **BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, (30..18.1.2./122.27..2), Dosya no:76-1563.

Muhalefet seçim havasına girdikten sonra idari baskıların arttığını ve jandarmanın bazı yerlerde işkence yaptığı iddialarını yeniden gündeme getirdi. Diyarbakır'da jandarmanın DP'nin bir toplantısına müdahale ederek toplantıyı dağıttığını[465], Aydın'da jandarmanın 12 vatandaşa işkence yaptığını öne sürdü. Hatta bu son olay nedeniyle, DP'li Senihi Yürüten 3 Mart'ta hükümet hakkında Meclis'e bir soru önergesi verdi.[466]

İktidar ile muhalefet arasında en önemli gelişmelerden birisi de, seçimler öncesinde, muhalefetin katılımını öngören bir koalisyon kabinesinin kurulması için yapılan çalışmalar oldu. Bu konuda ilk girişim DP tarafından gelmiş ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, İzmir'de CHP Milletvekili Sedat Dikmen ile görüşerek konuyu açmıştır. Daha sonra Ankara'da, Anadolu Kulüp'te DP'den Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ile CHP'den Hilmi Uran bir araya gelerek, konuyu ele aldılar. Bu görüşmelerde DP'liler, genel seçimlerde partilerin aday listelerinde karşılıklı olarak açık yerler bırakılmasını, Meclis'te belli sayıda milletvekilliğini güvence altına alarak bir koalisyon kabinesi kurulmasını önermişlerdir.[467]

Muhalefetin önerisini Başbakan Şemsettin Günaltay olumlu bulmazken, İnönü önerinin geri çevrilmemesini istemiş, bunun üzerine Anadolu Kulübü'nde tekrar bir araya gelen Hilmi Uran, Faik Ahmet Barutçu, Tevfik Fikret Sılay ve DP'den Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu konuyu görüşmüşlerdir. Köprülü, "seçim zamanına özgü bir koalisyon hükümeti kurmak ve sonra da iki parti liderini rakipsiz olarak aday göstermek" önerisini açıklayarak iki devlet bakanlığı verilmesini istemiştir. Bu görüşmelerde inkılâpların korunması konusunda iki parti uzlaşmaya varmış, bu karar propaganda döneminin belirleyici unsuru olmuştur. CHP yöneticilerinin koalisyon hükümetini gereksiz bulmaları üzerine görüşmelerden bir sonuç alınamamış, her iki parti de kendi başına seçimlere katılmıştır.[468]

14 Mayıs 1950 seçimlerine CHP ve DP'nin dışında Millet Partisi ve Milli Kalkınma Partisi katıldı. Bunların dışında sadece İstanbul'da Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Türk Sosyal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partileri seçime

---

[465] **Zafer,** (11 Şubat 1950), S. 288.
[466] **Zafer,** (10 Mart 1950), S.315.
[467] Faik Ahmet Barutçu, **Siyasi Anılar (1939-1954),** (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977), s.391-393.
[468] **Aynı**, s.393-397; Uran, **a.g.e.**, s.556-558.

girdiler. Türkiye Yükselme Partisi kurucularından bazıları da İstanbul'dan bağımsız milletvekili adayı oldular.[469]

2.3. Seçim Propagandaları

2.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandası

Seçim kararının alınmasından sonra partiler, radyoda eşit konuşma zamanı, toplantılar için salonlardan yararlanma ve bütün basın kolaylıklarıyla seçim kampanyalarına başladılar. Bu kampanya döneminde de, liderlerin seçim gezileri ve seçim nutukları büyük halk kitlelerini etkiledi. Hazırlanan afişler, bastırılan el ilanları ve broşürler propaganda çalışmalarının maddi yönünü oluşturdu. Ancak 1950 seçim kampanyası dönemi 1946 seçimlerine oranla normal bir hava içinde sürdü. Partiler ihtiyatla seçime hazırlanırken, "baskı" konusunu da iç politika malzemesi olmaktan çıkarmaya çalıştılar.[470] 1946 ile 1950 kampanyası arasındaki farkı bir yazar şöyle anlatmaktadır;

> "1946 Temmuzda, sanki sıcak beynimize vurmuş gibiydi. Adeta bir ihtilal ve husumet havası içinde, anormal bir seçim mücadelesine atılmıştık. Memleketin üstünde esmeğe başlayan tam hürriyet havasından başımız dönmüştü. Aradan dört yıl geçtikten sonra, girdiğimiz ikinci seçim mücadelesinin ilk günleri, 1946 Temmuzunun günlerine benzemiyor. Anlaşılıyor ki dört yıllık ileri demokrasinin, daha doğrusu hakiki demokrasinin tek dereceli ve müteaddid partiler arasındaki mücadeleli rejimine, iftihara değer bir olgunlukla intibak etmiş bulunuyoruz. Seçim mücadelesinin, önümüzdeki günlerde daha hareketlenmesine rağmen, gene böyle geçmesini temenni ediyor ve böyle geçeceğini de ümit ediyoruz. 'Perşembenin gelişi çarşambadan bellidir' diye bir söz vardır. Kaç haftadır devam eden seçim mücadelesinin manzarası, bu ümidimi kuvvetlendiriyor."[471]

Ancak seçim kampanyasının ilerleyen günlerinde siyasal hava gerginleşti. Tam bu sırada 10 Nisan'da, Millet Partisi lideri, Fevzi Çakmak'ın ölümü DP ile CHP'nin arasında artmakta olan gerginliği yeniden makul bir seviyeye indirdi. Millet Partisi ileri gelenleri, Fevzi Çakmak'ın cenaze töreni sırasında İnönü ve CHP'yi dinsizlikle suçladı.

---

[469] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm, s.278; Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, s.711. Tarık Zafer Tunaya, 1950 seçimlerine katılan partiler olarak; CHP, DP, Millet Partisi dışında Milli Kalkınma Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, Türkiye Yükselme Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi'ni göstermektedir.

[470] **Cumhuriyet**, (27 Nisan 1950), S. 9237.

[471] Abidin Daver, "Seçim Savaşında Olgunluk", **Cumhuriyet**, (1 Mayıs 1950), S. 9211.

Bu nedenle DP ve CHP kısmi bir uzlaşmaya giderek, aralarındaki gerginliği azaltma yoluna gittiler.[472]

CHP öncelikle muhalefetin tezlerini, propaganda konularını etkisiz hale getirme çabalarına girdi. Siyasilere yönelik sınırlı bir af çıkardı. Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nda büyük çiftçiler lehine önemli değişiklikler gerçekleştirdi. Memurlara ikramiye ve vergi indirimi konusunda yeni düzenlemelere gitti. Aşırı sağ ve aşırı sol gruplar arasında bazı tutuklamalar yaparak, halkın sempatisini kazanmaya çalıştı. Bu uygulamaların yanı sıra, muhalefetin şikayet ettiği idareci ve emniyet görevlileri hakkında soruşturmalar başlattı. Bu soruşturmalar, daha çok işkence suçlamalarının yöneltildiği eski sıkıyönetim komutanı General Sabit Noyan ve o zamanın emniyet müdürü Ahmet Demir ve bazı görevliler hakkında idi. Bu soruşturmalar Yargıtay Ceza Dairesi'nce yürütüldü.[473]

CHP seçim mücadelesine mart sonunda İnönü'nün Polatlı nutkuyla başladı. İnönü kampanya süresince iki kez yurt gezisine çıktı. İlki Polatlı'dan başlayıp İç Anadolu ve Ege'yi içine aldı. İkincisi Eskişehir'den başlayıp İstanbul'da son buldu. İkinci turda Malatya nutkunda muhalefete açıktan çatan İnönü partilerüstü konumuna da son verdi.[474]

İnönü, Polatlı'daki ilk seçim nutkunda; seçimlerde milletvekili olmak için tekrar adaylığını koyacağını belirtmiş, dört yıl içerisinde ülkede dirlik ve düzeni sağlamak için uğraştığını, 1946'da mevcut olan bütün olağanüstü tedbirlerin kaldırıldığını açıklamıştır. Üzerinde önemle durduğu konulardan biri de iki meclisli yapının kurulması olmuştur. CHP tek meclisli yapı ile Türkiye'nin demokratik sayılamayacağını, tek meclislerin savaş zamanları gibi zamanlarda olumlu işlev taşıyacağını ancak normal zamanda iktidar çoğunluğunu elinde tutan partinin istediğini yapmak arzusuna hizmet edeceğini, bu durumun bir an önce düzeltilmesinin zorunluluğu üzerinde durdu. İnönü'nün üzerinde durduğu ikinci nokta da anayasa değişikliğinin yapılmasıdır. İnönü şimdiki Anayasanın zayıf tarafının seçim neticesinde

---

[472] Karpat, **a.g.e.**, s.205.

[473] **Zafer,** (5 Mayıs 1950), S. 370; Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm, s.272-273; Albayrak, **a.g.t.**, s.388.

[474] İnönü'nün gezileri hakkında geniş bilgi için Bkz. **Ulus,** 23-30 Mart 1950, 1-5 Nisan 1950, 2-9 Mayıs 1950; Fahir Giritlioğlu İnönü'nün bu geziler sırasında CHP için propaganda yapmadığını, "Devlet Başkanı" olarak hareket ettiğini belirtirken, Cem Eroğul ve Ahmet Yeşil İnönü'nün fiilen seçim mücadelesine katıldığını belirtmektedir. Bkz. Giritlioğlu, **a.g.e.**, s.235; Eroğul, **a.g.e.**, s.83; Yeşil, **a.g.e.**, s.153-154.

çoğunluğu alacak siyasi partinin, Anayasa dahil olduğu halde, bütün kanunları bir hafta içinde değiştirebileceği olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle yeni bir Anayasa hazırlanmalı ve kurulacak ikinci meclis ile Anayasanın istikrarı sağlanmalı, kanunların Anayasaya uygun çıkması denetlenmelidir.[475] İnönü'nün Anayasa ile ilgili diğer bir yaklaşımı da "Altı Ok'un" Anayasadan çıkarılmasıyla alâkalı idi. İnönü Kırıkkale konuşmasında "Altı temel ilkenin vatandaşa beğendirilmesini CHP kendisi yapacaktır" demiştir.[476]

Malatya ve Adana nutuklarında ise "şiddet politikasından" bahsetmiştir. Şiddet politikasının kaynağı olarak muhalefetin 12 Temmuz politikasını terk etmesini göstermiştir. Muhalefetin bu tavrından dolayı da ülkede çok zor tesis edilen itimadın tamamen çöktüğünü belirten İnönü sözlerini şöyle sürdürmüştür: "İktidarda kalırsak tutacağım yol demokratik rejimin istikrarına çalışmak olacaktır."[477]

Yirmi beş bin kişiye seslendiği Taksim Nutku'nda ise, antidemokratik kanunlar meselesi, basın hürriyeti, üniversite özerkliğinden bahsettikten sonra;

> "Başlıca partiler arasında demokratik münasebetlerin kurulması için, engel olan unsurlar aşılmaz güçlükler değildir. Şidder usülleri, cesaretle bertaraf edilirse, çok partili siyasi hayatta, büyük milli ihtiyaçlar meydana çıktığı vakit el birliği ile çalışmak imkanı temin edilmiş olur. Bu nokta üzerinde ehemmiyetle durmam ciddi bir kaygının eseridir. Mevcut şiddet kararlarını yakın bir zamanda kaldıracaklarını veya hiç olmazsa kaldırmayı salahiyetli müesseselerine teklif edeceklerine dair, Demokratlardan bir teminat alamıyoruz." diyerek iktidara DP'nin gelmesi durumunda ülkede şiddet tedbirlerinin alınacağını iddia etmiştir.[478]

1950 seçimlerinde, İnönü'nün seçim gezilerinde karizmasını ortaya koyarak, Partinin Genel Başkanı olduğunu hatırlatmış ve eğer CHP seçimleri kaybederse, kendisinin de bu parti ile birlikte iktidardan çekileceğini açıklamıştır.[479] İnönü yine Taksim'deki seçim nutkunda bu hususu şöyle dile getirmiştir:

> "Seçim propagandası esnasında bazı köylere Cumhurbaşkanı İnönü'nün seçim neticesiyle münasebeti olmadığı söylenmekte ve yayılmaktadır. Bütün vatandaşlarımın bilmesini isterim ki, Cumhuriyet Halk Partisi seçimde çokluğu kaybederse, İsmet İnönü tabiatıyla elbette Cumhurbaşkanlığından çekilecektir."[480]

---

[475] **Ulus,** (24 Mart 1950), S.10320; **Cumhuriyet,** (24 Mart 1950), S. 9203; Konyar, **a.g.e.**, s.109-110.
[476] **Ulus,** (26 Mart 1950), S.10322; **Cumhuriyet,** (26 Mart1950), S.9205.
[477] **Cumhuriyet,** (31 Mart - 3 Nisan 1950), S. 9212-9213.
[478] **Cumhuriyet,** (10 Mayıs 1950), S.9250.
[479] Uran, **a.g.e.**, s.574.
[480] **Cumhuriyet,** (10 Mayıs 1950), S.9250; **Yeni İstanbul**, (10 Mayıs 1950), S. 161; Hilmi Uran hatırlarında; İnönü'nün İstanbul nutkunu çok büyük bir kalabalığa (25 bin kişi) söylediğini, hatta bu kalabalık karşısında heyecanlanan İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'ın kalabalığı işaret ederek: "İşte Paşam, İstanbul" diye öğünmekten kendini alamadığını aktarmaktadır.Bkz.Uran, **a.g.e.**, s. 563.

İnönü'nün nutukları yanında CHP teşkilatı 1950 seçimlerine çok ciddi hazırlanmış, propaganda işlerini yürütmek amacıyla 25 Ocak 1950'de "Seçim İşleri Propaganda Komitesi" ni kurmuştur. Bu komite propaganda boyunca takip edilecek bir iş programı hazırlamıştır. Bu iş programı, propaganda da takip edilecek; prensipler, teşkilat ve uygulama olmak üzere 3 kısımdan oluşmaktadır.

Seçim İşleri Propaganda Komitesinin kabul ettiği ve CHP teşkilatının 1950 kampanyasında uyguladığı prensipler şunlar olmuştur:

1- CHP iktidar dönemindeki icraatların hesabını halka anlatmalı, CHP programında vaadedilen hususların yerine getirildiğini halka göstermelidir.

2- CHP programından da anlaşıldığı üzere propagandasını küçük ve orta çiftçiye, şehir esnafına, sanai ve ticaret girişimcilerine, işçiye ve aydına yönelik yapmalıdır.

3- Propaganda faaliyeti halkın aklına değil, gönlüne hitap etmelidir. Göbbels'in dediği gibi, fikirler hiçbir zaman dünyayı fethetmemiştir. Bu doğrultuda CHP propagandasında bir doktrini veya programı açıklamaya çalışmamalıdır. Aksine psikolojik etki yapacak, vatandaşın hislerine ve bilinç altlarına hitap etmelidir. Sürekli tekrarlanan siyasi telkinlerin bir süre sonra vatandaşın öz fikri ve öz hissi olarak kabullenileceğini unutmamalıdır.

DP geçen seçimde bilerek veya bilmeyerek propagandasında mantık yolundan değil hissi tahriklerden faydalanmıştır. Örneğin; "Yeter, söz milletindir" afişi gayet kısa, veciz ve halkın duygularına hitap eden bir slogandı ve çok etkili oldu. Yine DP'nin "Hürriyet Misakı" bir slogandı ve halkı doğru yada yanlış bir hürriyet isteğine yönlendirmişti. Halbuki CHP 1946 seçimlerinde; "Atatürk, İnönü CHP'nin başlarıdır. Oylarınızı onların partisine verin" sloganının kullandı. Bu slogan önce düşünmeye sonra oy vermeye davet etmişti. Halbuki halkın düşünmeye vakti yoktur ve düşünmeye mecbur değildir. Halkı yormadan, düşündürmeden duygularına hitap etmek gerekir. Yani CHP'nin "önce düşün, sonra oyunu ver" prensibi uygun bir propaganda sloganı değildi. CHP bu doğrultuda yeni sloganlar geliştirmelidir.

4- Siyasi propaganda da her millet kendisine ait olan milli duyguları kullanır. Örneğin; Fransızlar tarihlerini hatırlatırlar. Almanya'da Cermen üstünlüğü vurgulanır. Bu doğrultuda Türk milletinin şanlı tarihi, başardığı büyük işler, dini üstünlüğü çeşitli propaganda telkinleriyle anlatılmalıdır.

5- CHP din meselesine de propaganda faaliyetlerinde özel bir yer vermek zorundadır. Din hakkında şahsi düşüncemiz ne olursa olsun, dini bir sosyal gerçek olarak kabul etmeliyiz. CHP'nin laiklik siyasetinin zamanla din aleyhtarlığına dönmüş olması kötü sonuçlar doğurmuştur. CHP'nin laikliği, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılması anlamında değil, bir dinsizlik sistemi olarak algılanmıştır. Bunun sonucunda din duyguları irticaanın elinde kalmıştır. Sadece laiklik prensibine sadık kalmak düşüncesiyle böyle güçlü bir psikolojik unsuru muhaliflere kaptırmak doğru olmaz. Bu konuda özellikle Alevi çoğunluk hesaba katılmalıdır. Sünnilik – Alevilik meseleleri kurcalanmamalı, kardeş kavgaları unutulmalıdır. Yurdumuzda büyük bir çoğunluk oluşturan Aleviler arasında dostluk sağlamak Sünniler zihniyetinin partide hakim olmadığını göstermekle mümkündür. Ayrıca halkın milli duyguları, dini duyguları ve heyecanları günlük olaylar çerçevesinde de çok sıkı takip edilmelidir.

6- Propaganda tekniğinin en önemli unsurlarından birisi kısa vecizeler ve sloganlardır. CHP halkı etkileyerek kısa, açık sloganlar bulmalıdır. Afişlerde, gazetelerde bu sloganlara sıkça yer vermelidir.

7- CHP her vesileyle demokrasinin kurulmasında İnönü'nün tarihi rolünü tüm yurtta anlatmalıdır. İnönü'nün demokrasi, inkılâp, seçimler, partiler hakkında söylemiş olduğu sözlerden sloganlarda yararlanılmalıdır.

Seçim İşleri Propaganda Komitesi'nin teşkilata yönelik düzenlediği propaganda çalışması ise şu şekilde yürütülecektir.

Teşkilat; öz teşkilat ve yabancı teşkilat olarak iki kısımdan oluşur. Öz teşkilat; Parti ve Halkevleri bünyesinde meydana getirilecek seçim komitelerinden meydana gelir. İl ve ilçe idare kurulları "iki üç kişilik propaganda komiteleri" kuracaktır. Bunlar seçim işini yürütürken doğrudan merkez komitesine bağlı olacak, seçime yönelik propaganda malzemelerini, el ilanlarını, broşürleri ve gerekli her çeşit malzemeyi bu komiteden temin edecektir. Halkevlerinde de aynı sistem işleyecektir. Burada da partili veya partisiz vatandaşlara CHP lehine propaganda yapılacaktır.[481] Mahalle ve köylerde ise mahallenin tanıdığı, sevdiği, güvendiği iki kadın ve dört erkekten oluşan teşvik ekipleri kurulacaktır. Bunlar halkı oy vermeye ve parti lehinde oy kullanmaya teşvik edecektir.[482]

---

[481] "1950 Seçim Kampanyası için Propaganda Programı" Bkz. **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu (490..1.0.0/355.1490.1), Dosya no: 248092.

[482] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (490..1.0.0/10.53..9), Dosya no: 189858.

Yabancı teşkilat ise parti dışında kalan sosyal ve mesleki kuruluşlardan oluşur. Güç olmakla beraber bu teşkilatlarda da özel gizli komiteler kurulacak veya bu teşkilatların nüfuzlu kişileriyle temasa geçilecektir. Bu sayede geniş halk kütlelerine hitap etmek mümkün olacaktır. Yararlanılabilecek yabancı teşkilatlar; çeşitli köy kooperatifleri, esnaf cemiyetleri, işçi sendikaları, devlet daireleri, devlet iktisadi teşekkülleri ve fabrikalar, kamu hizmet kurumları (Demiryolları, Denizyolları gibi), özel fabrikalar, yüksek okullardır.

Seçim İşleri Propaganda Komitesi'nin iş programı; Hükümetin, taşra teşkilatının ve kendisinin yapacağı uygulamalarla sona ermektedir. Buna göre Hükümetin kampanya döneminde üzere düşen işler:

1. Hükümet askerliği bir buçuk seneye indirmelidir. Geçenlerde bu sürenin iki seneye indireceği haberi askerler arasında büyük sevinç yaşatmıştı, bu durum göz ardı edilmemelidir.

2. Subaylar genelde muhalif basını okuyarak, CHP'ye sempati duymamaktadırlar. Özellikle bu basında emir erlerinin kaldırılacağı yönündeki haberler memnuniyetsizlik yaratmıştır. Hükümet subaylar lehine terfi işlerini düzenlemelidir.

3. Hükümet seçime yakın günlerde ordu erlerine takım takım izin vererek köylerine yollamalı ve propaganda vasıtaları da bunun CHP sayesinde gerçekleştiğini anlatmalıdır.

4. Milletvekilleri ve özellikle Bakanlar seçim bölgelerine gitmesi, vatandaşı Halkevlerine ayağına çağırmak yerine DP'nin yaptığı gibi kahvelere, pazar yerlerine gitmelidir. Bu durum halk üzerinde çok olumlu etki yapmaktadır.

5. Hükümet, çeşitli meslek kuruluşlarını, köylüleri, tüccarları, fabrikatörleri, işçi grupları, öğretmenleri, subayları, öğrencileri hükümet merkezine davet ederek, kalabalık gruplar halinde resimler çektirmeli Ulus'ta ve imkan olursa diğer özel gazetelerde yayımlatmalıdır. Ulus gazetesine seçimlerle ilgili röportajlar verilmelidir.

6. Ayrıca mahalli heyetlerin cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmesi olumlu etkiler bırakmaktadır. Bu durum günlerce mahallinde konuşulmakta ve partiye sempati sağlanmaktadır.

7. Hükümet acil olarak belediyelerin sorunlarını gidermeli, temizlik, su, çeşme ihtiyaçlarını karşılamalıdır.

Taşra teşkilatının görevleri ise; komiteyi haftada bir propaganda çalışmaları hakkında bilgilendirmek; merkezden gönderilen afiş, el beyannameleri, broşür ve diğer malzemeleri halka dağıtmak; Halkevleri, Halkodaları ve Parti merkezlerinde çay saatleri düzenleyerek propaganda yapmak; Mahalli teşkilata mensup gençlere özel propaganda görevleri vererek ödüllendirmek, duvarlara İnönü ve Atatürk fotoğrafları yapıştırmaktır.

Merkez komitesi kendi görevlerini şöyle belirlemiştir; tüm mahalli komitelerle ve parti müfettişleriyle temas halinde olmak, onları yönlendirmek; muhalefet basınını takip etmek; Hükümetin icraatlarını makamlarla kısaca anlatan broşürleri hazırlamak; her çeşit propaganda malzemesi hazırlamak ve diğer komitelere ulaştırmak; parti gazetelerine düzenli olarak parti lehinde yazılar yazdırmak, radyoda Atatürk ve İnönü'nün siyasi hayatlarından, Halk Partisi'nin doğuşundan bahseden yayınlar hazırlamak; imkan olduğu takdirde sinemalarda gösterilmek üzere onar dakikalık kısa propaganda filmleri hazırlamak.[483]

Seçim komitesinin hazırladığı programın ardından CHP Genel Sekreterliği tüm il ve ilçe teşkilatlarına 27 Mart 1950'de bir genelge göndererek; seçim işlerinin hızlanacağı günlerde muhalefet partilerinin CHP teşkilatına nifak tohumları atmasına ve partililer arasında doğacak anlaşmazlıklardan yararlanarak propaganda yapmalarına karşı uyanık olmalarını istemiştir. Ve her çeşit aleyhte propagandaya karşı dikkat çekmiştir.[484]

CHP teşkilatı bu uyarılar ışığında ve komitenin planladığı doğrultuda çalışmaya başlamıştır: CHP geçmiş kampanyalara kıyasla muhalefet partileri gibi vatandaşın ayağına bilfiil bütün kadrosuyla gitmiş, Hükümetin Milli Eğitim, İçişleri, Bayındırlık, Ulaşım alanındaki başarılarını anlatmıştır. Seçim komitesinin hazırladığı broşürleri halk dağıtmıştır.

Broşürlerde; CHP'nin 1923'te 4894 olan ilkokul sayısını 12.535'e çıkardığı, köy enstitülerinden 12159 köy öğretmeninin mezun olduğu, köy okullarının inşaası için devletin giderek artan para yardımında bulunduğu (1946→ 3.800.000, 1947→ 4.000.000, 1948→10.000, 1949→12.000) ve bu rakamın 1950 için 8.000.000 olarak belirlendiği ve payının bütçeden ayrıldığı açıklanmıştı. Hükümetin gençliğin spor faaliyetine önem verdiği ve lisanslı sporcu sayısında büyük artış olduğu (1923→ 2000,

---

[483] **BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (490..1.0.0/355.1490.1), Dosya no: 248092.
[484] **BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (490..1.0.0/10.54.12).

1950→ 30.500) belirtilmiş, Aydın'da yüzme havuzu, Manisa'da stadyum, Konya'da tenis kulübü, Erzurum'da kayakevi açıldığı anlatılmıştır. Hükümetin Doğu kalkınmasını ciddiyetle takip ettiği, bu bölgelerde karayolu yapımı için 1949 bütçesinden 10.000.000 lira ayrıldığı açıklanmıştır. Hükümetin hizmeti halkın ayağına götürmek için bugüne kadar 117 ilçe ve 270 bucak kurduğu ancak bununla yetinilmeyerek bu sayıların arttırılacağı açıklanmıştır.

Hükümetin 4450 km olan yolu 1950'de 43.500 km'ye çıkardığı belirtilmiş, son 26 yıl içinde var olan 160 köprüye ilave olarak 230 köprü yapıldığı açıklanmıştır. Bunun dışında belediyecilik alanında yapılan ve yapılması düşünülen işler halka anlatılmıştır.[485]

CHP kendi tabanı olarak gördüğü çiftçi, işçi, aydına yönelik propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. 11 Nisan 1950'de CHP Genel Sekreterliği'nden tüm il ve ilçe idare kurullarına gönderilen genelgede özellikle köy propagandasının önemli olduğu ifade edilmiş, hiçbir köyün ihmal edilmeden propaganda dahiline alınması istenmiştir. Bu doğrultuda henüz köy teşkilatını kurmamış il ve ilçelerin acilen bu teşkilatı kurması ve merkezden gönderilen broşür ve el ilanları vasıtasıyla hem yeni seçim kanununun tanıtılması hem de parti lehine propaganda yapılması istenmiştir.[486] Bu konunun üzerinde hassasiyetle durulmuştur.[487]

"Topraksıza toprak, toprağa tapu, mahsule iyi fiyat" sloganıyla yola çıkan CHP, köylünün hayat seviyesinin yükseltilmesi için ürünlerine iyi fiyat vereceğini, kredi imkanı sağlayarak, ziraat aletleri dağıtacağını vaadetmiş, köye okul ve su getireceğini söylemiştir.[488] Bunun yanında 22 Mart 1950'de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu üzerinde yaptığı değişiklikle büyük toprak sahiplerinin şikayet ettiği maddeleri kaldırmıştır. Ayrıca iktidar, Amerika'dan getirilen beş binden fazla traktörü köylerdeki büyük toprak sahiplerine dağıtarak onları da yanına çekmeye çalışmıştır.[489]

Bunların dışında CHP, ilçe seçim komitelerinin yönlendirmesi sonucunda, köylü vatandaşların partiye %95 oranında katılmasını sağlayacak en önemli tedbir olarak

---

[485]"CHP Hükümetlerinin Milli Eğitim, İçişleri, Bayındırlık ve Ulaştırma Alanındaki Başarıları Hakkında Not", **CHP Propaganda Malzemesi Serisi**, (Ankara: 1950) . Bkz. **BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (490..1.0.0/355.1490.1) Dosya no: 248092.
[486] **BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (490..1.0.0/10.55.1) Dosya no: 190079.
[487] **BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu,(490..1.0.0/10.55.15).
[488] **Cumhuriyet**, (5 Mayıs 1950), S. 9245.
[489] Albayrak, **a.g.t.**, s.380-381.

köylünün mahkemede, devlet dairelerinde, hükümette olan işlerinin hızla sonuçlandırılacağını, sürüncemde bırakılmayacağını vaat etti.[490]

CHP seçim komitesi işçiye yönelik; "Türk işçisi! Hangisi Doğru, Hangisi İğri ? Sen Karar Ver" başlıklı bir broşür hazırlamıştır. Bu broşürde; CHP'nin Milli Birlik Partisi halinde işçi kesimini bağrına bastığı ve işçiler için gereken her çeşit tedbirin alındığı belirtilmektedir. 6000 fabrikada 350.000 işçinin çalıştığı söylenerek, bu işçiler için Çalışma Bakanlığı kurulduğu, İş Mahkemeleri'nin açıldığı, ihtiyarlık ve hastalık sigortası, analık sigortası, meslek hastalıkları sigortalarının oluşturulduğu belirtilmiştir. Ayrıca işçilere sendika kurma hakkının tanındığı belirtilmiştir. Bundan sonra yapılacakları da şöyle sıralamıştır: Fikren çalıştıkları için şimdiki İş Kanununa dahil olmayan yurttaşları da kapsayacak bir kanun çıkarmak işçilik sigortası meydana getirmek, tarım işçilerine yönelik kanun hazırlamak, deniz işçileri için bir kanun çıkarmak,

CHP işçilere yönelik vaatlerini sıraladıktan sonra 14 Mayıs seçiminde, "Karar işçinindir!" diyerek işçileri de yanında görmek istediğini belirtmiştir.[491]

İktidar seçim şansını arttırmaya çalışırken işçi kesiminin istediği ve DP'nin programına aldığı grev hakkına karşı çıkmayı sürdürmüştür. Çalışma Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, "grevin değersiz eski bir silah olduğunu" belirtmiş, İnönü ise İzmir nutkunda grevle ilgili şunları söylemiştir:

> "Grev hakkı hür işçilerin haklı bir talebi olarak karşımıza çıkarılıyor. Grev hakkının lüzumlu olduğu şimdi de birçok memlekette münakaşa mevzuudur. Ancak, ben grev hakkının bizim bünyemize göre lüzumlu veya lüzumsuz olduğu mevzuunu da münakaşa etmeyi acele ve faydasız görürüm. Fakat, ondan evvel, yapacağımız işleri tamamlamak lâzımdır. Bugün, işçilerimiz sermaye sahiplerine karşı tahkim usulü ile emniyettedirler. Grev hakkının tabii karşılığı olan lokavt unsuru, günü gününe geçinen işçilerimizi iki günde ezmek için birebirdir. Bu memleket tamamen çalışma teşkilatlarıyla dolacaktır. Daha doğum aşamasında, lokavtın sefaletlerine maruz bırakmamak bizim vazifemizdir. Görüyorum ki, seçim propagandası için işçileri grev hakkı namı altında sefaletlere maruz bırakmak, kolay ve cazibeli mevzulardır. Fakat bunlar mesuliyetini bilen siyaset adamlarının göze alamayacakları şeylerdir."[492]

---

[490] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (38.1608.2) Dosya no: 249941.
[491] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (490..1.0.0/355.1490..1) Dosya no: 248092.
[492] **Vatan**, (5 Mayıs 1950), S.3216; **Yeni İstanbul**, (5 Mayıs 1950), S.156; Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklaması Kronolojisi**, s.65.

CHP'liler grev hakkı ile çalışan kesimi kazanmak yerine, İstanbul ve İzmir'de ekmek fiyatlarını "1 yada 2 kuruş" ucuzlatmayı, yiyecek sıkıntısı çeken Karadeniz bölgesine ise "20" ton mısır göndermeyi öne çıkarmışlardır.[493]

CHP'nin ve Cumhurbaşkanı İnönü'nün seçim propagandasındaki en büyük hatası, işçilerin grev hakkına karşı çıkmaları olmuş ve bu durum, işçiler tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Muhalefet de bu konuyu, olabildiği kadar istismar ederek, CHP aleyhine kullanmıştır.[494]

CHP'nin bir başka propaganda hatası Millet Partisi lideri Fevzi Çakmak'ın ölümü sırasında, bütün yurtta büyük bir üzüntü yaşanırken, radyonun normal müzik yayınını sürdürerek, Milli Mücadele'nin önde gelen bir kahramanı gibi değil de, sıradan bir muhalefet lideri gibi davranması olmuştur. Başbakan Yardımcısı Nihat Erim'in gösterdiği umursamazlıktan kaynaklandığı öne sürülen bu duruma tepkiler giderek büyümüş ve hükümete karşı bir gösteriye dönüşmüştür.[495]

CHP, 1950 seçimleri öncesi ılımlı bir zemine oturttuğu "Devletçilik ve Laiklik" ilkelerini propagandasında kullanarak hem özel teşebbüse hem de muhafazakâr kesime ulaşmaya çalışmıştır.

CHP, 1950 seçimlerinden birkaç ay önce kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'na seçim beyannamesinde yer verdi. Bankayı "sermaye ve özel teşebbüs sahiplerinin yeni iş sahaları açmalarını teşvik" etmek için atılan önemli bir adım olarak niteledi. Bunun yanında kredi kolaylıklarının sağlanacağını, yabancı sermayeye uygun şartlar tanınacağını, vergi sisteminin düzenleneceğini ve Türk parasının değerinin korunacağını vaat etti. Böylece devletçilik politikasını ılımlaştırdığı mesajını vererek iş çevrelerini de yanına çekmeye çalışmıştır.[496]

CHP çok partili hayata geçişle beraber muhafazakâr kesimin oylarını almak için laiklik politikasını da ılımlaştırmıştır.[497] CHP böylelikle hem kendi içinden hem de

---

[493] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm, s.274.
[494] Albayrak, **a.g.t.**, s.390.
[495] **Aynı**, s.394; Uran, **a.g.e.**, s.470.
[496] Konyar, **a.g.e.**, s. 164-166; Karpat, **a.g.e.**, s. 206
[497] CHP; muhafazakâr oylarını diğer partilere kaptırmaktan çekinerek dinde bazı kültürel reformların yapılmasını, örneğin Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İslam dinini öğretmeye yönelik kursların açılması, ilkokulların son iki yılında seçmeli din derslerinin konulması, 1948'de hacca gideceklere döviz izninin verilmesi kabul edilmişi, 1949'da da seçmeli din dersi, ilkokulların son iki yılında okutulmaya başlanmıştır. Haziran'da Ankara'da İlahiyat Fakültesi kurulmasını öngören bir kanun Meclis'te kabul edilmiş, 1950'de İmam Hatip Kursları okullara dönüştürülmüştür. Yeni Günaltay kabinesi döneminde türbeler ziyarete açılmıştır. Bkz. Konyar, **a.g.e.**, s.183; Karpat, **a.g.e.**, s.238-239.

muhalif cepheden gelen dini reform isteklerini göz ardı etmediğini ilan etmiştir. Bunda muhalefetin hem ekonomik hem de siyasi yönden güçlenmesiyle CHP iktidarını tehdit eder duruma gelmiş olmasının payı büyüktür. Güçlenen bu muhalefet karşısında iktidarı elinde tutan CHP, iktidarın bundan sonra oy gücü ile belirleneceğini göz önünde tutarak bu kesimin taleplerini baskı ile karşılamak yerine kontrol altında tutarak karşılamayı seçmiştir. Ayrıca geniş bir oy potansiyeli olarak ortaya çıkan gelenekçi, İslamcı kesimin oy gücünden yararlanmayı da hedeflemiştir.[498]

CHP kampanya süresince diğer partilerden farklı olan niteliklerini anlatmaya çaba göstermiştir. CHP'nin lideri olan İnönü'nün aynı zamanda Türk milletinin de lideri olduğu söylenmiş, İnönü'nün Türkiye'nin demokrasi problemini çözdüğü ve Türkiye'de demokrasiyi inşa ettiği tekrarlanmıştır. Ancak CHP çapında büyük bir partinin, Mustafa Kemal'in fikirlerinin devam etmesini ve korunmasını sağlayacağı da belirtilmiştir.[499]

Başbakan Şemsettin Günaltay 11 Nisan da Kastamonu da söylediği seçim nutkunda; "Demokratik hayata geçmede karar sahibi olan, iç ve dış politikada üstün başarı gösteren İnönü'nün etrafında birleşmek hem rejim için hem de gelecek için tarihi bir görevdir." diyerek İnönü'ye olan bağlılığını ifade etmiştir.[500]

CHP iktidar mevkiine geçecek bir partinin sahip olması gereken özelliklerini anlatarak, iktidarı isteyen muhalefet partilerinin eksikliklerini eleştirmiştir. Öncelikle muhalif partilerin dış politika konusunda deneyimsiz olduğunu vurgulamış, Celal Bayar'ın "....dış politikayı milletlerarası cereyanlar idare etmektedir. Biz de iktidara gelirsek ona göre hareketle muvaffak oluruz" zihniyetinin yanlış olduğunu, ve kaderimizi belirleyen bir dış tesir olmadığını belirterek milli birlik ve beraberlik üzerine temellenmiş bir dış politika olduğunu bunun da bütün medeniyet aleminin sulh ve saadeti için çalışan belli siyaset tertipleriyle elbirliği içinde olacağını açıklamıştır. Ayrıca dış politika konusunda, vatanın büyük tehlikelerle karşı karşıya bulunduğunu, iktidarın bu konuda zamanında tedbir aldığını ve izlenen yolun bütün siyasi çevrelerin takdirini kazandığını, önümüzdeki senelerde de dış emniyet meselesinin başlıca kaygı olacağını, dış politikada gösterilen başarılı icraatların bundan sonrada ehil ellerle yani CHP ile devam ettirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.[501]

---

[498] Konyar; **a.g.e.**, s. 184-185.
[499] **Aynı**, s.110.
[500] **Ulus**, (11 Nisan 1950), S.10338.
[501] Yeşil, **a.g.e.**, s. 154; Konyar, **a.g.e.**, s. 112.

CHP muhalefeti eleştirilerinde bu partilerde ilim, fen ve ihtisas adamlarının yetersiz olduğunu belirtmiş, DP'nin "parlak kişiler" etrafında propaganda yaptığını açıklamıştır. CHP seçimlerinden hemen önce kendi partisinden istifa eden Ali Fuat Cebesoy, Halil Özyörük gibi tanınmış şahsiyetlerin DP'ye dahil olmasını hazmedememiştir. Bu nedenle 1 Mayıs tarihli Ulus; "Milli hakimiyet istiyoruz, parlak adaylar aramak bizi milli hakimiyete götürmez" derken, Hüseyin Cahit Yalçın; "Parlak aday mefhumunun ne kadar basit ve iptidai bir telakki olduğunu anlamak için bazı seçim usullerinde halkın adaylara değil partilere oy verdiklerini ve milletvekillerinin şahsiyetlerini bu oylara göre partilerin tespit ve tayin ettiklerini hatırlamak kafidir." demiştir.[502]

CHP bu ortam içerisinde 27 Nisan 1950'de seçim beyannamesini yayımlamıştır. Beyannamede; Anayasanın Batılı demokrasilerin örnek alınarak yeniden düzenleneceği, Devlet Başkanı'nın yetki ve görevlerinin seçimlerden hemen sonra toplanacak Kurultayda ele alınacağı, ikinci bir meclis kurulacağı, altı ilkenin Anayasadan çıkarılarak Parti'nin temel ilkesi olarak kalacağı, köylerde ilköğretim seferberliğine devam edileceği, işçilere yeni haklar tanınacağı, şehirlerde elektrik, su şebekelerinin çoğaltılarak fiyatların indirileceği, devletçilik ilkesinin daraltılarak özel girişimciliğe ve yabancı sermayeye olanak sağlanacağı belirtildi.[503]

CHP, beyannamesini yayımladıktan sonra seçim günü yaklaşmasına rağmen DP'nin ve Millet Partisi'nin seçim bildirisi yayımlamamasını eleştirmiştir.[504]

CHP seçim mücadelesinde basına özel bir önem vermiş, Anadolu'da partili gazetelere para ve kağıt yardımında bulunmuştur. Ayrıca, Ulus gazetesi için hazırlanmış

---

[502] Hüseyin Cahit Yalçın, "Aday Listeleri", **Ulus,** (2 Mayıs 1950), S.10359; Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)**, s. 415-416.

[503] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (490..1.0.0/355.1490.1) Dosya no: 248092; **Ulus,** (28 Mayıs 1950), S.10355; **Cumhuriyet,** (28 Nisan 1950), S.9238; Kili, **a.g.e.**, s. 104-105; Giritlioğlu, **a.g.e.**, s. 240-241. Fahir Giritlioğlu 1950 seçimlerinde sadece CHP'nin seçim beyannamesi yayımladığını iddia etmektedir.

[504] İnönü Bursa nutkunda; "Çok teessüf ederim ki Demokrat Partinin seçim beyannamesinde bizim nelerimizi eksik gördüğünü ve memlekette yapıcı olarak yeni ne fikirler getirdiğini derlitoplu okumak henüz müyesser olmadı. Bugün Mayısın yedisi. Seçim için karşı fikirlerin münakaşasına daha üç gün bile tamam olarak kalmamıştır. Memleket mukadderatında mesuliyet iddia etmek mevkiinde bulunan bir siyasi partinin kıymetli fikirlerin halk efkarından bu kadar gizli tutulmasını anlamak güçtür ve münakaşa etmek için halkı kafi zamandan mahrum etmeye de hakları yoktur, sanıyorum" derken; Millet Partisi'nin bir seçim beyannamesi yayımlamaması ise Hüseyin Cahit Yalçın tarafından şu sözlerle eleştirilmiştir; "Küfürbazlar partisinden seçim programı ve beyanname vesaire gibi şeyler sormaya beklemeye ne lüzum var? Onlar programlarını, hazırlıklarını, İstanbul sokaklarında mağşuş ve hain ağızlardan fırlayan mübarek kelimeler altında ve İstanbul sokaklarında yarattıkları dehşet havasında fiili surette ortaya koydular.", Bkz. **Cumhuriyet**, (8 Mayıs 1950), S.9248; Hüseyin Cahit Yalçın, "Seçim Mücadeleleri", **Ulus**, (19 Nisan 1950), S.10346.

resimlerin Anadolu gazetelerinde çıkmasını, Ulus, Akşam, Son Telgraf, Vakit gibi günlük gazetelerin her ilde yetenekli ve Partili birer muhabirinin bulunmasını sağlamıştır.[505]

CHP, parti tüzüğüne uygun olarak, yüzde yetmişi parti teşkilatı, geri kalan yüzde otuzu da, Genel merkezin belirlediği aday listesini 23 Nisan 1950 tarihinde ilan etmiştir.[506]

Milletvekili adaylarının 457'sinin meslek dağılımını şöyledir: 54 avukat, 51 yönetici, 46 iktisatçı, 44 doktor, 39 çiftçi, 36 hukukçu (hakim), 25 gazeteci, 18 belediyeci, 16 mühendis, 14 tüccar, 14 general, 14 ziraat uzmanı, 13 subay, 13 eczacı, 6 fabrikatör, 4 diş hekimi, 4 ilahiyatçı, 3 hariciyeci, 3 işçi. Bu adaylar arasında 5 kadın yer almıştır.[507]

CHP 1946 seçimlerinde meclise giren milletvekillerinden 160'ını tekrar aday göstermemiştir. Bunlar arasında; Hacim Muhittin Çarıklı, Asım Us, Mithat Şükrü Bleda, Fuat Ağralı gibi tanınmış şahsiyetler de bulunmaktaydı. Aday listelerinin ilanından sonra CHP Genel Sekreterliği İl ve İlçe İdare Kurullarına gönderdiği genelge de CHP aday listelerinin bir bütün olarak kazandırılmasını istemiştir.[508] CHP iktidar partisi olarak radyo ve devlet imkanlarından da yararlanarak seçimlere hazırlanmış ve İnönü'nün; "Seçimlerin neticesi ne olursa olsun kadere boyun eğmek lâzım gelecek." sözleriyle seçime girmiştir.[509] Böylece yeni filizlenen demokratik siyasi kültüre saygı göstereceğini ilan etmiştir.

2.3.2. Demokrat Parti'nin Seçim Propagandası

DP seçim kampanyası yeni seçim kanununun tartışıldığı günlerde, Celal Bayar'ın Ege gezisiyle başladı. DP seçim propagandasının en önemli yönünü parti yöneticilerinin seçim gezileri ve nutukları oluşturdu. DP'liler 1946 kampanya

---

[505] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (490..1.0.0/456.1876..1).
[506] Barutçu, **a.g.e.**, s. 559; Aday listeleri için Bkz.**Cumhuriyet**, (23 Nisan 1950), S.9233.
[507] **Cumhuriyet,** (25 Nisan 1950), S.9235; **Ulus,** (25 Nisan 1950), S.10352. CHP İstanbul adayları şu şahıslardan oluşmaktaydı: A. Rıza Arı, Ekrem Amaç, Burhan Felek, İlhami Sancar, Hüseyin Cahit Yalçın, General Refet Bele, Prof. Haşim Refet Hakarar, Atıf Ödül, Meliha Avni Sözen, Prof. Tevfik Taylan, Şakir Zümre, Zühtü Tefey, H.Osman Erkan, M.Ali Kağıtçı, Ekrem Tur, Ekrem Özden, Dr. Esat Durusoy, Cevad Nizami Düzenli, Muhiddin Üstündağ. Bkz.**Cumhuriyet,** (10 Nisan 1950), S.9220.
[508] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (490..1.0.0/10.565.6).
[509] **Cumhuriyet,** (4 Mayıs 1950), S. 9244.

döneminde olduğu gibi 1950 seçim kampanyasında da halkla yakından ilgilenmeye, onları dinlemeye önem verdiler. Hatta DP'lilerin en etkili propaganda silahı vatandaşın ayağına giderek onların dertlerini dinlemek oldu. Partide görev almış Piraye Bigat Cerrahoğlu'nun naklettiklerine göre; DP'nin yöneticileri köyleri ziyaret ettiklerinde propaganda yapmaya fırsat bulamamıştı. Çünkü, köylüler CHP'nin icraatlarından sürekli dert yanmışlardı. En çok şikayet ettikleri konular ise; İkinci Dünya Savaşı'nda ortaya çıkan karaborsacılık ve bu ortamda iaşe müdürlüklerinin köylünün mallarına el koyması, köylülere okul yaptırılması, jandarma ve kaymakamın köylüye dayak atması ve köy enstitüleridir.[510]

Kampanya döneminde hem Celal Bayar hem de Adnan Menderes çok sayıda seçim nutku söylemişlerdir. Özellikle Adnan Menderes "oylamanın kutsallığı" ve "oy vererek" iktidarın değiştirilebileceğini, bu gücün halkta olduğu mesajını etkili şekilde kullandı.[511]

DP popülist bir tavırla gündemdeki olayları çok iyi takip ederek, halkı ilgilendiren her konuyu politika malzemesi yaptı. Eskişehir'de meydana gelen sel felaketinde Eskişehir'i ziyaret eden Celal Bayar zarar gören vatandaşlarla yakından ilgilendi ve iktidarın su politikasını eleştirerek; yüz milyonlarca liranın boşa gittiğini, yanlış tesisler kurulduğunu öne sürdü. İktidara geldiklerinde su işini daha dikkatli ele alacaklarını belirterek; "vatandaş ve kardeşlerimizin ızdıraplarına derman olacağız, o göz yaşlarını silmeye çalışacağız, bunu milli bir vazife addediyoruz" dedi.[512]

DP kampanya döneminde "Yeter, söz milletindir!" afişini kullanmaya devam etti. Bunun yanında 1950 kampanyası için hazırladığı; "Az laf çok iş", "Her köye yol", "İşçi vatandaş, daha çok kazanmak istiyorsan reyini DP'ye ver" gibi sloganlar da kullanıldı. Ancak radyonun muhalefetin kullanımına açılması 1950 seçim kampanyasının en önemli yönünü oluşturdu. DP radyo saatlerinde çok geniş kitlelere ulaşarak; işçi ve köylü sorunlarına çare bulacağından, "devri sabık" yaratılmayacağından, istikrarlı bir devlet yapısı kurulacağından bahsetmiştir. Aynı zamanda muhalefete baskının sürdüğünden, iktidarın dini siyasete alet ettiğinden ve

---

[510] Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s.40-41.

[511] Reşat Kasaba, "Türkiye'de Popülizm ve Demokrasi 1946-1961", **Mürekkep Dergisi**, S.6,(Ankara:1996),s.12.

[512] **Zafer**, (17 Mart 1950), S. 322.

Halk Partisi'nin plânsızlığında şikayet etmiştir.[513] DP'nin radyo konuşmaları 4–10 Mayıs tarihleri arasında gerçekleştirildi.

DP'nin seçimler öncesi kamuoyunda prestijini yükselten bir diğer olay da, tanınmış bazı kişilerin DP'ye girmesi oldu. Bu da kampanya sırasında kullanıldı. Partiye girenler arasında, Emekli General Ali Fuat Cebesoy, Korgeneral Fahri Belen, Yargıtay Başkanı Halil Özyörük, Amiral Rıfat Özdeş, Sinan Tekelioğlu ve Suat Hayri Ürgüplü ilk sırayı aldılar. Özellikle Ali Fuat Cebesoy'un, CHP'den istifa ederken, bir açıklamada bulunarak; "İktidar partisi bu liderlerle yerinde kalırsa, yurt işleri iyi gitmeyecekti" demesi, aynı şekilde Halil Özyörük'ün; "Bugün yurtta bir adalet buhranı değil, bir adalet huzursuzluğu vardır" diyerek DP'den bağımsız aday olması, bu partiye oldukça puan kazandırdı. Bunların yanısıra, DP listesinde bağımsız olarak yer alan Halide Edip Adıvar, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Nadir Nadi gibi ünlü yazarların da seçime katıldıkları yerlerde bu partinin şansını arttırdıkları bilinmektedir.[514] Özellikle 40-50 bin tirajlı Cumhuriyet gazetesinin başyazarı Nadir Nadi'nin DP lehine çalışması kamuoyunu etkiledi.[515]

DP'nin 1950 seçim kampanyasında kullandığı temalar öncelikle 1946 seçimleri öncesi gündeme getirdiği noktalardır. "Kurnaz tilki" olarak niteledikleri İnönü'nün ülkenin başında kaldığı sürece tek parti zihniyetinin devam edeceğini, İnönü'nün tek parti zihniyetinin sembolü olduğunu söylediler.[516] Genellikle iktidarın eleştirilmesi şeklinde geçen DP toplantılarında cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının aynı şahısta toplanmasının sakıncaları üzerinde durdular. Celal Bayar 10 Mayıs İzmir nutkunda;

> "Halk Partisi Genel Başkanı bir sene evvel Cumhurbaşkanı sıfatı ile gelip burada konuşuyor. Bu defa da geliyor. Halk Partisi'nin Genel Başkanı sıfatı ile size hitap ediyorum, diyor. O halde sormamız lâzımdır. Kongrelerinin kararı ne olmuştur?... Bu memlekette devlet reisinin aynı zamanda bir parti genel başkanı sıfatıyla vazife ve selahiyetlerinin karışmasından kaynaklanan bir devlet reisi buhranı vardır" demiştir.[517]

---

[513] Necati Özkan, **Türkiye ve Dünyadan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar**,(Birinci basım. İstanbul: MediCat Kitapları, 2002), s.y.

[514] Albayrak,**a.g.t.**,s.383; Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm. s.274-275; Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s.63.

[515] Hıfzı Topuz, **100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi**, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1996), s.101-102.

[516] Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Çev. Yavuz Alogan,(İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995) ,s.155.

[517] **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri (1946-1950-1954)**, Der. Özel Şahingiray, (İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999), s.71.

Celal Bayar yine İzmir ve 30 Nisan Kastamonu nutuklarında iktidarın köy ve orman davasındaki faaliyetlerini eleştirmiş, köylünün jandarma baskısından kurtarılması gerektiğini ifade etmiş, ormanları korumak adına orman köylüsünün sefalet içinde bırakılmamasını istemiştir.[518] Bunun yanında Celal Bayar'ın Bolu, Düzce, Kastamonu, Çarşamba, Malatya, Bursa, İzmir nutuklarında yeni seçim kanununun DP'nin çabasıyla hazırlandığını ve bu seçimlerin emniyet içinde yapılacağını öne sürerek, Devlet Başkanı'nın "seçimlerde baskı yapılmayacağı" konusunda garanti verdiğini belirtmiştir.[519]

DP 1950 seçim kampanyasında yer yer baskı yapıldığını iddia etmiş, İç Anadolu'da CHP'lilerin köylerde oyları parayla satın aldıklarını kamuoyuna açıklamıştır.[520] Yine Adnan Menderes, Aydın İl Kongresinde yaptığı konuşmada iktidarın seçimi sabotaj etmek için çalışacağını söylemiş, seçime yakın zamanda benzin bulundurulmayarak DP'lilerin araçsız bırakılacağını, ayrıca kağıt buhranı yaratılarak ilanların dağıtılmasına engel olunacağını seçmenlere iletmiştir.[521] Seçim heyecanına kendini kaptıran bazı DP'liler zaman zaman suç teşkil eden konuşmalar da yapmışlardır. Eskişehir'de Çifteler DP Başkanı Celal Yöntem, Sait Halim Paşa Köyü'nde yaptığı konuşmada;

> "Silahlarınız için tezkere alınız. Kanun sıkıdır. Tezkere almadığınız takdirde silahlarınızı iyi muhafaza ediniz. Zamanla icap edecek ve bize lâzım olacaktır. Seçimlerde icabında kan dökeceğiz, yine başarılı olacağız. Olamadığımız takdirde 50 sene kadar daha sopa yiyeceğiz. Seçimlerde suç işleyenleri bir hafta içeri atarlar, hiç korkmayın, çekinmeyin yine bırakırlar. İcap ederse kan dökeceğiz"

demiştir. Yine Eskişehir'de Mihalıççık ilçesine bağlı Ömer Köyü'ne propaganda için gelen DP'liler;

> "Halk Partisi eşkıya yatağı oldu. Binlerce vatandaş inim inim inlemektedir. Hepsi rezalet. İstanbul'da hürriyet çıktığında bir Yahudi, bir yumurta kırk paraya çıktı, bu mudur hürriyet? dediği gibi, cumhuriyet bu mudur? Aldığımız pahalı, sattığımız ucuz, köylü bu gidişle kalkınamaz, vay haline bakın iktidar partisi menfaat peşine düştü."

diyerek halkı galeyana getirmeye çalışmıştır.

---

[518] **Aynı**, s. 55,70; Ayrıca Celal Bayar'ın Kastamonu nutku için Bkz. **Cumhuriyet,** (9 Mayıs 1950), S.9249; **Zafer,**(9 Mayıs 1950), S.373.

[519] Bkz. **Aynı**, s.47-71; **Cumhuriyet,** (29 Nisan –10 Mayıs 1950); **Zafer**, (29 Nisan -10 Mayıs 1950).

[520] Müsemma Sabancıoğlu, "14 Mayıs 1950: Bir Seçim Böyle Geçti...", **Toplumsal Tarih,** C.13, S.77, (Mayıs 2000), s.5-6.

[521] **Menderes Diyor Ki....**, s.224-225.

DP 1950 seçim kampanyasına da baskı yapıldığına ilişkin suçlamalarını sürdürmesine rağmen CHP ile bürokrasiyi birbirinden ayırmaya ve daha az bürokrasiye yüklenmeye özen gösterdi.

DP'liler ülkenin karşı karşıya kaldığı sorunlar yüzünden bürokrasiyi değil, CHP'nin sorumlu olduğunu açıkladılar. DP'liler bürokrasinin tarafsızlığını sağlamadan başarılı olamayacaklarını düşünüyorlardı. Bu nedenle iktidara gelirlerse "eski rejim" sorununu gündeme getirmeyeceklerini, "devr-i sabık yaratmayacaklarını", partinin suçlarından bürokrasinin sorumlu tutulmayacağını ilan ettiler. Bu sözlerle cesaretlenen memurlar CHP ile bağlarını gevşeterek tarafsız kaldılar.[522]

Celal Bayar, Bursa nutkunda;"İdare amirleri de bu memleketin evlatlarıdır. Fakat onları suiistimale sevk eden idare ve içinde bulundukları sistemdir" diyerek propaganda stratejilerindeki değişikliği açık bir şekilde ortaya koydu.[523]

DP kampanya döneminde CHP'nin kendisine yönelttiği "şiddet yanlısı" politika takip etmek ve "programsızlık" iddialarını kabul etmemiş ve aynı söylemler CHP'yi suçlamıştır. Adnan Menderes; "İktidarın tenkit ve münakaşalara gayet güçlükle tahammül ettiğini ve İstiklal Mahkemeleri'ni harekete geçirmeyi düşünen bir zihniyete sahip olduğunu" belirtmiş, bu durumun memleketin geleceği için tehdit oluşturduğunu söylemiştir. Ayrıca; "şiddet politikasının muhalefetten geldiğini iddia etmek sadece abestir. En küçük tenkit ve muhalefetin bile bir nevi vatana hıyanet telakki olunduğunu, bir memlekette bütün kusurların muhalefete yüklenmek istenmesi beyhude bir gayret oluyor" demiştir.[524] Ayrıca şiddet için kuvvete ihtiyaç olduğu, bu kuvvetin de muhalefetin elinde olmadığını açıklamıştır.[525]

Programsızlık iddialarına cevap veren Celal Bayar, DP'nin bir programı olduğunu asıl programsızlığın CHP'de görüldüğünü şu sözlerle ifade etmiştir:

> "On sene önce çıkan orman kanununu, geniş vatandaş kitlelerinde uyandığı ıstırabı görerek, bugün değiştirmeye kalktılar. İşte köy okulları meseleleri, öyle bir sistem takip edildi ki, köylüye eza ve cefa yaratmaktan ileri gitmedi. Kendileri de, bunun, doğru bir iş olmadığını anlayarak ricate başladılar. Ticaret ve sanayi meselelerinde buna benzer bir çok misaller verilebilir. Bir parti, programını memleket hayatında istikrar ve emniyet sağlamak için hazırlar. Tatbik

---

[522] Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.155-156; Bürokrasinin tarafsızlığı olmasaydı DP'nin 1950 seçimlerini kazanıp kazanamayacağı kuşkuluydu.
[523] **Cumhuriyet**,(10 Mayıs 1950), S.9250; **Zafer**,(10 Mayıs 1950), S.376.
[524] **Menderes Diyor Ki...**, s.232-122.
[525] Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi (1950-1954)**, C.1, s.43.

olunmadıktan sonra, en iyi programın bile ne kıymeti olur? Günün işi, programdan ziyade icraat meselesidir."[526]

DP dış politika konusunda, çok defalar olduğu gibi, 1950 kampanya döneminde de CHP ile ortak düşündüğünü ifade etmiştir. Celal Bayar Kastamonu nutkunda savaşın sona ermesiyle Dünya'nın iki bloka ayrıldığını, Türkiye'nin "hürriyet ve demokrasiyi" temsil eden Batı Dünyası'nın yanında yer aldığını ifade ederek; "...biz hasımlarımızın ak dediğine kara diyecek kadar kısır düşünceli insanlar değiliz. Madem ki hükümet milletin hesabına, bizim de kanaatimize göre iyi yolu tutmuştur, kendisiyle beraber olmaktan hiçbir zaman çekinmeyeceğiz" demiştir.[527]

DP propaganda döneminde halkın yoksulluğu ve hayatın pahalılığı temalarını sıkça işlemiştir. Hatta "ekmek ve özgürlük" slogan DP'lilerin bayrağı haline getirilmiştir.[528] DP, iktidarın yanlış bir mali sistem takip ettiğini belirterek, bütçenin iki milyar açık verdiğini, bu açığın Marshall yardımı ile kapatılmaya çalışıldığını, ancak bu durumun geçici bir çözüm olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Dünya konjonktürünün takip edilememesi nedeniyle 7 Eylül Kararlarının çok büyük zararlar verdiğini belirtmiştir.[529] Bunun yanında halkın büyük kısmının parasız ve fakir olduğu, nüfuzun yüzde seksenini oluşturan köylünün sırtına giyecek kıyafeti olmadığı, memurun yokluk içinde ay başını getiremediği söylenerek popülist bir politika takip edilmiştir.[530]

DP seçim propagandasında CHP'nin dini siyasete alet ettiğini iddia etmiştir. CHP'nin seçimi kazanmak için Çorum'da Yozgat'ta yer yer çelebileri, dedeleri seferber ederek propaganda için gezdirdiğini söylemiştir.[531] Celal Bayar ile İnönü'nün kampanya döneminin başlangıcında irtica hareketlerine karşı ortak tavır alma kararına rağmen, özellikle DP'nin yayın organı Zafer gazetesinde CHP'nin halkın dini duygularını istismar ettiği yönünde haberler çıkmıştır.

11 Nisan tarihli Zafer gazetesinde Atatürk İnkılâplarına karşı olduğu bilinen Ticani tarikatı Şeyhi Kemal Pilavoğlu'nun, CHP'ye kaydolduğu yolunda haberler çıkmıştır. Mümtaz Faik Fenik hapiste olduğu için, Zafer'in başyazarlığını üstlenmiş bulunan eşi Adviye Fenik "Nereye Gidiyoruz?" başlıklı tahrik edici yazısında;

---

[526] **Cumhuriyet**, (7 Nisan 1950), S. 9217.
[527] **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri**, s.54.
[528] Çavdar, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1839-1950)**, s.417.
[529] **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyasındaki Söylev ve Demeçleri**, s.50 vd.
[530] Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi (1950-1954)**, C.I, s.95.
[531] Sabancıoğlu,**a.g.m.**, s.6.

"Ticani tarikatı şeyhi veyahut yakın bir mensubu son zamanlarda Devlet Reisi tarafından kabul edilmiş, Ankara'da milletvekili adayı gösterilmek üzere teşebbüse geçilmiş, bu zatın ve binlerce müridinin Halk Partisi Merkez ilçesine kayıtları yapılmıştır" diyerek, bu konudaki haberlerin, resmi makamlarca yalanlanmadığını, Şemsettin Günaltay döneminde memlekette "irtica ve taassup" kokusunun ortalığı sardığını, Atatürk'ün ölümünden sonra gelen kabinelerin hiç birisinde bugünkü hazin durumun yaratılmadığını savunmuştur. Zafer gazetesi, Ticani Şeyhi'nin müritlerine oy vermeleri yolunda tavsiyelerde bulunduğunu iddia etmesi üzerine; Şeyh Kemal Pilavoğlu 19 Nisan'da tutuklanmıştır. Şehy Kemal Pilavoğlu verdiği ifadede, bu konudaki iddiaları doğrulamıştır.[532] Yine Zafer gazetesi, "İşte Altıoklu Halk Partisi'nin Propogandası" başlıklı yazısında CHP Müfettişi Antalya Milletvekili Niyazi Aksu'nun CHP'yi bir din gibi tanıttığını, "DP Hüviyeti" başlıklı bir kitapçık hazırlayarak, Ordu CHP Kongresinde vatandaşlara dağıttığını bildirmiştir. Ayrıca bu kitapçıkta İnönü'nün bir peygamber gibi gösterildiği ve Allah'ın emirlerini anlatmak için Ege gezisine çıktığı iddiası ortaya atılmıştır.[533]

DP seçim kampanyası döneminde işçi oylarını almak için işçilere grev hakkının verileceğini vaadetmiştir. DP, özellikle İnönü'nün İzmir nutkunda işçilere grev hakkını vermeyi düşünmediğini açıkça belirtmesi üzerine, bu yöndeki propagandalarını yoğunlaştırmıştır.

DP sözcüsü Fuat Hulusi Demirelli; "Yirminci asrın ikinci yarısına girdik. Hâlâ Bakan Reşat Şemsettin Sirer grev hakkını bir irtica vasıtası sayıyor" derken,[534] Eskişehir'de bir konuşma yapan DP İstanbul Milletvekili Senihi Yürüten;

> "Arkadaşlar, ben yağlı tulumun içinden çıkıp Meclis'e geldim. Ben bir işçi milletvekiliyim. Meclis'e girdiğim günden beri işçilerin dertleri ile alakadar oldum. İktidar partisi bir takım çalışma kanunları, işçi kanunları çıkardı. Biz bu işi daha iyi kanunlarla devam ettireceklerini sandık, maalesef onlar bizi oyalamaktan başka bir şey yapmadılar. Hani patronlarla işçilerin arasındaki ihtilaf halledilecekti? Hani patronlara bu kadar haklar tanınmayacaktı? Ancak, sizde biliyorsunuz ki bizim memleketimizde en büyük patron devlettir. Devlet nasıl olur da kendi kendini dizginler? Arkadaşlar, ben bir işçi milletvekili olarak fazla bir şey yapmadımsa, siz işçi kardeşlerimin haklarının yerine gelmesine çalışmadımsa suç bende değildir. Bütün suç Halk Partisi'nindir. İktidara gelir gelmez size en büyük hakkınız olan en meşru hakkınız, en tabii

---

[532] Albayrak, **a.g.t.**, s.370-371.
[533] **Zafer**,(9 Ocak 1950), S. 255; CHP Müfettişi Niyazi Aksu bu haberi tekzip etmiştir. Bkz.**Zafer**, (10 Ocak 1950), S. 256.
[534] Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s.61.

hakkınız olan, en güzel hakkınız olan grev hakkını tanıyacağız. Size grev hakkı kurtaracaktır" demiştir.[535]

Celal Bayar ise ilk kez kendi İktisat Bakanlığı döneminde işçi meselesinin sosyal bir mesele olarak ele alındığını belirtmiş ve grev hakkıyla ilgili şunları söylemiştir;

> "Grev keskin bir silahtır ve acemi insanların elinde felaket getirebilir. Fakat biz hiçbir zaman grev başıboş bırakılacak, istenildiği zaman yapılacaktır diye düşünmedik ve şuursuz insanların elinde alet olacaksa ne çıkar diye meseleyi hafife almış değiliz. Fakat demokrasinin icabı olarak, işçinin hakkı olan grevi işçiye mal etmeyi iktisadi, siyasi, içtimai bir zaruret olarak görüyoruz."[536]

Kampanya sürecinde Celal Bayar, İnönü'ye karşı kendi karizmasını ortaya koymuş, Atatürk'ün son Başbakanı olduğunu, Atatürk'ün kendi kollarında son nefesini verdiğini söylemiştir. Atatürk inkılaplarını ne pahasına olursa olsun koruyacağını açıklamıştır.[537]

DP'liler sadece CHP'ne karşı mücadele etmemiş, aynı zamanda kendi içinden çıkan Millet Partisi'ne karşı da kampanya boyunca eleştiriler yapmıştır. Millet Partisi'nin dini taassup silahını kullandığını, hiçbir ilmî çalışma yapmadan, kin, zorbalık ve küfürle rakiplerini ezerek iktidarı almak istediğini belirtmişlerdir. Fevzi Çakmak'ın cenaze töreninde çıkardıkları olaylarla halkın temiz duygularını istismar ettiklerini söylemişlerdir. Ayrıca Millet Partisi'nin aslı olmayan muvazaa iddialarında bulunduğunu, bu partinin memleketi parçalamak ve anarşi yaratmaktan başka hedefinin olmadığını iddia etmişlerdir.[538] Celal Bayar; "DP muvazaa yapacak bir parti olsaydı, eğer mesuliyet alan insanlar olarak bu kadar küçük ruhlu insanlar olsaydık, biz Demokrat Parti'yi kurmaz, iktidarın nüfuzu altında kalırdık" diyerek muvazaa konusundaki iddiaları cevaplamıştır.[539]

DP 8 Mayıs'ta seçim beyannamesini ilan etti. Burada öncelikle CHP beyannamesi eleştirilmiş ve "hayalî vaatler" olarak nitelendirilmiştir. Ardından vergilerin indirileceği, ekonomiye devlet müdahalesinin azaltılacağı, özel teşebbüsün

---

[535] **BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, (490..1.0.0/448.1845.1), Dosya no: 182.
[536] **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri**, s. 68-70; Ancak DP iktidarı grev vaadini yerine getirmeyecek, Adnan Menderes; "Bırakın bu saçmalığı. Türkiye'de grev olur mu? Bırakın biraz ekonomik gelişme olsun, bu konuyu o zaman düşünürüz", diyecektir. Bkz. Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, s.158.
[537] **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri**, s.3,61.
[538] Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi (1950-1954)**, C.I, s.62 v.d.
[539] **Zafer**, (1 Mayıs 1950), S: 336.

geliştirileceği, devri sabık yaratılmayacağı, yani kimseye geçmişe yönelik hesap sorulmayacağı, vatandaşın iktidar değişikliğinden dolayı sıkıntıya düşmeyeceği ve "millete mal olmuş inkılapların ve son demokratik inkılabın korunacağı" belirtilmiştir.[540] DP beyannamesi, kamuoyunda ve basında genel olarak olumlu karşılandı. Ancak devrimin "ulusa mal olan, olmayan" diye iki gruba bölünmesi DP iktidarının yaratabileceği ilk sıkıntı olarak ortaya çıktı.[541]

DP adayların belirlenmesinde yüzde seksen taşra örgütünü dikkate aldı. Yüzde yirmi oranında da Merkez'in görüşüne önem verdi. Aday listesi 24 Nisan'da ilan edilen Demokrat Parti 478 aday gösterdi. Adayların mesleklerine göre dağılımı; 88 avukat, 69 bürokrat, 56 çiftçi, 56 tüccar, 52 doktor, 37 milletvekili, 12 eski milletvekili, 23 subay, 20 mühendis, 19 öğretmen, 18 gazeteci, 12 iktisatçı, 5 cezacı, 4 fabrikatör, 3 işçi, 1 müftü, 1 vaiz, 1 şair, 1 veteriner, 1 kimyager şeklinde olmuştur.[542]

DP yoğun çalışmalarının ardından, Celal Bayar'ın, "Vereceğimiz meydan muharebesi zamanı yaklaşmıştır. Mutlaka kazanacağımıza güveniyorum" sözleriyle seçime girmiştir.[543]

2.3.3. Millet Partisi'nin Seçim Propagandası

Seçimlerden önce Millet Partisi açısından en önemli gelişme, DP'nin İkinci Kongresi'nden sonra Müstakil Demokratlar Grubu ve Öz Demokratlar Partisi'nin kendilerine katılması oldu. Bu gelişmelerden sonra parlamentodaki sandalye sayısı 23'e yükselmişti. Millet Partisi, 14 Mayıs seçimlerine örgütlemeyi tamamladığı 22 ilden 205 adayla katıldı. Ancak Amasya'da örgütlendiği halde aday bulamadığından orada seçime girmedi. Millet Partisi propaganda çalışmasını genellikle İstanbul merkezli sürdürdü.

Parti seçimlerden önce bazı olumsuz olaylarla karşılaştı. Seçim öncesinde parti ileri gelenlerinin ölmesi[544] ve bazılarının faaliyetlerinden uzak kalması partinin

---

[540] **Zafer**,(9 Mayıs 1950), S. 375; **Vatan**, (9 Mayıs 1950), S.3220.
[541] Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, s.299.
[542] **Cumhuriyet**, (25 Nisan 1950), S. 9235; Albayrak,**a.g.t.**, s.364; Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4.Kitap, Birinci bölüm, s.275; DP'nin İstanbul adayları şu kişilerden oluşuyordu; Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes, Fuat Hulusi Demirelli, Senihi Yürüten, Faruk Nafiz Çamlıbel, Prof. Nihad Reşat Belger, Dr. Mükerrem Sarol, Enver Adakan, Nazlı Tlabar, Fahrettin Sayımer, Füruzan Tekil, Selahaddin Genç, Mithat Sözer, Orhan Aksal, Salamon Adato, Salih Keçeci, Ahilya Moshos, Bkz. **Cumhuriyet**, (10 Nisan 1950), S. 9220.
[543] **Cumhuriyet**,(21 Mart 1950), S. 9200.

şansızlığı oldu. Cumhurbaşkanına ve Hükümete yönelik sert eleştirilerinden dolayı parti yöneticileri hakkında soruşturma açıldı. Soruşturmalardan bir sonuç alınamadı. Ancak, Reşat Aydınlı'nın Sadık Aldoğan, Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna'nın İnönü ile Bayar'a suikast hazırlığı içinde olduklarını ihbar etmesi, partinin siyasi gücünün iyice azalttı. Bu olayın asılsız olduğu anlaşılınca Reşat Aydınlı'nın dokunulmazlığı kaldırıldı. Bu olayı, Hükümeti ağır sözlerle eleştiren Sadık Aldoğan'ın tutuklanması ve dokunulmazlığının kaldırılması izledi. Millet Partisi'nin sürekli karışıklık içinde olması kamuoyunda olumsuz bir hava yarattı.[545] Parti, 1950'ye kadar halk tarafından tutulmadı. Bu da doğrudan doğruya sonuçlara yansıdı.[546]

Seçim kampanyasının hızlandığı bir dönemde Fevzi Çakmak'ın ölümü ve törende meydana gelen dini gösteriler, CHP'nin ve DP'nin Millet Partisi'ni laiklik ilkesine aykırı hareket etmekle suçlamasına neden oldu. Bu olay karşısında Celal Bayar – Şemsettin Günaltay görüşmesi gerçekleşmiş, iki parti de Millet Partisi'ne karşı ortak bir cephe alarak seçim propagandasının ılımlı bir hava içinde yürütülmesini kararlaştırmıştı.[547]

Bu ortam içinde seçim kampanyasına katılan Millet Partisi önemli sorunlar üzerinde durmayarak, CHP'nin ve DP'nin politikalarını eleştirmiş, özellikle de kişilere yönelik suçlamalarda bulunmuştur.[548] Bu muhalefet tarzı ülkede bir güvensizlik ve kin havası yarattı. Hatta Hikmet Bayur; "Askeri ayaklanmalardan ve buna benzer hadiselerden Allah bu memleketi masun etsin. Ben memlekette korkunç bir istikbal görüyorum" şeklinde bir açıklama yapmıştır.[549]

Millet Partisi'nin DP'ye yönelttiği eleştiriler, iktidarla işbirliği içinde olduğu yönündeydi. Bu partinin 1949'dan sonra İnönü'yü yerinde tutulmasına yardımcı olduğunu belirtmişlerdir.[550]

CHP'ne yönelik eleştirileri ise; yeni seçim kanununun "antidemokratik" olduğu, seçimlerin dürüst yapılmayacağı, laikliğin dinsizlik olduğu yolunda iddialardı. Partinin bu propogandası üzerine Konya'da CHP adayları, CHP'ye oy vermenin "günah"

---

[544] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4.Kitap,Birinci bölüm, s.276; Yeşil, **a.g.e.**,s.157; Millet Partisi liderlerinden Mareşal Fevzi Çakmak ve İstanbul İl Başkanı Kenan Öner'in ölümü partiyi zayıflatmıştır.
[545] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4.Kitap, Birinci bölüm , s.277.
[546] Karpat, **a.g.e.**, s.362; Millet Partisi 1950 seçimlerinde 8 milyon oyun 240 binini almıştır.
[547] **Aynı**, .205, 243 v.d.
[548] Celal Bayar'ın İnönü ile anlaşarak bir "muvazaa" sonucunda DP'yi kurduğunu iddia etmiştir.
[549] Ahmet Emin Yalman, "Birbirimize İnanabilmeliyiz", **Vatan**, (22 Mart 1950), S. 3172.
[550] Yeşil, **a.g.e.**, s.157.

olmadığı hakkında müftüden fetva alma gereğini duymuşlardı.[551] Radyo konuşmalarında ise İnönü ve ailesine saldırmışlardır.[552]

Millet Partisi 1950 seçim kampanyasında; radikal laiklik uygulamalarından vazgeçilmesi, toplum ve devlet yaşamında İslam'ın referans alınması üzerinde istikrarlı bir şekilde durmuştur. İktidara gelirler ise daha fazla din hürriyeti vereceklerini, fes giydireceklerini, din okulları açacaklarını vaadetmişlerdir.[553] Bu vaatlerini özellikle İstanbul'da halka anlatmışlardır. Bunun yanında, Adana'da, Eskişehir'de, Sinop'ta ve Kırşehir'de mitingler düzenlemişlerdir. 6 Mayıs'ta İstanbul'da Çeşmemeydanı, Hasköy, Feriköy, Perşembepazarı semtlerinde Millet Partisi üyesi Avukat Mahmut Kâmil; "Her şey kopmak için incelir. Bunun bir istisnası zulümdür. Zulüm ne kadar kalınlaşırsa o kadar çabuk kopar" diyerek CHP'sini zulüm yapmakla suçlamıştır.[554] İzmir'de yapılan mitingde parti adına Mustafa Kentli bir nutuk söylemiş ve CHP'nin halkın ibadet şekillerine karışarak dini amaçlı cemiyetleri yasakladığını, evlerinde dua ve sohbet için toplanmış masum vatandaşları tutuklayarak, vicdan hürriyetini baltaladığını açıklamıştır.[555]

Millet Partisi seçim beyannamesini 9 Nisan'da yayımladı. Seçimin kazanılması halinde yapacağı düzenlemeleri şöyle belirtmişti; yurtta hükümet ve zabıta baskısına son vermek, bunun yerine hürriyet havası getirmek; devlet sermayeciliğine son vererek her türlü girişimciliği serbest bırakmak; işçilere grev hakkı tanımak; israfı önlemek ve köylüye refaha kavuşturmak; ülkede güveni yeniden kurmak; şef yönetimini tamamen ortadan kaldırmak.[556]

10 Nisan'da ise İstanbul adaylarını belirleyen parti "din havariliğini" üstlenerek seçime katıldı.[557]

1950 seçimlerine Millet Partisi'nden başka Milli Kalkınma Partisi, Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Türk Sosyal Demokrat Parti, Türkiye İşçi ve Çiftçi

---

[551] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4.Kitap, Birinci bölüm, s..277.
[552] Cerrahoğlu, **a.g.e.**, s.44.
[553] Karpat,**a.g.e.**, s.244; Bernard Lewis,**Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, (Sekizinci basım. Ankara: T.T.K. Basımevi, 2000), s.311.
[554] **Cumhuriyet,** (7 Mayıs 1950), S. 9247.
[555] **Yeni İstanbul,** (7 Mayıs 1950), S. 158.
[556] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap,Birinci bölüm, s.276; **Cumhuriyet**,(9 Nisan 1950), S. 9219.
[557] Millet Partisi'nın İstanbul adayları; Mareşal Fevzi Çakmak, Hikmet Bayur, Sadık Aldoğan, Fuat Arna, Mahmut Kamil, Ahmet Tahtakılıç, O. Nuri Köni, O.Bölükbaşı, Ahmet Oğuz, Vasfi Raşid Seviğ, Enis Akaygen, Hasan Dinçer, Mustafa Kentli, Danyel Bahar, Armanak Lütükyan (doktor), Hıristaki Angeledis (avukat), Şefik Çakmak, Saadet Çakar (avukat), Lütfü Bornavalı (tacir), Ertuğrul Akçe (avukat), Bkz. **Cumhuriyet**, (10 Nisan 1950), S. 9220.

Partileri katıldılar. Ancak bu partilerden sadece Milli Kalkınma Partisi'nın propaganda çalışmalarına katıldığı izlenebilmektedir. Milli Kalkınma Partisi lideri Nuri Demirağ basına yaptığı açıklamada; "propaganda" kelimesini beğenmediğini bunun yerine "irşad heyeti" tabirini kullanacağını belirterek, partisinin görüşlerini açıklamıştır. Nuri Demirağ, "Beceriksiz bir bolşeviklik" saydığı devletçiliğin şiddetle aleyhinde bulunmakta, meclise işadamlarının girmesi ve geleneklerimizin Amerikan sistemine göre ayarlanması gerektiğini savunmaktadır. Nuri Demirağ Ankara, İstanbul ve Malatya'da konuşmalar yapmış,[558] 25 Nisan'da ise adaylarını ilan etmiştir.[559] Diğer partiler sadece İstanbul'dan seçime katılırken, çoğu bağımsız aday olarak yer almıştır.

1950 seçim kampanyasının en hararetli çalışan partileri, CHP ve DP, seçime yaklaşırken kazanacaklarını savunmuşlardır. DP lideri Celal Bayar, partisinin yüzde yüz kazanacağını açıklamış ve Meclis'te yüz yetmiş oranında bir çoğunluk elde edeceklerini savunmuştur. Adnan Menderes de, sonuçtan son derece emin olarak, Aydın'dan yaptığı açıklama da; "CHP'nin muhalefette iyi hizmetler yapacağını..." söylemiştir.[560]

2.4. 1950 Genel Seçimlerinin Yapılması

2.4.1. Seçim Sonuçları ve İlk Tepkiler

1950 genel seçimi, siyasi iktidarın değiştiği ilk seçim olma özelliğini taşımaktadır. En fazla katılımın sağlandığı seçimdir. Katılım oranı yüzde sekseni aşmıştır. İller itibarıyla bakıldığında, en fazla katılım % 95,74 ile Zonguldak ilinde gerçekleşmiştir. % 90 oranında katılımı sağlayan illerin sayısı ise 33 olarak belirlenmiştir. En düşük katılım % 65,15 ile Hakkari ilinde gerçekleşmiştir.[561]

---

[558] **Cumhuriyet**, (5 Nisan 1950), S. 9215.

[559] Milli Kalkınma Partisi İstanbul adayları şunlardır: Nuri Demirağ, Safi Dümer, Veysel Ünuvar (emekli general), İhsan Hün (emekli subaylar derneği 2. başkanı), Hüsnü Bakalım (emekli jandarma yarbayı), Kamil Tolonçok (fabrikatör ve hukukçu), Kâmuran Soydağ (çiftçi), Enver Tenşi (usta), M. Şemseddin Yeşil (İslamiyet gazetesi başyazarı), Enver Birol (doktor), T.Ziya (mühendis), Hasan Dayıoğlu (çiftçi), Nihad Atameriç (tüccar), H. Hilmi Konualp (sanatkâr), Cevdet Örnek (ressam), Zühtü Ateş (eczacı), Hüseyin Orhan (tüccar), Kâmuran Bozkurt (avukat), S.Fuad Tonca (diş doktoru), Y. Küçük Gürses (MKP Konya İl Başkanı). Bkz. **Cumhuriyet**, (25 Nisan 1950), S. 9235.

[560] Albayrak, **a.g.t.**, s.399-400.

[561] İllere göre katılım listesinin tamamı için Bkz. **Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme (1950, 1954, 1957 Milletvekili Seçimleri)**, (Ankara: CHP Araştırma Bürosu Yayınları No:7, 1959), s.26-27.

1950 seçiminde, seçmenin oylarının % 80'i iki büyük partide toplanmıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye'de iki parti egemenliğinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durumun en önemli sebebi uygulamaya konulan seçim kanunu ve seçimlerin "liste usulü basit çoğunluk" usulüne göre yapılmasıdır.[562]

14 Mayıs günü yapılan seçimler büyük bir sükûnet ve ağırbaşlılık içinde geçti. Önemli hiçbir olay olmadı. Ertesi gün sonuçlar alındıkça DP'nin, bütün tahminleri aşan bir zafer kazandığı görüldü.[563] Sonucu İsmet İnönü şöyle değerlendirdi; "Atatürk sağ olsaydı, yönetimi beş yıl daha sürdürmezdi. Diktatörlük, devrimle yıkılmaya mahkûmdur. Biz demokrasiyi doğal yoldan ülkeye yerleştirmeye çalışıyoruz."[564]

Basın, seçim sonuçlarını kamuoyuna duyurabilmek için, 15-16 Mayıs tarihlerinde yoğun çalıştı. Cumhuriyet, Vatan, Zafer gibi DP yanlısı gazeteler, iki baskı yaptılar.

CHP ve DP seçimlere bütün Türkiye'de katıldı. Millet Partisi; Afyon, Ankara, Aydın, Bolu, Burdur, Çankırı, Çoruh, Edirne, Eskişehir, İçel, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Kütahya, Niğde, Samsun, Seyhan, Sinop ve Trabzon olmak üzere 22 ilde;

Milli Kalkınma Partisi; Çanakkale, İstanbul ve Tekirdağ'da; Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi, Türk Sosyal Demokrat Partisi ve İşçi Çiftçi Partisi ise yalnızca İstanbul ilinde seçimlere katıldılar.[565]

14 Mayıs 1950 seçimlerinde 8.905.576 seçmenden, 7.916.091'i oy kullanmış olup, katılma oranı %88.88 olmuştur.[566] Partilerin aldıkları geçerli oy ve milletvekili sayısı şu şekilde dağılmıştır:

---

[562] Tarhan Erdem, "Millet, Vekillerini Nasıl Seçiyor?", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi,** S.27, (Aralık 1969), s.11;

[563] Eroğul, **a.g.e.**, s.83; Cumhuriyet; "Seçim tam bir sükûnetle geçti, iştirak nispeti bütün tahminleri aştı, %80'i geçti" derken, Ulus; "Seçimler bütün yurtta sükûnetle sone erdi" demekteydi. Bkz. **Cumhuriyet**,(15 Mayıs 1950), S.9255; **Ulus**,(15 Mayıs 1950),S.10372.

[564] Barutçu, **a.g.e.**,s.426.

[565] **Ayın Tarihi**, S.198, (Mayıs 1950); CHP Araştırma Bürosu 1950 seçimlerine üç büyük partinin dışında Milli Kalkınma Partisi ile İşçi Partisi'nin katıldığı belirtilmektedir. Bkz. **Seçim Neticeleri Üzerine Bir İnceleme**, s.43.

[566] **Ayın Tarihi**, S.198, (Mayıs 1950), s.12; **Cumhuriyet**,(26 Mayıs 1950), S. 9266.

Tablo 2. 14 Mayıs 1950 Genel Seçim Sonuçları[567]

Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Sandalye Oranı
DP	4.242.831	%53.59	408	%84
CHP	3.165.096	%39.98	69	%14
MP	240.209	%3.03	1	–
Bağımsız	267.955	%3.40	9	%2
Toplam	7.916.091	%100	487	%100

Bu seçimde DP listelerinde yer alan 13 aday iki seçim çevresinden seçilmiş ve seçim kanunu gereğince, bu çevrelerden birini tercih etmişlerdir.[568] Böylelikle DP'nin Meclis'teki sandalye sayısı 395'e düşmüştür. Ayrıca DP'den bağımsız adaylığını koyanlardan Ali Fuat Cebesoy, Eskişehir ve İstanbul'dan, Halide Edip Adıvar İzmir'den, Halil Özyörük İstanbul ve İzmir'den, Nadir Nadi Muğla'dan, Suat Hayri Ürgüplü Kayseri'den, Sinan Tekelioğlu Seyhan'dan, Kemal Türkoğlu Mardin'den milletvekili seçilmişlerdir.[569]

---

[567] **Cumhuriyet**,(26 Mayıs 1950), S. 9266; Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s.66; Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4.Kitap, Birinci bölüm, s.278; Albayrak ,**a.g.t.**, s.404; Yeşil, **a.g.e.**, s.159; Metin Toker,**Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973) Dizisi; DP'nin Altın Yılları 1950-1954**, (İkinci basım. Ankara:Bilgi Yayınevi, 1991), s.25; Seçim sonuçları ve seçim sistemleri üzerinde yapılan araştırmalarda DİE yayınlarında partilerin aldıkları oy oranı toplamında %1 fazlalık tespit edilmiştir. Bu yanlışlık nedeniyle, DİE rakamları yerine seçim tarihinden sonra Adalet Bakanlığı'nın açıkladığı resmi sonuçlar kullanılmıştır. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Yayınları, **1950-1965 Milletvekili ve 1961, 1964 Cumhuriyet Senatörü Üye Seçimleri Sonuçları**, (Ankara: 1965), s.XXXVI; DİE yayınında tespit edilen yanlışlıklarla ilgili bir çalışma için Bkz. Ahmet Demirel, "50. Yıldönümünde 1950 Seçimleri", **Tarih ve Toplum**, C.33, S.197, (Mayıs 2000), s.13-17; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde CHP'nin oy oranı %39,59 (66 milletvekili), DP'nin oy oranı %55,22 (417 milletvekili) gösterilmiştir. Bkz. **BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, (030.1.0.0/52.311.1), Dosya no:5.

[568] İki seçim çevresinden seçilen adaylar:

Ali İhsan Sabis	: Denizli–Afyon	(Denizli'yi tercih etmiştir)
Osman Şevki Çiçekdağ	: Ankara–Kırşehir	(Ankara'yı tercih etmiştir)
Fahri Belen	: Bolu–Çanakkale	(Bolu'yu tercih etmiştir)
Refik Koraltan	: İçel–Balıkesir	(İçel'i tercih etmiştir)
Celal Bayar	: İstanbul–Bursa	(İstanbul'u tercih etmiştir)
Fuat Köprülü	: İstanbul–Aydın	(İstanbul'u tercih etmiştir)
Adnan Menderes	: İstanbul–Aydın	(İstanbul'u tercih etmiştir)
Halil Özyörük	: İzmir–İstanbul	(İzmir'i tercih etmiştir)
İhsan Şerif Özgen	: Kütahya–Bilecik	(Kütahya'yı tercih etmiştir)
Samet Ağaoğlu	: Manisa–Muğla	(Manisa'yı tercih etmiştir)
Refik Şevket İnce	: Manisa–İzmir	(Manisa'yı tercih etmiştir)
Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu	: Manisa–Aydın	(Manisa'yı tercih etmiştir)
Ali Fuat Cebesoy	: Eskişehir–İstanbul	(Eskişehir'i tercih etmiştir).

Bkz. Tuncer ,**a.g.e.**, s.133; Demirel, **a.g.m.**, s.18-23.

[569] Tuncer,**a.g.e.**, s.133.

Ezici çoğunluğa sahip olan DP, 44 ilde tam liste olarak kazanmıştır. Bu iller; Afyon, Ağrı, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çoruh, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Isparta, İçel, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kırklareli, Kocaeli, Konya, Manisa, Maraş, Muğla, Muş, Niğde, Rize, Samsun, Seyhan, Siirt, Sivas, Tekirdağ, Tunceli'dir.

CHP 8 ilde tam liste halinde seçimi kazanmıştır. Bu iller; Bingöl, Bitlis, Erzincan, Hakkari, Hatay, Kars, Malatya, Sinop'tur.

11 ilde ise birden çok partinin adayı çoğunluğu sağlayarak milletvekilliğine hak kazanmıştır. Bu iller; Kastamonu (DP 9, CHP 1), Kırşehir (DP 2, CHP 1, MP 1), Kütahya (DP 9, CHP 1), Mardin (DP 3, CHP 3, Bağımsız 1), Ordu (CHP 6, DP 2), Tokat (DP 8, CHP 1), Trabzon (CHP 9, DP 3), Urfa (DP 6, CHP 1), Van (CHP 2, DP 1), Yozgat (DP 6, CHP 1), Zonguldak (DP 9, CHP 1).[570]

DP, feodal ağalık, şeyhlik ilişkilerinin geçerli olduğu, sosyal ve ekonomik yaşam düzeyinin düşük olduğu Doğu illerinde seçimi kaybederken, bu illerde CHP adayları kazanmıştır. CHP lideri İsmet İnönü Malatya ve Ankara'da aday olmuş ancak başkentten seçilememiştir. Son CHP hükümetinden Başbakan Şemsettin Günaltay dışındaki bütün bakanlar seçimi kaybetmiştir. CHP'nin ileri gelenlerinden Nihat Erim, Şükrü Saraçoğlu, Refet Bele, Falih Rıfkı Atay gibi bir çok ünlü parlamento dışında kalmıştır.[571]

Millet Partisi'nden ise, yalnızca Osman Bölükbaş, Kırşehir'den Meclis'e girebilmiştir.

Seçimlerde Milli Kalkınma Partisi, İstanbul'dan hiç oy alamazken, Çanakkale'den 378, Tekirdağ'dan 490 oy alabilmiştir. Seçime katılan diğer partiler ise aday göstermelerine rağmen oy alamamışlardır.[572]

DP ve CHP arasında oy yüzdeleri açısından çok büyük bir fark olmamasına rağmen, uygulanan çoğunluk sisteminden dolayı milletvekilliklerinin parlamentoya yansıması farklı oldu. Toplam geçerli oyların %53.59'unu alan DP, T.B.M.M.'deki milletvekilleri toplamının %83.77'sini; oyların %39.98'ini alan CHP'de ancak

---

[570] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, (030.1.0.0/52.311.1), Dosya no: 5; Demirel, **a.g.m.**, s.16; Milletvekili adaylarının almış oldukları oy sayıları için Bkz. Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, IX. Dönem (1950-1954),** , C.VII, (Ankara: T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 1998).

[571] Albayrak, **a.g.t.**, s.406; Turan, **Türk Devrim Tarihi** ,4.Kitap, Birinci bölüm, s.279.

[572] **Ayın Tarihi**, S.198, (Mayıs 1950); Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4.Kitap,Birinci bölüm, s.278.

%14.16'sını alabilmişti.[573] Bu seçimde nispi temsil sistemi uygulansaydı parlamentodaki dağılım daha adaletli olacak, CHP 200 milletvekili çıkarabilecekti.[574] Çoğunluk sisteminin bir sonucu olarak DP kendisine verilen her 9.776 oya bir milletvekili çıkarırken, CHP'de bir milletvekili için 60.867 oy, Millet Partisi için 240.209 oy gerekmiştir.[575]

Seçim sonuçlarına göre, DP'nin büyük bir çoğunluk kazandığı anlaşılınca, DP Genel Merkezince 18 Mayıs'ta bir bildiri yayınlanarak seçimlerin güvenli bir ortamda geçmesinden duyulan memnuniyet dile getirilmiş, bu sonuçta CHP ve DP'nin ortak payları olduğu ifade edilmiştir.[576]

Cumhurbaşkanı İnönü ise daha erken davranarak, 16 Mayıs günü, Celal Bayar'ı köşke davet etmiş ve iktidar devretmeye hazır olduğunu bildirmiştir. Ancak Celal Bayar, "Hükümetin T.B.M.M. toplanıncaya kadar işbaşında kalması"nı rica etmiştir.[577] Aynı tarihte CHP teşkilatına bir genelge yayımlayan Hilmi Uran;

"Partimiz, son Büyük Millet Meclisi seçimlerini ve bunun neticesi olarak iktidarı kaybetmiştir. Bu bir vakıadır ve halk iradesiyle dayanan rejimle de milletin iktidarı değiştirmesi daima tecellisi beklenebilen ihtimallerdendir."[578] demiştir.

22 Mayıs'ta ise CHP Genel Sekreteri Tevfik Fikret Sılay'ın CHP teşkilatına gönderdiği genelgede; CHP'nin iktidardaki hizmet günlerinin bittiğini, milletin partiye %40 gibi büyük bir destek verdiği belirtilmiştir. Bundan sonra Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü'nün etrafında kenetlenerek disiplin içinde muhalefet görevinin yerine getirileceği açıklanmıştır.[579]

---

[573] **Cumhuriyet** ,(26 Mayıs 1950), S. 9266

[574] Cemal Aygen, "Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri", **AÜSBF Dergisi**, C.XVII, No:1,(Mart 1962), s.207.

[575] Toker, **DP'nin Altın Yılları**, s.26.

[576] **Ayın Tarihi**, S.198, (Mayıs 1950), s.11; **Cumhuriyet**, (19 Mayıs 1950), S. 9259.

[577] **Aynı**, s.10; 1950 seçimleriyle ilgili, Kudret gazetesi tarafından ortaya atılan bir iddiaya göre; seçim gecesi İnönü Çankaya Köşkü balkonuna çıkmış ve Ankara'ya bakarak "nankör millet" demiştir. 25 Mayıs 1950'de yayımlanan bu habere Ulus gazetesi şiddetle tepki göstermiş, "İnönü ne resmi, ne özel bir mecliste bu veya buna benzer herhangi bir söz söylemiş değildir" demiştir. Bunun üzerine Kudret gazetesi başmakalesinde; "Canım, biz de illa söyledi demedik yaa... İçinden geçirmiştir" diyerek olayı tekzip etmiştir. 1950 seçimleriyle ilgili ortaya atılan bir başka iddiaya göre, 14 Mayıs gecesi bazı komutanlar İnönü'yü ziyaret ederek bir emri bulunup bulunmadığını sormuşlardır. Bu iddia ise; DP'nin iktidara gelmesiyle Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman'ın görevden alınıp yerine Orgeneral Nuri Yamut'un ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na Kurtcebe Noyan'ın atanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu iddia İnönü tarafından yalanlanmış; "Ne onlar böyle bir iş için bana gelebilirlerdi, ne de ben onlardan böyle bir istekte bulunabilirdim" demiştir. Bkz. Toker, **DP'nin Altın Yılları**, s.23-24.

[578] Uran ,**a.g.e.**, s.575.

[579] **BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, (490..1.0.0/10.55.21); DP'nin iktidara gelmesinin ve CHP'nin iktidarı kaybetmesinin nedenleri şöyle sıralanabilir. 1- Cumhuriyet Halk Partisi 27 yıllık iktidar

2.4.2. Seçim Sonuçlarının Basında ve T.B.M.M.'de Tartışılması

14 Mayıs seçimleri "halk egemenliğinin" zaferi olarak nitelendirildi. Atatürk döneminde iki kez girişilen çok partili siyasal yaşama sarsıntısız geçilebileceğinin de göstergesi oldu. Cumhuriyetin ilanından başlayarak 27 yıl süreyle iktidarı elinde tutan CHP'nin, halkın eğilimi doğrultusunda yönetimi devretmesi, katılımcı demokrasi yolunda atılmış bir adımdı.

Seçim sonuçları her iki partide de az çok tahmin edilmesine rağmen, ilk anda şaşkınlık yarattı. Celal Bayar; "İktidarı düşünüyorduk, ancak bu kadar büyük bir çoğunluk beklemiyorduk!.. Zaferin bu kadar büyük olacağını hayal etmemiştim doğrusu" derken, İnönü seçimi kaybetmelerinde "çoğunluk" sisteminin etkisi olduğunu öne sürdü.[580] İnönü seçim sonucunu değerlendirirken;

"Kurduğumuz rejimin iktidar değiştirme geleneğini elimizle yerleştirdik. Şimdi muhalefet yapmanın örnek geleneklerini kuracağım"[581] diyerek, örnek bir demokratik davranış sergiledi.

Adnan Menderes'in; "Gelmiş geçmiş inkılâpların en büyüğü, en mânalı merhalesi" dediği ve DP'nin "Beyaz İhtilal"[582] adını verdiği 14 Mayıs 1950 seçimleri değişik çevrelerce farklı yorumlandı.

---

yorgunluğunu üzerinde taşıyordu. Partinin gerçekleştirdiği reformlara tepki duyan muhafazakâr kesim, partiden çıkarı zedelenen ekonomik çevreler ve partinin siyasi bir nüfuz aracı olarak kullanılmasından rahatsız olan geniş halk kitleleri partiye karşı cephe almışlardı. 2- CHP'nin yönetiminde egemen olan asker–bürokrat kesim ile sınırlı ölçüde merkez ve taşrada gelişmiş bulunan, ekonomik ve siyasi nüfuza sahip grupların ittifakı bu partiye, halka karşıymış gibi bir görünüm kazandırmıştı. 3- Özellikle II.Dünya Savaşı sırasındaki uygulamalardan, Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi, Milli Korunma Kanunu ve uzun süren sıkıyönetim uygulamalarında bazı yöneticilerin ve güvenlik görevlilerinin halka yönelik baskıları, CHP'ye tepki doğurmuştu. 4- Demokrat Parti liderlerinin, özellikle Bayar'ın Atatürk'e bağlılığı ve O'nun Başbakanlığı'nı yapmış olması, DP'ye kuruluşundan itibaren güven duyulmasına yol açmıştı. 5- Demokrat Parti'nin rejim dışına taşmayarak, Atatürk ilkelerine sahip çıkması, sadece devletçilik ve laiklik ilkelerini farklı yorumlaması bu partiye karşı ilgi duyulmasına yol açmıştır. 6- Basın, DP'yi desteklemiş, iktidarı yıpratmıştır. Birçok gazeteci DP listelerinden aday olmuş ve partinin halka tanıtımında çok önemli rol oynamıştır. 7- CHP'nin özgürlük ve haklar konusunda izlediği tutum, özellikle işçilere grev hakkının tanınmaması, buna karşılık DP'nin bu hakları şiddetle desteklemesi, işçi kesiminin oylarını DP'ye yöneltmiştir. 8- DP'nin özel sektörü ve yabancı sermayeyi destekleyeceğini vaadetmesi özel girişimcilerin DP çatısında toplanmasına yol açmıştır. 9- İktidarın 1946 genel seçimlerinde yaptığı baskılar, halk tarafından tepkiyle karşılanmış, iktidara karşı bir güvensizlik oluşmuştur. 10- Demokrat Parti tüm ülkede kurduğu ocak-bucak teşkilatıyla kısa zamanda halka ulaşmış, popülist bir anlayışla halkın ayağına giderek onunla bütünleşmiştir.

[580] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, Birinci bölüm,, s.279; "Çoğunluk" sistemini ısrarla savunan Nihat Erim bazı CHP'lilerce 1950 hezimetinin sorumlusu olarak suçlanmıştır. Bkz. Toker, **DP'nin Altın Yılları**, s.26.

[581] Turan, .**Türk Devrim Tarihi**, 4.Kitap, Birinci bölüm, s.282.

Tarık Zafer Tunaya; "Cumhuriyet kurulalı beri ilk defa yapılan serbest ve dürüst bir seçimle iktidar el değiştirmiştir"[583] derken, Kemal Karpat; "Demokratlar kendilerini şaşırtan bu zaferi memlekette Halk Partisi'ne karşı birikmiş hoşnutsuzluk yüzünden kazanmışlardır. Eğer bu seçimler bir iki yıl önce yapılsaydı, CHP belki de elde ettiği sandalyelerin yarısını kazanamazdı"[584] diyordu. Fahir Giritlioğlu, 1950 seçimlerinin bir dönüm noktası olduğunu, iktidarın devredilmesinde ne dış tesirlerin ne de içteki baskı iddialarının etkili olduğunu, olayların bu yönde gelişmesinin tamamen "pragmatik" düşüncelerden kaynaklandığını belirtmektedir.[585] Şevket Süreyya Aydemir ise; "Yeni seçim kanununun kendi aleyhindeki neticesine İnönü'nün başeğme jestini Türk demokrasisi asla unutmayacaktır"[586] demiştir.

Batılı bilim insanları da, Türkiye'deki bu seçimin önemi üzerinde dikkatle durmuşlar ve bazı yorumlarda bulunmuşlardır. Örneğin Bernard Lewis, CHP'nin 27 yıllık yönetiminden sonra, bu partinin kendi yenilgisi ile sonuçlanan "serbest ve sakin bir seçimi yönettiğine" dikkat çekmiştir:

"Ülkenin ve bölgenin tarihinde daha önce örneği bulunmayan bu önemli olay, Kemalist rejimin yapıcı çalışmasına ve onun sayesinde Türk halkının siyasal olgunlaşmasına, dikkate değer bir kanıt teşkil eder"[587] derken;

J.Stanford Shaw da, bu seçimin önemini şu cümlelerle dile getirmiştir:

"Nedeni ne olursa olsun, politik bir ihtilaldi bu. Milletin istikbalini kazanmış ve çeyrek yüzyıl yazgısına egemen olmuş bir parti seçim yoluyla iktidardan indirilmiş ve o parti de bu değişikliği hiçbir itirazda bulunmadan kabul etmişti."[588]

Seçim sonuçlarını Türk basını da büyük bir heyecanla karşılamıştır. Ahmet Emin Yalman, 16 Mayıs tarihli Vatan gazetesinde "İsmet İnönü'ye Tebrik Mektubu" başlıklı yazısında Cumhurbaşkanı İnönü'den övgüyle söz ederek şunları yazmıştır:

---

[582] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1950-1964)**, C.III, (Altıncı basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), s. 14.
[583] Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, s.547.
[584] Karpat, **a.g.e.**, s.208.
[585] Giritlioğlu, **a.g.e.**, s.249.
[586] Aydemir, **İkinci Adam** ,C.III, s.26.
[587] Lewis ,**a.g.e.**, s.302.
[588] Stanford S.Shaw, Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, C.II, Çev Mehmet Harmancı, (Üçüncü basım. İstanbul: e Yayınları, 2000), s.479.

"Sizin bu milli zafer amilleri arasında yüksek bir mevkiiniz vardır. Bu sayededir ki, on iki seneden beri işgal ettiğiniz Cumhurbaşkanlığı mevkiinden ayrılırken küçülmeyeceksiniz, milletin nazarında yeni bir mertebeye yükseleceksiniz."[589]

Mümtaz Faik Fenik 23 Mayıs tarihli Zafer gazetesinde "İnönü'den Bayar'a" başlıklı yazısında;

"Tarih elbette ki, sayın İnönü'nün bu memlekete yaptığı büyük hizmetleri unutmayacak ve Milli Mücadele'nin muzaffer komutanı, Lozan'ın bânisi değerli asker ve devlet adamını takdirle yadedecektir."[590] diyordu.

17 Mayıs tarihli Ulus gazetesinin "Yeni Bir Devir Açılıyor" başlıklı makalesinde;

> " Son seçimlerin cereyan tarzı ve neticesi Türkiye'de yeni bir devir açıldığını gösteren büyük bir tarihi hadisedir. Uzun zamanlar demokratik rejim içinde yaşamış memleketlerde bir partinin düşüp yerine diğer bir partinin gelmesi yahut Cumhurbaşkanının değişmesi tabii işlerden ve demokrasinin icaplarından telakki olunur, bu kadar göze çarpmaz. Fakat son Türk seçimleriyle memleketin siyasi tarihinde bir sayfa kapanıyor ve yeni bir sayfa açılıyor. İşte son seçimlerin ehemmiyeti bundan ileri gelmektedir...Kapanan sayfa 'Milli Kahraman' Cumhurbaşkanları devridir. Açılan sayfa alelade ve fani vatandaşlar arasından seçilmiş alelade Cumhurbaşkanları devridir. 'Milli Kahraman' Cumhurbaşkanları tarihin malı olurlar. Fakat normal Cumhurbaşkanları arasında öyleleri olacaktır ki, zamanın unutma defterleri içinde isimlerini bulmak ve hatırlamak için epeyce zaman alacaktır..."

denilerek DP'nin alelade Cumhurbaşkanları devrini açtığını yazmıştır.[591]

18 Mayıs tarihli Ulus gazetesinin "Muhalefete Geçerken" başlıklı yazısında yeni dönemdeki CHP'nin hareket esasları şöyle açıklandı:

"Şahsiyetlerle uğraşmayacağız, söz ve tenkit hürriyetine dokunulmamasını isteyeceğiz, iktidara karşı daima dostluk eli uzatarak bununla övüneceğiz ve kimseye karşı küskünlük göstermeyeceğiz."[592]

Vatan gazetesinin 18 Mayıs 1950 tarihli "DP'nin Geçireceği İlk İmtihanlar" başlıklı başlıklı yazısında;

> "...DP'den derhal bir şey beklemeye hakkımız vardır ki o da ' ganimetler, iktidara konanlarındır' tarzındaki eski ve kötü politikacılık düstûruna kendilerini kaptırmamaları, yarenlik gayretini

---

[589] Ahmet Emin Yalman, "İsmet İnönü'ye Tebrik Mektubu", **Vatan**, (16 Mayıs 1950), S.3227 ; Giritlioğlu, **a.g.e.**, s.246.
[590] Mümtaz Faik Fenik, "İnönü'den Bayar"a, **Zafer**, (23 Mayıs 1950), S. 387.
[591] **Ulus**, (17 Mayıs 1950), S. 10374.
[592] **Ulus**, (18 Mayıs 19509, S. 10375.

> asgari hadde tutmaları, 'ben partide filandan daha eskiyim, filan mevkii benim hakkımdır' diye bir hesap pusulasıyla karşılarına çıkanlara mevkii verecek yerde, kendilerine partide bir an için bile durmaya layık olmayan mideciler gözüyle bakmalarıdır. DP'nin ilk gayreti, politika sahalarını ve umumi hayatı, midecilerin ve riyakârların halinden kurtarmak istikametinde olmalıdır."

denilerek DP'nin izlemesi gereken yol anlatılmıştır.[593]

Türkiye'deki genel seçimlerin sonuçlarına, Batılı basın organları da büyük ilgi gösterdiler. Yabancı basının en çok üzerinde durduğu konular arasında; Türkiye'de demokratik bir seçim sonucunda iktidarın el değiştirmesinin övgüye değer olduğu, Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde herhangi bir politika değişikliğinin beklenmediği, Türkiye'nin komünizme karşı mücadeleye devam edeceği, Türklerin Batılı demokratik devletler arasında yer almayı hak ettiği, yeni iktidarın daha liberal bir politika izlemesinin beklendiği gibi konular ön sırayı almıştır.[594]

Fransız Le Monde gazetesi Türkiye'deki genel seçimler hakkındaki baş yazısında şu yoruma yer verdi:

> "14 Mayıs günü Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihinde muhakkak en mühim tarihlerden biri olarak sayılacaktır. Bu tarih, demokrasinin bu memlekette ilk tatbikatına ve en büyük muvaffakiyetine şahit olmuştur. Şimdiye kadar hiçbir zaman ciddi olarak fikrini beyana davet edilmemiş olan bir millete siyasi vicdanın belirmiş olması, en önemli olaydır."

Atina'da Ethnos gazetesi 14 Mayıs seçimlerinin, Kemal Atatürk'ün inkılâplarıyla karşılaştırılabilecek değerde olduğunu belirterek; "İlk defadır ki, Türk milleti arzusunu serbestçe izhar ediyor. Demokrat Partinin beklenmeyen başarısı demokrasinin parlak bir zaferi olarak karşılanmaya değer."[595] dedi.

Amerikan New York Times, 17 Mayıs 1950 tarihli "Türkiye Demokrasiye Oy Verdi" başlıklı yazısında;

> "Türk seçimlerinin hayret verici neticesinden yalnız Türkler değil, garp demokrasileri de hakkıyla gurur duysalar yeridir. Bir zamanlar Avrupa'nın hasta adamı adıyla anılan bu eski memleket, şimdi bizim inandığımız ve özlediğimiz cihana yeni bir kura efradı gibi katılmış bulunmaktadır... Netice üzerinde iktisadi şartların, hayat pahalılığının ve halkın yüzde seksenini teşkil eden köylünün çektiği sıkıntıların âmil olduğu muhakkaktır. Diğer taraftan dış politikada bir ayrılık katiyen mevcut değildir"[596]

---

[593] Ahmet Emin Yalman, " DP'nin Geçirdiği İlk İmtihanlar", **Vatan**, (18 Mayıs 1950), S.3239.
[594] Albayrak, **a.g.t.**, s.413.
[595] Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi (1950-1954)**, C.I, s.136-137.
[596] Albayrak, **a.g.t.**, s.415.

yorumuna yer verdi.

14 Mayıs seçim sonuçları yurt ve dünya basınında takdir toplarken, meydana gelen bazı ilginç olaylar, demokrasi kavramının henüz tam olarak anlaşılamadığını göstermiştir. Seçimlerden sonra bir yazarın tespitlerine göre; Ankara Taceddin Camii'nde Cuma namazında bir vaiz, Türkiye'yi dinsiz CHP'den kurtardığı için Allah'a şükrederken, Bursa yakınında bazı köylerde köylüler büyük mülkleri bölmeye başladılar ve ne yaptıkları sorulunca "şimdi demokrasi var" dediler. İstanbul'da bazı şoförler polislerin uyarılarına, emirlerine uymayı reddederken, seyyar satıcılar sokakta "demokrat limonata" satmaya başladılar...vs.[597]

Bu ortam içerisinde Yeni Meclis 22 Mayıs'ta toplandı. Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına seçilirken, Refik Koraltan Meclis Başkanlığına getirildi. Adnan Menderes ilk Demokrat Parti Hükümeti'ni kurmakla görevlendirildi.[598]

Dokuzuncu Dönem T.B.M.M., öncelikle iki ilden milletvekili seçilen 13 milletvekilinin hangi ili tercih ettiğini belirledi. Ardından seçim tutanakları itirazlarını incelemek üzere kura yoluyla otuz kişilik bir Tutanakları İnceleme Komisyonu oluşturdu.[599] Bu dönemde seçim tutanaklarına 23 itiraz gelmiş, bunlarda 21'i kabul edilmeyerek üyelerin tutanakları onaylanmıştır. İki üye hakkında itirazlar yerinde görülerek, bu üyelerin tutanakları iptal edilmiştir. Bunlar Zonguldak Milletvekilliğine seçilen Sebati Ataman ve Kastamonu Milletvekilliğine seçilen Tahsin Coşkan'dır. Alınan iptal kararlarından birincisinde milletvekilliği sıfatının "kazanıldığı anın" saptanması tartışılmış, ikincisinde 1950 seçimlerinde görülen yolsuzluklar tartışılmıştır.[600]

Zonguldak'taki Milletvekili Sebati Ataman'la ilgili olayda; Zonguldak seçimlerinde sandıkların kapanmasından sonra henüz tasniflerin devamı sırasında DP'li aday Maksut Çivi'nin ölümü üzerine meydana çıkan üyeliğin ölene mi yoksa sıradaki adaya mı ait olduğu tartışılmış ve sonuçta bu üyeliğin açık olduğu kararına varılmıştır. Olay şöyle gelişmiştir;

---

[597] Lewis, **a.g.e.**, s.317.
[598] Eroğul, **a.g.e.**, s.84; Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s.70.
[599] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:9, T:Olğ, C:1 (26 Mayıs 1950), s.15-20.
[600] Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, IX. Dönem (1950-1954)**, C.4, (Ankara:T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 2000), s.5388; 1950 seçimlerinde şahsi itirazların dışında 15 vilayet milletvekillerinin mazbatalarına toptan itiraz edilmiştir. Bkz. **Cumhuriyet**, (6 Haziran 1950), S. 9277.

Zonguldak ilinde DP adaylarından Maksut Çivi'nin seçim günü saat 20.30'da vefat etmesi üzerine, Zonguldak İl Seçim Kurulu, seçimin henüz sona ermemesi nedeniyle Maksut Çivi'yi aday konumunda kabul ederek, ondan sonra en fazla oyu alan CHP'li Sebati Ataman'a milletvekilliği seçim tutanağını vermiştir. DP İl İdare Kurulu bu duruma itiraz ederek Yüksek Seçim Kurulu'na başvurmuştur. Ancak Yüksek Seçim Kurulu kendini bu konunun çözümünde yetkisiz görerek konuyu T.B.M.M.'ye havale etmiştir.

Tutanakları İnceleme Komisyonu 19 Haziran'da toplanarak, seçim işinin; seçim hazırlıkları, sandık başı işleri, oy verme neticeleri, seçim neticeleri olmak üzere dört kısımdan oluştuğunu, Maksut Çivi'nin ise kanunen oy verme neticeleri alınmadan, hatta sandık tasnifleri dahi tamamlanmadan ölmesi yani seçim işi bitmeden ölmesi nedeniyle milletvekilliği sıfatının başlamadığına karar vermiştir. Maksut Çivi'den sonra en fazla oy alan Sebati Ataman'ın milletvekilliği tutanağının onaylanmasına karar verilmiştir.[601]

Tutanakları İnceleme Komisyonu raporu 7 Temmuz'da Genel Kurul'da görüşüldü. İlk sözü Tutanakları İnceleme Komisyonu Başkanı Kemal Özçoban aldı ve Zonguldak'ta oy verme işleminin 17'de bittiğini, 17'den sonra sandıkların mühürlendiğini ve tasnife başlandığını belirtti. Meclis'in 23 sene evvel almış olduğu 306 sayılı kararı örnek göstererek sandık kapandığında Maksut Çivi'nin en fazla oyu şahsında topladığını bu nedenle mazbatanın onun adına düzenlenmesi gerektiğini belirtti. Yeni seçim kanununun ölenin yerine yedek kabul etmediğini ve asla Sebati Ataman'a mazbata verilmemesi lazım geldiğini açıkladı.

DP adına söz alan Konya Milletvekili Hidayet Aydıner ise;

> "Arkadaşlar, tasavvur ediniz, 1000 seçmenli bir köy var. 990 kişi muhtarlığa namuslu bir adam seçmişler. Aynı köyden 10 kişisi de başka birine oy vermiş. Şimdi tasavvur ediniz muhtar bir otomobil kazasına uğradı ve öldü. Şimdi 990 kişinin seçtiği namuslu adam öldü diye on kişinin seçtiği adam mı muhtar olacak?"

diyerek olayı değerlendirmiş ve Sebati Ataman tutanağının reddini istemiştir. Ankara DP Milletvekili Osman Şevki Çiçekdağ da kendisinden önce konuşan arkadaşlarını desteklediğini belirterek, milli iradenin, vatandaşların oylarını sandığa atmasıyla tecelli ettiğini, bu nedenle Zonguldak'ta saat 17'de milli iradenin Maksut Çivi lehinde ortaya

---

[601] Tutanakları İnceleme Komisyonu raporu için Bkz. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi (1950-1954)**, C.4, s.5395-5400; Komisyon başkanı da dahil olmak üzere 9 kişi karara muhalefet şerhi koymuştur.

çıktığını belirtmiştir. Tasnifin ve sonuçların tutanakla düzenlenmesinin formalite olduğu ve milli iradeyi değiştirmeyeceğini açıklamıştır.[602]

En son konuşan Sebati Ataman ise, konunun milletvekilliği sıfatının ne zaman başladığıyla ilgili olduğunu belirtmiş, 306 sayılı kararının açıklanması, Fransız hukukçu Eugene Piere'in çalışmalarından örneklerle milletvekilliğinin, tasnif işinin bitmesi ve sonuçların ilanıyla başladığını iddia etmiştir. Ancak yapılan oylamada komisyon raporu reddedilerek, Sebati Ataman'ın milletvekilliği düşmüştür.[603]

Tutanakları İnceleme Komisyonu Kastamonu Milletvekili Tahsin Coşkan mazbatasının iptaline ise Taşköprü'ye bağlı Çetni ve Avşar köylerinde yapılan yolsuzlukların tespiti üzerine karar vermiştir. Buna göre; Çetni Köyü'nde seçim sandığı yakınında kapalı bir hücre bulundurulmamış, oylar aleni bir şekilde verilmiştir. Aşağı Şehrivan ve Yukarı Şehrivan köylerinde ise jandarma köye gelerek doğru olmadığı halde DP'li adaylardan Hilmi Ayrancı ile Fahri Keçecioğlu'nun listelerden çıkarıldığını bildirmiştir. Yine Avşar köyünde oy pusulalarının yakıldığı ve CHP listelerinin sandığa doldurulduğu belirlenmiştir.

Yolsuzluklar nedeniyle dört sandık iptal edilmiş, yapılan hesaplama sonucunda Hilmi Ayrancı'nın Tahsin Coşkan'dan 17 oy fazla aldığı tespit edilmiştir. Böylelikle Tahsin Coşkan'ın milletvekilliği mazbatası iptal edilmiş, Meclis komisyon kararını onaylamıştır.[604]

---

[602] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi**, D:9, T: Olğ, C: 1 (7 Temmuz 1950), s.445-450; Seyhan Milletvekili Sedat Barı, İzmir Milletvekili Osman Kapani de söz alarak komisyon raporunun reddini istemiştir.
[603] **Aynı,** s.457-466; Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi (1950-1954),** C.4, s.5302-5438.
[604] Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi (1950-1954),** C.4 , s.5442-5446.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1954 GENEL SEÇİMİ VE DEMOKRAT PARTİ'NİN YÜKSELİŞİ

1. 1950-1954 DÖNEMİ DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE İCRAATLARI

1.1. Demokrat Parti'nin İcraatları ve Muhalefetle İlişkisi

14 Mayıs 1950 seçimlerini büyük bir çoğunlukla kazanan DP, 22 Mayıs'ta iktidarı CHP'den devraldı. Aynı gün Meclis'te sahip olduğu ezici çoğunlukla Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanlığı'na, Refik Koraltan'ı Meclis Başkanlığı'na seçerken, Sıtkı Yırcalı, Hulusi Köymen ve Fuat Hulusi Demirelli'yi Başkan Yardımcılıklarına seçti.[605]

Celal Bayar, Cumhurbaşkanı seçildiği 22 Mayıs günü Adnan Menderes'i hükümeti kurmakla görevlendirdi. Menderes de aynı gün Bakanlar Kurulu'nu açıkladı.[606]

DP'nin liderleri Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan CHP kadrolarından gelmeleri ve tek parti uygulamalarında sorumlu olmaları nedeniyle CHP'ye hoşgörülü olacakları düşünülmekteydi.[607] Ayrıca 27 yıllık iktidarın ardından muhalefet görevini üstlenen CHP de seçimi kaybetmesine rağmen demokratik bir tavır sergilemekteydi. Nitekim İnönü;

> "İktidar karşısında vazifemiz memlekette muhalefet ve murakabe ihtiyacını şerefli bir surette temin etmektir. Demokratik rejimin bu memlekete yerleşmesi ve feyiz vermesi iki şarta bağlıdır. Bunlardan birincisi, iktidarın muhalefete tahammül etmesi ve muhalefeti emniyet içinde yaşatmasıdır... İkincisi demokratik rejimin feyizli bir halk idaresi suretinde tecelli etmesi muhalefet partisine bağlıdır. Eğer iktidar karşısına geçen muhalefet partileri Devleti ve Milleti kötülemek pahasına da olsa herşeyi fena göstermek yolunu tutarlarsa, eğer muhalefet

---

[605]Eroğul, **a.g.e.,** s.98; Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4.Kitap, İkinci Bölüm, (14 Mayıs 1950 - 27 Mayıs 1960), (Ankara:Bilgi Yayınevi, 1999), s.11-12.

[606]Menderes Hükümeti: Muhlis Ete (İşletmeler B.), Hasat Polatkan (Çalışma B.), Tevfik İleri (Ulaştırma B.), Rükneddin Nasuhoğlu (İçişleri B.), Fuat Köprülü (Dışişleri B.), Halil Özyörük (Adalet B.), R.Şevket İnce (Milli Savunma B.), Halil Ayan (Maliye B.), Avni Başman (Milli Eğitim B.), Fahri Belen (Bayındırlık B.), Zühtü Velibeşe (Ekonomi ve Ticaret B.), Nihat Reşat Belger (Sağlık B.), Nuri Özsan (Gümrük ve Tekel B.), Nihat İğriboz (Tarım B.) isimlerinden oluşmuştur. Bkz. Kazım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları,** (İstanbul: Ak Yayınları, 1968), s.345.

[607] Şeref Bakşık, "Demokrasi, DP ve İnönü", **Tarih ve Toplum Dergisi,** C.9, S.53, (Mayıs 1988), s.17

> partisi Hükümetin tabii olan her güçlüğünü büyütmeye kalkarsa, hülâsa iktidarla muhalefet arasındaki münasebet şuursuz bir çekişme ve dalaşma halinde soysuzlaşırsa demokratik rejimin atisi yoktur. Belirtmek istiyorum ki, iktidar karşısındaki murakabe rolümüz tamamıyla yapıcı ve Milletimizin dört sene sonraki yeni seçimlerde iktidarı kime vereceğini sükûnetle ve selametle muhakeme etmesine fırsat verecektir."[608]

diyerek yapıcı ve sorumlu bir muhalefet örneği sergileyeceklerini ilan etmiştir.

İktidar ve muhalefetin bu tutum ve tavırları dikkate alındığında yeni iktidar döneminde iktidar-muhalefet ilişkilerinin ve siyasal tartışmalarının oldukça yumuşak gelişeceği tahmin edilmekteydi. Ancak, olaylar bu tahminleri yanıltacak düzeyde gelişmiştir.

İlk çatışma hükümet programının görüşülmesi sırasında ortaya çıktı. 29 Mayıs'ta programını sunan Adnan Menderes, ciddi eleştirilerle karşılaştı.[609] 2 Haziran'da Menderes'in eleştirileri cevaplamasından sonra içtüzük gereği CHP cevap hakkını kullanmak istedi. Ancak Meclis Başkanı Refik Koraltan muhalefetin bu isteğini geri çevirince, CHP Grubu, Refik Koraltan'ın tutumunu protesto ederek Meclis'i terketti.[610]

Hükümete güvenoyu verilmesi sırasında, oylamaya katılmayan CHP ileri gelenleri hükümete ve programa sert tepki göstermeyi sürdürdüler. Eski Başbakan Şemsettin Günaltay gazetecilere yaptığı açıklamada hükümeti ağır şekilde eleştirdikten sonra; "Diktatörlüğe gidiyorlar, ölünceye kadar çarpışacağım... aydın gençliği bu olayı kınamaya çağırırım" derken; İnönü de, DP'yi şiddet yolunda olmakla suçladı.[611] İktidar ile muhalefet arasında daha ilk günden ortaya çıkan uzlaşmazlık, daha sonraki yıllarda artarak devam etti.

Güvenoyu alarak göreve başlayan Adnan Menderes, Parti Yönetim Kurulu'nca "Genel Başkanlığa" getirildi. Menderes'in kurduğu ilk hükümet ancak dokuz buçuk ay görev yaptı. Bu süre içerisinde altı kez değişiklik yapan Menderes, 1951 yılı bütçe

---

[608]**Muhalefette İsmet İnönü, Konuşmaları, Sohbetleri ve Yazılarıyla, (1950-1956),** C.I, Der. Sabahat Erdemir, (İstanbul: Sıralar Matbaası, 1956), s.10-11.

[609]Hükümet Programının tam metni için Bkz. Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, s.347-365; Menderes'in programı o zamanki geleneğe bir yenilik getirmişti. İlk kısımda CHP iktidarı eleştirilerek, DP'nin eskiyle ilgisi olmayan bir zihniyet getirdiği gösterilmiştir. İkinci kısımda, temel parti görüşleri tekrarlandı. Menderes hedeflerini; hayatın ucuzlatılması, üretimin arttırılması, maliyetin düşürülmesi, vergi adaletinin sağlanması, gümrük tarifelerinin gözden geçirilmesi, özel girişimlerin genişletilmesi, yabancı sermayeyi teşvik, grev hakkının kanunlaşması, antidemokratik kanunların kaldırılması, komünizme karşı mücadele olarak sıraladı. Aynı zamanda tek cümleyle geçilen; "halka mal olan-olmayan devrimlerden" bahsedilerek DP'nin izleyeceği siyaset çizilmiş oldu. Bkz. Eroğul, **a.g.e.**, s.99.

[610]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, s.47.

[611]Barutçu, **a.g.e.**, s.440

görüşmelerinde Meclis'ten güvenoyu almasına rağmen, "bugünkü şartlara göre bir kabine teşekkülüne imkan hazırlamak" gerekçesiyle istifa ederek, 9 Mart 1951'de İkinci. Menderes Hükümeti'ni kurdu.[612]

DP Hükümeti iktidarı resmen devralmış olmasına rağmen, CHP ile özdeşleşmiş asker ve sivil bürokrasi karşısında kendini tehdit altında hissetti. İktidara fiilen hakim olmak için ilk iş olarak ordu üst kademelerinde büyük değişikliklere gitti. Bu değişikliğe sebep olarak; 5 Haziran günü Seyfi Kurtbek isimli bir albayın kendisini ziyaret ederek 8-9 Haziran gecesi Hükümete karşı bir darbe yapılacağı haberini vermesini gösterdi.[613] 6 Haziran günü, ordu üst kademelerinde bir çok general emekliye sevkedildi. Bunlar arasında, başta Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman olmak üzere, İkinci Başkan Orgeneral İzzet Aksular ile Orgeneral Kazım Orbay, Salih Omurtak, Hakkı Akoğuz bulunuyodu. Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Mehmet Ali Ülgen ile Hava Kuvvetleri Komutanı Zeki Doğan merkeze alınmışlar ve her 3 ordu komutanı da Askeri Şura'ya atanmışlardı. Genelkurmay Başkanlığına Orgeneral Nuri Yamut, İkinci Başkanlığa Korgeneral Şahap Gürler getirilmişti. Bütün bunların yanısıra hükümet, 15 general ve 150 albayı da iki, üç ay içinde emekliye sevketme kararı aldı.[614]

Böylece orduya hakim olan Adnan Menderes Hükümeti, "devr-i sabık yaratmama" sözüne rağmen idare amirleri üzerinde de değişikliğe gitti. Hakkında şikayet bulunan dokuz ilin valisini değiştirdi.[615] Ayrıca 18 Haziran'da DP Genel Merkezi, İl İdare Kurullarına bir genelge göndererek; CHP iktidarı döneminde partizanlık yapmış memurların görevde kalamayacaklarını belirtmiş, bunlar hakkında gereken işlemin yapılmasını istemiştir.[616]

Ordu ve sivil bürokrasi üzerinde yapılan uygulamalar muhalefet tarafından tepkiyle karşılanmış ve CHP lideri İnönü;

---

[612]Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4.Kitap,İkinci bölüm, s.26; İkinci Menderes Kabinesi için Bkz. Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları,** s.369-370.

[613]Şevket Süreyya Aydemir; darbe iddiasının asılsız olduğunu, Celal Bayar'ın da, Menderes'in de yıllarca İnönü'yü tanıyan insanlar olarak İsmet Paşa'nın buna izin vermeyeceğini bildiklerini söylüyor. Bkz. Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı? (1899-1960),** (Beşinci basım. İstanbul:Remzi Kitabevi, 1993), s.194-195.

[614]Tekin Erer, **On Yılın Mücadelesi**, (İstanbul:Ticaret Postası Matbaası, 1963), s.33; Eroğul, **a.g.e.**, s.100; Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.71.

[615]Afyon, Balıkesir, Bilecik, Çankırı, Kastamonu, Konya, Ordu, Samsun, Seyhan valileri değiştirildi. Bkz. **Cumhuriyet,** (11 Haziran 1950), S. 9282.

[616]**Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri (1946-1950),** (Demokrat Parti'nin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar), Haz.: Özel Şahingiray, (Ankara:Doğuş Limited Ortaklığı Matbaası, 1954), s.634-635.

"Memleket baştanbaşa huzursuzluk içindedir. Siyasi emniyetimiz pervasız ve apaçık bir tehdit altındadır. Ordudan tapu memuruna kadar bütün devlet teşkilatında memurlar yataklarını bağlamışlar, kimin iftirası ile ne muamele göreceklerini beklemektedirler."[617] diyerek iktidarı sert şekilde eleştirmiştir.

Muhalefetin bu konudaki eleştirilerini sürdürmesi, silahlı kuvvetlerdeki tasfiyenin nedenlerini açıklanmasını istemesi üzerine Adnan Menderes;

> "Size esefle bildirmek isterim ki, iktidara geldiğimiz henüz bir ayı bulmadığı halde, bazı zaruri değişiklikler mesele ittihaz ederek Cumhuriyet Halk Partisi orduyu aleyhimize tahrik etmek yollarına sapmıştır...bizim bütün çalışmalarımız memleketimiz de demokrasiyi perçinlemeye matuftur. CHP eğer başarılı bir çalışmaya girmek istiyorsa, başlarındaki 'iktidar hastaları'nı atmalıdır. Bu 'iktidar hastaları' havayı teşvik etmek istemektedirler. Memlekette siyasi istikrarı muhtel gösterecek bir polemiğe bir hücum ve taarruza geçmişlerdir."[618] demiştir.

Adnan Menderes'in "iktidar hastaları" nitelemesi İnönü'ye ve İnönü'ye gönülden bağlı CHP'lilere yönelikti. Feroz Ahmad, "Tartışılan on yılda ve çok daha sonra da, partilerarası ilişkiyi bozan, işte bu 'Paşa faktörü' idi. İnönü fobisi İsmet Paşa'nın DP yönetimini gerçekte kabul etmediği, ilk fırsatta DP'lilerin altını oymaya kararlı olduğu inancına dayandığını" ileri sürmektedir. Ayrıca Feroz Ahmad, "DP'liler İnönü aktif politika da olduğu sürece kendilerini güvencesiz hissediyorlardı... Güvensizliklerin gerçek nedeni seçimlerde siyasi iktidarı ele geçirmiş olmalarına karşın, devleti-özellikle de merkez ve yerel bürokrasiyi, silahlı kuvvetleri, yargıyı hatta üniversiteleri ve basını ellerinde tutma konusunda emin olamamalarıydı"[619] demektir. Denilebilir ki iki parti arasında ortaya çıkan gerginliğin temel nedeni önce "İsmet Paşa" faktörü, sonraki yıllarda da demokrasinin bir sayı rejimi olduğuna inanan Adnan Menderes'in uygulamaları oluşturmuştur.

DP iktidarının ilk günleri sonradan devamı gelmeyen popülist uygulamalarla doludur. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ilk emri, kendisini korumakla görevli motosikletli polislerin artık kendisini takip etmemesi olmuştur. Yine yeni Cumhurbaşkanının Çankaya Köşkü'nde oturmayacağını ve burayı sadece resmi kabul

---

[617]Toker, **DP'nin Altın Yılları,** s.43.
[618]Erer, **On Yılın Mücadelesi,** s.36.
[619]Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye,** s.48-49; Şevket Süreyya Aydemir, 1950-1960 döneminde iktidar-muhalefet çatışmasının bir İnönü-Menderes kavgası şeklinde sürdüğünü, bunun nedeninin ise ne siyasi ne ekonomik, sadece psikolojik olduğunu belirtmektedir. Yazara göre; İnönü'ye karşı duyulan korkuyla karışık hayranlık, etrafındakilerde bir kompleks oluşturmuştur. Bu durum Bayar'da ve Menderes'te bir "İnönü Fobisi" olarak ortaya çıkmıştır, ki bu fobi normal bir parlemento düzeninin işlemesine imkan tanımamıştır. Menderes, Meclis'i bir gladyatörler savaşına çevirmiştir, Bkz. Aydemir, **Menderes'in Dramı?,** s.241-243.

günlerinde kullanacağını, ilan etmesi, her Bakanlığın kendi alanında tasarrufa gitmesi kararının alınacağının ve T.B.M.M. Başkanı'na ait iki otomobilden birinin satılacağının açıklanması bu popülist politikanın birkaç örneğidir.[620] Bu uygulamaları, DP'nin muhalefetteyken eleştirdiği ve düzeltilmesi kolay olan bazı konularda aldığı tedbirler takip etti. İnönü'nün yurt gezilerinde kullandığı beyaz tren ile Atatürk'ün hastalığı döneminde alınmış Savorona yatı halka açıldı. Ardından şeker fiyatlarında indirime gidildi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında, CHP Hükümetlerinin, dar gelirli kabul edilen kamu çalışanlarına düşük fiyatla şeker dağıtmasına karşın, halkın kilosu "5" liradan şeker satın alma zorunda kalması, büyük yakınmalara yol açmıştı. Topluma yayılmış olan bu tepki psikolojisinden yararlanmak isteyen DP Hükümeti, toz şekerde 30 kuruş, kesme şekerde 20 kuruş indirime gitti. Böylelikle toz şeker 142, kesme şeker 180 kuruştan satılmaya başlandı.[621] Kısmen de olsa hayat pahalılığını azaltmaya yönelik bu karardan sonra 14 Temmuz'da kapsamlı bir af kanunu çıkarılarak 15 Mayıs öncesi işlenen suçlar affedildi. Bunun yanında Milli Şef idaresini tamamen unutturmak amacıyla resmi dairelerde İnönü'nün resimlerinin asılması yasaklandı.[622] Bu uygulamalar sırasında bazı aşırılıklar da yaşandı. DP İzmir İl temsilcilerinden Rauf Onursal, İnönü'nün devrik Halife gibi yurtdışına çıkarılmasını istedi. Yine Bolu DP Milletvekili Zuhuri Danışman'ın okullar için hazırladığı tarih kitaplarında İnönü Savaşları'na yer verilmedi. Ayrıca İnönü Ansiklopedisi'nin adı değiştirildi.[623] Bu uygulamaları radikal üç karar takip etti. İlk karar ezanla ilgilidir. Seçimlerden önce Arapça ezan konusunda genellikle sessiz kalmayı tercih eden DP'liler,[624] 13 Haziran'da grup toplantısında aldıkları bir kararla Türkçe ezanı "millete mal olmamış inkılaplardan" kabul ederek ezanın Arapça okunma yasağının kaldırılmasını oybirliği ile kabul ettiler.

Meclis, 16 Haziran tarihli toplantısında kabul ettiği kanunla, "Arapça Ezan Yasağı"nı kaldırdı.[625] Görüşmelerde CHP adına konuşan Cemal Reşit Eyüpoğlu, Türkleri ibadete çağırmanın da prensip olarak Türkçe olmasına taraftar olmakla beraber,

---

[620]**Zafer,** (24 Mayıs 1950), S. 289.
[621]**Zafer,** (17 Haziran 1950), S. 412; Toker, **DP'nin Altın Yılları,** s.44-45.
[622]Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4.Kitap, İkinci bölüm, s.30-37.
[623]Aydemir, **İkinci Adam,** C.III, s.55, 107.
[624]Toker, **DP'nin Altın Yılları,** s.46-48.
[625]**Cumhuriyet,** (17 Haziran 1950), S. 9288; **Zafer,** (17 Haziran 1950), S. 412; Türkçe ezan uygulaması, 18 Temmuz 1932'de başlamıştı. Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesinin 5665 sayılı kanunla değiştirilmesiyle "Arapça ezan yasağı" kaldırılarak, istenirse Türkçe istenirse Arapça okunacağı kabul edildi. Ancak kanunun Meclis'te kabul edildiği andan itibaren ezan tamamen Arapça okunmuştur.

CHP'nin Türkçe veya Arapça ezan konusunda bir politika tartışması açmak istemediğini ve Arapça ezan meselesinin bir ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmayacaklarını, bu tasarının "partilerin müşterek malı olarak kabul edilmesini" istedi.[626] Daha önce de Meclis Grubu'nun, İnönü'nün bütün etkilemelerine rağmen, yasağın kaldırılmasını olumlu karşıladığı görülmüştür. Hatta çoğunluk Türkçe ezan okumanın, bir hata olduğunu itirafa kadar giderek DP'nin önerisini büyük istekle onaylamaya karar vermişti.[627] 5 Temmuz'da ise radyolarda dini programlar yayımlama yasağı kaldırıldı.

DP iktidarının aldığı ikinci karar din eğitimi ile ilgili karardır. 21 Ekim 1951'de alınan bu kararla okullarda din dersi alma zorunluluğu kondu. Çocuklarını din dersine sokmak istemeyen velilerden beyanname alınması kararlaştırıldı.[628]

Üçüncü karar, İnönü döneminde Türkçeleştirilen Anayasa metninin tekrar ilk yazıldığı orijinal diline çevrilmesiydi. Özellikle bu karar hem basında büyük gürültüler çıkardı, hem de CHP protestolarına neden oldu.[629] Denilebilir ki, DP iktidarının ilk anda aldığı bu radikal kararlar, özellikle ana muhalefet partisi CHP'nin iktidarın daha sonraki uygulamalarını kuşkuyla karşılamasına neden olmuştur.

Hükümetin din-siyaset ve laiklik üzerinde uygulamalarını İslamcı çevrelerdeki kıpırdanmalar izlemiştir. 1950 seçimlerinde CHP'yi desteklediğini iddia eden Ticani tarikatı'na mensup kişiler, Atatürk büst ve heykellerine karşı saldırılarda bulunmaya başladılar. Bu tarikat üyelerinden olup, Ulaştırma Bakanlığı'nda görevli bir memur 22 Haziran 1950'de Bakanlıktaki Atatürk büstlerine saldırdı. Bu olaydan dört gün sonra da Sıhhiye'deki Orduevi önünde bulunan Atatürk heykeline balyozla saldırıldı.[630] Bu olayları bir farkla taşradaki saldırılar izledi. Taşrada İnönü heykelleri de saldırıya

---

[626]Kazım Öztürk, **Türk Parlemento Tarihi (1950-1954),** C.IV, s.364-365; Erer, **On Yılın Mücadelesi,** s.45.

[627]Barutçu, **a.g.e.,** s.443; Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.71; İlk kez "Arapça ezan" konusunda Bayar ile Menderes ihtilafa düşmüş, Bayar kanunu erken bulmuştur. Menderes bu kanunun geçmesini sağlamak için istifa dilekçesini Bayar'a vererek Mersin'e gitmiştir. Bu durum karşısında Bayar'da kanuna onay vermiştir. Bkz. Mehmet Ali Birand, Can Dündar ve Bülent Çaplı, **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu,** (Dokuzuncu basım. İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş., 2001), s.73-74.

[628]Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.71-76.

[629]Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri,** Çev. M.Ali Sebük, İ.Hakkı Akın, (İstanbul: Çeltüt Matbacılık, 1966), s.79; Anayasa'nın dili 10 Ocak 1945'te 4695 sayılı kanunla sadeleştirilmişti. Ancak bu "geri adımla" Anayasa 1924 Osmanlıcasına çevrildi. Ve kısa zamanda tüm resmi yazışmalarda ağdalı Osmanlıca kullanılmaya başlandı. Bkz.Giritlioğlu, **a.g.e.,** s.282.

[630] Albayrak, **a.g.t.,** s.464.

uğradı. Kasım 1950'de Çanakkale'de Orduevi bahçesindeki Atatürk büstüne saldırılmış, ardından Düzce'de, Ereğli'de, Kırşehir'de benzer olaylar meydana gelmişti.[631]

Bu olaylar üzerine, başta Ticani tarikatı Şeyhi Kemal Pilavoğlu olmak üzere, bu tarikata mensup on bir kişi tutuklanmıştır. Ancak olaylar sürmüş, DP Konya Kadınhan İlçe Kongresi'nde bazı delegeler fes, sarık ve Arap harflerine geri dönülmesini istemişler, "kadınlar çarşafa" sloganları atılmıştır.[632]

Bu olaylar karşısında basına bir açıklama yapan Adnan Menderes, gericilik iddialarını reddetmiş ve CHP'lilerin "Atatürk İnkılâplarının bekçileri" olduklarını ilan ederek bu gericilik konusunu suistimal ettiklerini iddia etmiştir.[633] Ancak Büyük Doğu, Büyük Cihad gazetelerinde devrimler ve Atatürk aleyhinde yazılar çıkması, üniversite öğrencilerinin olayları protestosu,[634] bir çok Anadolu şehrinde Arap harflerinin yaygınlaşması, şehirlerarası otobüs biletlerinin Arapça kesilmesi, Anadolu lokantalarında hesapların eski yazıyla çıkarılması[635] gibi olaylar ve bunların artma ihtimalleri DP iktidarını önlem almaya itmiştir.

Atatürk ve O'nun manevi kişiliğinde, Türk İnkılâbına yapılan saldırıların artması ve bu olayların Türk kamuoyu ve özellikle gençlik tarafından tepkiyle karşılanması, CHP'nin DP'lileri "dini siyasete alet etmek" ve irticaa taviz vermekle suçlaması, İktidarın Atatürk ile ilgili bir kanunu gündeme getirmesine neden olmuştur. "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun Tasarısı" adıyla Meclis'e getirilen kanun tasarısı uzun görüşmelerden sonra 25 Temmuz 1951'de kabul edilmiştir.[636]

İrtica tartışmalarının yanısıra iktidar-muhalefet ilişkilerinde diğer bir gerilim konusu ise, DP'nin Kore'ye asker göndermesi ve yabancı sermayeye yönelik çıkardığı teşvik kanunu oldu. Hükümet, 25 Temmuz'da aldığı bir kararla 4500 kişilik bir gücü Kore'ye göndermiş, CHP ise savaş ilanı yetkisinin Meclis'e ait olduğunu ve hükümetin böyle bir karar alma yetkisinin olmadığını belirterek karara şeklen karşı çıkmıştır.[637]

---

[631]**BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, (490...1.0.0/231.912..1.), Dosya no: 222387.
[632]Turan, **Türk Devrim Tarihi**,4.Kitap, İkinci bölüm, s.52.
[633]Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s.81.
[634]Giritlioğlu, **a.g.e.**, s.285-286.
[635]**Cumhuriyet**, (22 Eylül 1951), S. 9747)
[636]"Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun" başlığı taşıyan 5816 sayılı Kanun 31 Temmuz'da yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 5 maddeden oluşan yasaya göre, "Atatürk'ün anısına açıkça hakaret eden veya söven" bir kişi "1 yıldan 3 yıla kadar" değişen hapis cezasına çarptırılacaktı. Onun heykeline, büstlerine saldıranlar da "1 yıldan 4 yıla kadar" ağır hapis cezasına çarptırılacaktı. Bkz. Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4.Kitap, İkinci bölüm,, s.57-58.
[637]Kore Savaşı, 38. enlemi geçen Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırmasıyla 25 Haziran 1950'de başladı. Amerika Güney Kore'yi destekledi. Savaş, sınır değişikliği yapılmadan başladığı şekilde bitti.

Diğer yandan DP 1 Ağustos 1951'de kabul edilen "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" ile sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaşım ve turizm alanlarında yabancı sermayeyi Türkiye'ye davet etmiştir.[638] Bu kanunun içeriği sonraki yıllarda genişletilmiş ve CHP'nin özellikle 1954 seçim kampanyasında en çok eleştirdiği konu olmuştur.

Demokrat Parti'nin ana muhalefet partisi CHP'nin varlığına yönelik ilk ciddi girişimi 1951 ara seçimleri öncesi halkevlerine yönelik uygulaması olmuştur. Bilindiği gibi halkevleri bir kültür ve siyasi eğitim kurumları olarak 1932'de kurulmuştu. 1950'ye gelindiğinde 487 halkevi ve 4312 halkodası ve bunlara bağlı çok sayıda kitaplık faaliyet gösteriyordu. Yönetimleri CHP Genel Merkezi ve yerel örgütleri tarafından üstlenilmiştir. Gereksinimleri de parti tarafından ve genel bütçeden karşılanıyordu. 1947 CHP Kurultayı'nda alınan bir kararla halkevleri özerk kuruluşlar haline getirilmiş ancak tamamen CHP ile ilişkisi kopmamıştı. DP iktidara gelince, CHP'nin hazineden ve diğer resmi kuruluşlardan aldığı ve kendi adına tapuya tescil ettirdiği gayrimenkullerin listesini hazırlattı. 25 Temmuz 1951'de DP Grubu, CHP'nin elindeki bu gayrimenkulleri hazineye devretmeye karar verdi. "Halkevleri ve CHP'nin Haksız İktisap Ettiği Malların Devlete İadesi Hakkındaki Kanun Tasarısı" 8 Ağustos 1951'de Meclis'e getirildi. CHP'nin sert çıkışlarına ve oturumu terketmesine rağmen 362 oyla kabul edildi.[639]

Böylelikle halkevleri ve halkodaları 5830 sayılı kanunla tüm eşyalarıyla beraber hazineye devredildi. CHP, "Muhalefet Yokedilmek İsteniyor" başlığıyla bir bildiri yayımlayarak, halkevlerinin milletin parasıyla kurulduğunu ve uygulamanın gayri hukuki olduğunu, ancak her tür olumsuz koşula rağmen mücadeleye devam edileceğini açıkladı.[640]

Menderes Hükümeti Kore'ye asker gönderme karşılığında Nato'ya girmeyi hedefliyordu ki, bu hedef 21 Eylül 1951'de gerçekleşmiştir. Bkz. Tevfik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995),** (İkinci basım. Ankara: İmge Kitabevi, 2000), s.35-37.

[638] 1951 tarihli kanun, 1954'de çıkarılan "Yabancı Sermayeyi Teşvik ve Petrol Kanunu" ile yürürlükten kaldırılmış, 1954 Kanunu ile daha liberal hükümler getirilmiştir. Buna göre; Türkiye'de bulunan yabancı sermaye sahipleri, yerli girişimcilere tanınan tüm hak ve muafiyetlerden eşit olarak yararlanacaktı. Yabancı memleketlere kâr transferi konusunda herhangi bir sınır getirilmiyor, gümrük vergisinde de muafiyetlere gidiliyordu. Bkz. Eroğul, **a.g.e.,** s.133-134.

[639] Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995),** s.47-48; Toker, **DP'nin Altın Yılları,** s.132-133; Eroğul, **a.g.e.,** s.109.

[640] **Muhalefet Yokedilmek İsteniyor,** (Bu Gaye İle BMM'ne Getirilen Kanun Teklifi Karşısında CHP'nin Görüşü),(Ankara: Ulus Basımevi, 1952).

DP, CHP'nin haksız olduğunu ileri sürdüğü mal varlığını hemen tasfiye etmeyerek, 1954 seçimleri öncesine kadar gündemde tuttu. DP'nin amacı muhalefetin başında sürekli bir tehdit oluşturup, eleştirilere engel olmaktı.[641] Ancak, malvarlığı dolayısıyla siyasi geleceğini tehlikede gören CHP, iktidara saldırı dozunu arttırdı, böylelikle siyasi hava iyice gerginleşti.

Trakya bölgesinde bir "propaganda taarruzuna" çıkan İnönü, 21 Eylül 1952'de Babaeski ve Kırklareli'nde ertesi gün Edirne'de, 23 Eylül günü Uzunköprü ve Keşan'da, 24 Eylül'de Çorlu'da halkla sohbet ve açık hava toplantıları yaptı. İnönü bu sohbetlerinde, daha çok demokrasinin faziletlerine ve iktidarın antidemokratik uygulamalarına değindi. Edirne'de; "Demokratik rejimde hür vatandaş, siyasi partiler içinde fikirlerini ve tenkidlerini söyleyecek ve bu münakaşalardan vatandaşlar arasında soğukluk ve uzaklık hasıl olmayacaktır. İktidar başında bulunanları bu anlayışa alıştıramıyoruz" derken, Çorlu'da "Memlekette iktidara gelmek ve iktidarda kalmak uğruna iftira yoluna, irtica vasıtasına, fena usullere müracaat eden politikacılar muvaffak olamamışlardır" diyerek iktidarın muhalefete karşı olan uygulamalarının haksız, antidemokratik ve iftiradan ibaret olduğunu anlatmaya çalışıyordu.[642]

Trakya'dan Marmara'ya geçen İnönü, 27 Eylül günü Bursa'da yaptığı konuşmada tavrını sertleştirdi: "Nitekim başlangıcı besleyici partizan idaredir. Bu bir hastalıktır ki musallat olduğu millet bünyesine kemire kemire onu nihayet posa haline getirir... Partizan idareye son verip hükümet nimetlerini vatandaşa tattırmak zamanı gelmiştir" dedi.[643]

İnönü'nün 20 günlük Trakya ve Bursa gezilerinde yaptığı konuşmalara Adnan Menderes 4 Ekim 1952'de Sivas'ta yanıt verdi:

> "Asayişsizlik var, diyorlar. Partizanlık var, diyorlar. Bunlar bu memleketi içeride ve dışarıda kötü göstermek isteyen insanların mesnetsiz iddialarıdır. ... Sorarım, kendi zamanlarında normal bir idare mi vardı? Bir hukuk devleti mi vardı? Devlet dahi yoktu denilebilir. Bütün sıkıntılarımız böyle bir idareyi devir almış olmaktan ileri geliyor."

Ardından İnönü'ye hodri meydan diyordu: "Eğer idareden şikayet ediyorlarsa derhal seçimlere gidelim."[644]

---

[641] Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971", **Geçiş Sürecinde Türkiye,** Der. Irvin Cemal Schick, Ertuğrul Ahmet Tonak, (İkinci basım .İstanbul: Belge Yayınları,1992), s.120-121.
[642] **Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956)**, s.127-134.
[643] **Aynı,** s.135-136.
[644] **Cumhuriyet,** (5 Ekim 1952), S. 10121; Erer, **On Yılın Mücadelesi,** s.120.

Adnan Menderes muhalefetin seçime hazır olmadığını yerel ve ara seçim tecrübelerinden biliyordu. Bu konuşmasıyla İnönü'nün halka yaptığı şikayeti sonuçsuz bırakmayı ve iktidarın uygulamalarının haklılığını anlatmayı amaçladı.

İşte böyle tam karşılıklı suçlamalar ve meydan okumalarla siyasi ortamın gerginleştiği 1952 Ekim'inde İnönü, Ege gezisine çıktı. İnönü, 5 Ekim'de İzmir'de İzmirlilere iktidarı şikayet ederek şöyle dedi:

> "Hakikat şudur ki, partizan zihniyetin idaresi, kanunların vatandaşa verdiği siyasi hürriyet ve emniyet haklarını iptal etmek hevesindedir. Huzurunuzda soruyorum, CHP'ni yıkmak için kanun hazırladığını, bu kanunun BMM'den çıkmak yolunda olduğunu bilmeyen var mı? Tehlike görüyorum!... Demek muhalefet partisinin hayatı mevcut kanunların teminatı altında değildir. Onu tahrip etmek için hususi bir kanun çıkması mümkündür. Hatta buna girişilmiştir. Bu şartlar altında yaşayan siyasi rejimde emniyet vardır denilemez." [645]

Muhalefetin sesini yükseltmesi, Adnan Menderes'i kızdırmış, Denizli'de yaptığı konuşmada; "CHP günde 500 toplantı yapıyor. Dünyanın hiçbir yerinde buna rastlanmamıştır." [646] diyerek muhalefetin hareketliliğinden duyduğu rahatsızlığı belirtmiştir.

Siyasi tansiyonun yükselmesi, gerginleşen iktidar-muhalefet ilişkilerinin liderlerin yaptığı yurt gezileriyle kitlelere yansımasından sonra bazı olayların çıkması kaçınılmaz oldu. Nitekim İnönü'nün 7 Ekim 1952 günü Manisa'da gerçekleşen konuşmasında olaylar çıktı. DP'li ve CHP'li vatandaşlar birbirine girdi. Muhalefet lideri ertesi gün Balıkesir'e gidecekti. Ancak, daha Balıkesir'e varmadan yine taraflar birbirlerine saldırdılar. Olayların büyümesi üzerine Balıkesir Valisi, İnönü'yü durumdan haberdar etti. İnönü'de şehirde siyasi toplantı için emniyet olmadığını görerek, şehre girmekten vazgeçti ve gezisini yarıda keserek geri döndü. Böylelikle durmadan yapılan karşılıklı tahrikler ülkeyi kardeş kavgasının eşiğine getirmiş ve yıllar sonra çıkacak büyük olayların habercisi olmuştur.[647] İktidar ve muhalefet bu durumdan ürkmüş ve gerginliğin azaltılması için çalışmalar başlamıştır.

Özellikle sertliğin yaşandığı bir dönemde yurt gezisine çıkan gazeteci Ahmet Emin Yalman'a 22 Kasım 1952'de Malatya'da bir suikast düzenlenmesi iki partinin çatışmacı politikadan geri adım atmalarına yol açtı. Adeta bir "bahar havası" yaşanmaya

---

[645] **Cumhuriyet,** (6 Ekim 1952), S. 10122.
[646] **Cumhuriyet,** (3 Ağustos 1953), S. 10421.
[647] **Cumhuriyet,** (9 Ekim 1952), S. 10125; Eroğul, **a.g.e.,** s.124-125.

başlandı.[648] İki parti arasında en uzun dostane ilişkiler dönemlerinden birini teşkil eden bu dönem, 8 Temmuz 1953'te DP'nin kendisine rakip gördüğü Millet Partisi'ni kapatmasıyla sona erdi. Millet Partisi 1951 yılına kadar pek fazla etkinlik göstermemesine karşın, bu tarihten itibaren özellikle muhafazakâr bölgelerde önemli gelişmeler göstermişti. Adnan Menderes Hükümeti ileride kendisine rakip olacağını düşündüğü Millet Partisi'ne karşı bazı politikalar üretti.[649]

Millet Partisi'ni Atatürk İlke ve Devrimlerine karşı geldiğini ileri sürerek, önce geçici, sonra 27 Ocak 1954'te ise temelli olarak kapattı. Bir muhalefet partisinin sıradan bir dernek gibi kolayca kapatılabilmesi çok partili hayata vurulmuş bir darbe olarak değerlendirildi.[650] Ancak aradan on beş gün geçmeden, Millet Partisi yöneticileri bu sefer Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurdular.

1954 seçimleri öncesi muhalif partilerden birini kapatarak konumunu güçlendiren DP'liler, asıl darbeyi ana muhalefet partisine vurdular. Öncelikle üniversite profesörlerinin siyasetle uğraşmaları yasaklandı. Böylelikle CHP'ye yakınlık duyan üniversite çevrelerinin önüne engel konuldu.[651]

İktidarın muhalefeti etkisizleştirme çabalarından ikincisi ve esas önemlisi ise CHP'nin sahip olduğu menkul ve gayrimenkullere el konularak hazineye devredilmesi girişimiydi. CHP'nin malvarlığı konusunda DP'nin ileri sürdüğü görüş, bütün mallarının ve nakitlerinin "gayrimeşru" yollardan kazanılmış olduğuydu. Tasarı 14 Aralık 1953'te Meclis'e getirildi. Tasarının gerekçesinde, "Bir siyasi teşekkülün iktidarda bulunmaktan istifade ederek kendi lehine menfaaatler sağladığı sabit olduktan sonra, bu menfaatlerin istirdadı lazım değil midir?" deniliyordu. Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu: "İcap ederse önlerindeki kağıtları, masaları da alacağız." diyerek DP'nin gerçek amacını ortaya koydu.[652]

İnönü tasarı üzerinde söz alarak Meclis'te büyük yankılara neden olan ünlü konuşmasını yaptı:

> "Tarih kürsüsünden halinizi seyrediyordum. Suçluların telaşı içindesiniz... İktidarın mesuliyet duygusundan bu derece mahrum olarak vatanda hukuk dışı bir devre açması, ayrıca esefe layıktır... Sizi Türk Milletine karşı mesuliyetle başbaşa bırakıyoruz... İktidarda bulunan bir

---

[648] Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye,** s.58-59.
[649] Başgil, **a.g.e.,** s.66; Ayrıca iktidarın daha kendilerini muhalefetteyken terkeden ve siyasi mücadelelerini zorlaştıran Millet Partisi hakkında olumlu düşünmedikleri de bir gerçekti.
[650] Eroğul, **a.g.m.,** s.121; Erer, **On Yılın Mücadelesi,** s.152.
[651] Eroğul, **a.g.e.,** s.125.
[652] Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995),** s.48-49.

> siyasi partinin rakibi olan siyasi partiye karşı yaptığı isnat ve ithamı, bağımsız bir mahkeme hükmüne arzetmeye cesaret edememesi, ithamın haksız ve iftira olduğunun riyazi delilidir. Hukuk dışında harekete karar vermiş olan bir iktidar düşmemek için meşru olmayan her vasıtaya başvuracak yoldadır... Işıktan korkuyorsunuz... Vatandaşın bizim için beslediği ümitlere layık olacağımıza söz veriyoruz."[653]

diyerek Meclis'i terketti ve oylamaya katılmadı.

Tasarı aynen kanunlaştı. Ankara barosundan otuz bir avukat telgraf çekerek, İstanbul Üniversitesinden bin öğrenci de bir bildiri yayınlayarak Cumhurbaşkanından kanunu imzalamamasını istediler. Ancak Celal Bayar hemen ertesi gün kanunu imzalayarak yürürlüğe girmesini sağladı.[654]

CHP ise bir bildiri yayınlayarak; "CHP hiç sarsılmamıştır. Sarsılmayacaktır. Millet yolunda işbaşındayız." mesajını vermiştir.[655]

Bu gergin siyasi ortam içerisinde 1954 seçimlerine gidilmiş, bu dört yıllık süreç içerisinde; "DP iktidarı hazmedememiş, CHP de muhalefeti kabullenememiştir."[656]

1.2. Yerel Seçimler

DP'nin CHP'den 22 Mayıs 1950'de iktidarı devralmasından yaklaşık üç ay sonra ilk yerel seçimler yapıldı. 13 Ağustos'ta yapılan muhtarlık seçimlerini, 3 Eylül'de yapılan belediye seçimleri ve 15 Ekim'de yapılan il genel meclisi seçimleri izledi.

Muhtalık seçimlerine kadar olan süreçte partiler yeni rollerine uyum sağlamaya çalıştılar. DP kendini "milli iradenin" temsilcisi olarak ülkeyi değiştirmekle görevli saydı ve halkın sempatisini toplayacak, Arapça ezan, şekerin ucuzlatılması gibi icraatlarda bulundu. CHP ise halkın seçimlerde aldatıldığını ve bu geçici durumun yerel seçimlerde düzeleceğini düşünmüştü. Ancak sonuçlar CHP'nin arzuladığı biçimde gerçekleşmedi.

13 Ağustos'ta yapılan muhtarlık seçimlerine katılım çok düşük oldu. Basın, muhtarlık seçimlerinin "eski milletvekili ara seçimlerini" hatırlatacak kadar sönük geçtiğini yazdı. Hatta birçok yerde sandık kurulu temsilcileri sandıkları terkettiler. Bu

---

[653] **Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956),** s.224-225; Aydemir, **a.g.e.,** s.133; Giritlioğlu, **a.g.e.,** s.307.
[654] Eroğlu, **a.g.e.,** s.127.
[655] Toker, **DP'nin Altın Yılları,** s.257.
[656] Fahri Aral, "DP İktidarı Hazmedemedi, CHP Muhalefeti Kabullenemedi...", Hıfzı Oğuz Bekata İle Söyleşi, **Tarih ve Toplum, CHP Özel Sayı,** C.24, S.141, (Eylül 1995), s.20.

durum bazı olaylara neden oldu. Örneğin İstanbul'da Osmaniye köyünde bir sandıkta, eski muhtar, elektrik tamiratı bahanesiyle bir vatandaşı hücreye davet etmiş ve onun vasıtasıyla oy pusulalarını değiştirerek yok etmişti. Ancak olay ilçe seçim kuruluna intikal etmişti.[657]

Muhtarlık seçimlerinin çok sönük geçmesinin nedeni her iki partinin de propaganda faaliyetlerine önem vermemesiydi.

Hiç bir parti radyoda konuşmadığı gibi, açık ve kapalı toplantı da yapmadı. Bu durumun gerçekleşmesinde yeni milletvekili seçimi kanununun etkisi büyük olmuştu. Yeni kanuna göre idare memurlarının seçimde bir rolü kalmamıştı. Bu nedenle; eskiden varolan "muhtarlıkları kazanan partinin mebuslukları da elde edeceği" inancı sona ermişti.[658] Seçimlerde, bütün illerde DP toplam olarak 19.052 muhtarlık kazanırken; CHP 13.152; Millet Partisi 130[659]; İşçi ve Çiftçi Partisi 2, Bağımsızlar 2049 muhtarlık aldılar. Bu arada 1424 muhtarlık ise karışık listeden kazanıldı.[660]

Seçim sonuçları hakkında bir değerlendirme yapan muhalefet lideri İnönü, seçimi kazandığını iddia ederken, genel seçimlere göre, başarılı olduklarını ifade ediyordu. Adnan Menderes ise, genel seçim öncesini ölçü olarak, CHP'nin iktidarı döneminde kırk bine yakın olan muhtarlık sayısını, on üç bin dolayına düşürüldüğünü; oysa DP'nin o dönemde bin olan muhtarlık adedini on sekiz bine çıkardığını açıkladı ve seçimlerin CHP tarafından kaybedilmiş olduğunu savundu.[661]

Muhtarlık seçimlerine ilişkin basında baskı haberleri de yer almıştır. Örneğin; Çorlu'nun Ömerler Köyü'nde DP Milletvekili Şevket Mocan'ın Ethem Öner'in kahvesinde konuşarak; "Tekirdağ'ı dilimizle elimizle DP'li yapamazsak tabancının sapı ile yaptıracağım" dediği öne sürüldü. Diğer yandan Gönen'de DP Milletvekili Yahya Pehlivanlı, CHP'yi "komünistlikle" suçladı. Kars'ta ise CHP'liler dövülerek oy kullandırıldığı iddia edildi.[662]

---

[657] **Cumhuriyet**, (14 Ağustos 1950), S.9346.
[658] **Cumhuriyet,** (14 Ağustos 1950), S. 9346.
[659] Giritlioğlu, **a.g.e.,** s.289.
[660] **Zafer,** (1 Eylül 1950), S. 486; 1950'den sonraki yerel seçimlerde-1961 yılına kadar- oy miktarları açıklanmamıştır. Sadece "kahir ekseriyetle DP kazandı" ibaresi basında yer almıştır. Bkz. Giritlioğlu, **a.g.e.,** s.289.
[661] Albayrak, **a.g.t.,** s.468-469.
[662] Egemen Nilüfer Yumurtacı, "1950 Yerel Seçimleri", **www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1950.php**

Muhtarlık seçimlerinden alınan düşük sonuçlar, iktidar partisinde bir kıpırdanma yarattı. Belediye seçimleri öncesi iktidar seçim hazırlıklarına ve propagandaya önem verdi.

CHP belediye seçimleri propagandası sırasında, iktidarın Meclis'e danışmadan Kore'ye asker göndermesini ve kendilerine karşı ağır suçlamalarda bulunması temasını işledi. Muhalefet lideri İnönü, 28 Ağustos 1950 tarihinde yaptığı radyo konuşmasında; "siyasi emniyetlerin tehlikede olduğunu ve memleketin baştanbaşa huzursuzluk içinde olduğunu" savundu. Dış politikada ise; "DP'nin mesuliyet hissi taşımadığını ve bu şartlar altında dış politikadan bir selamet beklenemeyeceğini" belirterek DP'ye oy verilmemesini istedi.[663]

Başbakan Adnan Menderes ise, İnönü'nün konuşmasına verdiği cevapta; "İsmet İnönü kendi kendini ret ve inkar ediyor. Memleketin iç ve dış politikasını uzun zaman münhasıran kendi elinde bulundurmuş olan bir adam kalkıyor ve mesuliyet taşımayanların dış politikaya karışmasının felakete yol açacağını söylüyor. Bu iki yüzlü politikacılıktır."[664] dedi.

DP propaganda çalışmaları çerçevesinde, İstanbul belediye seçimleri için bir beyanname yayınlayarak İstanbul'la ilgili düşüncelerini kısaca şöyle ifade etmişlerdir;

"İstanbul'da turizmin geliştirileceği, hizmetlerin tüm ilçelere aynı oranda götürülerek bazı ilçelerde kayırmalara gidilmeyeceği, tüm ilçelerde temizlik hizmetlerinin arttırılacağı, mesken ihtiyacını karşılamak için belediyelerin elindeki arazilerin taksitle halka satılacağı, yeni bir itfaiye teşkilatının kurulacağı" vaatedildi.[665] Özellikle İstanbul'da propagandaya önem veren DP, 27 Ağustos günü on bir ayrı semtte propaganda konuşması yapmıştır. Eyüp'teki konuşmada DP'li sözcüler; "Memleketin uzun yıllar kötü idare yüzünden harap olduğunu, bunları tamir için zamana ihtiyaçları olduğunu ve kendilerine güvenilmesini"[666] istemişlerdir.

İzmir çalışmalarında ise, İzmir DP adayı Rauf Onursal, CHP'nin geçmiş icraatlarının tamamının kötü olduğunu, sürekli baskı yapıldığını öne sürmüş, başta İsmet Paşa olmak üzere o zamanın yöneticilerinin halka zulüm yaptığını, şimdi de hesap verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca "İsmet Paşa fobisine" yakalanmış bir DP'li

---

[663] **Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956),** s.19-20.
[664] Toker, **DP'nin Altın Yılları,** s.88.
[665] **Cumhuriyet,** (25 Ağustos 1950), S. 9360.
[666] **Cumhuriyet,** (28 Ağustos 1950), S. 9363.

olarak; "İsmet Paşa'yı asalım, derisini yüzelim, içini samanla doldurup teşhir edelim"[667] diyerek saldırgan bir propaganda örneği sergilemiştir.

Oldukça çekişmeli geçen ve 3 Eylül 1950 günü yapılan Belediye seçimlerine bazı yerlerde katılım oranı % 90'ı bulurken, bu oran bazı yerlerde % 40-50 civarında kalmıştır. Seçim sonucunda DP 600 belediyenin 560'ını kazanmış, CHP ancak 40 belediye elde edebilmiştir.[668]

Menderes seçimlerde % 90'a yakın oy almaları üzerine; "Türk Milleti Halk Partisi'ni 14 Mayıs'ta iktidardan tasfiye etmişti; 3 Eylül'de de muhalefetten tasfiye etti"[669] diyerek sonuçlardan duyduğu sevinci ifade etti.

Belediye seçimlerinden sonra 15 Ekim'de İl Genel Meclisi seçimleri yapıldı. Seçimler öncesi iktidar-muhalefet ilişkilerini gerginleştiren iki konu oldu. İlki CHP'nin tekrar "Kore meselesini" gündeme getirmesi, diğeri ise CHP'li Malatya Belediye Başkanı Muzaffer Akalın'ın, Hükümetin devlet dairelerinde sadece Atatürk'ün resmi asılması yolundaki emrine uymayarak İnönü'nün resmini belediyeden indirmemesi üzerine görevden uzaklaştırılması oldu.[670]

Seçimler öncesi 9 Ekim'de radyodan halka seslenen İnönü, muhalefetin çeşitli nedenlerle engellendiğini, hakimlerin parti teşkilatının isteğine göre değiştirildiğini, radyonun tarafsız davranmadığını, muhalefetin hainlikle suçlandığını[671] söyledi.

İl Genel Meclisi seçimlerinde DP yeni bir zafer kazanarak 51 ilde tam çoğunluğu elde ederken, CHP 11 ilde tam çoğunluğu sağlamış, geri kalan yerlerde ise karma listeler kazanmıştır. CHP'nin çoğunluğu sağladığı iller; Amasya, Bingöl, Bitlis, Burdur, Hakkari, Kastamonu, Muş, Ordu, Sinop, Trabzon ve Van olmuştur. DP'nin oy oranı % 55.81, CHP'nin % 39.75, Millet Partisi'nin % 3.99, Bağımsızların ise % 0.45 olmuştur.[672]

---

[667] Kürşat Gökkaya, **"Türk Siyasi Tarihinde Muhalefet Hareketleri ve Bir Örnek: Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti (1950-1960)"**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1993), s.137.

[668] **Cumhuriyet**, (5 Eylül 1950), S.9368; **Zafer**, (4 Eylül 1950), S.489; 3 Eylül Belediye seçimlerinde, bir operatörün eşi olan öğretmen Müfide İlhan Mersin'den belediye başkanı seçilerek, ilk kadın belediye başkanı olmuştur. Bkz. Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s.75.

[669] **Cumhuriyet,** (5 Eylül 1950), S. 9368, **Zafer,** (4 Eylül 1950), S. 489.

[670] **Zafer**, (5 Ekim 1950), S.530.

[671] **Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956),** s.21-23.

[672] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (030..1.0.0/ 51.309..9), Dosya No: 5.

İl Genel Meclisi seçimlerinden CHP'nin aldığı sonuç, İnönü'yü memnun etmedi. İnönü bu sonuçla ilgili; "DP kazandı. Aldığımız oylar artma halinde. Bu neticeler hep tabii, umumi efkarda uyanma tedrici, fakat daimi haldedir." demiştir. [673]

Bu seçimlerden dokuz ay sonra 22 Temmuz 1951 tarihinde, boşalan Malatya Belediye Başkanlığı için seçime gidildi. Seçime katılım oranı % 65 olmuş, seçmenlerin % 75'i CHP'ye % 25'i ise DP'ye oy vermiştir. CHP 11.706 oy alırken, DP 4809 oy alabilmiştir. [674] DP bu seçim sonuçlarından memnun olmamış, seçimde hile yapıldığını iddia etmiştir. DP'ye göre seçimlerde eski kütükler kullanılarak DP'li vatandaşların oy vermesi engellenmiştir. Vali vekili Şefik San, seçimlerden sonra yaptığı açıklamada sonuçları; "Seçim tarihinde emsaline rastlanmayan bir sahtekarlığın neticesi" olarak değerlendirmiştir. [675]

1954 genel seçimleri öncesinde yapılan son yerel seçim ise Uşak İl Genel Meclisi seçimi olmuştur. 15 Kasım 1953'te yapılan seçimde 12 üyeliğin 11'ini CHP almıştır. Bu durum genel seçimler öncesi CHP'ye büyük moral olurken, DP kaybettiği her seçimde yaptığı gibi, yine yolsuzluk yapıldığını iddia etmiştir. Seçmen kütüklerinin vaktinde asılmadığı gerekçesiyle seçimin iptali için İl Seçim Kurulu'na başvurmuştur. Seçim sonucunda CHP; 26.748 oy alırken DP; 22.052 oy almıştır. [676]

1.3. 1951 Ara Seçimi

14 Mayıs 1950 Genel seçimlerinde büyük çoğunluğu kazanan DP, Anayasa'ya göre 1950'de yapılması gereken ara seçimleri "meclis aritmetiğini değiştirmeyeceği ve 1 milyon liraya yakın tasarruf sağlayacağı" gerekçesiyle bir yıl sonraya ertelemeye karar vermişti. DP İstanbul Milletvekili Hüsnü Yaman ve iki arkadaşı tarafından Meclis'e verilen önerge CHP'li milletvekillerinin ve Millet Parti'li Osman Bölükbaşı'nın karşı çıkmasına rağmen kabul edildi.

CHP Tokat Milletvekili Zihni Betil'in; DP'nin 13 yerden çift aday gösterdiğini ve durumun eksik temsile neden olduğunu belirtmesine ve; "... her seçim masraflıdır, o zaman genel seçimleri de 4 yılda değil, 8, 12 yılda yapalım. Sadece masraftan dolayı

---

[673] Albayrak, **a.g.t.**, s.474.
[674] **Aynı**, s.520.
[675] **Cumhuriyet**, (23 Temmuz 1951), S. 9689.
[676] **Cumhuriyet**, (17 Kasım 1953), S. 10524.

tehir etmek doğru olmaz" diyerek itiraz etmesine rağmen sonuç değişmedi. [677] DP ara seçimlerin ardından 1953'te yapılması gereken muhtar seçimlerini de Kasım 1954'e erteledi. Zamanla bu erteleme DP'nin bir alışkanlığı haline geldi.[678]

1951 ara seçimleri öncesinde CHP, seçimlere girme konusunda kararsız kaldı. İktidar seçimler öncesinde, CHP'nin halkevlerinin mallarına el konulmasına yönelik tasarıyı kabul etmişti. CHP ise yayınladığı bir bildiriyle bu kararı protesto etmiş ve ara seçimlere katılma konusunda karar vermediğini açıklamıştı.[679] Ancak Nadir Nadi, Cumhuriyet gazetesindeki "Bir Vazife" başlıklı yazısında, CHP'ye seçimlere girmeyi tavsiye ederken, Hüseyin Cahit Yalçın'da Ulus'ta "Seçimlere Girmek Fikri" yazısında seçimlere katılmamanın "Demokratların ekmeğine yağ süreceğini" savunarak, bu fikri doğru bulmadıklarını belirttiler.[680]

Bu gelişmeler üzerine CHP seçimlere katılma kararını 3 Ağustos'ta açıkladı.[681] İnönü; "Millet iktidara karşı ara seçimlerde oyunu cesaretle kullanırsa onu doğru yola getirmek için en tesirli ihtarı yapmış olur"[682] diyerek seçim kampanyasını başladı.

Seçimlere CHP ve DP'den başka Millet Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi'nin bağımsız adayı Esat Adil, Türkiye Yükselme Partisi'nin bağımsız adayı Ali Rıza Girdeşir ve Demokrat İşçi Partisi katıldı. CHP ve DP açık milletvekilliği bulunan 17 ilde seçime katılırken, Millet Partisi 11 ilde, diğer partiler ise sadece İstanbul'da seçime katıldılar.[683]

20 milletvekilliği için yapılan ara seçimlerde DP'den adaylık için yüzlerce vatandaş başvurunca, DP merkezi aday göstermeyerek, teşkilatını serbest bıraktı.[684] DP'nin 25 Ağustos'ta açıklanan aday listesinden anlaşıldığına göre; adaylar arasında 6 avukat, 2 doktor, 2 subay, 1 profesör, 1 müsteşar, 1 sayıştay eski başkanı, 1 bucak müdürü, 1 eski milletvekili, 1 çiftçi, 1 yazar, 1 banka müdürü, 1 mali müşavir, 1 yüksek mühendis, 1 basın-yayın genel müdürü bulunuyordu.[685]

---

[677] Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi , IX. Dönem (1950-1954)**, C.V, (Ankara: T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 2001), s.5501-5504.
[678] **Cumhuriyet,** (15 Temmuz 1953), S. 10405.
[679] **Cumhuriyet,** (26 Temmuz 1951), S. 9092.
[680] Albayrak, **a.g.t.,** s. 522-523.
[681] **Cumhuriyet,** (4 Ağustos 1951), S. 9701.
[682] **Cumhuriyet,** (24 Temmuz 1951), S. 9690.
[683] Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952),** s.692.
[684] **Cumhuriyet,** (13 Ağustos 1951), S. 9710.
[685] **Ayın Tarihi,** S. 213, (Ağustos 1951), s.62.

CHP ve Millet Partisi adaylarını 14 Ağustos'ta ilan ettiler.[686] CHP adaylarını merkezden ve ünlü isimlerden gösterdi. Aydın'dan Nihat Erim ve Cavit Oral, Zonguldak'tan Kemal Satır, Bilecik'ten Kasım Gülek, Denizli'den Cemil Sait Barlas, Muğla'dan Vedat Dicleli, İstanbul'dan eski İstanbul Valisi Lütfi Kırdar ve eski Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak aday gösterilen ünlü isimlerdir.[687]

Millet Partisi de yine adaylarını ünlü isimler arasından seçmişti: İstanbul'dan Ahmet Oğuz ve General Sadık Aldoğan, Kırşehir'den Ahmet Tahtakılıç, Aydın'dan Mustafa Kentli, Sinop'tan Suphi Batur seçim meydanlarına gönderilen ağır toplardı.[688]

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in aday olduğu Bilecik'te bir bildiri dağıtarak; "Hükümet dairelerinin basılarak silah kaçırıldığını, mala ve cana tecavüzlerin her yerde arttığını, iktidarın bütün bu olumsuzluklara bir çare bulamadığını" iddia etmesiyle seçim propagandasını başlatmıştı. Bu sözler üzerine Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu CHP'yi eleştirerek, "halkı kıyama teşvik etmekle" suçladı ve bunun üzerine Kasım Gülek hakkında soruşturma açıldı.[689]

CHP Genel Sekreterliği 16 Temmuz'da tüm İl İdare Kurulları'na bir genelge göndererek propaganda çalışmaları hakkında bilgi verdi. İktidar partisinin geniş imkanlara sahip olduğunu ve 400 milletvekilinin katılımıyla propaganda yapacağını belirtti. Buna karşılık CHP'nin imkanlarının kısıtlı olduğunu, bu nedenle maddi durumu iyi olan gönüllü vatandaşların tespit edilerek ara seçim yapılacak illere propaganda yapmak üzere gönderilmesi istendi.[690]

CHP iktidarın icraatlarını eleştiren broşürler yayımlayarak[691] ve radyoyu kullanarak oy toplamaya çalıştı. Tam bir siyasi çatışma halinde geçen seçim propagandasında muhalefet, iktidarı devlet radyosunu tekeline almak, memurlara baskı yapmakla suçladı. Muhalefet çevrelerinden vergilerin arttırılacağı, Adnan Menderes'in toprak ağası olduğu yolunda iddialar ortaya atıldı. Hatta Kasım Gülek, Bilecik'te yaptığı propaganda da, "Kore'de ölenlerin şehit sayılamayacağını" iddia etti.[692]

Muhalefet lideri İnönü, Ankara Radyosu'nda, 12 Eylül 1951'de yaptığı konuşmada hem dış hem iç politikayı eleştirdi. Dış politikada; "Kore'ye gönderilen

---

[686] **Cumhuriyet,** (15 Ağustos 1951), S. 9712.
[687] Toker, **DP'nin Altın Yılları,** s.143.
[688] **Aynı,** s.145.
[689] Albayrak, **a.g.t.,** s.523-524.
[690] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (490..1.0.0 / 11.58.23) Dosya No: 191949.
[691] **Cumhuriyet,** (22 Ağustos 1951), S. 9719.
[692] Albayrak, **a.g.t.,** s.525.

asker sayısının bilinmediğini" söylerken, iç politikada; "ülkenin Menderes'in elinde kazaya" uğrayacağını, "radyonun partizanca kullanıldığını" açıkladı.[693]

CHP, seçimler öncesinde adaylarından çok sayıda şikayet geldiğini, adaylarının her yerde takibata uğradığını açıkladı. CHP Muğla Milletvekili Vedat Dicleli hakkında hükümete hakaretten soruşturma açıldı. DP ise hiçbir vatandaştan şikayet gelmediğini öne sürdü.[694]

DP propaganda çalışmalarına başlarken CHP'nin "muazzam bir seçim bütçesi" ayırdığını açıklayarak, 14 Mayıs 1950'den 1 Ağustos 1951'e kadar bir yıllık sürede yaptığı icraatları "Beyaz Kitap" adıyla yayımladı.[695] Oy kaygısıyla seçimlerden hemen önce işçilere ücretli hafta tatili kanununu kabul etti. Ayrıca işçilere grev hakkı tanıyan bir kanun hazırladı. Ancak bu tasarı seçimlerden sonraya bırakıldı, ancak çıkartılmadı. DP seçim propagandasında; dinsel temalara ağırlık verdi. Arapça ezanın, din derslerinin, radyoda Kuran okunmasının kendi eseri olduğunu sık sık hatırlattı.[696] Samet Ağaoğlu; "CHP'ye oy vermeyiniz. Yaşayanlar hortlaklardan daima korkar ve kaçarlar" derken, Tevfik İleri Sinop'ta; "Allah'ın DP'yi desteksiz bırakmayacağına eminiz" sözlerini sarfetti. Nuri Özsan ise Muğla'da halkı tehdit ederek; "Bize oy vermezseniz, size itimadımız kalmayacaktır" açıklamasını yaptı.[697] CHP de dini temalara yer vermiş ve "türbeleri açmakla" övünmüştü. Ancak DP, dini siyasete karıştırmada daha büyük adımlar atmıştı.

Seçim yapılacak illerde hararetli tartışmalar yapılmış, ilginç söylemlerde bulunulmuştur. Ünlü isimlerin yarıştığı Aydın, Kırşehir, Bilecik en yoğun mitinglerin yapıldığı yerler olmuştu. Bilecik'te CHP'liler halka "6 ok" amblemli tahta kaşıklar hediye ederken, DP'liler sigara tablaları dağıttı.[698]

Çanakkale'de DP Milletvekili Süreyya Endik; "Halk Partisi bu milletten ne yüzle oy istiyor. Alınteri ile kazanıp vergi diye verdiğimiz para ile apartman diken bu insanlara asla rey vermeyiniz"[699] derken CHP'liler de Süreyya Endik'e ilginç eleştiriler

---

[693] Kili, **a.g.e.,** s.113-114.
[694] **Cumhuriyet,** (23 Ağustos 1951), S. 9720.
[695] **Cumhuriyet,** (22 Ağustos 1951), S. 9719.
[696] Eroğul, **a.g.e.,** s.111.
[697] Toker, **DP'nin Altın Yılları,** s.145.
[698] **Cumhuriyet,** (5 Eylül 1951), S. 9733.
[699] **Cumhuriyet,** (6 Eylül 1951), S. 9734.

getirmişti; "Süreyya Endik'in soyadındaki 'En' atılırsa 'Dik' kalır. Bu da diktatörlük demektir. Endik diktatördür."[700]

Seçim yaklaşırken konuşmalar sertleşmiş, CHP Bursa Milletvekili Ferit Melen; "Radyoların Batum radyosundan daha alçak bir hale geldiğini" söylerken,[701] Adnan Menderes; "Cumhurbaşkanı seçilmediği halde, Cumhurbaşkanı olarak devletin en yüksek mevkiini gaspetmiş olan İnönü, bu memlekette siyasi hürriyetin müdafisi olarak karşımıza çıkamaz" diyerek propagandaya son noktayı koymuştu.[702]

Ara seçimler 16 Eylül 1951'de 17 ilde yapıldı. 3.168.423 seçmenden 1.778.853'ü oy kullanmış, seçime katılım oranı; % 54.1 olmuştur. DP oyların % 52.7'sini alarak 18 milletvekili çıkarırken, CHP oyların % 38.7'sini alarak 2 milletvekili çıkarmıştır. Millet partisi oyların % 8'ini alırken, bağımsızlar % 0.6'sını almışlardır.[703]

Seçimlerden sonra T.B.M.M.'deki milletvekillerinin partilere göre dağılımı şöyle olmuştur:

DP: 424, CHP: 71, Millet Partisi: 1, Bağımsızlar: 9[704]

Seçim sonuçları CHP'nin umutlarını kırmış ve moralini bozmuştur. CHP adaylarından sadece Reşat Şemsettin Sirer Sivas'tan, Muhtar Acar Sinop'tan seçilmeyi başarırlarken, Kasım Gülek, Nihat Erim, Lütfi Kırdar ve Necmeddin Sadak gibi ünlüler, seçimi ikinci kez kaybetmişlerdir. Seçimlerden sonra Lütfi Kırdar DP'ye geçerken, Nihat Erim Adnan Menderes'e yaklaşmaya başlamıştır.[705]

DP ise sonuçları sevinçle karşılamış, 1950 sonuçlarının bir tesadüf olmadığını gösterme şansına sahip olmuştur.

---

[700] **Cumhuriyet,** (7 Eylül 1951), S. 9735.
[701] **Cumhuriyet,** (9 Eylül 1951), S. 9737.
[702] **Cumhuriyet,** (12 Eylül 1951), S. 9740.
[703] Seçim yapılan iller; Aydın (3 milletvekilliği), Balıkesir, Bilecik, Bitlis, Bursa, Çanakkale, Denizli, Eskişehir, Gümüşhane, İstanbul (2 milletvekilliği), İzmir, Kastamonu, Kırşehir, Muğla, Sinop, Sivas, Zonguldak'tır. Bkz.Tuncer, **a.g.e.,** s.337.
[704] Albayrak, **a.g.t.,** s.527.
[705] Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.88.

2. 1954 GENEL SEÇİMLERİ

2.1.Seçim Kanununda Gerçekleştirilen Düzenlemeler

Genel seçimler öncesi iktidar yerini sağlamlaştırmak ve seçmen oylarını alabilmek için iç politikada önemli uygulamalara gitmiş, ana muhalefet partisi CHP'nin tüm mali kaynaklarına el koyan iki önemli kanunu kabul etmişti. Bu, uygulamalardan biri CHP yayın organı Ulus'un kapatılması, diğeri ise muhalefet partisi Millet Partisi'nin dini siyasete alet ettiği ve Türk İnkılâbı'na karşıt bir politika izlediği gerekçesiyle kapatılmasıdır. CHP bütün gücünü kullanarak siyasi örgütünü toparlamaya çalıştı ve bu arada seçimler öncesinde Yeni Ulus'u yayın organı olarak faaliyete geçirdi, ancak bunlara rağmen partinin siyasi gücü ve teşkilatı sarsılmıştı.

Millet Partisi yöneticileri de, kısa sürede Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni kurmuşlardı. Bu parti, bütün yurtta teşkilatını tamamlayamadan seçim ortamına girilmişti. İktidar ile muhalefet partileri arasında böyle bir gerginliğin olması seçim havasının erken başlamasında etkili olmuştur. Nitekim DP Meclis Grubu'nun 11 Şubat 1954'teki toplantısında genel seçimlerin 2 Mayıs'ta yapılması kararlaştırılmıştı.[706]

Seçimin gündeme gelmesiyle seçim kanununda bazı düzenlemelere gidildi. Ancak bu düzenlemede "seçim sistemi" değişikliği tartışılmadı. Halbuki; CHP 1950 seçimlerinden sonra seçim sistemi üzerinde incelemelere girişmiş, Dokuzuncu ve Onuncu Kurultayı'nda "seçim neticelerini partilerin aldıkları oy sayılarına yaklaştıracak ve bu suretle farklı kanaatlerin Meclis'te temsiline imkan verecek yeni bir seçim usûlü" aranmıştı. Kurultay sonunda ilan edilen raporda çoğunluk usulünün değiştirilmesi ittifakla kabul edilmişti.[707] Kurultaydan sonra üç ayrı komisyon oluşturularak seçim sistemi incelenmişti. Ancak Komisyonlar arasında bir uzlaşma sağlanamamış, Ankara'daki komisyon "dar bölgeli çoğunluk" usûlünü tavsiye etmişti.[708]

Bu çalışmalar 1953'te toplanan onuncu Kurultay'da da devam etmiş ancak yeni bir seçim sistemi önerilmeksizin, "... listeli çoğunluk usûlü" yerine demokratik

---

[706] **Cumhuriyet,** (12 Şubat 1954), S. 10611.
[707] Haluk Ülman, "Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz", **AÜSBF Dergisi,** C: 12, No: 2, (1957), s.57.
[708] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (490..1.0.0 / 355.149.1) Dosya No: 248092.

rejimlerde uygulanan en az sakıncalı sistemin getirilmesi gereği ifade edilmişti.[709] Ancak CHP bu çalışmalarına rağmen, 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun eksiklerini görüşmek üzere 15 Şubat 1954'te toplanan geçici Karma Komisyona net bir öneri getirememiştir. Komisyonda kabul edilen tasarı 17 Şubat'ta Genel Kurula getirilerek görüşüldü ve 5545 sayılı seçim kanununun 16, 19, 27, 117, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126'ncı maddeleri 6272 sayılı kanun ile değiştirildi.

Kanunun gerekçesinde; milli iradenin tam ve salim bir şekilde tecelli edebilmesi için seçim emniyetinin sağlanmasının şart olduğu ve bu nedenle bugünkü seçim kanununun esas prensipleri ihlal edilmeden, seçim emniyetini daha mükemmel hale getirmek için, seçmen kütüklerinde, milletvekili tutanaklarında ve Yüksek Seçim Kurulu'nun görev ve yetkilerinde değişiklikler yapılarak yeni bazı hükümler kabul edildiği[710] belirtilmişti. Yapılan değişiklikle; seçmen kütüklerinin daha sağlıklı ve ayrıntılı bir şekilde düzenlenmesi (m.16, m.19), listelerden birer kopyanın siyasi partilere verilmesi (m.27), Yüksek Seçim Kurulu'nun oluşumu ve seçim tutanaklarını inceleme yetkisinin bu kurula verilmesi (m.120-126) gibi konularda yenilikler getirildi.[711]

Tasarının görüşülmesi sırasında muhalefet sözcüleri bazı noktalarda itirazlarda bulundular. Görüşmelerde CHP adına Faik Ahmet Barutçu söz alarak, 5545 sayılı kanunun eski iktidarla muhalefetin ortak yaptığı milli bir eser olduğunu belirtmiş ancak uygulamada bazı boşlukların olduğunu söylemiştir. Bu boşluklar; seçim adaleti ve seçim emniyeti noktalarında ortaya çıkmaktadır. Faik Ahmet Barutçu, seçim sisteminin memleketteki fikir ve eğilimleri Meclis'e yeteri kadar yansıtamadığını, bu nedenle adaleti tam olarak sağlayamadığını belirtmiştir. Diğer eksiklik olarak da, Yüksek Seçim Kurulu'nun Yüksek Seçim Mahkemesi'ne dönüştürülmemesini göstermiştir. Bu kurulun ancak mahkeme hüviyetiyle tam bağımsız çalışabileceğini söylemiştir. Ayrıca seçim esnasında ihtiyar heyetleri herhangi bir nedenle çalışamaz duruma gelirse, valiler ve kaymakamlar bunların yerine istedikleri kimselerden yeni bir heyet oluşturabilmektedir. Faik Ahmet Barutçu, oluşturulacak yeni heyetin tarafsızlığının, şüpheli olacağını, seçim emniyetinin ihlal edileceğini belirtmiştir. Barutçu; "Muhalefetin üzerinde durduğu bu

---

[709] Ülman, **a.g.m.**, s.59.
[710] Öztürk, **Türk Parlemento Tarih (1950-1954)**, C.4, s.4683.
[711] **Düstur,** Üçüncü Tertip, C: 35, s.409-413; **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D: 9, T: 2, C: 26 (17 Şubat 1954), s.434-487; Erdem, **a.g.e.**, s.238;243; Öztürk, **Türk Parlemento Tarihi (1950-1954)**, C: 4, s.4742-4743.

boşlukları bir nazarlık olarak müdafaa etmesi, kanunun şanssızlığı olur ve siyasi rejimimizin şanssızlığı olur. Bunu devam ettirmek için sebep yoktur" diyerek eleştirilerini belli bir düzeye çıkarmıştır.[712]

DP adına Nuri Özsan, tasarının ideal bir emniyet sağladığını belirterek hükümete teşekkür etmiş, ardından 1946'dan 1954'e kadar geçen sürede seçim mevzuatının geçirdiği evreleri anlatmıştır. DP'nin muhalefetteyken Yüksek Seçim Mahkemesi isteğini CHP'nin reddettiğini söyleyerek; "Muhalefet bu kanunun, mükemmel olduğunu biliyor ancak DP'nin beş altı senedir seçim kanunu edebiyatı yaptığını ve bununla iktidara geldiğini düşündüğünden kanunun değiştirilmesini istiyor" [713] diyerek CHP'nin değişiklik isteğinde samimi olmadığını iddia etmiştir.

Ardından Türkiye Köylü Partisi adına Seyhan Milletvekili Cezmi Türk söz almış, 1950 seçim kanununun mükemmel olmadığını, seçmen kütüklerinde büyük eksiklikler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca seçmen yaşının 21'den 18'e indirilmesini, milletvekili seçileceklerin özelliklerinin daha belirgin olarak ortaya konmasını istemiştir. [714]

Komisyon adına söz alarak eleştirileri cevaplayan Manisa Milletvekili Şemi Ergin; seçim sistemi konusunun ayrıntılı olarak incelenmesi gerektiğini, nispi temsil sisteminin de eksikliklerinin olduğunu ve CHP'nin bu konuda somut bir teklifle gelmediği söylemiştir. Yüksek Seçim Kurulu ile ilgili olarak da; bu kurulun sadece tutanakları inceleme değil başka görevlerinin de olduğunu, bu nedenle mahkemeye dönüştürülemeyeceğini açıklamıştır. [715] Diğer isteklerin de kabul edilemeyeceğini belirtmesiyle, yeterlilik önergesi verilmiş ve kanun tasarısı oylamaya konularak kabul edilmiştir.

Ardından Yüksek Seçim Kurulu Başkanlığı'na Yargıtay Başkanı Bedri Köker, kurula ise beşi Yargıtay'dan, beşi de Danıştay'dan olmak üzere on üye seçilmiştir. [716]

---

[712] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** s.435-438.
[713] **Aynı,** s.438-443.
[714] **Aynı,** s.443-449.
[715] **Aynı,** s.449-454.
[716] **Zafer,** (18 Mart 1954), S. 1807.

2.2. Seçim Kararının Alınması

Başbakan Adnan Menderes ilk kez 26 Ocak 1954'te Büyük Kulüp'te gazetecilere verdiği yemekte seçimlerin "2 Mayıs"ta yapılacağını açıkladı. [717] Ardından basında milletvekili sayısının artacağı ve 534 milletvekilinin Meclis'e gireceği haberi çıktı. [718] DP, 11 Şubat 1954'te Grup toplantısında Adnan Menderes'in genel seçimlerin "2 Mayıs"ta yapılması önerisini ittifakla kabul etti.

DP seçim kararının alınmasından sonra, 1951 ara seçimlerinde olduğu gibi öncelikle halkın sempatisini kazanacak uygulamalara girişti. Liberal politikalar sonucu fiyatların hızla yükselmesiyle durumları iyice sarsılan memurlara yılda üç maaş ikramiye vermeyi kararlaştırdı. Ayrıca işçilere yılbaşı ikramiyesi verilmesi, emekli maaşlarına zam yapılması da seçime yönelik uygulamaları oldu. [719]

Bu uygulamaları sert tedbirler izledi. 9 Mart 1954'te yürürlüğe giren "Neşir Yoluyla ve Radyo Yoluyla İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki 6334 Sayılı Kanun" kabul edildi. Bu kanunla, yayın yoluyla işlenecek suçlara daha ağır cezalar getirilerek, basının iktidar aleyhinde yayın yapma hakkı kısıtlandı. Yine bu kanunla gazetecilerin iddialarını ispatlama hakkı da kaldırıldı. [720] Ayrıca DP basın üzerindeki etkinliğini arttırabilmek için resmi ilanlar meselesini de kullandı. Bu ilanları kendisini destekleyen gazetelere vermeyi tercih etti. [721] Böylelikle seçim öncesi hazırlıklarını tamamlayarak, bir yandan eleştirileri önledi, diğer yandan da halka şirin gözüktü.

T.B.M.M. 12 Mart 1954 oturumunda seçimlerin 2 Mayıs'ta yapılmasını 356 oyla kabul ederek dağıldı [722] ve Bakanlar Kurulu, 1950 yılı nüfus sayımı sonucuna ve 6272 sayılı kanunun geçici üçüncü maddesine göre 1954 seçiminde 541 milletvekilinin seçileceğini tespit etti. [723]

---

[717] **Cumhuriyet,** (27 Ocak 1954), S. 10598.
[718] **Cumhuriyet,** (8 Şubat 1954), S. 10607.
[719] Eroğul, **a.g.e.,** s.135.
[720] Topuz, **a.g.e.,** s.108.
[721] 1950-1959 yılları arasında gazetelere verilen resmi ilanların tutarı karşılaştırılırsa;
Zafer: 7.114.930 TL. (DP'nin yayın organı)
Ulus: 930.054 TL. (CHP'nin yayın organı)
Cumhuriyet: 2.653.704 TL.
Vatan: 1.641.145 TL.olduğu görülmektedir.
Bkz. Korkmaz Alemdar, "Demokrat Parti ve Basın", **Tarih ve Toplum,** C.9, S.53, (Mayıs 1988), s.23.
[722] **Cumhuriyet,** (13 Mart 1954), S. 10640.
[723] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (30..18.1.2.'122.27.2) Dosya No: 76-1563.

Seçime gidilirken muhalefet, kendilerini siyasi bakımdan güçsüz hale getiren iktidara karşı, güçbirliği yapmak için çalışmaya başladı. Cumhuriyetçi Millet Partisi, 12 Mart 1954 tarihinde bir bildiri yayınlayarak, muhalefete işbirliği çağrısında bulundu. CHP, bu bildiriye "Laik Cumhuriyet ve devrim ilkelerini kabul eden ve bunu seçim bildirisinde ilan edecek olan partiler ve bağımsız adaylarla işbirliği yapmayı" yararlı saydığını açıklayarak cevap verdi. Ancak bu eğilim hem iktidardan hem de CHP'nin kendi içinden tepki gördü.[724]

Adnan Menderes; "Telaşları nedendir, suya düşmüş gibi niçin birbirlerine sarılıyorlar? Niçin kitaplarını, programlarını bir kenara atıyorlar? Bu durum tek başına DP ile karşı karşıya gelemeyeceklerinin bir ifadesidir"[725] derken; Falih Rıfkı Atay da bu girişimi, "CHP'nin nüfuz mevkiinde bazı kimselerin, mutlaka mebus olmak için her çareye başvurmalarının bir neticesi"[726] olarak yorumladı. Mümtaz Faik Fenik, Zafer'de "Halkçılarla Milletçiler Sarmaş Dolaş" başlığıyla yayınladığı yazısında; "İnkılâpçı geçinen HP'nin irticaı beslemek suçundan kapanan bir partinin başka nam altında ayaklanan unsurlarıyla işbirliği yapması hem kendi programını inkâr hem de zaafına işarettir."[727] dedi. Aslında CHP içindeki birçok partili de bu işbirliğine sıcak bakmadı. Ancak İnönü bu işbirliğini savundu ve; "ötekiler ilkesiz gericidirler, berikiler ilkeli. Bizim ilkemiz de, demokrasinin kurulması ve korunmasıdır."[728] diyerek bu işbirliğine açıklık getirdi.

Bununla birlikte iki parti arasında görüşmeler uzun süre devam etmiş ancak olumlu bir sonuç alınamamıştır. CHP listelerde Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne % 30 oranında kontenjan ayrılmasını önerirken Cumhuriyetçi Millet Partisi 43 ilde adayların yarı yarıya birlikte saptanması konusunda direnmiştir.[729] Bu nedenle de İnönü yaptığı açıklamada; her iki partinin Meclis'te güçleri oranında temsil edilmelerinin daha uygun olacağını, bunun dışında bir işbirliğine "program ve prensiplerinin" elverişli olmadığını söylemiştir.[730] Böylelikle muhalefetin işbirliği sonuçsuz kaldı.

---

[724] Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm, s.88.
[725] **Zafer,** (8 Mart 1954), S. 1797.
[726] Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm, s.88.
[727] Mümtaz Faik Fenik, "Halkçılarla Milletçiler Sarmaş Dolaş", **Zafer,** (4 Mart 1954), S. 1793.
[728] Barutçu, **a.g.e.,** s.559.
[729] Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm, S.88; **Cumhuriyet,** (4 Mart 1954), S. 10631.
[730] **Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956),** s.247; Toker, **DP'nin Altın Yılları,** s.282.

Seçimlere DP, CHP, Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin dışında 1952'de kurulan Türkiye Köylü Partisi ve İşçi Partisi de katıldı. Bunlardan Türkiye Köylü Partisi ve İşçi Partisi siyasi ortamda pek etkinlik gösteremediler.[731]

Seçimler öncesi Vatan gazetesinin yaptığı ve 24 Nisan 1954'te sonuçlanan bir ankete göre, seçmenlerden % 59.9'u DP'ye; % 25.2'si CHP'ye; % 14.5'i karışık aday listesine, % 0.4'ü Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne ve Köylü Partisi'ne oy verecekleri açıklanmıştır.[732] Bu siyasi şartlar altında seçimlere gidilmiştir.

2.3. Seçim Propagandaları

2.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandası

Seçim kampanyasında her iki tarafta fikirleri bazen sert, bazen yumuşak ifade etti. Ancak sonlara doğru hırçınlaştılar. 1954 seçim kampanyası daha önceki kampanyalar gibi ilgi çekici geçmemiş, sonuçlara ilişkin gerilimli bir bekleyişte yaşanmamıştır. Bir yazarın ifade ettiği gibi "temcit pilavı" şeklinde aynı konular üzerinde defalarca konuşulmuştur.[733] CHP, 1954 seçim kampanyasına, mallarının hazineye devredilmesi ve halkevlerinin kapanması nedeniyle olumsuz bir hava içinde başladı. Mağdur edilmiş parti görüntüsü altında İnönü'nün seçim gezileri ve seçim nutuklarıyla kampanya sürdürüldü. Ancak CHP, seçim öncesinde "kamuoyunda başarılı" kabul edilen iktidara karşı siyasi anlamda muhalefet etme ve propaganda yapma güçlüğü ile karşılaştı. Genellikle iktidarın ekonomi politikaları ve partizanca uygulamaları eleştirildi.

CHP, 1954 seçimleri öncesi seçim stratejisini saptamak üzere 25 Şubat 1954'te üçüncü Olağanüstü Kurultayı'nı topladı. Bu Kurultay'da adayların belirlenmesi konusunda merkeze yüzde yirmi oranında kontenjan ayrılması istendi. Ancak örgüt bunu kabul etmedi. Sonunda ortalama bir yol bulunarak, genel merkezin belli bir sayıda adayı örgüte tavsiye etmesi, ancak örgütün bunları gerek görürse veto etmesi kabul

---

[731] Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm, Albayrak, **a.g.t.,** s.614; İşçi Partisi toplam 910 oy alarak % 0.01 oy oranı ile temsil edildiği için birçok kaynakta 1954 seçimlerinde gösterilmemiştir. Bkz. **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar,** s.95; Sezen, **a.g.e.,** s.243; Tuncer, **a.g.e.,** s.440.
[732] Albayrak, **a.g.t.,** s.605.
[733] Toker, **DP'nin Altın Yılları,** s.286-287.

edildi. Yine Kurultay'da birden fazla yerden adaylık yönteminin sürmesi ve bağımsız adayların CHP listesinden seçimlere girmesi kabul edildi. [734]

İnönü bu kurultayda yaptığı konuşmada, seçimlere zor şartlar altında gidildiğine işaret ederek;

> "İçinde bulunduğumuz yoksulluk ve imkansızlık şartları hafife alınacak kadar ehemmiyetsiz değildir. Önümüzdeki kağıda kadar yeniden tedarik yapılması, bir teşkilatı baştan aşağı yeniden kurmak güç olmuştur. Pek çok yerde henüz konuşacak mikrofon, ses yükseltici ve yazı makinesi bulamıyoruz. Hatta telefona bile Ankara'da, İstanbul'da güç kavuştuk. Her şeyden önce, kültür, telkin ve temas vasıtalarına muhtaç olan bir siyasi partinin içine düşürüldüğü güçlükler takdir olunur." [735]

İnönü, zor şartlarda başlayan konuşmalarından ilkini, 9 Nisan'da Malatya'da yaparak, iktidarı partizanca hareket etmekle ve muhalefet partileri aleyhine özel müsadere kanunları çıkarmakla suçladı. İnönü, kendilerinin iktidara gelmesi halinde bu haksızlıkları önlemek için bir Anayasa Mahkemesi kuracaklarına ve demokratik düzenin eksikliklerini tamamlayacaklarına söz verdi. Ayrıca önemli bir tespitte bulunarak, iktidarın ekonomideki rakamlarla ilgili, gerçekleri görmek istemediğini belirtti. Hayat pahalılığının arttığını, paranın değer kaybettiğini ve dış ticaret borçlarının ödenemez noktaya geldiğini açıkladı. [736]

İnönü, 9 Nisan'da başladığı yurt gezisini 23 Nisan'a kadar sürdürdü. Malatya'dan sonra, Adapazarı, İstanbul, Balıkesir, Manisa, İzmir, Mersin, İskenderun, Gaziantep, Adana, Kayseri ve Sivas'ta mitingler düzenledi. 26 ve 27 Nisan'da yaptığı radyo konuşmalarıyla da propaganda çalışmalarını tamamladı.

CHP'nin propaganda döneminde, iktidarın iç politikada partizanca hareket ettiğini, radyoyu özel aracı olarak kullandığını ve siyasi emniyetlerin garanti altında olmadığını, hükümetin ekonomik politikalarının halkı yoksullaştırdığını iddia etti. İnönü 11 Nisan'da Adapazarı'nda yaptığı konuşmada; vatandaşların siyasi düşüncelerinden dolayı büyük sıkıntılarla karşı karşıya kaldığını ve bu durumun ülkede hastalık haline dönüştüğünü, iktidara geldikleri takdirde, tüm muhalif partilerdeki vatandaşlara eşit muamele yapılacağını ve demokrasinin gerçekleşeceğini söyledi. [737]

---

[734] 1951'de toplanan CHP'nin Dokuzuncu Kurultay'ında milletvekili adaylarının tümünün örgüt tarafından seçilmesi kabul edilmişti. Bkz. Kili, **a.g.e.,** s.116; Rahmi Kumaş, **CHP'nin Soyağacı,** (İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1999), s.74-75; Bila, **a.g.e.,** s.153-154.

[735] **Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956),** s.241-242.

[736] **Yeni İstanbul,** (10 Nisan 1954), S. 1578; **Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956),** s.250-252.

[737] **Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956),** s.254.

16 Nisan İzmir konuşmasında ise; iktidarın radyoyu kendi yayın aracı gibi çalıştırdığını, basın üzerinde büyük baskılar olduğunu söyleyerek, iktidara geldiklerinde, üniversiteleri özerk hale getireceklerini, grev hakkını kabul ve tatbik edeceklerini vaadetti.[738]

CHP, iktidarın kabul ettiği Yabancı Sermaye ve Petrol Kanunlarını da eleştirerek, bu kanunların ülkeye kapitülasyonları geri getirdiğini iddia etti. İnönü 13 Nisan'da İstanbul'da yaptığı konuşmada, Yabancı Sermaye Kanunu üzerinde durarak, bu kanunu şöyle yorumladı:

> "Şimdi çiftçiler için yeni bir tehlike belirmiştir. Yabancı sermaye ziraate davet edilmiştir. Yabancı sermaye gelip işleteceği toprağı nereden bulacak, şüphesiz ki birçok çiftçimizin en çok 20 dönüm olan arazisinden alacaktır. Yabancı sermayenin gelip mesela Orta Anadolu'da buğday, Çukurova'da pamuk, Karadeniz'de fındık, İzmir'de ve Samsun'da tütün yetiştirmesinden bizim ne istifademiz olacaktır?... Petrol Kanunu kapitülasyon hükümleriyle hazırlanmış gönüllü bir kapitülasyon layihası olarak teklif edilmiştir."

CHP, iktidarı hayat pahalılığını ve dış ticaret açığını arttırmak ve çiftçileri borçlandırmakla suçlamıştır. İnönü, 20 Nisan Gaziantep konuşmasında iktidarın ekonomi politikasını eleştirerek;

> "Pahalılık bütün memlekette müşterek bir dert haline gelmiştir. Bütün vatandaşlar pahalılığın sıkıntısını çekmektedirler. İktidar pahalılığa hiçbir surette çare bulamayacaktır. Hayat günden güne güçleşmektedir. Bütün bu pahalılığın artması, ticaret açığının artması, iktisadi düzenin bozulması, eldeki imkanların iyi bir şekilde kullanılmamasındandır. Şu seneler dışarıdan en çok yardım gördüğümüz senelerdir. Ama bunlardan istifade etmesini bilmiyorlar. Memleket her gün biraz daha artan borç altına giriyor."[739] dedi.

19 Nisan İskenderun konuşmasında ise, çiftçilerin çok fazla borçlandırıldığından, iktidara geldiklerinde bu borçları uzun vadeli taksitlere böleceklerinden bahsetmiştir.[740]

CHP, iktidarı tutamayacağı vaatlerde bulunmakla suçlamış, Celal Bayar'ı Cumhurbaşkanı sıfatıyla temel atma törenlerine katılarak, DP lehine hareket etmekle eleştirmiştir. İnönü birçok konuşmasında iktidarın gerçekleri görmezlikten geldiğini, ölçüsüz vaatler ve tılsımlı sözlerle halkı kandırma yoluna gittiğini, kendileri iktidara geldiklerinde herşeyi dosdoğru söyleyeceklerini belirtmiştir.[741]

---

[738] **Aynı,** s.265-269; **Yeni İstanbul,** (17 Nisan 1954), S. 1585.
[739] **Aynı,** s.274.
[740] **Aynı,** s.273.
[741] **Aynı,** s.250-253.

İnönü'nün eleştirilerinden rahatsız olan iktidar, 18 Nisan Mersin konuşması sırasında, miting alanındaki hoparlörlerin tellerini kestirerek, İnönü'yü tek hoparlör ile konuşmak zorunda bırakmıştır. Aynı gün çıkan olayda ise, DP'lilerin CHP'lilere ait olduğu söylenen İskenderun plakalı bir özel otomobil ile, İnönü'nün bindiği Jeepi parçaladıkları haberi verilmiştir.[742] Bu olay üzerine Başbakan'a bir telgraf çeken İnönü, polisin olaylara geç müdahale ettiğini öne sürerek, durumu protesto etmiş ve Hükümetten can güvenliğinin sağlanmasını istemiştir.[743] 1954 seçimleri öncesi CHP özellikle gençlere ve kadınlara yönelik sohbetlere ve propagandalara önem vermiştir.

İnönü, CHP'li İstanbul Üniversitesi öğrencilerine yaptığı bir konuşmada; Atatürk'ün Cumhuriyet'i gençlere emanet ettiğini, genç nesillerin de Türk demokrasisini korumakla görevli olduğunu belirttikten sonra seçimlerle ilgili olarak vaad edilen sözlerin mutlaka ölçülü olması gerektiğini, bugünkü şartların 1950'deki hayat şartlarından çok daha kötü olduğunu, gençlerin desteğiyle iktidara geldiklerinde siyasi emniyetin sağlanacağını belirtmiştir.[744]

DP'nin eline geçen Kasım Gülek imzalı gizli bir CHP genelgesinde ise propaganda için; "Evlere girip çıkan bohçacı kadınlardan yararlanılması" tavsiye edilmektedir. Bu genelgede nüfusun yarısından fazlasının kadın olduğuna dikkat çekilerek, doğum, ölüm, nikah gibi olaylarda parti lehine propaganda yapacak; hemşire, ebe, emekli kadın öğretmenler, işçi kadınlar, hatta bohçacı kadınların tespit edilerek, bunlardan yararlanılması istenmektedir.[745]

Kampanya sırasında ilginç bazı olaylar da yaşanmıştır. CHP, Celal Bayar'ın köyde davar güden resmini kamuoyuna dağıtarak O'nu yıpratmak istemiş ancak DP örgütünün şiddetli tepkisiyle karşılaşmıştır.[746] Bunun yanında CHP, Kayseri Yeşilhisar kazasında halka kol saatleri hediye etmiştir.[747]

CHP kampanyasını sürdürdüğü bir dönemde 19 Nisan'da seçim beyannamesini ilan etti. Beyannamede, iktidara gelindiğinde intikamcı olunmayacağı, rejim davasının

---

[742] **Cumhuriyet,** (20 Nisan 1954), S.10678.

[743] **Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956),** s.270-272; Propaganda döneminde Konya-Ilgın'da yaşanan bir olayda ise, DP'li idare memurlarının partizanca hareket ettikleri gözlenmiş, DP'li ehliyetsiz traktör sürücülerine 15 lira, Halk Partili ehliyetsiz sürücülere 50 lira ceza kesilmiştir. Bu durum Halk Partili köylülerin şikayetine neden olmuştur. Bkz. **Cumhuriyet,** (8 Nisan 1954), S.10666.

[744] **Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956),** s.231-232.

[745] **Cumhuriyet,** (23 Ağustos 1953), S. 10438; Bila, **a.g.e.,** s.153.

[746] Mete Tunçay, "Siyasal Gelişmenin Evreleri", **Cumhuriyet Devri Türkiye Ansiklopedisi,** C.7, (İstanbul: 1983), s.1979.

[747] **Cumhuriyet,** (8 Nisan 1954), S.10660.

iki yılda halledileceği, mektepsiz köy bırakılmayacağı, her ailenin ev sahibi olacağı, iktisadi hayatta israfın önleneceği, köy yollarının yapılacağı, köylere temiz içme suyunun ulaştırılacağı, küçük çiftçilere makine temin edileceği, özel teşebbüse imkan tanınacağı, memleketin yarı sömürge haline getirilmeden yabancı sermayenin teşvik edileceği, vergi sisteminin düzenleneceği, bir defaya mahsus olmak üzere vergi cezalarının affedileceği, üniversitelerin özerk hale getirileceği[748] açıkladı.

CHP adayları 10 Nisan'da ilan edilmiştir. Bunlar arasında dikkat çekici isimler olarak; Genelkurmay İkinci Başkanlığı'ndan emekliye ayrılmış olan Orgeneral Şahap Gürler ve Orgeneral Zeki Doğan yer aldı. Şahap Gürler, CHP'ye giriş nedenlerini şöyle açıkladı:

> "Halk idaresini kurmak Atatürk'ün en büyük ideali idi. 1950 seçimlerinden sonra bu idealin arzu edilmeyen istikametlere döndüğünü, Atatürk devrimlerinden yüz çevrildiğini, bütün münevverler gibi ben de gördüm. Atatürk sevgisini ve gerçek halk idaresini ancak CHP'nin tekamül ettireceğine inandığım için, bu parti içinde çalışmaya karar verdim."[749]

Bunun yanında çok sayıda ünlü ismin bulunduğu İstanbul aday listesinde ise, Şemseddin Günaltay, Tevfik Sağlam, Hüseyin Cahit Yalçın, Burhan Felek, Ferit Melen gibi kişiler de yer aldı.[750]

CHP aralarında İsmet İnönü ve Genel Sekreter Kasım Gülek'in yer aldığı on beş adayını iki ilden aday göstermişti. İnönü; Malatya ve Ankara'dan, Kasım Gülek, Adana ve Ankara'dan listeler yazılmıştı.

CHP lideri İnönü seçimlerden hemen önce Başbakan Adnan Menderes'e seslenerek propagandanın dozunu yükseltmiştir:

> "Başbakan bana istibdat ve mutlakiyetin temsilcisi zat, diyor. İstibdat ve mutlakiyet idaresinin temsilcileri dalkavuk beslerler. Ben, benim dehamdan, benim memleketi ihya ettiğimden bahseden kendileri gibi dalkavukların suratına tekrar vuruyorum. Beni tehdit edenlere söylüyorum. Tecrübe edeceklerdir. İnönü'nün ölüsü, dirisinden çok kuvvetlidir."

sözleriyle Adnan Menderes'i ağır şekilde eleştirmiş ve propagandaya son noktayı koymuştur.[751]

---

[748] **Vatan,** (20 Nisan 1954), S. 4647.
[749] Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm, s.89.
[750] **Yeni İstanbul,** (11 Nisan 1954), S. 1579.
[751] **Vatan,** (23 Nisan 1954), S. 4650.

2.3.2. Demokrat Parti'nin Seçim Propagandası

DP 1954 seçim kampanyasına rahat bir ortamda başladı. İktidardaki uygulamalarının halk tarafından onaylandığından emindi. Bu nedenle propaganda açısından güçlükle karşılaşan iktidar değil, muhalefet oldu. DP, seçimlerde, ekonomide "görülmemiş kalkınmayı" ve "millî iradenin tecellisi olayını" kendisine temel propaganda teması olarak aldı.[752] Yaptıklarını yapacaklarının teminatı olarak gösterdi.[753]

Genel seçimler öncesinde DP yerini sağlamlaştırmak ve seçmen oylarını alabilmek için iç politikada önemli icraatlar gerçekleştirmişti. Dış politikada ise, Kore Savaşı'na katılmanın bir sonucu olarak Nato'ya girilmiş ve özellikle ABD'den büyük ekonomik yardım alınmış durumdaydı.

İç politikada; DP'nin çıkarmış olduğu Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yabancı yatırımları teşvik ettiği gibi, yabancı ülkeler tarafından Türkiye'ye kredi açılmasını da sağlamıştı. Bu imkanlara dayanan hükümet, ekonomik, tarımsal üretim alanında büyük gelişmeler sağladı. DP'nin daha ilk iktidar yıllarında milli gelir % 15 oranında arttı.[754] Özellikle tarım alanında büyük atılımlara girişildi. Öncelikle devletin elindeki toprakların bir kısmı köylüye dağıtılarak, boş topraklar işletmeye açıldı ve tarım alanı genişletildi. Ardından tarım kesiminde yaygın bir makineleşmeye gidildi. Ülkedeki traktör sayısı, kısa zamanda on kat arttı. Ayrıca, mibzer, biçerdöver gibi alet ve makineler ithal edilip, kolay işleyen bir kredi mekanizmasıyla köylüye aktarıldı. Ürünün nakil ve korunması için yeni imkanlar geliştirilerek, özellikle depolama alanında önemli gelişmeler sağlandı. Köylünün kredi ihtiyacı Ziraat Bankası aracılığıyla kolaylıkla karşılanırken, tarımsal fiyatlar yükseltilerek köylüye daha fazla para akması sağlandı. İlk iktidar döneminde hava şartlarının da müsait olmasıyla çok iyi ürün alındı. Ayrıca Kore Savaşı nedeniyle Türkiye'nin dışarıya buğday ihraç etmesi, toplumun en büyük kesimini oluşturan köylünün, DP iktidarına tam destek vermesini sağladı. Bunun yanında ihracata yönelik şeker, çimento ve tekstil ürünlerindeki artışın sonucu olarak kırsal kesimde ve kentlerde hayat standardı yükseldi. Köylere kadar ulaşan yol, su,

---

[752] Toker, **DP'nin Altın Yılları**, s.285.
[753] Birand, Dündar ve Çaplı, **a.g.e.**, s.90.
[754] Bu artış daha sonraki yıllarda da devam etmiş ve 1954'e kadar milli gelir artışı % 38.9 oranını bulmuştur. 1960'tan sonra yapılan beş yıllık kalkınma planları % 7'lik bir gelişme öngörmekteydi. Bu durum kıyaslanınca 1950-54 arasındaki büyüme daha iyi anlaşılır. Bkz.Eroğul, **a.g.e.**, s.141.

elektrik, okul ve ülke genelinde yaygınlaştırılan karayolları ağı gibi altyapı yatırımları, DP'nin propaganda yükünü hafifleten ekonomik faktörler oldu. Sosyal açıdan ise özellikle ezanın Türkçe okuma zorunluluğunun kaldırılması kitlelerin DP'ye sempati duymasına ve oy anlamında desteğinin artmasında önemli rol oynadı. DP iktidarının ilk döneminde, CHP iktidarıyla özdeşleşen bürokrasinin katı tutumunun kırılması, millete devlet karşısında kişilik kazandırarak,[755] halkın 1954 seçimlerinde desteğini sürdürmesinde etkili oldu. DP de halktan onay alan bir iktidar olarak seçim kampanyasına başladı.

Seçim propagandaları sırasında, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, elinde DP sembolü olan bastonu ile seçim gezilerine çıktı. Celal Bayar 3 Nisan-28 Nisan tarihleri arasında sırasıyla, Kayseri, Samsun, Bandırma, Bursa, İzmit, Adapazarı, Diyarbakır, Adana, İstanbul'da yaptığı konuşmalarda, halktan DP'yi desteklemelerini istedi. Celal Bayar seçim gezileri sırasında çok sayıda temel atma ve fabrika açma törenlerine katıldı. 4 Nisan'da Samsun limanı, 18 Nisan'da Haydarpaşa limanı, 26 Nisan'da Mersin limanı temel atma törenleri, 19 Nisan'da Susurluk Şeker Fabrikası temel atma töreni 20 Nisan'da Bursa Merinos fabrikasının ilave kısmını açma, 21 Nisan'da İzmit üçüncü kağıt fabrikası açılış töreni, 24 Nisan'da Diyarbakır Sümerbank Fabrikası açılış törenlerine katıldı.[756]

Celal Bayar, tören konuşmalarında, politika yapmadığını, "devlet reisi sıfatıyla" konuştuğunu, bu durumun Anayasa'ya uygun olduğunu belirtmiştir. Bursa ve İstanbul nutuklarında ise, tamamen milletvekili adayı olarak propaganda yapmış ve;

> "Devlet reisi olarak konuşup konuşmayacağım, henüz bazılarınca bir problem halindedir. Fakat benim konuşmaklığım bir âna özgü kalıyor ve milletimize hesap vermek zamanına tesadüf ediyor. Bunu ben, vicdanen yapmaya mecburum. Aynı zamanda ikinci defa bana vazife verilecekse, milli vekalet tevcih olunacaksa ona liyakatim olup olmadığını sizler tayin edeceksiniz... Eğer bir insan siyasi hayatına devam edecekse mutlaka kendisini intihap zamanında millete tanıtmak ihtiyacındadır ve millet de onu yakından bilmek ihtiyacındadır... Elinizi vicdanınıza koyarak muhakeme ettiğiniz zaman ve neticeye varıyorsanız hemşehriniz Celal Bayar'a lütfen reyinizi veriniz."

diyerek halktan seçilmek için oy istemiştir.[757]

---

[755] Eroğul, **a.g.e.**, s.141-143.
[756] **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri**, s.77-162.
[757] **Aynı**, s.95-98.

Temel atma törenlerinin dışında DP müthiş bir "ekonomik bombardıman"a geçerek, 20 çimento fabrikası ihalesi, 30 şehre ait otomatik telefon ihalesi, Kars demiryolu ihalelerini yapmış, 34 bin tonluk Haydarpaşa silosunun temelini atmıştır.[758] Bunun yanında Sarıyer ve Seyhan barajlarının inşaasına başlanırken, Hirfanlı ve Gediz hidroelektrik santrallerinin de ihaleleri yapılmıştır. Basın, bu barajlardan toplam 274.000 kilowat saat enerji üretilebileceğini kamuoyuna duyurmuştur.[759] Bütün bu çalışmalar "Kalkınan Türkiye" broşürüyle vatandaşlara anlatılmıştır. Feroz Ahmad bu çalışmaları "seçim fabrikaları"[760] olarak değerlendirmektedir.

DP propagandasının en etkili unsuru olan ekonomik göstergelerin yanında, toplumda "karizmatik bir lider" olarak kabul edilen Adnan Menderes'in konuşmaları da seçmen üzerinde etkili olmuştur. Adnan Menderes halkın gözünde, o zamana kadarki liderlerden farklı olarak savaş meydanları yerine siyasi mitinglerden gelen, büyük rakamlardan ve büyük sözlerden korkmayan, mantığını iyi kullanan, iyi bir hatip olarak ortaya çıkmıştır. Halkın duygularına hitap edebilen Adnan Menderes, özellikle "Arapça ezan" uygulamasıyla köylü, şehirli herkes tarafından benimsenmiştir.[761] Adnan Menderes kampanya döneminde Rize, Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun, İzmir ve Ankara'da konuşmalar yaptı.[762]

21 Nisan'da Rize'de yaptığı konuşmada iktidarlarının ilk iki yılını bütçeyi ıslah etmeye çalışmakla geçirdiklerini, ancak son iki yılda verim alabildiklerini belirterek işbaşına geldiklerinde 96 milyon olan aylık bütçe gelirini 214.5 milyona çıkardıklarını, Ziraat Bankası'nın köylüye verdiği kredi miktarını da 300 milyondan 1 milyara yükselttiklerini açıklamıştır. Ardından CHP'nin ve İnönü'nün yaptığı muhalefeti ağır sözlerle eleştirerek;

> "Halk Partisi vatandaşın sırtından sopayı eksik etmediği için, matbuatı susturmuş olduğu için, memleketin en mühim işlerini ihmal ettiği için iktidardan uzaklaştırılmıştır. Tekrar iktidara gelmesi için yapacak iş kalmadığından bugün DP'yi Türk milletine jurnal etmekle vakit geçirmektedir. Dünkü milli şef bugün bir milli bir jurnalcidir. Bu milletin ruhunda

[758] Toker, **DP'nin Altın Yılları,** s.269-270.
[759] **Zafer,** (8 Nisan 1954), S. 1927.
[760] Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye,** s.61-62.
[761] Rıfat Üstün, "'Adnan Menderes' as a Charismatic Political Leader in Turkey", **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** C.III, S.2, (Kasım 1985), s.28-30.
[762] Bkz. **Cumhuriyet,** (21-28 Nisan 1954), S.8510-8515; **Vatan,** (21-28 Nisan 1954), S.4648-4655.

kapitülasyon denilen acı bir hatıra vardır. Bu yabancı sermaye kanunu, bir petrol kanunu karşısında bir jurnalci gibi vatandaş vehimini harekete getirmeye çalışmaktadır"[763] demiştir.

Demokrat Parti'nin seçim çalışmalarında kullandığı başlıca temalar şunlar olmuştur:

Demokrat Parti, "memleket neredeydi? şimdi neredir?" sözleriyle ülkede gerçekleştirdikleri ekonomik atılımı en önemli propaganda malzemesi yapmıştır. Açılan fabrikalar, yapılan limanlar, barajlar, yollar çeşitli vesilelerle anlatılmış, ayrıca bütçe gelirlerinin arttığı, iş hacminin genişlediği vurgulanmıştır.

Celal Bayar 3 Nisan Kayseri nutkunda;

"... yalnız bir cümle ile sizlere şunları söylemek isterim. Memleket neredeydi? Şimdi neredir ve nereye vasıl olacaktır? Bu sualin cevabını her vatandaş elini vicdanına koyarak düşünmek mecburiyetindedir. Herkes teslim eder ki, memleketimiz demokrasi bayrağı altında daima iyiye doğru gitmektedir. Bunun maddi ve manevi tezahüratı gözünüzün önünde abide halinde canlanmaktadır. Başlanılan büyük ve muhteşem işler, elbette tamamlanacaktır. Bu başarıların kaynağı, milli iradeyi hakkıyla ve şuur ile kullanmasını bilen sizlersiniz."[764] demiştir.

DP'den Manisa bağımsız adayı olan Hikmet Bayur ise, yaptığı konuşmalarda, bu Partiyi savunarak, DP'nin giriştiği işlerin sonucunu alabilmesi için, iktidarın işbaşında kalmasını istemiştir. Celal Bayar, 1938'den sonra işbaşına gelen "ilerlemeyi köstekleyici" anlayışın iş başına getirilmemesi gerektiğini savunmuştur.[765]

DP, Kore Savaşı'nı ve bu savaşın sonucu olarak Nato'ya dahil olunmasını dış politikanın bir başarısı olarak değerlendirmiştir. Celal Bayar 24 Nisan Adana konuşmasında, CHP'nin zamanında kendilerini acemi diplomat olarak değerlendirdiğini ve Kore Savaşı'na katılarak Nato'ya dahil olunamayacağını söylediklerini hatırlatmış ancak büyük bir azimle bu işin başarıldığını ve CHP'nin yanıldığını belirtmiştir.[766]

DP muhalefetin eleştirdiği Yabancı Sermaye Kanunu ve Petrol Kanununa sahip çıkarak, bunların kapitülasyon niteliği taşımadığını belirtmiştir. Celal Bayar bu kanunlarla ilgili şu yorumu yapmıştır;

"Eğer bu suçlamaların bir tanesinin gölgesini bile görmüş olsaydım, değil iktidarda benim kurduğum partinin bulunması, iktidarda öz oğlum olsaydı, onu millete ve parlamentoya şikayet eder, yakasından tutup sandalyesinden indirirdim. Bizim Atatürk'ten aldığımız devlet terbiyesinin icabı budur..."

---

[763] **Vatan,** (22 Nisan 1954), S. 4669.
[764] **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri,** s.77.
[765] **Vatan,** (15 Nisan 1954), S. 4642.
[766] **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyasındaki Söylev ve Demeçleri,** s.143-145.

diyerek Petrol Kanunu ve Yabancı Sermaye Kanunlarının Meclis'ten çıkması için Başbakanı bizzat kendisinin teşvik ettiğini söylemiştir.[767]

DP'nin kampanya süresince kullandığı en önemli silahlardan biri de kendi iktidarları döneminde demokrasinin geliştirildiği ve "milli iradenin" tecelli ettiğidir. Celal Bayar 19 Nisan'da Susurluk Şeker Fabrikası'nın temel atma töreninde yaptığı konuşmada; bugünkü iktidarın demokrasi rejiminin temelini kuvvetlendirdiğini, memlekette mükemmel bir asayiş ve huzurun sağlandığını, bu sayede herkesin kendini işe verdiğini, 1950 senesine göre çok daha rahat bir hayat sürüldüğünü söylemiş ve reylerin bu gelişmeler ışığında verilmesini istemiştir.[768]

DP, propaganda sırasında Türkiye'nin Doğusu ve Batısı söylemini de kullandı. Doğu ile Batı arasında farkların kaldırıldığını, Doğu'nun kalkınması için büyük bir hamle başlatıldığını ifade etti.

Celal Bayar 24 Nisan Diyarbakır nutkunda; Doğu illeri için bir Atatürk Üniversitesi kurulacağını belirtmiş ve Doğu'da eğitimin geliştirilmesi için 30 milyonluk bir bütçenin ayrıldığını açıklamıştır.[769]

Kampanya sırasında bazı renkli olaylar da yaşanmıştır. DP, CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'in kolejli kıyafetini basına dağıtarak O'nun "papaz" olduğunu iddia etmiştir. Bu fotoğraflar özellikle geri bölgelerde halkı ciddi anlamda olumsuz yönde etkilemiştir.[770]

DP'nin aday listesi 12 Nisan'da ilan edildi. Milletvekili bulunanlardan 150 kişi listede yer almamış, ancak 256 vekil tekrar aday gösterilmiştir. Genel Merkez, İstanbul İl Örgütü'nce hazırlanan listede değişiklik yaparak Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Nadir Nadi'yi yeniden aday göstermiştir. CHP'nin 1950 milletvekili adayı Lütfi Kırdar bu kez DP listesinde yer almıştır. Bunun dışında Millet Partisi Başkanlığı yapan, ancak sonradan ayrılan Hikmet Bayur ile Milli Kalkınma Partisi kurucusu Nuri Demirağ da DP listelerinde seçime girmişlerdir.

---

[767] Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes,** Der.İsmet Bozdağ, (İstanbul: Baha Matbaası, 1969), s.155-156.
[768] **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyasındaki Söylev ve Demeçleri,** s.90.
[769] **Aynı,** s.131.
[770] Gökkaya, **a.g.t.,** s.178.

Asıl önemlisi orduda üst rütbeli bazı komutanların DP'ye katılmaları olmuştur. Genelkurmay Başkanlığı'na atanmış olan Orgeneral Nuri Yamut, Kore Tugayının ilk komutanı Tahsin Yazıcı DP listelerinde yer almıştır.[771]

2.3.3. Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Seçim Propagandası

Millet Partisi, Demokrat Parti tarafından, dini siyasete alet ettiği ve Türk İnkılâbı'na karşıt bir politika izlediği gerekçesiyle önce geçici sonra tamamen kapatılmıştı. Kapatıldıktan kısa bir süre sonra 10 Şubat 1954'te Millet Partisi kurucularından Enis Akaygen, Osman Bölükbaşı, Ahmet Tahtakılıç ve Suphi Batur tarafından İslamcı niteliği yumuşatılarak Cumhuriyetçi Millet Partisi adıyla yeniden kuruldu.[772] Amacını, "Türkiye'de insan haklarını hakim kılacak ve bunları güvenilir teminata bağlayacak bir devlet nizamı kurmak" olarak belirleyen Cumhuriyetçi Millet Partisi bu amaca ulaşmak için "hürriyet, emniyet, eşitlik ve adalet ülkülerine, milli hakimiyet ve laik cumhuriyet esaslarına, batı örneği demokrasi hukukuna, milliyetçilik ilkesine" bağlılığı gerekli saymıştır.

2 Mayıs seçimlerinden az önce kurulan ve teşkilatını tamamlayamadan seçimlere girmek zorunda kalan partinin programı çok kısa olup "teminat talebi" niteliğindedir. Millet Partisi'nin kapatılmasına yol açan mevzuat ve uygulamalara karşı güvenliğini sağlamak üzere "laiklik, din, vicdan hürriyeti gibi modern devlet esaslarının Anayasa ile tarif ve tesbit olunmasını" ve "siyasi partilerin Anayasaca tanınması ve teminata bağlanmış kurumlar haline konulması" gibi konularda Anayasa değişikliği ve yeni anayasal organlar önermiştir (m.3-5).

Cumhuriyetçi Millet Partisi programı laikliği ihtiyatlı bir dille "din ve devlet işlerinin birbirinden ayrı olması ve din ve vicdan hürriyetinin diğer hak ve hürriyetler gibi mukaddes tanınması ve teminat altında bulundurulması" olarak (m.12) nitelemiştir.

Ekonomi görüşünde ise sosyal hizmet ve altyapı kuruluşları dışında kalan sahanın özel girişime ait olmasını, devletin özel girişime, gücünün yetmediği alanda yardımcı olmasını istemiştir. Ayrıca devleti memleketin kalkınmasında birinci derecede vazifeli sayarak emeğin sömürülmesine, tekelciliğin oluşmasına engel olacak kuvvet

---

[771] Eroğul, **a.g.e.,** s.137; Turan, **Türk Devriminin Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm, s.88.

[772] Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin program ve tüzüğü için Bkz. Kâzım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi, IX.Dönem (1950-1954),** C.VI, (Ankara: T.B.M.M. Vakfı Yayınları, 2001), s.7174-7189.

olarak görmüştür. Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin programı incelendiğinde herhangi bir sosyal sınıfın çıkarlarını dile getirme şansından yoksun kaldığı görülmektedir. Bu nedenle parti daha çok kurucularının kişisel başarılarını ve bölgesel etkinliği ile adını duyurmuştur.[773] Parti özellikle Orta Anadolu'da Kırşehir, Kastamonu ve Sinop'ta kendini göstermiştir.[774]

1954 seçimleri öncesi 12 Mart'ta yayınladığı bir bildiri ile CHP'ye güçbirliği çağrısı yapmış, Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin her ilde listelerin yarı yarıya hazırlanması isteği karşısında bu işbirliği gerçekleşmemiştir. 1954 seçimlerine tek başına giren Cumhuriyetçi Millet Partisi, kampanya döneminde diğer partiler kadar çok olmamakla beraber mitingler düzenlemiş, ünlü liderleri konuşmalar yapmıştır. 21 Nisan'da Konya'da bir konuşma yapan Osman Bölükbaşı; "Dünyanın gözü üzerimizde, dost bakıyor, düşman seviniyor" diyerek sözlerine başlamış, hem iktidarı, hem de CHP'yi eleştirmiştir. Seçimin bir "ruzu mahşer" olduğunu ve herkesin hakkettiği notu aldığını belirten Osman Bölükbaşı, DP'nin muhalefetteyken yaptığı vaatleri hatırlatarak, bunların yerine getirilmediğini, tam 2 Mayıs yaklaşınca DP'nin faaliyete başladığını söylemiştir. Ardından İnönü'yü eleştirerek, İnönü'nün Milli Mücadele'den kaçtığını iddia etmiştir.[775]

12 Nisan'da aday listeleri ilan edilen Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin listelerinde kurucularının dışında üç gazeteci yer almıştır. Bunlar Ankara'dan Ali Rıza Baskan, Kastamonu'dan Nureddin Ardıçoğlu, Kırşehir'den Hüsnü Söylemezoğlu'dur.[776]

Kampanya döneminde ve seçimlerde büyük bir etkinlik gösteremeyen Cumhuriyetçi Millet Partisi, 1957 seçimlerinden sonra Türkiye Köylü Partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi adını almıştır.

2.3.4. Türkiye Köylü Partisi'nin Seçim Propagandası

Türkiye Köylü Partisi, 19 Mayıs 1952'de, DP'den ayrılan Prof.Remzi Oğuz Arık, Dr. Cezmi Türk, Yusuf Ziya Eker ve Dr.Süreyya Endik tarafından kurulmuştur. Kurucuları, Ord.Prof.Ethem Menemencioğlu'nu onursal başkan saymışlardır. Genel

---

[773] Sencer, **a.g.e.**, s.243-244.
[774] Karpat, **a.g.e.**, s.364.
[775] **Vatan,** (22 Nisan 1954), S. 4649.
[776] **Cumhuriyet,** (13 Nisan 1954), S. 10671.

Başkanlığa Remzi Oğuz Arık, Genel Sekreterliğe ise yayınevi sahibi Tahsin Demiray seçilmiştir.[777]

Köylü Partisi taşıdığı isme rağmen sınıf temeline dayanan bir örgüt değil, başlıca amacı, köylülüğün hayat standardını yükseltmek ve köy sorunlarına halkın ilgisini çekmek olan bir partidir. Tarımsal kalkınma konusuna özel bir önem vermekle beraber programı genel olarak siyasal sorunlarla ilgilenmiştir.

Partinin amacı; Türk milletinin hürriyet ve eşitlik içinde birliğini sağlamaktır. Partiye "Köylü" adının verilmesinde tercih nedeni şöyle belirtilmiştir: "Türkiye Köylü Partisi, Türk milletinin partisidir. Türk sosyal bünyesinin temelini teşkil eden köy ve köylü, hiç şüphesiz bütün sosyal meselelerimizin düğüm noktasıdır. Bu nedenle de milletin bir an evvel kalkındırılması için köylü kitlesini ön plana almak zarureti vardır" denilmiştir.

Yeni bir Anayasa, bir Anayasa Mahkemesi ve iki meclisli bir parlamenter sistemi savunmuştur. Laiklik anlayışında ve özel girişimciliğin geliştirilmesi konusunda DP'ye benzer bir görüş benimsemiştir. Ancak küçük kazanç sahiplerinin gelişmesini (m.11) sağlamak amacıyla "büyük bir kalkınma programı" (m.19) hazırlanmasını ve "planlı bir sermaye" yatırımı yapılmasını gerekli saymıştır. Tarım reformu programıyla küçük ve orta çiftçilerin hayat seviyesini yükseltmesi hedeflenmiş ve başta devlete ait arazi olmak üzere işlenmemiş toprakların köylüye dağıtılmasını (m.31) öngörmüştür.

Köylü Partisi bu programıyla büyük toprak sahiplerinin sözcülüğünü yapma şansını kaybetmiş, küçük köylünün sözcüsü olarak siyasal hayatta etkin bir varlık gösterememiştir.[778]

Kampanya döneminde iktidara karşı Partinin sözcülüğünü Cezmi Türk üstlenmiştir. 1954 seçimleri öncesinde 30 il ve 120 ilçede örgütlenebilmiştir. Genel Başkanları Remzi Oğuz Arık'ın seçimlerden önce 3 Nisan'da Toroslar'a düşen bir uçak kazasında hayatını kaybetmesi partinin seçim gücünü daha da azaltmıştır.[779]

---

[777] Türkiye Köylü Partisi'nin Kuruluş Beyannamesi ve "Gaye ve Prensipler" için Bkz. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, s.745-748.
[778] Sencer, **a.g.e.**, s.245.
[779] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, İkinci bölüm, s.89.

Seçimlerden önce bir broşür yayınlayarak 5545 ve 6272 sayılı kanunların; propaganda, konuşma ve mitinglerle ilgili maddelerini ve halkın nasıl oy kullanacağını açıklamıştır. Bu broşürü tüm adaylarına dağıtmıştır.[780]

Propaganda döneminde etkili olamayan parti 10 Nisan'da adaylarını ilan etmiş, 20 Nisan'da ise çok kısa bir seçim beyannamesi yayımlamıştır. Seçim Beyannamesinde; henüz hazırlıklarını tamamlayamadıklarını, teşkilatlarını kuramadıklarını belirtmiş, bütün vatandaşları partinin gönüllü üyeleri olarak kabul etmiştir. Amaçlarının iktidarı denetlemek ve iktidarı alacak partiyi uyarmak olduğunu açıklamıştır. Köylü Partisi, beyannamesinde hiçbir somut vaat veya eleştiri getirmemiştir.[781]

2.4. 1954 Genel Seçimlerinin Yapılması

2.4.1. Seçim Sonuçları ve İlk Tepkiler

1954 Genel Seçimlerinin zamanında ve olaysız gerçekleşmesi, seçim sonuçları ne olursa olsun, demokratik rejimin yerleşmekte ve benimsenmekte olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Bu seçimlerin yapılmasıyla Türk demokrasisi, birden fazla partinin yarıştığı, üçüncü genel seçim deneyimini yaşamıştır. Seçim sonuçları, siyasi alanda rejim sorunu boyutlarına varan yeni olay ve tartışmaları beraberinde getirse de, yasal bir zorunluluk olmamasına rağmen % 88.63[782] olan katılma oranı, kitlelerin demokratik sisteme olan inançlarını ortaya koymuştur. Seçim sonuçları açısından bakıldığında; DP 1950-1954 yılları arasında ekonomik ve sosyal alanda gerçekleştirdiği büyük değişim hamlesinin ülkede meydana getirdiği olumlu havanın etkisiyle oy oranını daha da yükselterek ikinci kez iktidara gelmiştir.

2 Mayıs'ta yapılan seçimler sakin bir ortamda gerçekleşmiştir. Bütün ülkede 10.262.063 seçmenden 9.095.617'sinin, 43.174 sandıkta oy kullandığı görülmüş[783], en

---

[780] Türkiye Köylü Partisi, **Seçimler, Toplantılar, Konuşmalar, Gösteriler ile İlgili Kanunların Başlıca Hükümleri Broşürü,** (İstanbul: Türkiye Basımevi, 1954).
[781] **Vatan,** (20 Nisan 1954), S. 4647.
[782] **Ayın Tarihi**, S.246, (Mayıs 1954), s.30.
[783] **Ayın Tarihi**, S.246, (Mayıs 1954), s.30; **Vatan,** (29 Nisan 1954), S. 4656.

yüksek katılımın olduğu il % 95.25 ile Amasya, en düşük katılımın olduğu il % 77.80 ile Hakkari olmuştur.[784]

Tasnifin ilk sonucu Ankara'da Ayaş'ın bir köyünde alınmıştır. Buna göre DP 87, CHP 12, Cumhuriyetçi Millet Partisi12 ve Türkiye Köylü Partisi 4 oy almıştır.[785]

1954 seçiminde sonuçlar, seçimlerin yapılmasından hemen sonra belli olmaya başlamış, bu konudaki resmi olmayan sonuçları veren gazetelerin rakamları ile, resmi rakamlar arasında önemli bir farklılık olmamıştır. 3 Mayıs günü Zafer ve Vatan gibi gazeteler üç baskı yapmış, örneğin 3 Mayıs tarihli Zafer üçüncü baskısında DP'nin 508 milletvekili kazandığını yazmıştır.[786] Yine 4 Mayıs tarihli Yeni İstanbul gazetesi resmi sonuçlara çok yaklaşmış, DP'nin 505, CHP'nin 30 ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin 5 milletvekili çıkardığını açıklamıştır.[787]

Seçim sonuçlarına göre DP oylarını 1 milyon dolayında arttırırken; CHP oy oranını % 5 düşürmüştür. CHP Kars, Malatya, Sinop'ta tam liste olarak kazanmıştır. Bunun yanında Tunceli'de 2, Erzincan'da da 1 milletvekilliği kazanırken, Cumhuriyetçi Millet Partisi yalnızca Kırşehir'de çoğunluğu sağlayarak 5 milletvekili çıkarmıştır. Geri kalan yerleri DP tam liste olarak almıştır.[788]

Resmi sonuçlara göre partilerin aldıkları oy oranları ve milletvekili sayıları aşağıdaki şekilde dağılmıştır:

---

[784] **Seçim Neticeleri Üzerinde Bir İnceleme,** s.28.
[785] **Vatan,** (3 Mayıs 1954), S. 4660.
[786] **Zafer,** (3 Mayıs 1954), S. 1952.
[787] **Yeni İstanbul,** (4 Mayıs 1954), S. 1602.
[788] CHP; Malatya'dan 12, Kars'tan 10, Sinop'tan 6 milletvekili çıkararak toplam 31 milletvekilliği elde etmiştir. Bkz. **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (030.1.0.0/52.311.1); Cem Çakmak, "1950'li Seçimler ve Demokrat Parti", **Tarih ve Toplum,** C.9, S.53, (Mayıs 1988), s.25; **Vatan,** (4 Mayıs 1954), S. 4661.

Tablo 3. 2 Mayıs 1954 Genel Seçim Sonuçları[789]

Partiler	Aldığı Oy Sayısı	Oy Oranı	Çıkarılan Milletvekili Sayısı	Meclisteki Sandalye Oranı
DP	5.313.659	% 58,42	503	% 92,8
CHP	3.193.471	% 35,11	31	% 5,7
CMP	480.249	% 5,28	5	% 0,9
Köylü Partisi	50.935	% 0,56	-	-
İşçi Partisi	910	% 0,01	-	_
Bağımsız	56.393	% 0,62	2	% 0,6
Toplam	9.095.563	% 100	541	% 100

DP'nin ezici çoğunluğu aldığı seçimlerde, CHP Gümüşhane, Uşak ve Bingöl'de çok az bir farkla kaybetmiştir. Cumhuriyetçi Millet Partisi Kırşehir'de çoğunluğu sağlarken, 32 il de oy aldığı görülmüştür. En fazla oy aldığı iller; Bingöl, Sinop, Çankırı, Yozgat ve Uşak olmuştur. Milletvekili çıkaramayan Köylü Partisi ise 15 ilde oy almış, en çok oy aldığı iller; Erzincan ve Çankırı olmuştur. Bağımsızlar 10 ilde oy alarak 2 milletvekili çıkarırken, İstanbul'dan seçimlere giren İşçi Partisi toplam 920 oy alarak milletvekilliği elde edememiştir.[790]

64 seçim çevresinde 541 milletvekilliği için yapılan seçimlerde DP kurucuları iki seçim çevresinden seçilmiş, seçim kanununa göre bu illerden birini tercih etmişlerdir.[791] Cumhurbaşkanı Celal Bayar İstanbul'dan 351.437 oy; Başbakan Adnan Menderes 349.837; Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü ise 340.212 oy almışlardır.[792]

DP listesinden bağımsız adaylığını koyan dokuz kişiden; İhsan Hamid Tiğrel Diyarbakır'dan, Lütfi Kırdar, Ali Fuat Cebesoy, Nadir Nadi, H.Suphi Tanrıöver İstanbul'dan, Behçet Uz İzmir'den, Hikmet Bayur Manisa'dan, Cavit Oral Seyhan'dan,

---

[789] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (030.1.0.0/51.309.7); **Cumhuriyet, Yeni İstanbul,** (23 Mayıs 1954); **Ayın Tarihi,** S.246, (Mayıs 1954), s.30 (Adalet Bakanlığı Resmi Seçim Sonuçları).

[790] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Katoloğu, (030.1.0.0/51.309.7).

[791] İki seçim çevresinden seçilenler:

Refik Koraltan (DP)	İçel-Kayseri	(İçel'i tercih etmiştir)
Celal Bayar (DP)	İstanbul-Bursa	(İstanbul'u tercih etmiştir)
Fuat Köprülü (DP)	İstanbul-Zonguldak	(İstanbul'u tercih etmiştir)
Adnan Menderes (DP)	İstanbul-Aydın	(İstanbul'u tercih etmiştir).

Bkz. Tuncer, **a.g.e.,** s.133.

[792] **Ayın Tarihi,** S.246, (Mayıs 1954), s.30 vd.

Nuri Demirağ Sivas'tan seçilmiştir.[793] Böylelikle DP'nin Meclis'teki sandalye sayısı 490'a düşmüştür.[794]

Seçim sonuçları, iktidar tarafından büyük bir sevinçle karşılanmış ve Başbakan Adnan Menderes, Vatan gazetesine verdiği demeçte, 1950'ye göre, daha büyük bir çoğunluk aldıklarını belirterek;

"Bunun mânâsı, bütün devlet faaliyetlerine şamil olmak üzere, her sahadaki icraatımızın Türk milletince tamamıyla tasvip edildiğidir"[795] şeklinde bir yorum yapmıştır.

Ahmet Emin Yalman'a verdiği demeçte ise; "Seçimler, vatandaşların benim tuttuğum yolu ne kadar beğendiğini açığa vurdu. Şimdiye kadar ben, siz gazetecilere danışmaya değer veriyordum. Acaba ilaç diye aspirin mi, yoksa optalidon mu kullanmak münasiptir, diye fikrinizi soruyordum. Halkın coşkun güveni şimdi bunu belli ediyor ki, böyle bir danışmaya ihtiyacım yoktur. Ben kendi kendime son kararı vereceğim, dilersem aspirin, dilersem optalidon kullanacağım"[796] diyerek bundan sonra takip edeceği yolda tek adam olacağının ilk mesajını da vermiştir.

Seçim sonuçları CHP'de büyük üzüntü yaratmıştır. Seçimlerden sonra bir beyanname yayımlayan Parti; seçim sisteminin düzeltilmesini istemiş ve "seçimin bitmesinden sonra memleket işleri için sükûnetli bir devrenin başlamasını beklediklerini" söylemiştir.[797]

CHP seçimlerden sonra büyük bir karışıklık yaşamış, hatta İnönü'nün partiden çekileceği haberleri yayılmaya başlamıştır. Ancak İnönü, seçimlerin partililer üzerinde yarattığı olumsuz tesirleri ve kendisinin partiden ayrılacağı yolunda basında çıkan haberleri yayınlayarak, parti içinde anlaşmazlık olduğuna dair kasıtlı çıkartılan haberlerin doğru olmadığını açıklayan bir mesaj yayımlamıştır.[798]

Seçim yenilgisinin olumsuz psikolojisi sürerken CHP 26 Haziran 1954'te On Birinci Kurultayı'nı toplamış, bu kurultayda "Meclis'ten çekilme" konusu tartışılmıştır. Kurultay'ın çekilme yönündeki eğilimine rağmen, İnönü'nün ısrarlı uyarılarıyla bu

---

[793] Tuncer, **a.g.e.**, s.134.
[794] DP 503 milletvekilliği kazanmıştır. 4 kişi iki seçim çevresinden, 9 kişi de DP listesinden bağımsız seçildiğinden (4+9=13) eksiği ile parlamentoda temsil edilmiştir.
[795] **Vatan,** (3 Mayıs 1954), S.4660; **Zafer**, (3 Mayıs 1954), S.1952.
[796] Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980),** s.63.
[797] **Vatan,** (4 Mayıs 1954), S. 4661.
[798] **Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956),** s.291.

düşünce terkedilmiştir. Bu kurultay CHP'nin seçimlerden sonra içine düştüğü yılgınlığı göstermesi bakımından önemlidir.[799]

CHP'nin savunduğu muhalefet tezlerinin tasvip edilmediğini ortaya koyan 1954 seçimleri sonunda, DP'nin 541 milletvekilliğinin 503'ünü kazanmasıyla Onuncu Dönem T.B.M.M., fiilen bir tek parti görünümüne dönüşmüştür. Bu sonuçlardan sonra CHP yeni muhalefet stratejileri arayışına girerken, demokrasi deneyiminin sınırlı olduğu ülkede, iktidar partisi içindeki baskıcı eğilimler artarak, yönetimin otoriterleşmesi söz konusu olmuştur.

2.4.2. Seçim Sonuçlarının Basında Tartışılması

DP seçimlerden büyük bir başarıyla çıkmasına rağmen önce Malatya sonra da, Kırşehir seçimine itiraz etti. DP, Malatya'da 17 sandığın kaybolduğunu iddia ederek, seçimin yenilenmesini istedi. Ancak 961 sandıktan 944 sandık açılmış, yapılan tasnifte CHP'nin 106.705, DP'nin ise 93.286 oy aldığı, CHP'nin DP'den 13.419 oy önde olduğu tespit edilmişti. Bu şartlar altında 17 sandıktaki oy tasnif edilse dahi farkın kapanmayacağı anlaşıldı.[800] Yüksek Seçim Kurulu yaptığı incelemede Malatya seçimini CHP'nin kazandığını açıkladı. Bunun yanında DP, 4 oy fazla çıktığı gerekçesiyle Kırşehir seçimine de itiraz etti,[801] ancak yapılan incelemede sonuç değişmedi.

CHP ise Adana'da Karaisalı, Osmaniye ve Kadirli ilçelerinde usulsüzlük yapıldığını iddia ederek, seçimin yenilenmesini istedi. CHP, Karaisalı'da 21 sandığın bütün seçmenler oylarını kullanmadan ve seçimin bitme saatinden evvel açıldığını, Osmaniye ve Kadirli'de ise önceden hazırlanmış oy pusulalarının sandıklara doldurulduğunu böylelikle Kasım Gülek'in seçilmesinin engellendiğini iddia ederek, Yüksek Seçim Kurulu'na başvurmuştu. CHP 21 sandığın iptaliyle Gülek'in 300 oy farkıyla seçileceğini belirtirken, DP çevreleri Seyhan (Adana)'daki başarılarının çok büyük olduğunu, burada yarışan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'e ve Köylü Partisi

---

[799] Kili, **a.g.e.,** s.122-123.

[800] **Yeni İstanbul,** (4 Mayıs 1954), S. 1602; Yeni seçim kanununda milletvekili tutanaklarının onaylanması Yüksek Seçim Kurulu'na verildiği için, tutanaklara itirazlar 1954'ten sonra Meclis'e getirilmedi. Ancak zaman zaman başka konular etrafında seçim yolsuzluğu iddiaları Meclis'e taşınmıştır.

[801] **Vatan,** (10 Mayıs 1954), S. 4667.

ileri gelenlerinden Cezmi Türk'e fark attıklarını açıkladılar.[802] Yapılan incelemede usulsüzlük olmadığı tespit edildi.

Seçim sonuçları CHP'de büyük bir hayal kırıklığı yarattı. 1950 Meclis'inde yerlerini koruyan Şemsettin Günaltay ve Faik Ahmet Barutçu bile seçilemedi. Seçimlerden üç gün sonra Tunceli Milletvekilleri Aslan Bora ve Fethi Ülkü'de partiden istifa ettiler. CHP Grup Başkanlığı'na getirilen Server Somuncuoğlu'da bir süre sonra partiden ayrıldı. Böylelikle CHP'nin milletvekili sayısı 28'e düştü.[803]

Muhalefet tarafından sonuçlarla ilgili değişik yorumlar yapıldı. Cemil Sait Barlas bu sonucu, CHP'nin "1946'dan beri hasta" olmasına bağlarken, CHP'nin kendini ıslah etmesini, son seçimlerden ders alınmasını ve sorumluların sorguya çekilmesini istedi.[804] Yeni Ulus gazetesi de, iktidarın seçimlerde 60 milyon lira harcadığını ve böylelikle seçimi kazandığını ileri sürdü.[805] Demokrat Parti Genel İdare Kurulu 6 Mayıs'ta bir bildiri yayımlayarak, bu iddiaları reddetti ve bu şekilde bir iddianın tutarsız olduğunu belirttikten sonra, seçimlerde sadece 1.500.000 lira harcandığını belirterek, şu görüşlere yer verdi:

> "2 Mayıs seçimlerinde tecelli eden netice iktidar tarafından 4 senede başarılan müsbet icraatın değerlerini hakiki şumulü ve mahiyetiyle müdrik bulunan asil ve olgun Türk Milleti'nin Demokrat Parti'ye karşı duyduğu şuurlu itimat ve muhabbetin beliğ bir ifadesinden başka hiçbir mânâya atfolunamaz, hal böyle iken, buna Türk milletinin vicdanını para ile satın alma mânâsını vermeye kalkışmak, her şeyden evvel Türk milletine hakarettir ve seçim neticelerini çirkin ve şen'i bir surette lekelemeye çalışmaktan ibarettir."[806]

Yeni Ulus, seçimlerde CHP'nin oy kaybının çok fazla olmadığını, bütün başarısızlığın nedeninin seçim sistemi olduğunu savunmuştur.[807] Nitekim seçimlerde nispi temsil usulü uygulanmış olsaydı CHP 196, DP 328 ve Cumhuriyetçi Millet Partisi 16 milletvekili çıkarmış olacaktı.[808] Bazı muhalifler ise DP'ye oy verenleri "kandırılmış veya iğfal edilmiş" kimseler olarak nitelendirdi. Ancak sonuçlarla ilgili en ilginç yorumlardan birini Akis Dergisi sahibi ve Başyazarı Metin Toker yaptı. Metin Toker,

---

[802] **Yeni İstanbul,** (8 Mayıs 1954), S. 1606; **Vatan,** (6 Mayıs 1954), S. 4663.
[803] **Vatan,** (5 Mayıs 1946), S. 4662.
[804] **Vatan,** (8 Mayıs 1946), S. 4665; Cemil Sait Barlas Eski CHP Denizli Milletvekili olup "Son Havadis"te yazmaktadır.
[805] **Yeni Ulus,** (5 Mayıs 1954).
[806] **Yeni İstanbul,** (7 Mayıs 1954), S. 1605.
[807] **Yeni Ulus,** (7 Mayıs 1954).
[808] Aygen, **a.g.m.,** s.210.

"Milyonlarca Reylerin Mahiyeti" yazısında, seçim sonuçları hakkında ayrıntılı bilgiler verdikten sonra;

> "... Muhalefete göre 5.313.619 rey kandırılmış veya iğfal edilmiş, içinde yaşadıkları feci hayat şartlarından habersiz 5.313.619 vatandaşın reyidir. İktidar çevreleri ise 3.193.471 kişinin 'tezvir ve iftira'lara kapılarak, yanılarak, gözleri bağlanarak sandık başına gittiği ve aslında topyekün milletin muhalefeti mahkum ettiği kanaatindedir."

diyerek her iki görüşün de yanlış olduğunu belirtiyor ve şu yorumda bulunuyordu:

> "Bir memlekette 10.262.063 seçmenden 9.095.617'si sandık başına giderse, iştirak nisbeti % 88.63 gibi çok yüksek bir seviyeye ulaşırsa, o milletin bir kısmını 'iğfal edilmiş' saymak ve her hakikatin kendi tarafından bulunduğuna iman edip, karşıya giden reylerin hakiki manasını incelememek, ancak deve kuşlarına yakışan bir hareket tarzı olur... Türkiye'mizde 1954 genel seçimlerinde, bilerek ve istenilerek 5.313.659 rey DP'ye, 3.193.471 rey CHP'ye verilmiştir."

Seçim sonuçlarıyla ilgili ikinci ve çok önemli bir yorum ise, Hikmet Bayur tarafından yapılmıştır. Hikmet Bayur, DP'nin kazanmasının nedenlerini şöyle sıraladı;

1. Köylüler iktidardan memnundurlar çünkü;
   - Hükümet dairelerinde köylü ve genel olarak vatandaşlar iyi karşılanmakta ve işleri çabuk görülmektedir.
   - Muhtar seçimleri serbest yapılmaktadır.
   - Karakollarda dayak atmak kalkmış gibidir.
   - Toprak ofise buğday satmak, günlerce "ricacı" gibi ofis kapılarında beklemeyi gerektirmiyor; buğday pek çok kere köyden satın alınıyor.
   - Köylerin çoğuna yol yapılmış, var olan yollar daha iyi duruma sokulmuş, içme suyu getirilmiş.
   - Başlanılmış olan ve başlanılması beklenen büyük sulama işleri, hammaddeleri tarım ürünlerinden alacak olan fabrikalar, büyük yollar, limanlar da köylüde gelecek için büyük ümitler uyandırmaktadır.
   - Bütün bunların yanında, köylüler demokrasinin, hürriyetin ve onlardan doğan nimetlerin artık yurdumuzda varolduğu sonucunu çıkarıyorlar.
2. Halk Partisi'nin ve öbür muhaliflerin almış oldukları üç buçuk milyonu aşan yüksek oy sayısını anlamak için şu yönleri kaçırmamak gerekir:
   - Beyler, ağalar, eşraf gibi adlarla anılan sınıf, büyük çoğunluk bakımından Halk Partisi'ne bağlı kalmıştır. Türlü yönlerden ve ölçülerde onlarla ilgisi

olan köylülerin bir kısmı da ister istemez bu partiye oy vermiştir. Fertlerin oyları gizlidir, ancak köy sandığından çıkan oylar ora halkının çoğunluğu bakımından hangi partiye oy verdiğini belli eder. Bey ve ağa ile başlarının derde girmesini istemeyen köyler çok kere ona göre rey vermişlerdir.

- Dini bir iman, ibadet ve vicdan konusu olarak ele almaya razı olmayan ve onu eskiden olduğu gibi siyasete alet etmeye çalışan hizip, DP'nin son devirde takındığı duruma kızdıkları için yerine bulduğu imkanlara göre kâh Halk kâh da Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne oy vermişlerdir.
- Tarım borçlarının uzun vadeli ve faizsiz tecil edileceği gibi, yerine getirilmesi imkansız, ciddiyetten uzak vaadler, sayıları az da olsa, bazı saf ve düşüncesiz kimseleri kandırmış ve bunların oylarını Halk Partisi'ne sağlamış olmalıdır.

3. Pahalılıktan çok çeken İstanbul gibi büyük bir kentte bile muhalefet çoğunluk elde edememiştir...

- Muhalefet, yurdumuzun yabancılara satılmış olduğunu ve kapitülasyonların geri gelebileceğini hiç sıkılmadan söylemiştir. Köylülerin kendi tarlalarının yabancıların eline geçip oralarda işçi olarak çalıştırılacakları, esnafa dükkanlarının yabancı rekabeti karşısında kapanacağı vesaire söylenip durmuş, bunlar para etmemiştir.
- Seçimlerde DP'nin "biz palavra atmayız, temel atarız" şeklindeki sözlerine büyük ümit bağlanmıştır.[809]

Fahir Giritlioğlu ise CHP'nin kazanamamasının nedenlerini daha ihtiyatlı sözlerle şöyle değerlendirmiştir:

CHP kazanamadı çünkü;

- Halk, memleketin çok zor şartlarda hüküm sürdüğü dönemlerle, 1950 sonrası uygun şartların hüküm sürdüğü dönemleri mukayese ederken sadece sonuca bakmış, sebeplerle ilgilenmemiştir.
- DP 4 yıllık iktidarında bazı vaatleri Marshall yardımı ve rezerv halinde bırakılan 130 ton altınla yerine getirmiştir. Yapamadıklarını ise halk mazur görmüştür.
- Halk, iktidarın yanlış yola gittiğini henüz anlayamamıştır.

[809] Albayrak, a.g.t., s.611-613.

- 1952-1953 yıllarında hasatın iyi olması, milli gelirin artması ve hazine arazilerinin halka dağıtılması, köylüler arasında memnuniyet yaratmıştır.
- "Demirkırat" Partisi efsane gibi halkı kendisine bağlamıştır.
- 1950-1954'teki uygulamalar halkın DP'yi "Din Partisi" olarak görmesini sağlamıştır.
- Halk Partisi ise halkın ilgisini çekecek bir seçim beyannamesiyle seçime gitmemiştir. Petrol Kanunu gibi halkın anlayamayacağı konularda propaganda yapmış, yanlış adaylar öne sürmüştür.[810]

Bu hataların yanında seçim sistemindeki adaletsizlik ve iktidarın CHP'yi mali bakımdan güçsüz hale getirmesi de CHP'nin başarısızlığının en önemli nedenleri olmuştur.

Seçimler yurtdışında şöyle yankı bulmuştur:

ABD'de yayımlanan Evening Star gazetesi, "Türk seçmenleri DP politikasını, dünya işlerindeki cesur hareket tarzını kuvvetle desteklemişlerdir" diyerek 2 Mayıs seçimlerini şöyle değerlendirmiştir:

> "Türk milleti Demokrat Parti'yi dört sene müddetle işbaşına davet etmekle partinin garp dünyasıyla yakın ve hararetli işbirliği siyasetini tasvip etmiş bulunuyor. Seçimlerde dış politika meselesi kuvvetli bir münakaşa konusu olmamakla beraber Halk Partisi'nin ara sıra tecrübe balonu olarak Amerika'nın Türkiye'nin iktisadi ve siyasi meseleleri üzerinde müessir olmak meselesini ileri sürdüğü malumdur. Bundan başka Celal Bayar'ın Türkiye'nin Nato'ya girmek kararını aldığı da malumdur. Muhalefetin Meclisteki ekalliyet haddini daha da aza indirmek suretiyle, Türk seçmenlerinin DP politikasını desteklemekte olduklarını göstermek bakımından şayanı dikkattir."[811]

New York Times ise şöyle yazmıştır:

> "Türkiye'deki seçimler bu memleketin hayatında demokrasinin ileri bir mevkiide bulunduğunu ispat etmektedir. Türk milleti DP'ye tam olarak itimat ettiğini son seçimde bildirmiş bulunmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'deki seçimlerin neticesi bu memleketin Batı devletleriyle sıkı bağlılığının ve Birleşmiş Milletler prensiplerine dayanan siyasetinin tasvibi demektir."[812]

İngiliz gazeteleri, Türk milletinin tam bir hürriyet havası içinde tarihte ikinci defa olarak reyini kullandığını belirtmekte, bu seçimlerde alınan neticenin her ne kadar

---

[810] Giritlioğlu, **a.g.e.**, s.313-315.
[811] **Zafer,** (8 Mayıs 1954), S. 1958.
[812] **Vatan**, (4 Mayıs 1954), S. 4661.

muhalefeti memnun etmediyse de Türkiye'deki muhalefet partilerinin milletin hakiki görüşünün karşısında saygı ile durduğunu belirtmişlerdir.[813]

Fransız gazeteleri, bu sonucu "tabii netice" olarak karşılamış, Türk milletinin DP'nin iç ve dış uygulamalarını tasvip ettiğini belirtmişlerdir.[814]

Sovyet basını ise seçimlerde DP'nin çoğunluğu almasından memnun olmamıştır. Sovyet resmi çevrelerinde her ne kadar Halk Partisi'nin de aynı dış politikaları takip edeceği bilinse de, DP'nin gerek Nato gerekse diğer Batılı devletlerle geniş ölçüde işbirliği yapması Sovyet Hükümeti'nin hoşuna gitmemektedir. Bu nedenle sonuçlardan rahatsız olmuştur.[815]

Arap ülkeleri ise Türkiye'deki seçimlerin yalnız Türkiye için değil bütün Ortadoğu memleketleri için önemli olduğunu ifade etmiştir.[816]

Dış çevreler seçimlerin büyük bir olgunluk içinde geçtiğini, Türk milletinin demokrasi yolunda büyük ve istikrarlı adımlar attığını yazmışlar ve seçimleri daha çok dış politika açısından değerlendirmişlerdir. Batı ülkeleri, kendisiyle yakın ilişkiler kuran DP'nin büyük çoğunluğu almasını memnuniyetle karşılarken, Sovyet Hükümeti Batı yanlısı politikasından dolayı bu başarıdan rahatsızlık duymuştur.

---

[813] **Vatan**, (4 Mayıs 1954), S. 4661.
[814] **Vatan**, (4 Mayıs 1954), S. 4661.
[815] **Vatan**, (4 Mayıs 1954), S. 4661.
[816] **Vatan**, (4 Mayıs 1954), S. 4661.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1957 GENEL SEÇİMİ VE DEMOKRAT PARTİNİN SON İKTİDARI

1. 1954-1957 DÖNEMİNDE DEMOKRAT PARTİ İCRAATLARI

1.1. Demokrat Parti'nin İcraatları ve Muhalefetle İlişkisi

DP, 2 Mayıs 1954 seçimlerinde ezici bir çoğunlukla tekrar iktidara gelmesi sonucu T.B.M.M. adeta DP Meclis Grubu halini aldı. Ancak bu durum gittikçe güçleşen gerek ekonomik gerekse sosyal şartların etkisiyle partide iç hesaplaşma ve bölünmelere yol açtı. Meclis'te oldukça az bir sayı ile temsil edilebilen muhalefet ise iktidarın bu zaafından faydalanarak toparlanma sürecine girdi.

Meclis IX.Dönemin son birleşiminde alınan karar gereği 14 Mayıs 1954'te toplandı. Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı'na, Refik Koraltan Meclis Başkanlığı'na, yeniden seçildiler. Başbakan Adnan Menderes istifasını sundu ve yeni hükümeti kurma görevi tekrar kendisine verildi. Adnan Menderes 17 Mayıs'ta yeni Bakanlar Kurulu'na açıkladı.[817] Adnan Menderes, 24 Mayıs'taki hükümet programını sunuş konuşmasında bir iktidar değişikliği olmadığından farklı bir programla gelmediklerini, hükümetteki değişikliğin ise teorik olmaktan öte birşey olmadığını açıkladı:

> "2 Mayıs'ta hiçbir şey olmamış gibi devri sabıkın bütün kötü arazi ve şuursuz, yıpratıcı ve haysiyetsiz kavgalarıyla, yalan ve iftiraya dayanan sözde siyasi mücadele usulleriyle devamına müsaade etmeyeceğiz. Çünkü son seçim neticeleri, memleketin kaderi üzerinde çok ehemmiyetli ve devamlı tesirleri görülecek olan büyük bir hadisedir. Son seçimler ondan

[817] Üçüncü Menderes Kabinesi şu isimlerden oluşuyordu: Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Fatin Rüştü Zorlu; Devlet Bakanları: Osman Kapani, Mükerrem Sarol; Adalet Bakanı: Osman Şevki Çiçekdağ; Milli Savunma Bakanı: Ethem Menderes; İçişleri Bakanı: Namık Gedik; Dışişleri Bakanı: Fuat Köprülü; Maliye Bakanı: Hasan Polatkan; Milli Eğitim Bakanı: Celal Yardımcı; Bayındırlık Bakanı: Kemal Zeytinoğlu; Ekonomi ve Ticaret Bakanı: Sıtkı Yırcalı; Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Behçet Uz; Gümrük ve Tekel Bakanı: Emin Kalafat; Tarım Bakanı: Muammer Çavuşoğlu; Çalışma Bakanı: Hayrettin Erkmen; İşletmeler Bakanı: Fethi Çelikbaş. Bkz. Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları,** s.389-390.

> evvelki intikal devriyle şimdi başlamakta olan safhayı kesin suretle birbirinden ayırmış bulunuyor."[818]

diyerek asıl değişikliğin hükümetin muhalefete bakış açısında olduğunu, seçimlerden sonra muhalefete karşı tutumlarının çok farklı olacağını söyledi. 1950-1954 dönemini "geçiş" dönemi olarak niteleyen Adnan Menderes'in bu sözlerinden 1954-1957 döneminin muhalefet için daha zor bir dönem olacağı anlaşılıyordu.

Seçimler sonrası aynı tutum değişikliği, ikinci defa Cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar'da da görüldü. Seçimlerden sonra bir konuşmasında; "Millet, CHP'nin Meclis'teki milletvekillerinin sayısını daha da azaltıp otuza indirmekle ne istediğini belli etmiştir. Artık bundan sonra 'ince demokrasiye paydos' "[819] dedi. Celal Bayar'ın "ince demokrasiye paydos" sözüyle "otoriter demokrasi"yi kastettiğini söylemek mümkündür.

DP'liler partilerarası siyasi ilişkileri kendi anlayışlarına göre düzenlemek, basın ve üniversite çevrelerinden gelen eleştiriyi azaltmak, kamu kesimini kendi iktidarlarıyla uyumlu bir çalışmaya yönlendirmek için seçimlerden sonra antidemokratik uygulamalara giriştiler. 1957 seçimlerine kadar baskı yöntemlerine başvurdular. Bu yöntemleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Karşıt partilere oy veren illerin idari yapılarının değiştirilmesi: Malatya ilinin ikiye ayrılması, Kırşehir'in ilçe yapılması,
- Kamu çalışanlarının hizmet süresine bakılmaksızın emekli edilmesi,
- Üniversite öğretim üyelerinin bakanlık emrine alınması,
- Basın suçlarının ağırlaştırılması,
- Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin kısıtlanması,
- T.B.M.M. görüşmelerinde kısıtlamalar ve ceza uygulamaları,
- Sendika çalışmalarının kısıtlanması,
- Muhalefetin güç birliğini önlemek amacıyla seçim kanununda düzenlemelere girişilmesi[820].

Ancak DP'nin başvurduğu bu yöntemler ve getirdiği kısıtlamalar, 1957 seçimlerinde başarı sağlamasına karşın, parti içindeki bölünmeleri önlemeye yetmedi.

---

[818] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D: 10, T: 1, C: 1,(2 Mayıs 1954), s.21-34.
[819] Metin Toker, **DP Yokuş Aşağı (1954-1957),** (Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991), s.20.
[820] Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm, s.95.

DP iktidarı, 6/7 Eylül Olayları adı verilen iç kargaşaya yol açmak, ekonomik sıkıntılara çare bulamamak nedeniyle yıprandı. Bu nedenle Metin Toker'in ifadesiyle "Yokuş Aşağı" veya Cem Eroğul'un ifadesiyle "Duraklama" devrine girdi.

DP öncelikle 1954 seçimlerinde kendisine oy vermeyen Malatya ve Kırşehir illerini cezalandırdı. Malatya, CHP'nin lideri İnönü'nün memleketiydi ve CHP'ye oy vermişti. 14 Haziran 1954 tarih ve 6418 sayılı kanunla Malatya iline bağlı Adıyaman ilçesi il yapılarak, Malatya ili ikiye bölündü.[821] Böylece Malatya ili küçültülerek cezalandırılmış oldu. Malatya'ya yönelik uygulama çok fazla tepki almamakla beraber, Kırşehir'in ilçeye çevrilmesi Meclis'te ve kamuoyunda büyük tartışmalara yol açtı. Kırşehir ili 1950'den önce DP'den ayrılarak Millet Partisi'ni kuran grubun içinde yer alan Osman Bölükbaşı'nın memleketiydi. 1954 seçimlerinde de Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni desteklemişti. 30 Haziran 1954'te çıkarılan "Kırşehir Vilayetinin Kaldırılmasına ve Nevşehir Kazasında (Nevşehir) Adıyla Yeniden Bir Vilayet Kurulmasına Dair Kanun"la Kırşehir ili, ilçe düzeyine indirilerek Nevşehir'e bağlandı.[822] İktidar 1954 seçimlerinden sonra bütün vilayetlerin statülerinin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini ve tesadüfen Kırşehir'den başlandığını söylediyse[823], bu, yapılanın haklılığını göstermekten uzak kaldı. Kanunun görüşülmesi sırasında, iktidar ile muhalefet arasında sert tartışmalar oldu ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'nden Osman Bölükbaşı kınama cezası aldı.[824]

Kırşehir Milletvekili Osman Alişiroğlu da T.B.M.M.'de yaptığı konuşmada Başbakan Adnan Menderes'i suçlayarak şunları söyledi:

"200.000 Kırşehirli şu anda gözyaşı içerisindedir... Bu gidiş nereye? Elbette cevabını ben vereceğim. Dikta rejimine! Burada benimle beraber yemin eden Demokrat Partili arkadaşlarımı ve nankör Kırşehir çocuğu Adliye Vekilini Kırşehir'i müdafaaya davet ediyorum..." Bu konuşmasından ötürü Osman Alişiroğlu, Meclis salonundan çıkarılarak, üç oturuma katılmama cezası verildi.[825]

İktidar ile muhalefet arasında daha ilk günlerden çatışma yaratan bu kanuna 541 milletvekilinden 259'u olumlu oy verirken; 6'sı DP'li olmak üzere, 38 milletvekili red oyu kullanmış ve 237 üye de oylamada bulunmayarak, kanuna olan tepkilerini

---

[821] **Aynı,** s.96.
[822] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D: 10, T: 15, C: 1 (30 Haziran 1954), s.343.
[823] Başgil, **a.g.e,** s.107.
[824] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D: 10, T: 15, C: 1 (30 Haziran 1954), s.352.
[825] **Aynı,** s.344-345; (Adliye Vekili Osman Şevki Çiçekdağ kastedilmiştir).

göstermişlerdir. [826] Kanunun kabulünden sonra DP İstanbul Milletvekili Ord.Prof.Kemal Atay, Kanunu protesto ederek milletvekilliğinden istifa etti. [827] "Kanun, 30 Haziran 1954'de yürürlüğe girdi." [828]

DP iktidarının Haziran ayı içerisinde T.B.M.M. gündemine getirdiği diğer bir kanun tasarısı da; Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyelerinin ve Üniversite profesörlerinin 60 yaş veya 25 yıllık hizmetini tamamlamış olanların, "resen emekliye sevkedilmeleri" idi. Muhalefet; hakimlerin, seçim kurulunun ve üniversite hocalarının tasfiyesine gidileceğini, yargının bağımsızlığının bir hayal olacağını belirterek bu tasarıyı bir "Tasfiye Kanunu " olarak adlandırmıştır. [829] İktidarın böyle bir kanunla, kendisine eleştiride bulunma ihtimali olan kurumlar üzerinde baskıyı amaçladığı anlaşılmaktadır.

Emeklilik Kanunu, CHP Sinop Milletvekili Nuri Sertoğlu tarafından; "Böyle bir sistem ancak mutlakiyet devirlerinde görülür" şeklinde değerlendirilirken; iktidarı destekleyen Ahmet Emin Yalman da "Yanlış Yoldasınız!" diyerek DP'yi uyarmıştır.

Ancak bunlara karşın iktidar 5 Temmuz 1954'te "zorunlu emeklilik" kanununu 33 olumsuz oya karşı, 349 olumlu oy ile kabul etti. Oylamaya 159 üye katılmadı. [830]

DP iktidarı bu kanunu 1957 seçimleri öncesi uygulamış, 3 Mayıs 1956'da Adalet Bakanlığı'nın bir kararıyla ikisi daire başkanı, üçü Yargıtay üyesi olan 16 yargıç emekliye sevkedilmiştir. Yine 12 Haziran'da Yargıtay Başkanı, Yargıtay birinci ve ikinci daire başkanları, Cumhuriyet başsavcısının içinde yer aldığı yedi yargıç daha emekli edilmiştir. [831]

Bu kanununun önemli bir sonucu da, üniversite özerkliğini ortadan kaldırması olmuştur. Kanunun ikinci maddesine göre, Milli Eğitim Bakanı, üniversite senatosundan görüş alarak, hakkında işlem yapmak istediği öğretim üyesini bakanlık emrine alabilecekti. Bakanlık emrine alınanlara altı ay süreyle maaşlarının belli bir bölümü ödenecek, bu süre içerisinde kendilerine yeni bir görev verilmeyenlerin memuriyetle ilişkisi tamamen kesilecekti. Bu değişikliklerle kamu çalışanlarına

---

[826] **Aynı,** s.378.
[827] **Vatan,** (1 Temmuz 1954), S. 4717.
[828] Kırşehir'in ilçe haline getirilmesi kamuoyunda tepki aldığından ve bir seçim yatırımı olmak üzere DP tarafından, 12 Haziran 1957'de, Kırşehir tekrar ile dönüştürüldü. Yapılan görüşmeler için Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D: 10, T: 3, C: 20 (12 Haziran 1957), s.159-160.
[829] **Yeni İstanbul,** (22 Haziran 1954), S. 1649.
[830] **Aynı,** s.3; Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm, s.98-99; Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.125.
[831] Eroğul, **a.g.e.,** s.187-188.

tanınmış olan güvence tamamen ortadan kalkmış, ayrıca üniversitelerin bilimsel ve yönetimsel özerkliği zedelenmiştir. [832]

İktidar bu kanunu "Turhan Feyzioğlu" olayında kullandı. DP iktidarının gerek siyasal gerek ekonomik nedenlerle kamuoyunda prestij kaybetmeye başladığı dönemlerde, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun, 1956-1957 öğretim yılı açılış konuşmasında "nabza göre şerbet vermeyiniz" sözleri, siyaset yapmakla suçlanmasına ve bakanlık emrine alınmasına neden oldu. [833] Asıl gerekçe ise Turhan Feyzioğlu'nun yayın işlerini yönettiği "Forum" dergisinde sürekli olarak hükümeti eleştiren yazılar yazması idi. Adnan Menderes bu hareketiyle üniversitelerle köprüleri atma sürecini başlattı ve 27 Mayıs'a giden yolda, sindiremediği üniversite öğretim üyelerini "kara cübbeliler" olarak niteledi.

DP bürokrasiye yönelik uygulamalarının ardından 1954 seçimleri öncesinde kabul ettiği 6334 sayılı "Neşir Yoluyla ve Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki Kanun"u yürürlüğe koymuş ve Cem Eroğul'un ifadesiyle basın üzerindeki terörünü arttırarak "gazeteci kıyımı" dönemini başlatmıştır. DP, 1954 seçimlerinden başarıyla çıkmasına rağmen Hükümetin ekonomi politikasını, kömür ve şeker sıkıntısını ve özellikle iç politikasını eleştiren gazetecilere yönelik şiddet tedbirlerine başvurdu. 23 Eylül 1954'te üç gazeteci ağır cezalara çarptırıldı. Hüseyin Cahit Yalçın yirmi altı ay hapse mahkum olurken, Yeni Ulus'un Yazı İşleri Müdürü Cemal Sağlam altmış beş ay hapis ve "9332" TL. ağır para cezasına ve gazetenin sahibi Nihat Erim de "35.222" TL. para cezasına çarptırıldı. 17 Kasım 1954'te, Millet gazetesinin sahibi Fuat Arna, sekiz ay hapse mahkum oldu. [834] Falih Rıfkı Atay'la birlikte Dünya gazetesini çıkaran yazar Bedii Faik 24 Kasım'da tutuklandı. [835] 1 Aralık 1954'te yetmiş dokuz yaşındaki Hüseyin Cahit Yalçın cezaevine konuldu. Muhalefet bu cezalandırmaları propaganda malzemesi olarak kullandı. İsmet İnönü hapisteki basın mensuplarını ziyaret ederek bütün basının ilgisini çekince, iktidar bu konudaki hatasını anlayarak Bedii Faik davasından vazgeçti. Ancak Hüseyin Cahit Yalçın üç ay kadar cezaevinde tutuldu. Cumhurbaşkanı Celal Bayar üç ay sonra af yetkisini kullanarak Hüseyin Cahit'in tutukluluğunu kaldırdı. [836]

---

[832] Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm, s.99; Eroğul, **a.g.e.,** s.165.
[833] Eroğul, **a.g.e.,** s.189; Bu olay üniversitede tepkiye yol açmış, Ankara Üniversitesi'nden beş öğretim üyesi istifa etmiştir. Bunlar; Doçent Aydın Yalçın, Doçent Muammer Aksoy, Doçent Münci Kapani, Asistanlar Coşkun Kırca ve Şerif Mardin'dir.
[834] Eroğul, **a.g.e.,** s.165.
[835] Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.125.
[836] Eroğul, **a.g.e.,** s.166.

1955 baharında tutuklanan gazeteciler arasına Cüneyt Arcayürek'te katıldı. Metin Toker'in sahibi olduğu ve hükümeti sürekli eleştiren Akis dergisinde çıkan "Kedi-Fare Hikayesi" başlıklı yazıda Başbakan Adnan Menderes'e hakaret ettiği ve böylece hükümetin otoritesini sarsacak yayın yaptığı gerekçesiyle hakkında soruşturma açılarak tutuklandı.[837]

DP iktidarının 1956 ortalarından itibaren daha da sertleşmesiyle, zaten zedelenmiş olan basın hürriyeti, çıkarılan iki yeni kanunla[838] daha da baskı altına alındı. Mart 1954'te kabul edilen basın aleyhine alınan tedbirleri daha da ağırlaştıran bu kanunlar, antidemokratik hükümlerle doluydu. Gazete sahibi ve sorumlu müdürü olmak yeni şartlara bağlanmıştı. Buna göre; en az lise mezunu olmak, devamlı Türkiye'de oturmak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, altı aydan fazla hapis cezası ile mahkum olmamak gibi nitelikler aranmaktaydı. Ayrıca sürekli yayınlarda işlenen bir suçtan dolayı, suçu işleyenin yanı sıra, haber ya da belgeleri verenlere, sorumlu müdürler ve yayın sahiplerinin de cezalandırılmaları kabul edilmişti. Bir haber hakkında, cevap ve tekzibin hiçbir değişikliğe uğratılmaksızın, alındığının ertesi güne aynen yayımlama zorunluluğu getirilmiş, "memleket ahlâkını bozmak", "resmi sıfatı haiz olanlar aleyhinde soru hissi telkin edebilecek yahut müphem ve suizannı davet edebilecek mahiyette neşriyatta bulunmak", "maksadı mahsusa müstenit neşriyatta bulunmak" gibi ceza hukukuna aykırı ifadelerle yeni yayın yasakları getirildi. Bunlara uymayanlar için ise ağır hapis ve para cezaları öngörüldü.[839]

Basın Kanunları hakkındaki tasarıların Meclis'te görüşülmesi sırasında şiddetli tartışmalar yaşandı. İnönü tarihi bir konuşma yaparak;

> "İrtica rejimi ansızın gelmiyor, gözümüzün içine baka baka, adım adım, profesörler eliyle hazırlanarak geliyor. Basiretler bağlanmıştır. Mesuliyetlerin vicdanlar üzerindeki baskısı da o

---

[837] Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm, s.109; Bu tutuklamada asıl hedef İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'dir. Toker'in yayınlarından yakınan Menderes, ülkede eleştiri sınırını aşanların "bir zât-ı âlikadirin damadı da olsa" alıp içeriye konulmasının kaçınılmaz olduğunu savunarak, "Biz, muhterem heyete sıçan dedirtmeyeceğiz. Eğer derseniz o vakit sizi kulağınızdan tutarlar, sıçan deliğine tıkarlar" demiştir. Bkz. Toker, **DP Yokuş Aşağı,** s.93-103.

[838] 7.6.1956 tarih ve 6732 sayılı "Basın Kanununun Bazı Maddelerinin Tadiline ve Kanuna Muvakkat Bir Madde İlavesine Dair Kanun" ile yine 7.6.1956 tarih ve 6733 sayılı "Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki 6334 Sayılı Kanunun Adı ile Bazı Maddelerinin Tatiline Dair Kanun." Bu kanunların, görüşmeleri için Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D:10, T:2, C:12, (Haziran 1956), s.91-221.

[839] **Aynı,** s.205; Eroğul, **a.g.e.,** s.188-189.

> nispette ezici ve amansız olacaktır... Karanlıktan medet umanlar, elbette tarihimizin karanlık köşelerinde unutulacaklardır." [840]

diyerek tasarıyı eleştirdi.

Tasarı tüm eleştirilere rağmen 51 olumsuz oya karşı 286 olumlu oy ile kabul edildi.[841] Oylamaya DP milletvekillerinin yarısı katılmayarak, kanuna olan tepkilerini gösterdiler.

İktidar bu kanun ile, basınla arasındaki tüm olumlu ilişkileri yıkmış, muhalefet yılları ile iktidarının ilk döneminde büyük desteğini gördüğü basına karşı tavır almıştır. Buna karşılık basında muhalefete sempati duyarak onu desteklemeye başlamıştır.

İktidarın muhalefete karşı aldığı önlemlerden bir diğeri de, toplantı ve gösterilerini kısıtlamaya yönelik olan, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu oldu. Bu kanunun gerekçesinde; siyasi partilerin zamanlı zamansız açık hava toplantıları ve mitingler yapmak suretiyle genel huzur ve sükûnu bozdukları, vatandaşları heyecana sevk ettikleri belirtildi.[842] Başbakan Adnan Menderes bu kanunu savunarak;

> "Böyle bir kanun çıkarmayı biz de istemezdik. Fakat bu kanunu çıkarmaya bizi icbar ettiler. Henüz seçimlere iki sene var. Ancak memleketi bir miting meydanı haline getirdiler. Yalnız seçim zamanlarında propaganda yapmak suretiyle memlekette iş yapmak imkanlarını arıyoruz. Dört sene müddetle her gün karşılıklı düello yaparsak bu memleketin hali ve istikbali ne olur?" [843]

demiştir.

Bu kanun tasarısıyla, siyasi partilerin "seçim dönemi" kabul edilen kırk beş günlük devre dışında açık hava toplantıları yapmaları yasaklandı, kapalı spor toplantıları için de en az kırk sekiz saat önce yörenin en büyük mülki amirinin iznini almak zorunluluğu getirildi. Bunların dışında her ne amaçla olursa olsun gösteri yapmak ve böyle bir toplantıya bilerek yol açmak, suç sayıldı. Tasarı, suç oluşturan bu tür toplantıları dağıtmak için, güvenlik güçlerine "hedef gözetmeksizin ateş açmak" yetkisini verdi. [844]

---

[840] Eroğul, **a.g.e.,** s.189.
[841] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D: 10, T: 2, C: 12, (Haziran 1956), s.227-231.
[842] **Cumhuriyet,** (16 Ağustos 1955), S. 11151; 27.6.1956 tarih ve 6761 sayılı "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Hakkında Kanun", Osmanlı Devrinden kalan 1909 tarihli "İçtimaatı Umumiye Kanunu" ile 1912 tarihli "Tecemmüat Kanunu"nu yürürlükten kaldırmıştır.
[843] Erer, **On Yılın Mücadelesi,** s.276.
[844] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D: 10, T: 2, C: 12, (27 Haziran 1956), s.531-549; Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm, s.112; Eroğul, **a.g.e.,** s.191.

Kanun tasarısı, 27 Haziran 1956'da T.B.M.M.'de görüşülürken, tasarı hakkında söz alan İnönü toplanma hürriyetinin, basın hürriyetinden daha eski olduğunu, bu hakların Anayasa'nın yetmiş ve yetmiş dokuzuncu maddelerinde açıklandığını, Devlet'in de, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni kabul etmekle, bu hakları kabul etmiş bulunduğunu hatırlattıktan sonra, görüşülmekte olan tasarının; "Yalnız iktidar tarafından tertip edilen, emsalini bildiğimiz toplantıları" serbest bıraktığını, muhalefete engeller getirdiğini ve muhalefet ile kamuoyunun, iktidarı denetleme hakkından yoksun kılmayı amaçladığını savundu ve tasarıya karşı olduklarını açıkladı.[845] Konuşmasından sonra kanun tasarısının, Anayasa'nın yetmiş ve yetmiş dokuzuncu maddelerine aykırı olması nedeniyle, reddedilmesini isteyen bir önerge verdi. [846]

Tasarının görüşülmesi sırasında, İnönü'nün; "Aramızdaki farkı bilelim, biz mutlakiyetten bugüne geldik, siz ise bugünden mutlakiyete gidiyorsunuz" yolundaki sözlerine karşılık; Başbakan Adnan Menderes, "tasarının kabul edilmesiyle DP Grubu'nun huzur içinde olacağını..." belirtti. [847]

İnönü'nün önergesinin reddedilmesinden sonra, muhalefetten Cumhuriyetçi Millet Partisi adına Osman Bölükbaşı ve Hürriyet Partisi'nden Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, iktidarı ağır bir dille suçladılar. Özellikle Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, hakaret içeren sözlerini geri almaması üzerine, salondan çıkarıldı ve onun arkasından da, bütün Hürriyet Partisi milletvekilleri ve CHP milletvekilleri meclis salonunu terkettiler. Muhalefet milletvekillerinin meclis salonunu terketmelerinin ardından basın locasındaki bir çok gazeteci de görevlerini bırakarak ayrıldılar.[848] Kanun DP milletvekillerinden oylamaya katılan 283 üyenin, 281 olumlu oyu ile kabul edilirken; oylama sırasında, 2 red oyu kullanılmış ve 243 milletvekili oylamada bulunmamıştır.[849] Aynı tarihlerde dörtlü takrirde imzası olan ve DP'nin dört kurucusundan biri olan Fuat Köprülü'de Dışişleri Bakanlığı'ndan istifa etmiştir.

Meclisi terkederek tepkilerini gösteren muhalefet partileri, 11 Temmuz'a kadar Meclis'i boykot ettiler. Bu arada 8 Temmuz günü CHP Meclis Grubu adına İsmet İnönü, Hürriyet Partisi Meclis Grubu adına Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Cumhuriyetçi Millet Partisi Meclis Grubu adına Osman Bölükbaşı imzalarıyla üç

---

[845] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D: 10, T: 2, C: 12, (27 Haziran 1956), s.525-526.
[846] **Aynı,** s.530.
[847] **Aynı,** s.554.
[848] **Cumhuriyet,** (28 Haziran 1956), S. 11466; Erer, **On Yılın Mücadelesi,** s.276.
[849] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D: 10, T: 2, C: 12, (27.6.1956), s.561.

muhalefet partisi, ülkenin kapalı bir rejime doğru gittiğini, ülkenin en önemli meselesinin demokratik rejimin kurulması olduğu ve bu amaç için yılmadan azimle mücadelelerine devam edeceklerini bildiren ortak bir bildiri yayımlayarak kamuoyuna duyurdular.[850]

Muhalefetin 15 günlük boykottan sonra Meclis'e dönmesi üzerine, Başbakan Menderes, "tıpış tıpış" döndüler diyerek, onlarla alay etti.[851]

Yeni kanun, yoruma açık maddelerinin çok olması nedeniyle, uygulamaları sırasında, önemli sorunlar ortaya çıkardı. Kanunun ilk kurbanı CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek oldu. Kasım Gülek, kanunun kabulünden bir ay sonra 30 Temmuz 1956'da Karadeniz Bölgesini kapsayan bir yurt gezisine çıktı. Kasım Gülek'in Ordu, Giresun ve Trabzon gezisi olaysız geçti. Ancak Gülek, 2 Ağustos'ta Rize'de bazı dükkan sahiplerinin sıra ile ellerini sıkması[852], iktidar tarafından Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa muhalefet olarak değerlendirildi ve mahkemeye verildi. Mahkeme sonunda altı ay hapis ve 1000 TL. para cezasına çarptırıldı, ancak cezası tecil edildi.[853] 3 Ağustos'ta CHP'lilerin Bakırköy'de İnönü'nün şerefine verecekleri bir yemek yasaklandı. 7 Ağustos'ta Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Giresun Kongresi'nde Osman Bölükbaşı'nı alkışladılar diye on beş delege karakola götürüldü.[854] Aynı gün Hürriyet Partisi il başkanlarının Ankara'da yapacakları toplantı yasaklandı, ayrıca toplantı için Ankara'ya gelmiş olan il başkanlarının Anıtkabir'e çelenk koymaları ve parti başkanının evinde verdiği yemeğe katılmalarına Ankara Valiliğince engel olundu.[855] 16 Eylül'de Kırşehir'i ziyaret eden Osman Bölükbaşı'yı karşılamak için belediye meydanında toplanan halk joplarla dağıtıldı. Yine Cumhuriyetçi Millet Partisi Milletvekili Mehmet Mahmutoğlu'nun Osman Bölükbaşı ve arkadaşlarına verdiği yemek polis kordonu altında gerçekleşti.[856]

Bu baskıcı uygulamalarla muhalefetin üzerindeki baskı giderek arttı ve hareket kabiliyeti kısıtlanan muhalefet, görevini yapmakta zorlandı. Cumhuriyetçi Millet Partisi bundan sonraki yurt gezilerinde halka söylemek istediklerini broşürlere yazacağını ve miting meydanlarında halka dağıtacağını duyurarak, bu gezilere "yazılı konuşma

---

[850] Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.152.
[851] **Aynı,** s.151; Eroğul, **a.g.e.,** s.191.
[852] Eroğul, **a.g.e.,** s.191.
[853] Erer, **On Yılın Mücadelesi,** s.280; Ahmad, **a.g.e.,** s.153.
[854] **Cumhuriyet,** (8 Ağustos 1956), S.11504.
[855] Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.153; Eroğul, **a.g.e.,** s.192.
[856] **Akis,** C.10, S.163, (22 Haziran 1957), s.8.

gezileri" adını verdi.[857] Edirne'de Hürriyet Partisi adına bir konuşma yapan Fetih Çelikbaş ise Mustafa Kemal'in Milli Mücadele sırasında söylediği sözlerden esinlenerek, "Vatandaşlar! İlk hedefimiz demokrasiyi kurtarmaktır. İleri!"[858] dedi. Bu sözler muhalefetin içinde bulunduğu durumu göstermesi bakımından anlamlıdır.

DP iktidarının muhalefet aleyhindeki uygulamalarından bir diğeri de T.B.M.M. İçtüzüğü'nde yapılan değişiklik sırasında oldu. Görünüşte bu değişiklik, Meclis Genel Kurulu'nu çalıştırmak, gerekli kararları gecikmeden almasını sağlamak amacıyla yapılmıştı. Gerçekten de, başta Osman Bölükbaşı olmak üzere bazı muhalif milletvekillerinin konuşmaları, çalışmaların yavaşlamasına neden olmaktaydı. Muhalefetin, DP iktidarının antidemokratik kararlar almasını önlemek için başvurdukları bir başka yol da, okunması saatlerce süren soru önergeleri vermekti. DP iktidarı bu tür engellemeleri önlemek için içtüzük değişikliğine yöneldi. Ancak aşırı bir kısıtlamaya giderek "soru önergeleri ve cevapları" için haftada bir saat süre ayırdı. Ayrıca cevap verme hakkı bakanın takdirine bırakıldı. İçtüzük değişikliği bununla sınırlı tutulmadı ve milletvekili dokunulmazlığının sınırları daraltılarak suç işlediği iddiasıyla dava açılması kolaylaştırıldı. Ayrıca kürsüdeki konuşmaları nedeniyle milletvekillerine "oturumdan çıkarma"dan başlayarak "maaş kesimi"ne kadar varan cezalar verilmesi öngörüldü. Ayrıca beğenilmeyen, edebe aykırı sayılan sözler genel kurul kararıyla tutanaklardan çıkartılabilecekti.[859] Böylece DP iktidarı Meclis içerisinde de muhalefetin sesini ve etkinliğini azaltma yolunda önemli bir adım atmış oldu.

DP iktidarı, T.B.M.M. çalışmaları dolayısıyla muhalefetin çalışmasına yeni sınırlamalar getirirken işçi kesiminin de etkisini azaltmaya yöneldi. DP muhalefette iken işçilere sendikal grev hakkı vaat etmişti.[860] Ancak 1954 seçim zaferine karşın, ekonomik sorunlara çözüm bulamayan ve özellikle "1955 kritik yılında" içten de parçalanmaya başlayan DP, her türlü muhalefeti önlemeye çalışırken işçi kuruluşlarına da sert davranmaya başladı. İktidara göre, sendikal birliklerin kurulması kanuna aykırıydı. Bu nedenle 20 Nisan 1957'de, İşçi Sendikaları Konfederasyonu kapatıldı. Ardından İstanbul, Güney, Çukurova, Sakarya ve Ankara işçi sendikaları kapatıldı. 7

---

[857] **Cumhuriyet,** (9 Şubat 1957), S. 11669.
[858] Erer, **On Yılın Mücadelesi,** s.280.
[859] Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm, s.114-115.
[860] CHP iktidarının Çalışma Bakanlığını kurup Sendikalar Kanunu'nu kabul etmesinden sonra ülkede işçi örgütlenmeleri başlamıştı. Böylece DP iktidarı döneminde Ankara'da 30 Temmuz 1950'de sendikalar birliği (sonraki Türk-İş) kurulmuştu. Bunu bölgesel nitelikli diğerleri izlemiş ve bunlar bir Konfederasyon'da birleşmişlerdi. Bkz. Eroğul, **a.g.e.**, s.190.

Mayıs'ta, Bursa Sendikalar Birliği ile Marmara Bölgesi İşçi Sendikaları Federasyonunun çalışmalarına son verildi.[861] Böylelikle DP sendikalaşma özgürlüğünü de kısıtlamış oldu.

DP iktidarının muhalefet tarafından çok eleştirilen uygulamalarından birisi de "ara seçimi" ve "yerel seçimleri" erteleme kararları oldu. 5 Haziran 1956'da DP Grubu'nda kabul edilen, ara seçimleri bir yıl erteleme kararı Meclis'e getirildiğinde büyük tartışmalara neden oldu.[862]

Muhalefet partilerinin Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nu protestolarının ardından 11 Temmuz 1956'da Meclis'e döndükleri gün; ara seçimlerin bu yıl yapılmaması hakkında DP Grup Başkanı Namık Gedik ve iki arkadaşı tarafından verilen önerge görüşüldü. Önerge üzerinde ilk sözü olan DP Grup Sözcüsü Hamdi Sancar; açık bulunan on dört milletvekilliği için seçim yapılmasının sayı bakımından Meclis'teki parti gruplarının çoğunluğunu etkilemeyeceğini, seçim kanunu ile Anayasa'nın ara seçiminin yapılıp yapılmaması takdirini Meclis'e bıraktığını söyledi; "Son senelerde sanki 1954'te DP iktidarı kazanmamış gibi, bütün yurtta bir seçim havası yaratılmıştır. Yeniden memlekete lüzumsuz bir heyecan havası yaratılması bakımından da ara seçimlerini mahzurlu görmekteyiz" diyerek ertelemenin kaçınılmaz olduğunu açıklamaya çalıştı.

Ardından CHP adına İsmet İnönü söz olarak; ara seçimlerinin yapılmamasına dair teklifin Anayasa'ya aykırı olduğunu belirterek, Anayasa'nın yirmi dokuzuncu ve seçim kanununun altıncı maddelerini okudu ve İnönü;

> "Bu memleketin hukuk mensupları, amme hukuku mütehassısları, münevverleri ve nihayet vatandaş, hakkının ne olduğunu anlayacak sağduyu sahipleri vardır. Aklı başında bir tek adam Anayasa'nın boşalan mebusluğa yenisi seçilir hükmünü senelerce seçilmez tarzında anlayamaz....Önümüzdeki teklif Anayasa dışı idarenin yeni, apaçık ve kesin delilidir"

diyerek önergenin reddedilmesini istedi[863].

Hürriyet Partisi adına Fethi Çelikbaş ve Cumhuriyetçi Millet Partisi adına Ahmet Bilgin de önergeyi sert şekilde eleştirerek, "mütemadiyen vatandaş hakkını çiğniyorsunuz." dediler[864].

---

[861] **Aynı,** s.115; Eroğul, **a.g.e.,** s.190.
[862] **Cumhuriyet,** (6 Haziran 1956), S. 11444.
[863] **Cumhuriyet,** (12 Temmuz 1956), S.11480
[864] **Cumhuriyet,** (12 Temmuz 1956), S.11480

Eleştirileri yanıtlayan Başbakan Menderes çok basit bir açıklamayla; "Mademki ekseriyet partisi bu kararı vermiştir, ekalliyetin buna uyması gerekir" diyerek ara seçimin erteleneceğinin haberini verdi. Önerge 42 olumsuz oya karşı 242 olumlu oyla kabul edildi.[865]

Önergenin kabulünden sonra, DP iktidarı muhtarlık seçimlerinin de iki yıl ertelenmesini uygun gördü. DP Milletvekilleri; Kemal Biberoğlu, Hamdi Sancar, Ekrem Ant ve Baha Akşit tarafından muhtarlık seçimlerinin de belediye seçimleri gibi dört yılda bir yapılmasının hem masrafları azaltacağı hem de ahengi sağlayacağı gerekçesiyle hazırladıkları önergeleri Meclis'e verildi. Muhalefetin itirazlarına rağmen kabul edilen önergeyle muhtarlık seçimleri de ertelendi.[866]

1957 seçimlerine yaklaşırken baskıları son haddini bulan DP iktidarı, 24 Haziran 1957'de Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın dokunulmazlığını kaldırdı. Osman Bölükbaşı'nın Meclis'te Hükümet uygulamalarını eleştirerek; "zalimlerin uşağı" demesi 49 olumsuz oya karşı, 247 olumlu oyla dokunulmazlığının kaldırılmasına neden oldu.[867] Bir süre sonra tutuklanarak cezaevine konulan Cumhuriyetçi Millet Partisi lideri seçim kampanyasına katılamadı.

DP iktidarının 1957 seçimleri öncesinde muhalefeti topyekün etkisizleştirmek ve seçimi kendi lehine çevirmek için aldığı son ciddi önlem, seçim kanununda muhalefet aleyhinde değişiklikler yapmak oldu. DP'nin bürokrasiye, üniversiteye, basına, sendikalara ve özellikle de siyasi partilere yönelik baskı uygulamaları kamuoyunda prestij kaybetmesine neden oldu. Birçok kurum, kendisinden yavaş yavaş uzaklaşarak, güven duymamaya başladı. 1950 seçimleri öncesi tüm toplum kesimlerinin CHP iktidarına cephe alması gibi, 1957 seçimleri öncesinde de DP yargıyı, basını, üniversiteyi ve bu grupların etkilediği vatandaşları karşısına almıştı.

1.2. Yerel Seçimler

DP'nin 1954 seçimleri sonunda büyük bir çoğunlukla iktidara gelmiş olması, onların bazı konularda daha hırçın ve daha duygusal hareket etmesine neden oldu. 2 Mayıs 1954'ten yaklaşık altı ay sonra yapılan muhtarlık seçimlerine kadar olan sürede

[865] **Cumhuriyet,** (12 Temmuz 1956), S. 11480.
[866] **Cumhuriyet,** (2 Eylül 1956), S. 11529.
[867] **Cumhuriyet,** (22 Haziran 1957), S. 11820; **Cumhuriyet,** (25 Haziran 1957), S. 11823.

kendilerine muhalefet edecek kesimleri etkisiz hale getirmeye çalıştılar. Seçimlerden hemen sonra muhalefetin birleşmesini engelleyecek bir seçim kanunu[868] değişikliği kabul edildi. Ardından seçimlerde DP'yi desteklemeyen Kırşehir ilçeye dönüştürüldü. Bunun dışında "zorunlu emeklilik" kanunu kabul edilirken basına yönelik sert uygulamalara gidildi.

Ülke şartlarının seçime uygun olmadığını düşünen Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Köylü Partisi 16 Ağustos'ta yaptıkları bir açıklama ile muhtarlık seçimlerine katılmama kararı aldılar. Bu karar nedeniyle, Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel İdare Kurulu üyelerinden Ertuğrul Akça ve Enis Akaygen görevlerinden istifa ettiler.[869]

Ana muhalefet partisi CHP ise 28 Ağustos'ta Parti Meclisini toplayarak mahalli seçimlere katılma konusunu tartıştı. Şikayet edilen konuların düzeltilmesi için seçime katılma kararı alınarak şöyle denildi:

"Seçim mücadelesi için bugün mevcut olan şartların büyük mikyasta emniyet unsurlarını şüpheye düşürdüğü muhakkaktır. Ancak biz bugün eşitlik şartlarının tamamen aleyhimizde olduğunu bilerek seçime girmek mevkiinde bulunuyoruz..."[870]

Muhtarlık seçimleri, 7 Kasım 1954 tarihinde yapıldı. Seçimlere katılım büyük merkezlerde düşük, kırsal kesimde yüksek oldu. Şehirlerde katılım %25-40 arasında kalırken, köylerde %70-90'lara kadar çıktı.[871]

Seçimlere, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Köylü Partisi'nin katılmaması, katılım oranının şehirlerde düşük olmasında, önemli bir etken olmamıştır. Genel seçimlerden büyük bir başarı ile çıkan DP'li seçmenlerin "nasıl olsa partilerinin kazanacağını düşünerek", seçimlere fazla ilgi göstermedikleri daha gerçekçi görünmektedir.[872]

Seçimleri DP %80 çoğunlukla kazandı.[873] Ancak her ilde muhalefetin ne kadar oy aldığı öğrenilemedi. DP sadece kaç muhtarlık kazanıldığını ilan etti.[874] Toplam 40.000 olan muhtarlık sayısının 33.000'ini DP'nin aldığı, CHP'nin ise ancak 7000'ini kazandığı ilan edildi. CHP, Genel Başkan İnönü'nün memleketi olan Malatya'da bile

---

[868] 5545 sayılı Seçim Kanunu, 30 Haziran 1954'te 6428 sayılı kanun ile değiştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. II. Bölüm.
[869] **Cumhuriyet,** (17 Ağustos 1954), S. 10792.
[870] **Cumhuriyet,** (31 Ağustos 1954), S. 10.806.
[871] **Cumhuriyet,** (8 Kasım 1954), S.10.875.
[872] Albayrak, **a.g.t.,** s. 628.
[873] **Cumhuriyet,** (9 Kasım 1954), S.10876.
[874] Giritlioğlu, **a.g.e.,** s.318.

seçimleri kaybetti.[875] Ancak ilginç olarak eski CHP'li Bakanlardan Şükrü Koçak ve Münir Hüsrev Göle aday oldukları İstanbul'dan muhtar seçildiler.[876]

Muhtarlık seçimleri şikayetlere yol açtı. Seçimlerde kullanılan mühürlü zarfların iktidar partisi mensuplarının ellerine geçerek, hile yapıldığı, ayrıca CHP'ye mensup muhtarların seçim esnasında ve sonrasında, partilerinden ayrılmaları için baskıya uğradığı iddia edildi.[877] Yine CHP İstanbul İl Başkanı Taceddin Özgüder; "seçim kanununun sarih hükümlerine rağmen, sandık başında görevli parti temsilcilerinin zorla görev yerlerinden uzaklaştırılarak, tutuklandığını" açıkladı.[878]

İçişleri Bakanı Namık Gedik'in açıklamaları ise tam aksi yönde oldu. Namık Gedik bu seçimlerdeki olayların "normalin bile altında" olduğunu kamuoyuna duyururken, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de baskı iddialarını reddetti.[879]

Seçimlerin etkisi meydanlardan çok Meclis'te görüldü. Ulus gazetesinin seçimlerde DP'nin "yüzkızartıcı" baskılara yöneldiğini iddia etmesi üzerine DP Bursa Milletvekili Hulusi Köymen Başbakanın cevaplandırılması isteğiyle bir soru önergesi verdi. Bu önerge üzerine 15 Kasım 1954'te, Meclis'te muhtarlık seçimleri hakkında görüşme açıldı. Bu önergenin görüşülmesi sırasında T.B.M.M.'de iktidarla muhalefet arasında görülmemiş bir söz düellosu yaşandı.

Görüşme sırasında söz alan Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ, seçimlerde kesinlikle baskı yapılmadığını, iddiaların iftiradan ve seçimleri kaybetmiş olmanın verdiği ıstıraptan kaynaklandığını öne sürerek 1946 seçimlerini yapmış olanların daima böyle iddialarda bulunabileceklerini söylemesi, muhalefeti hareketlendirdi. İnönü, Kırşehir ilinin 1954 genel seçimlerinde iktidarın arzu etmediği bir tarzda oy kullandığından dolayı ilçe yapıldığını, bugün 74 veya 76 muhtarlık bulunan Kırşehir'de 72 veya 74 muhtarlığı DP'nin aldığını, bu sonucun, Kırşehir'li vatandaşların içinde bulundukları korku ve ıstırabın etkisiyle gerçekleştiğini, Merzifon'da hükümetin linyit kömürü dağıttığını ve kömür alabilmek için CHP'den istifa etmeleri gerektiğinin söylendiğini, aynı olayların Bilecik ve Biga'da da yaşandığını belirterek, 1946 seçimleri üzerine yapılan tartışmaları şöyle cevaplandırdı:

---

[875] Eroğlu, **a.g.e.,** s.166; Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.130
[876] **Cumhuriyet,** (8 Kasım 1954), S.10875.
[877] Giritlioğlu, **a.g.e.,** s.318
[878] **Cumhuriyet,** (8 Kasım 1954), S. 10875.
[879] **Cumhuriyet,** (9 Kasım 1954), S. 10576.

"1946 seçimi için, seçime itirazen söylenebilecek olanlar ne olursa olsun seçilenlerden büyük bir çoğunluk doğru olarak seçilmiş ve meşru olarak vazife görmüştür. T.B.M.M. çoğunluğu o zaman beni vazifeye seçti. Şimdiye kadar sekiz seneden beri yapılan tertip ve iftiralar, gösterilen büyük gayretlere rağmen benim seçilişim aleyhinde söylenenlerin hiçbirisi itibar kazanmamıştır. Sekizinci T.B.M.M.'nin hukuki vaziyeti ve itibarı ve meşruiyeti üzerine söylenen sözler kamilen çürümüştür. Şimdi arkadaşlar Başbakan'ın muhalefete neler söylediklerini, ne ağır şeyler kullandığını, ifadelerini tekrar okuduğunuz zaman anlayacaksınız. Bu zihniyetin faydası yoktur. Kendilerinin ne kadar muzdarip olduğunu oturduğum yerden görüyorum ve acıyorum. Istırabının sebebi muhakemesinin bozulmuş, sinirlerinin bozulmuş olmasındadır. Bu düşmanlık politikasından vazgeçmek lâzımdır... Eğer Cumhuriyet Halk partisi muhalefeti bu kürsüde nasıl konuşulmak lâzım geldiğini Başbakan'a öğretebiliyorsa bu hizmeti büyük hizmettir..."[880]

Bu sözler üzerine kürsüye gelen Adnan Menderes eleştirileri ağır bir dille cevapladı:

"İsmet İnönü kâh melâkane, kâh peygamberane bir üslupla, kâh profesyonel bir caninin soğukkanlılığı ile konuşuyor. Biraz evvelki konuşma ile Paşa 1946 seçimleri üzerine sünger çekiyor. Sonra da yeniden milli jurnalciliğe devam ediyor. İnönü konuşurken güler misin, ağlar mısın? Bir insanın gözünü içine bakarak yalan söylemesi hayret uyandırır. Buna beşer vicdanı tahammül edemez. Fakat İnönü'nün şu kürsüye çıkarak demokrasiden bahsetmesi sadece ilahi adaletin tecellisinden ibarettir. Allah'ın büyüklüğüne bakınız, ömrü boyunca inkâr ettiği prensipleri müdafaa etmek için onu bu kürsüye getirdi. Türk Milletinin 1950'deki sillesi, dünkü müstebidi bugünün hürriyet müdafii yaptı."[881]

Adnan Menderes'in bu sözlerinin onun otoriter eğilimlerini gösterdiğini, buna karşılık İnönü'nün üslûbunun da Adnan Menderes'i daha fazla hırçınlaştırarak onu hataya sevkettiğini söylemek mümkündür.

Muhtarlık seçimlerinden sonra DP iktidarı, değiştirilen seçim kanununa uygun olarak, muhalefeti radyodan yararlandırmamış ve özellikle CHP'ye ağır suçlamalarda bulunmuştur.[882] 1955 yılında ise, iktidarın basına kısıtlamalar getirmek istemesi ve İspat Hakkı Kanunu ile basının ispat hakkını ortadan kaldırmaya yönelik olarak, bir kanun tasarısı hazırlaması, iktidar muhalefet ilişkilerinde önemli sorunlara yol açmıştır. DP içinde bile bu kanuna muhalefet edenler, parti ve hükümet için huzursuzluk kaynağı

---

[880] **Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956),** s.308-315; Eroğlu, **a.g.e.,** s.166.

[881] Bu son sözler üzerine İnönü, oturduğu yerden "yalan, yalan" diye bağırdı. Buna sinirlenen Menderes'in, konuşmasını kesip doğrudan doğruya İnönü'ye yönelerek, söylediği şu sözler iki lider arasındaki ilişkileri göstermesi bakımından ilginç olsa gerektir: "Gözüme bak, Paşa gözüme bak! Senin kazip şöhretinden çekinecek korkacak kimse yok burada... 1946 cinayetinin cezasını çekeceksin...." Bkz: Erer, **On Yılın Mücadelesi,** s.246; Eroğul, **a.g.e.,** s.166-167

[882] Giritlioğlu, **a.g.e.,** s.318

olmuşlardır. Kanun tasarısının gündeme gelmesiyle birlikte sayıları bir anda 19'a yükseldiği için "19'lar" veya "İspatçıları" olarak bilinen bu muhalifler, siyasi havanın giderek gerginleşmesinde rol oynayarak, DP içinde bölünme sürecini başlatmışlardı. Ancak tasarının kanunlaşmasına engel olamamışlardır.[883]

İşte bu ortam içerisinde il genel meclisi ve belediyle seçimlerine gidildi. İktidarın bu uygulamaları karşısında, muhalefet partilerinden Cumhuriyetçi Millet Partisi 3 Ağustos 1955'te bir bildiri yayımlayarak;

> "Bu şartlar altında seçimlere iştirak kararının Türk demokrasisi hesabına bir hata teşkil edeceği, CMP'ye karşı girişilen türlü baskı hareketleri ve bunların yanında iktisadi ve mali politikanın bir sonucu olarak, memleketin içinde bulunduğu buhranın mesuliyetlerini muhalefete yükleme zihniyeti değiştirilmedikçe, seçim emniyetinin sağlanamayacağını"

belirterek seçimlere girmeyeceğini açıkladı.[884]

Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin bu kararı alması kolay olmadı. Seçimlere katılma konusu Genel İdare Kurulu'nda uzun süre tartışılmış, Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin CHP ile aynı anda seçimlere girmemesinin bir "muvazaa" iddiasını gündeme getireceğinden çekinilmiştir.[885] Genel İdare Kurulu'nun düşüncelerine karşın seçime girmemekte kararlı olan Osman Bölükbaşı, büyük bir gizlilik içerisinde İnönü ile görüşerek, CHP'nin de seçimlere katılmayacağı konusunda güvence almıştır.[886]

CHP ise 5 Ağustos'ta yayımladığı bildiri ile seçimlere katılmayacağını açıkladı. Bildiride;

> "Basın hürriyetini, hakim teminatını, üniversite muhtariyetini zedeleyen ve vatandaşın iradesini serbestçe belirtmesine meydan vermeyecek şekilde seçim usullerinde değişiklik yapan, Kırşehir vilayetini iktidara oy vermediği için lağveden kanunlardan sonra, artık serbest ve cezasız bir seçime inanmak imkansızdır"[887]

denilerek seçimlere katılmama gerekçesi açıklanıyordu.

Buna rağmen CHP de seçimlere katılmama konusunda tereddüt geçirdi. Partililerin bir kısmı seçimlerde büyük başarı elde edileceğini düşünerek, seçimlere girilmesini istiyordu. Bir kısmı ise İnönü'nün, DP muhalefeti döneminde seçimleri protesto etmenin vatanseverlikle bağdaşmayacağı açıklamalarını hatırlattı. Buna rağmen şartların, normal bir seçime imkan vermeyeceği düşüncesi seçimlere katılmayı

---

[883] Albayrak, **a.g.t.**, s.631.
[884] **Cumhuriyet,** (4 Ağustos 1955), S.11139.
[885] **Akis,** C:4, S.65, (6 Ağustos 1955), s.4.
[886] Toker, **DP Yokuş Aşağı,** s.127-128.
[887] **Cumhuriyet,** (6 Ağustos 1955), S. 11141.

engelledi.[888] Ancak CHP'nin bu kararı özellikle 1956'da Onikinci Kurultayda şikayetlere yol açtı.[889]

Muhalefet partilerinden ikisinin seçimleri boykot etme kararını, iktidar tepkiyle karşılamış, Zafer gazetesi, muhalefet partilerinin yayımladığı bildirileri Osman Bölükbaşı'nın kaleme aldığını iddia ederek ağır bir dille muhalefeti eleştirmiştir:

"Buna muhalefet değil, sadece hiyanet denir. Muhalefetin tuttuğu yol... Komünist propagandasının uygulanmasıdır."[890]

Adnan Menderes ise 6/7 Eylül olayları nedeniyle dış dünyanın ilgisinin Türkiye'ye çevrildiği bir anda muhalefetin bu boykotundan rahatsız olmuş,[891] basına yaptığı açıklamada;

"Bu kararı demokrasinin inkişafı bakımından esefle karşılamak gerekir. Alınan bu karar hatalı ve samimiyetten uzaktır. Siyaset memlekete hizmet etme sanatıdır" diyerek İnönü'nün 1946 seçimlerinde muhalefetin seçimleri boykotunu "vatan hainliği" olarak değerlendirmesini tekrar gündeme getirmiştir.[892]

Ancak, DP'nin ilk andaki tepkisi sonradan bir umursamazlığa bürünmüştür. DP ciddi bir propagandaya bile gerek duymamış, bakanların radyo konuşmalarını da sona erdirmiştir.[893]

CHP ve Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin katılmadığı mahalli seçimler 23-30 Eylül 1955'te yapıldı. Bu seçimlerde 10.687.031 seçmenden, 4.146.873'ü oy kullandı ve katılım oranı %39.7'de kaldı. Oyunu kullanan seçmenlerden 3.389.167'si DP'ye oy verdiler.[894] Seçimler sırasında herhangi bir siyasi mücadele olmadığından, seçim kampanyası durgun geçti.

13 Kasım 1955'te yapılan Belediye Meclisi seçimlerine de, aynı muhalefet partileri katılmadılar.[895] Seçimlerde 3.873.987 seçmenden 1.461.219'u oyunu kullandı ve katılım oranı %37.12'de kaldı.[896] İstanbul'da ise katılım %10'u geçmedi. Seçimlerde sürpriz sonuçlar alındı:

---

[888] **Akis,** C. 4, S.65, (6 Ağustos 1955), s.5.
[889] Giritlioğlu, **a.g.e.,** s.318.
[890] **Zafer,** (14 Ağustos 1955)'den aktaran Albayrak, **a.g.t.,** s.632-633.
[891] **Aynı,** s.635.
[892] **Cumhuriyet,** (11 Ağustos 1955), S. 11146.
[893] **Akis,** C. 4, S.66, (13 Ağustos 1955), s.7.
[894] Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.141.
[895] Giritlioğlu, **a.g.e.,** s.319.
[896] **Ayın Tarihi,** (Kasım 1955), S.264, s.83; **Cumhuriyet,** (19 Kasım 1955), S.11246.

8 ilde (Diyarbakır, Muğla, Kırşehir, Burdur, Sivas, Muş, Siirt ve Çorum) Bağımsız adaylar; 2 ilde (Edirne ve Maraş) Köylü Partisi kazandı. 20 ilde (Ankara, Seyhan, Samsun, Hatay, Giresun, Erzurum, Antalya, Çanakkale, Balıkesir, Kars, Trabzon, Afyon, İzmit, Uşak, Mersin, Zonguldak, Kayseri, Konya, İzmir ve Manisa) bağımsız adaylarla, DP adayları üyelikleri paylaştılar. Bağımsızların girmedikleri yerlerde katılım oranları çok düşük oldu. CHP'nin katılmamakla büyük hata ettiği anlaşıldı.[897] Çünkü iki muhalefet partisinin seçimleri boykot etmesine rağmen DP ciddi bir oy kaybına uğradı.

CHP seçimlere katılmadığı halde resmi açıklamalara göre; 17 asil ve 17 yedek üyelik kazandı. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek; "CHP hiçbir yerde seçime girmedi. Bu nedenle kazandı veya kaybetti denemez" diyerek, sonuca itiraz etti.[898] Köylü Partisi ise 11768 üyelikten 262'sini kazandı. Ancak Köylü Partisi'nin başarısı kendi gücünden değil, büyük muhalefet partilerinin seçimi boykotundan kaynaklanmıştı.[899]

Seçimlerde, Belediye Meclislerinin toplam 11.807 asil ve 11.807 yedek üyeliği için seçim yapılmış, ancak aday gösterilmemesi veya gösterilen adayların kabul edilmemesi nedeniyle, 39 asil ve 436 yedek üyelik için seçim yapılamamıştır.[900] Seçim sonuçları şu şekilde gerçekleşmiştir:

Tablo 4: 1955 Belediye Meclisi Seçimi Sonuçları[901]

Partiler	Üye Sayısı		Kazanma Oranı	
	Asil Üyelik	Yedek Üyelik	Asil Üyelik	Yedek Üyelik
DP	8.784	9.897	% 74.64	% 87.04
KP	262	257	% 2.23	% 2.26
CHP	17	17	% 0.14	% 0.15
Bağımsızlar	2.705	1.200	% 22.99	% 10.55
Toplam	11.708	11.371	% 100	% 100

Köylü Partisi seçim sonuçlarına İstanbul'da ve Eskişehir'de itiraz ederek Yüksek Seçim Kurulu'na başvurdu. İstanbul İl Başkanı Nevruz Türksavul İstanbul'da bazı sandıklarda Köylü Partisi'nin oy pusulasının üzerine boş beyaz kağıt örtülerek

[897] **Cumhuriyet,** (14 Kasım 1955), S.11241.
[898] **Cumhuriyet,** (19 Kasım 1955), S. 11246.
[899] Karpat, **a.g.e.,** s.368.
[900] **Ayın Tarihi,** S.264, (Kasım 1955); **Cumhuriyet,** (19 Kasım 1955), S.11246.
[901] **Cumhuriyet,** (19 Kasım 1955), S. 11246

seçmenden saklandığını iddia etti. Eskişehir'de ise özellikle köylerde, Köylü Partisi'ne oy verilmemesi yönünde baskı yapıldığını açıkladı.[902]

CHP sonuçları; "DP bizim 1946'da uğradığımız akıbete uğradı"[903] diyerek değerlendirdi. Seçimlerden sonra DP Hatay Milletvekili Şekip İnal; "Seçimlerdeki hadiseler bana partinin on sene evveline rücu ettiğini ve demokrasi mevhumu ile hiçbir alakasının kalmadığını gösterdi" diyerek partisinden istifa etti ve ispatçılara katıldı.[904] Böylelikle DP'de çözülme devam ederken, DP'nin muhalefetin katılmadığı, seçimlerde bağımsızlarla bile zor başa çıktığı ve kamuoyunda prestij kaybettiği görüldü. Bu gerçek, DP'yi 1957 genel seçimler öncesi muhalefete karşı daha ciddi önlemler almaya ve seçim kanununda bir kez daha muhalefet aleyhinde değişiklik yapmaya sevk etti.

1.3.Demokrat Parti'de İç Sorunlar

DP liderleri karşıt partilerden, basından, kamu kesiminden ve üniversitelerden gelen eleştirileri önleyebilmek için bir dizi kısıtlayıcı önlemler alarak, çok partili demokrasi ile bağdaşmayacak kanunlar çıkartırken, kendi partileri içinde de gittikçe büyüyen sorunlarla karşılaştılar. Liderleri uyarmak, daha ılımlı bir siyaset izlemek için yapılan uyarılar sonuç vermeyince partinin bölünmesi kaçınılmaz oldu.

Parti liderlerine karşı kökü 1948'lere dayanan bir muhalefet vardı. Partideki birlik ancak arka arkaya yapılan tasfiyelerle sağlanabiliyordu. Ancak 1954 seçimlerinden sonra DP Grubu çok fazla büyüdü ve disiplini sağlamak zorlaştı. 1954 seçimlerinden henüz iki ay geçmeden parti içindeki hizipçilik ciddi bir sorun oldu. Hatta 1954 Temmuz'unda Parti Genel İdare Kurulu Celal Bayar ve Refik Koraltan gibi eski kurucuları da çağırarak toplantılar yapmak zorunda kaldı. Ağustos ayı içinde de alt kademelerde tasfiyeler yapıldı ve 14 Ağustos'ta üç Ankara Milletvekili Parti Disiplin kuruluna verildi. Ekonomik sıkıntıların giderilememesi karşısında 18 Ocak 1955'te dört milletvekili hükümetin izlediği siyaseti eleştiren bir rapor hazırladılar. Grupta özellikle Gümrük ve Tekel Bakanı Emin Kalafat'a karşı sert eleştiriler yöneltilmeye başlandı. Diğer yandan basının hedefi olan Devlet Bakanı Mükerrem Sarol'a karşı da tepki duyulmaya başlandı.

---

[902] **Cumhuriyet,** (14 Kasım 1955), S. 11241, **Cumhuriyet,** (19 Kasım 1955), S. 11246.
[903] **Cumhuriyet,** (15 Kasım 1955), S. 11242.
[904] Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.143.

15 Nisan 1955'te DP kurucularından olan Fuat Köprülü Dışişleri Bakanlığından ayrıldı. Adana ve Eminönü kongreleri karışıklık içinde geçti ve kongrelere polis müdahale etmek zorunda kaldı.[905] Özellikle Kıbrıs bunalımı ve 6/7 Eylül olaylarından[906] sonra Feridun Ergin, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Fuat Köprülü ve Fethi Çelikbaş gibi Partinin önde gelen isimleri Adnan Menderes'i eleştirmeye başladılar.

Bu arada 19 DP Milletvekili bir önerge imzalayarak basına ispat hakkının tanınmasını istemişlerdi.[907] 6 Eylül 1955'te Fuat Köprülü başkanlığında toplanan DP Genel İdare Kurulu basına ispat hakkını görüşerek imza sahiplerinden Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Fethi Çelikbaş'a baskı yaparak imzalarını geri aldırmaya çalıştılarsa da bu iki milletvekilinin buna tepkileri sert oldu. Çünkü 15 Ekim'de DP'nin Dördüncü Büyük Kongresi toplanacaktı ve ispatçılar kongrede bir muhalefet grubu harekete geçirmeye, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nu Adnan Menderes'e rakip Genel Başkan adayı olarak çıkarmayı düşünüyorlardı.[908] Ancak böyle bir riski göze alamayan Adnan Menderes Kongreden önce harekete geçerek partiden ihraçlara başladı.[909] Önce Feridun Ergin ardından "ispat hakkı önergesini" imzalayan 19 milletvekili disiplin kuruluna sevkedildi.[910] 14 Ekim'de toplanan disiplin kurulu bunlardan dokuz milletvekilinin

---

[905] Eroğul, **a.g.e.,** s.176-177.

[906] Kıbrıs Bunalımı ve 6/7 Eylül Olayları: Yunanistan'ın II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren adayı kendine ilhak etmek (Enosis) amacıyla faaliyete geçmesiyle ortaya çıkan ve Türk kamuoyunun 1954 yılından itibaren ilgilenmeye başladığı bir konudur. Bu tarihten itibaren Rumlar, adanın Yunanistan ile birleşmesi lehinde gösterilere başlayarak, konuyu 16 Ağustos 1954'te "Kıbrıs'ın kendi kaderini tayin etmesi" talebiyle Birleşmiş Milletlere götürdüler. Kıbrıs Sorunu 29 Ağustos 1955'te İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin katılımıyla Londra'da uluslararası bir sorun halinde görüşüldü. Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanlığındaki Türk komisyonu, tarihsel, coğrafi, etnik ve stratejik faktörlere dayanarak Adanın "asıl sahibi" olan Türkiye'ye verilmesi tezini savundu. Bu arada Londra'da 4 Eylül'de Türkler gösteriler yaptılar. 6 Eylül 1955'te ise İstanbul Ekspres gazetesi, Atatürk'ün Selanik'teki evinin Yunanlılar tarafından bombalandığını iddia etti. Bu haber üzerine "Kıbrıs Türktür" derneğinin ve üniversite öğrencilerinin gösterisiyle İstanbul ve İzmir de olaylar başladı. Beyoğlu ve Karaköy'de Rum dükkanları, ibadet yerleri basıldı. İzmir'de Yunan Konsolosluğu'na saldırılar düzenlendi. Topluluk çoğaldıkça, topluluk psikolojisi içerisinde, saldırılar şuursuz bir hal alarak, Dünya kamuoyunda Türkiye'nin prestijini ciddi olarak sarstı. Hükümet olayları durdurmak için İstanbul ve İzmir'de sıkı yönetim ilan etti, yüzlerce kişi tutuklandı. Olayların çıkış sebebi konusunda farklı yorumlar olmakla beraber, en yaygın olanı; hükümetin tasvibiyle başlayan olayların bir süre sonra kontrolden çıktığıdır. Hükümet bu olayla ilgili olarak önce komünistleri suçladı, daha sonra olaylarda CHP'nin rolü olduğunu iddia etti. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası,** (Ankara: İmge Yayınevi, 1990), s.101-110; Hüseyin Gerger, "Türk Dış Politikası (1946-1980)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,** C. 2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), s.540; Mehmet Akif Demirer, **6 Eylül 1955, Yassıada 6-7 Eylül Davası,** (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995); M. Hulusi Dosdoğru, **6-7 Eylül Olayları,** (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993).

[907] Eroğul, **a.g.e.,** s.177; 9 Mart 1954'te kabul edilen 6334 sayılı "Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki Kanun" ile basına ispat hakkı kaldırılmıştır.

[908] Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.141-142.

[909] Toker, **DP Yokuş Aşağı,** s.156.

[910] Disiplin Kuruluna sevkedilen 19 milletvekili şu isimlerden oluşuyordu; Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, Kasım Küfrevi, İbrahim Öktem, Rauf Aybar, Turan Güneş, Ekrem Alican, Muhlis Bayramoğlu, Dr.

partiden ihracına, geri kalanlar hakkında ise soruşturmanın derinleştirilmesine karar verdi. Ancak DP'nin Dördüncü Kongresi'nin başladığı 15 Ekim günü ihraç edilmemiş olan on milletvekili de istifa etti.[911]

Kongrede yeniden Genel Başkanlığa seçilen Adnan Menderes, ispatçıları eleştirerek, amaçlarının ispat hakkı olmadığını, bunu kendilerine bayrak yaptıklarını iddia etti. Adnan Menderes'e karşı muhalefetin varlığı hissedilmekle beraber, kongre ihraçları onayladı.

Ancak bu ihraçlar Parti Grubunda Genel Merkeze karşı duyulan tepkileri arttırdı. 30 Ekim'deki Grup toplantısında T.B.M.M. Başkanlığı için Genel Merkezin adayı olan Refik Koraltan'a karşı Fahri Belen, Grup Başkanvekiliği için de Tevfik İleri'ye karşı Burhanettin Onat aday gösterildi. Seçim sonunda Refik Koraltan kazanırken, Tevfik İleri yenildi. Meclis Başkanvekilliklerinden birine de ılımlı Şemi Ergin seçildi. Bunun üzerine Genel İdare Kurulu, partiyi toparlayabilmek için yeni bir yaklaşımla, 1952'den bu yana partiden ayrılanların yeniden kabul edileceklerini açıklayan bir bildiri yayımladı. Ancak muhalefet yatıştırılamadı.[912]

Nitekim 13 Kasım Belediye Seçimlerini protesto eden Hatay Milletvekili Şekip İnal DP'den istifa ederek ispatçılara katıldı. Böylelikle sayıları yirmiye yükselen ispatçılar 19 Kasım 1955'te yayımladıkları bir bildiriyle "Hürriyet Partisi" adıyla yeni bir parti kuracaklarını açıkladılar. 20 Aralık 1955'te parti resmen kuruldu.[913]

Hürriyet Partisi Genel Başkanlığı'na Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu seçilirken, Genel Sekreterliğe İbrahim Öktem seçildi. DP içinde tanınmış hukukçu, ekonomist, yazar ve gazetecilerin kurduğu Hürriyet Partisi temel hak ve hürriyetleri ve demokratik düzeni gerçekleştirmeyi amaçladığını açıkladı. Programında, insan hak ve özgürlüklerine dayalı demokratik yeni bir Anayasa yapılması, ikinci bir Meclisin oluşturulması, bir Anayasa Mahkemesinin kurulması, seçimlerde nispi temsil sisteminin uygulanması, seçmen yaşının on sekize indirilmesi, Cumhurbaşkanının iki kez üst üste seçilememesi, üniversitelere bilimsel ve yönetsel özerklik verilmesi, yargı bağımsızlığının sağlanması, işçiye grev hakkının tanınması gibi çağdaş ilkelere yer

---

Ekrem Hayri Üstündağ, Enver Güreli, Selahattin Çıracıoğlu, Ziyat Ebuziyya, Muzaffer Timur, İsmail Hakkı Akyüz, Ragıp Karaosmanoğlu, Behçet Kayaalp, Safaettin Karanakçı, Fethi Çelikbaş, Şeref Kamil Mengü, Bkz. Erer, **On Yılın Mücadelesi,** s.258.

[911] Eroğul, **a.g.e.,** s. 177-178.

[912] Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm, s.178-180

[913] **Aynı**, s.122-123.

verilmişti. Ekonomide ise somut olarak devletçilik veya liberalizm gibi bir eğilimi ortaya konmamıştı.[914]

Aydın çevresinin geniş desteğini kazanan Hürriyet Partisi, katılımlarla milletvekili sayısını otuz altıya yükselterek CHP'nin önüne geçti ve ana muhalefet partisi durumuna geldi.[915] Hürriyet Partisi'nin kurulmasıyla ekonomik sıkıntıların da etkisiyle çok sayıda vatandaş yeni partiyi desteklemeye başladı.

DP'nin ikinci iktidar devrinde karşılaştığı en büyük sorun ekonomik sıkıntıları gidememesi oldu. Bu sorun DP'yi hırçınlaştırdı ve muhalefete baskı yapmasına neden oldu. Aynı zamanda bu sorun, halkın desteğinin kaybedildiğini düşünen bazı DP'li milletvekillerinin partiden soğumasına yol açan önemli bir faktör oldu.

DP'nin ilk iktidar döneminde yeni yatırımlara ve girişimlere paralel olarak fiyatlar yükselmiş, dış ticaret açığı ortaya çıkmıştı. Ancak tarım ürünlerindeki artış bir bunalımın doğmasını engellemişti. 1954 de ise kötü hava koşulları nedeniyle beklenen tarım üretimi gerçekleşmemişti. Böylelikle tarımsal üretime dayalı ihracat azalınca ithalat da kısıldı. Bütün bunların sonucu olarak fiyatlar hızla yükselerek karaborsa oluştu. Piyasadaki yiyecek ihtiyacını karşılamak için 1954'te ABD'den 300.000 ton buğday satın alındı. Dış ticaret dengesini düzeltmek için de istenen 300 milyon dolarlık ek kredi talebine karşın ancak 30 milyon dolar hibe sağlanabildi.[916]

Sıkıntılar giderilemeyince dış ticareti düzenleyecek yeni kararnameler çıkarıldı ve DP'nin muhalefetteyken eleştirdiği Milli Koruma Kanunu, Temmuz 1955'te tekrar yürürlüğe konuldu. Bu kanunla depolar, ardiyeler basılarak karaborsacılara savaş açıldı. Özellikle şeker sıkıntısı basını en çok meşgul eden konu oldu.[917]

Adnan Menderes'in yurt dışında olduğu 22 Kasım 1955 günkü DP Grup toplantısında Ali Ceylan, Muhlis Erdener, Hamit Şevket İnce gibi milletvekilleri ekonomik sıkıntıların kaynağına inmek amacıyla Ticaret Bakanlığı'nda yapıldığı iddia edilen yolsuzlukları gündeme getirdiler. Hamit Şevket İnce'nin;

"Arkadaşlar dillerimizi çözelim, mebusluk yapalım, millet bizi buraya niçin gönderdi. Bu gidişle hepimizi lanetleyecekler" sözleri Grubun harekete geçerek

---

[914] **Aynı,** s.123-124

[915] Hürriyet Partisi 1957 seçimlerinde beklediği sonucu alamayınca 1958'de kongre kararıyla CHP'ye katıldı. Bkz. Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm , s. 123-124.

[916] **Aynı,** s.124.

[917] Eroğul, **a.g.e.,** s.169-170.

eleştirilerin artmasına yol açtı. Sonunda Çorum Milletvekili Hüseyin Ortakçı'nın verdiği önerge kabul edilerek bir hafta sonra Grupta gensoru açılmasına karar verildi.[918]

Adnan Menderes'in Bağdat dönüş tarihi olan 29 Kasım 1955'te Meclis Grubu toplanarak, on yıllık DP iktidarının en tartışmalı oturumunu yaptı. Sadece Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı değil, tüm bakanlar sorguya çekildi. Sıtkı Yırcalı'nın istifasının ardından Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'da istifa ettiler. Tüm bakanların çekilmesinin ardından Adnan Menderes'in de çekileceği düşünülmüştü. Ancak tam bu sırada Mükerrem Sarol "grupta sadece kendisi için güvenoyu istemesi" fikrini ortaya attı.[919]

Başbakan'ın "Muhterem arkadaşlarım, vekil arkadaşlarım, Grubunuzun yüksek temayülüne uyarak çekilmiş bulunuyor, ben kendimi partimizin reisi sıfatıyla yüksek takdirlerinize terk ediyorum." sözleri üzerine iki önerge verildi. Birincisi, bakanlar hariç Başbakan'a güvenoyu verilmesi, ikincisi ise tüm Bakanlar Kurulu'nun istifasını içermekteydi. Önce birincisi oylanarak kabul edilince, ikinci teklifin oylanmasına gerek kalmadı[920] ve Adnan Menderes son anda kurtulmuş oldu.

DP'nin iç problemi gibi görünen bu olayın iktidar-muhalefet ilişkilerinde önemli bir etkisi oldu. O tarihe kadar Grubu pek dikkate almayan Adnan Menderes, artık Meclis Grubu'nun baskısını üzerinde hissetti. 1956'dan itibaren otoriter uygulamaların artmasında ve muhalefete karşı sert önlemler alınmasında, ortaya çıkan ekonomik ve sosyal sıkıntılar kadar DP Meclis Grubu'nun Adnan Menderes üzerindeki bu baskısının da önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

29 Kasım 1955 bunalımından sonra Adnan Menderes, Cumhurbaşkanına istifasını sundu ve dördüncü kez hükümeti kurmakla görevlendirildi. Adnan Menderes on günlük bir çalışmadan sonra Dördüncü Menderes Kabinesini kurdu.[921] Hazırlanan yeni programda şu düşüncelere yer verilmişti: Anayasada değişiklik yapılacak ve bunlar

---

[918] Mükerrem Sarol, **Bilinmeyen Menderes,** C.II (İstanbul: Kervan Kitapçılık Basın Yayın ve Ticaret A.Ş., 1983), s.546-547.

[919] Sarol formülü olarak bilinen bu tavsiye için Mükerrem Sarol hatıralarında; "hayatımın en büyük hatası" ifadesini kullanmaktadır. Bkz. Sarol, **a.g.e.,** C. II, s.569.

[920] Sarol, **a.g.e.,** C. II, s.561-568.

[921] Dördüncü Menderes Kabinesi şu üyelerden oluşuyordu: Cemil Bengü (Devlet Bakanı), Şemi Ergin (Devlet Bakanı), Emin Kalafat (Devlet Bakanı), Celal Yardımcı (Devlet Bakanı), Hüseyin Avni Göktürk (Adalet Bakanı), Ethem Menderes (İçişleri Bakanı), Fuat Köprülü (Dışişleri Bakanı), Nedim Ökmen (Maliye Bakanı), Ahmet Özel (Milli Eğitim Bakanı), Nafiz Körez (Sağlık Bakanı), Hadi Hüsman (Gümrük ve Tekel Bakanı), Esat Budakoğlu (Tarım Bakanı), Arif Demirer (Ulaştırma Bakanı), Mümtaz Tarhan (Çalışma Bakanı), Samet Ağaoğlu (İşletmeler Bakanı), Adnan Menderes (Başbakan ve Milli Savunma Bakanlık Vekili). Bkz. Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları,** s.427-428.

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi

mutlaka genel seçimlerden önce tamamlanacak; seçim kanunda yapılan son değişiklikler kaldırılacak ve kanun eskisinden daha ileri hale getirilecek; ispat hakkı için Meclis'e yeşil ışık yakılacak; devlet yatırımları bir plana bağlanacak; bütçe denk hale getirilecek; karaborsa ve vurguncuları mücadele edilecek; ihtiyaç maddeleri için acil bir dağıtım sistemi hazırlanacak; sanayi ve madenler bakanlığı kurulacak; yirmi beş yılını dolduran memurların, yargıçların ve profesörlerin emekliğe sevkedilebilmeleri hükmü kaldırılacak.[922]

Menderes programını önce 13 Aralık'ta DP Meclis Grubuna sundu. Program bazı milletvekillerince şiddetle eleştirildi. Ancak 37 red ve 7 çekimser oya karşın 343 oyla kabul edildi. Ertesi gün 14 Aralık'ta Meclis'te okunan program 58 olumsuz oya karşın 398 olumlu oyla kabul edildi.[923]

Böylelikle Grup isyanı oldukça demokratik bir programın hazırlanmasına olanak sağlamıştı.[924] Bunun yanında 1955 krizinden güç alan CHP etkin bir muhalefete başladı.

16 Aralık 1955'te Adnan Menderes ile İnönü yeni hükümet programı üzerinde yoğun bir şekilde tartıştılar. İnönü, Adnan Menderes'in ekonomi politikalarını eleştirerek; "içinde bulunduğumuz mali ve iktisadi güçlüklerin cenderesinden milletçe kurtulmanın ilk şartı Bay Adnan Menderes'in çekilmesidir" diyerek, Adnan Menderes'i istifaya davet etti. Ayrıca 6-7 Eylül olaylarına değinen İnönü, bu olayların sorumlusunun Menderes olduğunu belirterek; "Sayın Başbakan emin olsun, müsterih olsun, haksız yolda ve mücadelede muvaffak olamayacak ve arzu ettiği rejimi kuramayacaktır." dedi.[925]

İnönü'den sonra söz alan Adnan Menderes; "Paşa, vatan senden davacıdır. Biz başka politikanın adamlarıyız. Görmemek isteyenler bile bu memlekette nereye giderlerse gitsinler, mutlaka DP iktidarının bir eserine başlarını vuracaklardır" diyerek İnönü'ye cevap verdi.[926]

İnönü-Menderes çatışmasının dikkat çeken çok önemli bir tarafı vardı; bu güne kadar, hep geçmişi hatırlatılarak savunmada bırakılan muhalefet, kendine güven kazanıp hücuma geçmişti. Böylelikle etkin bir muhalefete başlayan CHP'ye karşı inisiyatifini

---

[922] Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları,** s.429-461; Eroğul, **a.g.e.,** s.184.
[923] Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.145.
[924] Dördüncü Menderes programında vaadedilen konular hiçbir zaman hayata geçirilmedi.
[925] **Muhalefette İsmet İnönü (1950-1956),** s.342-358.
[926] Erer, **On Yılın Mücadelesi,** s.262.

yitiren Adnan Menderes, bir süre ılımlı davrandıktan sonra geri dönülmeyecek şekilde sertliğe yöneldi.

2. 1957 GENEL SEÇİMLERİ

2.1.Seçim Kanununda Gerçekleştirilen Düzenlemeler

DP, 1954-1957 iktidar döneminde iki kez seçim kanununda düzenlemeye gitti. İlki 1954 seçimlerinden yaklaşık iki ay sonra 30 Haziran'da, diğeri 1957 seçimlerine yaklaşırken 11 Eylül'de gerçekleştirildi.

DP iktidarı 1954 seçimlerden önce muhalefetin bir güçbirliği denemesine girişmesinden rahatsız olmuş, seçimler biter bitmez de seçim kanununda bir değişiklik tasarısı hazırlamıştı.

CHP ise 2 Mayıs seçimlerinden sonra, şimdiye kadar tam adını koyamadığı seçim sistemi konusundaki net görüşünü belirterek, daha adaletli olan "nispi temsil" sistemi taraftarı olduğunu ilan etmiş, hatta programına geçirmişti. Bu nedenle DP'nin 1954 seçimlerinden sonra seçim kanunda değişikliğe gidecek olmasından başlangıçta memnun olmuş, "nispi temsil" sistemini kabul ettirebileceğini düşünmüştü. Bu amaçla 17 Haziran 1954'te CHP Meclis Grubu toplanarak, 5545 sayılı kanunun mükemmelleştirilmesi için Grup Başkan Vekili'nin Başbakanla temasa geçmesini kararlaştırmıştı.[927] Ancak Başbakan Adnan Menderes böyle bir temasa yanaşmamış, CHP Meclis Grubu da yayımladığı bir tebliğle, seçim mücadelesinde eşitliği bozan tasarıyla Meclis görüşmelerinde mücadele edileceğini bildirmişti. Yine de seçimlerden sonra CHP'nin seçim usûlü arayışına girmesi DP'yi harekete geçirdi. Ancak sadece bazı DP'li idareciler basına nispi temsil sisteminin mahzurlarını anlatmakla yetindiler. Samet Ağaoğlu nispi temsil sisteminin; "genç demokrasimizi dejenere" edeceğini savundu. DP Genel İdare Kurulu üyesi Rıfkı Salim Burçak da bu sistem için; "ilk bakışta demokratik zihniyete uygun görünmekle beraber büyük mahzurları vardır. Bu sistemde siyasi partiler çoğalır ve memlekette emniyet kaybolur." açıklamasını yaptı.[928]

---

[927] **Vatan,** (19 Haziran 1954), S. 4705.

[928] Haluk Ülman, "Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz", **AÜSBF,** C.12, No: 3, (1957), s.62-65.

2 Mayıs seçimlerinden sonra seçim usûlü dışında en önemli gündem maddesi "seçim emniyeti" oldu.

5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun ilgili maddeleri gereğince radyodan faydalanan muhalefet partilerinin propaganda konuşmalarında Hükümete küfredecek kadar ileri gittiklerini, yine seçim kanunun ilgili maddelerinden faydalanan bazı CHP'li memurların adaylıklarını koyduktan sonra seçime yakın günlerde memuriyet sıfatlarından doğan otoritelerini kullanarak, CHP'ye hizmet ettiklerini iddia eden DP iktidarı, seçimlerden hemen sonra seçim kanununda bazı değişiklikler içeren bir kanun tasarısını Meclis'e getirdi.[929] 30 Haziran 1954'te görüşülen tasarıyla, 5545 sayılı kanunun 35, 71, 89, 91, 109, 110, 135, ve 166'ncı maddeleri değiştiren ve 45, 46, 47 ve 48'inci maddelerini de yürürlükten kaldıran 6428 sayılı kanun kabul edildi.

Bu kanunla; bir siyasi partinin aday listesine giren adayların, başka bir siyasi partinin listesine girmeleri veya başka bir yerden bağımsız aday olmaları imkanı ortadan kaldırılıyor, bir partiye müracaat edip de, o partinin listesinde herhangi bir nedenle yer alamayan adayın, başka bir partiden aday olması veya bağımsız olarak adaylığını koyabilmesi söz konusu olamıyordu. Bu kanunla yapılan değişikliğe göre; devlet memurlarının aday olabilmeleri için, seçimden altı ay önce görevlerinden istifa etme zorunluluğu getiriliyor, ayrıca siyasi partilerin ortak liste ile seçimlerde aday göstermeleri imkanı ortadan kaldırılıyordu (m. 35). Diğer bir değişikliğe göre; seçime katılan partiler tarafından gösterilen adaylardan veya bunlarla bağımsız adaylardan veya yalnız bağımsız adaylardan oluşturulmuş matbu veya daktilo veya başka bir aletle yazılmış veya teksir edilmiş oy pusulaları geçerli sayılmıyordu (m. 109). Ayrıca seçime katılan partilerin işaretlerini taşıyan matbu oy pusulalarında yazılı adaylardan bir veya birkaçının iptali halinde bu isimler iptal edilmemiş sayılacağı gibi, bunların yerine ilave edilmiş isimler varsa bunlar da hesaba katılmayarak matbu oy pusulaları olduğu gibi kabul ediliyordu (m. 110).

Bunun yanında muhalefetin radyodan yararlanmasını öngören 47 ve 48. maddeler kanunundan çıkarılıyor, devlet ve hükümet işlerinde görevli olanların bu işler etrafında yapacakları konuşmalar ve kurumların faaliyetlerini gösterir matbu belgeler propaganda sayılmıyordu (m. 46).[930]

---

[929] **Aynı,** s.64.

[930] 6428 sayılı "Milletvekili Seçimi Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine ve Bazı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun" 30 Haziran 1954'te kabul edilerek, 7 Temmuz 1954'te yürürlüğe girdi. Bkz.

Demokratik olmayan bu değişiklikler, muhalefetin tepki göstermesine neden oldu. Muhalefet, vatandaşın ahlâk anlayışına müdahale etmek, memurları seçim sahası dışında bırakmaya çalışmak, radyoyu kendi tekelinde tutmayı amaçlamak ve vatandaşın seçme özgürlüğünü kısıtlamak gibi nedenlerle, iktidarı suçladı.[931] Tasarının görüşüldüğü 30 Haziran günü Meclis'te sert tartışmalar oldu. Cumhuriyetçi Millet Partisi adına Kırşehir Milletvekili Osman Alişiroğlu, tasarının hukuk devleti fikriyle bağdaşmayacağını ve aceleye getirilen kanunlardan biri olduğunu iddia etti. Bu arada seçimlerden altı ay evvel istifa etmesi lazım gelen memurların durumuna temas ederek, muhalefet partilerinden aday olarak kazanamayan memurların tekrar vazifeye dönemeyeceğini buna karşılık iktidar adayı olan memurların vazifeye tekrar alınacağını belirterek, dargelirli memur için altı aylık sürenin çok uzun olduğunu, bu maddenin seçilme hakkını engellediğini söyledi.[932]

CHP grubu adına Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin konuşarak seçim kanununda bir takım eksiklerin ve aksaklıkların bulunduğunu, fakat bunların Meclis'e getirilen tasarıda mevcut olmadığını söyledikten sonra, hükümetin bu tasarıyı muhalefetle işbirliği yaparak hazırlaması lâzım geldiğini belirtti. Ardından 1950'de çıkarılan seçim kanununun tadil edilmesi gereken hükümlerine değinerek bunları şöyle sıraladı; dinin siyasete alet edilmemesi, seçim propagandasının yasak olduğu son üç günlük sürenin tamamen kaldırılması, seçimlerde sınırsız para sarfedilmemesi için hüküm konulması ve bu arada seçim masraflarına devlet dairelerinin katılmaması. CHP sözcüsü daha sonra memurlar meselesini ele alarak yeni kanunla milletvekili olma ihtimalinin ortadan kaldırıldığını söyleyerek tasarının reddini istedi.[933]

CHP Kars Milletvekili Sırrı Atalay ise tasarıyı şu sözlerle eleştirdi:

"Böylece efkarı umumiyemiz hükümete mensup şahısların radyolarda yapacakları konuşmalarla yalnızca iktidarın icraatını öğrenecek, muhalefetin fikrini öğrenemeyecektir. Eğer bu kabul edilirse Nazi Almanya'sında dahi görülmeyen bir hal olur."[934]

Düstur, Üçüncü Tertip, C.35, (Kasın 1953-Ekim 1954), s.1982-1989; **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D:10, T:15, C:1 (30 Haziran 1954), s.327-342; Erdem, **a.g.e.,** s.244-247.

[931] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D:10, T:15, C:1 (30 Haziran 1954), s.301-308.

[932] **Aynı,** s.301-303; **Cumhuriyet,** (1 Temmuz 1954), S. 10748.

[933] **Aynı,** s.305-308.

[934] **Aynı,** s.308-310.

Bu söz üzerine Meclis karıştı ve sözü geri alması istendi. CHP Milletvekili sözünü geri almayınca o oturumda bir daha konuşmama cezası verildi.[935] CHP Kars Milletvekili Mehmet Hazer de bu tasarının vatandaşların eşit şekilde siyasi haklarından yararlanmasının engellendiğini belirterek matbu oy pusulası konusuna değindi:

> "Partilerce hazırlanan listeler vatandaşın oy kullanmasında kolaylık temin eden bir vasıtadır. Vatandaş bu kolaylıklardan mahrum bırakılıyor, vatandaş listedeki ismi silemiyor, yeniden yazma isteği kabul edilmiyor. Aday listesinin kabarık olduğu yerlerde, bunu düşünüp yazması mümkün değildir. Bizim seçmenlerimizin çoğu liste tanzim edemez. Partilerin kolaylıklarından yararlanılmalıdır."[936]

CHP Malatya Milletvekili Kamil Kırıkoğlu seçimin mali boyutunu gündeme getirdi: "Seçimlerde DP muazzam paralar ve büyük meblağlar harcamıştır." şeklinde bir iddia ortaya attı. Bu söz üzerine DP milletvekilleri sözün geri alınmasını Başkandan istediler. Adnan Menderes de; "Bu isnadını ispat edemezsen senin siyasi namusunun olmadığına hükmedeceğiz" diye bağırınca Kamil Kırıkoğlu sözünü geri aldı.[937]

Adnan Menderes bu eleştirilere şu sözlerle cevap verdi:

> "Şimdi konuşan milletvekilinin bilhassa son cümlelerinin üslubundan konuşmayı kimin yazdığı malumdur. Bu, sahibinin sesidir. Burada kanun mu yapıyoruz, yoksa içlerinde DP'ye karşı birikmiş kinleri mi ortaya döküyoruz? Bu tasarının hangi maddesi DP'ye para temin etmektedir. DP kötü niyetle itham olundu. Kafalarında olan şey 'nasıl yapsak da DP'yi yok etsek!' Vaktiyle millet kesesinden 500 milyon lirayı alanlar bugün DP'nin seçimlerde sarfettiği 1.500.000 lirayı bu namuslu parti için çok görüyorlar."

dedikten sonra radyo meselesine de değindi:

"Seçim sırasında radyoda o kadar kötü konuşuldu ki bütün partilerin rejimi kökleştirmek bakımından devlet radyosundan bir müddet fariğ olmaları lazım geldi."

Adnan Menderes daha sonra memurların seçimlerden altı ay evvel istifası meselesine değinerek, Sivas'ta Vali, Sağlık Müdürü ve diğer memurların birleşerek bir teşkilat kurduklarını, kamu hizmetini yapmadıklarını ve sonuçta hepsinin birer muhalefet partisi adayı olarak karşılarına çıktığını, bu durumun önlenmesinin kamu hizmetleri bakımından çok lüzumlu olduğunu ifade etti.[938]

Yoğun tartışmalardan sonra tasarının tümü oylanarak kabul edildi. Birinci madde üzerinde DP'li Muhlis Tümay, Kemal Yürükoğlu ve Kemal Özçoban söz alarak

---

[935] **Cumhuriyet,** (1 Temmuz 1954), S. 10748.
[936] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D:10, T:15, C:1 (30 Haziran 1954), s.313.
[937] **Aynı,** s.314-316.
[938] **Aynı,** s.316-322.

konuştular. Muhlis Tümay 35. maddenin üçüncü fıkrasının Anayasa'ya muhalif olduğunu belirterek kaldırılmasını istedi.[939] Buna karşılık Adnan Menderes bu madde ile siyasi ahlaksızlığın önlenmek istendiğini belirtti. Sonuçta madde oya konuldu ve aynen kabul edilirken, Muhlis Tünay, Kemal Yörükoğlu ve Kemal Özçoban'ın teklifleri reddedildi.

46. madde görüşülürken yine DP'li Sait Bilgiç muhalefet partilerinin radyodan yararlanması için bu maddenin kaldırılması teklifinde bulundu ve bu teklif de reddedildi.[940]

Tasarının tümü oya konuldu ve katılan 326 milletvekilinin 293'ünün olumlu, 32'sinin olumsuz oyu ve 1 çekimser oyuyla kanunlaştı. Oylamaya 209 kişi katılmadı.[941]

Tasarı hakkında Zafer'de yazan Mümtaz Faik Fenik radyo hakkında şunları söyledi:

> "...Bu gürültüye ne lüzum var? Kanun bir parti için çıkmıyor. Seçim zamanı iktidar da radyo ile propaganda yapmayacak... Ancak devlet icraatı hakkında radyoda konuşulabilinir. Çünkü bu propaganda değil, hadiselerin zaruri bir icabıdır. Mesela bir yerde köprü yapılmıştır. Bir limanın açılış töreni ikmal edilmiştir. Memlekette şu kadar traktör çalışmaktadır. Bunlar hakkında malumat verilemez mi? Hem bu telaş niye? Radyo ile seçim kazanılıyorsa Halk Partisi neden kaybetmişti?"[942]

6428 sayılı kanunun kabulünden sonra siyasi hava gerginleşmişti, 1955'de DP Grubu isyanı sonucunda tüm hükümet istifa etmiş, sadece Adnan Menderes güvenoyu almıştı. Dördüncü Menderes kabinesinin kurulmasından sonra ilan edilen hükümet programında, 6428 sayılı kanunla yapılan değişikliklerin iptal edileceği belirtilmişti. Nitekim DP ilk adımı 27 Mart 1956'da attı. 1954 tarihinde yapılan değişikliklerin iptal edilerek 1950 tarihli 5545 sayılı Seçim Kanunu'na dönülmesi için hazırladığı tasarıyı Anayasa Komisyonuna gönderdi.[943] Ancak DP 4 Nisan'da tasarıyı geri çekti.[944] Basında çıkan haberlerde DP'nin tasarıyı daha mükemmel hale getirerek; seçim masraflarını

---

[939] 35. maddenin üçüncü fıkrası: Bir siyasi partiye adaylık için müracaat edip de o parti listesinde herhangi bir nedenle yer alamayan kimse hiçbir seçim çevresinde o seçimde bağımsız adaylığını koyamayacağı gibi, başka bir partiden de aday gösterilemez ve seçilemez.

[940] **Aynı,** s.329-339; **Cumhuriyet,** (1 Temmuz 1954), S.10748.

[941] DP İstanbul Milletvekili Ord. Prof. Kemal Atay partiden istifa etti. **Aynı,** s.374-377.

[942] Mümtaz Faik Fenik, "Seçim Zamanı Devlet Radyosunda Propaganda", **Zafer,** (23 Haziran 1954), S.1972.

[943] **Cumhuriyet,** (28 Mart 1956), S.11376.

[944] **Cumhuriyet,** (5 Nisan 1956), S.11384.

Batılı ülkelerde olduğu gibi sınırlayacağı, matbu listelerde seçmenlerin istedikleri gibi düzenlemeyi yapmasına izin vereceği haberleri yer aldı.[945]

Bu sırada CHP'den Sinop Milletvekili Nuri Sertoğlu, Kars Milletvekili Mehmet Hazer, Cumhuriyetçi Millet Partisi'nden Kırşehir Milletvekili Osman Alişiroğlu'nun imzalarını taşıyan, Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 6428 sayılı değişikliklerin kaldırılmasına dair kanun tasarısı teklifleri 23 Mayıs 1957'de T.B.M.M.'ne verildi. Teklifin gerekçesinde; Dördüncü Menderes Hükümet programında bu tadilatın yanlışlığının kabul edildiği açıklandı.[946]

Ancak DP bu teklifi kabul etmediği gibi Hükümet programındaki vaadine de uymayarak 1957 seçimleri öncesi Milletvekili Seçimi Kanunu'nda yeni düzenlemelere gitti ve muhalefetin işbirliği çabalarını engelledi.

DP Meclis Grubu 5 Eylül 1957'de seçimleri yenileme kararı alınca, bir süredir devam etmekte olan muhalefetin güçbirliği çabaları hızlanmıştı. Buna karşılık DP, işbirliğini önlemek üzere hazırladığı tasarıyı T.B.M.M.'ye getirdi. Önce 9 Eylül'de, 5545 sayılı Seçim Kanunu'na, 7037 sayılı kanun ile geçici bir madde ekleyerek;

"Her seçim çevresi için tespit edilecek milletvekili sayısının 1954 seçiminde bu çevreler için tespit edilmiş bulunan milletvekili sayısından aşağı olamayacağı" zorunluluğunu getirdi.[947]

T.B.M.M.'nin 11 Eylül 1957 tarihli oturumunda ise 5545 sayılı Seçim Kanunu'nun 35. ve 109. maddelerini değiştiren ve geçici bir madde ilavesini öngören 7053 sayılı kanun kabul edildi.

35. maddede yapılan değişiklikle; seçime katılan tüm partilerin il veya ilçe teşkilatı kurdukları her seçim çevresinde bağımsız olarak seçime katılmak ve o seçim çevresinin seçeceği milletvekili sayısı kadar aday göstermek zorundadırlar. Ayrıca bir siyasi partiye adaylık için müracaat etmiş olan bir kimse hiçbir seçim çevresinde o seçimde bağımsız adaylığını koyamayacağı gibi başka bir parti tarafından da aday gösterilemez. Yine 35. maddeye yapılan ilave ile; seçim tarihinden en az altı ay evvel mensup oldukları siyasi partilerden ayrılmamış olanlar başka bir siyasi parti tarafından aday gösterilemezler.

---

[945] **Cumhuriyet,** (13 Nisan 1956), S.11392.
[946] **Cumhuriyet,** (24 Mayıs 1956), S.11791.
[947] **Düstur,** Üçüncü Tertip, C:38, (Kasım 1956-Ekim 1957), s.1781-1782; Erdem, **a.g.e.,** s.248.

109. madde ise şöyle değiştirilmiştir: "Seçime katılan partiler tarafından gösterilen adaylardan ve bunlarla bağımsız adaylardan veya sadece bağımsız adaylardan oluşturulmuş matbu veya daktilo ile veya başka bir alet ile yazılmış veya teksir edilmiş veya elle her ne suretle olursa olsun çoğaltılmış oy pusulaları geçerli değildir." İlgili geçici madde ise seçmen kütükleriyle ilgiliydi.[948]

Bu değişikliklerle; partiler bağımsız aday gösteremeyecek, her parti bütün seçmen çevreleri için tam aday listesi hazırlayacaktı. Böylelikle siyasi partilerin seçimlere ortak liste halinde girmeleri yasaklanıyordu. Ayrıca yine bu değişikliğe göre; aynı kalemden çıkmış oy pusulaları da teksir edilmiş sayılarak geçersiz kabul ediliyordu.

İşbirliğini önleyen tasarının T.B.M.M.'de görüşülmesi sırasında çok sert tartışmalar oldu.

İlk sözü CHP Meclis Grubu adına Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin aldı. Bu tasarının 1954'den bu yana safha safha alınmış antidemokratik kanunların en sonuncusu olduğunu belirtti. Ve şöyle devam etti:

> "Dördüncü Menderes kabinesi programında 1954 yılından sonra seçim kanununda yapılan değişikliklerin kaldırılacağını vaat etmişti. Yani size resmen sunduğu taahhüt senediyle bu değişikliği yapacağına söz vermişti. İcazet alınmıştı. Görüyorsunuz ki, onları tadil etmek şöyle dursun, çok daha ağırlarını getirmektedir."[949]

Tasarının, Anayasa ile teminat altına alınan seçmek ve seçilmek haklarını tamamen kıstığını belirten Nüvit Yetkin özellikle tasarının gerekçesi üzerinde durdu. Tasarının işbirliğinin önlenmesini temin için sevkedildiği yolundaki gerekçeye işaretle, 'Bu, iktidarın, muhalefet toplamından daha az bir seçmene dayandığının itirafıdır" demiştir. Yine tasarının gerekçesinin siyasi ahlâk mevzuu etrafında toplandığını belirten Nüvit Yetkin; "Asıl siyasi ahlâksızlık, bu çeşit tedbirlerle mutlaka iktidarda kalmak gayreti gösterilmesidir" diyerek iktidara sert eleştiriler yöneltti.[950]

İkinci konuşmayı Cumhuriyetçi Millet Partisi Meclis Grubu adına Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin yaptı. O da Hükümetin bu tasarıyı sevketmekle programına aykırı hareket ettiğini belirterek, asıl siyasi ahlâksızlığın kendi vaatlerine aykırı

---

[948] 11 Eylül 1957 tarihli ve 7053 sayılı "Milletvekili Seçimi Kanununun 35. ve 109. maddelerinin tadiline ve bu kanuna muvakkat bir madde ilavesine dair kanun" için Bkz **Düstur,** Üçüncü Tertip, C:38, (Kasım 1956-Ekim 1957), s.1813-1815; Erdem, **a.g.e.,** s. 244-250; **Cumhuriyet,** (11 Eylül 1957), S. 11898.

[949] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D:10, T:3, C:20, (11 Eylül 1957), s.685-686; **Cumhuriyet,** (12 Eylül 1957) S.11809

[950] **Aynı,** s.687; **Cumhuriyet,** (12 Eylül 1957), S.11809.

davranmak olduğunu söyledi. Ardından bir siyasi partinin bir seçim çevresinde en ufak bir ocak üniteleri dahi olsa, o siyasi partinin orada seçime girmek mecburiyetinde olduğunu belirten Ahmet Bilgin şöyle devam etmiştir:

"Yarın, seçimlere üç gün kala, partimizin haberi olmadan, üç kişilik bir vatandaş grubu bir şey kurarsa, genel kurul olarak bunu haber almamış olursak, bunun yüzünden bir partiye sen bütün seçim bölgelerinde seçime giremezsin demeye kimsenin hakkı yoktur, bu adalet değildir"[951]

Üçüncü konuşmayı Hürriyet Partisi adına Urfa Milletvekili Feridun Ergin yaptı. "Yeni seçimlerin 1950 ve 1954 seçimlerinden tamamen farklı şartlarda cereyan edeceği artık anlaşılmıştır" diyen Feridun Ergin'in eleştirileri şöyledir:

> "1957 seçimlerinde milletin iradesini serbestçe kullanmasını güçleştiren kanun hükümleri karşısında kalacağımızı saklamaya çalışmak beyhude bir gayret olur. Tam seçimlerin yenileneceği sırada işbirliğini önleyici ve DP'ye münhasır tedbirler alınması hiç şüphe yok ki artık eskisi kadar çok oy toplamaya imkan ve ümit kalmadığını tarih ve seçmen karşısında itiraftan başka birşey değildir."[952]

Feridun Ergin sonra maddeler üzerinde durdu. Seçim mevzuatının milli iradenin tezahürünü güçleştiren mühim hükümler içerdiğini, seçmenlere kendi takdirlerine göre liste düzenleme hakkını vermediğini oy pusulalarından isim silinmesinin yasak ve hükümsüz olduğunu anlattı.[953]

Manisa Bağımsız Milletvekili Hikmet Bayur'un konuşması ise tartışmanın dozunu daha da arttırdı: Hikmet Bayur'a göre işbirliği memleket için son derece zararlıdır. Bu yolu çeşitli partilerden koalisyon kabinelerinin kurulmasına ve istikrarsızlığın doğmasına neden olacaktır. Hikmet Bayur'a göre hakimin teminattan uzak bulunması, basının susması, üniversitelerin tehdit altında bulunması geçici ve önemsiz meselelerdir. Ama bir kere koalisyon kabinesi yoluna girildi mi, demokrasi Fransa'da olduğu gibi soysuzlaşacaktır. Bu sözlerin ardından Hikmet Bayur, İnkılapların koruyucusu CHP ile Atatürk'ün eserlerini yıkmak isteyen bir parti olduğunu iddia ettiği Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin birleşmesini, siyasi ahlâksızlık olarak vasıflandırdı. Hikmet Bayur'un Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni Atatürk aleyhtarlığıyla suçlaması muhalefetin şiddetli protestolarına yol açtı.

---

[951] **Aynı,** s.688-689.
[952] **Aynı,** s.689-690
[953] **Aynı,** s.691.

Bu arada Başkan Fikri Aydın CHP Kars Milletvekili Turgut Göle'yi Hikmet Bayur'a müdahale ettiği için oturumdan çıkardı. Hikmet Bayur bundan sonra konuşmasına devam ederek İnönü'nün memlekete yararı kadar zararı da bulunduğunu söyledi ve İnönü'nün kürsüye gelerek işbirliğinden vazgeçtiğini söylemesini istedi.[954]

Kürsüye davet edildiği için İnönü söz aldı. İşbirliğinden bahsederek şöyle dedi:

"Biz çift Meclis kurulsun diyoruz. Bu fikre inananlar birleşiyoruz. İnsan haklarına saygı gösterilsin diyoruz, adalet hür olsun istiyoruz. Adaletimizin bugünkü hali üç yüz senelik kapitülasyon devrini aratmıyor mu?"[955]

Yoğun tartışmalardan sonra tekrar kürsüye gelen İnönü, işbirliğinin memleket meselelerinde bir fikir birliği olduğunu belirttikten sonra Hikmet Bayur'un Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne yönelttiği eleştirileri cevapladı. Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin vatanseverlikle Hikmet Bayur'dan kat kat üstün olduğunu ifade ederek şöyle dedi:

"Hikmet Bayur nereden başladın, bugün hangi çukurdan konuşuyorsun! İnkılâplardan bahsetmeye salahiyeti olmayan tek kişi, bu Meclis'te Hikmet Bayur'dur. Atatürk'ün eserlerini yıkmak isteyenlerin alkışlayıcısı o olmuştur"[956]

Bu konuşmadan sonra kürsüye gelen Hikmet Bayur, İnönü'nün Atatürk'ün adını unutturmaya çalıştığını, resimlerini pullardan, paralardan kaldırdığını söyledi. İnönü'nün bu eleştirilere cevabından sonra, Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Sekreteri Ahmet Bilgin söz aldı ve ardından maddelerin görüşülmesine geçildi.[957]

Birinci madde görüşülürken, DP'li Pertev Arat, Ziya Termen, CHP'li Mehmet Hazer, Hasan Erdoğan maddenin karşısında yer aldılar. Buna göre; parti teşkilatı bulunmayan bir ilde kasten merkez idaresine haber vermeden bir ocak teşkilatının kurulabileceğini ve bu olaydan dolayı partinin seçime katılma hakkını tüm illerde kaybedeceği ve bu durumun çok ağır ve vahim sonuçlar doğuracağı belirtiliyordu. Bunun üzerine maddeyi geri alan komisyon maddeyi şöyle değiştirdi:

> "Seçilme yeterliğine sahip her vatandaş milletvekilliğine adaylığını koyabilir. Siyasi partilerin genel merkezlerindeki yetkili organlar da bu partilerin teşkilatı bulunan seçim çevreleri için

[954] **Aynı,** s.692-696.
[955] İnönü'nün konuşması burada gürültülerle kesildi. Bir DP'li milletvekili İnönü'ye laf atarak gürültü yapıyordu. Bu sırada CHP'li Ahmet Fırat O'nun üzerine yürüdü. Böylelikle DP ve CHP milletvekilleri birbirlerine girdiler. Oturuma ara verildi. **Aynı,** s.696-697
[956] **Aynı,** s.696-699.
[957] **Aynı,** s.699-703.

aday gösterebilir. Şu kadar ki, seçime iştirak eden siyasi partiler il ve ilçe seçim teşkilatı kurdukları her seçim çevresinde bağımsız olarak seçime katılmak ve o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısı kadar aday göstermek zorundadır."[958]

Kanun oldukça gergin bir ortamda, iktidar partisine mensup 392 milletvekilinin olumlu oyları ile kabul edildi. Oylama sırasında 31 red oyu kullanılırken, 131 üye de oylamaya katılmadı.[959]

Seçim kanunun kabulü ile halen milletvekili olup da partilerinden iki ay evvel istifa eden kişiler yeni seçimlere katılamayacaktı. Bunların içinde DP'den istifa eden Fuat Köprülü, Muammer Obuz, Rüştü Özal, Celal Boynuk ve Hürriyet Partisi'nden istifa eden İsmail Hakkı Akyüz de vardı.[960]

Kanun 35. maddesi ile muhalefetin birleşmesine engel olurken, özellikle de Fuat Köprülü'nün bir başka partiden aday olması ihtimalini ortadan kaldırmıştı.

Seçim kanununun kabulünden sonra Hükümete eleştirileriyle bilinen Forum Dergisinden Münci Kapani, "Hangi Şartlar Altında Seçime Giriyoruz?" başlıklı bir makale yayımlayarak seçim kanununun getirdiği sınırlamaları şöyle eleştirdi:

"Yeni Seçim Kanunu ile 'seçim hürriyeti daraltılmıştır': Bu kanunla bir parti listesinde beğenilmeyen adayın adının çizilmesi artık yasaktır. Yine adı çizilen aday yerine başka bir partiye mensup veya bağımsız aday yazılması da hesaba katılmamaktadır. Teorik olarak; seçmene boş bir beyaz kağıt üzerinde el yazısıyla istediği adayların isimlerini yazarak oy pusulası hazırlaması imkanı tanınmıştır. Ancak seçmenin büyük çoğunluğu okuma bilmediği ve kanuna eklenen bir hükümle kalemin dahi teksir aleti sayıldığı yani aynı elden çıkmış oy pusulalarının 'çoğaltılmış' sayılacağı gözönünde tutulursa seçim hürriyetinin ne kadar daraltılmış olduğu anlaşılır. Yeni Seçim Kanunu ile 'seçim hakkı kısıtlanmıştır': Anayasa'nın 12. maddesi ile milletvekili seçilmeye engel haller belirtilmiştir. Şimdi DP Anayasa'nın saydığı durumlara bu kanunla bir yenisi eklemiştir. Buna göre herhangi bir sebeple bir siyasi partiden istifa etmiş olmak, mesela hırsızlık suçundan mahkum olmak gibi, milletvekili seçilmeye engel bir hal sayılmaktadır. Bunu siyasi ahlâksızlığı önlemek gibi bir amaçla yapıldığını iddia etmek, hiç kimseyi inandırmaya yetmemektedir. Yeni kanunla partiler arasında 'seçim eşitliği' kaldırılmıştır: DP'nin en tesirli propaganda aracı olan radyodan tek taraflı olarak bol bol istifasına karşılık, muhalefet partileri seçim zamanında dahi vatandaşlara seslerini duyuramayacaklardır. Yeni kanunla 'seçim emniyeti' zedelenmiştir: Yüksek Seçim Kurulu üyeleri bugün kanuni güvencelerini kaybetmiş bulunmaktadırlar. Onların iktidar karşısındaki güvencesiz durumu, hem kendi geleceklerini hem de seçim emniyetini zedelemektedir. Yeni kanunla 'milli iradenin tecellisi güçlenmiştir': Hükümet alelacele aldığı

[958] **Aynı,** s.705-716.
[959] **Aynı,** s.740-743.
[960] **Ulus,** (12 Eylül 1957), S.12403; **Cumhuriyet,** (12 Eylül 1957), S. 11899.

tedbirle seçim hürriyetine en ağır darbeyi vurarak milli iradenin tecellisini güçleştirmiştir. Muhalefet partileri bağımsız olarak seçime girmeye zorlanarak, muhalefet oyları bölünmüştür. DP, vatandaşların büyük çoğunluğu tarafından istenmediği halde, gerçekte seçimleri kaybeden, fakat 'şeklen' kazanan parti olarak tekrar iktidara gelebilecek ve böylelikle milli irade tam olarak gerçekleşmeyecektir."[961]

Münci Kapani'nin makalesi DP'nin uygulamalarını ve seçim kanununun eksiklerini tam olarak ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir.

2.2. Seçim Kararının Alınması

1954 seçimlerinden önce muhalefet partileri seçimden güçbirliği amacıyla bazı temaslarda bulunmuşlar, ancak bir sonuç alamamışlardı. 1954 seçimlerinden sonra DP'nin antidemokratik uygulamaları, özellikle Basın Kanunu ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunlarını kabul etmesi muhalefet partilerini bir kez daha ortak hareket etmeye yönlendirdi. Özellikle de seçim tarihinin tartışılmaya başlanmasıyla muhalefetin seçimlerde işbirliği çabaları hızlandı.

Muhalefetle işbirliği çağrısı ilk kez 26 Mart 1956 tarihinde, CHP'lilerin Kadıköy'de düzenledikleri bir miting de, gazeteci Burhan Felek tarafından yapıldı. Nitekim 6-9 Nisan 1956 tarihinde toplanan CHP Meclis Grubu işbirliği yapılması konusunda bir bildiri yayımladı. 24 Mayıs 1956 tarihinde çalışmalarını tamamlayan CHP On İkinci Büyük Kurultayı'da bir bildiri yayımlayarak "muhalefet partilerinin işbirliği" yapması yolundaki Parti Meclisi kararını aynen benimsediğini ilan etti. Bunun üzerine üç parti görüşmeye başladılar.[962]

1956 yılında Basın Kanunu'nun ve Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun haziran ayında yürürlüğe girmesiyle, muhalefetin işbirliği çalışmaları yeniden canlandı. CHP, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi, 8 Temmuz 1956'da yayımladıkları ortak bir bildiri ile iktidarı eleştirdiler. Bildiride; iktidarın baskıcı bir idare kurmak istediği, muhalefetin varlığına saldırıda bulunmak istediği belirtilerek,

"1. Bugün memleketimizin en mühim meselesinin rejime karşı teşebbüslerin önlenmesi ve memlekette teminatlı bir demokratik rejimin kurulması meselesi olduğu...

---

[961] **Forum**, C.7, S.86, (15 Ekim 1957), s.8-9.
[962] Albayrak, **a.g.t.**, s.669-670.

2. Türk Milletinin buna layık bulunduğuna sonsuz inançlarından aldıkları kuvvetle, imkanlarının son haddine kadar demokratik rejimi yaşatma mücadelesine devam azminde bulundukları" [963] kamuoyuna ilan edildi.

Bildirinin yayımlanmasının ardından DP iktidarı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununu yürürlüğe koyarak muhalefet partileri aleyhinde tutuklamalara başladı. Bunun üzerine, Hürriyet Partisi, diğer iki muhalif partiye somut demokratik hedefler üzerinde anlaşmaya varılmasını teklif etti. Bu teklif üzerine toplanan CHP Meclis Grubu, 29 Eylül 1956'da verdiği bir kararla işbirliğini kabul etti. Ancak bu ilke anlaşmasından sonra muhaliflerin ayrıntılarda anlaşmalarına imkan olmadı ve işbirliği konusu bir süre sürüncemede kaldı.[964]

Erken seçimin gündeme gelmesiyle muhalefet tekrar harekete geçti. İlk kez basında 25 Aralık 1956'da erken seçim yapılacağı hatta 26 Mayıs 1957'de seçime gidileceği haberi yer aldı.[965] Metin Toker "erken seçim" sözünün nasıl ortaya çıktığını hatıralarında şöyle belirtmektedir:

> "...Normalde seçimler 1958'de yapılacaktı. Ancak 1955'ten itibaren pahalılık artmış, her yerde kuyruklar oluşmaya başlamıştı. Gazeteciler CHP Genel Sekreteri Turgut Göle'ye 'çay yok kahve yok, ne yapacaksınız bakalım' dediklerinde, Turgut Göle'de 'seçimlerin yenilenmesini isteyeceğiz' cevabını laf olsun diye vermişti. Ancak ertesi gün Yeni Sabah gazetesinde; 'Halk Partisi seçimlerin yenilenmesini istiyor' " haberinin çıkmasıyla konu gündeme gelmiş, İnönü ise olayı gülerek karşılamıştı.[966] Böylelikle de erken seçim lafı hafızalara yerleşti.

Nitekim Mayıs 1957'ye gelindiğinde seçim kokusunu ilk hisseden Cumhuriyetçi Millet Partisi lideri Osman Bölükbaşı oldu. Muhalif güçleri kendi etrafında toplamak umuduyla, daha 17 Mayıs'ta seçim kampanyasını açtığını ilan etti. Böylelikle de DP'nin seçimler öncesi ilk hedefi o oldu.[967] Kırşehir'in tekrar il yapılmasını öngören kanunun[968] görüşülmesi sırasında, Meclis'in 25 Haziran 1957 tarihli oturumunda, iktidara hakaret ettiği gerekçesiyle salondan çıkarıldı ve dokunulmazlığı kaldırılarak 2 Temmuz'da tutuklandı ve Ankara Cezaevine konuldu.[969]

---

[963] **Ayın Tarihi,** S.272, (Temmuz 1956), s.76-77; Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.152.
[964] Eroğul, **a.g.e.,** s.193.
[965] Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.158.
[966] Toker, **DP Yokuş Aşağı,** s.124.
[967] Eroğul, **a.g.e.,** s.193-194.
[968] Kırşehir'in tekrar il yapılması hakkındaki kanun için Bkz. **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** (12 Haziran 1957), D:10, T:3, C:20, s.147-165.
[969] **Zafer,** (3 Temmuz 1957), S.2011.

Muhalefet çevreleri ısrarla seçimin yedi ay evveline alınarak Eylül 1957'de yapılacağını iddia etmeye başladılar.[970] Muhalefet partilerinin böyle düşünmesinin sebepleri; 1957 mahsulünün iyi çıkması, seçim kanununun eski haliyle bırakılarak DP için avantaj sağlaması, normal seçim tarihi olan Mayıs 1958'e kadar DP'de hizipleşmenin artacağı düşüncesi idi.[971]

DP iktidarının seçim tarihine yönelik bir açıklamada bulunmamasına rağmen buğday alım fiyatlarına on kuruş zam yapması, [972] seçimin yaklaşmasının işareti olarak algılandı.

Başbakan Adnan Menderes ilk kez 25 Mayıs 1957'de Sivas konuşmasında, "Seçimin yakın" olduğundan bahsetti.[973] Hemen ardından Cumhurbaşkanı Celal Bayar 12 Haziran'da Afyon'da yaptığı bir konuşmada; "seçim zamanının yaklaştığını" söyledi.[974] DP, Kastamonu şeker fabrikasının temel atma töreninde ise seçim işaretini verdi. Burada bir konuşma yapan Samet Ağaoğlu;

" Önümüzdeki seçimlerde müspet eserlerin hepsini inkâr etmek isteyen zihniyete karşı hepinizde infial var. Reylerinizle onlara isyan etmek istediğinizi gözlerinizden okuyoruz. İçinizde de bir seçim havası var. Seçim kararını Meclis verecektir."[975] dedi.

DP iktidarının seçime yönelik açıklamalar yapmaya başlamasıyla muhalefet partileri tekrar işbirliği yönünde harekete geçtiler. Muhalefet partileri arasında işbirliği lüzumuna, hangi partinin öncelikle inandığını tespit etmek güçtür. Ancak bilinen bir gerçek, 4 Temmuz 1957'de İstanbul'da İnönü'nün Maçka'daki evinde üç muhalefet partisinin temsilcilerinin katılımıyla işbirliğini gerçekleştirecek çareleri tespit etmek için, bir toplantının yapılmış olduğudur. Bu toplantıda; Cumhuriyetçi Millet Partisi'ni Ahmet Bilgin, Ahmet Tahtakılıç ve Fuat Arna, Hürriyet Partisini ise İbrahim Öktem ve Fethi Çelikbaş temsil ettiler. Toplantıya hakim olan esas fikir; Anayasa'nın değiştirilmesi lüzumu olmuştur.[976]

Esas olarak Adnan Menderes'e "hayır" diyenlerin oluşturduğu bir koalisyonu temsil eden üç muhalif parti yöneticileri 12 Ağustos'ta İnönü'nün Heybeliada'daki

---

[970] **Cumhuriyet,** (17 Mayıs 1957), S. 11784.
[971] **Cumhuriyet,** (18 Mayıs 1957), S. 11785.
[972] **Cumhuriyet,** (21 Mayıs 1957), S. 11788; Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye,** s.69.
[973] **Cumhuriyet,** (20 Mayıs 1957), S. 11793.
[974] **Cumhuriyet,** (13 Haziran 1957), S. 11811.
[975] **Cumhuriyet,** (3 Ağustos 1957), S. 11865; Nitekim DP Meclis Grubu 5 Eylül toplantısında seçimin kesin tarihini "27 Ekim" olarak belirledi. Bkz.**Cumhuriyet,** (5 Ağustos 1957), S. 11892, **Zafer,** (6 Eylül 1957), S.2884.
[976] Giritlioğlu, **a.g.e.,** s.346.

evinde ikinci kez toplandılar. Muhalif basın bu ittifak girişimini var gücüyle destekledi. Sonuçta tam bir ilke anlaşmasına varıldı, açıklamanın Meclis'in tatil edilmesinden sonra yapılacağı belirtildi.[977] CHP lideri İnönü, işbirliğinin fiili ilk adımını Kars'ta atarak, 24 Ağustos'ta yaptığı konuşmada;

"Vatanda siyasi huzurun teessüsü, vatanda imarın ve kalkınmanın süratle mümkün olması için Demokrat Parti iktidarının değişmesi ve muhalefetin iktidara gelmesi lâzımdır. Bu da seçmen vatandaşın elindedir" dedi.[978]

Bu arada muhalefetin işbirliğini şiddetle destekleyen Forum Dergisi'nde Muammer Aksoy ve Münci Kapani; "İşbirliğinin artık bir milli vazife" olduğunu, muhalefet partilerinin "işbirliği edebiyatından" vazgeçerek, harekete geçmeleri gerektiğini yazdılar. Yazarlara göre; 1957 seçimini DP'nin kazanması dikta rejiminin sistem halinde kurulmasına yol açacaktı. Bu nedenle muhalefet partilerinin küçük görüş ayrılıklarını bir tarafa bırakarak işbirliğini gerçekleştirmeleri ve öncelikle "1954 seçiminden sonra yapılan değişikliklerin kaldırılmasını" talep etmeleri gerekiyordu. Eğer DP seçimde hürriyet ve eşitliği zedeleyen hükümleri[979] değiştirmezse muhalefet seçimlere girmemeli ve onu sorumluluğuyla başbaşa bırakmalıydı.[980]

Basının da etkisiyle olsa gerek "Birleşmiş Muhalefet Cephesi" 4 Eylül 1957'de bir bildiri yayımlayarak; genel seçimlerde muhalefetin iktidara geldiği takdirde, mahkeme bağımsızlığı ve hakim güvencesi, söz, basın, sendika ve toplanma özgürlüğü, üniversite özerkliği, grev ve mesleki kuruluşlar kurma hakkı, idari tasarruflar üzerinde yargı denetimi, tarafsız bir idare kurulması, antidemokratik kanunların kaldırılması, Anayasa değişikliği ve seçim sisteminin ıslah edilerek iki yıl içinde seçimlere gidilmesi, ispat hakkının tanınması gibi konularda üç partinin de, anlaştıkları açıklandı. Aynı bildiride, üç muhalefet partisinin aşağıdaki beş konuda anlaşmaya vardıkları da, belirtildi. Bu konular;

"1. Vatandaş hak ve hürriyetleri ile ilgili Anayasa hükümlerinin daha açık ve teminatlı hale getirilmesi suretiyle, bu hak ve hürriyetlerin kanunlarla zedelenmesinin önlenmesi,

---

[977] Eroğul, **a.g.e.,** s.195.
[978] **Cumhuriyet,** (25 Ağustos 1957), S.11881.
[979] **Cumhuriyet,** (25 Ağustos 1957), S. 11881.
[980] Muammer Aksoy - Münci Kapani, "İşbirliği Derhal Gerçekleştirilmelidir", **Forum,** C.7, S.82, (15 Ağustos 1957), s.8.

2. Anayasaya aykırı mevzuatın çıkmasına ve tatbik edilmesine mani olmak üzere, siyasi kuvvetlerin dışında kalacak bir Anayasa Mahkemesi kurulması,

3. Mahkeme bağımsızlığı ve hakim teminatının bir Anayasa müessesesi haline getirilmesi suretiyle, teminatlı esaslara bağlanması,

4. İki Meclis sisteminin kabulü,

5. Yürütme kuvvetinin üzerindeki denetiminin, tecrübelerin hududu içinde, gereği gibi işlenmesini sağlayacak değişikliğin yapılması."[981]

Muhalefetin işbirliği çalışmaları sürerken, DP seçimde işbirliği yapılmasını engellemeyi amaçlayan bir kanun tasarısını T.B.M.M.'ye sundu.[982] Bu arada muhalefet cephesi de ilk ortak girişimleri olan ve biri Adalet diğeri de İçişleri Bakanları hakkında gensoru açılmasını isteyen iki önergeyi, 6 Eylül'de T.B.M.M.'ye verdi.[983]

Muhalefetin işbirliği yapmasını, DP'nin kurucularından olan ve artık partisine muhalefet eden Fuat Köprülü'de destekleyerek "DP'nin savunduğu ilkelerden ayrıldığını" iddia etti.[984] Bu arada 9 Eylül'de toplanan On Üçüncü CHP Kurultayı, muhalefetle işbirliğini alkışlarla onayladı.

İsmet İnönü Kurultayı açılış konuşmasında;

> "Zor ve eşit olmayan seçim şartları karşısındayız. Ama hür vatandaşlar bu şartları yenerek seçimi kazanmaya ve ondan sonra gelecek seçimleri haksız kayıtlardan kurtarmaya muvaffak olacaklardır. Muhalif partilerin işbirliğini ameli sahada başarı ile tahakkuk ettirmeleri vatandaşın samimi arzusudur."[985] diyerek işbirliği konusundaki olumlu düşüncelerini dile getirdi.

Bu arada DP Meclis Grubu Başkanı Hayrettin Erkmen, Manisa Milletvekili Muzaffer Kurbanoğlu ve Eskişehir Milletvekili Abidin Potuoğlu ortak bir önerge vererek seçimlerin yenilenmesini talep ettiler. "Seçim Kanunun tadilinin ardından T.B.M.M. seçiminin yenilenmesini arz ederiz" şeklindeki önergenin okunmasından sonra, bu önerge hakkında konuşmak üzere söz alan CHP Grup Başkan Vekili Nüvit Yetkin, mevcut şartlar altında seçime gidilemeyeceğini, çünkü antidemokratik kanunlarla yaratılan fiili durumun, iktidar ve muhalefet arasındaki eşitliği bozduğunu, vatandaş iradesinin serbestçe gerçekleşmesine engel olacak bir durumun meydana

---

[981] **Ulus,** (5 Eylül 1957), S. 12396; **Cumhuriyet,** (5 Eylül 1957), S. 11892.
[982] **Ulus,** (6 Eylül 1957), S. 12397.
[983] **Cumhuriyet,** (7 Eylül 1957), S. 11894.
[984] **Cumhuriyet,** (8 Eylül 1957), S. 11895.
[985] **Cumhuriyet,** (10 Eylül 1957), S. 11897; Giritlioğlu, **a.g.e.,** s.353.

getirildiğini belirtti. Basının tamamen susturulduğunu, mahkeme bağımsızlığının zedelendiğini, toplanma hak ve hürriyetinin had safhada kısıldığını bütün bunların serbest bir seçim yapılmasını engelleyeceğini açıkladı.

Nüvit Yetkin, sonuç olarak bu şartlar düzelmedikçe yapılacak bir seçime eşit şartlar altında yapılmış bir seçim gözüyle bakılamayacağını ifade etti.

Konuşmanın ardından önerge oya konularak kabul edildi. 11 Eylül 1957'de yapılan oylamaya 377 milletvekili katılmış, hepsi seçimin yenilenmesi lehinde oy kullanırken, muhalefet partileri oylamaya katılmamıştır.[986]

Seçim Kanunu ile muhalefetin işbirliği fiilen imkansız hale getirilmişti. Buna rağmen muhalefet çalışmalarını sürdürdü. DP seçim kanununda yapılan düzenlemeyle rahat bir nefes alırken, muhalefet partileri 13 Eylül'de yeniden toplanarak son durumu görüştüler. 14 Eylül'de toplanan Hürriyet Partisi Kongresi işbirliğini onaylarken[987]; 18 Eylül'de toplanan Cumhuriyetçi Millet Partisi Kongresi de aynı şekilde bir karar alarak Genel İdare Kurulu'na tam yetki verdi. Cumhuriyetçi Millet Partisi kongresinde bir konuşma yapan CHP lideri İnönü'de muhalefet partilerinin arasında kader birliğinin kurulduğunu, vatandaşın iktidara karşı muhalefetin çoğunlukta bulunduğuna inandığını belirterek, işbirliği konusunda 4 Eylül'de kamuoyuna ilan edilen işbirliği belgesinin "tarih hazinesinde bir fikir vesikası" olarak kalacağını söyledi.[988]

CHP Parti Meclisi de olağanüstü toplanarak, 19 Eylül'de işbirliği konusunu beş buçuk saat süren bir oturumda tartıştı. Aynı gece muhalefet partisi liderleri toplandılar ve son kez bir görüşme yaptılar. Ancak toplantıda liderler işbirliği konusunda bir anlaşmaya varamadılar. Bunun üzerine muhalefet partileri yayımladıkları bildirilerle işbirliğinin neden gerçekleştirilemediğini kamuoyuna duyurdular.

CHP adına İnönü yaptığı açıklamada, son çıkarılan seçim kanunu çerçevesinde, "ameli olarak işbirliği imkanını temin edemediklerini", ancak "CHP'nin iktidara gelmesi durumunda, demokratik rejimin kurulacağını, iktisadi sıkıntıların giderileceğini ve hukuk devleti esasına bağlı kalarak, en geç önümüzdeki Mayıs ayı içinde nispi temsil sistemine göre serbest ve adil bir seçime gidileceğini" açıkladı. Bu açıklama Hürriyet

---

[986] Bu kararın ardından Meclis Başkanı Refik Koraltan bir konuşma yaparak; "Seçimlerin yenilenmesi hususunda tam bir vicdan huzuru içinde şimdi aldığımız kararla Büyük Meclisin On Birinci Devre Çalışmalarına katılmak üzere asil Türk Milletinin huzuruna çıkmak şerefini idrak etmiş bulunuyorsunuz" diyerek milletvekillerine başarılar dilemiştir. Bkz: **Cumhuriyet,** (12 Eylül 1957), S. 11899; **Zafer,** (12 Eylül 1957), S. 2890.

[987] **Cumhuriyet,** (14-16 Eylül 1957), S. 11901-11903.

[988] **Cumhuriyet,** (19 Eylül 1957), S. 11906.

Partisi ve Cumhuriyetçi Millet Partisi tarafında, "İnönü'nün tek başına iktidara gelmek istemesi" şeklinde yorumlanarak eleştirildi.

Hürriyet Partisi yayımladığı bildiride; "Halk partisi seçimlere yalnız girmek istiyor. Diğer partilerin kendisini desteklemeleri tezini savunarak verilen işbirliği kararından ayrılmıştır." derken;

Cumhuriyetçi Millet Partisi bildirisinde;

> "İşbirliği müzakerelerinin en son ve kati safhasında CHP'nin durumunda hasıl olan bu ani tahavvül bizce kabili izah bulunamamıştır. Yeni seçim kanunun kabulünden sonra işbirliğini tahakkuk ettirebilmek için hukukçulardan oluşan bir komisyon iki yol önermişti. Bunlarda birincinin seçim çevrelerinin taksimi, diğeri tek bir muhalefet partisinin seçime girmesi ve diğerlerinin onu desteklemesiydi. Ekseriyetle birinci şık kabul görmüş, bu yapılmadığı taktirde seçimlerden çekilmenin doğru olacağı kabul edilmişti. Ancak CHP son anda iki şıkkı da reddederek seçimlere bağımsız girmeye karar vermiştir."[989]

denilerek CHP suçlanmış ve işbirliğinin gerçekleşmeyeceği açıklanmıştı.

CHP ise açık ve kesin olarak; muhalefet partilerinden birinin seçime girmesi, diğerlerinin de onu desteklemesi teklifini yapmadığını belirtmiş, bugünkü şartlarda seçimlere bağımsız olarak katılmanın en doğru yol olduğunu açıklamıştı.[990] Bazı CHP'liler işbirliğinin gerçeklememiş olmasından memnun olmuşlar, Faik Ahmet Barutçu bu işbirliğinin zaten yürümeyeceğini belirtmişti.[991]

İktidarın sözcülüğünü üstlenen Zafer gazetesi de işbirliğinin gerçekleşmemesinden memnun olmuş; "İşbirliği festivalinin son faslında ümitler suya düştü ve hilede anlaşamadılar" yorumunu yapmıştı.[992]

Basının büyük bir çoğunluğu ise işbirliğinin gerçekleşmemesinden CHP'yi sorumlu tutmuştur. Forum yazarları CHP'nin işbirliği çabalarının başından itibaren kendini ayrıcalıklı kabul ettiğini, diğer partileri küçük görerek; "size kaç mebusluk lazım" sorusuyla işe başladıklarını yazmıştır. Bölge taksimi veya seçimin ortak boykotu mümkünken CHP'nin bunları benimsemediğini, iktidarın çıkardığı seçim kanununda işbirliğinin sona erdirilmesi için fırsat olduğunu belirtmişlerdir.[993]

Kısaca belirtmek gerekirse, muhalefet cephesinin kurulması yolunda uzun zaman devam eden çalışmalar, iktidarın getirdiği engellemeler nedeniyle başarısızlığa

---

[989] **Cumhuriyet,** (21 Eylül 1957), S. 11908.
[990] **Ulus,** (21 Eylül 1957), S.12411.
[991] Giritlioğlu, **a.g.e.,** s.319.
[992] **Zafer,** (19 Eylül 1921), S.2897.
[993] **Forum,** C. 7, S.85, (1 Ekim 1957), s. 3-4.

uğramıştır. Bu nedenle, 1957 genel seçimlerinde, muhalefet partileri kendi başlarına hareket etmek durumunda kalmıştır.

2.3. Seçim Propagandaları

2.3.1. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandası

Seçimin 27 Ekim 1957'de yapılması kararlaştırıldıktan ve son hazırlıklar da yapıldıktan sonra, seçim kampanyası başladı. 1957 seçim kampanyası, 1950 ve 1954 seçimlerine oranla daha sert ve hırçın bir hava içinde geçti. Hatta Cumhuriyet tarihinin en sert siyasal çatışmaları ve seçim mücadelesi bu dönemde yaşandı. CHP'lilerin, DP'nin muhalefet dönemindeki yaklaşımının aksine, 1957 seçimlerinde iktidar oldukları takdirde "devr-i sabık" yaratacaklarını, kurulacak bağımsız bir mahkemede Adnan Menderes'ten hesap sorulacağını ilan etmeleri kampanya döneminin gergin bir ortamda geçmesine neden oldu.[994]

Kampanya sırasında Adnan Menderes ve İsmet İnönü hitabet tarzlarından örnekler sunmuşlardır. Menderes; "Canım Trabzonlular, size hizmet etmek, size kul köle olmak hususunda elimizden gelen herşeyi yapmaya hazırız" diyerek duygusallıkla karışık hırçınlığını ortaya koyarken;

İnönü daima soğuk, heyecansız ancak çok etkili üslubuyla karşılık vermiştir; "Eğer DP'nin şansı varsa benim sağlığımda çekilmek lütfuna uğrar. Onları ileride müdafaa edecek tek adam ben olacağım."[995]

Ancak büyük şehirlerdeki seçim kampanyaları daha barışçıl söylemlere sahne oldu. Buradaki dinleyiciler genellikle sadık partililerden oluşurken, bazen de muhalefetten vatandaşlar iyi bir konuşmacıyı görmek için gelebilmişlerdir. Buradaki mitinglerde halk konuşmacıyı saygıyla dinliyor, bazen sorular soruyor ve konuşmacı haddini aşarsa onu eleştiriyordu. Bu kampanya sürecinde fikirlerin tartışılması halk

[994] Örneğin 15 Nisan 1956'da CHP Üsküdar İlçe Kongresinde bir konuşma yapan Kars Milletvekili Sırrı Atalay şunları şöylemiştir: "Menderes bütün sözlerinin hesabını verecektir. Bağımsız bir mahkeme kuracağız ve Menderes bu mahkeme huzurunda bütün iktidarının hesabını verecektir. Neticeyi bu mahkeme tayin edecektir." Bu durum karşısında Menderes iktidardan düşmemek için var gücüyle mücadele etmiştir. Bkz: Ali Gevgili, **Yükseliş ve Düşüş,** (İstanbul: Bağlam Yay., 1987), s.117.

[995] Eroğul, **a.g.e.,** s.196-197.

üzerinde eğitici bir rol oynamış, aynı zamanda bu seçimler vatandaşlarda takım ruhu oluşturmuştur.[996]

CHP 1957 seçim kampanyasına kesin zafer ümidiyle başladı. Çünkü 1954'ten itibaren partinin prestiji giderek artmış, buna karşılık DP'nin ekonomi politikaları sonucunda enflasyonun artması, halkta genel bir hoşnutsuzluğa neden olmuştu. CHP Mayıs 1957'den itibaren geniş bir kampanya için hazırlıklara başladı ve teşkilatını güçlendirdi.[997] Seçim harcaması olarak da iki milyon lira ayırdı.[998]

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek Gaziantep İl Kongresinde yaptığı konuşmada; "DP serbest bir seçim yaparsa, mutlaka kaybedecektir."[999] diyerek zafere olan inancını vurguladı. CHP'nin kullandığı afişler de partinin iddialı olduğunu gösteriyordu:

"Bir işçi bir süpürge fiyatına çalışıyor, DP'nin işçiye verdiği kıymet!"[1000], "Kuyruk, kuyruk, kuyruk işte DP'nin parolası", "Al eline feneri, ara peynir vereni", "Taş devri, tunç devri, şimdi de yıkım devri", "Milletin beş liraya fasulye yemeğe takati yoktur."[1001]

Bu eleştirileriyle CHP artık "halka gitme"yi ana ilke haline getirmişti. Gençleştirilen adaylarıyla ülkenin her tarafında; insan haklarına dayalı hukuk devleti kurulacağı; mahkeme bağımsızlığı ve hakim güvencesinin sağlanacağı; söz, basın, toplantı hürriyetinin sağlanacağı; nisbi temsil sisteminin getirileceği gibi vaatlerde bulundu.[1002] Bunun yanında ekonomik sıkıntılara ve özgürlüklerin kısıtlanmasına değinen CHP, sorunların nasıl çözüleceğine dair öneri getiremedi. Bunun yanında CHP muhalefette kaldığı yedi yıl süresince otoriter imajını tam olarak silemedi ve daha çok aydın kesiminden destek almaya başladı.[1003]

Bu hava içerisinde kampanya İnönü'nün yurt gezisine çıkmasıyla başladı. İnönü ilk seçim nutkunu 21 Eylül'de Malatya'da verirken, son nutkunu da 22 Ekim'de Balıkesir'de söyledi. Yaklaşık bir ay süren seçim gezisi boyunca; Elazığ, Trabzon, Rize,

---

[996] Kemal Karpat, "The Turkish Elections of 1957", **Western Political Quarterly,** XVI/2 (June: 1961) s.447-448.
[997] **Cumhuriyet**, (13 Mayıs 1957), S.11780.
[998] Karpat, **a.g.m.**, s.448.
[999] **Cumhuriyet,** (13 Haziran 1957), S. 11801.
[1000] **Cumhuriyet,** (11 Ekim 1957), S. 11928.
[1001] Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995),** s.71-72.
[1002] Bila, **a.g.e.,** s.171-172.
[1003] Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye,** s. 71.

CHP kampanya süresince DP'nin seçim kanununda yaptığı düzenlemelerin antidemokratik olduğunu, seçim hürriyetini ve eşitliğini zedelediğini, milli iradenin tam anlamıyla gerçekleşmesine imkan tanımadığını belirtti. İnönü 11 Ekim'de Trabzon ve 12 Ekim'de Rize'de yaptığı konuşmalarda seçimlere çok zor şartlar altında gidildiğini belirterek, hükümeti eleştirdi:

> "Seçime normal şartlarla girmiyoruz. Son zamanda seçim kanununda yapılan değişiklikler doğru olmamıştır. Bunlar iktidardan gitmemek için işbaşında bulunanların teşebbüsleridir. Bu teşebbüsler kısırdır, kısır olacaktır, bunu seçimden sonra göreceğiz. Görmezsek bile ıstırapları derin olacaktır. Seçim hükümleri o kadar şiddetli ve ağırdır ki, bu kayıtlar altında "seçime girmek caiz midir, değil midir?" mevzuunu biz muhalefet partileri uzun uzun düşündük. Fakat, bilhassa CHP'liler seçimde vatandaşın rey vermek imkanını ortadan kaldırmamak için seçimlere girmeyi faydalı bulduk."[1007]

İnönü 16 Ekim Konya ve 21 Ekim İzmir konuşmalarında ise seçim kanununun, muhalefetin işbirliğini engellediği gibi, radyonun partizanlaşma sürecini de başlattığını şu sözlerle ifade etti:

> "1954'ten sonra çıkarılan kanunla muhalefetin müşterek bir seçim listesi hazırlayamayacağı kabul edildi. Niçin? DP'nin bu kadar engellemesine rağmen muhalefet yüzde %38'e yakın oy alabiliyorsa, müsait bir gelişmede, beraber çalışmaları halinde iktidarı değiştirebilirler. Diğer yandan seçim eşitliğini bozan çok önemli bir diğer husus da radyonun iktidarın tekelinde olmasıdır. 24 saat radyoda sabahtan akşama akşamdan sabaha bir taraflı olarak muhalif partilere bize, bana tecavüzde bulunuyorlar. Radyo Cumhurbaşkanının tarizlerini kanunu aykırı olarak bizim aleyhimize yayınlıyor. Bunun manevi mesuliyeti kendilerindedir..."[1008]

İnönü 19 Ekim'de Tekirdağ konuşmasında ise Kırşehir'in ilçeye dönüştürülmesini eleştirerek; "DP'nin ortaçağ zihniyetiyle hareket ettiğini"[1009] öne sürdü.

İnönü seçim gezilerinin hemen hemen tamamında muhalefetle ortak hareket ettiklerini söyleyerek, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisi için olumlu konuşmalar yaptı. Birçok konuşmasında vatandaşlardan muhalefete oy verilmesini istedi. Yine miting meydanlarındaki konuşma saatlerinde CHP diğer muhalefet partilerine hoparlör ve teçhizat yardımı yaptı, hatta Kırşehir'deki konuşma süresini

---

[1007] **Ulus,** (12-13 Ekim 1957), S. 12432-12433; **Muhalefette İsmet İnönü (1956-1959),** s. 128-132.
[1008] **Cumhuriyet,** (17 Ekim 1957), S.11934; **Vatan,** (17 Ekim 1957), S. 5891; **Cumhuriyet,** (22 Ekim 1957), S. 11939; **Ulus,** (22 Ekim 1957), S. 12442.
[1009] **Muhalefette İsmet İnönü (1956-1959),** s. 151.

Cumhuriyet Millet Partisi'ne devretti. İnönü, muhalefet partilerine mensup kişilerden herhangi birinin Meclis'e gelmesinin büyük kazanç olacağını söyledi.[1010]

CHP kampanya süresince iktidara geldiklerinde antidemokratik kanunları yürürlükten kaldırarak, nispi temsil sistemini kabul edeceklerini ve altı ay içerisinde seçimleri yenileyeceklerini taahhüt etti. Ayrıca, söz, basın ve toplantı özgürlüğünü tekrar sağlayarak, ispat hakkını tanıyacağını, üniversiteye özerklik verileceğini, iki meclisli parlamento sisteminin oluşturulacağını, kanunları denetleyecek bir Anayasa Mahkemesi kurulacağını[1011] açıkladı. Ülkede normal şartların kurulmasından sonra, altı ay içerisinde seçimlere gidileceğini İnönü şu sözleriyle belirtti:

> "CHP olarak yeni bir teklifle seçmen karşısına çıkıyoruz. Teklifimiz şudur: Eğer CHP iktidara gelirse seçimleri gelecek yıl Mayıs'ta yani yapılması icabeden zamanda yenileyecektir. Bütün bu çekişmeler, tenkitler içinde uzun bir iktidarı ne olursa olsun kendimize temin etmek gayesi gütmediğimizi açıkça göstermiş oluyoruz. İktidara gelirsek, nispi temsil usulünü kurarak Mayıs'ta yeni seçimlere gireceğiz. Bütün muhalefet partileri kudretleri nispetinde, Meclis'te temsil olunacaktır. Bu altı ay zarfında büyük dertler tedavi olunacaktır."[1012]

Faik Ahmet Barutçu'da İnönü'yü destekleyerek 20 Ekim Trabzon konuşmasında, "İhtirası olan altı ay sonra seçim teklif etmez."[1013] demiştir.

CHP kampanya süresince DP'nin ekonomi politikalarını eleştirerek, DP'nin plansız bir imar hareketine girdiğini, bunun sonucunda 800 milyon dolar kredinin yanlış kullanılarak israf edildiğini, altın stoklarının tamamen eritildiğini, yanlış bir kalkınma hareketinden dolayı vatandaşın geçim derdine düştüğünü ve enflasyonun arttığını belirtti.

İnönü 14 Ekim Samsun konuşmasında hükümetin ekonomi politikasını şu sözlerle eleştirdi:

> "Ciddi bir iktisadi buhran var. Bunu geçim derdi, hayat pahalılığı, yaşama zorluğu şeklinde vasıflandırabiliriz. Bugünkü sıkıntılar ani bir sel felaketi gibi gelmemiştir. Yanlış ve sakat tedbirlerden dolayı husule gelmiş ve yavaş yavaş bizi bugünkü duruma getirmiştir. Yedi sene tam bir bolluk devri geçirdik. İlk seneler yağmur da bol oldu, iyi mahsül aldık. Ayrıca dışardan da 800 milyon dolara yakın iktisadi yardım gördük. Buna rağmen paramız bugün çok düşük değerdedir. Bu düşme ele geçen imkanın israf edilmesinden meydana gelmiş. Bugün paranın değerinin düştüğünden bahsetmek bir kusur olarak görülmektedir. Yapılacak şey,

---

[1010] **Aynı,** s.117.
[1011] Bila, **a.g.e.,** s.172.
[1012] **Muhalefette İsmet İnönü (1956-1959),** s. 129.
[1013] **Vatan,** (21 Ekim 1957), S. 5895.

memleketin iktisadi vaziyetini halka ilan etmek ve kalkınmayı bir plan dahilinde yürütmektir. Kalkınmadan maksat, büyük çoğunluğun, adalet içinde kalkınmasıdır. Kalkınmada da, mahrumiyette de, hatta yoksullukta da müsavat şarttır. Yoksa bir sıkıntıyı sadece az kazançlılara, orta kazançlılara, işçiye ve köylüye yüklemek yanlıştır. Orta halli aileler gittikçe sönmektedir. Diğer yandan bu yoklukta imara yönelmek doğru olmaz. İmar güzel şeydir. Fakat, darlık varken hiç bir memleket imar işlerine geçmez. İmar iktidarın en fazla sevdiği sahadır. Fakat eldeki imkana göre yapılır. Bunu anlatamıyoruz. 'Bu yol altmış santim indirilmelidir' diyerek bir gece rüyada gör, yarın yapmaya kalk, işte bu olmaz. Bunun sonucunu vatandaş kesesinde hisseder."[1014]

Akis dergisi de Menderes'in imar işlerini eleştirerek seçimden önce, "İstanbul'un fahri belediye başkanlığı"na soyunduğunu iddia etmiştir.[1015]

CHP köylülere yönelik olarak plansız hareketten dolayı tarımda makineleşmenin durduğunu, makine parçalarının bulunamadığını, köylülerin borçlarının bir "seçim avı" olarak beş yıla bölüneceğini, ancak bu sürenin yeterli olmadığını iddia etmiştir. İktidara geldikleri takdirde borçların daha uzun vadelere bölüneceğini, mahsulün daha iyi fiyata alınacağını ve altın fiyatlarının bir günde yirmi lira düşürüleceğini vaad etmiştir.[1016]

CHP, iktidarın ekonomi politikasını eleştirmekle beraber somut ekonomik tedbirler önerememiştir. Örneğin Şemsettin Günaltay Bursa'da yaptığı bir konuşmada; "Dengesiz ekonomik kalkınma nedeniyle milyonerlerin cadillacla gezdiği, halkın ise otobüs kuyruklarında beklediğini" ilan etmiştir.[1017] CHP'nin ekonomik sıkıntıları vurgularken, çekici bir öneri getirememesi halkın tam desteğini almasını engellemiştir.

CHP seçim kampanyası süresince işçilere yönelik grev ve toplu sözleşme vaadinde bulunmuştur.

21 Ekim'de İzmir'de bir konuşma yapan İnönü, işçilerle ilgili sorunların; mesken sorunu, işçinin hayat seviyesinin asgari haddini bulmak sorunu, grev sorunu, işçinin sigorta primlerinin kullanılması sorunları olduğunu söylemiştir. İktidarın seçim zamanı geçici tedbirlere başvurduğunu, işçiden oy almak için ücretli hafta sonu tatili veya ikramiye verdiğini belirtmiş, ancak vaad ettikleri halde grev hakkına yanaşmadıklarını ve temel sorunları çözmediklerini ilave etmiştir.[1018]

[1014] **Muhalefette İsmet İnönü (1956-1959),** s. 137-138.
[1015] **Akis,** C.10, S.163, (22 Haziran 1957), s.4.
[1016] **Muhalefette İsmet İnönü (1956-1959),** s. 118-122.
[1017] Karpat, **a.g.e.,** s.343.
[1018] 14 Nisan 1957'de İstanbul Kasımpaşa'da bir konuşma yapan CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek; "Memlekette işçi, sınırda nöbet bekleyen er kadar mukaddestir. Vatandaşın asgari geçinme şartlarına sahip olması, pahalılık arttıysa işçi ücretlerinin de ona göre artması gerekir. Hür sendikalar işçinin

CHP kampanya süresince dinin siyasete alet edilmemesini istemiştir. Ancak DP'nin "Dinsiz Halkçılar" suçlaması karşısında kendini özellikle Şemsettin Günaltay'ın sözleriyle savunmuştur. Şemsettin Günaltay; "okullarda ilk din derslerini kendilerinin okuttuğunu" söylemiş, Kasım Gülek ise kendi partilerinin İslam'a yakın olduğunu öne sürmüştür.[1019] CHP, DP'nin yoksul kesimleri etkilemek için "seçim namazlarına" gittiğini iddia ederken,[1020] İnönü 18 Ekim'de Edirne'de yaptığı konuşmada, din propagandasının zararlarını anlatarak DP'yi şu sözlerle uyardı:

> "Dinin propagandaya alet edilmesi çok zararlı olur. Din siyasete alet edildi mi vatandaşı birbirinin boğazına sarılmaya dahi sevk edebilir. Bir misal olarak şunu belirteyim. Milli Mücadelede düşman uçakları cephemizde çarpışan askerlerimize fetvalar atarak 'Harp edenler kafirdir' diyorlardı. Hem onlarla, hem düşmanla uğraşıyorduk. Hükümetten rica ediyorum, bu propagandayı durdursunlar."[1021]

Uyarılara rağmen DP'nin din propagandası sürmüş, Trabzon'da DP'li konuşmacılar, CHP'nin; ezanı değiştirdiğini ve Allah'a soyadı takarak "Tanrı Uludur" dediklerini söylemişler ve CHP'ye oy verilmemesini istemişlerdir.[1022]

Bu sözlere karşılık da bir çok CHP'li konuşmacı çok alkışlanan şu sözleri kendilerine parola yapmışlardır; "Bir yandan din, diğer yandan para, hangisi işinize gelirse kullan, sakala göre tarak... Samimiyet denen şey hepsinden ırak... Abdestsiz namaz, bol para, işleri bitince ara da ara!"[1023]

CHP kampanya süresince, dış politika konusunda başlangıçtan beri takip ettiği tutumu sürdürerek iktidarla polemiğe girmemiş, çok fazla eleştiri yöneltmemiştir. Dış politikada aralarında ihtilaf olmadığı defalarca ifade edilmiştir. Ancak yine de İnönü 6/7 Eylül olayları ile ilgili olarak şu eleştiriyi getirmekten de kendini alamamıştır:

> "Sayın Başvekil İstanbul'daki 6/7 Eylül hadisesini Yüce Divan'a sevk etmek istediğimizden şikayetçidir. Mecbur ettiği için bahsedeyim. İstanbul'da olan facia bu memlekete çok zarar vermiştir. Devlet ve Hükümet Reislerinin gözü önünde cereyan eden hadiseler hukuk devleti olarak bize çok şey söylenmesine sebep olmuştur. Milletimizin şerefi bizim yani muhalefetin vazifesini ifa etmesi sayesinde kurtarılmıştır."[1024]

---

hakkıdır" diyerek işçilere yönelik iyileştirmelere gidilmesi gerektiğini savunmuştur. Bkz:**Cumhuriyet,** (15 Nisan 1957), S.11754; **Cumhuriyet,** (22 Ekim 1957), S.11939.

[1019] Karpat, **a.g.m.,** s.443.

[1020] **Cumhuriyet,** (14 Ekim 1957), S.11931.

[1021] **Vatan,** (19 Ekim 1957), S.5893.

[1022] **Cumhuriyet,** (20 Ekim 1957), S.11937.

[1023] **Cumhuriyet,** (19 Ekim 1957), S.11936.

[1024] **Muhalefetde İsmet İnönü (1956-1959),** s. 154.

CHP kampanya süresince DP'nin en fazla rahatsız olduğu konulardan birine temas ederek, Hükümetin "resmi söze" güveni ortadan kaldırdığını iddia etmiştir. DP'nin en büyük hatasının ülkedeki pahalılık gerçeğini inkar etmek olduğunu söyleyen İnönü bu konuyla ilgili basına verdiği demeçte;

> "Hükümetin bu memlekette en çok tahrip ettiği mevzu resmi söze inanmak imkanını vatandaştan kaldırmasıdır. Vatandaş sıkıştığı zaman devlet sözünü dinlerdi. İçinde bulunduğumuz sıkıntı için ne tedbir düşünüyorlar diye aldığı, işittiği söze inanmaz hale geldiği zaman vatandaş hakikaten istinatsız kalır. Sayın Başbakan bu memleketi resmi söze inanmak itimadından mahrum etmiştir. Hükümet teşekkül ettiği zaman verdiği sözlerin hiçbirini Başbakan tutmadı aksini yaptı. Şimdiki sözlerine itimat etmeye imkan kalmamıştır."[1025]

diyerek DP'yi hırçınlaştıracak eleştirilerde bulunmuştur. Bu konuyla ilgili Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı da eleştiren İnönü, O'nun propaganda gezilerine çıkmasının doğru olmadığını, ve eğer "manevi mesuliyetlerden" bahsediyorsa Kırşehir'in ilçe yapılmasının nedenini açıklamasını istemiştir.[1026]

CHP kampanya süresince iktidara geldikleri takdirde siyasi suçları affedeceklerini[1027] ve subaylarla, astsubaylara oy hakkı tanıyacaklarını da vaad etmiştir.[1028]

CHP, kampanyasının yoğun bir şekilde sürdüğü bir sırada 10 Ekim'de seçim beyannamesini yayımladı. Bu beyanname uzun çalışmalar sonunda Faik Ahmet Barutçu, İsmail Rüştü Aksal, Ferit Melen, Cahit Zamangil ve Turhan Feyzioğlu'nun oluşturduğu bir komisyon tarafından hazırlamıştı.[1029]

Beyannamede; "Cumhuriyet Halk Partisi aziz milletimizin itimadına mazhar olarak iktidara geçtiği takdirde, basın, söz, toplantı, seçme ve seçilme hürriyetleri gibi ana hakları bugünkü tahditlerden kurtarıp, seçim sistemini nisbi temsil esasına göre ıslah ettikten sonra, en geç Mayıs 1958'de seçimleri yenilemeyi taahhüt eder" denilerek Mayıs 1958'e kadar çözülecek sorunlar şöyle sıralanmıştır:

> "İnsan haklarına bağlı hukuk devletinin kurulması; mahkeme istiklali ve hakim teminatının sağlanarak, Yüksek Hakimler Şurası'nın kurulması; söz, basın hürriyeti, üniversite muhtariyeti, grev hakkı, sendika hürriyeti, idari tasarruflar üzerinde adli denetim; memurlara mesleki teşekkül ve sendika kurabilme hakkı; devlet radyosunun iktidarlarının etkisinden

---

[1025] **Aynı,** s.158; **Vatan,** (22 Ekim 1957), S.5896.
[1026] **Muhalefette İsmet İnönü (1956-1959),** s.157.
[1027] **Cumhuriyet,** (23 Eylül 1957), S.11919.
[1028] **Ulus,** (14 Ekim 1957), S.12434.
[1029] Toker, **DP Yokuş Aşağı,** s.262.

kurtarılması için muhtar bir kuruluş haline getirilmesi; T.B.M.M.'de denetim gerçekleştirmek için içtüzük değişikliği yapılması; nispi temsil ve seçimlerde partilerin harcadığı paraları kontrole tabi tutacak, partilerin iç bünyelerinin demokratik esaslardan uzaklaşmasını önleyecek tedbirleri getirecek kanunların çıkarılması; nüfuz suistimallerini önleyecek ispat hakkının kabul edilmesi; milletvekili sayısının azaltılması ve milletvekili maaşlarının birinci derecede devlet memuru maaşını aşmayacak ölçüde tutulması; üçte iki çoğunlukla iktidara gelindiği takdirde Anayasa değişikliğine gidilerek çift meclis, Anayasa Mahkemesi kurulması, hak ve hürriyetlerin Anayasada yer alması ve Cumhurbaşkanının tarafsızlığının, yürütme kuvvetinin etkili şekilde denetiminin Anayasa'da kanunlaştırılması."[1030]

Beyannamenin sonraki bölümlerinde ekonomik ve toplumsal konular ele alınmakta ve bunlara ilişkin önerilen çözümler şunlardır:

"Ekonomik kalkınmanın, ihtiyaçlarına imkanlar arasında ahenkli bir denge kurarak bir plan ve program dahilinde yürütülmesi; başlanmış işlerin tamamlanması, enflasyonist gidişin durdurularak paranın değerinin ve fiyatların istikrarının sağlanması; Milli Korunma Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması; dış piyasada sarsılan itibarın tekrar sağlanması; sanayiinin makine ve yedek parça ve hammadde ihtiyaçlarının karşılanması için tedbir alınması; köylünün yol, su, aydınlanma, sağlık ve eğitim hizmetleriyle, toprak, mesken ve kredi ihtiyaçlarının karşılanmaya çalışılması; köylünün borçlarının daha uzun vadeli taksitlere bağlanması, himayeye muhtaç küçük çiftçilerin borç yükünden tamamen kurtarma çarelerinin aranması; orman davasının halledilmesi; hayvan vergisinin kaldırılması; mütevazi gelirli aileler başta olmak üzere, her ailenin bir ev sahibi olması için tedbirlerin alınması; işçi ücretlerinin hayat şartlarına göre ayarlanması, sendika hürriyetinin genişletilerek yıllık ücretli için verilmesi; İş Kanunu'nun düzeltilmesi" vaat edilmektedir.[1031]

CHP'nin seçim beyannamesi basında ihtiyatla karşılanmıştır. Forum Dergisi CHP'nin bu beyanname ile, halkı memnun edecek her konuya temas ettiğini, çok az şeyin unutulduğunu, devlet masraflarını arttıracak, halkın arzuladığı hizmetleri alabildiğince genişletecek vaatler yaptığını belirtmektedir. Bu beyanname ile genel olarak bahsedilmesi gereken birçok hedefin arka arkaya sıralandığını, ancak okuyucuda bir ihtiyatlı olma arzusu uyandırdığını eklemekte ve beyannameyi; "iyilik taraftarı, kötülük aleyhtarı" olarak vasıflandırmaktadır.[1032]

CHP, 5 Ekim 1957'de, %85'ini yerel teşkilatının belirlediği milletvekili adaylarını ilan etti. Ortalama yaşları 38 olan milletvekili adayları arasında; 211

[1030] Kili, **a.g.e.,** s.127; Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.169; **Ulus,** (11 Ekim 1957), S.12431.

[1031] **Ulus,** (11 Ekim 1957), S.12431; **Vatan,** (11 Ekim 1957), S.5885; **Cumhuriyet,** (11 Ekim 1957), S. 11928.

[1032] **Forum,** C.7, S.86, (11 Ekim 1957), s.4.

hukukçu, 59 doktor, 58 tüccar, 57 çiftçi, 36 mühendis, 30 gazeteci, 21 idareci, 20 sanayici, 18 eğitimci, 12 iktisatçı, 10 maliyeci, 9 işçi ve 6 eczacı bulunmaktaydı.[1033] CHP adaylarından İsmet İnönü Ankara ve Malatya, Kasım Gülek, Ankara ve Adana, Şemsettin Günaltay İstanbul ve İzmir, Faik Ahmet Barutçu, Ankara ve Trabzon olmak üzere iki yerden aday gösterildi.[1034]

Seçimlerden önce CHP ilginç bir şekilde İstanbul adaylarına birer taahhütname imzalattı. Bu taahhütnamede; CHP'nin iktidara gelmesi halinde, demokratik rejimin kurtarılması, iktisadi sıkıntıların giderilmesi ve hukuk devletinin kurulmasından sonra en geç Mayıs ayında nisbi usûlle seçimlere gidilmesine yer verilmişti.[1035] Ancak DP bu uygulamayı eleştirmiş, CHP'nin kendi adaylarına güvenmediğini iddia etmiştir.[1036]

Seçim kampanyası sona ererken, partilerin karşılıklı suçlamaları artmıştı. İnönü; Trabzon nutkunda "Türkiye siyasi ve iktisadi bir buhran içindedir" derken, Rize'de "Demokratik rejimde geriye gitmek teşebbüsünde hiç kimse asla muvaffak olamayacaktır" demiş, Balıkesir de ise; "Uyanık olmazsanız, seçim emniyeti o hale gelmiştir ki her fenalık yapılabilir", Trakya'da ise; "Milletin gözünün içine baka baka suç işliyorlar" iddiasında bulunmuştur.[1037]

Kampanya sürecinde bazen abartılı sözler de verilmiş, bir CHP'li konuşmacı köydeki vatandaşlara; "Bana oy verirseniz, benim giydiğim parlak botlardan hepinize alacağım"[1038] vaadinde bulunmuş, bu şartlar altında seçimlere gidilmiştir.

2.3.2. Demokrat Parti'nin Seçim Propagandası

1957 seçim kampanyası oldukça sert bir havada geçti. DP bu kampanyada 1950'den itibaren yaptıklarını somut örneklerle halka anlatma yolunu seçti. Açık hava toplantılarının diğer kampanyalara göre daha görkemli geçtiği bu seçimlerde DP; "Nurlu ufuklara doğru!" sloganını tercih etti. İktidar kampanyasını tamamen "ekonomik

---

[1033] **Aynı,** s.5; **Cumhuriyet,** (6 Ekim 1957), S. 11923; **Ulus,** (6 Ekim 1957), S. 12426; Karpat, **a.g.m.,** s.443,
[1034] **Vatan,** (6 Ekim 1957), S.5860.
[1035] **Cumhuriyet,** (8 Ekim 1957), S.11925.
[1036] Karpat, **a.g.m.,** s.440.
[1037] Bkz.**Cumhuriyet,** (12-22 Ekim 1957), S.11929-11939.
[1038] Karpat, **a.g.m.,** s.447.

kalkınma" temeline oturttu. İstanbul ve Ankara'da başlamış olan imar hamlesi propagandanın merkezinde yer aldı.[1039] DP'nin başlıca vaatleri; yaşam seviyesini yükseltmek, iş imkanlarını arttırmak ve köylerde sosyal ve ekonomik bir devrim yaratmak oldu. DP'nin bu kampanyadaki iddiası; toplum için "ekonomik refahın" birkaç aydının istediği "siyasi hürriyetlerden" daha önemli olduğu idi.[1040] Yine bu kampanyada DP iktidarının köylerdeki vatandaşları hükümet ve jandarma baskısından kurtardığını sık sık vurguladı.[1041]

Erken seçimin gündeme gelmesiyle DP seçim yatırımlarına başladı. Önce 12 Haziran'da çıkardığı bir kanunla Kırşehir il yapılırken, 78 bucak da ilçe statüsüne yükseltildi.[1042] Başbakan Adnan Menderes hemen hergün yeni bir fabrikanın açılışı, temel atma veya gecekonduların ve işçi konutlarının tapu dağıtım törenlerinde boy göstermeye başladı. Seçime yaklaşan günlerde Nevşehir'de tekstil fabrikasını ve Ankara'da Gazi Fişek fabrikalarını açarak otuz yeni projenin hazır olduğunu belirtti.[1043] Bunun yanında Ankara'da üç yeni ilkokulun temeli atılırken,[1044] elektrik fiyatları da %30 oranında ucuzlatıldı,[1045] bunun yanısıra, çiftçi borçlarının takside bağlanması[1046] ve darlığı çekilen oto lastiklerinin karşılanması için 1.900.000 TL'lık lastik ithal edildi.[1047] Seçimlere çok az bir süre kala, 21 Ekim'de ise Ege ve Çukurova'da pamuk alım fiyatları arttırılarak son anda "seçim zammı" yapıldı.[1048]

Alınan bütün önlemlere rağmen parti içinde kaynaşmalar devam etti. DP İstanbul İl Başkanlığı'ndan düşürülen Orhan Köprülü, Adnan Menderes'e bir mektup yazarak, "memleketin demokrasiden uzaklaştığı" gerekçesiyle partisinden istifa ettiğini açıkladı. Bu istifa DP'de ciddi anlaşmazlıklar olduğu yolundaki iddiaların en önemli kanıtı oldu. Orhan Köprülü 6 Eylül tarihinde Hürriyet Partisi İstanbul İl Başkanlığı'na getirildi.[1049] Bu istifayı uzun zamandır Adnan Menderes'le arasında anlaşmazlık olduğu bilinen DP'nin kurucularından Fuat Köprülü'nün istifası izledi. Genel seçimler öncesi,

---

[1039] Çavdar, **Türkiye Demokrasi Tarihi (1950-1995),** s. 72.
[1040] Karpat, **a.g.m.,** s.442.
[1041] **Aynı,** s.359.
[1042] Albayrak, **a.g.t.,** s.681.
[1043] **Zafer,** (8 Ekim 1957), S.2916.
[1044] **Zafer,** (30 Eylül 1957), S.2908.
[1045] **Zafer,** (23 Eylül 1957), S.2901.
[1046] **Zafer,** (12 Eylül 1957), S.2890.
[1047] **Zafer,** (10 Ekim 1957), S.2918.
[1048] **Cumhuriyet,** (22 Ekim 1957), S.11939.
[1049] Albayrak, **a.g.t.,** s.682.

Fuat Köprülü'nün istifa etmesi ve muhalefeti desteklemeye başlaması, DP için ağır bir darbe oldu.[1050]

7 Eylül'de DP'li iki milletvekili Burhanettin Onat (Antalya) ve Dağıstan Binerbay (Ankara) "demokrasiden uzaklaştığı" gerekçesiyle partilerinden istifa ettiler.[1051] 9 Eylül'de Çankırı Milletvekili Celal Boynuk istifa ederken, 11 Eylül'de Fahri Belen DP'den ayrılarak Bolu'da CHP'yi desteklemeye başladı.[1052]

Ancak bu istifalara rağmen DP, kampanyayı tüm gücüyle sürdürdü. Daha önceki seçimlerde olduğu gibi 1957 seçimlerinde de en büyük başarısı; "sokaktaki vatandaşın sorununu kendi sorunuymuş gibi gördüğüne halkı inandırmış" olmasıydı. DP'nin yerel teşkilatları da çok güçlüydü. Ve adayları yerel sorunları bilen ve pratik çözümler üretebilen kişilerden oluşuyordu.[1053] DP'nin karakteristiğini ortaya koyan bu özellikler 1957'de de başarılı bir kampanya geçirmesini sağladı.

DP'nin bu dönemde kullandığı afişler:

"Rey çalanı...Mazbata sahtekârlığı yapanı...Dayak atanı unutma, oyunu DP'ye ver", "Mademki reyini istediğine verebiliyorsun. İşte Demokrasi budur. Oyunu DP'ye ver"[1054], "Büyük Türkiye için desteğinizi istiyoruz"[1055] şeklindeydi.

Seçim kampanyası sırasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar da, her zaman olduğu gibi, DP'yi desteklemek için yurt gezilerine çıktı. Celal Bayar, 16 Ekim'de Gaziantep ve Urfa'da yaptığı konuşmalarda, "iktidarın şehirli ve köylü arasındaki farkı kaldırdığını" belirterek, DP'nin ekonomi siyasetini övdü.[1056] Celal Bayar, daha sonra 17 Ekim'de Diyarbakır'da, 19 Ekim'de Konya'da, 20 Ekim'de Bursa ve İstanbul'da yaptığı konuşmalarında DP iktidarının büyük işler başardığını söyledi.[1057]

Cumhurbaşkanı Celal Bayar neden seçim propagandasına katıldığını Diyarbakır'da yaptığı konuşmada şöyle açıkladı:

> "Gayrimesul olan Devlet Reisinin böyle bir zamanda konuşması acaba ne dereceye kadar doğrudur gibi bir suali belki de kendi kendinize sorarsınız. Anayasamıza göre Devlet Reisleri, maddi şekilde gayrimesuldürler; fakat manevi şekilde bütün mesuliyet omuzlarındadır. Ben

---

[1050] **Aynı**, s.683.
[1051] **Aynı**, s. 683.
[1052] Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s.167.
[1053] Karpat, **a.g.m.**, s.441.
[1054] **Zafer**, (13 Ekim 1957), S.2921.
[1055] Turan, **Türk Devrim Tarihi**, 4. Kitap, İkinci bölüm, s.133.
[1056] **Zafer**, (17 Ekim 1957), S.2925.
[1057] **Zafer**, (17-21 Ekim 1957), S.2925-2929.

> maddi mesuliyetten pervası olmayan, fakat manevi mesuliyetten çok korkan bir insanım. Memleketimizde Devlet Reisleri, gayrimesul sayılmakla beraber, Meclis'in çıkardığı bütün kanunlarda imzası bulunduğu için bütün mesuliyet onun şahsına yüklenmiştir. Şu halde Devlet Reisinin millete hesap vermesi kadar tabii bir şey olamaz."[1058]

Adnan Menderes ise gerek Cumhurbaşkanı ile gerekse yalnız olarak geniş bir seçim gezisine çıktı. Trabzon, Giresun, Rize, Ordu, Samsun, Kars, Kırşehir, Ankara, Kayseri, Adana, İzmir, Afyon, Amasya ve İstanbul ziyaret ettiği başlıca şehirlerdi.

İlk seçim gezisine 11 Ekim 1957'de Cumhurbaşkanı ile birlikte çıkan Adnan Menderes, Afyon Çimento Fabrikasının açılış töreninde yoğun bir ilgiyle karşılandı. Burada "90 günde 30 büyük eserin" tamamlandığını söyleyen Adnan Menderes konuşmasını şöyle sürdürmüştü:

> "Yedi senelik bütün emeklerin hasadı alınmak üzeredir...1958 ve onu takip edecek seneler bol hasat ve refah seneleri olacaktır. Haber vereyim ki, milyarları bulan eserler önümüzdedir. Büyük enerji santralleri, büyük fabrikalar, büyük tesisler, hülasa iktisadi hamlemizin memleketin kaderini kökünden değiştirecek olan asıl mühim kısmı önümüzdedir. O devreye artık girmiş bulunuyoruz. Sefaletin gölgesi derece derece memleketin nasiyesinden silinecek, Türk milleti, çalışkanlığının, iktisadi dehasının hazırladığı parlak istikbale çok kısa zamanda mutlaka erişecektir. Türkiye, nabızlarınızda kalkınma temposu saydığınız gibi, görülmemiş bir hızla saadet ve ikbalin yolundadır."

Celal Bayar ise yaptığı konuşmada, halkın gelir düzeyinin arttığına dikkat çekerek, 1949 yılında milli gelirin 387 lira olduğunu, bunun 1956 yılında 868 liraya çıktığını belirtmiş ve; "Yalnız sefaleti değil, mahrumiyeti bile bu memleketten kaldırıp atacağız" demiştir.[1059]

Zafer gazetesi çimento fabrikasının açılış gününde, 24 saat içinde, Afyon'da yapılan diğer işlerin bilançosunu şöyle vermiştir; "PTT otomatik santral binasının temeli atıldı, Etibank elektrik trafo merkezi hizmete girdi, gar peronu açıldı, demiryolu beton fabrikasının temeli atıldı, demiryolları işçilerine yapılacak evlerin temeli atıldı, Hüseyin Sümer ilkokulu hizmete açıldı."[1060]

Adnan Menderes seçim konuşmalarında "görülmemiş kalkınma" hamlesini anlatmanın dışında, gittiği her yerde, CHP lideri İnönü'yü eleştirmiştir. Başbakan 13 Ekim'de Trabzon'daki konuşmasında, İnönü için;

[1058] **Cumhuriyet,** (19 Ekim 1957), S.11936.
[1059] **Zafer,** (12 Ekim 1957), S.2920.
[1060] **Zafer,** (12 Ekim 1957), S.2920.

"İsmet Paşa buhran diyor. Buhran İsmet Paşa'nın kafasındadır. İsmet Paşa hastadır. Malta humması, Asya gribi gibi bir hastalığa tutulmuştur...Onun hastalığının adı iktidar hastalığıdır..."[1061] demiştir. 15 Ekim'de Giresun'da yaptığı konuşmada ise,

"İsmet Paşa ömrünün hiçbir devrinde bir gün dahi, vatandaşın serbest reyi ile işbaşına gelmiş değildir. İlk serbest seçim yapıldığı gün de işbaşından uzaklaştırılmıştır..." şeklinde konuşarak, kendilerinin seçimleri kaybetmeleri durumunda, muhalefette, "medeni bir muhalefetin nasıl vazife görmesi lâzım geldiğini göstereceklerini"[1062] öne sürmüştü.

Adnan Menderes, 18 Ekim Amasya konuşmasında yine İnönü'yü sert şekilde eleştirerek, "Allah milleti O'nun kin ve gazabından korusun" diyerek şöyle devam etmiştir:

> "İsmet Paşa, Türk milletini, 1946'da Demokrat Parti'ye rey verdiği için hâlâ affetmemiştir. 27 sene oldukları yerde saymışlar ve şimdi de, 'iktidarı bize veriniz' demektedirler. Bu milletle alay etmek değil de nedir? Allah göstermesin, böyle bir netice Türkiye'nin iktisadiyatı için yıkım olacak, bütün bu eserler elden gidecek ve memleketin üzerinde yeniden uzun yıllar sürecek koyu bir karanlık çökecektir..."

Adnan Menderes aynı konuşmasında, İnönü'nün İkinci Dünya savaşından sonra memlekette demokrasi cereyanına karşı koymak için Rusya ile anlaşmak istediğini iddia etmiştir.[1063]

19 Ekim tarihli Elazığ ve Kayseri nutuklarında ise İnönü'nün milleti ızdıraplar içinde bıraktığını söyleyerek,

> "İnönü, Türk milletine her şeyi fazla gördüğü için, iktidarda kaldığı uzun yıllar memleketi yoksulluğa, sefalete terk etmiştir. Türk milleti bugün, 1950'de istihlak ettiği buğdayın iki mislini istihlak etmektedir. Halbuki nüfus yedi sene içinde iki misli artmış değildir. Şekerinden, basmasına, yünlüsüne, pamuklusuna, çimentosuna, petrolüne kadar hangi maddeyi ele alırsanız alınız vaziyet hep aynıdır."[1064]

demiş ve DP dönemindeki ekonomik kalkınmayı bir kez daha vurgulamıştır.

Seçim kampanyasında DP özellikle CHP'yi hedef almakla beraber, Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne karşı da mücadele etmiştir. DP'li konuşmacıların Kırşehir nutukları ilginç örneklerle doludur. Bazı konuşmacılar; "iktidara gelirsek, size

---

[1061] **Zafer,** (14 Ekim 1957), S.2922; **Cumhuriyet,** (14 Ekim 1957), S. 11931.
[1062] **Konuşmalarıyla Menderes,** C.I, Haz. Hidayet Yavuz, (İstanbul: Aziz Tüzen Matbaası, 1958), s.39; **Vatan,** (16 Ekim 1957), S. 5890.
[1063] **Zafer,** (19 Ekim 1957), S.2927; **Cumhuriyet,** (19 Ekim 1957), S. 11936.
[1064] **Zafer,** (20 Ekim 1957), S.2928.

çimento fabrikası yaparız" derken, bazıları; "bize oy verirseniz, Osman Bölükbaşı'nı hapisten çıkarırız, aksi halde size hiç yardımcı olmayız"[1065] tehdidini savurmuşlardır.

DP'nin seçim kampanyasında işlediği başlıca temalar şunlar olmuştur:

Öncelikle tüm kampanyanın merkezinde 1950'den beri gerçekleştirilen ekonomik kalkınma hamleleri vardır. Ziyaret edilen tüm illerde kalkınma hareketi geniş ölçüde anlatılmıştır. Celal Bayar, 17 Ekim'de Urfa'da yaptığı konuşmada;

"Bize Demirkıratı çok koşturuyorsunuz diyorlar. Biz çok koşturmakta devam edeceğiz; korkmasınlar, bu at çatlamaz, idmanı yerindedir. Mütemadiyen koşacak, birinci gelecektir"[1066] dedikten sonra, 20 Ekim'de Taksim Meydanı'nda, otuz yıl sonra Türkiye'nin "Küçük Amerika" olacağını ilan etti.[1067] Yine 18 Ekim'de Diyarbakır'da yaptığı konuşmada DP'nin petrol politikasına değinerek şunları şöyledi:

"Bugün 188 mıntıkada milyonlar sarfedilmekte, sondajlar yapılmaktadır. Bugünkü seyirle 1958 veya en geç 1959 bu milletin petrol bayramı olacaktır. Petrol meselesini süratle ele almak milli bir vazife idi ve biz bunu gerçekleştirdik."[1068]

21 Ekim'de İstanbul'da Fatih'te 250 bin kişiye seslenen Adnan Menderes; "kahir ekseriyetle" iktidarı almaları gerektiğini, aksi halde aralarına muhalifler sızarsa iş göremeyeceklerini belirtmiş ve rakamlarla gerçekleştirdikleri ekonomik kalkınmayı şöyle anlatmıştır:

> "1950'de mevduat sahibi vatandaşlarımız tarafından bankaya yatırılan mevduatın toplamı 900 milyon lira civarında idi. Bugün ise altı trilyona yaklaştı. 1948'de vatandaşlarımızın bankalara yatırdıkları mevduatın bir sene evveline nazaran artış miktarı 38 milyon lira idi. Eğer Türkiye'deki mevduat artışı bu tempoyla devam etseydi 900 milyonluk mevduatın altı trilyona yükselmesi için 170 sene beklemek gerekirdi. Diğer yandan yedi yıl içerisinde yaptığımız yatırımlar 25-30 milyarı buluyor. Biz bu paraları, Türk milletinin emeği ile meydana gelen hasılattan arttırıp memleketin refahını teminat altına alacak tesislere yatırdı. Bize devrettiklerini söyledikleri 130 ton altın, bugün bizim inşa etmekte olduğumuz onbir limandan ancak üçünün dış tediyesini karşılayabilir. Ankara'da açtığımız fişek fabrikasının dış tediyesi yaklaşık sekiz milyon dolardır. Yaptığımız limanlardan, barajlardan birkaçını bir araya getiriniz, bize bıraktıkları altının miktarını kat kat aşar. Bugün üçü hizmete açılmış durumda olan 42 baraj yapılmaktadır. 1958 yılında, inşaatı tamamlanmak üzere olan on çimento

[1065] **Cumhuriyet,** (1 Ekim 1957), S. 11918.
[1066] **Cumhuriyet,** (18 Ekim 1957), S. 11935.
[1067] **Cumhuriyet,** (21 Ekim 1957), S. 11938; **Vatan,** (21 Ekim 1957), S. 5895.
[1068] **Zafer,** (19 Ekim 1957), S. 2927.

fabrikasını daha hizmete açacağız. Bunun gibi daha binbir çeşit yeni tesis, ardarda açılacaktır."[1069]

DP kampanya süresince köylülere yönelik yaptıkları propaganda da; tarıma destek vermeye devam edeceklerini, yurtdışından kredi alacaklarını ve tarımda modernleşmenin yurtdışı kaynağı olmadan gerçekleşmeyeceğini iddia etmiştir.[1070] Bunun yanında mahsullerin alım fiyatlarının arttırılacağını ifade eden Menderes, 14 Ekim'de Rize konuşmasında, çayın bundan sonra 190 yerine 250 kuruşa satın alınacağını ilan etmiştir.[1071]

DP'nin köylüleri etkilemek için en sık kullandığı temalardan birisi de CHP'nin iktidara gelmesi halinde, mahsullerin alım fiyatlarının düşürüleceği ve köylünün yiyecek ekmek dahi bulamayacağıdır. Nitekim DP'li Tevfik ileri Sürmene'de yaptığı bir konuşmada; "Eğer mısır yemek istiyorsanız muhalefete oy veriniz"[1072] demiştir.

DP kampanya süresince işçilere yönelik geniş vaatlerde bulunmamıştır. DP işçilerin yaşam seviyesinin Batı'dakilere yaklaştırıldığını ancak, eğitim düzeylerinin düşük olmasından dolayı şimdilik grev hakkını vermediklerini söyledi.[1073]

DP kampanya döneminde laikliği reddetmediğini söylemekle beraber oy sağlamak için din konusunda istismara yönelmiştir. Adnan Menderes, 19 Ekim Kayseri nutkunda; DP'nin yedi yılda 15 bin cami yaptığını söylemiş ve bundan sonra da her fabrikanın yanına bir "cami minaresi" dikileceğinin sözünü vermiştir. DP, Kuran'dan alıntılarla kampanyasını süslemiş ve halkı "dinsiz halkçılara" karşı oy vermemeye çağırmıştır.[1074]

Başbakan Adnan Menderes'in, 22 Ekim'de Adana'da yaptığı konuşma, muhalefet tarafından "dinin siyasete alet edilmesi" olarak yorumlandı. Adnan Menderes bu konuşmasında, DP iktidarının din konusunda yaptıklarını anlatırken, CHP'yi iktidarı döneminde Müslümanlığa önem vermemekle suçladı:

"...İmam Hatip mekteplerini biz açtık derler. Bu okulların sayılarının bugün 18'e vardığından haberleri yok galiba...Türk milleti Müslüman'dır, hatta başka memleketlerdeki Müslümanlar'dan daha safiyane dinine bağlıdır. Bu memlekette cami inşa etmenin bile kusur telakki edildiği zamanlar oldu. Bir hoca görüldüğü zaman hürmet etmek, itibar etmek

[1069] **Zafer,** (22 Ekim 1957), S. 2930.
[1070] Karpat, **a.g.m.,** s.445.
[1071] **Cumhuriyet,** (15 Ekim 1957), S.11932.
[1072] **Vatan,** (15 Ekim 1957), S.5889.
[1073] Karpat, **a.g.m.,** s.446.
[1074] **Cumhuriyet,** (20 Ekim 1957), S.11937; Karpat, **a.g.m.,** s.443.

gerekirken onunla alay etmek, o devrin adeti haline gelmişti. Bir kanuna dahi dayanmadan ezanın, Türkçe okunması mecburi hale getirilmiştir."[1075]

DP kampanya döneminde, İnönü'nün altı ay iktidarda kalıp devleti yeni baştan kurarak nispi usulle seçime gitme vaadini şiddetle eleştirmiştir. Adnan Menderes, 16 Ekim'de Samsun'da yaptığı konuşmada "nispi seçim sisteminin yurt için bir felaket"[1076] olacağını, iddia ederek, muhalefetin savunduğu bu sisteme karşı çıkmıştır. Diğer yandan, CHP'nin altı ay sonra seçime gitme vaadine şöyle cevap vermiştir;

"Bir Hind bilginin şöyle bir sözü var. Herşey tecrübe edilir, Dünya'da bir tek şey tecrübe edilemez. O da zehir içmek. Bir tecrübe edin de görelim!"[1077]

Seçimlerde emniyet olmadığına dair muhalefetin yaptığı propagandayı Menderes şöyle cevapladı;

"Seçim sandıklarını kırıp şekavet yaptıklarını unutuyorlar, sonra da seçim emniyeti yok diyorlar. Biri çıkarda bizi acaba Demokrat Parti serbest seçim yapacak mı gibi feci bir isnat ve iftirada bulunursa, İsmet Paşa değil, Paşaların paşası olsa, böyle söyleyen insanın siyasi ahlak ve haysiyetten nasibi olmadığını haykırmak bir vatan borcudur."[1078]

DP kampanya döneminde basın hürriyetinin çiğnendiğini kabul etmemiştir. Menderes 22 Ekim'de Ankara'da yaptığı konuşmada,

"Matbuat hürriyeti yokmuş. Açın gazeteleri hepsi de sütun sütun aleyhimize küfürlerle dolu. Öyle ki bunları köpeğin önüne atacak olsan kudurtacak kadar ağır küfürleri yayımlamakta mahzur görmezler"[1079] diyerek basının hâlâ serbestçe eleştiri yapabildiğini iddia etmiştir.

DP kampanya döneminde dış politika konusunda muhalefetle çok fazla tartışmamıştır. Ancak Celal Bayar "Kıbrıs sorununa" değinerek bu konuda azimle çalıştıklarını belirtmiştir. Ayrıca İnönü'ye çatarak yanlış bir politikayla oniki adanın Yunanlılara bırakıldığından bahsetmiş, eğer iktidarda DP olmasaydı Kıbrıs da elden giderdi, demiştir. [1080]

DP kampanya döneminde 1954'te olduğu gibi bir seçim beyannamesi yayımlamadı. 1957 sonrası için vatandaşa hiçbirşey vaat etmeyerek yine açık çek

---

[1075] **Konuşmalarıyla Menderes,** s.96; **Zafer,** (23 Ekim 1957), S.2931.
[1076] **Zafer,** (17 Ekim 1957), S.2925.
[1077] **Cumhuriyet,** (20 Ekim 1957), S.11937.
[1078] **Zafer,** (22 Ekim 1957), S.2930.
[1079] **Vatan,** (23 Ekim 1957), S.5897.
[1080] **Cumhuriyet,** (20 Ekim 1957), S.11937; Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.170.

istedi.[1081] Aday listesini ise 7 Ekim'de ilan etti. 124 eski milletvekilinin çalışmalarında pasif bulunarak listeye alınmaması, çeşitli tepkilere yol açmış ve listenin açıklanmasından sonra bu partiden istifalar başlamıştır.[1082]

Adnan Menderes'in "Ben millete odunu aday göstersem onu seçtiririm"[1083] dediği bu dönemde, adayların mesleklerine göre dağılımı şöyledir: 61 devlet memuru ve belediye başkanı, 38 avukat ve hukukçu, 34 fabrikatör ve tüccar, 21 doktor, 16 çiftçi, 14 mühendis ve mimar, 8 general, 7 gazeteci, 5 öğretmen, 5 bankacı, 4 profesör, 4 işçi, 3 eczacı, 2 eski vali, 1 veteriner, 1 Ermeni Hahambaşısının genel sekreteri.[1084]

Zaman zaman sertleşen, bazen de temponun düşen kampanya döneminin sonunda DP merak içerisinde büyük bir merakla seçimlere girdi.

2.3.3. Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Seçim Propagandası

1957 seçim kampanyasına ilk başlayan parti Cumhuriyetçi Millet Partisi oldu. Seçimlerin eylül ayında yapılacağını tahmin eden Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, 17 Mayıs 1957'de seçim kampanyasını başlatarak, Doğu Karadeniz ve Kuzeydoğu illerini kapsayan yirmi günlük bir gezi programı hazırladı. Gezinin ilk durağı olan Havza'da konuşan Osman Bölükbaşı, rejim davasına ve iktidarın ekonomi politikalarına değindi. Anayasa meselesinin çözülmesi gerektiğini belirten Osman Bölükbaşı, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile basına getirilen sınırlamaları antidemokratik olarak nitelendirdi ve bunların kaldırılmasını istedi. İktisadi durumdan ve ABD yardımından da bahseden Osman Bölükbaşı;

> "Söylemenin, yazmanın ve toplanmanın yasak olduğu bir demokrasi düşünülemez. DP yıkılmaya yüz tutmuş bir iktidardan sonra iş başına geldi. Fakat vaatlerini tutmadı. Şimdi DP iktidardan inmemek için çalışmaktadır. DP, yol, köprü, cami, çeşme yapmakla övünüyor. Vatandaştan milyonlarca vergi alan bir hükümetin bunları yapması pek tabiidir. Ayrıca Amerikan yardımı toplamı 700 milyon doları bulmuştur. Bunun 400 milyon doları hibedir. Askeri yardım bunun dışındadır. Ama Amerikalılar bu paraları bizim kara gözlerimiz için vermiyorlar. Mehmetçiğin süngüsünün kuvveti için veriyorlar. Bu yardımlara yol, köprü, çeşme yapılmazsa ne zaman yapılır. Fakat DP'ye oy verenler herşeyden evvel onun hukuk

[1081] **Vatan,** (11 Ekim 1957), S.5885; **Forum,** C.7, S.86, (15 Ekim 1957), s.4.
[1082] **Cumhuriyet,** (8 Ekim 1957), S.11925; Karpat, **a.g.m.,** s.441.
[1083] Toker, **DP Yokuş Aşağı,** s.259.
[1084] **Cumhuriyet,** (8 Ekim 1957), S.11925.

> devleti vaadini düşünerek oy vermişlerdir. Ve DP bu vaatle işbaşına gelmiştir. Yoksa köprü, cami yapacağını vaatleriyle değil."[1085]

diyerek DP'yi vaatlerini tutmamakla suçlamıştır.

Osman Bölükbaşı Samsun'dan ayrıldıktan sonra, bir jandarma jeepinin takibinde Ordu'ya geldi. Osman Bölükbaşı ve Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel Sekreteri Ahmet Bilgin, Vali Nurettin Özçörek ile görüşerek, bir ay evvel aldıkları bir karar gereğince Perşembe Bucak kongresini yapmak istediklerini bildirmişler, ancak Vali yazılı bir izin talebi olmadığından bu isteği reddetmiştir. Ancak Cumhuriyetçi Millet Partililer Perşembe'ye giderek kongreyi toplamaya kalkınca, Perşembe Kaymakamı ve Jandarma olaya el koymuş ve Cumhuriyetçi Millet Partili vatandaşları dağıtmıştır.

Gazetecilere bir açıklama yaparak olayı kınayan Osman Bölükbaşı, basın hürriyetine de değinerek, "Cumhuriyetçi Millet Partisi iktidara geldiği gün mevcut basın kanununu topyekün ilga edecektir." dedi.[1086]

Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Ordu'da başlayan olaylı seçim gezileri, kampanya süresince devam etti. Özellikle, 2 Temmuz'da "parlamentoya hakaret" ettiği gerekçesiyle Osman Bölükbaşı'nın tutuklanmasından sonra mitinglerdeki olaylar daha da büyüdü. Hatta Cumhuriyetçi Millet Partisi seçim vaatlerinden çok olaylı mitingleriyle hatırlandı. Ancak yine de Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin başlıca eleştirdiği konular; rejim sorunu içerisinde; toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu, basın kanunu ve seçim kanunudur. Ayrıca DP'nin ekonomi politikaları ve özellikle pahalılık da eleştirilen konular arasındadır.

Cumhuriyetçi Millet Partisi, DP'yi vaatlerini yerine getirmemekle suçladığı gibi, birçok yerde CHP'ye de çatmıştır. CHP'nin de en az DP kadar antidemokratik kanunların savunucusu olduğunu iddia etmiş[1087] ayrıca teşkilatına yayımladığı bir bildiri ile, CHP'nin tavrının aksine, hiçbir şekilde CHP'nin desteklenmeyeceğini açıklamıştı.[1088]

Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin 28 Eylül'de Ankara'da gerçekleştirdiği mitingte büyük olaylar çıktı. Mitingte, İl Başkanı Şükrü Bıçakçı, Genel İdare Kurulu Üyesi Ahmet Tahtakılıç ve Genel Başkan Vekili Fuat Arna konuştuktan sonra, İl İdare Kurulu üyesi Niyazi Ağırnaslı, halka Osman Bölükbaşı'nın teybe alınmış konuşmalarından bir

---

[1085] **Cumhuriyet,** (18 Mayıs 1957), S.11785.
[1086] **Cumhuriyet,** (21 Mayıs 1957), S.11788.
[1087] Karpat, **a.g.m.,** s. 440.
[1088] **Forum**, C.7, S.89, (1 Aralık 1957), s. 5.

kısmını dinleteceğini söylemiş, Osman Bölükbaşı'nın bir metre büyüklüğünde ve etrafı zincirlerle çevrili fotoğrafını kürsüye koymuştu. Bu olay halkın büyük tezahüratına yol açtı. Bunun üzerine miting alanında bulunan polisler zincirlerin çıkarılmasını isteyerek, bu durumun halkı heyecanlandırdığını söylediler. Ancak talepleri yerine getirilmeyince zinciri kendileri çıkarmaya çalıştılar. İşte bu sırada büyük bir arbede meydana geldi ve halk polislere saldırarak, onları yaraladı. Olaylar ancak jandarmanın müdahalesiyle sona erdi.[1089]

Bu olaylı mitingden sonra, 13 Ekim'de İstanbul'da yedi ayrı yerde toplantı yapan Cumhuriyetçi Millet Partili konuşmacılar, hem DP icraatlarını eleştirdiler, hem de İnönü'ye yüklendiler. Fatih toplantısında konuşan Orhan Arsal, Osman Bölükbaşı'nın hapsedilmesi üzerinde durmuş ve; "Şayet bu seçimlerde DP tekrar iktidara gelirse daha otuz sene şimdiki hürriyeti bile bulamayız."[1090] demiştir.

Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin 14 Ekim'de Kırşehir'de yaptığı mitingde de olaylar çıkmıştır. Kırşehir Cumhuriyetçi Millet Partisi adayı avukat Hayri Çopuroğlu'nun konuşmasıyla başlayan toplantıda, Hayri Çopuroğlu DP'nin iç ve dış siyasetini eleştirdikten sonra, muhalefetin radyodan yararlanamadığına değinerek, Osman Bölükbaşı'nın; "Allah'ın verdiği dili de kesemezsiniz ya, ben de köy köy dolaşıp sizin yaptıklarınızı anlatırım" dediğini hatırlatmıştır. Ardından; "İşte bugün siz oylarınızla keyfi idareyi devirecek, Osman Bölükbaşı'nı hürriyetine kavuşturacaksınız" demiştir.

Halkın Hayri Çopuroğlu'nun sözlerine "çıkaracağız" diye karşılık vermesinden sonra kürsüye Belediye Başkanı Fazıl Yalçın gelmiş, uzun bir konuşma yaparak gelecek seçimlerin bir ölüm kalım mücadelesi olduğunu, Kırşehirlilerin güvenilir bir düzen kurmak için ellerinden geleni yapacaklarını söyledikten sonra şu sözlerle konuşmasını tamamlamıştır:

"Rejim bir çıkmaza girmiştir. Basın mensupları joplarla hırpalanmaktadır. Muhalefet radyodan istifade edememektedir... Sizler 27 Ekim'de vereceğiniz oylarla Osman Bölükbaşı'nı zindandan kurtaracaksınız."[1091]

Bu toplantıda CHP'nin kendi konuşma süresinden Cumhuriyetçi Millet Partisi lehine feragat etmesi üzerine Cumhuriyetçi Millet Partisi toplantıya devam etti. Ancak

---

[1089] **Cumhuriyet,** (29 Eylül s 1957), S.11916; **Ulus,** (29 Eylül s 1957), S. 12419.
[1090] **Cumhuriyet,** (14 Ekim 1957), S.11932.
[1091] **Cumhuriyet,** (14 Ekim 1957), S.11932.

emniyet müdürü ve savcı bunun kanunlara aykırı olduğunu söyleyip halkın dağıtılmasını istediler. Cumhuriyetçi Millet Partili vatandaşların dağılmaması üzerine hoparlörler sökülmüş, emniyet müdür ateş açma tehdidinde bulunmuş, bunun üzerine halk meydanı boşaltmıştır.[1092]

Cumhuriyetçi Millet Partisi kampanya döneminde önce beyanname yayımlamayacağını duyurdu.[1093] Ancak sonradan seçimin yaklaştığı 21 Ekim'de bir beyanname yayımladı. Beyannamede rejim davasının çözüleceği taahhüt edildi ve Anayasa başlığı altında şu görüşlere yer verildi:

> "İnsan haklarının, yani söz, yazı, toplanma, cemiyet kurma, din ve vicdan, seçme ve seçilme hürriyetlerinin Anayasa'da bütün yönleriyle tarifi, bunların ihlalini önleyecek yaptırımların bizzat Anayasa hükümleriyle belirlenmesi özellikle üzerinde durduğumuz prensiplerdir. Bu meyanda kanunların Anayasa'ya uygunluğunu denetlemek üzere bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulmasını istemekteyiz."

Beyannamede Kurucu meclis fikrinin ilk önce Cumhuriyetçi Millet Partisi tarafından ortaya atıldığı belirtildikten sonra partilerarası işbirliği konusunda ayrıntılar verildi ve bu konuda CHP'ye şiddetli eleştiriler yöneltildi. Beyanname, nisbi temsil esası üzerinde durduktan sonra ekonomik ve toplumsal sorunları ele aldı ve şunları ileri sürdü:

> "1950-1953 yılları arasında alınan 800 milyon doları geçen dış yardımlar doğru kullanılamamış, devlet borçları iki milyar lira artmıştır. 1953'ten sonra ise ithalat ve ihracat hacmi gittikçe azalarak dış borçlar iki buçuk milyar lira sınırına varmış, emisyon bankasındaki 133 ton altın rezervi ve mevcut döviz stoku erimiş, emisyon hacmi iki milyar liradan fazla arttırılarak enflasyon bütün şiddetiyle hüküm sürmeye başlamıştır."[1094]

Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin beyannamesi vaatlerden çok hem DP'nin hem de CHP'nin eleştirilmesine ayrılmıştı.

Cumhuriyetçi Millet Partisi aday listesini 7 Ekim'de ilan etti. Adaylar arasında 177 hukukçu, 124 tüccar, 50 çiftçi, 38 doktor, 16 asker, 14 diş hekimi, 12 gazeteci, 10 profesör, 11 idareci, 5 iktisatçı, 2 veteriner, 7 bankacı yer almaktaydı. Ayrıca 12 kadın da aday gösterilmişti.[1095]

CHP gibi tüm Türkiye'de tabanı olan bir muhalefet partisinin seçim kampanyasının yanında Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin seçim çalışmaları oldukça

---

[1092] **Cumhuriyet,** (14 Ekim 1957), S.11932.
[1093] **Vatan,** (11 Ekim 1957), S.5885.
[1094] **Vatan,** (22 Ekim 1957), S.5896.
[1095] **Cumhuriyet,** (8 Ekim 1957), S.11925.

sönük kalmıştır. Cumhuriyetçi Millet Partisi, hırçın ancak doyurucu olmayan bir kampanyayla 1957 seçimlerine girmiştir.

2.3.4. Hürriyet Partisi'nin Seçim Propagandası

Hürriyet Partisi, DP'den "ispat hakkı" tartışması nedeniyle ayrılan veya çıkarılan 19 milletvekilinin biraraya gelmesiyle 20 Aralık 1955'te kuruldu. Programında; bağımsız yargı, tarafsız idare, özerk üniversite, hür basın, tarafsız radyo, bütün devlet faaliyetlerinin yargı denetimi altında olması, hür ve bağımsız sendikalar, kamu hürriyetlerinin hukuk devletine uygun olarak düzenlenmesi öngörülmüştü.[1096]

Hürriyet Partisi, muhalefet partilerinin işbirliği yaparak, seçimlere katılması için büyük çaba harcadı. Ancak bu işbirliği gerçekleşmeyince, henüz teşkilatlanmasını tamamlayamadığı halde seçimlere tek başına girdi. Ancak Hürriyet Partisi liderleri kampanya süresince muhalefetle "kader birliğinin" sürdüğünü belirterek vatandaşlardan muhalefete oy vermelerini istediler.

Hürriyet Partisi seçim kampanyasına aşırı bir güvenle başladı. En büyük iddiası; tek parti dönemiyle ilgisi olmayan üyelerden oluştuğu idi. Kendisini ülkenin sorunlarını çözecek tek parti olarak gösterdi.[1097]

Hürriyet Partisi'nin teşkilatlanması kampanya döneminde de sürdü ve partiye geniş katılımlar oldu. DP'den istifa eden Orhan Köprülü, Hürriyet Partisi'ne girdi. Ardından Emekli Albay Fahreddin Çapanoğlu ve Emekli Amiral Emin Kip, Hürriyet Partisi'ne dahil oldular.[1098] 21 Eylül tarihinde sekiz ocak daha açılarak partinin ocak sayısı 257'ye yükseldi.[1099] 5 Ekim'de ise yüzden fazla şoför İstanbul'da partiye üye oldu.[1100]

Seçimlerden önce DP'den istifa eden eski kurucu Fuat Köprülü, 22 Ekim'de Hürriyet Partisi'nin Balıkesir mitinginde bir konuşma yaparak; "Bu seçim mücadelesi, tek parti, tek şef sistemini canlandırmak isteyen bir adama karşı koca bir milletin

---

[1096] Sencer, **a.g.e.,** s.249-250.
[1097] Karpat, **a.g.m.,** s.441.
[1098] **Cumhuriyet,** (23 Eylül 1957), S. 11919.
[1099] **Cumhuriyet,** (22 Eylül 1957), S. 11918.
[1100] **Vatan,** (06 Ekim 1957), S. 5880.

mücadelesidir"[1101] dedi ve Adnan Menderes'e savaş açtı. Fuat Köprülü 6 Ekim'de Vatan gazetesinde çıkan, "1945'ten 1957'ye Ne İdi? Ne oldu?" başlıklı makalesinde DP'yi şu sözlerle eleştirdi:

> "DP 1954'deki seçim kanunu ile ekseriyeti kazanamayacağını anlayınca, ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmak için son bir gayretle seçim kanununu değiştirdi.Kendini iktidara getiren kanunu bir kenarıya atarak, Dördüncü Menderes programının tamamen zıt yönünde ilerleyerek 'tek parti' sistemine doğru hızla yol almaya başladı."[1102]

Fuat Köprülü'nün Hürriyet Partisi'ni destekleyerek, DP aleyhinde çalışması DP için büyük bir prestij kaybı oldu.

Hürriyet Partisi kampanya döneminde; nispi temsil sistemini savunmuş, muhalefet partilerine oy verilmesini istemiş, işçilere grev hakkı vaat etmiş, Milli Korunma Kanununun kaldırılacağını söylemiş ve insani bir idare kuracağını ilan etmiştir. Ayrıca DP iktidarının ekonomi politikalarını da eleştirmiştir.

Hürriyet Partisi ilk büyük mitingini 4 Ekim 1957'de İstanbul'da yaptı. Miting alanında Hürriyet Partisi'ne ait afişlerde şu sözler yer almıştı; "Kuyruk + Yokluk = DP", "İşçiye Ninni, Yıllık Ücretli İzin", "1 kilogram fasulye, 1 kilogram zeytin ve asgari işçi ücreti = 5 lira", ibareli afişler ilgi çekti. Mitingde önce İstanbul İl Başkanı Orhan Köprülü söz alarak DP'den ayrılış nedenlerini açıkladı. DP'nin yavaş yavaş ideallerinden ayrıldığını ve ideallere bağlı Demokratların da sabır derecesine göre partiden ayrıldığını belirterek, şöyle dedi:

> "Görülüyor ki, büyük ekseriyetle işbaşına gelmek, bizzat o partinin zararınadır. Çünkü rotasını şaşırabilir. 1954'te DP bu kadar hakim ekseriyetle işbaşına gelmeseydi, şimdiki durumuna düşmezdi. Çünkü muhalefet onu hasta yolundan ayırabilirdi. Ben mutlaka oylarınızı Hürriyet Partisi'ne verin demiyorum. Demokrasinin yaşaması için muhalefetin yaşaması lazımdır. Onun için kuvvetli olduğunu düşündüğünüz muhalefet partisine verin, oylarınızı ona verin."[1103]

Orhan Köprülü daha sonra işbirliği konusuna değinerek, bunun, DP'nin iddia ettiği gibi gayri ahlâki bir iş olmadığını belirtmiş ve "nispi temsil" sistemini savunmuştur.[1104]

[1101] **Cumhuriyet,** (23 Ekim 1957), S. 11940; Eroğul, **a.g.e.,** s.197-198.
[1102] **Vatan,** (6 Ekim 1957), S. 5880.
[1103] **Cumhuriyet,** (5 Ekim 1957), S. 11922.
[1104] **Cumhuriyet,** (5 Ekim 1957), S. 11922.

Ardından Trabzon Milletvekili Emrullah Nutku söz alarak, ispatçılardan bahsetmiş, doğru söyleyenin DP'den kovulduğunu söylemiştir. DP'nin ekonomi politikasını ise şu sözlerle eleştirmiştir:

"Bugün memleketin iktisadi panoraması şu: 5 milyarlık bir borç, yoklardan oluşan bir piyasa, her fabrika açılışında verilen yüzlerce ziyafet ve milyonluk israf."[1105]

Hürriyet Partisi ikinci büyük mitingini 9 Ekim'de İzmir'de yaptı. Bu mitingde konuşan Hürriyet Partisi Genel Başkanı Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu; DP'nin iktidarda kalabilme imkanını, eşit olmayan şartlarla yapılacak seçimlerin sonucuna bağladığını belirtmiş, DP liderlerinin artık demokratik düzen yerine totaliter bir rejimin müdafaasına açıkça giriştiklerini söylemiş ve;

> "Muhterem seçmen vatandaş, sözünü tutmayan, kendi kendisini inkâr eden tek parti ve şef sistemini savunan zümreyi iktidardan hemen uzaklaştırmalısın. Reyini sana hizmet arzeden muhalefet partilerinden en çok sevdiğine, en çok beğendiğine ve en çok inandığına ver. Emin ol ki, reyini vermen gereken kuvvetli parti, mazisinden endişe etmeyeceğin partidir. Bugünkü gidişi beğenmiyorsan DP'ye rey vermezsin." [1106]

diyerek vatandaşın hiç iktidara gelmemiş ve denenmemiş dolayısıyla mazisi temiz Hürriyet Partisi'ni tercih etmesini istemiştir.

Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu bundan sonra muhalefetle işbirliği konusuna da değinerek, bir taraftan seçim kanununa getirilen yeni antidemokratik hükümler diğer taraftan da, kendisini büyük ve kuvvetli görme zaafından kurtulamayan CHP'nin de bu seçimlere yalnız kendisinin girmek istemesi yüzünden işbirliğinin zorlaştığını kaydetmiştir. İktidara geldiklerinde yapacakları işleri de şöyle sıralamıştır:

> "Aziz Türk Milleti, Hürriyet Partisi memleketin içinde bulunduğu ağır içtimai ve iktisadi şartlar karşısında ilk bütçenin tanziminde zorunlu istikrar tedbirlerini süratle almak, seçim emniyetini sağlamak ve seçim sistemini kendi programı gereğince nispi temsil esasına göre tadil ve ıslah ettikten sonra derhal genel seçimlere gitmek kararındadır. Mazideki hataları ile veya vaatlerini ihlal suçlarıyla suçlandırılamayacak genç, dinç ve idealist bir parti hüviyetiyle Hürriyet Partisi senin huzuruna çıkıyor. Temiz ve lekesiz mazisi ile mükemmel programı ile ve sinesinde topladığı bilgili elemanlarıyla sana hizmetini arz ediyor, yeni hüsranlara uğramamak için tercihini yap." [1107]

[1105] **Cumhuriyet,** (5 Ekim 1957), S. 11922.
[1106] **Cumhuriyet,** (5 Ekim 1957), S. 11922
[1107] **Cumhuriyet,** (10 Ekim 1957), S. 11927.

Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu bu konuşmasıyla, hem DP'nin hem de CHP'nin vatandaş tarafından denendiğini, bunların yerine "temiz mazili" Hürriyet Partisi'nin tercih edilmesini istemiştir.

Hürriyet Partisi bundan sonraki mitingini 15 Ekim'de Adapazarı'nda gerçekleştirdi. Bu toplantıda CHP, Hürriyet Partililere mikrofon ve hoparlör yardımı yaptı. Sakarya Milletvekili adayı Turan Güneş ilk sözü alarak mal beyanına değindi ve şu sözlerle kendisinin dürüstlüğünü açıkladı:

"Bizi Ankara'ya gönderdiğiniz zaman cebimizde kaç paramız varsa bugün de aynı miktarla ve ak bir alınla çıkıyoruz. Bizim aydınlıktan korkumuz, kursağımızda helal olmamış hiçbir şeyimiz yoktur."

Bir diğer milletvekili adayı Feridun Ergin ise Kıbrıs konusunda dikkat çekici bir konuşma yaptı:

> "DP iktidarı bütçesini beş milyara çıkarmayı düşünürken Kıbrıs mevzuunda o kadar lakayid davranmıştır ki, bütçesine Kıbrıs için Yunanlıların propagandasına karşılık propaganda tahsisatı bile koymamıştır. Yunanistan'da Makarios'u Kral karşılar, başvekil elini öperken, biz Kıbrıs lideri Fazıl Küçük'ü huzura kabul edebilmek için üç hafta Sirkeci otellerinde süründürdük."[1108]

Feridun Ergin daha sonra Türkiye'nin en zor senelerinde Dışişleri Bakansız idare edilişine değinerek, DP iktidarının dış politikasını eleştirdi.

Aynı gün gazetecilere bir açıklama yapan İstanbul İl Başkanı Orhan Köprülü, seçim çalışmalarında karşılaştıkları en büyük güçlüğün Batı'da tespit edildiği gibi seçimde partilerin harcayacakları paraların belli olmaması, DP'nin seçim için astronomik paralar harcaması, miting alanlarına civar bölgelerden kamyonlarla vatandaşların taşınması olduğunu söylemiştir.[1109]

15 Ekim günü, Hürriyet Partisi İzmir'de küçük bir toplantı daha düzenledi. Hasan Kangal konuşmasında rejim buhranından, hayat pahalılığından ve Kıbrıs davasından sert bir dille bahsettikten sonra, sözü 6/7 Eylül olaylarına getirdi. İzmir'de Yunan Konsolosluğu'na, o zaman bakan olan Muammer Çavuşoğlu tarafından çekilen bayrak olayını tartışmaya açtı. "Türk bayrağına baş eğdirerek Yunan bayrağını bir bakana çektiren DP'ye tekrar oyunuzu verecekmisiniz?" diyen Hasan Kangal'ın bu son cümlesi

---

[1108] **Cumhuriyet,** (10 Ekim 1957), S. 11927
[1109] **Cumhuriyet,** (10 Ekim 1957), S. 11927

üzerine mitinge katılan bine yakın vatandaş "Asla... vermeyeceğiz" diyerek cevap verdiler.[1110]

Hürriyet Partisi en kalabalık mitinglerinden birini de Taksim'de gerçekleştirdi. Hürriyet Partisi İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver'in yarım saatlik konuşmasından sonra Feridun Ergin kürsüye gelmiş ve halk tarafından çok alkışlanan, "pahalılık"la ilgili şu konuşmasını yapmıştır:

> "Refahın sonucu olan ucuzluk ve bolluk hergün sayıklanan bir terim halindedir. Fiyatları diğer memleketlerle karşılaştırdığımız zaman, aralarındaki fiyat dalgalanmalarına karşılık, Türkiye'de fiyatların çok hızlı arttığını görürüz. DP liderleri ekonomik bakımdan bir rekor kırdığımızı söylüyorlar. DP'nin kırdığı yegane rekor, fiyat yükselişleridir. Türkiye'ye gelen yabancılar ilk olarak bir kelimeyi ezberliyorlar. Yok!...Çünkü, Türkiye'de ne ararsanız yok ve hakikaten en tabii ihtiyaçları oluşturan maddelerin bulunmadığı dünya üzerindeki tek memleket Türkiye'dir."

Feridun Ergin imar konusuna da değinerek vatandaşların çektiği ızdırabı anlatmış ve şöyle demiştir: "Kalkınma edebiyatından bahsediyorlar. Bu kalkınma hakikatte balondur. Neresine isterseniz tenkit iğnesinin ucuyla şöyle bir dokunun, patlamamasına imkan yoktur."[1111]

Ardından Siyasal Bilgiler Fakültesi eski doçentlerinden İstanbul adayı Münci Kapani bir konuşma yapmış ve iktidarı şöyle eleştirmiştir:

"DP'liler Hürriyet Partisi'nin tenkitlerinden çekinmektedirler. Çünkü Hürriyet Partisi'nin tenkitleri hedefe en fazla isabet eden tenkitlerdir. Hürriyet Partililer onların vicdanlarına tutulmuş aynadır. Onlar, o aynadan rahatsız oluyorlar, kendilerini görüyor ve tedirgin oluyorlar."[1112]

Taksim mitinginde Hürriyet Partisi'nin İstanbul listesini öven Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, yapılması gereken işleri şöyle sıralamıştır; "Antidemokratik kanunların kaldırılması on günlük iştir. Özellikle üniversite muhtariyeti ile ilgili kanun, basın kanununu ve yürüyüş kanunlarını on günde kaldırılabilinir."

Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, hiçbir parti propagandasında rastlanılmamış azınlık konusuna değinerek şöyle konuşmuştur:

> "Kanunlar önünde Türk vatandaşlarının daima eşit olduğu söylenir Fakat buna rağmen farklı fikirlere sahip ve çeşitli partilere mensup vatandaşlar ayırt edilir. Hükümet önünde, idare

[1110] **Cumhuriyet,** (16 Ekim 1957), S. 11933.
[1111] **Cumhuriyet,** (17 Ekim 1957), S. 11934.
[1112] **Cumhuriyet,** (17 Ekim 1957), S. 11934.

> amirleri önünde, Türk çocukları aynı muameleye tabi tutulmaz. Bu büyük hatadır. Yine kanunlar nazarından, müslim, gayrimüslim her vatandaş eşit denir. Fakat gayrimüslim vatandaşlar içinde her nedense bir kırıklık ve ürkeklik devam eder. Bugüne kadar gelip geçen iktidarların onlara karşı muamelelerinde bir acayiplik sezilir. Bizim inanışımıza göre Türkiye'de tek hürriyetli vatandaş vardır. Türkiye'de müslim gayrimüslim ayırımı yoktur."[1113]

Hürriyet Partisi'nin mitingleri oldukça canlı geçmiş, konuşmacılar çekinmeden iktidarı her yönüyle eleştirmiştir. Cumhuriyetçi Millet Partisi mitingleri olaylarıyla hatırlanmasına rağmen, Hürriyet Partisi mitinglerinde; muhalefet partilerinin işbirliği, nispi temsil, pahalılık, dış politika ve rejim sorunlarına ilişkin görüşler net bir şekilde ortaya konulmuştur. Aynı zamanda kendilerine güvenleri tam olan konuşmacılar, iktidarı hassas noktalardan eleştirmişlerdir.

Hürriyet Partisi kampanya döneminde işçilere grev hakkı verileceğini vaadetmiştir. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu İzmir'de yaptığı konuşmada, "Grev hakkının yanında ayrıca hür sendikaların da lüzumuna inanıyoruz. Her türlü politika endişelerinden uzak, her nevi baskı ve müdahaleden azade hür sendikalar tesis edilmelidir. Özetle, grev hakkını ve hür sendikalar birliğini zorunlu telakki ediyoruz" diyerek Hürriyet Partisi'nin görüşünü ortaya koymuştur.[1114]

Hürriyet Partisi kampanya döneminde, iktidara geldiği takdirde, Milli Korunma Kanununu kaldıracağını da vaadetmiştir. Fethi Çelikbaş 24 Eylül'de yaptığı basın açıklamasında, öncelikle seçim şartlarının tüm partiler için eşit olmadığını belirtmiş, ancak buna rağmen DP'nin iktidardan düşeceğini söylemiştir. Ardından DP'nin ekonomi politikasını eleştiren Fethi Çelikbaş, iktidara geldikleri takdirde Milli Korunma Kanunu uygulamasını yürürlükten kaldıracaklarını belirtmiş ve konuşmasını şöyle tamamlamıştır:

"...6/7 Eylül olayları nedeniyle zarar görenlere milletçe ödenen 60 milyon lira, DP'nin 40 bin köye yaptığı içme suyu parasından daha fazla olmuştur. Bu durum DP'nin isabetsiz politikalarının sonucudur."[1115]

Hürriyet Partisi seçim beyannamesini 18 Ekim'de yayımladı. Beyannamenin başında millete şu taahhütlerde bulunuldu:

> "Hürriyet Partisi seçim sistemini, kendi programı gereğince, nispi temsil esasına göre tadil ve ıslah ettikten sonra derhal genel seçimlere gitmek kararındadır. Mazideki hatalarıyla veya vaat

[1113] **Cumhuriyet,** (17 Ekim 1957), S.11934.
[1114] **Cumhuriyet,** (11 Mart 1957), S. 11719.
[1115] **Cumhuriyet,** (25 Eylül 1957), S. 11912.

> ve taahhütlerini ihlal suçlarıyla suçlandırılamayacak genç, dinamik ve idealist bir parti hüviyetiyle Hürriyet Partisi Türk milletinin huzuruna çıkmaktadır."

Bu taahhüdün ardından vaatler şöyle sıralanmıştır:

"Anayasa demokratik bir toplumun gerektirdiği toplumsal ve hukuki kurumları teminat altına alacak şekilde tadil edilecektir; Seçimi ve üyeliği özel şartlara bağlanmış İkinci Meclis kurulacaktır; Cumhurbaşkanı partilerüstü bir duruma getirilerek, bir kişinin üst üste iki defadan fazla Cumhurbaşkanı seçilmesine izin verilmeyecektir; Siyasi partilerin hukuki eşitliğini sağlayacak hükümler Anayasa'da yer alacaktır; Kanunların Anayasa'ya uygunluğunun incelenmesi için bir Anayasa Mahkemesi kurulacaktır; Tüm idari tasarruflar üzerinde yargı denetimi sağlanacaktır; Türk milleti adına yargı hakkını kullanan bütün uzuvlar için hukuk devletinin gerektirdiği teminat Anayasa'da yer alacaktır; Üniversitelere ilmi, idari ve mali özerklik sağlanacaktır; Basın her türlü tesir ve baskıdan uzak tutulacaktır; İşçilere grev hakkı tanınacaktır; Vatandaşlara mesleki teşekküller kurma hakkı tanınacaktır."

Beyannamede ekonomik ve toplumsal konular ise şöyle yer almıştır:

"İktisadi sahada herşeyden evvel dengeli ve istikrarlı bir maliye hayatı oluşturulacaktır; Her yıl devlet bütçelerine konulacak yatırım tahsislerinin en az yarısı Türk köylüsünü kalkındırmaya ayrılacaktır; Serbest ticaret imkanını ortadan kaldıran ve vurgunculara prim veren hükümler mevzuattan çıkarılacaktır; Emeklilik bir geçim darlığı olmaktan çıkarılacaktır"

Hürriyet Partisi, beyannamesinde dış politika görüşünü ise şöyle açıklamıştır:

"Dış Politika ana taahhütlerimize ve mensup bulunduğumuz sulh ve emniyet manzumesinin menfaatlerine aykırı, maceraperest ve şantajcı bir tutumu hiç bir surette tasvip etmiyoruz." Beyannamede partinin vaatleri dışında, DP'nin totaliter tutumu ve ekonomi politikası eleştirilmekte, ilginç olarak bir "hesap günü"nden bahsedilmektedir, "Vatandaşların kanunlarla teminat altına alınan tabii hak ve hürriyetlerine el uzatanlar için bir hesap verme günü gelecektir." Beyanname "Hürriyet Andı" ile şöyle bitirilmektedir:

> "Biz Hürriyet Partililer, demokrasi ve hürriyet rejimine sadık kalacağımıza, insan haklarına ve demokratik müesseselere tam saygı göstereceğimize, vatandaşlar arasında parti farkı gözetmeyerek memleket ve millet menfaatlerini parti menfaatlerinin daima üstünde

tutacağımıza, iktidarı muhafaza için hürriyetleri tahdit ve tahrip yollarına asla sapmayacağımıza tarih ve Türk milleti önünde and içeriz."[1116]

Hürriyet Partisi adaylarını 7 Ekim'de ilan etti. Adayların mesleklerine göre dağılımı şöyle idi; 137 hukukçu, 92 tüccar, 80 ziraatçı ve ormancı; 71 profesör, 43 doktor, 32 gazeteci, 8 emekli general, 15 işçi ve şoför. Bu parti 56 ilden 530 aday göstermişti ve adaylarının %70'i ilk kez siyasete giriyorlardı.[1117]

Oldukça sert geçen siyasi kampanya döneminden sonra seçimlere 27 Ekim'de gidildi. [1118]

2.4. 1957 Genel Seçimlerinin Yapılması

2.4.1. Seçim Sonuçları ve İlk Tepkiler

Propaganda döneminde yaşanan yoğun tartışma ve siyasal çatışmaların getirdiği "aşırı bir sinir gerginliği" ile seçimlere gidildi. Ancak çok partili hayatın başladığı 1946'dan bu yana seçimlerin aksamadan gerçekleştirilmesi demokratikleşme sürecinin işlemekte olduğunu göstermektedir.

27 Ekim 1957 Pazar günü yapılan seçimde; 12.077.413 seçmenden, 9.230.814'ü 47.169 sandıkta oy kullandı. Seçime katılma oranı; %76.43 olurken, seçime katılmayan

---

[1116] **Cumhuriyet,** (19 Ekim 1957), S. 11936;**Vatan,** (19 Ekim 1957), S. 5893.

[1117] **Cumhuriyet,** (8 Ekim 1957), S.11925; Karpat, **a.g.m.,** s.443; Hürriyet Partisi yoğun bir propaganda döneminin sonunda seçimlere giderken, İstanbul ve İzmir'de teşkilatlanmış Vatan Partisi'de, seçimlere katıldı. Genel Başkan Hikmet Kıvılcımlı 10 Ekim'de İstanbul ve İzmir adaylarını ilan etti. Listede şoför, işçi, çiftçi ve esnaflar çoğunluktaydı. Ancak basın, etkinliği çok az olan bu parti hakkında haberlere yer vermedi.Bkz: Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, s. 169-170.

[1118]Genel seçimler öncesinde, iktidar siyasi ve ekonomik politikaları nedeniyle çok yıpranmıştı. Bu seçimler hakkında Akis'teki "Kim Kazanacak?" başlıklı yazısında Doğan Avcıoğlu, 1954 seçimlerinde iktidarın muhalefetten yaklaşık 1.200.000 oy fazla aldığını, bunun önemli bir fazlalık olmadığını ileri sürerek, 1957 seçimlerinde bir çok dindar çevrelerin CMP'yi tercih edeceklerini, ayrıca Hürriyet Partisi'nin de "kuvvetli cazibe merkezi" oluşturacağını; bunun yanında, 1954-1957 döneminde fiyat artışlarının köylere kadar vardığını, köylünün buğday fiyatlarından memnun olmadığını, iki milyarı bulan borçların tecil edilse bile, köylüyü acı acı düşündürdüğünü, işçilere grev hakkının verilmediğini, Milli Korunma Kanunu'nun satıcı ve alıcıları hayal kırıklığına uğrattığını, gecekondu sahiplerinin kaderlerine razı olmayıp, ümitlerini iktidarın değişmesine bağladıklarını, aydın ve memurların kime oy vereceğinin de belli olduğunu hatırlatarak, iktidarın kazanma şahsının o kadar yüksek olmadığını, belirtiyordu. Avcıoğlu yazısında; iktidarın Osman Bölükbaşı'yı tutuklattırmasının psikolojik bir hata olduğunu, ayrıca İnönü'ye yapılan baskıların vatandaşları muhalefete kazandırdığını, DP'nin hayatı pahalılaştırdığı için, şehirlerden de oy almasının zor olduğunu belirttikten sonra; DP iktidarının tek şansının, "Devlet Radyosunu ve Devletin mali kaynaklarını kullanmak ve din sömürüsü yapmak" olacağını savunuyordu. Bkz: Doğan Avcıoğlu, "Kim Kazanacak?", **Akis**, C.11, S.178, (5 Ekim 1957), s. 4.

seçmen sayısı; 2.846.599 ve katılmayanların oranı; %23.57 olarak gerçekleşti.[1119] Bu seçimlerde en düşük katılımın olduğu il %59.96 ile İstanbul olurken, en yüksek katılımın olduğu il %89.00 ile Kırklareli oldu.[1120]

1957 seçimlerine katılım, DP'yi iktidara getiren 1950 ve 1954 seçimlerine göre düşük olmuştur. Normal olarak seçimlere katılmayanların oranı %11 civarında seyrederken, 1957 seçimlerinde bu oran %23.27'dir. Seçimlere katılımın düşük olmasının sebebi; seçmen kütüklerinin iyi hazırlanmamış olması ve birçok seçmenin kütüklerde adını bulamamasıdır. Muhalefete göre ise DP iktidarının kütüklerde yolsuzluk yapmasıdır.[1121]

Gergin ortamda başlayan seçimlerde yurdun çeşitli yerlerinde olaylar çıktığı anlaşılmaktadır. Seçim sonuçlarının alınmasından sonra çıkan olaylarda, ölen ve yaralananlar oldu. Seçim günü oy verme işlemi tamamlanmadan saat 14.30'dan itibaren radyo, seçim sonuçlarını yayımlamaya başladı. Bu yayına İnönü'nün itirazı üzerine, Yüksek Seçim Kurulu uygulamanın suç olduğunu ilan ettiyse de, radyo yayınlarına engel olamadı. Radyo yayınlarında, yine DP'nin kazanacağı şeklinde bir hava yaratıldı.[1122] Yine seçim gecesi saat 2'de İstanbul seçimlerinin kesin sonuçlarının alındığı radyodan ilan edildi. Hatta seçmen sayısının 604.332 olduğunu bildirildi. İnönü, Başbakan Adnan Menderes'e yıldırım telgraf çekerek yayının durdurulmasını talep ettiyse de, bir sonuç alamadı.[1123]

28 Ekim tarihli gazeteler ise seçim sonuçlarını yaklaşık olarak verdiler. Cumhuriyet gazetesi; CHP'nin 200'ün üzerinde milletvekili çıkaracağını, Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin Kırşehir'de, Hürriyet Partisi'nin Burdur'da kazandığını yazdı. Yine 28 Ekim tarihli Vatan gazetesi CHP'nin şimdilik 167, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partisinin de dörder milletvekili çıkardığını yazdı. Aynı tarihli Zafer gazetesi

---

[1119] **Ulus,** (17 Kasım 1957), S. 12468, (Rakamlar Adalet Bakanlığı verilerinden alınmıştır.).

[1120] En düşük katılımın olduğu iller: Ankara (%64.67), Diyarbakır (%64.72), Elazığ (%68.74). En yüksek katılımın olduğu iller: Bingöl (%86.77), Amasya (%85.02), Gaziantep (%84.69). Bkz. **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, (030., 1.0.0/52.311.1), Dosya no:5; **Seçim Neticeleri Üzerine Bir İnceleme,** s.27.

[1121] Cemal Aygen, "Memleketimizde Seçimler ve Neticeleri", **AÜSBF Dergisi,** C. XVII, No:1, (Mart 1962), s.212.

[1122] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, (030. 1.0.0/52.311..3), Dosya no:5; Toker, **DP Yokuş Aşağı,** s.267.

[1123] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, (030. 1.0.0/52.311..3), Dosya no:5.

ise daha iddialı bir dille; "DP kahir ekseriyetle iktidarda" başlığını atarak, DP'nin en az 400 milletvekili çıkaracağını bildirdi.[1124]

Resmi seçim sonuçları, 30 Ekim 1957'de Adalet Bakanlığı tarafından ilan edildi. Bu sonuçlara göre; DP'nin 424; CHP'nin 178; Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin 4 ve Hürriyet Partisi'nin 4 milletvekilliği kazandığı anlaşıldı.[1125]

Resmi seçim sonuçlarına göre partilerin oy oranları ve milletvekili sayıları aşağıdaki şekilde dağılmıştır:

Tablo 5: 27 Ekim 1957 Genel Seçim Sonuçları[1126]

Partiler	Aldıkları Oy Sayısı	Oyların Oranı	Çıkardıkları Milletvekili Sayısı	Meclisteki Sandalye Oranı
DP	4.303.190	% 47.70	424	% 69.50
CHP	3.768.043	% 40.82	178	% 29.18
CMP	663.295	% 7.19	4	% 0.66
Hür. P.	356.419	% 3.86	4	% 0.66
Bağımsız ve Vatan P.	39.867	% 0.43	-	-
Toplam	9.230.814	% 100	610	% 100

İktidar ve muhalefet partilerinin memnun olmadığı seçim sonuçlarına göre; DP 44 ilde tam liste olarak kazanırken, 3 ilde (Bingöl, Muş ve Niğde) kısmi çoğunluğu sağladı. CHP ise 18 ilde tam liste olarak kazandı. Bu iller; Adana, Ankara, Çankırı, Elazığ, Erzincan, Gümüşhane, Hatay, Kars, Malatya, Maraş, Mardin, Ordu, Sivas, Tokat, Urfa, Uşak ve Van'dır. 3 ilde ise milletvekilliklerini DP ile paylaştı. Buna göre; Bingöl'de DP 1, CHP 2; Muş'ta DP 3, CHP 1; Niğde'de DP 1, CHP 6 milletvekilliği elde etti.

1957 seçimlerinde DP oylarını Aydın, Muş ve Hakkari illerinde arttırdı. Diğer muhalefet partilerinden Cumhuriyetçi Millet Partisi Kırşehir'de 4 milletvekilliği elde ederken, Hürriyet Partisi ise Burdur'da 4 milletvekilliği kazandı.

Bu seçimlerde bağımsızlar çok az oy alırken, Vatan Partisi İstanbul'da 5055 oy ve İzmir'de 1507 oy aldı, ancak milletvekili çıkaramadı.[1127]

[1124] **Cumhuriyet,** (28 Ekim 1957), S. 11945; **Vatan,** (28 Ekim 1957), S. 5962; **Zafer,** (28 Ekim 1957), S. 2936.
[1125] **Cumhuriyet,** (31 Ekim 1957), S. 11948; **Yeni İstanbul,** (31 Ekim 1957), S. 2858.
[1126] **Ulus,** (17 Kasım 1957), S. 12468.

Seçim sonuçları partiler açısından incelendiği zaman, DP iktidarının oy kaybettiği ve muhalefetin belli ölçüde oylarını arttırdığı anlaşılmaktadır. Hatta muhalefet partilerinin oylarının toplamı, DP'nin oy toplamından fazladır. Aslında yeniden ana muhalefet partisi durumuna gelen CHP'nin oylarındaki artış, 1954 seçimlerine göre; %5.71 olmasına karşılık, DP'nin oy kaybı 1954 seçimlerine göre; %10.72'dir.[1128] Bu seçimlerde DP'nin 1954 seçimlerine göre; kaybettiği milletvekili sayısı 79'u bulurken; CHP'nin aynı seçimlere göre; kazandığı milletvekili sayısı 147 artmıştır.[1129] Bu karşılaştırma bile, çoğunluk sisteminin adaletsizliğini ortaya koymaktadır. Yine 1957 seçimlerinin çoğunluk sisteminden kaynaklanan çarpıcı bir sonucuna göre; Cumhuriyetçi Millet Partisi, Hürriyet Partisi'ne göre 306.876 oy fazla almasına rağmen çıkardıkları milletvekili sayıları aynı olmuştur.

1957 seçimlerinde iki küçük muhalefet partisinden Cumhuriyetçi Millet Partisi, 1954'e göre oylarını 183.046 arttırmıştır. Ancak buna rağmen 1954'te 5 milletvekili kazanmışken, 1957'de milletvekili sayısı 4'e düşmüştür.[1130]

Hürriyet Partisi ise, 1957 seçimleri öncesi ana muhalefet partisi durumundayken, 1957 seçimlerinde, ancak 356.419 oy almış ve daha önce sahip olduğu 34 milletvekilliğinden 30'unu kaybederek, milletvekili sayısı 4'e inmiştir.[1131] Bu sonuç aynı zamanda Hürriyet Partisi'nin siyasi yaşamının son bulmasında önemli rol oynamıştır. Nitekim 1958'de de CHP ile birleşme kararı almıştır. Bu seçimlerde en fazla zarara uğrayan partinin Hürriyet Partisi olduğunu söylemek yanlış olmaz.

1957 seçimlerine büyük umutla giren Hürriyet Partisi'nin başarısız olma sebeplerini, O'nu yakından destekleyen Forum Dergisi şöyle açıklamaktadır:

> "1. 1957 seçimleri "istisnai" şartlarda yapılan bir seçimdir. Bu seçimde partilerarası kalite ve mahiyet farkları gözönünde tutulmamıştır. Seçimlerden önce tüm yurtta, memleketi istibdada götürecek DP'nin devrilmesi isteği vardı. Bu amaçla işbirliği çabalarına girildi. Ancak işbirliği gerçekleşmeyince halk, 'en kuvvetli muhalefet partisine' oy verme eğilimine girerek, CHP'yi destekledi.
>
> 2. Seçimler bir baskın şeklinde yapıldı ve Hürriyet Partisi henüz teşkilatını tamamlayamamıştı. Seçimlerde 'en kuvvetli muhalefet partisinin' desteklenmesi eğilimi belirince, Hürriyet Partisi

---

[1127] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, (030..1.0.0/52...311.3), Dosya no: 5; Karpat, **a.g.m.,** s. 452-453.

[1128] 1954 seçim sonuçlarına göre; CHP'nin oy oranı; %35.11, DP'nin oy oranı; %58.42 idi. O halde; 1957 seçimlerinde CHP'nin oy artışı (40.82-35.11=5.71), DP'nin oy kaybı (58.42-40.82=10.72) olmuştur.

[1129] **Ulus,** (17 Kasım 1957), S. 12468.

[1130] Millet Partisi 1954 seçimlerinde 480.249 oy almıştı.

[1131] Albayrak, **a.g.t.,** s.694.

bir çok ilde kayıtlı üye sayısı kadar bile oy alamadı. Hatta sandık başlarındaki parti temsilcileri bile CHP'ye oy verdiler. Buna rağmen kazanılan oylar 'militan oylar'dı.

3. CHP'nin ülkedeki antidemokratik kanunları kaldırarak, nisbi usulle altı ay sonra seçime gideceğini vaadetmesi, oyların CHP'ye kaymasına yol açtı.

4. Kampanya döneminde teşkilatlar tamamen hazır olmadığından Hürriyet Partisi fikirlerini halka ulaştıramadı."[1132]

67 seçim çevresinde 610 milletvekilliği için yapılan seçimlerde; beşi CHP'den, üçü DP'den olmak üzere sekiz milletvekili iki seçim çevresinden seçildi. Bunlar Milletvekili Seçimi Kanunu'na göre bu illerden birini tercih ettiler. İki yerden seçilen DP milletvekilleri; Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Celal Bayar'dır. İki yerden seçilen CHP milletvekilleri ise; İsmet İnönü, Kasım Gülek, Turhan Feyzioğlu, Kamil Kırıkoğlu ve Avni Doğan olmuştur. Hikmet Bayur ve Ali Fuat Cebesoy ise DP listesinde bağımsız aday olarak yer almak suretiyle seçilmiştir.[1133] Böylelikle DP 419 milletvekili ile, CHP 173 milletvekili ile T.B.M.M.'de temsil edilmiştir.

Seçim sonuçları, iktidar ve muhalefet partilerini memnun etmemiştir. Seçimden sonra verilen demeçler parti liderlerinin ruh hallerini yansıtmaktadır. DP lideri Adnan Menderes; "Alınan resmi kuyuda müstenid kati malumata göre, partimiz 426 mebusluk kazanmak suretiyle ve her türlü şüpheden uzak olarak iktidara gelmiş bulunmaktadır"[1134] diyerek seçim sonuçlarının kesinliğini ifade etmiştir. CHP lideri İsmet İnönü; "Seçimleri manen kazandık" diyerek, maddeten kaybedildiği için üzülen partilileri teselli etmiştir.[1135] Hürriyet Partisi lideri Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ise; "Bu kötü netice karşısında suçlu arayacak değilim. Hepimiz, partiler de matbuatımız da, en nihayet milletimiz de hatalıdır."[1136] diyerek sonuçlardan duyduğu hüsranı dile getirmişti.

[1132] **Forum,** C. 8, S. 87, (1 Kasım 1957) s.5.
[1133] İki seçim çevresinden seçilen milletvekilleri:
Refik Koraltan (DP) İçel-Kocaeli (İçel'i tercih etmiştir)
Adnan Menderes (DP) İstanbul-Aydın (İstanbul'u tercih etmiştir)
Celal Bayar (DP) İstanbul –Bursa (İstanbul'u tercih etmiştir.)
İsmet İnönü (CHP) Malatya-Ankara (Malatya'yı tercih etmiştir.)
Kasım Gülek (CHP) Adana-Ankara (Adana'yı tercih etmiştir.)
Turhan Feyzioğlu (CHP) Sivas-Ankara (Sivas'ı tercih etmiştir.)
Kamil Kırıkoğlu (CHP) Sivas-Ankara (Sivas'ı tercih etmiştir.)
Avni Doğan (CHP) Yozgat-Ankara (Yozgat'ı tercih etmiştir.)
Bkz. Tuncer, **a.g.e.,** s.134.
[1134] **Zafer,** (30 Ekim 1957), S. 2938.
[1135] **Vatan,** (31 Ekim 1957), S.5905.
[1136] **Cumhuriyet,** (29 Ekim 1957), S. 11946.

Seçim sonuçları alındığı gece Adnan Menderes'in yanında bulunan Samet Ağaoğlu hatıralarında şöyle demektedir; "Menderes'i yedi yılda o geceki kader üzgün bir sinirlilik içinde görmemiştim." Adnan Menderes de o gece için; "Allah o geceki bir geceyi bir daha bana göstermesin." demiştir.[1137]

1957 seçimlerinde vatandaşın oy vermesini etkileyen en önemli unsur, "ekonomi" oldu. Hükümetin desteklediği ve ekonomik durumu nispeten daha iyi olan Batı Anadolu, rejim buhranına ve hayat pahalılığına rağmen iktidarı desteklemeye devam etti. Bu arada grev hakkını tanımamış olmasına rağmen, sanayi işçileri de hayat seviyelerinin yükselmesi ve fert olarak devlet karşısında kimlik kazanmış olmalarının psikolojisiyle DP'yi desteklemeyi sürdürdü. Esnaflar ve zanaatkârlar da genel olarak DP'yi destekledi. Ancak DP bu sınıfın tutucu kesiminden Cumhuriyetçi Millet Partisi lehinde oy kaybetti.[1138]

CHP ise DP'nin kalesi durumunda olan Ege ve Marmara'ya girememekle birlikte Orta ve Doğu Anadolu'dan oy topladı.[1139] Ankara'nın batısında sadece Uşak'ta kazandı. Ancak bunun nedeni de; Uşak DP teşkilatında süren anlaşmazlıklardı. Orta ve Doğu Anadolu Bölgeleri artan ekonomik sıkıntılar nedeniyle CHP'yi destekledi. Özellikle tarım işçilerinin makineleşme nedeniyle işsiz kalması iktidarı desteklemelerine engel oldu. Diğer yandan Doğu'daki büyük Alevi grupları da laikliğin savunucusu CHP'yi destekledi. Buradaki Aleviler, DP'nin Sünnilere tanıyacaklarını düşündükleri ibadet özgürlüklerinin kendileri aleyhlerine işlemesinden çekindiler. Ancak bu sebep çok fazla abartılmamalıdır. Zaten 1957 seçimlerinde seçmenlerin dini propagandadan çok fazla etkilendikleri söylenemez. Bunun en somut örneği, daha muhafazakâr olduğu bilinen, Doğu'da ve Konya'da DP'nin oy kaybetmesidir. Diğer yandan din propagandasının önemini yitirmesinin sebebi; partilerin dini konulardaki görüş farklılıklarını minimuma indirmiş olmasıdır. Artık vatandaşlar iktidara hangi parti gelirse gelsin büyük bir değişimin olmayacağına inanmış bulunuyorlardı.

1957 seçimlerinde CHP'yi destekleyen diğer bir grup; aydınlar ve yeni üniversite öğrencileridir. Bu gruplar DP'nin, Atatürk reformlarından taviz verdiğini ve siyasi hürriyetleri kısarak demokrasiye aykırı hareket ettiğini düşünüyorlardı.[1140]

1957 seçim sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde;

[1137] Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes,** (İstanbul: Baha Matbaası, 1967), s.131.
[1138] Karpat, **a.g.m.**, s.450-451.
[1139] Çakmak, **a.g.m.**, s.27.
[1140] Karpat, **a.g.m.**, s.450-451.

Seçimlerdeki düşük katılım oranı, sonuç ne olursa olsun, vatandaşın büyük bir değişikliğe inanmadığının göstergesi olmuştur. Diğer yandan CHP'nin geçmişte oluşmuş otoriter zihniyet kalıntılarını tamamen yok ettiğine halkın güvenmediğini ortaya koymuştur. CHP'nin oyları artmakla birlikte, halk, ülkenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik yeni bir bakış açısı kazandığına inanmamıştır. Seçmen, diğer muhalefet partilerinden Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Hürriyet Partilerinin de somut bir proje sunamadığını düşünmüştür. Özellikle Hürriyet Partisi'nin teşkilatlanmasını tamamlayamaması ve kitlelerle iletişim eksikliği, tahmininden daha az oy almasına neden olmuştur. Cumhuriyetçi Millet Partisi'nin de CHP ve DP'yi ısrarlı ve şiddetli eleştirileri seçmen tarafından kabul görmemiştir.[1141] Yine bu seçimin bir özelliği olarak; seçmen kütüklerinin iyi hazırlanmadığı, muhalefetin iktidardan daha fazla oy aldığı ve çoğunluk sisteminin adaletsiz yansımalarının görüldüğü söylenebilir.[1142]

1957 seçimleri sonrası siyasi ortam, görülmedik ölçüde hareketlenmiştir. Bunun en önemli nedeni; iktidarın güç kaybetmesi yüzünden hırçınlaşması, muhalefetin de güçlenerek, daha önce yetmiş dolayında olan milletvekili sayısını toplam 186'ya kadar yükseltmiş olmasındandır. Bu bakımdan, 1957 seçimleri Türkiye'de demokratik mücadelenin yeni bir dönemini açmıştır, denilebilir. Bu seçimler aynı zamanda DP iktidarına halkın verdiği demokratik bir uyarı niteliğini de taşımakta olup DP'nin katıldığı son seçimler olmuştur.

2.4.2. Seçim Sonuçlarının Basında ve T.B.M.M.'de Tartışılması

Seçim kampanyasının sertliği, seçim sonrasında da sert tepkilerin ortaya çıkmasına yol açtı. Muhalefet partileri seçimlerle ilgili çok sayıda usûlsüzlük iddiasında bulundu. Hatta CHP, seçimler başlamadan önce, iktidarın seçimlerde hile yapabileceğini iddia ederek, vatandaşları "seçmen kütüklerindeki" kasıtlı eksikler konusunda uyardı.[1143]

Seçimin başlamasından önce ortaya çıkan yolsuzluk iddiaları, seçim sonuçlarının alınmasıyla arttı. Muhalefet partilerinin itirazları şu noktalarda toplanmıştı:

[1141] **Aynı**, s.414.
[1142] Cemal Aygen, "Seçimler ve Meseleler", **Forum**, C.8, S. 108, (15 Eylül 1958), s.9.
[1143] Bkz. **Ulus**, (17-29 Eylül 1957), S. 12408-12419.

1. Ellerinde seçmen kartı olduğu halde isimlerini seçmen kütüklerinde bulamayan binlerce vatandaş oylarını kullanamamıştır.

2. DP, seçimler sırasında radyo ile bazı seçim sandıklarının oy tasnifini ilan ederek vatandaş üzerine baskı yapmıştır.

3. DP, seçim günü Asliye Mahkemesi'nden karar aldırmak suretiyle, binlerce vatandaşa oy kullandırtmış, bu arada İstanbul'un imar işlerinde çalıştırılan birçok işçinin oy kullanabilmesi için ise kütüklere ilaveler yaptırtmıştır.

4. DP, birçok sandıkta mükerrer oy kullandırtmıştır.

5. Bazı yerlerde tasnif gizli yapılmış, oylar seçim kurullarına usûlsüz teslim edilmiş ve bir kısmı kaybolmuştur.

6. Bazı seçim çevrelerinde muhalefet partilerinin sandık temsilcilerine baskı yapılmıştır.[1144]

Özellikle 1957 seçimleri, İnönü'nün ifadesiyle "kütük marifetlerinin" yaşandığı bir seçim oldu. Bu seçimlerde muhtarların il seçim kurullarına verdikleri listelerle, sandık başlarındaki listeler birbirini tutmadı. Muhtarlar askıdan inen kütüklere göre seçmenlere, seçim kartı verirken, seçim kurullarına gelen listelerde bu seçmenlerin isimlerinin karşısına ya "öldü" veya "oturduğu evden çıktı" ibaresi yazıldı. Bu şekilde bir çok şehirde binlerce vatandaş oy kullanamadı. Bu durum muhalefet partilerinin seçim sonuçlarına itirazlarına neden oldu. Özellikle; Ankara, İstanbul, Konya, Sivas, Diyarbakır, Sakarya ve Mersin illerindeki kütüklerde büyük eksiklikler görüldü. Hatta CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ve gazeteci Nadir Nadi gibi ünlü isimler bile kütüklerde kayıtlı olmadıklarından oy kullanamadılar.[1145] Diğer yandan; Konya, Trabzon, Gaziantep, Giresun, Artvin, Amasya ve İçel illerinde tasnif devam ederken, seçimin iktidar tarafından kazanıldığı radyo tarafından ilan edildi. Bu psikolojiyle arada birkaç yüz oy farkının olduğu yerlerde, CHP hep kaybetti.[1146]

Seçimlerde yolsuzluk yapıldığına ilişkin ilk şikayet, seçim günü sabah 8.30'da İnönü'nün Başbakan Adnan Menderes'e çektiği yıldırım telgrafta görüldü. İnönü bu telgrafında; idare amirlerinin ve zabıta memurlarının vatandaşlara baskı yaptığını, İstanbul Emniyet Müdürü Hayrettin Nakiboğlu'ndan şikayet alındığını, bunun yanında Ankara, Balıkesir ve Bilecik illerinden de baskı haberlerinin geldiğini, Çankırı ve Aydın

[1144] **Forum,** C. 7, S. 87, (1 Kasım 1957), s.4.
[1145] **Cumhuriyet,** (28 Ekim 1957), S.11945.
[1146] **Cumhuriyet,** (29 Ekim 1957), S.11946.

valilerinin ve Polatlı Kaymakamının seçim sonuçlarını kurullardan önce öğrenmek için talimat verdiğini söyleyerek, gereken önlemin alınmasını istedi.

Başbakan Adnan Menderes cevap olarak iddiaları reddetti ve İnönü'nün yanlış bilgilendirildiği ifade etti.[1147] Bunun üzerine CHP Genel Başkanı İnönü, 27 Ekim gecesi saat 1.30'da basına verdiği demeçte, "27 Ekim usulsüzlüklerini" şöyle anlattı:

> "Radyo, kanunlara aykırı olarak kullanılmıştır. Seçimin başladığı ilk saatten itibaren radyo yalnız DP'nin kazandığı haberlerini ve takiben rakamları kasden tahrif ederek yaymıştır. Kars'ta CHP ile DP'nin bir zamanda kazandığı oyları parti adlarını değiştirerek vermiştir. Radyonun seçim gününde tesir için kullanılması kanuna aykırı ve nameşru propaganda olduğunu telgraf istidasıyla Devlet Bakanına bildirdim. Hareketlerinin kanuna uygun olduğunu söyleyerek devam ettiler. Yüksek Seçim Kurulu'na müracaat ettik. Yüksek Seçim Kurulu radyonun bu yolda kullanılmasını kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle hükme bağladı. Ancak bu zamana kadar saat 17 olmuştu...Bunun yanında iktidar gece yarısından itibaren 120 mebusluk tahmininde bulunduğunu içeriye ve dışarıya yaymaktadır. Hakikatte ise biz çoğunluğun bize teveccüh etmiş olduğuna kani bulunmaktayız. Seçim günü seçmen kütükleri en geniş ölçüde zararlı olmuştur. Binlerce CHP'li, adlarını kütüklerde bulamamışlardır. Kütükler kanuni süresinde tesbit ve tashih olunduktan sonra seçim sandıkları başına konan cetveller başka olmuştur. Meçhul kalemler isimleri öldü diyerek silmiştir. Bu usulün bir sistem altında tatbik edildiği anlaşılmıştır. Bundan başka seçim günü DP birçok vatandaşa Asliye Mahkemesinden seçmen kartı çıkarmak suretiyle geniş teşebbüse geçmiştir. Bu suretle bir taraftan hakkı olanın oy kullanamaması diğer taraftan hakkı olmayanın oy kullanması şeklinde iki kat usulsüz muamele yapılmıştır. Hülasa, seçim günü iktidar radyo ve kütükler vasıtasıyla seçimin doğruluğunu bozmuştur."[1148]

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek ise seçimlerle ilgili; "Umumi seçimler utanılacak şartlar altında cereyan etmiştir. Seçmen vatandaşın hakkını aramak bizim için başta gelen bir vazifedir. Bu şartlar altında DP çoğunluğundan nasıl bahsedilebilinir, kendileri düşünsün."[1149] diyerek seçimlere hile karıştırıldığını ifade etti.

Seçim sonuçlarının alınmaya başlamasıyla yurdun çeşitli yerlerinde olaylar çıktı. Bu olaylarda ölen ve yaralananlar oldu. Olayların çıkmasıyla yine Hükümeti ilk uyaran, 29 Ekim tarihli yıldırım telgrafıyla, CHP Genel Başkanı İnönü oldu. İnönü telgrafında; Mersin, Gaziantep, Kırkağaç, Bilecik'te DP'lilerin saldırılarının sürdüğünü, Mersin ve Gaziantep'te seçilip seçilmedikleri belli olmayan DP'lilerin silahla zor kullanıp olay

---

[1147] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, (030..1.0.0/52.312..3), Dosya no:5.
[1148] **Muhalefette İsmet İnönü (1956-1959),** s. 167.
[1149] **Cumhuriyet,** (29 Ekim 1957), S 11946.

çıkardıklarını bildirdi ve önlem alınmasını istedi.[1150] Ancak bu uyarılar fayda etmemiş ve olaylar büyümüştür. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı günü çıkan olaylarda Kayseri'de 16 kişi yararlandı. Aynı gün Çanakkale, Samsun, Nevşehir, Kırkağaç (Manisa), Bilecik ve İzmit'te olaylar çıktı. Bu olaylar seçim sonuçlarını büyük tezahüratlar, yürüyüşler ve davullarla kutlayan DP'lilerin CHP binalarına, kahvehanelerine ve hatta evlerine saldırmasıyla çıktı. Üzücü olaylardan biri de Çanakkale'nin Çan ilçesinde yaşandı. DP'li Belediye Başkanı Mesut Onur ve etrafındaki partililer bir CHP kahvesini basarak, duvardaki Atatürk portresini parçaladılar. Olaylar ancak jandarmanın müdahalesiyle önlenebildi. Yine Kırkağaç'ta meydana gelen bir taşkınlıkta; DP'liler Hürriyet Partisi binasını basınca, Hürriyet Partisi ileri gelenleri Akhisar'a kaçmak zorunda kaldı.[1151]

30 Ekim günü olaylar daha da büyüdü. Çanakkale'nin Ezine ilçesinde DP'liler CHP binasını basarak, CHP'lileri dövdüler. Olay yine jandarmanın araya girmesiyle durduruldu. Van'ın Başkale ilçesinde ise DP'li Ertuşi Aşireti reisi Mahmut Ertaş ve Cafer Ağalar yüz kişi ile birlikte Van'dan Başkale'ye gelerek CHP'lilere saldırdılar. Konya-Ilgın'da ise CHP'li Belediye Başkanı Mehmet Arslan DP'lilerle giriştiği kavgada başından yaralandı. Yine İzmir'in Eşrefpaşa semtinde ilginç olaylardan biri yaşandı. DP'liler kazanlarla helva pişirerek, halka, kapı kapı dolaşıp, "İnönü'nün ruhuna" diye dağıttılar. Aynı gün İnönü'ye atfen hazırlanmış bir tabut şehirde gezdirildi.[1152]

1 Kasım günü ise olayların Ankara'ya da sıçramasından çekinilerek olağanüstü tedbirler alındı. Ana cadde ve meydanlara tanklar ve askerler yerleştirilerek, hiçbir gösteriye izin verilmedi.[1153] Ayrıca Ankara Belediye Başkanı Orhan Eren, Ankara'da seçimlerin DP'lilerce kaybedilmesi nedeniyle görevden alındı.[1154]

Seçimlerden sonra en önemli olay, Gaziantep'de yaşandı. Oyların sayımı sırasında, DP'nin 1136 oy farkıyla kazandığı anlaşılınca, Cumhuriyet Bayramı törenlerine katılan 2500 kadar CHP'li, DP binasını taşa tutarak, binanın camlarını kırdılar. Olaylar sırasında, polis ve asker müdahalede bulundu, olaylarda biri komiser ve birisi çocuk olmak üzere, iki kişi hayatını kaybetti. Bu durum karşısında DP'liler bir gövde gösterisinde bulunmak için, 60.000 kişilik bir miting düzenlediler. Bu miting

---

[1150] **BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, (030..1.0.0/52.312..3), Dosya no:5.
[1151] **Cumhuriyet,** (30 Ekim 1957), S. 11949.
[1152] **Cumhuriyet,** (31 Ekim 1957), S. 11950.
[1153] **Cumhuriyet,** (2 Kasım 1957), S. 11952.
[1154] **Cumhuriyet,** (1 Kasım 1957), S. 11951.

sırasında, DP ilçe Başkan'ın CHP bayrağını yırttığı iddiaları üzerine, olaylar yeniden alevlendi. İki askeri uçak şehir üzerinde alçaktan uçuş yaptırılarak göstericilere gözdağı verilmek istendi.[1155] Bu olaylarda halkı kışkırttıkları iddiasıyla CHP adayları Cemil Sait Barlas ve Ali İhsan Göğüş tutuklandı.[1156]

Olayların çıkmasıyla iktidar ve muhalefet partileri birbirlerine suçladılar. Adnan Menderes, olaylardan CHP'yi sorumlu tuttu ve İnönü'yü "ihtilalci metotlarla" çalışmakla suçladı.[1157]

Adnan Menderes 29 Ekim'de gazetecilere yaptığı açıklamada;

> "Seçimi kaybeden Halk Partisi merkezi memlekette yer yer bir takım hadiseler çıkarmaya yeltenmektedir. Seçimler neticesinde iktidarın hangi partiye ait olacağının henüz belli olmadığı yolundaki iddia ve sözler halkımızı şiddetle heyecana sevk etmekte ve hadiselere sebep olmaktadır. Halbuki seçimler neticesinin henüz belli olmadığı yolundaki beyanat, neşriyat ve haberlerin hakikatle hiç bir alakası yoktur. Bunlar sadece umumi efkarı bulandırmak ve vatandaşları heyecana sevkederek bir takım hadiseler çıkarmak maksadıyla yapılmaktadır. Seçimlerin neticeleri belli olmuş ve Demokrat Parti, kahir ekseriyetle iktidarda kalmıştır"[1158]

diyerek olaylardan CHP'nin sorumlu olduğunu belirtmiştir.

İktidarın sözcülüğünü yapan Ankara radyo gazetesi ise,

> "Cumhuriyet Halk Partisi, mağlubiyeti hazmedemeyerek, milli efkarı memleket zararına, milli birlik zararına bulandırmakta, halkımızı isyana sevk eden bir politika oyununa başvurmakta, vatandaşı heyecana sevk etmek isteyerek bir takım hadiseler çıkarmak maksadıyla tahrikatta bulunmaktadır...Artık tecelli etmiş olan milli iradeyi tanımaz bir vaziyet almak, doğrudan doğruya kanuna riayetsizlik ve kanuna karşı koymaktır... Bunun memleket sarahaten görmekle müteessir ve üzgündür."[1159]

diyerek son çıkan olaylarda CHP'nin suçlu olduğunu kamuoyuna duyurdu.

DP Genel İdare Kurulu Üyesi ve Devlet Bakanı Emin Kalafat ise İnönü ve Şemsettin Günaltay'a ağır ithamlarda bulunarak; "Neticeleri tahammülsüz şekilde karşılayan İnönü ve Günaltay CHP'nin en muhteris insanlarıdır. Bunun da tek sebebi yaş durumlarıdır. Çünkü Allah gecinden versin ömürleri bir daha seçimleri görmeye müsait değildir."[1160]demiş ve ortamın daha da gerilmesine neden olmuştur.

[1155] Albayrak, **a.g.t.,** s .690-691.
[1156] Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995),** s.75.
[1157] Albayrak, **a.g.t.,** s. 691.
[1158] **Cumhuriyet,** (30 Ekim 1957), S. 11947.
[1159] **Zafer,** (31 Ekim 1957), S. 2939; **Yeni İstanbul,** (31 Ekim 1957), S. 2858.
[1160] **Cumhuriyet,** (1 Kasım 1957), S. 11949.

Bütün bu iddiaları CHP adına reddeden Genel Sekreter Kasım Gülek ise,

> "CHP hiç bir yerde hadise çıkarmamış, bilakis çıkması muhtemel hadiseleri önlemek için azami gayret sarfetmiştir. Vatanseverlik hissimiz memlekette hadise çıkarmama hususunda elimizden geleni yapmayı bize emretmektedir. Çıkan hadiseler halkın tabii galeyanının ve DP'lilerin tahriklerinin neticesidir. Seçimleri çok küçük farklarla kaybettiğimiz iddia ve ilan edilen vilayetlerde cereyan eden ve seçim neticesine tesir eden yolsuzluklar ve usulsüzlükler ciddi dokümanlara dayanarak itiraz konusu olmuştur. Bu illerdeki milletvekili sayısı kazandığımız ilan olunan 178 milletvekiline katılınca, seçimin CHP tarafından kazanılmış olduğu sarahaten görülür."[1161]

diyerek, DP'nin seçim yolsuzluklarının olaylara neden olduğunu açıklamıştır.

CHP Genel Başkanı İnönü ise, Beşinci Menderes Hükümeti Programının okunduğu 4 Aralık günü, seçimlerde yolsuzluk iddialarını ve Gaziantep olaylarını T.B.M.M.'ye getirdi. İnönü yaptığı konuşmada;

> "...27 Ekim seçimi için kütükler faciası denilebilir. Seçimler hükümet merkezinde Başbakan ve İçişleri Bakanının, Valilerle daimi temasları halinde idare edilmiştir. 28 Ekim'in ilk saatlerinden itibaren Başbakan emrindeki yüksek seçim komisyonu hummalı bir faaliyet içerisine girmiştir. Pek çok vilayetlerde seçim iktidar için kaybedilmiş görünüyordu. Başbakan ve İçişleri Bakanı Valilerle can havli temasında idiler. Radyonun kaybettiğimizi söylediği her yerden derhal haber alıyorduk: 'Baş başa gidiyoruz, açılmamış yeni sandıklar var, ümitliyiz...' 28 Ekim sonunda ve ondan sonra her tarafta CHP aleyhine tezahürler başladı. Sayın Başbakan'ın dikkatini vaziyetin vahameti üzerine çekmek için müracaat ettik. Bu esnada Gaziantep'ten, Giresun'da, Kırkağaç'tan, Başkale'den, Ege'den, İstanbul'dan fena haberler geliyordu. Mersin'de tanınmış bir CHP mebusu gündüz sokak ortasında halk önünde bir kaç DP ileri geleni tarafından nişan tahtasına kurşun atanların rahatı ile öldürülüyordu. Polisler olaya seyirci kaldılar. Sonra asıl Gaziantep hadiselerinin haberleri gelmeye başladı. 29 Ekim günü halk, valinin tahrikleri, hakaretleri ile çileden çıkarılıyordu. Şuursuz bir mağdur kalabalık haline getirilen halka karşı sükunetini kaybeden idare makamları orduya müracaat ediyorlar, olaya Halk Partisi mebuslarının tertibi süsü verilerek adli takibata başlanıyor. Herhalde merkezden verilen emirle tayyareler gönderilerek tedhiş edilmek isteniyor. Bu esnada mahkeme kararı ile Gaziantep ve Mersin olaylarından bahsedilmesi yasak ediliyor ve radyo iftiraya devam ediyor. Tayyare harp zamanında bile düşman halkı aleyhine kullanılmaz. Askeri hedef aleyhine kullanılır. Gaziantep halkının yedisinden yetmişine kadar askeri hedef sayılacak bir düşman muamelesi görmesi, her suretle haksız ve adaletsiz bir çılgınca hükümdür. Üzerlerine su sıkılarak zorla çileden çıkarılan 16-18 yaşlarındaki Antepli çocuklar, tayyare tedhişine sebep gösterilemezler. ....Seçim esnasında valinin kütükleri onbinlerce seçmeni meyus ediyor. Bin rey farkla seçimi kaybettikleri bildirilen onbinlerce hak sahibi vatandaşa tazyikler başlıyor. Bu nedenle 'Gaziantep suçluların

[1161] **Cumhuriyet,** (31 Ekim 1957), S. 11948.

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi

> mağdurudur.' Giresun'da da seçimleri tahrip etmiş bir partizan vali vardı. Giresun valisi seçimde mağdur ve meyus ettiği halkı belediye tulumbasıyla çileden çıldırtacak kadar ihtiyatsız olmadı...Her yerde infialin başı ve özü idarenin onbinlerce vatandaşın oy kullanmamasına karşılık, az farkla onların seçimi kaybettiklerini bildirmesidir. Demokrat iktidar 4.403.000 rey almış, muhalefet 424 bin oy fazlasıyla 4.827.000 rey almıştı. Vatandaşın %53'den fazlasını %47 idare edecektir. İktidar azlıkta olduğunu unutmadan idare ederse güçlükler büyük olmaz..."[1162]

diyerek seçimde görülen yolsuzlukları açıklamış ve azınlıkta kalan DP'yi ihtiyatlı olması konusunda uyarmıştır.

CHP 28 Ekim'de ilk olarak İstanbul seçimlerine itiraz etti. Yapılan itiraza göre; Seçimlerde radyonun tek taraflı kullanıldığı; ellerinde seçmen kartı olduğu halde birçok vatandaşın oy kullanamadığı; seçim günü Asliye Mahkemesi'nden karar alınmak suretiyle DP'li binlerce vatandaşa oy verdirildiği, bu arada İstanbul'un imarında çalışan işçiler için kütüklere ilave kararı alındığı; birçok yerde mükerer oy kullandırıldığı; tasniflerin bazı yerde gizli yapılarak, oyların seçim kurullarına usûlsüz teslim edildiği; bazı semtlerde muhalefetin sandık temsilcilerine baskı yapıldığı bildirilmiştir.[1163]

CHP aynı gün; Giresun, Gaziantep, İzmir, Konya, Artvin, Trabzon, Amasya, İçel, Ağrı ve Antalya olmak üzere 11 il sonuçlarına daha itiraz etti.[1164] Bunlara 30 Ekim'de Samsun ve İzmit, 2 Kasım'da Balıkesir ve Bilecik, 5 Kasım'da Diyarbakır itirazları eklendi.[1165] Bu itirazların sebepleri de İstanbul itirazlarının sebepleriyle hemen hemen aynıdır.

CHP, Gaziantep'teki itirazlarını ise şu sebeplere dayandırdı:

CHP'nin 237 oy farkıyla kaybettiği seçimlerde Gaziantep merkez ilçesinde; 10.000, Kilis'de 5.000, Nizip'te 4.000, Islahiye'de 4.000 ve Arabanda 7.000 olmak üzere toplam 30.000 seçmenin oy kullanmasına izin verilmedi. Kütüklerdeki karışıklıklar nedeniyle, binlerce vatandaş seçmen kartı olmasına rağmen oy kullanamadı. Bazı kişilere iki hatta üç defa oy kullandırıldığı tespit edildi. Fazla mühürlü zarflar bulunarak zabıt tutuldu. Ana kütüklerde adı bulunan ve sandık başındaki listelere itiraz eden seçmenler dikkate alınmadı.[1166]

[1162] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D:11, T:1, C:1 (4 Aralık 1957), s. 68-72; **Vatan,** (5 Aralık 1957), S. 5980.
[1163] **Cumhuriyet,** (29 Ekim 1957), S. 11946.
[1164] **Forum,** , C.8, S.87, (1 Kasım 1957), s.4.
[1165] Bkz. **Cumhuriyet,** (30 Ekim- 6 Kasım 1957), S. 11947-11954.
[1166] **Cumhuriyet,** (8 Kasım 1957), S. 11956.

CHP'nin Gaziantep seçimlerine itirazı basında yer alınca, Gaziantep DP Milletvekili Süleyman Kuranel bir tekzip yazısı göndererek, gerekçede ifade edilen 237 oy farkının doğru olmadığını ve iki parti arasındaki oy farkının 1136 olduğunu bildirdi.[1167]

Diğer muhalefet partisi Cumhuriyetçi Millet Partisi ise, Afyon seçimlerine itiraz ederek; şehir merkezinde 10.000, ilçelerde 36.000 olmak üzere toplam 46.000 seçmene oy kullandırılmadığı ve bu vatandaşların isimlerinin listelerden silindiğini iddia etti. Ancak Yüksek Seçim Kurulu, 20 Aralık 1957'de bu itirazı reddetti.[1168]

Muhalefet partilerinin yanında DP de birçok ilde seçimlere itirazlar da bulundu. Bu iller; Adana, Ordu, Hatay, Tokat, Niğde, Elazığ, Erzincan, Gümüşhane, Kars ve Muş oldu.[1169] Bu itirazlar, ilgili şehirlerde CHP'nin yolsuzluk yaptığına ilişkindi.

Tokat'ta yapılan itirazın sebebi ilginçtir. DP, Tokat seçiminde "muvazaa" olduğu iddiasında bulundu. İddiaya göre; Tokat'ta muhalefet partileri CHP'yi destekleyerek muvazaa yapmışlardı. DP, seçim kanununda yapılan son değişikliklerle muvazaanın suç olduğunu bildirerek, Tokat seçimlerinin yenilenmesini istedi.[1170] Ancak Yüksek Seçim Kurulu bu itirazı da reddetti.

Yüksek Seçim Kurulu, Diyarbakır'da seçimin yenilenmesine karar verdi. CHP, Diyarbakır seçimine yaptığı itiraz da 30.000 seçmenin oy kullanamadığını iddia etmişti. Ağırceza Hakimi Şükrü Eroğlu'nun başkanlığında toplanan İl Seçim kurulu dörde karşı yedi oyla bu itirazı kabul etmiş, Yüksek Seçim Kurulu da onaylamıştır.[1171] DP'nin de, Adana'daki seçimlere itirazı kabul edilerek, bu ildeki seçimlerin de yenilenmesi gerekli görüldü.[1172]

Bununla beraber Yüksek Seçim Kurulu, siyasi partilerin seçim sonuçlarına itirazlarını inceledikten sonra; Afyon, Ağrı, Amasya, Ankara, Artvin, Balıkesir, Bilecik, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, İstanbul, İzmir, İzmit, Kars, Konya, Muş, Niğde, Ordu, Samsun, Tokat ve Trabzon illeri için seçim sonuçlarına yapılan itirazları reddetti.[1173]

[1167] **Cumhuriyet,** (12 Kasım 1957), S. 11960.
[1168] **Cumhuriyet,** (21 Aralık 1957), S. 11991.
[1169] **Cumhuriyet,** (1 13 Kasım 1957), S 11949-11961; **Zafer,** (8 Aralık 1957), S. 2977.
[1170] **Cumhuriyet,** (13 Kasım 1957), S. 11961.
[1171] **Cumhuriyet,** (31 Ekim 1957), S. 11948.
[1172] Albayrak, **a.g.t.,** s.692.
[1173] **Aynı**, s.692.

Seçimlerden sonra muhalif basın, özellikle seçim yolsuzluklarını gündeme getirdi. Uzun süre devam eden bu haberlerin yanı sıra seçimlerle ilgili farklı yorumlarda bulunuldu. Cumhuriyet gazetesinde Nadir Nadi "Ona Layık Olunuz" başlıklı makalesinde, halkın seçimlerde büyük bir olgunluk sınavı verdiğini belirtti ve seçimlerden sonra iktidar ve muhalefet partilerinin millete layık olarak seçim savaşına son vermelerini istedi. Yazısında,

> "İktidar propagandası yürüten gazeteler, 1957 seçimlerini DP hesabına örneği bugüne dek görülmemiş bir zafer gibi göklere çıkarmakla iyi etmemektedirler. Gerçi seçimleri DP kazanmıştır, fakat elimizdeki sonuca baktığımızda bunun ne 1954, ne de 1950 seçimleri ölçüsünde bir başarı olmadığını derhal kabul etmemeye imkan yoktur. 1957 seçimleri DP'ye vatandaş oylarının ancak yüzde kırkını sağlayabilmiştir. Muhalif partilerce kazanılan oyların toplamı DP'ye verilen oylardan hayli kabarıktır. Bu nedenle sonucu eşsiz bir zafermiş gibi göstermek DP'ye oy vermeyen vatandaşlara sanki nispet edercesine gürültülü manşetler atmak, bütün Türk milletini temsil etmek yerinde bulunan ağır başlı bir iktidara yakışır bir hareket sayılmaz"[1174]

diyerek hem DP'ye başarısının parlak olmadığını hatırlatmış, hem de iktidarı halkı sakinleştirecek tedbirler almaya çağırmıştır.

Vatan gazetesi de Cumhuriyet gazetesi gibi ılımlı bir yol takip ederek seçim sonrası ülkede huzurun sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Fuat Köprülü "1957 Seçimleri" başlıklı yazısında ülkedeki ağır havanın silinerek tekrar mantığın hakim olmasını istemiş ve;

> "Seçimlerin yapıldığı günden başlayarak memleketin dört köşesinde muhalefet il seçim kurullarına, Yüksek Seçim Kurulu'na müracaat etmiştir. Memleketin her tarafında yüzlerce, binlerce vatandaş türlü türlü olaylara şahit olmuşlardır. İktidar mensuplarının zafer neşesiyle yaptıkları taşkınlıklar ayrı siyasi zümrelere mensup vatandaşlar arasında çok üzücü hadiselerin vukua gelmesine yol açmıştır... Artık iktidarın başlıca vazifesi ülkede milli huzuru ve tesanüdü süratle temin etmek olmalıdır."[1175]

diyerek iktidar ve muhalefet liderlerini sakin olmaya davet etmiş, sonuçların artık tartışılmamasını istemiştir. Buna karşılık Ulus gazetesinde seçimlerde iktidarın yolsuzluk yaptığına ilişkin haberler daha sert bir ifadeyle dile getirilmiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu "Türk Milletinin Çilesi" başlıklı yazısında,

> "DP'nin son seçim kampanyasında kullandığı yolsuzluk şekil ve mahiyetlerini bu memlekette, görmeyen tek kişi kalmamıştır. Onun içindir ki, biz burada kanunsuzluk, yolsuzluk, baskı, hile

---

[1174] Nadir Nadi, "Ona Layık Olunuz", **Cumhuriyet,** (31 Ekim 1957), S. 11948.
[1175] Fuat Köprülü, "1957 Seçimleri", **Vatan,** (4 Kasım 1957), S. 5909.

> denilen ve herkesin gözü önünde cereyan eden hareketlerin muhasebesini yapmak lüzumunu duymuyor, yalnız bir tespitle yetiniyoruz. DP, iktidarı 'de facto' ele geçirmiştir."[1176]

diyerek Türk milletinin çilesinin henüz dolmadığını ifade etmiştir. Yine iktidarın sözcülüğünü yapan Zafer gazetesi seçim sonuçlarına ilişkin sert yazılar yazmaktan çekinmemiştir. Seçimlerde halkın CHP'ye kıymet vermediğini belirterek, CHP'nin sonuçları kabul etmemesi nedeniyle olayların çıktığını yazmıştır.[1177]

Böylelikle, 1946 seçim yolsuzluklarından yakınan DP, 1950'deki dürüst seçim sonucunda iktidara gelmişken, kendi döneminin ikinci seçiminde, aynı ölçüde olmasa bile yer yer usulsüzlükler ve haksızlıklarla geçen bir seçim yapmıştır. Bu seçim dünya basınında da yankı bulmuştur.

Londra radyosu 28 Ekim gecesi Türkiye'de yapılan seçimlerle ilgili dinleyicilerine şu yorumu yaptı:

> "Başbakan Adnan Menderes'in yeni Milli Meclis'te kati bir ekseriyeti temin ettiği muhakkaktır. Buna rağmen, DP seçimleri kazanmışsa da muhalefet partileri çok mühim bir terakki elde etmişlerdir. Böylelikle muhalefet, basın hürriyeti ve mahkemeler gibi muhtelif sahalarda antidemokratik kabul edilen kanunları daha etkili şekilde tenkit edebilecektir."[1178]

Alman gazeteleri, DP'nin seçimleri kazanması haberini "Demokrat Parti'nin ve Adnan Menderes'in Beklenen Zaferi" başlıklarıyla vererek, Türk Milletinin aklı seliminin doğru olanı seçtiğini yazdı. "Bonner Rundschau" ve "General Anzeiger" ile "Die Welt" gazeteleri; muhalefetin yine hayal kırıklığına uğradığını, seçimlerin sükûnet içinde geçtiğini ve katılım oranının yüksek olmasının memnuniyet verici olduğunu yazdı.[1179]

Amerika'da Washington Star gazetesi ise şunları yazdı:

> "Seçimleri kaybedenler, hile diye bağırdılar. Halbuki tarafsız gözlemcilerin de gördüğü üzere seçimler, dürüst olarak yapılmıştır. Seçimlerin bir mânâsı da şudur ki, Türkler Batılı usulü demokrasiye doğru bir adım daha atmıştı. Başbakan Adnan Menderes'in Başkanı bulunduğu Demokrat Parti Meclis'te kuvvetli bir ekseriyet kazanmıştır."[1180]

[1176] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Türk Milletinin Çilesi", **Ulus,** (1 Kasım 1957), S. 12412.
[1177] **Zafer,** (30 Ekim 1957), S. 2938.
[1178] **Cumhuriyet,** (29 Ekim 1957), S. 11946.
[1179] **Cumhuriyet,** (31 Ekim 1957), S. 11948.
[1180] **Zafer,** (1 Kasım 1957), S. 2940.

Newyork Times ve Herald Tribune gazeteleri ise birinci sayfalarında Adnan Menderes'in resimlerini yayınlayarak, "Menderes Türkiye'de Türk Seçimini Kazandı" başlığı ile seçim sonuçlarını verdiler.[1181]

Fransız Le Monde gazetesi ise; Türk seçmeninin Adnan Menderes'e olan itimadını bir kere daha beyan ederek, O'nun Türkiye'nin siyasi ve iktisadi bünyesinde meydana getirdiği büyük kalkınmaya ve uluslararası alanda kazandığı büyük itibara karşı olan hassasiyetini gösterdiğini belirtmiştir.[1182]

İngiliz Manchester Guardian gazetesi, "Menderes'in Zaferi" başlığı altında şu haberi yayınladı:

"Kuvvetli sinirleri, dinamik hareketi ve yılmaz azmi ile Türklerin demokrasilerini kuşatacak tehlikelere karşı, memleketi idare edecek yegâne ve en iyi adam, Adnan Menderes'tir."[1183]

Times gazetesi, "Türk Seçimlerinden Sonra" başlığıyla yayınladığı makalede; seçimlerde ön planda yer alan iktisadi siyasetin değişmesi için bir sebep olmayacağını, Türk milletinin bazı ithal maddelerinin yokluğuna rağmen iktidara itimadını bir kere daha göstermiş olduğunu yazdıktan sonra şöyle demektedir:

"İstanbul gibi muhalefetin tabii beşiği sayılacak aydın bir muhitin Demokratlara ezici bir çoğunlukla rejimi vermiş olması, büyük bir sanayileşme ve her cihetten kalkınma hamlelerinin takdir olunduğu mânâsına alınmaktadır."[1184]

Genel olarak, dış basının seçim sonuçlarını memnuniyetle karşıladığı ve Adnan Menderes'in zaferinin beklendiği görülmektedir. Buna rağmen 1957 seçimleri, oylara müdahale etmenin toplumda ciddi reaksiyonlara yol açabileceğini gösterdi. Halkın, iktidara yanlış yollardan gelmek isteyenlere izin vermeyeceği anlaşıldı. DP'nin bu seçimleri bir uyarı olarak algılayacağı ve eski hatalarını tamir edeceği düşünüldü. Ancak DP baskı usûllerini sürdürerek, ülkeyi dönülmeyecek 27 Mayıs sürecine götürdü.

[1181] **Zafer,** (1 Kasım 1957), S. 2940.
[1182] **Zafer,** (1 Kasım 1957), S. 2940.
[1183] **Zafer,** (5 Kasım 1957), S.2944
[1184] **Zafer,** (5 Kasım 1957), S.2944.

3. 27 MAYIS'A GİDEN YOL

27 Ekim 1957 genel seçimlerinden sonra, yeni Meclis 1 Kasım'da toplandı. Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı'na, Refik Koraltan ise Meclis Başkanlığı'na seçildi. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, yeni hükümeti kurma görevini beşinci defa Adnan Menderes'e verdi. Adnan Menderes'in kabinesini kurması oldukça uzun sürdü. Yeni hükümet ancak 25 Kasım 1957'de ilan edilebildi.[1185] Bu durum CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek tarafından, "Cumhuriyet tarihinin en uzun siyasi buhranı"[1186] olarak nitelendirildi. Beşinci Adnan Menderes Hükümeti, 4 Aralık'ta programını Meclis'e sundu. Muhalefet programı incelemek için süre istedi. İktidar bu süreyi vermeyince Meclis'te yeni dönemin ilk gerginliği yaşandı. Ancak hükümet sahip olduğu meclis çoğunluğuna dayanarak aynı gün güvenoyu aldı.[1187]

Adnan Menderes, 1957 seçimlerinden önce giriştiği baskı uygulamalarını yeni hükümetin güvenoyu almasından sonra tekrar devam ettirme kararında idi. Adnan Menderes bu düşüncesini, yeni hükümet programını sunarken "manevi asayişi iade edecek tedbirlerin alınmasının zaruret haline geldiğini" söyleyerek ifade etti.[1188] Nitekim kısa bir süre sonra hükümet, ilk baskı tedbiri olarak bir içtüzük değişikliği tasarısını Meclis'e getirdi. Muhalefetin olayı protesto ederek Meclis'i terketmeye kadar varan karşı koymasına rağmen 27 Aralık 1957'de çıkarılan yeni içtüzükle muhalefetin Meclis içindeki özgürlüğü iyice kısıtlandı.Bu içtüzükle getirilen en önemli değişiklik; Meclis görüşmelerinde, parti grupları adına yalnızca grup başkanı veya sözcülerden biri, bir defa konuşabilecekti; konuşma yapan milletvekillerinin, bu sırada "lisan nezaketinden ayrılmaları" halinde, sözleri Genel Kurul kararıyla tutanaklardan çıkarılabilecekti; Meclis'te görüşmelere başlanabilmesi için, çoğunluk bulunması şartı aranacaktı; sözlü sorularda bakanlar, genel çıkarlara aykırı gördükleri konularda, açıklama yapmaktan kaçınabilecekler ve sözlü sorular yalnız cuma günleri bir saat içinde cevaplandırılacaktı; hazırlık komisyonunun yapacağı soruşturma sonucunda, milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verilebilecekti; Meclis'ten çıkarma cezası üç oturumdan on iki

---

[1185] Eroğul, **a.g.e.**, s.211; Beşinci Menderes kabinesi için Bkz. Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları,** s.441-442.
[1186] **Cumhuriyet,** (23 Kasım 1957), S. 11971.
[1187] Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.173.
[1188] Eroğul, **a.g.e.**, s.212.

oturuma kadar yükseltilerek, bazı hallerde maaşın kesilmesine kadar giden cezalar verilebilecekti.[1189]

Böylelikle daha önce çıkarılan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile muhalefetin halka ulaşması sınırlandırılırken, şimdi de yeni kabul edilen içtüzükle muhalefetin serbest kürsüsüne sınırlama getirildi. Böylece "...murakabenin son kalesi olan Meclis kürsüsü de Anayasa'ya aykırı surette muhalefete kapatılmış...."[1190] ve Anayasa'nın kayıtsız şartsız millete devrettiği hakimiyet hükümetin eline geçmiş oldu.

Tahmin edileceği gibi, yeni içtüzüğe her kesimden sert tepkiler geldi. Bu arada gazeteciler hukuk otoritelerinin konuyla ilgili düşüncelerine başvurdu. Bu vesileyle fikri alınan Profesör Hüseyin Nail Kubalı yeni içtüzüğün "hukuken katmerli bir sakatlıkla malûl" olduğunu söyleyince, hükümetin buna tepkisi sert oldu. Tevfik İleri, bu beyanatı yayınlayan Cumhuriyet gazetesine bir tekzip göndererek, bu kanaatiyle "ancak Kubalı'nın hukuki görüşündeki katmerli sakatlığı" ortaya koyduğunu söyledi ve kısa süre sonra bakanlık emrine alınan Hüseyin Nail Kubalı,[1191] 10 Nisan 1958'de görevine iade edildi.

Meclis içtüzüğünün değiştirilmesi, iktidar-muhalefet ilişkilerinin, giderek sertleşmesinde etkili oldu. Bu ilişkileri sertleştiren bir başka neden de, CHP'nin T.B.M.M.'ye çok sayıda soru ve gensoru önergesi vermiş olmasıdır. CHP 5 Mart 1958 tarihinde T.B.M.M.'ye bir soru önergesi vererek; 1957 genel seçimlerinde yolsuzluk yapıldığı, radyonun kanunlara aykırı olarak DP'nin propaganda aracı şeklinde kullanıldığı, devletin motorlu araçlarından seçimlerde yararlandığı, seçmen kütüklerinin ve listelerinin tahrif edildiği, oy verme gününden önce Adalet Bakanlığı'nın yayınladığı bir bildiriyle mahkemelere müdahale ettiği ve seçim güvenliğini bozduğu gerekçesiyle Başbakan ve bazı milletvekilleri hakkında Meclis soruşturması açılmasını istemişti. 27 Mayıs 1958 tarihli Grup toplantısında, bu önerge üzerine konuşan Adnan Menderes, CHP'nin iddialarını reddetti. Grupta yapılan oylamada, ittifakla, önergenin reddedilmesi kararı alındı.[1192] Seçim yolsuzluklarının bu şekilde gündeme gelmesiyle, DP Grubu 12 Haziran 1958 tarihli toplantısında alınan bir kararla, on milletvekilliği için, 1958'de yapılması gereken ara seçimleri, "siyasi ortamın uygun olmadığı" gerekçesiyle

---

[1189] Albayrak, **a.g.t.**, s.1182-1183.
[1190] Muammer Aksoy, "Meclis Tahkikatı ve Demokrat Parti", **Kim**, S.57, (26 Haziran 1959), s.11.
[1191] Eroğul, **a.g.e.**, s.213-214.
[1192] Albayrak, **a.g.t.**, s.1185.

erteledi.[1193] Bu karar muhalefetin şiddetli tepkilerine yol açtı ve zaten yükselmiş olan siyasi tansiyonu, iyice artırdı.

İlişkilerin gerildiği bir sırada meydana gelen "Dokuz Subay Olayı" ve "Irak İhtilali" ise DP iktidarının zihnine "ihtilal" endişesini yerleştirdi.

Dokuz Subay Olayı, Binbaşı Samet Kuşçu'nun DP milletvekili Mithat Perin aracılığıyla hükümete karşı orduda bir grup subayın ihtilal hazırlığında olduğunu hükümet yetkililerine ihbar etmesiyle ortaya çıkmış[1194], ancak Adnan Menderes; "...Türk ordusunda bir isyan, bir ihtilal hareketinin şuyuu (duyulması), vukuundan beterdir" diyerek, olayın başta gizli tutulmasını sağladı. Ancak siyasi çevrelerde, orduda hükümete karşı bir komplonun ortaya çıkarıldığı ve birçok subayın tutuklandığı yolunda söylentilerin çıkması üzerine, 16 Ocak 1958 günü İstanbul'da dokuz subayın hükümet aleyhine bir komplo hazırlamak suçundan tutuklandığı resmen açıklandı.[1195]

Siyasal tarihimizde "Dokuz Subay Olayı" olarak geçen bu olay, yaklaşmakta olan askeri darbenin ilk ciddi işareti olarak kabul edilebilir. Adnan Menderes'in olayı önemsemez görünmesine karşın bu olay hükümetin telaşa kapılmasına, bunun sonucu olarak da giderek sert ve otoriter olmasına yol açtı.[1196]

Dokuz Subay Olayı aslında Adnan Menderes için bir ikazdı. Ancak Adnan Menderes 10 Şubat 1958 Bursa İl Kongresinde yaptığı konuşmada; "Muhalefetin zorlaya zorlaya bizi bazı tedbirler almaya mecbur etmeleri, demokrasiye uygun neticeler değildir. Eğer onlar zorlamamış olsalardı bugün beğenmedikleri birçok kanunların çıkmasına imkan yoktu. Sizin üstünüze yürünürse elbette müdafaa tedbirleri alırsınız"[1197] diyerek, bu konudaki sorumluluğu muhalefete yükledi.

Tam bu sırada patlayan Irak İhtilali[1198], Türkiye'de iktidar-muhalefet ilişkilerinin yeni bir safhaya girmesine yol açtı. Irak'ta meydana gelen yeni durum, halk desteğini

---

[1193] **Aynı,** s.1187.

[1194] Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Metin Öztürk, **Ordu ve Politika,** (Ankara: Gündoğan Yay. 1993), s.68; Mithat Perin, **Menderes'i Kim Astırdı?,** (İstanbul: Dünya Yayınları, 1995), s.34-43.

[1195] Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.175; Tümgeneral Cemal Tural başkanlığındaki askeri mahkeme 26 Mayıs 1958 günü sanıklardan dokuzu hakkında beraat kararı vermiş, muhbir Samet Kuşçu ise orduyu isyana teşvik etmekten iki yıl hüküm giymiştir. Bkz. Öztürk, **Ordu ve Politika,** s.69.

[1196] Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye,** s.158.

[1197] Erer, **On Yılın Mücadelesi,** s.333.

[1198] 15 Temmuz 1958 günü Ankara'da Bağdat Paktı'na üye; Türkiye, İran, Irak ve Pakistan devlet başkanlarının katılacağı bir toplantı yapılacaktı. Ancak 14 Temmuz gecesi Irak'ta yapılan askeri darbede Irak Kralı Faysal ve Başbakan Nuri Sait öldürüldü. Darbe, tüm toplantıya katılacak devlet başkanları üzerinde endişeye yol açtı. Ancak darbe en fazla Türkiye'yi etkiledi. Irak yöneticileri ile yakın ilişkileri

arkasına alan askeri müdahaleyi, kendi iktidarına karşı potansiyel bir tehdit olarak görmeye başlayan DP liderlerini derinden etkileyerek, zihinlerinde bir ihtilal fobisi oluşmasına neden olduğunu söylemek mümkündür.[1199] Bu olaydan sonra artık DP lideri için, muhalefetin DP'yi iktidardan indirme düşüncesi daha bir anlam kazandı ve muhalefete hep hükümeti ihtilal yoluyla devirmeye hazırlanıyorlar gözüyle bakmaya başladılar. Bunun sonucu olarak da muhalefet üzerindeki baskılarını giderek artırdılar.

Adnan Menderes 6 Eylül 1958 tarihli Balıkesir konuşmasında, muhalefetin "ihtilal olacak" şeklinde söylentiler çıkardığına dikkat çekti ve şunları söyledi:

> "... Muhalefet bu değildir. Demokrasi bu değildir. İhtilal olur, kan olur, ateş olur... Fakat sonunda mutlaka istibdat olur. Biz onlara bu memleketin huzurunu bozmak fırsatını verecek bir iktidar değiliz... Binanaleyh her çareye başvurarak, bu iktidar, ihtilâllere ve suikastlere gidilerek, yere vurulmak istenmektedir..."[1200]

21 Eylül 1958 günü ise İzmir'de konuşan Menderes otoriter demokrasi konusundaki niyetini açıkça ortaya koyarak,

> "Biz öylesine bir demokrasi, öylesine bir hürriyet rejimi bulup tatbik etmek mecburiyetindeyiz ki, bu rejimde hürriyetin bütün esasları mahfuz bulunacak ve rejimin temelini teşkil eden bir devlet nizamını muhtevi olacaktır. Bizimkiler korkutmaya çalışıyorlar. Valiyi, kaymakamı, savcıyı tehdit ediyorlar. Kendilerine hatırlatayım. Bir daha valiye, savcıya, sana şunu yapacağız derlerse, demokrasiye paydos olacaktır."

diyerek muhalefeti tehdit etti.[1201]

Bu tehdidin görünen ilk sonucu, muhalefetin tekrar güçbirliği çabalarına girmesi oldu. 16 Ekim 1958'de Türkiye Köylü Partisi ile Cumhuriyetçi Millet Partisi birleşerek, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ni (CKMP) kurdular. 24 Kasım 1958'de, Hürriyet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi'ne katıldı. Bu katılımlardan sonra ise, 12-15 Ocak 1959 günleri arasında toplanan CHP'nin 14. Kurultayı, kabul ettiği "İlk Hedefler Beyannamesi" ile muhalefetin ortak demokrasi programını ilan etti. Buna göre; seçim güvenliği sağlanmalı, bir ikinci meclis kurulmalı, bir yüksek yargıçlar kurulu oluşturulmalı, yasaların Anayasa'ya uygunluğunu denetlemek üzere bir Anayasa

---

olan Menderes, Bayar ve diğer DP yöneticileri, bu olay üzerine Irak'a yönelik bir askeri harekâtı bile gündeme getirdiler. Ancak ABD'nin karşı koyması nedeniyle bu hareketten vazgeçildi. Bkz. Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)**, s.77; Eroğul, **a.g.m.**, s.130-131.

[1199] Mükerrem Sarol, Irak İhtilali'nin Menderes'in ruhunda çok derin izler bıraktığını ve içine yersiz ve zamansız ihtilal kuşkuları düşürdüğünü söylemektedir. Bkz. Sarol, **a.g.e.**, s.813-814.

[1200] Erer, **On Yılın Mücadelesi**, s.343-344.

[1201] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam (1950-1964)**, C.III, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), s.371.

Mahkemesi kurulmalı, üniversite özerkliği sağlanmalı, basın özgürlüğü Anayasa güvencesine bağlanmalı, sosyal adalet ilkesi Anayasa'ya girmeliydi.[1202]

İktidar ise, muhalefet cephesi kurulması yolundaki girişimlere tepki olarak "Vatan Cephesi"nin kurulmasını gündeme getirdi. Başbakan Adnan Menderes böyle bir girişimle, muhalefet cephesine karşı, iktidar cephesini kurarak, muhalefeti etkisiz hale getirmeyi amaçladı. Sivil bir örgütlenme olan Vatan Cephesi'nin ocak, ilçe örgütleri gibi çeşitli aşamaları oluşturuldu. Bu DP, halk desteğini sağlamak ve tabanını genişletmek için bu cepheyi bir propaganda aracı olarak kullandı ve Vatan Cephesi'ne katılanların isimlerini radyodan saatlerce okuttu. Ancak bir süre sonra bu kampanya geri tepti ve birçok şehirde "Radyo Dinlemeyenler Cemiyetleri" kuruldu.[1203]

Muhalefet cephesinde önemli bir birlik sağlandıktan ve iktidar tarafından da Vatan Cephesi kurulduktan sonra, T.B.M.M.'deki çalışmalarda istikrar kalmadı. Meclis düzenli olarak toplanamadığı gibi, toplandığı zamanlarda da, ya toplantılar çok kısa sürdü ya da iktidar-muhalefet arasında şiddetli kavgalar çıktı. Bu gelişmeler, her iki cephenin de çalışmalarını Meclis dışına kaydırmasında etkili oldu.[1204]

Nitekim İsmet İnönü, 29 Nisan 1959'da, kırk altı milletvekili, partililer ve gazetecilerden oluşan büyük bir kalabalıkla, kendi deyimiyle "Büyük Taarruz"u başlattı. CHP gezisinin ilk durağı, simgesel olarak İnönü'nün Trikopis'i esir ettiği Uşak oldu.[1205]

Olaylar daha yola çıkmadan önce Ankara'da başladı. Gezi planı açıklandıktan sonra İçişleri Bakanı Namık Gedik İnönü'yü arayarak, geçeceği yerlerde halkın fazla heyecanlı hale geldiğini, karışıklıklar çıkabileceğini, kendilerini korumak sorumluluğunu hükümetin alamayacağını bildirmiş ve geziden vazgeçilmesini istemişti. Ancak İnönü İçişleri Bakanı'na görevinin asayişi sağlamak olduğunu söyleyerek, geziye çıkılacağını bildirdi.[1206] Ardından Ankara garında İnönü'yü uğurlamak için toplanan ve tezahürat yapan halkla polis arasında çatışma çıktı. Uşak'ta ise; DP il merkezi önünden geçerken, DP Uşak il başkanının elindeki çay bardağını İnönü'ye fırlatması olayların başlamasına neden oldu. Ertesi gün İnönü ve beraberindekiler Uşak'tan ayrılırken sayıları bine yaklaşan bir kalabalığın saldırısına uğradılar. İki taraf birbirine girdi ve

---

[1202] Bila, **a.g.e.,** s.177-178; Eroğul, **a.g.m.,** s.131; Ahmad, **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi,** s.189-190.
[1203] Zürcher, **a.g.e.,** s.348-349.
[1204] Albayrak, **a.g.t.,** s.1197.
[1205] Eroğul, **a.g.m.,** s.132.
[1206] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, 1944-1973, Demokrasiden Darbeye (1957-1960),** (İstanbul: Cantekin Matbaacılık Ltd. Şti., 1991), s.231.

arbede yaşandı. Bu sırada arkasından atılan bir taşın başına isabet etmesiyle İnönü sendeledi ve vagona bindi. Bu olaydan sonra CHP kafilesi Uşak'tan ayrıldı.[1207] Şevket Süreyya Aydemir, İnönü Uşak'ta hayatını kaybedebilirdi diyerek İnönü'yü olaylar karşısındaki asker ve kumandan tavrının kendisini kurtardığını öne sürmektedir.[1208]

İnönü Uşak'tan sonra İzmir'e geldi. Ancak olaylar burada da devam etti. Hatta olayları yazan Demokrat İzmir gazetesi DP'lilerce basıldı. İnönü, 4 Mayıs 1959'da, İstanbul'a hareket etmek zorunda kaldı. İstanbul'a dönüşü sırasında, Topkapı surları yakınlarında bazı kişiler, İnönü'nün arabasını taşladılar ve daha sonra da arabaya saldırdılar. Oradan tesadüfen geçmekte olan bir Binbaşı'nın müdahalesiyle olaylar çok büyümeden engellendi.[1209]

İnönü Ankara'ya dönünce yine olaylar çıktı. CHP'liler 11 Mayıs 1959'da, meydana gelen olayları Meclis gündemine getirdiler ve Başbakan'la İçişleri Bakanı hakkında bir soruşturma önergesi verdiler. Ancak önerge reddedildi. Bunun üzerine DP ve CHP'liler birbirine girdiler. Çıkan arbede de yaralananlar oldu.[1210]

Sonuçta iktidar ve muhalefetin tavrı Meclis'i çalışamaz hale getirdi. Kamuoyu da bu gelişmeler karşısında ikiye bölündü. Bu olaylar üzerine iktidar ile muhalefet cepheleri, 1960 Mart ayından itibaren tam bir seçim havasına girdiler. CHP 15 Mart'ta teşkilatına bir bildiri yayımlayarak DP iktidarının bir erken seçim hazırlığında olduğunu bildirdi. Bildiride; memleketteki huzursuzluğu gidermenin ilk şartının; "seçimlerin eşit, serbest ve dürüst şekilde yapılacağı hususunda vatandaş yüreğinde en küçük bir şüphenin bırakılmaması" olarak belirtildi.[1211]

Hemen ardından Kayseri'de meydana gelen Yeşilhisar olayları sonun başlangıcı oldu. Burada "Tarım Kredi Kooperatifi"nde yapılan seçimleri CHP'liler kazanınca, DP'liler silahlarla CHP'lilere saldırdılar. Ancak olayların gelişiminin basında yeralması yasaklanınca, İnönü bizzat bölgeye gitmek üzere trenle yola çıktı. Yol boyunca tezahüratla karşılanan İnönü, Kayseri yakınlarında Himmetdede istasyonunda, durdurularak, askeri birlikler ablukasında bekletildi. Üç saat bekledikten sonra tren, Kayseri'ye girdi, ancak Yeşilhisar'a sokulmadı.[1212] Bu gelişme, muhalefetin tepkilerine

---

[1207] Aydemir, **İkinci Adam,** C.III, s.373.
[1208] **Aynı,** s.373.
[1209] **Aynı,** s.374-375.
[1210] Eroğlu, **a.g.m.,** s.132.
[1211] Albayrak, **a.g.t.,** s.1206.
[1212] Çavdar, **Türk Demokrasi Tarihi (1950-1995),** s.80; Aydemir, **İkinci Adam,** C.III, s.387-390.

yol açarken, kamuoyu da giderek artan gerilimden rahatsız olarak, muhalefete hak vermeye başladı. Buna rağmen iktidar daha da sertleşerek, 12 Nisan 1960 tarihli DP Meclis Grubu'nda, CHP ve genel olarak muhalefet hakkında meclis soruşturması açılmasını kararlaştırdı. Böylelikle iktidar, muhalefeti tasfiye etme yoluna fiilen girmiş oldu. 18 Nisan 1960'da on beş DP milletvekilinden oluşan bir soruşturma komisyonu kuruldu.[1213] 27 Nisan 1960'da ise, bu komisyonun yetkilerini düzenleyen bir kanun kabul edilerek, DP kanun dışı bir yola girdi.

Gerçekten de, yeni kanuna göre bu komisyon, savcıların, sulh ve sorgu yargıçlarının ve askeri yargı kurumlarının tüm yetkilerini kullanabilecek, yayın yasakları koyabilecek, gazete ve dergi toplatabilecek, basımevlerine el koyabilecek, her türlü toplantı ve gösteriyi yasaklayabilecek, "lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları" alabilecek, "hükümetin bütün vasıtalarından istifade" edebilecekti. Ayrıca, komisyon soruşturması gizli olacaktı ve kararlara uymayanlar herhangi bir itiraz hakkına sahip olmadan hapsedileceklerdi. Böylelikle Anayasa rafa kaldırılarak, hukuk rejimi dışına çıkılma konusunda önemli bir adım atıldı.[1214]

Muhalefet, Soruşturma Komisyon'u kurulmasını çok sert şekilde eleştirdi. İnönü Meclis'te tarihi bir konuşma yaparak şunları söyledi:

> "Bize ihtilal metodları takip edersiniz derler. Seçimsiz iktidara gelmek istersiniz derler. Şimdi bu mevzuu Büyük Millet Meclisi huzurunda kesin olarak açıklamak isterim.Biz, ihtilalden yetişmiş insanlarız. Meşrutiyet ihtilaline yöneldik. En sonu, Cumhuriyet ihtilalinden demokratik rejime geçinceye kadar çok gayret sarfettik. Ve çok zahmet çektik. Ama sabırla muvaffak olduk. Bu iktidar rejimi, eşit haklarla, dürüst seçimlerle iktidar değişmesiyle neticelenebildi. Ve bir kıyamet kopmadı... Bunun, milletimizin tarihine daima örnek olabilecek bir misal olarak, cesaret verici bir misal olarak geçmesini istedik...Şimdi biz tekrar ihtilal usulünü tatbik ederek, ihtilal yolu ile iktidara geleceğiz de ne olacak? Azami derecede muvaffak olsak, 1933'te, 1940'ta, 1945'te vardığımız vaziyete varacağız. Bu vaziyetten biz memnun değildik ki! Bizim böyle bir harekete tekrar tevessül etmemizde manâ yoktur. Şimdi biz, ihtilal rejiminden gelerek, demokratik rejim içinde bir siyasi hayat takip ediyoruz."

Ardından, çağın ihtilallerine değinerek,

[1213] Sonraki dönemde Yassıada'da Anayasa'yı çiğnemekle yargılanacak bu komisyonda bulunan üyeler şunlardı: Vacit Asena, Kemal Biberoğlu, Turan Bahadır, Hamdi Sancar, Bahadır Dülger, Sait Bilgiç, Hilmi Dura, Osman Kavuncu, Himmet Ölçmen, Kemal Özer, Necmettin Önder, Selami Dinçer, Nusret Kirişçioğlu, Ekrem Anıt, Nusret Ulusoy. Bkz. Eroğul, **a.g.e.,** s.235 (352. dipnot).

[1214] Eroğul, **a.g.m.,** s.132; Çavdar, **Türk Demokrasi Tarihi (1950-1995),** s.81-83; Turan, **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci bölüm, s.197-200.

> "Şimdi ihtilal, iktidarı bir defa ellerine geçirmiş olanlar tarafından yapılıyor. Son zamanların modası budur. Seçimle iktidara geliyor, devletin vasıtasına el koyuyor fakat seçimle gitmek ihtimali ufukta görüldü mü; ben burdan gitmem! telaşına düşüyor...Şimdi iktidarda bulunanların, iktidarı ellerinde bulunduranların, milletleri ihtilale nasıl zorladıkları, İnsan Hakları Beyannamesine girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ayaklanma olur. Buna meydan vermemek için, idarelerin demokratik yolda olması, insan haklarının yürürlükte olması şarttır. Eğer insan hakları yürütülemez, vatandaş hakları zorlanırsa, ihtilal behemal olur..."

demiş ve ardından çok yankı yaratan şu cümleleri söylemiştir:

> "Biz, böyle bir ihtilal içinde bulunmayız. Bulunamayız. Böyle bir ihtilal, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır! Biz demokratik rejim dedik. Demokratik rejim istedik. Demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim, istikametinden ayrılıp, onu baskı rejimi haline götürmek, tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, sizi ben bile kurtaramam! Arkadaşlar! Şartlar tamam olduğu zaman, milletler için ihtilal meşrû bir haktır!" [1215]

İnönü'nün bu konuşmasından sonra, 28 Nisan 1960'da önce İstanbul'da, sonra da Ankara'da öğrenci yürüyüşleri ve büyük sokak gösterileri başladı. Bundan sonra da Silahlı Kuvvetlerin ülke yönetimine el koyduğu, 27 Mayıs 1960'a kadar hemen hemen aralıksız sürdü. Böylelikle DP iktidarı adeta zorla orduyu siyasete itmiş oldu.[1216] Ve belki de DP iktidarının on yıllık süreçte en büyük hatası bu oldu.

[1215] **T.B.M.M. Tutanak Dergisi,** D:11, T:3, C:13 (18 Nisan 1960), s.198-207.

[1216] 27 Mayıs 1960 İhtilali için Bkz. Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri,** Çev.M.Ali Sebük, İ.Hakkı Akın, (İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, 1966); Cüneyt Arcayürek, **Bir İktidar Bir İhtilal (1955-1960),** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985); Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali,** (İstanbul: Yükselen Matbaacılık, 1976); Rıfkı Salim Burçak, **Yassıada ve Öncesi,** (Ankara: Çam Matbaası, 1976); Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, **İhtilalin İçyüzü,** (İstanbul: Uygun Matbaası, 1965).

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Batılılaşma çabaları çerçevesinde, Tanzimat Döneminde kurulan Muhasıllık Meclisleri ile halkın yönetime katılması süreci başladı. Bu süreçle birlikte Türk siyasi kültürüne "seçim" olgusu girdi.

Türkiye'de ilk Anayasa'nın hazırlanmasıyla seçim konusunda önemli bir adım atıldı. 1876 Kanun-i Esasi'sinin yürürlüğe girdiği tarihte elde mevcut bir seçim kanunu olmadığından, ilk kez 1877 Ocak ve Şubat aylarında yapılan seçimlere; "Meclis-i Mebusan Azasının Suret-i İntihabına ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate" adıyla hazırlanan geçici bir yönetmelikle gidildi. Bu ilk seçimle kurulan Meclis-i Mebusan'ın ömrü kısa olmakla birlikte, etkin faaliyetleri oldu, daha sonraki seçimlerde kullanılacak "İntihab-ı Mebusan Nizamnamesi" adıyla bir seçim kanunu tasarısını hazırlayarak, padişaha sundu. Ancak II. Abdülhamit'in Kanun-i Esasi'nin kendine verdiği yetkiye dayanarak Meclis-i Mebusanı kapatmasıyla, bu seçim kanunu tasarısı ancak otuz yıl sonra, onaylanarak yürürlüğe girebildi.

İntihab-ı Mebusan Kanunu, İkinci Meşrutiyet devrinde yapılan, 1908, 1912, 1914 ve 1919 seçimlerinin yasal dayanağını oluşturdu.

1919 seçimleri Osmanlı siyasi geleneği çerçevesinde yapılan son seçimdir. Bu seçimin ardından İstanbul'un işgaliyle, son Meclis-i Mebusan çalışamaz hale geldi ve Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Ankara'da yeni bir Meclis açma çalışmaları başlatıldı. 23 Nisan 1920'de "olağanüstü yetkilere sahip" olarak kurulan Birinci T.B.M.M., Türk Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştirdi ve yeni bir Anayasa hazırlayarak yeni Türk Devletinin temellerini attı. Ancak, 1923'te seçimler yapılarak T.B.M.M. yenilendi.

1923-1946 yılları arasında yapılan seçimler Cumhuriyet Halk Partisi tarafından gerçekleştirilen tek parti döneminin seçimleri oldu. Bu seçimlerde adaylar Cumhuriyet Halk Partisi tarafından belirlendi ve gerçek siyasi mücadele parti kademelerinde aday olabilmek için verildi. Bu dönem seçimlerinde, vatandaşın siyasal sistemle bütünleştirilmesi amaçlandı.

Tek parti döneminde iki kez çok partili sisteme geçiş denemesi gerçekleştirildi. Bunlardan ilkinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası seçimlere katılma fırsatı bulamadan kapatıldı, ikincisinde ise Serbest Cumhuriyet Fırkası yalnızca 1931 yerel seçimlerine katılabildi ve halk tarafından desteklendi. Ancak bu parti de yöneticileri tarafından feshedildi. Bu süreç içerisinde iki dereceli seçim sistemi sürdürüldü. Bu

dönemde yapılan en önemli mevzuat değişikliği; 1931'de Belediye Kanunu'nda yapılan değişiklikle kadınlara yerel seçimlere katılma hakkının tanınması ve 1934'te Anayasa'nın 10. ve 11. maddelerinde yapılan düzenlemeyle, kadınlara, milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınması oldu.

Oy hakkının bu şekilde genişletilmesinden sonra, Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Batılı demokratik devletlerin yanında yer alarak ve ülkenin içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve toplumsal koşullarının zorlamasıyla çok partili sistemi kabul etti. Çok partili sisteme geçiş, Cumhuriyet'i kuran lider kadronun, Batılılaşmayı bir model olarak benimsemesi, tek parti rejimini bir amaç olarak değil, bir araç olarak görmesinin bir sonucu olarak sarsıntısız gerçekleştirildi. Bu süreçte kurulan ilk parti Milli Kalkınma Partisi olurken, onu, Mustafa Kemal Paşa'nın son Başbakanı olan Celal Bayar ve arkadaşlarının kurduğu Demokrat Parti izledi.

Demokrat Parti, yeni gelişen sınıfın temsilciliğini üstlenmesinin yanında, savaş sonrası ortaya atılan yeni dünya düzenine Türkiye'yi adapte etmede de önemli işlev üstlendi. Yeni dönemde seçimler bir yıl öne alındı ve 5 Haziran 1946'da kabul edilen 4918 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ile önemli bir değişiklik yapılarak, "tek dereceli" seçim sistemi kabul edildi. Ancak muhalefetin tüm itirazlarına rağmen "açık oy-gizli sayım" esası sürdürüldü. Bu durum muhalefetin hem seçimlerden önce hem de seçimlerden sonra "seçim emniyeti" meselesini gündeme getirmesine neden oldu. Bu dönemde iktidar-muhalefet ilişkilerinin temel çatışma noktasını seçimde emniyet meselesi oluşturdu. Hatta Demokrat Parti'nin 1946 seçim propagandasının ana temasını da, seçimde emniyetsizlik ve idare amirlerinin baskısı oluşturdu.

21 Temmuz 1946 genel seçimlerinde Demokrat Parti büyük bir başarı sağlayarak altmışdan fazla milletvekili çıkardı ve kısa sürede iktidara alternatif olduğunu gösterdi. "Yeter Söz Milletindir" sloganıyla yola çıkan Demokrat Parti, iktidarı, ekonomik sıkıntılara çözüm getirememekle, halk üzerinde hükümet ve jandarma baskısı ile otoriter bir yönetim kurmakla, insan hak ve özgürlüklerini yeteri kadar uygulamamakla, devletçi bir tutumla hareket ederek, geniş halk kütlelerini temsil edememekle eleştirdi. Bu eleştirileri ve özellikle "özgürlük" vaadi, partinin kısa zamanda aydınların ve basının, bunun yanısıra, tek parti yönetiminin devletçilik uygulamalarından rahatsız olan ticaret burjuvazisinin, esnafın, toprak ağalarının ve grev vaadedilen işçi kesiminin desteğini almasına yol açtı. Bunun yanında laiklikten rahatsız olmuş muhafazakar kesime kapalı kapılar ardında vaatlerde bulunması, bu kesimden de oy toplamasına yardımcı oldu.

Özellikle kurduğu ocak-bucak teşkilatları ile o zamana kadar önemli bir güç olmadığına inandırılan halkı siyasallaştırdı. Bu bakımdan Demokrat Parti Türkiye'de popülizmin gerçek temsilcisi olarak görülebilir. Nitekim Demokrat Parti'nin bu geniş desteği arkasına alarak 1946 seçimlerini "şaibeli" ilan etmesi, Türkiye'de önemli tartışmalar başlattı. 1950 seçimlerine, uzun çalışmalardan sonra hazırlanan 5545 sayılı yeni Milletvekili Seçimi Kanunu ile gidildi. Bu kanun, tek dereceli seçim sistemine ek olarak "gizli oy-açık tasnif" esasını getirdi, siyasal partilerin radyodan yararlanmasına olanak tanıdı ve oluşturulan Yüksek Seçim Kurulu ile seçimlerin yargı denetimine alınmasını sağladı.

Seçimlerden önce Cumhuriyet Halk Partisi'nin laiklik ve devletçilik ilkelerini ılımlaştırarak serbest girişime ve muhafazakar kesime yeşil ışık yakması, "ikiz partiler demokrasi"sini oluşturdu. Ancak sonucu değiştirmedi. Demokrat Parti 14 Mayıs 1950'de yapılan "ilk emniyetli seçim" sonunda iktidarı büyük bir çoğunlukla kazandı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin siyasi olgunluğu ile iktidar, kansız olarak el değiştirdi. Bu gelişme bazı çevrelerce "beyaz devrim" olarak nitelendirildi.

Siyasi felsefesini "millî iradenin üstünlüğü" ilkesine dayandıran Demokrat Parti, birinci iktidar (1950-1954) döneminde, öncelikle kendisini iktidara taşıyan çevreleri memnun edecek uygulamalara girişti. Demokratik bir basın kanunu hazırladı, ezanın Türkçe okunma zorunluluğunu kaldırdı, şeker fiyatlarında indirime gitti. Özellikle de kendisini destekleyen kırsal kesime destek verdi. Bu dönemde tarım kesiminde makineleşme hızla gelişti, tarımsal üretim arttı, köylüler görülmemiş bir refaha kavuştu. Bu durum köylü ile Demokrat Parti arasında sonraki yıllarda da kopmayan bir bağ oluşturdu. Ancak bu dönemde 1954 seçimlerinin yaklaşmasıyla, sonraki yıllarda kökleşecek "otoriterleşme" yönünde ilk adımlar atıldı. "Devr-i sabık" yaratmama taahhüdüne rağmen asker-sivil kadrolarda tasfiyeye gidildi, 1953 yılında Cumhuriyet Halk Partisi'nin malvarlığı hazineye devredildi, kendi bünyesinden ayrılanların kurduğu Millet Partisini irtica faaliyetleri nedeniyle 1954'te kapattı. Aynı zamanda basın kanununda değişikliğe gidilerek ispat hakkı kaldırıldı.

1954 seçimleri öncesi yapılan seçim kanunu değişikliği çok önemli yenilikler getirmedi, ancak Cumhuriyet Halk Partisi "seçim emniyeti"nin yetersizliğinden şikayet etti. 1954 seçim kampanyasında; Demokrat Parti, dört yıllık icraatında gerçekleştirdiği "görülmemiş kalkınma" ve "millî iradenin tecellisi" konularını gündeme getirdi. Ayrıca Kore Savaşı'nın sonunda Nato'ya dahil olunması da dış politikanın başarısı olarak

sunuldu. Buna karşılık, Cumhuriyet Halk Partisi, mağdur edilmiş parti görünümüyle, zor şartlar altında kampanyasını sürdürdü. Ancak, kamuoyunda "başarılı" kabul edilen iktidara karşı muhalefet etme güçlüğü çekti. "Zevksiz" geçen bu kampanya döneminde, Cumhuriyet Halk Partisi, "yabancı sermaye ve petrol kanunları"nı ve "partizan idare"yi eleştirdi. Bütün bunlara karşın toplumun ilgisini çekecek bir proje sunamadı.

1954 seçimlerinin sonunda Demokrat Parti ikinci kez "kahir ekseriyetle iktidara" geldi. Bu çoğunlukla Meclis adeta tek parti görünümüne büründü. Bu siyasal gelişme Demokrat Parti'nin zaafı oldu ve "ince demokrasiye paydos" kararı alındı. Partide tek adam konumuna gelen Adnan Menderes, seçimlerde kendisini desteklemeyen Kırşehir'i cezalandırarak, ilçeye dönüştürdü.

Muhalefet, Demokrat Parti'nin ikinci iktidar (1954-1957) döneminde plansız ve popülist yatırımların neden olduğu ekonomik bunalımı eleştirmeye başladı. Bunun üzerine iktidar, basın, üniversite ve bürokrasi üzerine baskı kanunlarını uyguladı. Özellikle muhalefetin seçim dönemleri dışında açık hava toplantısını yapmasını yasaklayan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nu çıkardı. Hiç kuşkusuz bu kanun büyük tepkilere yol açtı. Yine bu dönemde iktidar-muhalefet çatışmalarının ana eksenini, 1954 seçimlerinden hemen sonra ve 1957 seçimlerine yaklaşırken çıkarılan seçim kanunları oluşturdu. Demokrat Parti 1954'te gerçekleştirilen seçim kanunu düzenlemesiyle, muhalefetin radyodan yararlanmasını engelledi, memurların bir muhalefet partisinden aday olmasını neredeyse imkansız hale getirdi. Ayrıca bir partiye başvurup da kabul edilmeyen adayın, başka bir partiden veya bağımsız olarak adaylığı engellendi. 1957 yılında gerçekleştirilen seçim kanunu değişikliği ile ise, muhalefetin iktidara karşı seçimlerde işbirliği yapması engellendi. Her partinin tam liste ile seçimlere girmesi hükmü getirildi. Yine seçim tarihinden en az altı ay önce istifa etmeyen bir partilinin başka bir partiden veya bağımsız olarak seçime girmesi engellendi.

1957 seçim kampanyası döneminde Demokrat Parti yine "ekonomik kalkınmayı" propagandasının ana teması haline getirdi. Adnan Menderes ve O'nu tüm kampanyalarında destekleyen Celal Bayar, seçim gezileri esnasında çok sayıda temel atma, fabrika açma, işçi konutlarının ve gecekondularının tapularının dağıtılmasını gerçekleştirdiler. Özellikle 1957 seçim kampanyasında Demokrat Parti, oy endişesiyle muhafazakar kesimlere daha fazla yöneldi.

EKLER

EK 1. Mareşal Fevzi Çakmak'ın 1946 Genel Seçimleri'nde yolsuzluk yapıldığına ilişkin basına verdiği demeç. (**Vatan**, 23 Temmuz 1946)

EK 2. 1946 Genel Seçimleri'nde yolsuzluk yapıldığına ilişkin İçişleri Bakanlığı'na başvuru. (**BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, 030..1.0.0/77.507..2.)

EK 3. 1950 Genel Seçimleri'nde CHP adaylarının bir bütün olarak kazandırılması hakkında CHP Genel Sekreterliği Genelgesi. (**BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, 490.1.0.0/10.55.6.)

EK 4. 1950 Genel Seçimleri'nde Demokrat Parti'nin Eskişehir'de yaptığı propaganda. (**BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, 490.1.0.0/448.1845..1.)

EK 5. CHP'nin 1950 seçim beyannamesinde köylülere yönelik vaatler. (**BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, 490..1.0.0/355.1490.1.)

EK 6. DP'nin 1950 Seçim Beyannamesi. (**Zafer,** 9 Mayıs 1950)

EK 7. Hürriyet Partisi'nin 1957 Seçim Beyannamesi. (**Cumhuriyet**, 19 Ekim 1957)

EK 8. 1957 Genel Seçimleri'nde ve sonuçların ilanında yolsuzluk yapıldığına dair CHP Lideri İsmet İnönü'nün Başbakan Adnan Menderes'e yıldırım telgrafı. (**BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, 030..1.0.0/52..312..3)

EK 9. 1950, 1954 ve 1957 yıllarına ilişkin Adalet Bakanlığı'ndan bildirilen seçim sonuçlarının karşılaştırmalı tablosu. (**Ulus**, 17 Kasım 1957)

EK 1. Mareşal Fevzi Çakmak'ın 1946 Genel Seçimleri'nde yolsuzluk yapıldığına ilişkin basına verdiği demeç. (**Vatan**, 23 Temmuz 1946)

Mareşal'in seçimleri

Protestosu ve mühin beyanatı

Mareşal, protestosunda millet iradesiyle istihzayı andıran muamelenin tevlit edeceği âkıbet hakkında nazarı dikkati celbetti

Mareşal, «Gayri kanunî yolarla vatandaşların haklarını çiğneyerek kurulacak olan Meclis milleti temsil kudretinden mahrum olacaktır» dedi

Kadıköyünde bir gün evvel sandık başlarında tutulan seçim mıntakalarının değiştirilmesi hususunda bir emir verildiği ve dün sabahtan itibaren bu zabıtların değiştirilmeğe başlandığı, ve Mareşale ait reylerin Recep Pekere devredildiği hakkındaki haber üzerine Mareşal, dün seçim kuruluna bir protesto çekmiş ve derhal cevap istemiştir. Protesto aynen şudur:

İSTANBUL İLİ SEÇİM KURULUNA

Sandık başında tutulan tasnif zabıtlarının sonradan asılsız olarak yaptırılan zabıtlarla tebdil edileceğini haber almıştım. Şimdi öğrendiğime göre Kadıköy çevresinde tutulan seçim zabıtlarının ilçede tevhiden tasnif sırasında halkımızın samimî bir itimat ve muhabbet neticesi bana verdiği reylerin Recep Peker'e devredildiği anlaşılmış bulunmaktadır.

Mareşal Fevzi Çakmak

Millet iradesile istihzayı andıran bu muamelenin tevlit edeceği âkıbetler hakkında nazarı dikkati celbetmekle beraber hukuki mahiyeti aıxce de malûm olan kurulların bu gibi hususata teşvik edileceği yerde bunların önlenmesini ve seçimin ismetine dokunulmamasını bir vatandaş ve aday sıfatile diler ve neticenin derhal bildirilmesini isterim.

Mareşal
Fevzi Çakmak

Erenköy, Zafran sokak
Hak ve hürriyet mefhumlarının

(Devamı Sa: 3 Sü: 4 de)

Mareşalin seçimleri protestosu

(Başı: 1. incide)

canlı bir timsali olan sayın Mareşal Fevzi Çakmağın seçim sonunda vuku bulan hâdiseler hakkında ne düşündüğünü anlamak maksadiyle dün bir arkadaşımız kendisi ile görüşmüştür. Bu görüşmede Sayın Mareşal şu beyanatta bulunmuştur:

«— Milletin demokrasiye olan galeyan halindeki arzusu ve seçim esnasında bütün milletlerin fevkinde bir olgunluk göstermiş olması her vatandaşın göğsünü iftiharla kabartacak mahiyettedir.

Yapılan yolsuzluklar hakkında yaptığım müracaate vali telefonla verdiği cevapta «İddialar mübalâğalıdır, kazanacaksınız» demiştir.

Mesele benim kazanmamda değildir. Çünkü ben milletvekili olmak için müracaat etmiş değilim. Vatandaşlarım tevecciih göstererek bu müracaati yapmışlardır. Ben seçimi masa başında değil, vatandaşlarımın kalblerinde kazanmak isterim.

Ben, millî iradenin, hükûmet baskı ve tazyikından âzâde olarak tecellisini isterim.

Ben şahsıma teminat değil, milletin arzusunun tezahürünü isterim. Bu bakımdan valinin izahatı beni tatmin etmemiştir.

Gayri kanuni yapılan işleri protesto ederek, hakkı, kanun yolu ile aramak lâzımdır. Kanun yolları ile aranan hak ne kadar örtülmek istenirse istensin, mutlak surette günün birinde meydana çıkacaktır.

Bu, milletin protesto şekline bağlıdır.

Gayri kanuni yollarla vatandaşın haklarını çiğneyerek kurulacak olan Meclis, milleti temsil kudretinden mahrum olacaktır.

Gençlere tavsiyem; demokrasiyi ruhlarına iyice sindirip her vesileden bilistifade bu içtihadlarını herkese bildirmeleridir.

Ancak, her şeyde kanun esas olmak lâzımdır.

Hakların müdafaasında medeni insanlara yaraşacak sebat ve olgunluğu göstermelidirler.»

EK 2. 1946 Genel Seçimleri'nde yolsuzluk yapıldığına ilişkin İçişleri Bakanlığı'na başvuru. (**BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, 030..1.0.0/77.507..2.)

-ÖRNEK-

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Hususî Kalem Müdürlüğü
SAYI

İstanbul: 29.Temmuz.1946
Maçka, Teşvikiye, Çınar S.29-31/11

İçişleri Bakanı
Bay Hilmi Uran
A N K A R A

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

77
426

Sayın Bakan,

Kayseri milletvekilliği seçimini hakikatta kazanan dokuz adaydan biri bulunuyorum. Milletin hiç zor görmeden bana ve diğer bazı bağımsız veyahut Halk Partisi dışı adaya verdiği oyların halk partisi aday larına devr edildiği muhakkak anlaşılmaktadır. Hatta 22 temmuz tarihli Kayseri il gazetesinin 2.sütununda "Bazı bağımsızların durumu" başlıklı yazısında benim ve diğer bir bağımsız adayın yüksek oy aldığımız açıkça itiraf edilmiştir. Hakikatta kimlerin kazandığını ve tasniflerle mazbata tanzimi işlerinde yapılan tahrif ve tasnileri kayseri ili halkı pek iyi bilmektedir.

Hükûmet memurlarının ancak tarafsız olabileceklerine ve kanunu kerkez hakkında müsavi olarak yürütmekle ödevli olduklarına inanmak ve güvenmek isteyen Büyük Milletimizin çok samimi bir arzu ve heyecanla saygı değer bir şuur ve olgunlukla dilediğine verdiğini sandığı oyların , onu hiçe sayar bir insafsızlıkla, C.H.P.adaylarına devr edildiğini görmekle derin bir hayal kırıklığı, üzüntü veküsünlük duymamasına imkân tasavvur edilemez.

Herşeye rağmen Halk bugün susmuş ve sinmiş görünüyorsa onu olanları af etmiş uyuyor sanmak yanlıştır. Sabırlı ve temkinli insanları haksızlıklara sonsuz dayanır farz etmek yanlıştır. hatta tehlikelidir Hiçbir şey olmasabile muzdarip ve meyus halkın gelecek seçimde sandık başına gelmek istiyeceği şüphelidir. Bu da, Milletin heves ve duygusunun sönmesi demektir ki Millete de Büyük Millet Meclisine de yazık olur. Tasni ile kazanılmış temelsiz bir çoğunluğu haiz bir Millet-Meclisine Milletten güven ve saygı beklemek beyhudedir. Hakikatte kendisine verilmediğini bildiği çalınmış oylarla milletvekili çıkarıldığını bilen vecdanlı ve haysiyetli bir vatandaş hergün ve her saat vicdan azabı çekmekten başka ne yapabilir. Ve böyle bir Milletvekili kendinde Milleti temsil için nasıl kuvvet ve yetki bulabilir.

030 | 10 | | | 77 | 507 | 2

EK 3. 1950 Genel Seçimleri'nde CHP adaylarının bir bütün olarak kazandırılması hakkında CHP Genel Sekreterliği Genelgesi. **(BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, 490.1.0.0/10.55.6.)

T E L E L T

CHP İl İdare Kurulu
Başkanlığına

Şimdiye kadar yapılan ve Partimizin iç işlerinden sayılan aday tesbiti vesilesiyle Partililer arasında adayların şahsiyetleri üzerinde tabii olan görüş farkları, adaylarımızın yoklama kurullarınca ve Divanca tesbit ve resmen ilanı üzerine sona ermiş bulunuyor .

Bundan sonra bütün Parti arkadaşlarımın derin bir iman ve anlayışlı bir görüşle yurdun selameti ve Partimizin muvaffakiyeti için büyük bir azimle ve müşterek bir gayret ve hızla hedefimiz olan seçimde listelerimizin bir bütün olarak kazanmasını temin etmelerini, en büyük vatan ve parti vazifesi olduğunu hatırlatır ve bu yazımın İdare Kurulunda okunup Partili arkadaşlara yayınlanmasını rica eder, hepinize başarılar dileğiyle gözlerinizden öperim.

Seçim No 45 Not Seçim No 44 Postadadır

CHP Genel Sekreteri

T Fikret Sılay

Aslı gibidir
21.4.1950

C. H. P.
ESKİŞEHİR
LÂYET İDARE HEYETİ REİSLİĞİ

SAYI : .....

Eskişehir .
/ / 194

I3/2/I947 günü Ömer köyüne gelen Demokrat parti başkanlığı üyeler nden dava vekilliği yapan Fevzi yılmaz demokrat parti namına konuştuğu sırad (Ey erkadaşlar ama yasayı takip eden kalmadı, gereze dağındaki bütün eşkiyal Halk partisine girdi .Halk partisi Eşkiya yatağı oldu Binlerce vatandaş Jand manın silahı altında İnim inim inlemekte dir .Bu mu cumhuriyet ,Bu mu hükûme hepsi rezalet , Hürriyet çiktiği zaman İstanbulda yahudinin birisi Ya hürriy kırk paraya çiktı ,bir yumurta , bumu yapacağın marifet dediği gibi bu mu Cu huriyet Bu mu hükumet hepisi rezalet , Aldığımız pahalı ,sattığımız ucuz ,kö lü bu gidişle kalkınamaz ,vay haline iktidar partisi menfâat peşine düştü - Bu gün türk parasının avrupada hiç kiymeti kalmadı .paramızı bu hüku met iki paralık etti ,bir türk lirası kırk paraya geçiyor) şeklinde kalabal içerisinde bir çok sözler söylediğini duyduğumuzu mübeyin zabıt varakasıdır

II/3/I947

Ömer köyü halkından
Neşet özel
İmza

Orman depo memuru
Ali kara
İmza

Ömer köyünden
Neşet bekteş
İmza

Yukarda adları ve imzaları bulunan kimseler zabıt varakası münderecatını harfiyen tekrar ettiklerini tasdik ederiz . II/3/I947

C.H.P. İlee başkanı
Hasan kirte
İmza

C.H.P. üyesi
Meeit Ertürk
İmza

C.H.P üyesi
Mehmet özkanlı
İmza

C.H.P. katibi
Cemal özgün
İmza

Hazır bulunan
İleede manifaturacı
Hasan kayhan
İmza

Hazır bulunan
İleede bakkal
İlyas Erken
İmza

Hazır bulunan Görleyikten
durmuş doğan
imza

Asli gibidir / I5/mart/I947

EK 4. 1950 Genel Seçimleri'nde Demokrat Parti'nin Eskişehir'de yaptığı propaganda. (**BCA**, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, 490.1.0.0/448.1845..1.)

REJİMİN TAKVİYESİ

1. Demokrasi yolunda cesaretle mesafe alırken, bütün vatandaşları her türlü haklarından, can, mal ve mülkünden emin olarak, dirlik, düzenlik içinde yaşatmak baş kaygımızdır.

2. Çok partili serbest münakaşa hayatını ve milletin seçtiği vekillerle idare sistemini daha ziyade kuvvetlendireceğiz.

3. Bu maksatla Anayasamızı sağlam bir garp demokrasisinin temel prensiplerine göre değiştirmek istiyoruz. Milletvekillerinden mürekkep bir meclisten başka, ikinci bir meclis, bunların vazifeleri, birbiriyle münasebetleri, Devlet Reisinin vazife ve salâhiyetleri ele alınacak başlıca konular olacaktır Meselenin halli işini, seçimlerden sonra toplanacak C.H.P. Kurultayına sunmak kararındayız.

4. Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Lâiklik, Devrimcilik umdeleri Partimizin ana prensipleridir. Yurdumuzun yükselip gelişmesinin bu düsturlar yolundan gerçekleşebileceğine inanmaktayız. Tek parti hayatı devrinin icabı sayılarak Anayasa'ya sokulmuş olan bu 6 umdeyi Anayasa'dan çıkaracağız Bununla beraber Anayasa'ya lâik Cumhuriyet rejiminin korunması için gerekli kayıtların konması lâzım geldiği kanaatindeyiz.

EN BAŞTA KÖYLÜ VE ÇİFTÇİ

5. Halk idaresinin tekmil icaplarını sırasiyle yerine getirmek Partimizin ilk kuruluş günündenberi şaşmıyan hedefi olmuştur. Milletimizin temel unsuru olan köylü ve çiftçi vatandaşlarımızı medenî vasıtalardan tam olarak faydalanır bir duruma getirmek için, şimdiye kadar alınan tedbirlere süratle yenilerini ilâve edeceğiz. Bu maksatla önümüzdeki dört yıl içinde şu işleri önemle takip edeceğiz :

Köyde ilk öğretim

a. İlk öğretimi her köye sokmak savaşımızı hızlandıracağız. Devlet bütçesinden köy okulu yapımı için her yıl ayrılmakta olan ödeneği artıracağız. Bu suretle dört yıl sonunda çocuklarımızın yüzde 80 ini okul ve öğretmene kavuşturacağız.

Köy yayınları

b. Köylü vatandaşın okuma ihtiyacını karşılamak için köy yayınlarını genişleteceğiz.

Köyde radyo

c. En az her köy odasına bir radyo verebilmek için ucuz radyolar hazırlatıp dört yıl içinde bütün köylerimizi radyo sahibi kılacağız.

Köy yolları

d. Köylerimizin anayollar şebekesine yaz kış geçit verir yollarla bağlanması işini önümüzdeki dört yıl zarfında halletmek kararındayız. Sadece bu dâvanın halli ile köyün birçok meselelerinin ortadan kalkacağına inanmaktayız.

Köyde su

e. Köylerimizi temiz ve sağlık şartlarını haiz suya kavuşturma işini de önümüzdeki dört yıl içinde çok hızlandıracağız.

Köylüye toprak

f. Milletimizin maddî varlığının temeli toprak mahsulleridir. Devlet elindeki geniş topraklardan başlıyarak topraksız veya az topraklı köylüye arazi dağıtma işini hızlandıracağız.

İç iskân

g. Yurdun ziraate elverişli yerlerinde çiftçilik yapmak isteyecek aileler için her türlü kolaylık ve imkânları sağlıyacağız.

EK 5. CHP'nin 1950 seçim beyannamesinde köylülere yönelik vaatler. (BCA, Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, 490..1.0.0/355.1490.1.)

EK 6. DP'nin 1950 Seçim Beyannamesi. (**Zafer,** 9 Mayıs 1950)

D. P. bütün vatandaşlara, memur ve idarecilere teminat veriyor

Demokrat Partinin dün akşam Basına verilen Seçim Beyannamesinin tam metni aşağıdadır :

1950 seçimlerinde vatandaşlarımızdan reylerini partimiz lehine kullanmalarını isterken, millet iradesiyle iktidara geldiği takdirde, Demokrat Partinin başlıca memleket meselelerini nasıl bir zihniyetle ele alacağını ve önümüzdeki dört yıllık seçim devresinde hangi istikametlerde yürütmeğe çalışacağını izah etmeği lüzumlu görmekteyiz.

Demokrat Partinin seçim beyannamesi olarak umumi efkâra sunacağı bu vesika rasgele akla geliveren bir takım iş ve hizmetlerin liste veya cetveli mahiyetinde olmıyacaktır. Asırlarca geri kalmış bir memlekette, bugünün ileri milletleri seviyesine gelebilmek için duyulan ihtiyaçların sonsuz olması, partileri ölçüsüz vaidlerde bulunmağa sevkedebilir. İktidara gelmek veya onu muhafaza etmek arzu ve hırsı da birtakım cazip vaidlerle ortaya çıkmağı teşvik edebilir. Ancak Türk Milletinin vakar ve ciddiyetine lâyık bir parti olabilmek endişesi tahakkuk ettirilmesi imkânsız ve hattâ şüpheli vaidlerde bulunmaktan bizi alıkoymaktadır.

Halk Partisi Beyannamesinin tenkidi

Halk Partisinin seçim beyannamesi olarak yayınladığı vesikayı bir kerre bu bakımdan, sonra da muhtevası ve açıklamakta olduğu zihniyet itibariyle tenkide şayan görmekteyiz.

İlk önce bu beyannamenin rasyonel olmadığını ve memleket meseleleri hakkında realist bir görüşe dayanmadığını kaydetmek mecburiyetindeyiz. Filhakika meseleler mahiyetlerine ve ihtiyaçlar ehemmiyet sıralarına göre tertiplenmiş değildir. Öteki daha ilk bakışta mevzu ve meselelerin rasgele kaleme alınmış olduğu kanaatına varmamak mümkün olmıyor.

Hayali vaidler silsilesi

Yine bu beyannamede, vadolunan iş ve hizmetlerin çoğu toptan ve umumi olarak ele alınmakta ve dört sene zarfında bunlardan ne kadarının yapılabileceği hakkında bir fikir verilmemektedir. Bundan başka para ve tahsisat cihetinin de hiç akla gelmemiş olduğu anlaşılıyor.

Meselâ, bir (Sular Bankası) kurularak su işlerinin hızla yürütüleceği vadolunuyor. Fakat hızla yürütülecek tâbirinin ifade ettiği süratı tahmin etmek mümkün değildir. Dört sene zarfında su işlerine takriben ne kadar tahsisat ayrılabileceği ve bununla o müddet içinde takriben ne kadar iş yapılabileceği asla bahis mevzuu edilmiyor.

Limanlar hakkındaki vaidler

Diğer bir misal olarak da limanlarımız hakkındaki vaidleri ele alalım. Bilindiği gibi limanlar mevzuu dört senede bitirilecek işlerden değildir. Elde bir program mevcut olduğundan da bahsolunuyor. O halde önümüzdeki dört sene içine bu işe ne miktar para tahsis olunabilecek ve hangi limanlar yapılacaktır. Bu cihetlerin elbette açıklanması icabederdi. Nitekim evvelce programa bağlandığı için, beyannamede, teknik okullara dört sene zarfında otuz milyon lira tahsisat ayrılacağı ifade olunmaktadır.

Köylerin ana yollar şebekesine bağlanacağına dair olan ifadelerde de sarahat yoktur. Yapılacak yolların uzunluğundan ve buna ayrılacak tahsisatın miktarından hiç bahsolunmamaktadır.

Milyarlara baliğ olan rakamlar

Görüldüğü gibi, hududu belli olmıyn binaenaleyh katiyet ifade etmiyen müphem ve umumi vaid ve taahhütlerin halk efkârı üzerinde inandırıcı tesiri olamıyacağı ve ciddi bir seçim beyanna-

★ (Devamı 2 nci de)

EK 7. Hürriyet Partisi'nin 1957 Seçim Beyannamesi. (**Cumhuriyet**, 19 Ekim 1957)

Hürriyet Partisi seçim beyannamesi açıklandı

"Vatandaşların tabiî hak ve hürriyetlerine el uzatanlar için hesab verme günü gelecektir,,

Ankara, 18 (Cumhuriyet - Telefon) — Hürriyet partisi, seçim beyannamesi bugün yayınlanmıştır. Beyannamenin başında, millete şu taahhütlerde bulunulmaktadır:

— Hürriyet Partisi seçim sistemini, kendi programı gereğince, nisbi temsil esasına göre tadil ve ıslâh etükten sonra derhal umumi seçimlere gitmek kararındadır.

Mazideki hatalarile veya vaad ve taahhudlerini ihlâl suçlarile suçlandırılamıyacak genç, dinç ve idealist bir parti hüviyetile Hürriyet Partisi Türk milletinin huzuruna çıkmaktadır.

— Anayasamız demokratik bir cemiyetin gerektirdiği içtimaî ve hukukî muesseseleri teminat altına alacak şekilde tadil olunacaktır.

— Arkası Sa. 5 Sü. 1 de —

Hürriyet Partisi seçim beyannamesi açıklandı

Baştarafı 1 inci sahifede —

60 bin kişiye bir mebus

Büyük Millet Meclisi 60.000 nüfusa bir milletvekili seçilme üzere teşkil edilecek, milletvekilleri adedinin âzamî haddi devlet meclisi âzasının en yüksek haddile tespit olunacaktır.

Mal beyanı hakkında bundan evvel yaptığımız kanun teklifi yenilenecektir.

İkinci bir Meclis

Birinci Meclisin yanında seçimi değişik özel şartlara bağlanmış ikinci bir Meclis kurulacaktır.

Cumhurbaşkanı partilerüstü bir şahsiyet olacak, bir zatın üst üste iki defadan fazla Cumhurbaşkanı seçilmesine cevaz verilmiyecektir.

Siyasî partilerin hukukî eşitliğini sağlayacak hükümler Anayasaya konacaktır.

Kanunların Anayasaya uygunluğunun incelenmesi, siyasî partilerin feshi hakkında, yüksek seçim kurulu üyeliğinin mahkemesi ve yüce divan sıfatlarile muvazzaf bir Anayasa mahkemesi kurulacaktır.

Bütün idarî tasarruflara şâmil, mahkemeye tabiî şarttır.

Türk milleti adına kaza hakkını doğuran bütün unsurlar için hukuk devletinin gerektirdiği teminat Anayasada yer alacaktır.

Basın hürriyeti

Üniversitelerin ilmî, idarî ve mali muhtariyetleri sağlanacaktır.

Basın her türlü tesir ve tazyikin üstünde bırakılacaktır.

Meslekî teşekküller kurulabilmesi. Vatandaşların tabiî haklarındandır. Hiçbir makamların bu hakkı tahdid veya kanunî faaliyetlere müdahalelerine imkân bırakılmamaktır.

İktisadî sahada her şeyden evvel hukuk ettirilmesi gerekli büyük inkılâp, muvazeneli ve istikrarlı bir iktisad ve maliye hayatıdır.

Köylüye yardım

Her yıl devlet bütçelerine konulan yatırım tahsislerinin en az yarısı Türk köylüsü ve köylüsünü kalkındırmaya tahsis suretile Türk köyleri ile şehirlerimiz arasında mevcud olan iktisadî ve içtimaî uçurumun en yakın zamanda ortadan kaldırılması milli bir zaruret saymaktayız.

Serbest ticaret imkânlarını ortadan kaldıran ve hakiki muhteliflere zarar veren hükümleri mevzuatımızdan ayıklamak zaruridir.

İşçi, küçük sanat ve ticaret erbabı gibi sabit mahdud gelirli geniş vatandaş kitleleri hallerinden ve istikballerinden emin bir iktisadî ve içtimaî nizam içerisinde ticaret, hizmet ve sanatlarını icra edebilmelidir.

İmme idaresi:

Tarafsız bir idare cihazı kurulacaktır.

Bütün devlet hizmetlerinin vatandaşların eşitlikle istifadelerine arzedilmesi milli birliğin ihmal edilmemesi gerekmektedir.

Basitlik bir geçim darlığı olarak çıkarılmalıdır.

Vatandaşların kanunlarla temin altına alınan tabiî hak ve hürriyetlerine el uzatanlar için bir hesab verme günü gelecektir.

Grev hakkı

Sosyal siyaset:

(Adalete doğru) yayınımızda ifade edildiği üzere Hürriyet Partisi işçi vatandaşlara ve mütevazi halk kitlelerine en müreffeh ve âdil bir hayat tarzı vaad eden bir partidir.

Hususi mülkiyete dayanan bir cemiyette işçi kitlelerinin millî gelir hasılatından makul ve âdil bir pay almasına imkân veren bir vasıta olarak grev hakkını tanıyoruz.

Dış politika

— Dış politikada ana taahhüdlerimize ve mensub bulunduğumuz sulh ve emniyet manzumesinin menfaatlerine aykırı, maceraperest ve gantazist bir tutumu hiç bir suretle tasvib etmiyoruz.

Beyannamenin metni ise şu şekilde başlıyor:

«Önümüzdeki yılların memleket için nur ve saadet yılları olacağı yolundaki türlü siyaset edebiyatına rağmen normal ve kanunî zamanından bir yıl öncesine alınan genel seçimlere 27 ekim 1957 tarihinde olağanüstü şartlar içinde giriyoruz.

Bu seçimler, maddî ve mânevî sahalarda hürriyet istiyen bir kitle ile her ne pahasına olursa olsun bu hürriyetleri tahribe karar vermiş bir zümre arasında nihaî bir hesablaşmayı ifade etmektedir.»

Totaliter rejimi savunanlar

Daha sonra, bahis konusu zümre liderlerinin, bugün totaliter rejimi savunmayı açıkça ele aldıkları belirtilmekte ve şöyle denilmektedir:

«Zümre liderlerinin artık bir bedahet halini almış bulunan demokratik rejimimize kastetme niyetleri karşısında, 27 ekim seçimlerinin tarihî önemine Türk milletinin dikkatini çekmek isteriz. Millet olarak, kendi rızamızla, totaliter rejimi tercih etmiş olmak gibi bir emrivaki ile karşı karşıya bırakılmak istendiğimizde şüphe yoktur. Bütün muhalefet teşekkülleri, bütün vatandaşlar için müşterek olan tehlikeyi, müşterek gayretlerle önlemek için partimiz, kurulduğu günden itibaren, elindeki bütün imkânları kullanmıştır.»

İsraf politikası

Bunu takiben, rejim meselelerile ilgili olarak, yukarıda sıralanan vaidlere yer verilmekte ve arkasından iktisadî meselelere temas olunmaktadır. Bu kısımda şöyle deniliyor:

«Müstekar ve mazbut bir iktisad ve maliye görüşünden mahrum olan Demokrat Parti, münhasıran enflâsyona müstenid bir israf politikasının mükemmel bir mümessili olmuştur.

1950 yılından bu yana elde olunan 3 milyar Türk lirası değerindeki dış yardım ve kredilere, mevcud altın ve döviz stoklarımızın elden çıkarılmalarına, devlet borçlarındaki 2 milyar liraya yakın artışlara ve 2.5 milyara yakın dış ticaret açıklarımıza rağmen bugün Türk parasının iç ve dış kıymetlerinde vâki muazzam sukûtlar yanında dış ticaretimiz ve millî gelirimizin nüfus başına isabet eden miktarları 1951 yılı seviyesine inmişlerdir.

İstihlâk ettiğimiz buğday, et, yağ gibi zaruri istihlâk ve ihtiyaç maddelerinin mühim kısımlarının Amerikan yardımından tedarik edilmelerine rağmen bugün Türkiyemizin (yokluklar ve kuvrukları diyarı haline gelmesinde, D.P. liderlerinin, enflâsyon politikasının, dünyada hiç bir devlet adamının aklı erdiremiyeceği dahiyâne bir buluş, bir (Kristof Kolomb yu murtası) zannetmelerinin başlıca âmil olduğundan şüphe yoktur.»

Beyanname şu (Hürriyet sözü) ile bitirilmektedir:

«Biz Hürriyet Partililer, demokrasi ve hürriyet rejimine sadık kalacağımıza, insan haklarına ve demokratik müesseselere tam saygı göstereceğimize, vatandaşlar arasında partizan farkı gözetmiyerek memleket ve millet menfaatlerini parti menfaatlerinin daima üstünde tutacağımıza, iktidarı muhafaza için hürriyetlere tecâvüz ve tahrib yollarına asla sapmıyacağımıza tarih ve büyük Türk milleti önünde and içeriz.»

27/10/1957 8.30

Ankara Yenişehir : 12066

Yıldırım

BİR N E K

Sayın Adnan Menderes
Başvekil
Ankara

İdare Âmirleri ve zabıta memurlarının vatandaşa tazyik ettiklerine dair birçok yerden şikâyet alıyoruz. İstanbul Emniyet Müdürü Hayrettin Nakiboğlu'ndan şikâyet pek büyüktür. Tazyik usulünün türlü şekilleri arasında en mühimmi oy puslalarının dağıtılmasının men olunmasıdır. Şimdiye kadar bilhassa İstanbul'dan,Balıkesir'den, Bilecik'den ağır şikâyetler aldık. Ankara Valisi Altındağ'da zabıta memurları ile beraber, oy puslası dağıtan vazifeli mensuplarımızı dövmekte olduğu bildirildi. Başlıca bu Vilâyetlerde tecavüzlerin men olunmasını İstanbul Emniyet Müdürünün vazifeden çekilmesini ve bütün memlekete kanuna riayet edilmesi için emir verilmesini pek acele olarak istida ederim. Çankırı Aydın Valilerinin ve Polatlı Kaymakamının seçim neticelerini yetkili kurullar an önce öğrenmek için emir vermelerini yanlış bir tamimin işareti olmasından endişe ediyoruz. Bu teşebbüsün kanunsuz olduğu şüphesizdir. Başvekile saat 23,35 de telefonla bizzat arzedilmiştir.

İsmet İnönü

Başvekil sayın Adnan Menderes'in yapılan ilk şifahî talebe verdikleri ilk cevap :

Kanunların tamamii tatbiki hususunda mütemadî dikkat sarfetmekteyiz. Kanuna ve meşruiyete uymıyan bi tek reyi dahi Demokrat Parti kabul etmez. Ve ona tenezzül etmez. Buyurduklarınızı şimdi tahkik edip hem zatıâlinize neticeyi bildireceğim hem de icap ederse icap ed n yerlerde tedbirlerini alacağım. Mukabil maruzatım bundan ibarettir. Cevabıma intizar buyrulmasını rica'ederim.

2

EK 8. 1957 Genel Seçimleri'nde ve ilanında yolsuzluk yapıldığına dair CHP Lideri İsmet İnönü'nün Başbakan Adnan Menderes'e yıldırım telgrafı. (**BCA,** Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu, 030..1.0.0/52..312..3)

EK 9. 1950, 1954 ve 1957 yıllarına ilişkin Adalet Bakanlığı'ndan bildirilen seçim sonuçlarının karşılaştırmalı tablosu. (**Ulus**, 17 Kasım 1957)

Seçim sonuçları

1950

Seçmen sayısı: 8.905.576
Seçime katılanlar: 7.916.091
İştirak nisbeti: %88.88

Partiler	Aldıkları oy	Yüzde nisbeti	Mebus sayısı
D. P.	4.242.831	%53.59	408
C. H. P.	3.165.006	%39.98	69
C. M. P.	240.209	% 3.03	1
Bağımsızlar	267.955	% 3.40	9
Yekûn	7.916.091	%100	487

1954

Seçmen sayısı: 10.105.178
Seçime katılanlar: 9.005.617
İştirak nisbeti: %90

Partiler	Aldıkları oy	Yüzde nisbeti	Mebus sayısı	Mebus yüzde nisbeti
D. P.	5.313.650	%58.42	503	%93
C. H. P.	3.103.471	%35.11	31	% 5.70
C. M. P.	480.249	% 5.28	5	% 0.00
Köylü Partisi	50.935	% 0.56	—	%——
İşçi Partisi	910	% 0.01	—	%——
Bağımsızlar	56.393	% 0.62	2	% 0.004
Yekûn	9.005.617	% 100	541	% 100

1957

Seçmen sayısı: 12.077.413
Seçime katılanlar: 9.230.814
İştirak nisbeti: %76.43
Seçime katılmıyanların sayısı: 2.846.599
Seçime katılmıyanların nisbeti: %23.57

Partiler	Aldıkları oy	Yüzde nisbeti	Mebus sayısı	Mebus yüzde nisbeti
D. P.	4.403.190	%47.70	424	%69.50
C. H. P.	3.768.043	%40.82	178	%29.18
C. M. P.	663.285	% 7.19	4	% 0.66
H. P.	356.419	% 3.86	4	% 0.66
Bağımsız ve muhtelifler	39.867	% 0.43	—	%——
Yekûn	9.230.814	% 100	610	% 100

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

Abadan, Nermin. **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili.** Ankara: AÜSBF Yayınları, No: 202-184, 1966.

Ağaoğlu, Samet. **Arkadaşım Menderes.** İstanbul: Baha Matbaası, 1967.

_____. **Demokrat Partinin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri, Bir Soru.** İstanbul: Baha Matbaası, 1972.

Ahmad, Feroz. **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980).** Çev.: Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayınları, 1996.

_____. **Modern Türkiye'nin Oluşumu.** Çev.: Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1995.

_____. **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971).** Ankara: Bilgi Yayınevi, 1976.

Akar, Rıdvan. **Aşkale Yolcuları, Varlık Vergisi ve Çalışma Kampları.** İstanbul: Belge Yayınları, 1999.

Akın, Rıdvan. **TBMM Devleti (1920-1923).** Birinci Basım. İstanbul: İletişim Yayınları No: 685, 2001.

Akkerman, Naki Cevat. **Demokrasimiz ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar.** Ankara: Ulus Basımevi, 1950.

Aksoy, Muammer. "Meclis Tahkikatı ve Demokrat Parti", **Kim.** S.57, 26 Haziran 1959.

Aksoy, Muammer ve Münci Kapani. "İşbirliği Derhal Gerçekleşmelidir", **Forum.** C.7, S.82, 15 Ağustos 1957.

Akşin, Sina. **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi (1789-1980).** Üçüncü Basım. Ankara: İmaj Yayıncılık, 1998.

Albayrak, Mustafa. **"Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1945-1960)".** Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1992.

Alemdar, Korkmaz. "Demokrat Parti ve Basın", **Tarih ve Toplum.** C.9, S.53, Mayıs, 1988.

Aral, Fahri. "DP İktidarı Hazmedemedi, CHP Muhalefeti Kabullenemedi...", Hıfzı Oğuz Bekata İle Söyleşi, **Tarih ve Toplum.** C.24, S.141, Eylül 1995.

Arcayürek, Cüneyt. **Bir İktidar Bir İhtilal (1955-1960).** İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985.

Armağan, Servet. **Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi.** İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1975.

_____. "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri", **Armağan, Kanun-i Esasi'nin 100. Yılı.** Ankara: AÜSBF Yayınları, 1978.

_____. "Türkiye'de Parlamento Seçimleri", **İÜHFM.** C.XXXIII, S.3-4, 1968.

Armaoğlu, Fahir. **Siyasi Tarih (1789-1960).** Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1975.

Atay, Falih Rıfkı. "Seçime Nasıl Gidiyoruz?", **Ulus.** 4 Temmuz 1946.

Avcıoğlu, Doğan. "Kim Kazanacak?", **Akis.** C.11, S.178, (5 Ekim 1957).

Aydemir, Şevket Süreyya. **İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali.** İkinci Basım. İstanbul: Yükselen Matbaası, 1976.

_____. **İkinci Adam (1950-1964).** C.III, Altıncı Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.

_____. **Menderes'in Dramı? (1899-1960).** Beşinci Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993.

Aygen, Cemal. "Memleketimizdeki Seçimler ve Neticeleri", **AÜSBF Dergisi,** C.XVII, No: 1, Mart 1962.

_____. "Seçimler ve Meseleler", **Forum.** C.8, S.108, 15 Eylül 1958.

Bağcı, Hüseyin. **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası.** Ankara: İmge Kitabevi, 1990.

Bakşık, Şeref. "Demokrasi, DP ve İnönü", **Tarih ve Toplum.** C.9, S.53, Mayıs 1988.

Barutçu, Faik Ahmet. **Siyasi Anılar (1939-1954).** İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977.

Başgil, Ali Fuad. **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri.** Çev.: M.Ali Sebük-İ.Hakkı Akın, İstanbul: Çeltüt Matbaacılık, 1966.

Bayar, Celal. **Başvekilim Adnan Menderes.** Der. İsmet Bozdağ, İstanbul: Baha Matbaası, 1969.

Baykal, Bekir Sıtkı. "Birinci Meşrutiyete Dair Belgeler", **Belleten.** C.24, S.96, Ankara: T.T.K. Yayınları, 1960.

_____. "93 Meşrutiyeti", **Belleten.** C.6, S.21-22, Ankara: T.T.K. Yayınları, 1960.

Bila, Hikmet. **CHP (1919-1999).** İkinci Basım. İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş., 1999.

Birand, Mehmet Ali, Can Dündar ve Bülent Çaplı. **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu.** Dokuzuncu Basım. İstanbul: Doğan Kitapçılık A.Ş., 2001.

Boratav, Korkut. **100 Soruda Devletçilik.** İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1974.

Burçak, Rıfkı Salim. **Yassıada ve Öncesi.** Ankara: Çam Matbaası, 1976.

Cerrahoğlu, Piraye Bigat. **Demokrat Parti Masalı.** Birinci Basım. İstanbul: AD Yayıncılık, 1996.

Cumhuriyet Halk Partisi. **CHP Programı,** (Partinin VI. Büyük Kurultayı'nın 12. VI. 1943 Tarihli Toplantısında Kabul Edilmiştir.) Ankara: Zerbamat Matbaası, 1943.

Çadırcı, Musa. **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı.** İkinci Basım. Ankara: T.T.K. Yayınları, 2000.

Çakmak, Cem. "1950'li Seçimler ve Demokrat Parti", **Tarih ve Toplum.** C.9, S.53, Mayıs 1988.

Çatalcalı, Bülent. **Unterentwicklung und Demokratie in der Türkei.** Heidelberg: Ruprecht-Karl-Universität, 1982.

Çavdar, Tevfik. **"Müntehib-i Sani"den Seçmene**, Ankara: V Yayınları, 1987.

_____. **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950).** İkinci Basım. Ankara: İmge Kitabevi, 1999.

_____. **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995).** İkinci Basım. Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

Çoker, Fahri. **Türk Parlamento Tarihi-Milli Mücadele ve TBMM, I. Dönem, (1919-1923).** C.I, Ankara: TBMM Vakfi Yayınları, 1994.

_____. **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. Dönem, (1931-1935).** C.I, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1996.

Daver, Abidin. "Seçim Mücadeleleri ve Unutulmaması Lazım Nokta", **Cumhuriyet.** 8 Temmuz 1946, Sayı: 7864.

_____. "Seçim Savaşında Olgunluk", **Cumhuriyet.** 1 Mayıs 1950, Sayı: 9211.

Demirel, Ahmet. "50. Yıldönümünde 1950 Seçimleri", **Tarih ve Toplum.** C.33, S.197, Mayıs 2000.

Demirer, Mehmet Akif. **6 Eylül 1955, Yassıada 6-7 Eylül Davası.** İstanbul: Bağlam Yayınları, 1995.

"Demokrat Parti Belgeleri", **Tarih ve Toplum.** C.9, S.43, Mayıs 1988.

Demokrat Parti. **Demokrat Parti: Program ve Tüzük.** Ankara: 1946.

Dosdoğru, Hulusi M. **6-7 Eylül Olayları.** İstanbul: Bağlam Yayınları, 1993.

Dursun, Tuncay. **Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları.** Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları No: 341, 2002.

Ekinci, Necdet. **Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkenler.** İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.

Erdem, Tarhan. **Anayasalar ve Seçim Kanunları (1876-1982).** İstanbul: Milliyet Yayınları, 1982.

_____. "Millet, Vekillerini Nasıl Seçiyor?", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi.** S.27, Aralık 1969.

Erdemir, Sabahat (Der.). **Muhalefette İsmet İnönü, Konuşmaları, Sohbetleri ve Yazılarıyla (1950-1956).** C.I, İstanbul: Sıralar Matbaası, 1956.

_____. **Muhalefette İsmet İnönü, Konuşmaları, Sohbetleri ve Yazılarıyla (1956-1959).** C.II, İstanbul: Ekicigil Matbaası, 1959.

Erer, Tekin. **On Yılın Mücadelesi.** İstanbul: Ticaret Postası Matbaası, 1963.

_____. **Türkiye'de Parti Kavgaları.** İkinci Basım, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1966.

Erim, Nihat. "İktidar ve Demokrat Parti", **Ulus.** 12 Temmuz 1946.

_____. "Meclis'i Terk Etmek Vazifeden Kaçmaktır", **Ulus.** 19 Aralık 1946.

Eroğul, Cem. "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1975", **Geçiş Sürecinde Türkiye.** Der.Irvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak. İkinci Basım. İstanbul: Belge Yayınları, 1992.

_____. **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi).** Üçüncü Basım. Ankara: İmge Kitabevi, 1998.

Esirci, Şükrü (Der.). **Menderes Diyor ki...,** Birinci Kitap (7 Ocak 1946-14 Mayıs 1950). İstanbul: Demokrasi Yayınları, 1967.

Esmer, Ahmet Şükrü. "Seçim Mücadeleleri", **Ulus.** 18 Temmuz 1946.

Fenik, Mümtaz Faik. "İnönü'den Bayar'a", **Zafer.** 23 Mayıs 1950, Sayı: 387.

_____. "Halkçılarla Milletçiler Sarmaş Dolaş", **Zafer.** 4 Mart 1954, Sayı: 1793.

_____. "Seçim Zamanı Devlet Radyosunda Propaganda", **Zafer,** 23 Haziran 1954, Sayı: 1972.

Gerger, Haluk. "Türk Dış Politikası (1946-1980)", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** C.2, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

Gevgili, Ali. **Yükseliş ve Düşüş.** İstanbul: Bağlam Yayınları, 1987.

Giritlioğlu, Fahir. **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii.** C.I, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1965.

Gologlu, Mahmut. **Demokrasiye Geçiş (1945-1950).** İstanbul: Kardeşler Matbaacılık, 1982.

Gökkaya, A.Kürşat. **"Türk Siyasi Tarihinde Muhalefet Hareketleri ve Bir Örnek: Cumhuriyet Halk Partisi Muhalefeti (1950-1960)".** Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1993.

Gökmen, Özgür. "Çok Partili Rejime Geçerken Sol: Türkiye'de Sosyalizmin Unutulmuş Partisi", **Toplum ve Bilim.** S.78, Güz 1998.

Gönlübol, Mehmet, Cem Sar ve Diğerleri. **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973).** Üçüncü Basım. Ankara: Sevinç Matbaası, 1974.

Gözübüyük, Şeref. **Anayasa Hukuku: Anayasa Metni, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi.** Dokuzuncu Basım. Ankara: Turhan Kitabevi, 2000.

Güler, Çağfer. **"Türkiye'de Çok Partili Siyasal Yaşama Geçiş Döneminin (1945-1950) Koşulları Üzerine Bir Araştırma".** Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

Günaltay, Şemsettin. "Yalnız Vicdanımızın Sesini Dinleyelim", **Ulus.** 4 Temmuz 1946.

Güneş, İhsan. **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Düşünsel Yapısı (1920-1923).** Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 92, 1985.

_____. "1923 Seçimlerinde Oylar Nasıl Kullanıldı?" **AÜSBF Dergisi.** C.XLVI, No: 1-2, Ocak-Haziran, 1991.

_____. "1923 Seçimi", **ODTÜ Tarih Bölümü 70. Yılında Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Atatürk'ün Büyük Nutku ve Dönemi.** Der. Gül F. Kundakçı, Ankara: 1999.

_____. **Türk Parlamento Tarihi, I. Ve II. Meşrutiyet.** C.I, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1997.

Gürkan, Nilgün. **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950).** Birinci Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.

"İlim Heyeti Tarafından Hazırlanan Milletvekili Seçimi Kanunu Tasarısı ve Gerekçesi", **İÜFM.** C.XV, S.4, 1949.

İncioğlu, Nihal Kara. "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", **Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme.** Der.Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.

İnönü'nün Söylev ve Demeçleri (1919-1946). C.I İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1946.

İpekçi, Abdi ve Ömer Sami Coşar. **İhtilalin İç Yüzü.** İstanbul: Uygun Matbaası, 1965.

Karamustafaoğlu, Tuncer. **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri.** Ankara: AÜHF Yayınları, 1970.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. **Politikada 45 Yıl.** Haz. Atilla Özkırımlı, İstanbul: Maas Matbaacılık, 1984.

_____. "Türk Milletinin Çilesi", **Ulus.** 1 Kasım 1957, Sayı: 12412.

Karpat, Kemal. **Türk Demokrasi Tarihi: Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller.** İstanbul: İstanbul Matbaası, 1967.

_____. "The Turkish Elections of 1957", **Western Political Quarterly,** XVI/2, June, 1961.

Kasaba, Reşat. "Türkiye'de Popülizm ve Demokrasi 1946-1961", **Mürekkep Dergisi.** S.6, Ankara: 1966.

Karabekir, Kazım. **İstiklal Harbimiz.** İstanbul: Türkiye Basımevi, 1969.

Kili, Suna. **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisi'nde Gelişmeler – Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme -.** İstanbul: Çağlayan Basımevi, 1976.

Kili, Suna ve Şeref A.Gözübüyük. **Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze).** İkinci Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2000.

Koçak, Cemil. "46'nın Ivır Zıvır Partileri", **Tarih ve Toplum.** C.14, S.80, Ağustos 1990.

_____. **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945).** Ankara: Yurt Yayınları, 1986.

Koçu, Reşat Ekrem. "Bizde Seçimlerin Tarihi", **Cumhuriyet.** 24 Eylül 1961, Sayı:13340.

_____. "1914 Seçimi", **Cumhuriyet.** 28 Eylül 1961, Sayı: 13344.

_____. "Türkiye'de Seçimin Tarihi 1877-1950", **Tarih Dünyası.** S.5, 15 Haziran 1950.

Konyar, Hürriyet. **Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler.** İstanbul: Bağlam Yayınları, 1999.

Köprülü, Fuat. "1957 Seçimleri", **Ulus.** 4 Kasım 1957, Sayı:5909.

Kubalı, Hüseyin Nail. **Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri.** İstanbul: İÜHF Yayınları, 1960.

Kumaş, Rahmi. **CHP'nin Soyağacı.** İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1999.

Lewis, Bernard. **Modern Türkiye'nin Doğuşu.** Sekizinci Basım. Ankara: T.T.K. Basımevi, 2000.

Mete, Orhan. **Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi.** İstanbul: Ticaret Dünyası Matbaası, 1947.

Milar, Selçuk. "Yeter, Söz Milletindir Afişi Nasıl Doğdu?", **Tarih ve Toplum.** C.9, S.14, Haziran 1988.

"Muhalefet Yokedilmek İsteniyor" (Bu Gaye ile B.M.M.'ne Getirilen Kanun Teklifi Karşısında CHP'nin Görüşü). Ankara: Ulus Basımevi, 1952.

Müstakil Demokratlar Grubu. **Demokrat Partinin Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler.** Ankara: Yeni Matbaa. 1949.

Nadi, Nadir. "Ona Layık Olunuz", **Cumhuriyet.** 31 Ekim 1957, Sayı:11948.

Ortaylı, İlber. "İlk Osmanlı Parlamentosunun Yapısında Eyalet İdare Meclislerinin Etkisi 1876-1976", **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı.** Ankara: Siyasi İlimler Yayınları, 1976.

_____. **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880).** Ankara: T.T.K. Yayınları, 2000.

Ökte, Faik. **Varlık Vergisi Faciası.** İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1951.

Öner, Kenan. **Siyasi Hatıralarım ve Bizde Demokrasi.** İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1948.

Öz, Esat. **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945).** Ankara: Gündoğan Yayınları, 1992.

Özkan, Necati. **Türkiye ve Dünya'dan Örneklerle Seçim Kazandıran Kampanyalar.** Birinci Basım. İstanbul: Mediacat Kitapları, 2002.

Öztürk, Ahmet. **"Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde (1945-1960) Siyasi İktidar-Basın İlişkileri".** Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

Öztürk, Kazım (Der). **Cumhurbaşkanları'nın T. Büyük Millet Meclisi'ni Açış Nutukları.** İstanbul: Baha Matbaası, 1969.

_____. **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-III. Dönem, (1927-1931).** C.I, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1995.

_____.**Türk Parlamento Tarihi, IX. Dönem, (1950-1954).** C.I, Ankara: TBMM Vakfi Yayınları, 1999.

_____. **Türk Parlamento Tarihi, IX. Dönem, (1950-1954).** C.IV, Ankara: TBMM Vakfi Yayınları, 2000.

_____. **Türk Parlamento Tarihi, IX. Dönem, (1950-1954).** C.V, Ankara: TBMM Vakfi Yayınları, 2001.

_____. **Türk Parlamento Tarihi, IX. Dönem, (1950-1954).** C.VI, Ankara: TBMM Vakfi Yayınları, 2001.

_____. **Türk Parlamento Tarihi, IX. Dönem, (1950-1954).** C.VII, Ankara: TBMM Vakfi Yayınları, 1998.

_____(Haz.). **Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-1973).** Ankara: 1973.

_____. **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları.** İstanbul: Ak Yayınları, 1968.

Öztürk, Metin. **Ordu ve Politika.** Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993.

Perin, Mithat. **Menderesi Kim Astırdı?.** İstanbul: Dünya Yayınları, 1995.

Sabancıoğlu, Müsemma. "14 Mayıs 1950: Bir Seçim Böyle Geçti...", **Toplumsal Tarih.** S.77, Mayıs 2000.

Saim, Sezen. **Seçim ve Demokrasi.** Birinci Basım. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1994.

Sarısözen, Güner. **Demokrat Parti Milletvekilleri Albümü (1946-1960).** Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları. No:17, 1998.

Sarol, Mükerrem. **Bilinmeyen Menderes.** C.II, İstanbul: Kervan Kitapçılık Basın Yayın ve Ticaret A.Ş., 1983.

Seçim Neticeleri Üzerine Bir İnceleme: 1950, 1954, 1957 Milletvekili Seçimleri. Ankara: CHP Araştırma Bürosu Yayınları No: 7, 1959.

Selek, Sabahattin. **Anadolu İhtilali.** C.I, İstanbul: Kastaş A.Ş. Yayınları, 1987.

Sencer, Muzaffer. **Türkiye'de Siyasi Partilerin Sosyal Temelleri.** İstanbul: Geçiş Yayınları, 1971.

Sevgen, Nazmi (Haz.). **Celal Bayar Diyor ki, (1920-1950), Nutuk, Hitabe, Beyanat – Hasbihal.** İstanbul: Tan Matbaası, 1951.

Shaw, Stanford J. Ezel Kural Shaw. **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye.** C.II, Çev.: Mehmet Harmancı. Üçüncü Basım. İstanbul: e Yayınları, 2000.

Sunar, İlkay. "Demokrat Parti ve Popülizm", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** C.7, İstanbul, 1983.

Şahingiray, Özel (Haz.). **Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri (1946-1950-1954).** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.

_____. **Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri (1946-1950).** (Demokrat Parti'nin Kuruluşundan İktidara Kadar Politik Konuşmalar), Ankara: Doğuş Limited Ortaklığı Matbaası, 1954.

Tanör, Bülent. **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980).** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Tekin Mil Türker. **"Türkiye'de Seçim Propogandaları (1908-1946)".** Yayımlanmamış Doktora Tezi. Yıldız Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

Timur, Taner. **Türk Devrimi ve Sonrası.** Dördüncü Basım. Ankara: İmge Yayınları, 1997.

_____. **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş.** İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

Toker, Metin. **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973) Dizisi; DP'nin Altın Yılları (1950-1954).** İkinci Basım. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.

_____. **DP Yokuş Aşağı (1954-1957).** Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991.

_____. **Demokrasiden Darbeye (1957-1960).** İstanbul: Cantekin Matbaacılık Ltd. Şti., 1991.

_____. **Tek Partiden Çok Partiye.** İstanbul: Milliyet Yayınları, 1970.

Toprak, Zafer. "Meşrutiyet'te Seçimler ve Seçim Mevzuatı", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,** C.4.

Topuz, Hıfzı. **100 Soruda Başlangıcından Bugüne Türk Basın Tarihi.** İkinci Basım. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1996.

Topuz, Hıfzı-Hüsamettin Ünsal. **Cumhuriyet'in Beş Dönemeci.** İzmir: Sergi Yayınevi, 1984.

Tökin, Füruzan Hüsrev. **Türk Tarihinde Siyasi Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişmesi.** İstanbul: Elif Yayınları. 1967.

Tunaya, Tarık Zafer. "1876 Kanun-i Esasisi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği", **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi,** C.I.

_____. "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri", **İÜHFM.** C. 23, S.3-4, İstanbul, 1958.

_____.**Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952).** İstanbul: Arba Yayınları, 1952.

_____. **Türkiye'de Siyasi Partiler, İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın, Bir Partinin Tarihi.** C. 3, İstanbul: İletişimYayınları, 2000.

Tuncay, Dursun. **Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları.** Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Tunçay, Mete. **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931).** Ankara: Yurt Yayınları, 1981.

_____. "Siyasal Gelişmenin Evreleri", **Cumhuriyet Devri Türkiye Ansiklopedisi.** C.7, İstanbul: 1983.

Tuncer, Erol. **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-1999).** Ankara: Tesar Yayınları, 2002.

Turan, Şerafettin. **İsmet İnönü: Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği.** Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, No: 279, 2000.

_____. **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, Birinci Bölüm (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950). Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999.

_____. **Türk Devrim Tarihi,** 4. Kitap, İkinci Bölüm (14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960). Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999).

Turgut, Nükhet. "Türkiye'de Siyasal Muhalefet Olgusu ve Anlayışı", **Türk Siyasal Hayatının Gelişimi.** Der. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1986.

"TBMM Üyeleri 1920-1960", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi.** C. 10, İstanbul: 1983.

Türkiye Köylü Partisi. **Seçimler, Toplantılar, Konuşmalar, Gösteriler ile İlgili Kanunların Başlıca Hükümleri Broşürü.** İstanbul: Türkiye Basımevi, 1954.

Uran, Hilmi. **Hatıralarım.** Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1959.

Ülman, Haluk. "Seçim Sistemimiz ve Başlıca Siyasi Partilerimiz", **AÜSBF Dergisi.** C. 12, No:2, 1957.

_____. "21 Şubat 1950 Tarih ve 5545 Sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'nun Geçirdiği Hazırlık Safhaları", **AÜSBF Dergisi.** C.12, No:1, 1957.

Ünal, Oğuz. **Türkiye'de Demokrasinin Doğuşu: Tek Partili Yönetimden Çok Partili Rejime Geçiş Süreci.** İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994.

Üste, Bahar. **Türkiye'de Seçim Sistemi Arayışları, "Bir Alternatif Model".** İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1999.

Üstün, Rıfat. "Adnan Menderes as a Charismatic Political Leader in Turkey", **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** C.III, S.2, Kasım, 1985.

Yalçın, Hüseyin Cahit. **Seçim Üzerine Yazılar.** Ankara: Ulus Basımevi, 1946.

_____. "Aday Listeleri", **Ulus.** 2 Mayıs 1950, Sayı:10319.

_____."Seçim Mücadeleleri", **Ulus.** 19 Nisan 1950, Sayı:10346.

_____. " Söz Ayağa Düşmüştür", **Ulus.** 18 Temmuz 1946.

Yalman, Ahmet Emin. "Birbirimize İnanabilmeliyiz", **Vatan,** 22 Mart 1950, Sayı: 3172.

_____. "DP'nin Geçireceği İlk İmtihan", **Vatan.** 18 Mayıs 1950, Sayı:3229.

_____. "İsmet İnönü'ye Tebrik Mektubu", **Vatan.** 16 Mayıs 1950, Sayı: 3227.

_____. "Millet Hükmünü Vermiştir", **Vatan.** 23 Temmuz 1946, Sayı:1852.

_____. "Milletin Zaferi", Vatan. 9 Şubat 1950, Sayı:3150.

_____. **Yakın Tarihte Gördüklerim, Geçirdiklerim (1945-1971).** C.IV, İstanbul: Rey Yayınları, 1971.

Yavuz, Hidayet. **Konuşmalarıyla Menderes.** C. I, İstanbul: Aziz Tüzen Matbaası, 1958.

Yeşil, Ahmet. **Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş.** İkinci Basım. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları No:114, 2001.

Yetkin, Çetin. **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı.** İstanbul: Özal Matbaası, 1982.

_____. **Türkiye'de Tek Parti Yönetimi.** Birinci Basım. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.

Zürcher, Erik Jan. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.** Çev.: Ömer Laçiner. Birinci Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

www.yerelnet.org.tr/secimler/secim-analizleri 1946 php.

www.yerelnet.org.tr/secimler/secim-analizleri 1950 php.

Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Cumhuriyet Halk Partisi Katalogu

Resmi Yayınlar

Ayın Tarihi

Düstur, Üçüncü Tertip

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar. Ankara: TBMM Basımevi, 1982.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Yayını, (1950-1965) Milletvekili ve (1961, 1964) Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimi Sonuçları. Ankara: 1965.